NSVL TEADUSTE AKADEEMIA ÕIGUSE INSTITUUT

S. A. GOLUNSKI JA D. S. KAREV

KOHTUKORRALDUSE ÕPPERAAMAT

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS"

NSVL TEADUSTE AKADEEMIA ÕIGUSE INSTITUUT

S. A. GOLUNSKI ja D. S. KAREV

KOHTUKORRALDUSE ÕPPERAAMAT

288

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

2

Bibliotheca Universitatis Tartuensis 1941: 4145

9624

Tõlgitud teose järgi: С. А. Голунский и Д. С. Карев: „Учебник по судоустройству". Юридическое издательство НКЮ Союза ССР. Москва 1939.
Algupärand on NSVL Rahvakomissaride Nõukogu juures oleva Üleliidulise kõrgema kooli asjade komitee poolt lubatud õpperaamatuna kõrgemate juriidiliste õppeasutiste jaoks.

Tõlkijad: V. Varamaa, L. Kenn, A. Nieländer.

A-12071

I peatükk.

Kohtukorralduse mõiste ja marksistlik-leninliku õpetuse põhiprintsiibid kohtu ning revolutsioonilise sotsialistliku seaduslikkuse kohta.

§ 1. Õigusemõistmine tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis.

Sõna „õigusemõistmine" täpses mõttes tähendab „õiglase kohtu" teostamist. Enamik kodanlikke uurijaid määratleb õigusemõistmist kui konkreetse juhtumi allutamist ühele või teisele õigusnormile [1]. Sellele lisandavad mõned tunnusena kohtu poolt lahendatava õigusnormi rakendamise vaieldavuse: õigusemõistmist määratellakse kui konktreetses asjas kerkinud vaidluse lahendamist õiguse üle [2].

Olenemata erinevustest, mis on kodanlike teoreetikute poolt õigusemõistmise kohta antavate üksikute määratelude varjundeis, on kõigile neile määrateludele ühine vaikida sellest, kelle huvides õigusemõistmist teostatakse, ja kujutada seda kui seaduse mitteisikulise tahte faktilist teostamist. Sellega täidab kodanlik jurisprudents kodanluse sotsiaalset tellimust — varjata ekspluateeritavate masside eest kodanliku kohtu ja kodanliku õigusemõistmise klassi-iseloomu. „Osavusetu minister," kirjutas Montesquieu, „annab meile alati tunda, et oleme orjad. Kui aga tõeliselt

[1] Jellinek, lk. 467; Montesquieu, I j., XI rmt., VI k.: „Kohtuotsused peavad olema nii määrateldavad, et alati põhineksid seaduse kirjatähelisel mõttel." Foinitski, I k., lk. 143: „Konkreetseis juhtumeis leiduvate suhete vaheliste kokkupõrgete lahendamise ülesanne tingib kohtulikku tegevust." Slutševski, lk. 39: „Kriminaal-materiaalse seaduse sätete kohaldamine sellele seadusele alluvate üksikute juhtumite erisustele" jne.

[2] Näiteks Rozin, lk. 13.

olekski nii, siis ta peaks püüdma seda varjata ... juhtimises peab omama mõningat taiplikkust. On vajalik, et valitseja alati heaks kiidaks ja ainuüksi seadused ähvardaksid [3]." Marx, Engels, Lenin ja Stalin rebisid maha selle eesriide, mille taha kodanlik teooria püüdis varjata kodanliku õigusemõistmise klassi-iseloomu, ja näitasid täie selgusega, et see niinimetatud õigusemõistmine kodanlikus ühiskonnas pole midagi muud kui ekspluataatorite huvide otsese kaitse vahendeid.

„Et kogu seadusandlus on suunatud varaliste kaitseks varatute vastu, on iseenesest selge," kirjutas Engels. „Ainult seepärast, et on varatuid, on seadused vajalikud. See mõte leiab otsest väljendamist ainult vähestes seadustes, näiteks hulkurite ja kodutute vastu antud seadustes, milledes proletariaat kui niisugune kuulutatakse seadusvastaseks. Kuid vaenulik suhtumine proletariaadisse on üldse sedavõrd seaduse aluseks, et kohtunikul on üsna kerge jõuda selle mõtteni ... Juba vaesus ise tõmbab proletariaadi peale kahtluse kõigis võimalikes kuritegudes, jättes teda samal ajal ilma seaduslikest kaitsevahendeist võimude omavoli vastu [4]."

Iseloomustades kodanlikku kohut kirjutas Lenin, et see kohus „... kujutas endast korra kaitset, kuid tegelikult oli ta ekspluateeritavate halastamatu rõhumise pimedaks, peeneks relvaks, mis kaitses kauka huve" [5].

Lenin nimetab kodanlikku kohut kodanluse p i m e d a k s relvaks seepärast, et ta oli valmis pimedalt kaitsma kodanluse huve kõigi vahenditega ja igal viisil. Ta nimetab kohut p e e n e k s relvaks seepärast, et seda kodanluse klassihuvide kaitset püüdis kohus teostada nii, et seda kohe poleks võimalik märgata. Enamikul juhtudel kodanluse huvide kaitset tagab seadus ise, sest seadus kui niisugune on ainult juriidilistes normides väljendatud valitseva klassi tahe.

„... Teie õigus," kirjutasid Marx ja Engels, pöördudes kodanluse poole, „on ainult teie klassi tahe, mis on tõstetud seaduseks [6]." Seetõttu, teostadeski õigusemõistmist enamail juhtumeil selles

[3] M o n t e s q u i e u, VII j., XII rmt., XXV ptk.

[4] M a r x j a E n g e l s, Töölisklassi olukord Inglismaal, Teosed, III k., lk. 558—559.

[5] L e n i n, Teosed, XXII k., lk. 212.

[6] Komm. partei manifest, lk. 44.

mõttes, nagu seda määratlevad kodanlikud juristid, s. t. rakendades seaduse abstraktset normi konkreetseile juhtumeile, täidab kodanlik kohus oma sotsiaalset eesmärki — kaitsta selle klassi huve, kelle tahe on väljendatud kohtu poolt kohaldatavas seaduses. Kuid neil juhtumeil, kui mingite eriliste olukordade sunnil nende eneste antud seaduse täpne kohaldamine ei ole kapitalistidele kasulik, ei peatu kodanlik kohus seaduse vääramise ja otsese rikkumise ees.

„Keel on antud inimestele selleks, et oma mõtteid varjata, räägivad diplomaadid. Seadus on antud selleks, et moonutada süü ja vastutuse mõistet, võivad ütelda meie juristid“ [7].

Mida kaugemale läheb kapitalismi laostumine, mida rohkem kõigub pind kodanluse jalgade all, seda sagedamini tuleb tal oma privilegeeritud seisundi kaitseks appi võtta tema enese loodud seaduste rikkumist.

„Kodanluse poolt loodud seaduslikkuse kasutamise epohh *vahetub* suurimate revolutsiooniliste lahingute epohhiga,“ kirjutas Lenin 1910. aastal, „misjuures need lahingud *asja olemuselt* osutuvad *kogu* kodanliku seaduslikkuse, *kogu* kodanliku korra purustuseks, *vormilt* aga peavad algama (ja algavadki) kodanluse abitute jõupingutustega, kes katsub vabaneda omaenese loodud ja temale talumatuks muutunud seaduslikkusest [8]!“

Fašismimaades propageerib kodanlus, nagu allpool üksikasjalisemalt selgitame, otseselt seadusest ja seaduslikkusest loobumise ideed, tõstes seaduseks mitte millegagi piiratud omavoli.

Varemnimetatud kõigi võimude seadusalluvuse printsiip asendatakse loosungiga „eemale normatiivsest“. Seadusesse viiakse võimalus kohtunikel tegutseda „otstarbekohasuse“ huvides „isiklikul suval“, võttes juhtnööriks „kriminaalõiguse juhtivat õiguslikku mõtet“ ja lähtudes „tervest“ „rahvalikust“ tundest.

Seega kapitalismi (ja üldse iga ekspluataatorliku korra) tingimustes on õigusemõistmine kohtuorganite kaudu sundimise rakendamine ekspluataatorliku vähemuse huvides. Selle sundimise rakendamine võib põhineda seadusel, võib temal ka mitte põhineda, kuid nii ühel kui ka teisel juhtumil teostatakse teda valitseva klassi

---

[7] *Lenin*, Teosed, IV k., lk. 81. Need sõnad kirjutati 1901. aastal ja juttu on tsaariaegsetest juristidest.

[8] *Lenin*, Teosed, XIV k., lk. 381. Sõrendus Leninilt.

huvides. Seepärast, rääkides kodanlikust „õigusemõistmisest", me võtamegi seda sõna jutumärkides.

Täiesti teisiti lahendatakse küsimus, mis on õigusemõistmine tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis. NSV Liidus kohus ei ole enam „rõhumise aparaadiks, kodanliku ekspluateerimise aparaadiks" (L e n i n), vaid on töölisklassi diktatuuri käes vahendiks, mida rakendatakse rahva suurima enamuse huvides. Sotsialistlikus riigis on seadus kogu rahva tahte tõeliseks väljenduseks. NSV Liidus koosneb kohus rahva valitavaist esindajaist, kes on lahutamatult seotud oma valijatega ja annavad neile aru. Seepärast peegeldab ka kohtunike õigusteadvus paratamatult töötajate laiade masside õigusteadvust, sotsialistlikku õigusteadvust.

Kahjurid, kes olid pugenud nõukogude kohtumõistmise organitesse, katsusid sotsialistlikku õigusteadvust vastandada sotsialistlikule seaduslikkusele. Selline vastandamine on põhiliselt ebaõige ja katse rakendada teda praktikas oleks pidanud viima nõukogude kohtutegevuse desorganiseerimisele.

Õigusteadvus selle sõna täpses mõttes tähendab „õiguse tunnetamist", s. t. inimeste kindlat ettekujutust õiguse eesmärkidest ja ülesandeist, õiguslikust tegevusest. „Kodanlik õigusteadvus" tähendab seesugust ettekujutust õiguse ja õigusliku tegevuse ülesandeist ning eesmärkidest, mis vastab kodanlikule maailmavaatele ja kodanluse huvidele.

S o t s i a l i s t l i k õ i g u s t e a d v u s tähendab seesugust ettekujutust õiguse ja õigusliku tegevuse ülesandeist ja eesmärkidest, mis vastab sotsialistlikule maailmavaatele, vastab proletariaadi ja üldse töötavate klasside huvidele.

Õigus on kõigepealt väljendatud seaduses. Järelikult sotsialistlik õigusteadvus tähendabki kõigepealt õiget arusaamist sotsialistlikust seadusest, arusaamist sellest poliitilisest eesmärgist, mida taotab seadus.

Seega kohtunike sotsialistlik õigusteadvus on garantiiks sotsialistliku riigi seaduste õigel rakendamisel, kokkukõlas nende tõelise mõttega, nende rakendamisel sotsialistlikus vaimus, täpselt niisama nagu kapitalistlike riikide kohtunike kodanlik õigusteadvus tagab nende poolt seaduste rakendamist kapitalistlikus vaimus.

„Sotsialistlik õigusteadvus," kirjutab sms Võšinski, „see on

ühelt poolt võti seadustest arusaamiseks, nende seaduste praktiliseks rakendamiseks, ühiskondlik-poliitilise olustiku mõistmiseks, millises toimus kuritegu, ja teiselt poolt selle tajumiseks, milline hinnang sellele kuriteole tuleb anda [9]."

Neil tingimusil on NSV Liidus õ i g u s e m õ i s t m i n e, mida teostatakse sotsialistliku seaduse ja sotsialistliku õigusteadvuse alusel, k o n k r e e t s e t e õ i g u s k ü s i m u s t e l a h e n d a m i n e, kokkukõlas rahva tõelise tahtega, mis on väljendatud seaduses ja mis esmakordselt inimkonna ajaloos kujuneb ehtsaks õigusemõistmiseks selle sõna tõelises mõttes.

Täie selgusega on sotsialistliku õigusemõistmise mõiste määrateldud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusega 16. augustist 1938. a. (§ 2—4). Selle mõiste selgitamiseks oli vajalik püstitada esiteks sotsialistliku õigusemõistmise ülesanded ja teiseks nende ülesannete teostamise viisid.

Kohtukorralduse seaduse § 2 kohaselt on sotsialistliku õigusemõistmise ülesandeks kaitsta igasuguste rünnete vastu:

„a) NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega seatud NSVL ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, sotsialistlikku majandussüsteemi ja sotsialistlikku omandit;

b) NSVL kodanikkude poliitilisi, töösaamise, eluaseme ja teisi isiklikke ja varalisi õigusi ja huve, mis on tagatud NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega;

v) riiklikkude asutiste, ettevõtete, kolhooside, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlikkude organisatsioonide õigusi ja seadusega kaitstud huvisid.

Õigusemõistmise ülesandeks NSVL-s on nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise kindlustamine kõigi NSVL asutiste, organisatsioonide, ametiisikute ja kodanikkude poolt."

Seda nõukogude kohtu ülesannete määratelu täiendab Kohtukorralduse seaduse § 3, mille kohaselt „Nõukogude kohus, kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine.

[9] V õ š i n s k i, lk. 24.

Kohus kasvatab kogu oma tegevusega NSVL kodanikke kodumaa- ja sotsialismitruuduse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitsevalt suhtumise, töödistsipliini, riiklikusse ja ühiskondlikusse kohusesse ausalt suhtumise ja sotsialistliku kooselu juhiseist lugupidamise vaimus."

Kuid sotsialistliku õigusemõistmise mõiste pole määrateldav mitte ainult tema ülesannetega, sest neid ülesandeid teostatakse peale kohtu ka teiste organite poolt. Näiteks on selge, et meie ühiskondliku ja riikliku korralduse igasuguste rünnete vastase kaitse ülesandeid teostatakse samuti ka Punaarmee, Meresõjalaevastiku, Siseasjade Rahvakomissariaadi organite ning kõigi NSVL parteiliste, nõukogude ja ühiskondlike organisatsioonide poolt; kodanike õiguste kaitse ülesannet teostatakse samuti terve rea riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide (näit. miilitsa, sotsiaalhoolduse organite, ametiühingute jne.) poolt. Selleks, et õigusemõistmist eristada administratiivsete organite ja ühiskondlike organisatsioonide sellest tegevusest, mis on suunatud nendesamade ülesannete lahendamisele, on vaja määratella nende ülesannete teostamise viisid, mis on õigusemõistmise iseloomustavaks tunnuseks. 1938. a. 16. augusti Kohtukorralduse seaduse § 4 määrab, et kohtu ülalnimetatud ülesandeid teostatakse NSV Liidus:

„a) kohtuistungitel kriminaalasjade arutamisega ja seaduses ettenähtud karistusvahendite kohaldamisega kodumaa reetjatele, kahjuritele, sotsialistliku omandi riisujatele ja teistele rahvavaenlastele, samuti ka röövijatele, varastele, huligaanidele ja muudele kurjategijatele;

b) kohtuistungil kodanikkude, riiklikkude asutiste, ettevõtete, kolhooside ja teiste ühiskondlikkude organisatsioonide õigusi ja huvisid puudutavate vaidlusasjade arutamisega ja lahendamisega."

Lõppeks on sotsialistliku õigusemõistmise oluliseks tunnuseks Stalinliku Konstitutsiooni § 102 ning 112 ja 1938. a. 16. augusti Kohtukorralduse seaduse § 1 ja 6 alusel see, et õigusemõistmist teostavad kohtud, kes koosnevad sõltumatuist, ainult seadusele alluvaist kohtunikest.

Seega sotsialistlik õigusemõistmine on — sõltumatu nõukogude kohtu tegevus, mis on suunatud ülalnimetatud ülesannete teostamisele kriminaal- ja tsiviilasjade kohtuistungil arutamise ning

nende lahendamise teel sotsialistlike seaduste ja kohtunike sotsialistliku õigusteadvuse alusel.

Stalinlik Konstitutsioon tõstab sotsialistliku õigusemõistmise ennenägematule kõrgusele. Kohtukorralduse demokraatlikud alused: kohtunike valitavus, rahvakaasistujate osavõtmine kohtust, kohtunike sõltumatus ja nende allumine ainult seadusele, kohtumõistmise pidamine liiduvabariigi või autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles vähemusrahvuste huvide tagamisega, kohtuprotsessi avalikkus, süüdistatava õigus kaitsele — need on tõstetud konstitutsioonilisteks printsiipideks, mis on garanteeritud NSVL Põhiseadusega.

Nendele demokraatlikele printsiipidele rajatud nõukogude kohus on kõigi rahvavaenlaste, trotskistlik-buhharinlike bandiitlikkude röövjõukude sabarakkude, kõigi välismaiste luureagentide, ühiskondliku omandi riisujate, bandiitide ja huligaanide halastamatu purustamise relvaks.

Ühtlasi on nõukogude kohus kasvatuslikuks organiks nii üksikuile töötajaile, kes rikuvad sotsialistlikku distsipliini, kui ka laialdastele rahvamassidele, kes, võttes osa kohtu tööst ja valvates tema tegevust, õpivad austama seadust ja sotsialistliku ühiselu juhiseid.

Peale selle kaitseb nõukogude kohus kogu oma tegevusega riiklike ja ühiskondlike ettevõtete, asutiste ja organisatsioonide seadusega garanteeritud majanduslikke ja varalisi huve, samuti kodanike poliitilisi, varalisi ja isiklikke õigusi.

Sotsialistlik õigusemõistmine on seega üheks sotsialistliku demokraatia väljendusviisiks, üheks vahendiks võitluses klassideta, kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

§ 2. Kohtukorralduse-teaduse objekt.

Kohtukorralduse-teaduse objektiks on õpetus kohtust, tema korraldusest, tema tegevuse ülesandeist ja põhiprintsiipidest. Ühes sellega haarab kohtukorralduse-teadus nende organite organisatsiooni ja ülesandeid, kes õigusemõistmise teostamises kohtule kaasa aitavad. Nende organite hulka kuuluvad: kohtuliku halduse organid — kohtu rahvakomissariaadid, kohtulikud abiorganid — notariaat, kohtutäiturid, advokatuur. Riigivõimu organite hulka, mida kohtukorralduse-teadus uurib, kuulub ka prokuratuur. Kuigi prokuratuuri ülesanded kaugeltki ei piirdu tema osavõtuga õigusemõist-

mise teostamisest, on ta osa sel alal siiski sedavõrd suur ja tema tegevus kohtuorganite tegevusega sedavõrd tihedalt läbi põimunud, et on võimatu uurida kohtusüsteemi ilma prokuratuuriorganite samaaegse uurimiseta. Seetõttu kuuluvad ka prokuratuuri organisatsiooni ja ülesannete kohta käivad küsimused nende küsimuste hulka, mida uuritakse kohtukorralduse-teaduses.

Meetodid, mille abil kohtu- ja prokuratuuriorganid teostavad nendele pandud ülesandeid, ja need õigussuhted, mis tekivad nende ülesannete teostamisel, ei kuulu kohtukorralduse-teaduses uuritavate objektide hulka. Need küsimused on aineks eridistsipliinidele: kriminaal- ja tsiviilprotsessile.

Kõigi nende distsipliinide kogum, s. t. kõigi õiguslike teaduste kogum, mille objektiks on õigusemõistmise teostamisest osavõtvate organite korraldus ja tegevus, samuti selle juures tekkivad õigussuhted, haaratakse kohtuõiguse üldmõistesse.

Kohtukorralduse-teadus puutub tihedalt kokku ka riigiõiguseteadusega, mis uurib riigivõimu organite struktuuri ja funktsioone. Kuna nii kohus kui ka prokuratuur on võimu organiteks — siis nad kuuluvad objektide hulka, mida uurib riigiõiguse-teadus.

Selle teaduse ja kohtukorralduse-teaduse vahepiiriks on see, et riigiõigus uurib kohtu- ja prokuratuuriorganite seisundit riigivõimu organite üldsüsteemis, nende vastastikuseid suhteid võimu kõrgemate organitega ja riigivalitsemise organitega, kohtu ja prokuratuuri poolt teostatavate funktsioonide suhet teiste riigivõimu organite funktsioonidega.

Kohtukorralduse-teadus uurib kohtu- ja prokuratuuriorganite struktuuri, vaadeldes üksikasjaliselt kummagi organi funktsioone ja ülesandeid.

Need piirid kohtukorralduse-teaduse ja naabruses olevate distsipliinide vahel pole absoluutselt liikumatud. Real juhtumeil puudutab riigiõiguse-teadus ka kohtu- ja prokuratuuriorganite organisatsiooni kohta käivaid küsimusi; kohtukorralduse-teadus ei või jätta puudutamata mõningaid protsessuaalseid küsimusi; kriminaal- ja tsiviilprotsess omakorda ei või jätta puudutamata real juhtumeil probleeme, mis kuuluvad kohtukorralduse valdkonda. Kuid seesugune naaberdistsipliinide kokkupuude on täiesti möödapääsematu ega kahjusta mingil määral kummagi distsipliini objekti uurimise selgust ja täiust. See avaldub mitte ainult sotsiaal-, vaid

ka loodusteadustes: keemia ei või jätta puudutamata füüsika küsimusi, astronoomia ei saa läbi mehaanikata ja matemaatikata jne.

Kohtukorralduse-teadus on õiguslik distsipliin, s. t. distsipliin, mis uurib õiguse kindlat haru. Seadused, mis määratlevad kohtu- ja prokuratuuriorganite korraldust ja ülesandeid, on selle teaduse põhiliseks sisuks. Paljud kohtukorralduse kodanlikud kursused piirduvadki kehtiva seadusandluse puhtdogmaatilise käsitlusega.

Kuid nõukogude kohtukorralduse-teadus ei või sellega piirduda. Kasutades marksistlik-leninliku dialektika meetodit, ei või meie kohtukorralduse-teadus vaadelda seadust kui liikumatut autarkilist normi, mis on lahti kistud klassivõitluse reaalseist tingimusist.

Dialektiline meetod nõuab kõigi nähtuste uurimist liikumises, seoses teiste nähtustega. Meile pole tähtis ainuüksi see, et teatav seadus eksisteerib, vaid ka see, kuidas see seadus tekkis, millist klassijõudude reaalset vahekorda ta peegeldab, kelle huve ta kaitseb, millist mõju ta avaldab klassivõitluse edasisele käigule, kuidas vastav seadus selle võitluse protsessis muutub.

Seetõttu nõukogude kohtukorralduse-teadus ei piirdu selle või teise kohtuorgani või selle või teise kohtusüsteemi kirjeldamisega sel kujul, nagu see süsteem eksisteerib vastaval momendil. Ta uurib nende tekkimise ajalugu, seda poliitilist tähendust, mida omab antud ajaloolises olustikus selle või teise kohtuorgani, selle või teise kohtusüsteemi niisugune, kuid mitte teissugune organisatsioon.

Nõukogude kohtukorralduse-teaduse põhiliseks ülesandeks on uurida nõukogude kohut ja nõukogude prokuratuuri.

Kuid meie ei saa läbi kohtukorralduse küsimuses nii kapitalistlike maade seadusandluse kui ka kodanliku teooria tähelepanelikku uurimiseta. „Kommunism kasvab sellest, mis on loonud kapitalism," rääkis sms Molotov ÜK(b)P XVIII kongressil, „tema parimaist ja arvukaist saavutusist majanduse, materiaalse olustiku ja kultuuri alal. Kommunism töötab omamoodi ümber kõik need väärtused ja saavutused — kuid mitte ühiskonna tipu, vaid kogu rahva ja inimkonna huvides. Peab pingutusi kartmata uurima kultuurilist pärandit. Peab teda tundma tõsiselt ja sügavalt [10]."

[10] „Bolševik" 1939, nr. 5-6, lk. 109.

See sms Molotovi näpunäide käib täielikult nii õigusteaduse kohta üldiselt kui ka kohtukorralduse-teaduse kohta eriti. Meile pole küllaldane teada ainult seda, et kodanlik kohus oli kodanluse vahendiks. Meil on vaja teada, kuidas see vahend oli ehitatud, peab teadma tema tegevuse tervet mehaanikat. Ilma selleta ei saa õigesti mõista nõukogude kohtu ja prokuratuuri põhiprintsiipide erinevusi ekspluataatorlike riikide omadest.

„Seltsimees Stalini suurimaid teeneid," kirjutab sms Võšinski, „üldise riigiteooria ja eriti sotsialistliku riigiteooria läbitöötamises seisneb selles, et ta riigi loomuse selgitamiseks pööras tähelepanu riikliku töö, ta meetodite, võtete, mooduste — riikliku mehhanismi ülekanderihmade, hoobade, vedrude m e h a a n i k a tähtsusele [11]."

Kodanliku kohtu tegutsemise mehaanika tundmiseta on mõeldamatu ehitada täiesti teaduslikult nõukogude kohtukorralduseteadust.

§ 3. Marksistlik-leninliku õpetuse põhiküsimused riigist kui klassivalitsuse vahendist.

Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini õpetuse kohaselt on kohus igas klassiriigis organiks, kes kaitseb vastavas riigis valitseva klassi huve.

Kodanlikus ühiskonnas kaitseb kohus kapitalistide huve. „Kohus oli kapitalistlikus ühiskonnas," kirjutas Lenin töös „Nõukogude võimu järjekorralistest ülesannetest", „peamiselt rõhumise aparaadiks, kodanliku ekspluateerimise aparaadiks [12]."

Feodaalses ühiskonnas kaitses kohus feodaalide huve, orjapidamise ühiskonnas — orjapidaja huve.

Kohtu loomus muutub põhjalikult sotsialistlikus riigis.

Nõukogude kohtu peamiseks ülesandeks sotsialistliku riigi esimeses faasis, kuni ekspluataatorlike klasside likvideerimiseni, oli kukutatud klasside survamise ülesanne sisemaal, võitlus nende klasside katsega „haarata jõuga või pettusega läbi tirida osakest endistest privileegidest" (L e n i n).

Selles oli meie kohtu väline sarnasus kapitalistlike riikide kohtuga, kuid nagu räägib seltsimees Stalin, „ainult selle printsipiaalse

[11] Stalini õpetus.

[12] L e n i n, Teosed, XXII k., lk. 424.

erinevusega, et meie riik (ja järelikult ka kohus kui selle riigi organ. — Autorid) surus ekspluataatorlikku vähemust töötava enamuse huvide nimel, kuna eelkäivad riigid surusid ekspluateeritavat enamust ekspluataatorliku vähemuse huvide nimel" [13].

Erinevalt kapitalistlike maade kohtust eksisteeris selles sotsialistliku riigi arengufaasis juba kohtu kasvatuslik osa, kuid ta polnud veel täielikku arengut saavutanud.

Teises faasis, perioodil pärast kapitalistlike elementide likvideerimist, tekkis riigil sisemaal sõjalise surve teostamise asemel funktsioon kaitsta sotsialistlikku omandit varaste ja rahvavara riisujate vastu. Nõukogude kohtu ette kerkis samuti „... välismaa luure poolt meie maale saadetud spioonide, mõrtsukate, kahjurite karistamise" ülesanne [14]. Samal ajal töötajate kasvatamise ülesanne uuele teadlikule distsipliinile leidis ikka rohkem ja rohkem aset nõukogude kohtu töös.

Kapitalistliku ümbruskonna tingimustes täieliku kommunistliku ühiskonna loomise perioodil, millesse nüüd NSVL astub, pöördub nõukogude kohtu karistuslik tegevus oma teravusega juba mitte enam maa sisemusse, vaid väliste vaenlaste vastu, välismaa luureagentide vastu, keda NSV Liitu saadetakse spionaaži, kahjurlike ja diversionistlike aktide organiseerimiseks.

Nõukogude kohtu kasvatuslik ülesanne NSVL üksikute mahajäänud kodanike suhtes, kes pole veel kapitalismi iganditest vabanenud, saab sellel perioodil oma täieliku arengu.

Kuidas ka muutuksid nõukogude kohtu konkreetsed ülesanded, siiski erineb ta printsipiaalselt alati ekspluataatorlike riikide kohtust.

Sotsialistlik riik ei pärinud kapitalismilt vana, kodanlik-mõisnikulist kohut. Ta hävitas selle kohtu täielikult ja lõi tema asemele uue, nõukogude kohtu.

„Las karjuvad, et meie, reformimata vana kohut, andsime ta kohe lammutamisele," rääkis Lenin III ülevenemaalisel nõukogude kongressil. „Puhastasime seega tee ehtsale rahvakohtule [15] ..."

---

[13] Stalin, Aruanne XVIII kongr., lk. 56.

[14] Stalin, sealsamas, lk. 57.

[15] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 212.

Lenin kriipsutas korduvalt alla, et nõukogude kohus, olles ühelt poolt vägevaks võitlusvahendiks kõigi rahvavaenlastega, täidab samal ajal äärmiselt tähtsat ülesannet kasvatada töötajaid endid uuele teadlikule distsipliinile — ülesanne, mida kodanlik kohus kunagi ei täitnud ega saanud täita.

Marx ja Engels osutasid terves reas oma töödes tunduvat tähelepanu kapitalismi tingimustes oleva kohtu küsimusele. Nad avastasid selle kohtu klassi-iseloomu, näitasid tema tegevuse üksikute külgede analüüsis kodanlike teooriate valelikkust, mis püüdsid kujutada kodanlikku kohut kui klasside üle olevat organit, mis nagu teostaks mitte kodanluse klassihuvide kaitset, vaid igavese õigluse nõudeid. Kõigi Marxi ja Engelsi arvamuste uurimine selles küsimuses on kohtukorralduse valdkonnas igasuguse teadusliku uurimise vajalikuks tingimuseks.

Lenin ja Stalin arendasid edasi marksistlikku õpetust kohtu kohta. Seda, mida kirjutasid Marx ja Engels kodanliku kohtu küsimusest, täiendasid Lenin ja Stalin imperialismiajastu kodanliku kohtu ereda iseloomustamisega ja töötasid täiesti uuesti välja sotsialistliku riigi kohtu kohta käiva õpetuse põhiprintsiibid. Sotsialistliku õigusemõistmise loomuse ja ülesannete, nõukogude kohtu süsteemi alusesse asetatud organisatsiooniliste algete, nõukogude kohtu tegevuse põhiprintsiipide kohta käivad küsimused on lahendatud Lenini ja Stalini töödes. Stalinliku Konstitutsiooni IX peatükk kujutab endast sotsialismi-ajastu kohtu marksistlik-leninliku õpetuse kõrgemat väljendit.

Stalini õpetus riigi tähtsusest kapitalistliku ümbruskonna tingimustes olevale kommunismi-korrale, milline õpetus on avaldatud tema aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil, on põhialuseks meie kohtukorralduse-teaduse kogu edaspidisele arenemisele. Kõik küsimused sellest, kuidas peab olema organiseeritud nõukogude kohus, millised peavad olema tema ülesanded, millist teed peab minema ta edasine arenemine — peavad lahenduma selle uue, riigi kohta käiva marksistlik-leninliku õpetuse peatüki alusel, mille on andnud Stalin oma ajaloolises aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil.

Kohtukorralduse-teadusesse kuuluvate küsimuste tõeliseks teaduslikuks uurimiseks on vaja, piirdumata kohtu kohta käiva Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini õpetuse üldise iseloomustamisega, hoolikalt uurida, mida nimelt rääkisid marksismi-leninismi klassikud nii

kapitalismi perioodi kui ka sotsialistliku ühiskonna kohtust. Ainult sellel teoreetilisel alusel on võimalik lahendada kõik kohtu organisatsiooni, ta ülesannete ja tä tegevuse põhiprintsiipide praktilised küsimused.

§ 4. Kohtu kodanlikud teooriad ja nende kriitika.

Nõukogude kohtukorralduse-teadus lähtub sellest põhialusest, et kohus on riigiorgan. Seda fakti ei eita ka enamik kodanlikke uurijaid. Kuid mõnedel kodanliku teooria esindajatel ilmneb vahel püüe eraldada kohut riigivõimu organite üldsüsteemist ja isegi seada teda riigi üle.

Valge emigrant N. Timašev kirjutas 1926. aastal avaldatud artiklis „Kohtu sõltumatuse probleemid": „Meie poolt elatav epohh on seotud siseriiklike antagonismide erakordse tugevnemisega; sellistes tingimustes muutub eriti vastutavaks neid kokkupõrkeid lahendava „erapooletu kolmanda", s. o. kohtu osa [16]."

Kohut kujutatakse niimoodi „erapooletu kolmandana", kes lahendab kokkupõrkeid „siseriiklike antagonismide" puhul. On ilmne, et üheks pooleks seesugustes kokkupõrgetes võib olla ainult riik. Kohus, kes lahendab kokkupõrget, seisab kõrgemal põrklevaist pooltest, järelikult ka riigist.

Need arutelud esildavad mitte midagi muud kui silmakirjalikku katset varjata kodanliku kohtu klassi-iseloomu, kujutada kohut kui erapooletut ja klassi-iseärasustest vaba organit, kes seisab kõrgemal klassihuvidest.

Kogu selle kohtu riigist kõrgemal oleva seisundi kohta käiva teooria ja sellest tulenevate järelduste poliitiline mõte on täiesti selge: see on katse petta ekspluateeritavaid masse, sisendada neisse kohtu suhtes usaldust ja austust.

Kuid see asjaolu, et kodanlik kohus, kes koosneb kohtunikest, keda nimetatakse riigivõimu poolt, kes saavad palka riigivõimult, kohus, kelle otsused saadetakse täide riigivõimu jõududega, kes on selle riigivõimu organiks, — on liiga silmapaistev fakt kõigile ning igaühele, et võiks loota kedagi vastupidises veenda.

Seetõttu enamik kodanlikke juriste, kuigi mitte eitades vaieldamatut fakti, et kohus on riigi organ, eelistab siiski näidata, et

[16] „Sovr. Zapiski", XXVII k., lk. 434.

see on täiesti erilist liiki organ, kes seisab kõrval poliitikast. Selleks tõstetakse kõigepealt esile väide, et kodanlik riik pole klassiorganisatsioon, vaid üldrahvalik organisatsioon. Selle väite petlikkuse on hiilgavalt ümber lükanud Marx, Engels, Lenin ja Stalin terves reas töödes.

Teiseks, kodanliku kohtu rõhujaliku loomu samasuguse maskeerimise eesmärgi saavutamiseks töötatakse välja teooria kohtuvõimu erilise loomu kohta, mis eristab teda kõigist teistest riigivõimu harudest. Selle teooria valelikkuse paljastamine kuulub täielikult kohtukorralduse-teaduse ülesandesse.

Vene liberaalse kodanluse ideoloogе, kadettide partei aktiivsemaid tegelasi Hessen kirjutas:

„Luues õigust juhindub seadusandlik võim otstarbekohasuse ja kasu kaalutlusist, ühiskonna või ta üksiku klassi huvidest. Ja neistsamust kaalutlusist juhindub ka valitsus, valitsedes maad õiguse piirides. Poliitika on loodusjõud, stiihia, milles elab nii see kui ka teine võim, poliitika on loodusjõud, milles kohtuvõim lämbub ja sureb [17]."

Püüdes põhjendada kohtuvõimu erilise loomu teooriat, tõstsid kodanlikud juristid esile selle võimu järgmised spetsiifilised jooned: 1) kohtuvõimu sõltumatus valitsusest, 2) kohtuvõimu seadusalluvus, 3) kohtuvõimu täielikkus, 4) kohtuvõimu eranditus.

Vaatleme kõiki neid kohtuvõimu jooni üksikult.

Valitsusest sõltumatu kohtuvõimu teooria arenes ajalooliselt niinimetatud võimude lahususe teooriast, mis tekkis Inglismaal (Locke) ja Prantsusmaal (Montesquieu) kodanliku revolutsiooni valmimise perioodil, kui feodaalse korra sisemuses arenev tööstuslik kodanlus hakkas endale nõudma osavõttu riigivõimu teostamisest.

Võimude lahususe teooria aluserajajaid Montesquieu esitab seda teooriat järgmisel kujul: „Igavese kogemusega on kindlaks tehtud, et iga võimu omav inimene on kalduv seda kuritarvitama: ta peatub ainult seal, kus leiab piirid... Et mitte võimu kurjasti kasutada, peab seadma asju nii, et võim peataks võimu [18]."

Seesuguse korralduse eeskuju nägi Montesquieu Inglise konstitutsioonis. Peatükis „Inglise konstitutsioonist" ta kirjutas: „Igas

[17] „Kohtuvõimust", I k., lk. 4.

[18] Montesquieu, XI rmt., IV ptk.

riigis on olemas kolme liiki võimu: seadusandlik võim, täitev võim rahvusvahelisest õigusest olenevais asjus ja täitev võim tsiviilõigusest olenevais asjus [19].“

„Esimese võimu abil kuningas või valitseja annab seadusi ajaldi või alatiseks, parandab või muudab varem antud seadusi. Teise abil ta sõlmib rahu või kuulutab sõja, läkitab või võtab vastu saatkondi, kindlustab julgeolekut, väldib kallaletunge. Kolmanda abil ta karistab kuritegusid või arutab eraisikute-vahelisi kohtuasju. Kahest täitvast võimust viimast võib nimetada kohtulikuks, kuid esimest lihtsalt täitvaks võimuks [20].“

Montesquieu väitis, et neil juhtumeil, kui kõik need võimu harud, või vähemalt kaks neist, on ühendatud ühe ja sama isiku või organi kätte, ei ole vabadust.

„Kohtuliku võimu ühendamise korral seadusandliku võimuga,“ kirjutab ta, „võib kodanike elu ja vabadus oleneda omavolist, sest kohtunik on samal ajal ka seaduseandjaks. Kohtuliku võimu ühendamise korral täitva võimuga võib kohtunik kasutada tagakiusaja jõudu [21].“

Kuid Montesquieu ei piirdunud nende võimufunktsioonide lihtsa tehnilise jaotamise nõudmisega eri organite vahel. Ta kriipsutas otseselt alla, et võimude lahutamise eesmärk — piirata ühte võimu teisega — on saavutatav ainult sel korral, kui võimu erinevad harud on erinevate klasside käes. Tuues näitena Veneetsiat, kus seadusandlikku, täitvat ja kohtulikku võimu teostati eri organite poolt, kirjutas Montesquieu: „Kuid pahe on selles, et need eri organid koosnevad ühe ja sama seisuse inimestest, mille tõttu ka kogu võim on samades kätes [22].“

---

[19] Termini „tsiviilõigus“ all mõistab Montesquieu mitte tsiviilõigust tänapäeva mõttes, vaid vastava riigi õigust vastandina rahvusvahelisele õigusele.

[20] Montesquieu, XI rmt., VI ptk. Montesquieu kommentaatorid juhtisid tähelepanu sellele, et selles skeemis pole kohta täitvale võimule sisemise valitsemise mõttes. See seletub seega, et Inglismaal teostus XVIII saj. sisemise valitsemise funktsioon peamiselt rahukohtunike poolt ja oli tihedalt seotud nende kohtulike funktsioonidega. Keskvalitsuse valitsemistegevusest puutus eriti silma ta tegevus välispoliitika alal Vt. selles suhtes Korkunov, lk. 200—212.

[21] Sealsamas.

[22] Sealsamas.

Montesquieu tegi ettepaneku säilitada täitev võim monarhi käes, seadusandlik võim jagada rahva [23] valitavate esindajate ja aadli vahel parlamendi kahe koja loomise teel, kuna kohtuliku võimu teostamine usaldada rahva hulgast valitavaile, kes perioodiliselt moodustaksid kohtukolleegiume vahelduva koosseisuga. „Seega", kirjutas ta, „muutub inimestele nii hirmutav kohtulik võim, mitte kuuludes teatavale seisusele või teatavale elukutsele, niiöelda nähtamatuks ja mitteolelevaks [24]."

Kirjeldades seda tema arvates ideaalset korda, orienteerus Montesquieu Inglismaa järgi, kus XVIII sajandi keskpaigaks, kui Montesquieu külastas Inglismaad, oli XVII sajandi revolutsiooni järel kujunenud uus arengu lähtepunkt, mida Engels iseloomustab kui kompromissi „tõusva kodanluse ja endiste feodaalsete suurmaapidajate vahel" [25].

Võimude lahususe teooria Montesquieu'l polnud midagi muud kui tee otsimine samasuguseks kompromissiks Prantsusmaal.

Võimude lahususe teooriat arendas äärmusteni Kant, kes kolmes võimus nägi kolme moraalset isikut [26].

Prantsuse XVIII sajandi laostuva absolutismi tingimustes, kui kuninga õukond ja feodaalse aadli tipp kasutasid kõiki võimuorganeid, kaasa arvatud ka kohus, häbituima omavoli vahendina, — evis võimude lahususe teooria progressiivset tähendust. Lubades, kuigi piiratud kujul, rahva — faktiliselt kodanluse — valitud esindajate osavõttu seadusandliku ja kohtuliku võimu teostamisest, püüdis võimude lahususe teooria kahtlemata riikliku korralduse mõningamääralisele demokratiseerimisele. Kuid seda teooriat ei või vaadelda revolutsioonilise teooriana.

Prantsusmaa XVIII sajandi revolutsioonilise kodanluse radikaalne tiib, mitte soovides feodaalidega kompromissile minna, ei tunnustanud ka võimude lahususe teooriat. Väikekodanluse ja plebeiliste masside meeleolude väljendaja J. J. Rousseau tõstis esile ühtsa rahvasuveräniteedi teooria ja hülgas kategooriliselt võimude lahususe teooria.

---

[23] Arvestatud olid muidugi kodanluse esindajad.

[24] Montesquieu, XI rmt., VI ptk.

[25] Eessõnast ingliskeelsele väljaandele: „Sotsialismi areng utoopiast teaduseni", Engels, Lisandusi, lk. 285.

[26] Kant, § 45 ja 48.

„Meie poliitikud," kirjutas ta, „olles võimetud jaotama suveräniteeti tema printsiibis, jaotavad teda objektis; nad jaotavad ta jõuks ja tahteks, seadusandlikuks võimuks ja täitvaks võimuks; maksustamise õiguseks, kohtu ja sõja õiguseks ... kõrgeimast võimust teevad nad mingi fantastilise olendi, kes on koostatud erinevatest tükkidest. See sarnaneb sellega, nagu koostaksid nad inimese erinevatest kehadest, kelledest üks eviks silmi, teine — ainult käsi, kolmas — ainult jalgu [27]."

See rahvasuveräniteedi täielikkuse ja jagamatuse teooria väljendas väikekodanluse ja plebeiliste masside kindlat tahet mitte minna mingitele kompromissidele feodaalse aadliga, hävitada kõik feodaalse ühiskonna instituudid.

Haarates Prantsusmaal riigivõimu tegi kodanlus algul katset seada võimude lahususe idee 1791. a. Asutava Kogu poolt vastuvõetud konstitutsiooni põhialuseks. See konstitutsioon kajastas suurkodanluse huve, milledega võisid leppida ka mõned aadli ringkonnad. Selle konstitutsiooni kohaselt teostati kohtulikku võimu valitavate kohtunike poolt, täitev võim kuulus kuningale, seadusandlik — seadusandlikule kogule. Kuid selle printsiibi formaalsest teostamisest asi kaugemale ei arenenud.

Prantsuse kodanlik jurist Duguit, kes pühendas eriuurimuse 1789. a. Asutava Kogu ja võimude lahususe teooria vaheliste suhete küsimusele, jõuab järeldusele, et isegi selle revolutsiooni algmises perioodis polnud võimude lahusus teostatud, sest kohtulik kui ka täitev võim olid allutatud seadusandlikule võimule. Revolutsiooni suurima tõusu perioodil, jakobiinide diktatuuri ajal, koondasid konvendi komiteed kogu võimu endi kätte. Revolutsiooniline tribunaal oli jakobiinide d i k t a t u u r i vägevaks relvaks võitluses kontrrevolutsiooniga.

Võimude lahususe teooriat pole teostatud ka hiljem. Seda fakti tunnustab ka enamik kodanlikke uurijaid [28].

Engels nimetab võimude lahususe teooriat „naeruväärseks rumaluseks", mis on täiesti teostamatu ning väljendab hirmu, mida inimkond tunneb iseenese ees [29].

---

[27] R o u s s e a u, lk. 46.

[28] Vt. selles küsimuses: J e l l i n e k, lk. 329 jj.; F o i n i t s k i, I j., lk. 141 jj.; K o r k u n o v, lk. 193 jj. ja paljud teised.

[29] M a r x ja E n g e l s, Ingl. konst., Teosed, II k., lk. 370.

Võimude lahususe õpetus kajastas seda klassijõudude vahekorda, mis kujunes XVII sajandil Inglismaal ja XVIII sajandil Prantsusmaal. „Säärasel ajal näiteks ja säärasel maal," kirjutasid Marx ja Engels, „kus kuninglik võim, aristokraatia ja kodanlus tülitsevad võimu pärast, kus seega võim on jaotatud, — seal on valitsevaks mõtteks võimude lahususe õpetus, millest räägitakse kui „igavesest seadusest" [30]."

Kui kõik võim on koondunud kodanluse kätte, siis langeb ära vajadus võimude lahususeks.

Kuid loobudes võimude lahususe teooriast, püüdis kodanlik jurisprudents ikkagi säilitada sellest teooriast tulenevat väidet valitsusest sõltumatu kohtuvõimu kohta.

Seda väidet püüti põhjendada, toetudes kolmele peaalusele: niinimetatud kohtunike vallandamatusele, „rahva elemendi" osavõtule kohtust vannutatud kaasistujate näol ja mittevahelesegamise printsiibile õigusemõistmise teostamises administratiivsete organite poolt.

Kohtunike vallandamatuse all mõisteti reeglit, mille kohaselt kord kohtuteenistusse määratud kohtunikku ei või ilma tema soovita sellelt teenistuskohalt vallandada teisiti kui ainult kohtulikul teel. See reegel oli sisse viidud enamiku kodanlik-demokraatlike riikide seadusandlusse.

Tegelikult oli nõndanimetatud kohtuniku vallandamatus alati illusoorne ja teostus praktikas ainult sedavõrd, kuivõrd see oli soodus kodanlusele.

Kohtunike vallandamatus ei tekkinud kapitalistlikus, vaid juba feodaalses ühiskonnas, kui kellelegile ei tulnud pähe rääkida kohtuliku võimu sõltumatusest.

Juba William III (1688—1702), aga pärast teda George III (1760—1820) seadsid Inglismaal sisse korra, mille kohaselt määrati kohtunikke nii kauaks, „kuni nad hästi käituvad". Nende vallandamine oli lubatav ainult parlamendi mõlema koja ettepaneku alusel.

Prantsusmaal proklameerisid kohtunike vallandamatuse printsiipi 1302. aastal Philippe Ilus ja 1467. aastal kuningliku absolutismi idee silmapaistvamaid esindajaid Louis XI. See samm oli järel-

[30] Marx ja Engels, Saksa ideol., Teosed, IV k., lk. 37.

duseks tol ajal Prantsusmaal kujunenud kohtuametikohtade müümise praktikast.

Kohtunike vallandamatus sel kujul oli ainult ostja eraomandi kaitsmise liike tema poolt ostetud „vara" suhtes.

Kodanlikes mais on kohtunike vallandamatus lahutamatult seotud valitsuse poolt kohtunike nimetamise süsteemiga, mis on rakendatav kõigis kodanlikes mais, välja arvatud Šveits ja osa Põhja-Ameerika Ühendriikide osariike. Teostades kohtunike nimetamisel hoolsat klassihuvilist valikut, ei riski kodanlikud riigid üldiselt millegagi, kui nad nende eneste poolt väljavalitud koosseisu kohtutööle kinnitavad.

„Kuid kohtunike vallandamatus, millega nii ringi käib liberaalne kodanlus üldiselt ja meie venemaaline eriti," kirjutas selle kohta Lenin, „on ainult keskaegsete privileegide *jaotamine* Puriškevitšite ja Miljukovide, pärisorjuslaste ja kodanluse vahel. *Tegelikult* ei saa vallandamatust täielikult teostada ja oleks ka mõttetu kaitsta seda kõibmatute, hooletute, halbade kohtunike suhtes. Keskajal oli kohtunike nimetamine eranditult feodaalide ja absolutismi käes. Kodanlus, kes nüüd sai laialdase ligipääsu kohtunike ringidesse, *kaitseb end* feodaalide vastu „vallandamatuse printsiibi" abil (sest selle tõttu, et enamik „haritud" juriste kuulub kodanluse hulka, saab nimetatavate kohtunike enamik paratamatult olema tulnukateks kodanluse keskelt). Kaitstes end niimoodi *feodaalide vastu*, kaitseb kodanlus end samal ajal ka *demokraatia vastu*, seistes kohtunike nimetatavuse eest [31]."

Neil juhtumeil, kui kodanlusel oli vaja säilitada reaktsiooniliste kohtunike näol kantsi revolutsioonilise liikumise vastu, viitas ta kohtunike vallandamatusele.

Nii oli Prantsusmaal ja Saksamaal pärast 1848. a. revolutsiooni, kui kohtunike vallandamatuse ettekäände all kõik endised kohtunikud oma kohtadele jäid.

„Hüljates iga kompromissi väikekodanlusega," kirjutas Marx 1848. a. Prantsuse konstitutsiooni kohta, „ja oskamata uue riikliku vormiga siduda mingeid uusi ühiskondlikke elemente, ruttas kolmevärviline konstitutsioon selle asemel tagastama traditsioonilist puutumatust korporatsioonile, kes oli vana korra ägedaim ja fanaatilisim kaitsja. Ta tegi konstitutsiooni põhiliseks seaduseks

[31] *Lenin*, Teosed, XXX k., lk. 195.

kohtunike vallandamatuse, mille kallale ajutine valitsus muidu oleks läinud. Üks kuningas, kelle kolmevärviline konstitutsioon kukutas, tõusis neis seaduslikkuse vallandamatuis inkvisiitoreis mitmekordselt üles [32]."

Täiesti samaselt toimis 1918. a. ka Saksa kodanlus. Pärast 1918. a. novembrirevolutsiooni Saksamaal jäeti endised hohenzollernlikud kohtunikud kohtunike vallandamatuse ettekäändel oma kohtadele. Saksa kohtute antidemokraatlik poliitika 1918.—1933. aasta perioodil oli üheks neist faktoreist, mis puhastasid tee fašismile.

Neil juhtumeil aga, kui see oli tarvilik valitsevale klassile, ei häbenenud kodanlik-demokraatlike maade valitsused rikkuda kohtunike vallandamatuse printsiipi. Seda tunnustavad ka kodanlikud juristid.

„Napoleon I, Bourbon'id ja Napoleon III," kirjutas Foinitski, „puhastasid agaralt kohtu ametkondi, s. t. vallandasid kohtunikke, kes seaduse järgi olid vallandamatud. See teostus osalt halduslike survevahenditega, osalt üldiste korraldustega, õõnestades vallandamatuse printsiipi [33]."

Mitte ainult monarhistlikud, vaid ka vabariiklikud valitsused ei häbenenud rikkuda kohtunike vallandamatuse printsiipi. Nii näiteks anti Prantsusmaal 1. augustil 1883. a. spetsiaalne seadus, mis katkestas kohtunike vallandamatuse reeglite kehtivuse ja mis andis legaalse võimaluse teostada kohtuaparaadi puhastust. Pärast seda, kui too puhastus oli teostatud, lõpetati selle seaduse kehtivus.

Siiski on kodanlik-demokraatlike maade olukorras seaduses proklameeritud kohtunike vallandamatuse printsiip, kuigi ta tõeliselt ei kindlusta sõltumatust, mingiks tagasihoidvaks algeks, mis sellel või teisel kohtuministril arveteõiendamise võimaluse temale mittemeelepärase kohtunikuga raskemaks teeb.

Kapitalismi üldise kriisi perioodil kodanlik demokraatia laguneb ja demokraatlike vormide igasugused jäänused kas heidetakse üldse kõrvale või säilivad näilikult, kuid kaotavad igasuguse reaalse tähenduse. Saksamaal kuulusid 1933. a. 7. aprilli seadusega riigiteenistusest kõrvaldamisele kõik mitteaarialiku päritoluga ametni-

[32] Marx ja Engels, Klassivõitlus Prantsusmaal, Teosed, VIII k., lk. 34.

[33] Foinitski, I k., lk. 211.

kud (nende hulgas ka kohtunikud). Seetõttu, kuigi Saksa seadusega 20. märtsist 1935. a. kohtukorralduse ühtsa reguleerimise kohta kohtunike ametiaeg kestab kuni vanusepiiri, 65. eluaasta saabumiseni, näitab 1933. a. 7. aprilli seaduse andmine siiski, et eelnimetatud vajaduse korral võidakse seadust alati asendada teisega.

Kohtunike vallandamatuse printsiip kujutab enesest niimoodi fiktsiooni, mis on kodanliku kohtu tõelise klassi-iseloomu maskeerimise vahendeid.

Samasugust tähendust omab ka teine instituut, millega kodanlik jurisprudents püüab põhjendada kohtuvõimu sõltumatuse teooriat, — „rahva esindajate“ osavõtmine õigusemõistmise teostamisest.

XIX sajandi väljapaistvamaid saksa juriste R. Ihering, kes võttis analüüsimisele kohtunike vallandamatuse printsiibi rakendamise, tuli järeldusele, et „valitsuse mõju kohtule pole seaduse teel kõrvaldatav“.

„Siiski eksisteerib üks kohtute vorm,“ kirjutas ta edasi, „mis tõeliselt ja täielikult lahendab selle ülesande, ja nimelt vandekohus [34].“

Selle kohtuvormi olemus seisneb selles, et kohus jaguneb kaheks eri kolleegiumiks: vandekohtunike kolleegiumiks (tavaliselt 12 inimest), kes lahendab kohtualuse süüdluse küsimust, ja alatiste kohtunike — ametnike kolleegiumiks (tavaliselt 3 inimest), kes lahendab vandemeeste verdikti [35] alusel karistamise küsimuse ja kõik teised juriidilised küsimused. Et vandekohtunikke kõigiti kaitsta alatiste kohtunike mistahes mõjustamise vastu, on kodanlik-demokraatliku kohtu klassikalises vormis nende kahe kolleegiumi vaheline suhe seatud nii: vandekohtunike kolleegiumi koosseis moodustatakse liisuheitmisega avalikul kohtuistungil, kui asja arutamine on juba alanud; istungi ajal vandekohtunikud istuvad kohtusaalis ja peavad nõu eraldi alatistest kohtunikest; vandekohtunikega võivad alatised kohtunikud, eriti kohtueesistuja, kõnelda ainult kohtuistungi saalis poolte ja publiku juuresolekul; vandekohtunike nõupidamise

[34] Ihering, lk. 297—298, Vandekohtu tekkimisest ja tema edaspidisest arenemisest, vt. käesoleva õpperaamatu 2. ptk.

[35] Verdiktiks nimetatakse vandekohtunike otsust kohtualuse süüdiolemise või süütuse küsimuses.

See otsus avaldatakse selles suhtes seatud küsimustele vastamiste raamis.

saladust peetakse valjult, nad pole kohustatud oma verdikti motiveerima.

Ajalooliselt on kõik need hoolitsemised vandekohtunike kaitsmiseks kohtunike-ametnike mõjustamise vastu seletatavad sellega, et kui Prantsusmaal kodanlus (Prantsusmaa oli esimene riik kontinentaalses Euroopas, kes enesele selle kohtuvormi sisse seadis) esile tõstis vandekohtu loomise nõude, oli kohtuaparaat veel feodaalide käes. Seetõttu hoolitses kodanlus täiesti loomulikult selle eest, et kaitsta oma esindajaid kohtus — vandekohtunikke — mõjustamise vastu temale klassivõõraste alatiste kohtunike poolt.

Kui aga kodanlus vallutas kogu riikliku aparaadi, selle hulgas ka kohtuaparaadi, kui ka alatised kohtunikud muutusid kodanluse kuulekateks agentideks, säilitas ta ometi vandekohtu ülalkirjeldatud konstruktsiooni ja nimelt seepärast, et see andis võimaluse rääkida kohtu sõltumatusest ja varjata tema klassi-olemust.

Kodanluse huvid olid seejuures tagatud vandekohtunike klassihuvilise valikuga. Vandekohtunikud polnud valitavad rahva poolt, vaid neid valisid välja erikomisjonid varanduslikult kindlustatud rahvakihtide hulgast. Ainult nende komisjonide poolt väljavalitud isikud allusid liisutamisele [36].

„Niinimetatud „vandemeeste erapooletu koosseis“,“ kirjutas Engels, „on üldse absurdne. Kui kuu aega tagasi Dublinis O'Connel'i üle kohut mõisteti, oli iga vandemees kui protestant ja tory talle vaenlane. „Võrdsed temaga“ oleksid olnud katoliiklased ja „repealer'id“, kuid ka seda mitte, sest need oleksid olnud ta sõbrad. Katoliiklane vandemeeste koosseisus oleks teinud võimatuks iga verdikti, mis poleks õigeksmõistev. See juhtum siin on silmatorkav; kuid tõeliselt oleks meil igal võimalikul juhtumil tegu sellesamaga. Vandekohus on oma olemuselt poliitiline, kuid mitte juriidiline asutis; kuid et iga juriidiline olevus oma päritolult omab poliitilist loomust, siis avaldub temas t õ e l i s e l t juriidiline element; ja Inglise vandekohus kui viimistletuim on juriidilise vale ja ebakõlbluse tippsaavutus [37].“

Marx oma kõnes vandekohtu ees „Neue Rheinische Zeitung'i“ esimesel protsessil Kölnis kõneles sellest, et „... Prantsusmaal

[36] Andmeid selle kohta, kuidas see väljavalimine teostub, vt. käesoleva õpperaamatu 2. ptk.

[37] M a r x ja E n g e l s, Ingl. konst., Teosed, II k., lk. 383.

astusid restauratsiooni algaegadel parteid omavahel vihastesse kokkupõrgetesse parlamendis, kohtus; Lõuna-Prantsusmaal läks asi kuni pussitamiseni. Vandekohtud olid tol ajal lihtsalt võitja partei sõjaväljakohtuteks, kes õiendasid arveid võidetud parteiga“ [38].

Ometi oli vandekohus kõige demokraatlikum kohtuvorm, mis üldse kapitalistliku ühiskonna tingimustes eksisteerida võis.

„... Aleksander III valitsus,“ kirjutas Lenin, „kes astus halastamatusse võitlusse ühiskonna kõikide ja igasuguste püüdlustega vabadusele ja iseseisvusele, tunnistas õige ruttu vandekohtu ohtlikuks. Reaktsiooniline ajakirjandus kuulutas vandekohtu „uulitsakohtuks“ ja alustas tema tagakiusamist... Uulitsakohus on nimelt hinnatav selle poolest,“ kirjutas Lenin edasi, „et ta toob elustavat voolu sellesse kantseleiliku formalismi vaimu, millega meie valitsusasutised on läbi immutatud [39].“

Kui 1912. a. kohtunike rahvusvahelisel kongressil Viinis kodanlikud juristid esinesid rea kallaletungidega vandekohtu vastu, kirjutas Lenin:

„Vandemeeste hulgas domineerib käesoleval ajal tööliste väljalülitamise tagajärjel sageli eriti reaktsiooniline väikekodanlus. Ravim selle pahe vastu peab seisnema demokratismi arendamises kuni ta järjekindla ning puhta vormini, kuid hoopiski mitte alatus lahtiütlemises demokratismist [40].“ Kui kapitalism oma õitsengu perioodist hakkas siirduma languse perioodi, hakkas kodanlik teooria vandekohtust loobuma.

Kodanlikud juristid hakkasid otsekoheselt tunnistama, et vandekohus oli vajalik vahendina võitluses absolutismiga, et feodaalide poolt ähvardava ohu varisemisega kaob ka vajadus vandekohtu järele.

„Vandekohus iseloomustab üleminekut absolutismist õigusriigi juurde,“ kirjutas R. Ihering juba 1865. aastal, „ja seda tema teenet me ei unusta kunagi; hoolimata tema kui instituudi kõigist puudustest pole ta teenete eest makstud kallilt. Kuid üks asi on instituudi ajutine kasulikkus ja teine — ta tähtsus alatise instituudina, mis kuuluks säilitamisele ka edaspidi; esimest ma tunnustan vandekohtul, teist aga eitan ja olen veendunud selles, et tuleb aeg, mis, oma-

[38] Marx ja Engels, Teosed, VII k., lk. 233.
[39] Lenin, Teosed, IV k., lk. 83—84.
[40] Lenin, Teosed, XXX k., lk. 194.

des kindlat, täiesti tagatud õigust, ütleb sellele instituudile: mooramees on oma kohused täitnud, mooramees võib minna, sest et mooramees jääb mooramehe ja nii osavad kui ta pooldajad oleksidki, neil pole võimalik teda puhtaks pesta [41]."

XX sajandi esimese veerandi kestel paljudes kapitalistlikes riikides, kes isegi olid säilitanud valitsemise kodanlik-demokraatliku vormi (Inglismaal, Belgias, Prantsusmaal, Põhja-Ameerika Ühendriikide reas osariikides jt.), teostati reformid, mis ühel või teisel määral nõrgendasid vandekohtu spetsiifilisi erisusi või kärpisid ta kompetentsi [42]. Mõningates riikides (Saksas ja Itaalias) on vandekohus täiesti ära kaotatud. See mitteprofessionaalsete kohtunike osavõtu vorm õigusemõistmise teostamisest, mis asendas nendes riikides vandekohut, niinimetatud „šöffidekohus", just ongi iseloomustav sellega, et kaasistujad sõltuvad ametnikest-kohtunikest. Šöffidekohtus moodustasid kaasistujad-šöfid ühe kolleegiumi koos alatiste kohtunikega. Kapitalistliku ühiskonna tingimustes on šöfid, keda enamikus värvatakse väikekodanluse hulgast, kes on aukartlik iga mundri ees, täielikus sõltuvuses alatisest kohtunikust, kes neid oma ametnikulise üleolekuga maha surub. Vandekohtu asendamine šöffidekohtuga taotleski seda, et kindlustada kaasistujate sõltuvust alatistest kohtunikest.

Kuid kapitalismi juures võib šöffidekohus omada ka veel teist tähendust. Kaasistujateks kõrgemates kohtutes (assessorite kohus Itaalias, niinimetatud rahvakohus Saksas) valitakse valitsuse partei väljapaistvamaid liikmeid, kes alatiste kohtunike juures mängivad komissaride osa.

Nii kujunes „rahva esindajate" osavõtt kohtust isegi kodanliku demokraatia parimatel aegadel vaid kodanliku seltskonna esindajate osavõtuks õigusemõistmise teostamisest. „... Vandekohus," kirjutas Engels, „on keskmise klassi privileegiks, sest rakendatakse vajalisi abinõusid, et vandemeesteks valitaks ainult „auväärseid" inimesi [43]."

Vandekohtu vormis selline osavõtt võis mõningal määral tagada nende esindajate sõltumatust valitsuse üksikute liikmete ja alatiste

---

[41] Ihering, lk. 304—305.

[42] Üksikasjalisemalt nende reformide kohta vt. käesoleva õpperaamatu 2. ptk.

[43] Marx ja Engels, Saksamaa olukord, Teosed, V k., lk. 20.

kohtunike juhuslikest mõjustusist ühtedes või teistes konkreetsetes asjades. Kuid mitte mingeil tingimusil ei võinud kodanliku seltskonna esindajate osavõtt kohtust, mistahes vormis see osavõtt teostuski, kohut muuta rahva tõelise tahte väljendajaks. Ainult sotsialistlikus riigis on võimalik kohtu organisatsioon, mis kindlustab kodanike tõelist osavõttu õigusemõistmise teostamisest [44].

Administratiivsete võimuorganite mittevahelesegamise printsiip õigusemõistmise teostamisse tõstetakse visalt esile nii kodanliku teooria kui ka kodanliku seadusandluse poolt.

Veel 1826. a. sai Nikolai I poolt kohtu ja halduse alal soovitavate paranduste väljatöötamiseks asutatud komitee „tundmatu" nimel esitatud „arutluse kubermangude instituudi kohta". Selle esitise autoriks oli keiserliku kantselei II osakonna juhataja Balugjanski. Selles „arutelus" kirjutab ta muu hulgas:

„Ilma kohtuvõimu sõltumatuseta valitsusvõimust pole seaduspärast õigusemõistmist... igaüks tunneb, et seal, kus kuberner võib anda kohtunikele käsu otsustada ühte või teist, võib nende kohtuotsused ümber otsustada, võib täitmist seisma panna, seal ei valitse seadus, vaid omavoli [45]."

Feodaalse monarhia nüplidistsipliini tingimustes Nikolai I ajal, kes teatavasti ära teenis hüüdnime Nikolai Nüplimees (Nikolai Palkin), ei võinud see ettepanek olla edukas.

Käsundis kuberneridele 1837. a. pandi nendele kohustus, mille järgi nad „valvavad üldiselt katkestamatu, võimalikult kiire kohtu-uurimis-menetluse järele, kubermanguülemad omavad järelevalvet ka asjade käigu suhtes kohtuasutistes, et ära hoida seal igasugust liigset venitamist ja aeglust, ja virgutavad vajaduse korral hooletuid kubermanguvalitsuse kaudu seaduses selleks näidatud abinõudega" [46].

Kui aga XIX sajandi 60-ndail aastail tehti esimene samm Vene muutmiseks feodaalsest monarhiast kodanlikuks monarhiaks, püstitati ka nõue, et „kohtuvõim, s. t. kriminaalasjade läbi-

---

[44] Kuidas see ja teised käesolevas peatükis puudutatud kohtukorralduse probleemid lahendatakse NSVL-s, selle kohta vt. käesoleva peatüki § 5.

[45] Tsiteeritud I. V. Hessen'i järgi, lk. 42.

[46] Tsiteeritud Gautier' järgi, I k., lk. 203—204.

vaatamine ja kohtuotsuste tegemine, kuulub kohtutele ilma administratiivvõimude igasuguse osavõtuta“ [47].

Sellele reeglile, mis on tüüpiline igale kodanlik-demokraatlikule kohtukorraldusele, ehitati 1864. a. kohtute seadustikud.

Kuid terve rea teiste seadusandlike aktidega kitsendati selle printsiibi rakendamist sel määral, et ta kaotas peaaegu igasuguse praktilise tähtsuse.

Nendest seadustest evis suurimat tähtsust tuntud „Seadus riikliku korra ja ühiskondliku rahu kaitsmise vahendite kohta“ 14. augustist 1881. a.

Selle seadusega anti kohtuministrile ja kindralkuberneridele terve rida õigusi otseseks vahelesegamiseks õigusemõistmise teostamises, nagu näiteks: õigus nõuda enesele läbivaatamiseks kõik kohtu-uurimise asjad (märk. 1 § 17 juurde), õigus üle anda üksikuid asju, aga mõningail juhtumeil ka terveid asjade kategooriaid läbivaatamiseks sõjakohtule (§ 17 p. 1 ja § 26 p. 3), õigus kinnitada nende kohtute otsuseid (§ 19), jne.

Kuigi need sätted kehtisid vaid maakohtades, mis olid kuulutatud erandlikus seisundis olevaiks (niinimetatud kõvendatud või erakorralise kaitse seisund), oli tsaristlikus Venes see „erandlik“ seisund normaalne.

Tsaari poolt kinnitatud ministritekomitee žurnaalis 10. veebruarist 1905. a. konstateeriti:

Need sätted (s. t. ülalnimetatud sätted 14. augustist 1881. a. — Autorid) eksisteerivad praegu pidevalt juba 22 aastat, nende kehtivuse ajal on jõudnud kasvada terve sugupõlv, kes pole näinud teist ühiskondliku heaolu ülalhoidmise korda ja teab Vene impeeriumi üldistest seadustest ainult raamatute järgi [48].“

Neil juhtumeil, kui klassivõitlus omandas eriti terava iseloomu, võttis võimu haldusorganite vahelesegamine „õigusemõistmise“ teostamisse eriti küünilisi vorme. Olgu toodud näidised tsaarivalitsuse seesuguse vahelesegamise kohta õigusemõistmise teostamisse.

„Kõrgeauline härra Aleksandr Fedorovitš,“ kirjutas siseminister ja ministritenõukogu esimees P. A. Stolõpin sõjaminister A. F. Rödiger'ile 28. juulil 1907. a. „Siseministeeriumisse saabunud

[47] 1864. a. kriminaalkohtupidamise seadustiku koostamisel aluseks võetud üldreeglid, § 5.

[48] Tsiteeritud I. V. Hessen'i järgi, lk. 170.

teadete järgi on Kaasani sõjaringkonnakohtu poolt käesoleval aastal arutatud kaheksateistkümmend... tsiviilvõimkondlike isikute kohta käivat asja, mis on tekkinud Permi ja Saraatovi ringkonnakohtu ringkondades.

Hoolimata teostatud kuritegude tõsisest tähendusest, millised olid peamiselt suunatud ametiisikute vastu või kroonuvara röövimisele revolutsioonilisteks eesmärkideks, on enamik süüdistatavaid neis asjus õigeks mõistetud ja ainult 21 süüdistatavale tegi sõjaringkonnakohus surmaotsuse...

Esitatust on mul au informeerida teie ekstsellentsi, eeldades, et tunnistate ehk võimalikuks sõjakohtule üleantavate süüdistusaluste suhtes osutada kaasabi repressioonide vajalikuks kõvendamiseks, arvestades üleelatavat ärevat aega [49]..."

Samas kirjas kaebab Stolõpin ka selle üle, et Kaasani ringkonna sõjavägede juhataja pöördub tema poole küsimuses surmanuhtluse sunnitööle saatmisega asendamise võimaluse kohta, mis asetab tema, Stolõpini, vajaduse ette „mitte omades minu korralduses algtoimikuid, ühiskondliku korra ja rahu toetamise huvide kahjuks, nõustuda süüdimõistetute saatuse pehmendamisega". Stolõpin palus, et süüdimõistetud poodaks üles ega sunnitaks teda selle kohta igal üksikul juhtumil juhendeid andma.

Lääne-euroopalikes kapitalistlikes riikides pole administratiivsete võimude vahelesegamist deklareeritud niivõrd avameelselt, kuid seda juhtus kõikjal.

See lühike arutelu nende argumentide kohta, millistega kodanlik jurisprudents põhjendab kohtuvõimu valitsusest sõltumatuse teooriat, viib kaheldamatule järeldusele, et seesugust sõltumatust kapitalistlikes riikides ei eksisteeri.

Rääkides abinõudest, mis tarvitusele võeti Pariisi Kommuuni poolt, kirjutas Marx:

„Kohtu ametikandjad kaotasid oma näiliku sõltumatuse, mis ainult varjas nende alistumist järgemööda vahetuvaile valitsusile; nad vandusid truudust igale valitsusele ja reetsid iga valitsust [50]."

Kapitalismi juures ei või olla kohtunike sõltumatust mitte ainult kohtu sõltumatuse mõttes valitseva klassi poliitikast üldiselt, vaid ka kohtunike operatiivse sõltumatuse mõttes üksikute asjade otsusta-

[49] „Tsarism võitluses rev.", lk. 89—90.

[50] Marx, Kodusõda Prantsusmaal, Valitud teosed, II k., lk. 366.

mise puhul. Kui riigivõim on kord ekspluataatorliku vähemuse käes, ei jäta see vähemus enda huvides ära kasutamata seesugust võimsat relva, nagu seda on kohus, ja mida kitsamaks kujuneb kodanluse diktatuuri sotsiaalne baas, seda teravam, seda selgem on kohtu sõltuvus ekspluataatorite valitsevast ladvikust.

Saksa rahvussotsialistlike juriidiliste koolide endine juht C. Schmitt, kes esitas „5 teesi õigusliku praktika jaoks", väitis otseselt, et pole mingit õiguslikku riiki ega mingit kohtunike sõltumatust. Sellest väitest haarasid kinni saksa juristid, kes jutlustasid täiesti teist liiki „kohtu sõltumatusest". Keegi Ullrich Scheuner räägib „rahva tahtest sõltumatust riigi ülesandest kaitsta ja arendada riigis poliitilise väljenduse saanud rahvust". Sõltumatus rahvast — sellele tõeliselt suundubki alati kodanliku kohtu „sõltumatus".

Ainult sotsialismis on võimalik kohtunike tõeline sõltumatus selle sõna ehtsas mõttes. Stalinliku Konstitutsiooni § 112 kindlustabki kohtunikele seesugust sõltumatust, mis on tagatud kindlate garantiidega [51].

Kodanlik jurisprudents tõstab esile kohtuvõimu seadusallumuse tunnuse kui selle võimu spetsiifilise omaduse, mis eristab kohut teistest valitsemisorganitest.

Slutševski tuvastab selle erinevuse järgmiselt:

„Seadusele alistumise kohustus on omane nii administratiivvõimu organitele kui ka kohtuvõimu organitele, kuid erinevus nende kahe võimuorganite kategooria suhetes seadusega on ometi suur ja avaldub selles, et seadus, arvestades spetsiaalseid eesmärke, mida administratiivvõimu organid taotlevad avaliku ja isikliku julgeoleku kaitsmises ning heakorra tingimuste loomises, annab nende suvale seesuguse laialdase, seadusest reglementeerimata sfääri, millist seadus ei pidanud võimalikuks anda kohtuvõimu organitele, kes on määratud seaduse sätete rakendamiseks üksikuile juhtumeile [52]."

Selle keerutava formuleeringu mõte suundub sellele, et administratiivvõimu organid tegutsevad sageli omal suval, sel ajal kui kohus seda justkui ei teeks ja juhinduks oma tegevuses ainult seadusest.

---

[51] Üksikasjalisemalt selle kohta vt. käesoleva peatüki § 5.

[52] Slutševski, lk. 39—40.

See mõte, et kohtuniku iga samm peab põhinema seadusel, et selles seisneb peamine garantii omavoli vastu, tõsteti esile juba XVIII sajandil.

„Pole midagi ohtlikumat kui levinud arvamus, nagu peaks seadusi rakendatama nende üldise vaimu järgi," kirjutas Beccaria. „Tunnustada seda tähendab jätta seadused omavoli voolusse... Igaühel on oma vaade asjadele, isegi üks ja sama inimene omab eri aegadel ühe ja sama eseme suhtes eri vaateid. Seetõttu ka „seaduste vaim" muutuks, mõjustatuna kohtuniku halbadest või headest loogilistest võimetest, heast või halvast tujust, seedimise seisundist, süüdistatava nõrkusest, magistraadi kirgede jõust, tema suhtumisest kahjukannatanusse, üldse kõigist pisipõhjusist, mis inimese muutlikus mõistuses moonutavad kujutlusi esemeist [53]."

Seaduse „üldine mõte", „seaduse vaim", millest räägib Beccaria, pole midagi muud kui kohtunike õigusteadvus. Esile tõstes nõudmist, et kohtunike tegevus suunduks eranditult seaduse kirjatähelise mõtte mehaanilisele kohaldamisele, tahtis Beccaria, kaitstes kodanluse huve, kõrvaldada vana režiimi feodaalse õigusteadvusega kohtunike mõju kohtu tegevusele.

Katariina II tuntud „Käsundis" (Nakaz), mis on koostatud Montesquieu ja Beccaria ideede tugeva mõju all, millised on ümber kujustatud vastavalt vene absolutismi huvidele, arendati justkui sama mõtet kohtunike absoluutsest seotusest seadusetähega.

Vene impeeriumi vanade põhiseaduste art. 65 lausus: „Seadusi tuleb täita nende täpse ja kirjatähelise mõtte kohaselt ilma igasuguse muutmiseta või laiendamiseta. Eranditult kõik ametikohad, kaasa arvatud ka kõrgemad valitsused, peavad igal juhtumil oma otsused kinnitama seaduse täpsetel sõnadel, muutmata nendes ilma ettekandeta keiserlikule kõrgusele ainsatki kirjatähte ja lubamata omavoliliste tõlgendamiste petlikku muutlikkust."

Kuid see nõudmine, mis on esile tõstetud revolutsioonilise kodanluse ideoloogide poolt, kes lootsid sel teel tagada kodanliku seadusandluse teostamist, kajastas siin täiesti vastupidist mõtet, et ainult keiser on tõeliseks võimukandjaks, et kõik ametnikud, nende hulgas ka kohtunikud, on ainult tema teenrid, kes on kohustatud pimesi täitma tema tahet. Igasugune iseseisvuse avaldamine nende poolt oli vaadeldav kui „omavoliliste tõlgendamiste pet-

[53] Beccaria, § IV.

lik muutlikkus". See aga ei takistanud üht Aleksander I aegset suurimat ametikandjat rääkimast Puškini sõbrale Delwig'ile: „Seadused kirjutatakse alamate seisuste, aga mitte meie jaoks [54]."

Seetõttu olid kodanluse nõudmised Venes 1864. a. kohtureformi teostamisel juba teissugused, kui nad seda olid XVIII sajandil Prantsusmaal.

Need nõudmised suundusid kohtunike vabastamisele nende orjalikust sõltuvusest seadusandja tahtest. Asi ei seisnenud mitte selles, et feodaalseid kohtunikke sundida täitma kodanlikku seadusandlust, vaid selles, et kodanlike kohtunike abil Vene poolfeodaalne seadusandlus kohandada kapitalismi tarvidustele.

Seetõttu viidi 1864. a. Kriminaalkohtupidamise seadustikku § 12 ja 13, mis kohustasid kohtunikke seaduste „ebatäiuse, ebaselguse või vasturääkivuste" juhtumeil otsustama asju „seaduste üldise mõtte" alusel.

„Seaduste üldine mõte" pole midagi muud kui kohtunike kodanlik õigusteadvus.

Senat andis sellele sättele äärmiselt laiendava tõlgenduse kriminaalvastutuse piiride laiendamise võimaluse suhtes ja, ümberpöördult, äärmiselt kitsendava tõlgenduse nende piiride kitsendamise võimaluste suhtes kohtu poolt.

Nõnda näiteks seletas senat juba 4 aastat peale kohtute seadustiku andmist, et „meie seadusandlus allutab kriminaalvastutusele isegi sääraste tegude eest, mis pole täpselt määrateldud kriminaalseaduses, kui nad aga ainult evivad kuritegelikku iseloomu, seepärast pole ka sääraste tegude kohtulik jälitamine mitte ainult lubatav, vaid on süüdistava võimu kohuseks" [55].

Aga juba 4 aastat hiljem seletas sama senat, et „kohus ei evi õigust vabastada karistusest kuriteo või üleastumise eest põhjustel, mis pole näidatud seaduses" [56]. See tähendas, et süüdi mõista võib ka ilma seaduseta, kuid õigeks mõista või karistust pehmendada ilma seaduseta ei või.

Umbes XIX sajandi keskpaigast peale, kui võitlus feodaalidega enamikus kodanlikes riikides oli põhiliselt lõppenud, kui kodanliku riigi ja kodanliku kohtu põhiülesandeks kujunes võitlus proletari-

---

[54] I. V. Hessen, lk. 44.

[55] Krim. kass. dep. otsused, 1868, nr. 260.

[56] Sealsamas, 1872, nr. 1331.

aadi revolutsioonilise liikumisega, hakkab kodanlik teooria loobuma karmi seaduspärasuse nõudmisest kohtu tegevuses.

„Nagu laeva kapten heidab laadungi üle parda, kui seda nõuab laeva ja meeskonna julgeolek, nii toimib ka riigivõim seadusega, kui seesugune teguviis on ainsaks vahendiks kaitsta ühiskonda tähtsa ohu eest," kirjutas R. Ihering 1865. aastal [57].

Millisest „ohust" on siin jutt, see on arusaadav. See on — proletaarse revolutsiooni oht, kogu kodanliku korra hukkumise oht. Selle ohu vältimiseks on kõik vahendid head ja seadus lendab üle parda kui mittevajalik rämps.

1848. a. revolutsioon Prantsusmaal ja ta vastukajad Euroopa mandri teistes kodanlikes riikides, tšartism Inglismaal, „Kommunistliku partei manifesti" ilmumine ja selle järel I Internatsionaali asutamine näitasid kodanlusele, milline oht ähvardab tema klassi-ülemvõimu. Oli selge, et seadus, mis on loodud eesmärgiga tagada kodanluse vabadust, võib teatud tingimustel olla ärakasutatav ka proletariaadi poolt. Kui seadus takistab alla surumast proletariaadi avangardi — siis seadus üle parda. Marxi väljenduse järgi kohus prostitueerub. „On selge, et vandekohus on privilegeeritud klasside seisuslik kohus, mis on asutatud selleks, et täita seaduse tühikuid kodanliku südametunnistuse avarusega [58]."

Mida kaugemale läheb kapitalismi laostumine, seda ligemale tuleb proletaarse revolutsiooni hädaoht, seda rohkem asendab omavoli seadust, seda enam omandab kodanliku kohtu tegevus varjamatu arveteõiendamise iseloomu nende kõikide suhtes, kes kodanluse ülemvõimule on ohtlikuks osutunud.

Kõik see on tekitatud kodanluse hirmust proletariaadi revolutsioonilise liikumise kasvamise ees.

Seadus 28. juunist 1935. a. andis Saksamaal kriminaalkohtule õiguse karistada iga süüdistatavat, sõltumata sellest, kas tema tegutsemised rikuvad mingit seadust või ei riku.

Nõnda näiteks täidab kaasaegsel Prantsusmaal kohus kuulekalt kõik valitsuse käsud, mis on suunatud kommunistliku partei vastase repressiooni tugevdamisele. Kommunistid — parlamendi deputaadid arreteeriti ja antakse kohtu alla ainult selle eest, et nad kirjutasid saadikutekoja esimehele kirja koja kokkukutsumise vaja-

[57] Ihering, lk. 309.

[58] Marx ja Engels, Paljastused, Teosed, VIII k., lk. 588.

likkusest Prantsuse imperialistide poolt alustatud sõja küsimuse arutamiseks. Kodanliku Prantsusmaa enda seaduste järgi see on täiesti seaduspärane akt. Valitsuse käsul vaatlevad Prantsuse kohtu-uurijad ja kohtunikud seda ometi kuulekalt kui kriminaalkuritegu.

Saksa jurist Becker väidab, et loosung „eemale normatiivsest", s. t. eemale seadustest ja seaduslikkusest, on rahvussotsialistliku poliitika nõudmiseks kriminaalkohtupidamise valdkonnas. Repressioon, mis on rakendatav kodanlike kohtute poolt valitsuse partei poliitilise vaenlase suhtes, ei mahu tõeliselt formaalselt kehtivate seaduste raamidesse. Kuid kujutlus sellest, et üle sajandi oli domineeriv vastupidine vaade, pole õige. Kohtuvõimu seadusalluvuse printsiipi jutlustati alati kodanliku teooria poolt ja rakendati teda kodanliku kohtu praktikas alati ainult sedavõrd, kuivõrd kodanliku seaduse täitmine tagas kodanluse huvide silmaspidamist. Neil juhtumeil aga, kui seisund kujunes nii, et nende huvide edukaks kaitsmiseks oli vaja seadusest üle astuda, ei häbenenud kodanlik kohus seda kunagi ega tundnud kodanlikud teoreetikud raskust, et otsida selleks teoreetilist põhjendust. Erinevus kapitalismi õitsengu perioodi ja imperialismi perioodi vahel selles suhtes (ja see erinevus on väga oluline) seisneb selles, et kapitalismi õitsengu perioodil kasutas kodanlik kohus seaduse rikkumist ainult erandjuhtumeil, imperialismi perioodil kujunevad aga seesugused juhtumid süsteemiks.

Hoolimata kodanliku seaduse klassi-iseloomust, hoolimata kodanliku seaduslikkuse kogu ühekülgsusest on kapitalistlike riikide proletariaat ja kõik demokraatlikud elemendid tingimata huvitatud sellest, et kodanliku riigi organid, eriti kohus, tegutseksid seaduse, mitte aga lõppematu, millegagi piiramatu omavoli alusel. Seetõttu on kapitalistlike riikide olukorras seaduslikkuse eest võitlemise nõudmine käesoleval ajal progressiivne, demokraatlik nõudmine, kuigi seadus kui kogu rahva tõeline väljendus kujuneb kindlaks aluseks kogu kohtu tegevusele ainult sotsialistliku riigi olukorras.

Õpetus kohtuvõimu t ä i u s l i k k u s e s t on lahutamatult seotud õpetusega kohtuvõimu sõltumatusest. Kohtuvõim ei või olla valitsusvõimust sõltuv ainult sel juhtumil, kui ta iseeneses leiab kõike vajalikku oma funktsioonide teostamiseks, kui kohtul ei ole tarvis pöörduda abisaamiseks administratiivsete võimuorganite poole.

„Kohus peab olema jõuks," kirjutas Foinitski, „aga selleks on vaja, et kohtuvõimu kätte koonduksid kõik abinõud, mis tagaksid kohtuliku asjaarutamise võimalust ja kohtuotsuste tõelist teostamist. Seda organisatsiooni tunnust võidakse nimetada kohtuvõimu täiuslikkuseks[59]."

Kodanlike juristide õpetus kohtuvõimu täiuslikkuse kohta on niisama kaugel tõepärasusest nagu kõik õpetused selle võimu sõltumatusegi kohta.

Kohtuvõimu täiuslikkuse printsiip tema konsekventses teostamises viib aga absurdsuseni.

Selle printsiibi konsekventsel teostamisel peaks kohtuvõimu käsutusse antama spetsiaalsed relvastatud jõud, kes sõltuvad ainult kohtust ja on küllaldased mitte ainult selleks, et viia täide kohtuotsuseid, vaid ka selleks, et vastu seista riigis teistele relvastatud jõududele (armee, politsei) juhtumil, kui valitsus kavatseks kohtuotsuste täitmisele vastu töötada.

Seesugust seisundit ei ole ega pole kunagi olnud üheski riigis. Mitte ükski võimulolev klass poleks kunagi läinud oma relvastatud jõudude säärasele tükeldamisele, riigi loomisele riigis.

See on niivõrd ilmne, et kodanlikud juristid otsivad teisi teid kohtuvõimu täiuslikkuse printsiibi põhjendamiseks.

Seesama Foinitski põhjendas kohtu enese sundaparaadi puudumist vahendite ökonoomsusega.

„Riigi vahendid on piiratud," kirjutas ta, „seetõttu tuli osa funktsioone, mis kohtuliku tegevusega kokku puutuvad, jätta teiste võimude valmisolevate organite kätte, loomata selleks spetsiaalseid organeid kohtuvõimu koosseisus. Kohtuvõimu täiuslikkuse printsiibi säilitamiseks kasutavad 20. novembri seadustikud[60] neil juhtumeil teist teed: kõrvaliste võimude organid alluvad kohtuvõimule nende hooleks jäetud kohtulike funktsioonide täitmisel[61]."

On täiesti ilmne, et „kõrvalvõimude organid" (s. t. kõigepealt politsei, sandarmeeria jt.) alluvad kohtuvõimule ainult niikaua, kuni nõudmised, mis on neile kohtu poolt esitatud, on kokkukõlas võimuloleva klassi huvidega. Kui aga kohtuvõim tegelikult katsetaks

---

[59] Foinitski, I k., lk. 180.

[60] 1864. a. kohtuseadustikud.

[61] Foinitski, lk. 181. Sama Slutševski, lk. 48.

teostada oma, põhiliselt valitsuse poliitikast erinevat poliitikat, osutuks ta jõuetuks, tema nõudmisi ei hakataks täitma. Muidugi, praktikas seesuguse seisundi võimalust ei ole: kapitali ustavatest sulastest hoolikalt väljavalitud kodanlik kohus võis ainult üksikuil juhtumeil mingitel erilistel asjaoludel teha kohtuotsuseid, mis olid soovimatud valitsevale tipule [62]. Kuid säärased juhtumid võisid olla ainult harvadeks eranditeks. Kodanliku kohtu tegevuse üldsuuna vastavus kodanluse klassihuvidele oli tagatud kohtunike hoolika klassi-väljavalikuga.

Teine spetsiifiline omadus, mida kodanlik jurisprudents omistas kohtuvõimule, tuletades teda samuti kohtuvõimu sõltumatuse üldisest printsiibist, on ta eksklusiivsus, e r a n d i t u s.

Kohtuvõimu erandituse all mõistetakse tema monopoolsust kohtuasjade arutamises. On täiesti ilmne, et kohtuvõimu sõltumatus, kui ta ka tõeliselt eksisteeriks, ei eviks mingit reaalset tähtsust, kui valitsus võiks kohtuorganeist mööda minna ja lahendada ilma neid arvestamata asju, mis alluvad kohtu võimkonda.

„Ainult selle (s. t. kohtuliku) võimu organid," kirjutas Slutševski, „võivad tehtud kohtuotsustega, mis on seadusjõustunud, kitsendada isiku varaliste ja isiklike õiguste sfääri, määrates kuritegeliku ründe teostamise eest seaduses ettenähtud karistuse. Ainult selle võimu organid võivad kuni otsuse tegemiseni kohtuliku uurimis-menetluse perioodil kaostada vabaduse kuriteos kahtlustatul, aga erandjuhtumeil ka tunnistajail, ja piirata süüdistatuile varaliste õiguste kasutamise sfääri [63]." Ajalooliselt tekkis kohtuvõimu eranditeuse idee, täpselt samuti nagu selle võimu eelkirjeldatud sõltumatuse ja täielikkuse ideed, kodanluse võitlemise ajal feodaalidega.

1641. aastal, kui Inglismaal oli kasvamas kodanliku revolutsiooni laine, oli Charles I sunnitud mitte ainult ära kaotama kuningliku nõukogu erakorralise jurisdiktsiooni, mis oli teostatav niinime-

---

[62] Seesugused juhtumid võisid aset leida vandekohtus siis, kui väike- ja keskkodanlus, kellede ridadest peamiselt värvati vandekohtunikke, olid opositsiooniliselt meelestatud valitsuse suhtes, kes kaitses feodaalide või suurkodanluse huve. Sellised näiteks on Reini ringkonna vandekohtu poolt „Neue Rheinische Zeitung'i" asjas Marxi õigeksmõistmise, Venemaal Zassulitši ning Beilise õigeksmõistmise jne. juhtumid.

[63] S l u t š e v s k i, lk. 46.

tatud Tähepalati poolt, vaid ka lubama, et edaspidigi ei organiseerita kunagi mingit organit, kes rakendaks kriminaalrepressiooni vahendeid, arvestamata üldisi kohtuid [64].

1679. a. kuningas Charles II poolt antud tuntud Habeas Corpus Act'iga seati, et iga arest, kelle poolt ta teostatav olekski, allub kohtulikule kontrollile ja et selle tõttu on ainult kohtuvõimul õigus küsimust kelletahes vabaduse kaostamise kohta lõplikult otsustada [65].

Prantsusmaal proklameeriti seesama printsiip esimese kodanliku revolutsiooni ajal 1789. a. 1. oktoobri aktiga. Selle akti art. 19 lausus: „Kohtuvõim ei või mitte mingil juhtumil kuuluda kuningale ega seadusandlikule kogule; õigusemõistmist teostatakse kuninga nimel ainuüksi kohtuasutiste poolt, kes on kujundatud kokkukõlas konstitutsiooni ja seadustega [66]."

„Kohus on ühtne ja võrdne kõigile" — selline oli loosung, mida proklameeriti revolutsioonilise kodanluse poolt. See loosung tulenes kodanlik-demokraatlikust mõistest, et formaalselt ja juriidiliselt on kodanikud seaduse ees võrdsed.

Kodanlik juriidiline teadus loeb tavaliselt kohtuvõimu erandituse printsiipi pärinevaks Inglise 1215. a. vabaduste Magna Charta'st. Selle Charta art. 39 lausus: „Mitte ühtki vaba inimest ei võeta kinni ega vahi alla, ei võeta varandust ära ega pagendata ega hävitata ükskõik millisel viisil, ja meie ei lähe tema peale ja ei saada tema vastu teisiti kui ta peeride seadusliku kohtuotsuse [67] või maa seaduste kohaselt [68]."

Kuid see akt, mille feodaalid olid välja tinginud kuningas John Maata käest, ei väljendanud hoopiski kohtuvõimu erandituse printsiipi sel kujul, millisena teda esitab kodanlik teooria, vaid väljendas ainult feodaalide privileegi — omada enda üle kohtumõistmist enestega võrdsete feodaalide poolt ja garantiid kuninga omavoli vastu.

Nelja sajandi kestel pärast selle Charta andmist Inglismaal

---

[64] Charles II valitsemise 16-nda aasta 10. statuut.
[65] Vt. Kodanl. maade konst., I k., lk. 49.
[66] Tsit. Foinitski, I k., lk. 145.
[67] Kodanl. maade konst., I k., lk. 49.
[68] Tsit. Foinitski, I k., lk. 145.

ei lakanud kohtufunktsioonide teostamise praktika nii kuningliku nõukogu kui ka parlamendi poolt.

Kohtuvõimu erandituse printsiip on kodanlik-demokraatlik printsiip ja, nagu kõik kodanliku demokraatia avaldused, tingimata progressiivne, võrreldes feodaalide omavoliga, kuid samal ajal ka valelik, silmakirjalik ja pole kunagi praktikas täielikult teostunud.

Juba Napoleon I rakendas Prantsusmaal laialdaselt mitmekesiseid erakorralisi kohtuid, kes olid loodud spetsiaalselt mitte ainult asjade üksikute kategooriate arutamiseks, vaid ka üksikuteks konkreetseteks asjadeks, milledele ta omistas erilist tähtsust.

1819. a. asutati Mainzis endise Saksa liidu poolt „tsentraalne uurimiskomisjon paljudes liiduriikides avastatud revolutsiooniliste salasepitsuste ja demagoogiliste vandeseltside edasiseks uurimiseks".

1837. a. asutati samasugune komisjon Frankfurdis.

Mitte üheski kodanlikus riigis ei loobu täitev võim arreteerimise õigusest, mis kohtuvõimu erandituse printsiibi karmil järgimisel peaks kuuluma ainult kohtuorganitele.

Venes kavatseti kohtute seadustiku projekti koostamisel võtta Kriminaalkohtupidamise seadustikku säte selle kohta, et iga arreteerimine võib olla teostatav ainult „juhtumeil ning korras, mis on ette nähtud selles seadustikus" (KKS § 8). Projekti arutamisel lükkas riiginõukogu selle artikli seesuguse formuleeringu tagasi, „sest et peale kuritegude ja üleastumiste, mis on jälitatavad selles seadustikus kindlaksmääratud kohtulikus korras, võib olla juhtumeid, milledes administratiivne võim on sunnitud rakendama kinnipidamist tema korraldustele mittealistuvate ja üldse seesuguste isikute suhtes, keda seatud korra ja üldise rahu rikkumise vältimise ja tõkendamise huvides pole võimalik vabadusse jätta" [69].

See tsaristliku riiginõukogu formuleering kujutab enesest otsest loobumist kohtuvõimu erandituse printsiibist.

Kohtuvõimu erandituse printsiibi otseseks rikkumiseks on ka enamikus kodanlikes riikides laialdaselt rakendatav praktika, mille kohaselt valitsevale klassile ohtlikemad asjad antakse arutada sõjakohtutele, kes olid kohtuteks vaid nimeliselt.

„Kas on vaja veel meelde tuletada," kirjutasid Marx ja Engels

---

[69] Tsit. Foinitski, I k., lk. 177.

1849. a., „arga truudusemurdmist, millega rahva hohenzollernlik isa ja ta kreatuurid Simons — von der Heydt — Manteuffel dekreteerivad sõjaväljakohtute moodustamist kolmest „kõrgemast ohvitserist" ja kahest tsiviilkohtunikust, keda nimetatakse sõjaväe ülema poolt, et säilitada ajudeta kodanluse silmis „kohtuliku" protseduuri näivust, ja ikkagi, tänu sõjaväeliste timukate arvulisele ülekaalule, olla ette kindel hukkamõistmises?

Kas on vaja meelde tuletada „sõjakohtute tegevuse" kohta käiva art. 13 mitmesuguseid sätteid, milledes kusagil pole juttu tunnistajate tõenditest, kuid millede alusel võib kohut mõista verejanulise Windischgraetz'i vaimus, nähtavasti „silmas pidades asjaolusid"?

Kas on vaja meelde tuletada neid sätteid, milledega kokkukõlas sõjaväljakohtute otsused ei allu edasikaebusele, surmamõistvad kohtuotsused kinnitatakse ainult „sõjaväelise ülema" poolt ja saadetakse täide 24 tunni jooksul [70] ..."

Tsaarivalitsus ületas selles suhtes preisi monarhiat. Vastavalt Nikolai II „kõige kõrgemale käsundile" 19.—22. augustist 1906. a. asutati sõjaväljakohtud koosseisuga „esimees ja neli liiget sõjaväe või laevastiku ohvitseride hulgast" ilma tsiviilkohtunike igasuguse osavõtuta. Need kohtud pidid asja arutamise lõpule viima kahe öö-päeva jooksul, aga nende otsused viidi täide 24 tunni jooksul.

Neil juhtumeil, kui seesuguste „kohtute" liikmed, kes olid viidud eksiarvamusele sõnast „kohus", püüdsid tõeliselt teostada midagi kohtuprotsessi taolist, „selgitati" neile nende viga.

„Sõjaväljakohus Tallinnas," kirjutas ajutine Baltimaade kindralkuberner Möller-Zakomelski, „arutades Markus Richteri röövkallaletungi süüdistusasja, võttis vaatlusele kohtualuse normaalsuse küsimuse ja kutsus selle lahendamiseks kohtuistungile arsti ekspertiisi tegemiseks.

Teisel juhtumil sellessamas linnas leidis sõjaväekohus endise urjadniku tapmise asjas kohtualuse teos haavade tekitamist ägestunud ning ärritunud olekus ja mõistis ta kaheks aastaks türmi.

Niiviisi ületas väljakohus, vastupidi nende kohtute kohta kõige

---

[70] Marx ja Engels, Uus Preisi konst., Teosed, VII k., lk. 377. lk. 377.

kõrgemalt poolt kinnitatud sätetele, mõlemal juhtumil oma võimkonna, võttes arutusele asjaolusid, mis ei kuulunud tema kompetentsi [71]."

Möller-Zakomelski teatas Peterburi sõjaväeringkonna staabiülemale nende ohvitseride nimed, kes neil mõlemail juhtumeil kohtu koosseisu kuulusid, palvega „mitte keelduda esitatut tema keiserlikule kõrgusele ülemjuhatajale ette kandmast" [72].

Nii tunnistati süüdistatu süüdivuse ja süüdistuse kvalifikatsiooni küsimuste lahendamine kohtu „kompetentsile mittealluvaks".

On ilmne, et need „sõjaväljakohtud" ei esinenud kohtutena ega omanud midagi ühist „sõltumatu kohtuvõimuga".

Juhtumeil, kui kapitali ülemvõimu ähvardas otsene oht, ei põrganud kodanlus tagasi ka otsese relvastatud arveteõiendamise eest, milles puudus isegi igasugune kohtuprotsessi näilikkus.

Pariisis pärast proletariaadi juuniülestõusu „... tasus kodanlus oma üleelatud surmahirmu eest kätte kuulmatute valjustega ja laskis läbi peksta üle 3000 vangi" [73].

Inglise kodanliku ajalehe „Evening Standard" Pariisi korrespondent kirjeldas arveteõiendamist kommunaaridega pärast Pariisi Kommuuni lüüasaamist järgmiselt: „Arreteeritute kolonn peatus Ourie Avenue'l ja rivistus nelja või viie inimese kaupa trotuaaril piki uulitsat.

Kindral markii de Galliffet ja tema staap kiirustasid ja alustasid ülevaatust pahempoolsest küljest. Aeglaselt liikudes ja ridu üle vaadates peatus kindral küll siin, küll seal, mõnele inimesele õlale lüües või peanoogutamisega kedagi tagumistest ridadest välja kutsudes. Enamail juhtudel inimene, kes sel viisil oli välja valitud, astus ilma pikema jututa välja uulitsa keskele, kus varsti kujunes üksik kolonn...

Kui sel viisil oli välja valitud üle saja inimese ja oli määratud mahalaskjate salk, liikus kolonn ettepoole, jättes nad selja taha.

---

[71] „Tsarism võitluses rev.", lk. 87.

[72] Suurvürst Nikolai Nikolajevitšile, pärastisele 1914.-1918. a. sõja ülemjuhatajale.

[73] Marx, Klassivõitlus Prantsusmaal, Marx ja Engels, Teosed, VIII k., lk. 24. Lisand K. Marxi raamatule „Klassivõitlus Prantsusmaal", II k., 1938, lk. 384.

Mõni minut hiljem kostis meie selja taga kogupauk ja tulistamine kestis ligemale veerand tundi [74].“

„„Õigusemõistmine“ heidab enesest erapooletuse ja ülevuse maski,“ kirjutas Lenin, „ning pistab põgenema, jättes tegevusvälja politseile, sandarmitele ja kasakatele, keda kostitatakse kividega [75].“

Seega pole kohtuvõimu erandituse printsiip faktiliselt kunagi olnud teostatud üheski, isegi kõige demokraatlikumas kodanlikus riigis, esiteks seepärast, et administratiivsed organid alati teostasid hulka kohtulikke funktsioone, teiseks seepärast, et kõigil aegadel loodi hädavajaduse korral kohtuasutiste surrogaate, et säilitada „kohtuprotseduuri näivust“, lõppeks seepärast, et ka see näivus tarbe korral kõrvale heideti ja see ruumi andis otsesele väljaspool kohut olevale arveteõiendamisele.

Siiski rakendas kodanliku demokraatia tingimustes valitsus neid võtteid ainult erandjuhtumeil, kui kodanluse võimu ähvardas otsene oht, kui klasside võitlus võttis lausa sõja iseloomu. Väljaspool neid erakordseid juhtumeid eelistasid kodanlik-demokraatlikud valitsused tegutseda normaalse kohtuaparaadi kaudu, mis süüdistatuile andis võrdlemisi suuremad garantiid kui igasugused muud erandlikud kohtumõistmised.

Seetõttu kapitalismi tingimustes kaitses kohtuvõimu erandituse printsiipi alati proletariaat. Nõudmine mitte lubada mingeid repressioonivorme, mida rakendataks arvestamata normaalset kohut, omandab käesoleval ajal eriti olulise tähenduse, sest pärast Maailmasõda rakendatakse kodanlikes maades poliitiliste vastaste suhtes üha sagedamini väljaspool kohut olevat arveteõiendamist. Näiteks arreteeriti ja pagendati Inglismaal 1914—1918 sõja ajal isegi parlamendi liikmeid ilma igasuguse kohtuliku arutamiseta. Käesoleval ajal on väljaspool kohut oleva arveteõiendamise rakendamine üha tugevnemas. Novembris 1939. a. Inglise parlamendi poolt vastuvõetud seadus annab valitsuse organitele õiguse teostada arreteerimisi ja pagendamisi ilma kohtu igasuguse osavõtuta.

Seega isegi lühike analüüs kohtuvõimu spetsiifilistest omadustest, mida kodanlik jurisprudents kohtu näiliku sõltumatuse põh-

---

[74] Lisand K. Marxi raamatule „Kodusõda Prantsusmaal“, Valit. teosed, II k., lk. 384.

[75] Lenin, Teosed, IV k., lk. 116.

jendamiseks riigivõimu poliitikast esile tõstab, näitab, et mitte ükski neist omadusist tõelisuses täiel määral ei eksisteeri. Kohus osutub kõikjal riigivõimu üheks organiks, kes teostab organiseeritud sundi valitseva klassi huvides.

Sedasama teevad, arvestamata kohut, ka teised võimuorganid: politsei, armee jne. Kuid kohus erineb kõigist neist organeist temal lasuvate ülesannete spetsiifilise, ainult temale omase teostamise moodusega. Kohus sooritab need ülesanded avalikus kohtuprotsessis, poole (süüdistaja ja süüdistatu, hageja ning kostja) osavõtul. Kodanliku demokraatia tingimustes annab kohtu tegevuse selline vorm, nagu nähtub eelkäsiteldust, võimaluse maskeerida selle tegevuse tõelist sisu, mis on suunatud kapitalistide huvide kaitsmisele ja töötajate rõhumisele. Kuid see kohtuprotsessi vorm annab samal ajal tervel real juhtumeil süüdistatuile võimaluse võidelda oma õiguste eest. Kui aga kohtu spetsiifilised erinevused riigivõimu teiste organite suhtes kaotatakse: protsessi avalikkus kahandatakse nullini, tühistatakse poolte, peamiselt süüdistatu õigused, — muudab see kohtu tavaliseks administratiivseks organiks, lisandiks politseile. Kodanikud, kes satuvad säärase kohtu löökide alla, on kaotanud igasugused kaitsevahendid, igasugused võimalused mingiks võitluseks oma õiguste eest.

Igas klassiühiskonnas on kohus ainult riigi sundaparaadi üheks hoovaks ja kajastab eneses selle riigi kõiki iseloomujooni, kelle vahendiks ta on: „feodaalses riigis oma „nüplidistsipliiniga" (L e n i n) on kohus kohandatud selle nüplidistsipliini teostamisega; kodanlik-demokraatlikus riigis omandab kohus terve rea demokraatlikke jooni, kuid kajastab eneses samal ajal kodanliku demokraatia kõike võltsi ja silmakirjalikku, varjates demokraatia vormide all „ekspluateeritavate halastamatut survamist" (L e n i n); fašistlikus riigis kujuneb kohus terroristliku arveteõiendamise teostamise üheks (ja seejuures mitte sugugi peamiseks) vahendiks kõigi fašismi vaenlaste vastu. Kõigi nende muudatuste juures jääb kohus ekspluatatorlikes maades alati ekspluataatorite tähtsusetu vähemuse kätte, suunatuks rahvastiku suure enamuse vastu, kohtu põhiülesandeks jääb toetada ekspluataatorite võimu, kaitsta varanduslike klasside eraomandit, kaitsta tingimusi töötajate takistamatuks ekspluateerimiseks.

Siiski pole kapitalistlike maade proletariaadile, talupoeg-

konnale ja töötavale intelligentsile kaugeltki ükskõik, kas riiklikku sundust teostatakse kohtulikus või administratiivse omavoli vormis. Seetõttu võitlus kohtuprotsessi asendamise vastu väljaspool kohut oleva arveteõiendamisega, võitlus kohtu arvel administratiivsete organite volituste laiendamise vastu ongi praegusel momendil kapitalistlikes maades kõigi tõeliselt demokraatlike jõudude üheks ülesandeks.

Tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis muutub kohtu loomus põhiliselt. Olles, nagu igas riigis, sundaparaadiks, on nõukogude kohus relvaks rahva suurima enamuse käes, suunatuna tähtsusetu vähemuse vastu. „Riik on masin võimuloleva klassi käes oma klassivaenlaste vastupanu mahasurumiseks. Selles suhtes ei erine proletariaadi diktatuur olemuselt millegagi igasuguse teise klassi diktatuurist, sest proletaarne riik on masin kodanluse mahasurumiseks. Kuid siin on üks oluline erinevus. See seisneb selles, et kõik siiani eksisteerinud klassiriigid olid ekspluateeriva vähemuse diktatuuriks ekspluateeritava enamuse üle, kuid proletariaadi diktatuur on ekspluateeritava enamuse diktatuuriks ekspluateeriva vähemuse üle [76].“ See muudab põhiliselt ka kohtu ülesandeid ja ta organisatsioonilisi printsiipe.

§ 5. Kohtu ülesanded ja organisatsioonilised printsiibid sotsialistlikus riigis.

Iga kohtusüsteemi organisatsioonilised printsiibid kajastavad eneses alati selle riigi iseloomulikke jooni, kelle organiks on vastav kohus. Nõukogude kohus kajastab eneses sotsialistliku riigi kõiki jooni.

Näidates NSVL uue Konstitutsiooni erisusi, ütles seltsimees Stalin oma ettekandes NSVL nõukogude erakorralisel VIII kongressil: „... Uue Konstitutsiooni projekti erisus on ta järjekindel ja lõpuni arendatud demokratism [77].“

Nõukogude kohtuorganisatsioon kuulub riigi organisatsiooni koosseisu kui ta lahutamatu koostisosa, erinedes teistest ta osadest siiski rea oluliste erisustega. Kohtule ja prokuratuurile on pühenda-

[76] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 28.
[77] Stalin, Konst. projektist, lk. 20.

tud Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsiooni spetsiaalne (IX) peatükk, mida läbivad needsamad sotsialistliku demokratismi alged, mis läbivad ka kogu Stalinlikku Konstitutsiooni.

Kandes ette NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul aruande NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse projekti kohta, rääkis NSVL Kohtu Rahvakomissar N. M. Rõtškov: „... Stalinlik Konstitutsioon tõstab inimühiskonna ajaloos ennenägematule kõrgusele õigusemõistmise kui erilise riigifunktsiooni ja kohtu kui riigi organi, mis on kutsutud teostama õigusemõistmist.

Stalinlikus Konstitutsioonis on kehastatud suure Lenini juhendid, kes omistas erilist tähtsust kohtule kui ekspluataatorite mahasurumise organile, töötava rahva uue, sotsialistliku distsipliini ja enesedistsipliini kasvatamise organile. Lenin kirjutas ja rääkis nõukogude kohtu erilistest ülesannetest, kes tegutseb laialdaste töötava rahva masside osavõtul ja kes tegutseb „demokraatlikes vormides, kokkukõlas nõukogude võimu printsiipidega" (Teosed, XXII k., lk. 425).

Sotsialistliku revolutsiooni kõigil etappidel rajanes ja tegutses nõukogude kohus sotsialistliku demokraatia kindlatel põhialustel ja oli alati mõõtmatult demokraatlikum mistahes demokraatlikema kodanliku maa kodanlikust kohtust.

Stalinlik Konstitutsioon, laiendades ja kindlustades kogu nõukogude riikliku süsteemi demokraatlikke põhialuseid, laiendas ja kindlustas ka nõukogude kohtu organisatsiooni ja tegevuse demokraatlikke põhialuseid [78]."

Sotsialistliku demokratismi printsiibid, milledele tugenevad nõukogude kohtu organisatsioon ja tegevus, kujunevad järgmisteks: 1) kogu rahva osavõtt õigusemõistmise teostamisest, 2) kohtunike valitavus, 3) kohtunike sõltumatus ja nende allumine ainult seadusele, 4) kohtumenetluse teostamine vastava maakoha enamusrahva keeles, 5) kohtu avalikkus ja vahenditus ja 6) võistlevus ja süüdistatu õigus kaitsele. Kõik need printsiibid, mis on väljendatud ja kinnistatud NSVL Stalinlikus Konstitutsioonis ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonides, realiseeruvad NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukor-

[78] Rõtškov, lk. 9.

ralduse seaduses, mis on vastu võetud NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul 16. augustil 1938. a. Kuni selle seaduse andmiseni oli nõukogude kohtu organisatsioon sätitud 1924. a. NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduse põhialustega ning üksikute liiduvabariikide kohtukorralduse määrustikega. NSV Liidu Ülemnõukogu teisel istungjärgul osutas aruandja sms Rõtškov: „Need seadused iseloomustavad nõukogude kohtu demokraatlikkust, tema põhilist erinevust kodanlikust kohtust. Nad on etendanud suurt osa nõukogude kohtu kindlustamises. Nende alusel on nõukogude kohus teinud suure töö sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamises ja sotsialistliku riigi tugevdamises.

Nende seaduste andmisele järgnenud aastail on Nõukogude rahvas meie kuulsa kommunistliku partei ja geniaalse rahvaste juhi — seltsimees Stalini juhtimisel saavutanud sotsialismi suurimaid ajaloolisi võite, mis on muutnud meie kodumaa ilmet.

Riik on seatud uute grandioossete ülesannete ette, millede teostamine nõuab kõigi nõukogude organite, nende hulgas ka nõukogude kohtu töö paremakstegemist.

„Kohtukorralduse põhialused", mis vastu võeti 1924. a., ei kajasta meie maal toimunud muudatusi, ei kajasta praeguse epohhi kõiki iseärasusi.

1924. aasta „Kohtukorralduse põhialused" ja liiduvabariikide kehtivad kohtukorralduse määrustikud ei kajasta neid suuri ülesandeid, mis on seatud nõukogude kohtu ette Stalinliku Konstitutsiooni poolt [79]."

Stalinliku Konstitutsiooni § 14 kohaselt on kohtukorralduse küsimused viidud NSV Liidu kompetentsi. Üksikute liiduvabariikide kohtukorralduse määrustike olemasolu, millised on antud mitmesugustel aegadel (1926—1935) ja mis nii kohtu ülesandeid kui ka ta organisatsioonilist ehitust mitmesuguselt lahendavad, oleks vasturääkiv NSVL Konstitutsioonile. Nii näiteks sisalduvad nendes seadustes formaalsed nõudmised, mida esitatakse rahvakohtunike kandidaatide suhtes (VNFSV-s — vastutava poliitilise töö kaheaastane staaž või kolmeaastane tööstaaž kohtuala organites vähemalt kohtu-uurija ametikohal), mis piiravad passiivse valimisõiguse üldisust, rahvakohtunike valimine mitte otseselt

[79] Rõtškov, lk. 11.

valijate, vaid nõukogude poolt, nagu oli maksma pandud liiduvabariikide kohtukorralduse seadustikega, ja rida teisi endiste seaduste sätteid olid vastukäivad Stalinlikule Konstitutsioonile. Kuni NSV Liidu kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni omistas liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kehtiv seadusandlus oblastikohtuile ja kõrgemaile kohtuile haldusorganite funktsioone, mis kohtuile pole omased.

Kohtu otsuste ja määruste stabiilsust ja autoriteetsust nõrgendati paljude instantsidega, kuhu võis kohtu otsuse või määruse peale edasi kaevata või protestida.

Kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni ei kajastanud liiduvabariikide kehtinud kohtukorralduse määrustikud spetsiifilisi iseärasusi, mis eristaksid kohtu tegevust ja rida tema tähtsamaid ülesandeid, nagu näiteks sotsialistliku omandi kaitsmine, asutiste, ettevõtete, kolhooside ja teiste organisatsioonide õiguste ja seadusega garanteeritud huvide kaitsmine jne.

See tõi vajaduse NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse andmiseks. Selle seaduse tähtsust rõhutas kujukalt NSVL Ülemnõukogu saadik A. J. Võšinski oma kõnes Liidu Nõukogu istungil: „NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadustiku projekt kujutab enesest tähelepanuväärset seadusandlikku akti. See on hiigelsuur samm edasi kaugema nõukogude sotsialistliku demokratismi teel, suurim samm edasi isegi võrreldes nende nõukogude riigi erandlike seadusandlike aktidega, nagu 1924. a. NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtukorralduse põhialused.

Kohtukorralduse seadustiku projekt formuleerib oma üldises osas esmakordselt meie seadusandluses põhjaliku selguse ja purgiva täiusega sotsialistliku õigusemõistmise teostamiseks kutsutud nõukogude kohtu organisatsiooni põhiprintsiipe [80].“

1924. a. NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduse põhialuste § 1-s olid kohtu ülesanded määrateldud järgmisel kujul: „Kohtu ülesanneteks on: a) proletaarse revolutsiooni võitude, tema seatud tööliste ja talupoegade võimu ja õiguskorra kaitsmine; b) töötajate ja nende liitude huvide ja õiguste kaitsmine; c) töötajate ühiskond-

[80] „Pravda“ 17. augustist 1938. a., nr. 226 (7551). Deputaat A. J. Võšinski kõne.

liku töödistsipliini ja solidaarsuse tugevdamine ja nende õiguslik kasvatamine; d) revolutsioonilise seaduslikkuse teostamine kodanike isiklikes ja varalistes suhetes."

Kohtukorralduse põhialuste selle §-i tekst ei kajastanud nõukogude kohtu kõiki tähtsamaid ülesandeid, mis sotsialismi perioodil tema ees seisavad, ega määratelnud, milles nende ülesannete teostamisel kohtu tegevus erineb teiste riigiorganite tegevusest.

Nõukogude kohtu ülesannete purgiv määratelu on antud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses. Selle seaduse § 2 lausub: „Õigusemõistmise ülesandeks NSVL-s on kaitsta igasuguste rünnete vastu:

a) NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega seatud NSVL ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, sotsialistlikku majandussüsteemi ja sotsialistlikku omandit;

b) NSVL kodanikkude poliitilisi, töösaamise, eluaseme ja teisi isiklikke ja varalisi õigusi ja huve, mis on tagatud NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega;

v) riiklikkude asutiste, ettevõtete, kolhooside, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlikkude organisatsioonide õigusi ja seadusega kaitstud huvisid.

Õigusemõistmise ülesandeks NSVL-s on nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise kindlustamine kõigi NSVL asutiste, organisatsioonide, ametiisikute ja kodanikkude poolt."

Kokkukõlas Stalinliku Konstitutsiooniga seab seaduse § 2 nõukogude kohtu ülesandeks meie ühiskondliku ja riikliku korralduse, sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi kaitse. Oma kõnes Liidu Nõukogu istungil Kohtukorralduse seaduse projekti arutamisel märkis sms Võšinski selles suhtes ära erinevuse kohtu ülesannete määratelude vahel, mis on antud 1924. a. Kohtukorralduse põhialustes ja 1938. a. Kohtukorralduse seaduses. „Kui Kohtukorralduse seadustiku § 2 kõrvutada 1924. a. Kohtukorralduse põhialuste § 1-ga, siis võime märgata hiigelsuurt vahet nõukogude kohtu ülesannete määratelus nii ühes kui ka teises seadusandlikus dokumendis, hoolimata põhiprintsipiaalsete joonte täielikust ühtimisest. Seadustiku projekt räägib NSVL ühiskondlik-riikliku korralduse, ühiskondliku omandi, kogu sotsialistliku majandussüs-

teemi kaitsest. Ja selles suhtes ta kajastab eneses kõiki meie tänapäevase hiilgava stalinliku epohhi — meie maa võiduka sotsialismi epohhi — iseärasusi [81].“

Kohtukorralduse seaduse § 2 näitab selgesti nõukogude kohtu erinevust kodanlikust kohtust: nõukogude kohus kaitseb sotsialistlikku korda, kuna aga kodanlik kohus kaitseb kapitalistlikku korda ja temaga paratamatult seotud töötajate ekspluateerimist.

Kodanlik kohus kaitseb eraomandit — kapitalistliku korra ja ekspluateerimise alust. Nõukogude kohus kaitseb sotsialistlikku omandit ja NSVL kodanike isiklikku omandit, mis mingil tingimusel ei või kujuneda ekspluateerimise vahendiks.

Kodanlik kohus kaitseb sageli kapitalistlike ühinemiste (trustide, pankade jt.) huve isegi siis, kui need huvid ilmselt on vasturäägivad üldrahvalikele huvidele. Nõukogude kohus kaitseb üksikute riiklike asutiste ja organisatsioonide huve ainult sedavõrd, kuivõrd need on tagatud seadusega ja on kokkukõlas üldriiklike, s. t. üldrahvalike huvidega.

Oma aruandes 3. märtsil 1937. a. ÜK(b)P KK pleenumil rääkis seltsimees Stalin vajadusest „meeles pidada ja mitte kunagi unustada, et seni, kuni on kapitalistlik ümbruskond, eksisteerivad ka kahjurid, diversandid, spioonid, terroristid, keda saadetakse Nõukogude Liidu tagalatesse välisriikide luureorganite poolt, meeles pidada seda ja võidelda nende seltsimeeste vastu, kes alahindavad kapitalistliku ümbruskonna fakti tähtsust, kes alahindavad kahjustamise jõudusid ja tähtsust“ [82].

Aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil, mainides riigi ühiskondlik-poliitilise arenemise valdkonnas peasaavutusena ekspluataatorlike klasside jäänuste lõplikku likvideerimist, osutas seltsimees Stalin: „Nüüd meie riigi põhiülesanne siseriigis seisneb rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös. Mis puutub meie armeesse, karistuslikesse organeisse ja luuresse, siis pole nad oma teravikuga enam pööratud siseriiki, vaid väljapoole teda, väliste vaenlaste vastu [83].“

---

[81] „Pravda“ 17/VIII 1938. a. Nr. 226 (7551). Deputaat A. J. Võšinski kõne.

[82] Stalin, Puudustest, lk. 20.

[83] Stalin, Aruanne XVIII kongr., lk. 57.

NSVL Konstitutsiooni § 133 näitab, et kodumaa reetmine, vande murdmine, vaenlase poole üleminek, riigi sõjalisele võimsusele kahju tekitamine ja spionaaž on kõige rängemad kuriteod, ja määrab, et nende kuritegude teostamise eest karistatakse süüdlasi seaduse täie valjusega.

Kohtu ülesanne on pidada halastamatut võitlust ka nende sotsialistlikule riigile vaenulike rünnete vormidega. „Hüljates iga silmakirjalikkust ja variserlikkust, nõuab nõukogude riik oma kohtult halastamatut ja järjekindlat võitlust kõigi sotsialismi vaenlastega," rääkis NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul saadik sms Võšinski. „Tabava ning halastamatu kriminaalkaristuse jõud proletaarse õigusemõistmise käes peab täiel määral seatama suure sotsialismi asja teenistusse...

Alatud kuriteod, mida on teostatud trotskistlik-buhharinlike lurjuste, välismaa luurete ja kindralstaapide agentide, es-er'ide ja menševike, kodanlike natsionalistide ja valgekaartlaste — kõigi nende terroristide, spioonide, diversantide ja kahjurite, kogu selle rämpsu poolt, hajuvad põrmuks nõukogude kohtu vägevate, halastamatute löökide all, kes oma karistava käe langetab põlastusväärsete kurjategijate pea peale.

Parempoolsete trotskistide reetlikke pesasid kuni lõpuni laastates ning purustades täidab nõukogude kohus oma püha kohuse kodumaa, oma maa töötava rahva ees, kogu maailma töötava rahva, kogu kultuurse inimkonna ees [84]."

Tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi vastu sihitud ründed suunatakse samuti ka tema majanduslikule alusele — sotsialistlikule majandussüsteemile ja sotsialistlikule omandile.

1933. a. KK ja KKK jaanuarikuu pleenumil aruandes esimese viisaastaku tagajärgede kohta rääkis seltsimees Stalin klassivaenulikest elementidest: „Nad haistavad nagu mingi klassi-instinktiga, et nõukogude majanduse aluseks on ühiskondlik omand, et just nimelt seda alust on vaja vankuma panna, et nõukogude võimu saaks kahjustada, — ja nad püüavad tõepoolest ühiskondlikku omandit vankuma panna massilise varastamise ja riisumise organiseerimise teel... Sellest lähtus meie nõukogude valitsus," räägib ta edasi, „kui ta hiljuti andis seaduse ühiskondliku omandi kaitse kohta. See

[84] „Pravda" 17. augustist 1938. a. Deputaat A. J. Võšinski kõne.

seadus on käesoleval momendil põhialuseks revolutsioonilisele seaduslikkusele. Aga ta kõige valjem elluviimise kohustus on iga kommunisti, iga töölise ja kolhoosniku esmaseks kohuseks [85]."

Seetõttu NSVL Konstitutsiooni § 131 kuulutab rahva vaenlasteks isikud, kes kipuvad ühiskondliku, sotsialistliku omandi kallale.

Kaitstes sotsialistliku riigi poliitilisi ja majanduslikke põhialuseid kõigi rünnete vastu, kaitseb nõukogude kohus ühtlasi ka NSVL kodanike poliitilisi, töö, eluaseme ja teisi isiklikke ja varalisi õigusi ning huve, mis on tagatud NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega. Kuid kohtu ülesanded kodanike õiguste kaitse suhtes ei piirdu sellega, et kohus kaitseb sotsialistlikku riiki. Ta kaitseb kõigi rünnete vastu ka iga üksiku kodaniku õigusi. Sotsialistliku korra juures ei ole riigi ja suurima enamiku kodanike huvid üksteisele vastukäivad, nagu on lugu kõigis ekspluataatorlikes riikides: „Sotsialism ei eita, vaid ühtlustab individuaalsed huvid kollektiivi huvidega," rääkis seltsimees Stalin kõneluses G. Wells'iga. „Sotsialism ei või kõrvale kalduda individuaalsetest huvidest. Nendele isiklikele huvidele võib täielikemat rahuldamist anda ainult sotsialistlik ühiskond. Veel enam — sotsialistlik ühiskond on ainsaks püsivaks isiku huvide kaitsmise garantiiks [86]."

Nõukogude kohtule on peale pandud kõrgeimal määral vastutuslik ülesanne kaitsta nõukogude kodaniku ühte väärtuslikumat poliitilist õigust — õigust valida võimuorganeid alates NSVL Ülemnõukogust kuni töötava rahva saadikute küla- või linnanõukoguni.

Valimiste määrustikega tehakse kohtule ülesandeks valijate valimisnimekirjadesse mittevõtmise, ühtlasi valimistest osavõtu võimaluse kaostamise asjas esitatavate kaebuste läbivaatamine. Selliste kaebuste läbivaatamist teostab kohus avalikul kohtuistungil, välja kutsudes kaebaja ja kohaliku nõukogu esindaja. Kohtu seesugune tegevus on kohtuliku kontrolli teostamine Stalinliku Konstitutsiooni tähtsaima printsiibi — üldise valimisõiguse täitmise suhtes.

Kohtu ülesandeks on samuti kontrollida administratiivkorras määratud laekumata maksude ja trahvide sissenõudmist.

---

[85] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 508.

[86] Sealsamas, lk. 602.

Kohus kaitseb kodanike õigusi nii üksikute kodanike rikutud õiguste ennistamise haginõudluste läbivaatamise teel kui ka nendele õigustele kuritegelikke ründeid võimaldavate isikute karistamise läbi.

Igat värvi ja nüanssi kahjurid püüdsid pingsalt kohtu ülesannet Nõukogude kodanike õiguste kaitsmises vähendada või isegi täiesti eitada.

Kahjurid levitasid pingsalt loba sellest, nagu oleks sotsialismis kollektiiv — kõik, aga isiksus — ei miski. Sellega määriti Lenini ja Stalini õpetust isiku ja kollektiivi harmooniast sotsialismis.

Oma kõnes Punaarmee akadeemikute lõppaktusel 4. mail 1935. a. rääkis seltsimees Stalin: „... Eelkõige me peame õppima hindama inimesi, hindama kaadreid, hindama iga tööinimest, kes on võimeline meie ühisele asjale kasu tooma. On vaja lõppeks aru saada, et väärtuslikumaist kapitalidest, mis on maailmas olemas, kõige väärtuslikumaks ning kõige otsustavamaks kapitaliks on inimesed, kaadrid [87]."

Sotsialistliku õigusemõistmise ülesandeks kõrvuti sellega on riiklike ettevõtete, asutiste, kolhooside, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlike organisatsioonide õiguste ning seadusega tagatud huvide kaitsmine (Kohtukorralduse seaduse § 2). Seda ülesannet teostab kohus ühelt poolt karistades isikuid, kes võimaldavad nende õiguste ja huvide kuritegelikke rikkumisi, aga teiselt poolt — lahendades tsiviilasju hagide alusel, mis on esitatud riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide poolt, kes, nagu üksikudki kodanikud, võivad nende õiguste rikkumise juhtudel pöörduda kohtusse.

Kohtu tähtsaks ülesandeks on kaitsta kolhooside seadusega tagatud õigusi kolhoosilise ühiskondliku omandi suhtes, võidelda kolhooside produktsiooni ja varanduste seadusvastase kasutamise kõigi katsete vastu jne.

Ex bibl. univ. Tart.

Kohtu ülesandeks on samuti võitlus seesuguste kapitalismi jäänustega nagu spekulatsioon, huligaansus, vargus, kelmus, isikuvastased kuriteod jne.

Loeteldud ülesandeid teostades kasvatab nõukogude kohus ühtlasi kodanikke uuele distsipliinile.

---

[87] Sms Stalini kõne, lk. 14.

Artikli „Nõukogude võimu järjekorralistest ülesannetest" esialgses visandis määratles Lenin nõukogude kohtu ülesandeid järgmiselt:

„Uus kohus oli vajalik kõigepealt võitluseks ekspluataatorite vastu, kes püüdsid restaureerida oma ülemvõimu, või kaitsta oma privileege, või salaja läbi tirida, hankida pettusega nende privileegide seda või teist osakest. Kuid kohtutel, kui nad tõeliselt on organiseeritud nõukogude asutiste printsiibil, lasub peale selle teine, veel tähtsam ülesanne. See on — ülesanne tagada töötava rahva distsipliini ja enesedistsipliini kõige karmimat teostamist. Me oleksime hoopiski naeruväärsed utopistid, kui kujutleksime, et sellesarnane ülesanne on teostatav teisel päeval pärast kodanliku võimu langemist, s. t. kapitalismist sotsialismisse ülemineku esimesel staadiumil, või — ilma sundimiseta. Ilma sundimiseta selline ülesanne pole hoopiski teostatav. Meil on vaja riiki, meil on vaja sundimist. Proletaarse riigi organiks, kes teostab säärast sundimist, peavad olema nõukogude kohtud [88]."

Käesoleval ajal avaldub nõukogude kohtu osatähtsus masside kommunistlikus kasvatamises väga eredalt. Arutades asju, mis on seotud praktikas rakendatava NSVL RKN, ÜK(b)P KK ja ÜAÜKN määrusega 28. detsembrist 1938. a. „Korraldusvõtete kohta töödistsipliini korraldamise, riikliku sotsiaalse kindlustamise praktika parandamise ja selles asjas kuritarvitustega võitlemise alal", aitab nõukogude kohus kaasa seesuguste kapitalismi jäänuste väljajuurimisele nagu looderdamine, ahnitsemine, laaberdamine, mida ei sallita kommunistlikus ühiskonnas.

Arutades asju huligaansuse, laimu, solvamise, korteri-intriigide jne. kohta, teostab kohus oma ülesannet võitluses kapitalismi jäänustega ja masside kommunistliku kasvatamise alal.

„On saabunud aeg," kõneles sms Molotov oma aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil, „kus esile kerkivad kasvatusliku iseloomuga ülesanded, töörahva kommunistliku kasvatamise ülesanded. Kommunistliku kasvatuse osatähtsuse seesugune hinnang antud momendil ei vähenda mitte sugugi seda meie ülesannet, millest rääkis seltsimees Stalin — meie kohust hoida rahvast mobilisatsioonilise valmisoleku seisundis ootamatuste igaks juhuks. Vastupidi, ainult seesugust kas-

[88] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 424.

vatust võib nimetada kommunistlikuks, mis tõstab meie mobilisatsioonilist valmisolekut ja kõiki meie võimeid ennastsalgavaks võitluseks ning uuteks lahinguteks kommunismi võidu eest [89]."

Seetõttu on kohtu tegevuses mõlemad ta põhiülesanded — võitlus ekspluataatorite ning nende agentuuri vastu ja töötajate kasvatamine uuele distsipliinile — lahutamatult teineteisega seotud.

Leningradi organisatsiooni aktiivile ÜK(b)P KK pleenumi otsuste kohta peetud kõnes 13. aprillil 1926. a. ütles seltsimees Stalin, rääkides võitlusest isikutega, kes riisuvad ühiskondlikku vara: „Sääraseid vargaid on meil sadu ja tuhandeid. Kõiki neid ei kaota GPU kaasabil. Siin on vaja teist vahendit, rohkem tegelikku ning rohkem tõsist. See vahend seisneb selles, et luua sääraste vargapoiste suhtes ümbritseva publiku üldise moraalse boikoti ning sallimatuse atmosfäär. See vahend seisneb selles, et tööliste ja talupoegade keskel alustada sellist kampaaniat ja luua sellist moraalset atmosfääri, mis varastamise võimaluse välja lülitaks, mis rahvavara varastele ning riisujatele olemise võimatuks teeks [90] . . ."

Kohtu töö evib hiigelsuurt tähtsust seesuguse moraalse atmosfääri loomiseks.

Täielikus kokkukõlas Lenini ja Stalini juhenditega näitab NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduse seaduse § 3, et „Nõukogude kohus, kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine.

Kohus kasvatab kogu oma tegevusega NSVL kodanikke kodumaa- ja sotsialismitruuduse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitsevalt suhtumise, töödistsipliini, riiklikusse ja ühiskondlikusse kohusesse ausalt suhtumise ja sotsialistliku kooselu juhiseist lugupidamise vaimus".

Järelikult kohtu ülesanne seisneb ühelt poolt selles, et osutada mõjustust kurjategijatele, kes on rikkunud nõukogude riigi seadusi. See mõjustamine võib olla nii karistuslik kui ka kasvatuslik. Kuid sellega kohtu ülesanded ei piirdu. Nad seisnevad samuti selles, et kohus kogu oma tegevusega kasvatab kõiki kodanikke, kes nii või

---

[89] „Bolševik" 1939, nr. 5-6, lk. 110.

[90] Stalin, Maj. olukorrast, lk. 16-17.

teisiti kohtu tööd tundma õpivad. Neid oma ülesandeid teostab kohus spetsiifilistes, ainult temale omastes vormides.

„... Kui võib rääkida sellest, et kõrvuti kohtuga on teised organid, kes on selle sõna otseses mõttes riigivalitsemise organiteks, kes teostavad surve ja kasvatamise funktsioone, siis võib juba otseselt kinnitada, et peale kohtu pole ühtegi organit, kes teostab teist funktsiooni — sundkasvatamist distsipliinile spetsiifilistes, ainult temale omastes vormides[91]," kirjutab selles küsimuses sms Võšinski.

Kohtu töö spetsiifilised vormid seisnevad selles, et kohus teostab oma tööd kriminaal- ja tsiviilasjade arutamisega kohtuistungitel.

Sellest kohtule pealepandud ülesannete täitmise iseärasusest räägib NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 4: „Kohtud teostavad NSVL-s käesoleva seaduse § 2 tähendatud ülesandeid:

a) kohtuistungitel kriminaalasjade arutamisega ja seaduses ettenähtud karistusvahendite kohaldamisega kodumaa reetjatele, kahjuritele, sotsialistliku omandi riisujatele ja teistele rahvavaenlastele, samuti ka röövijatele, varastele, huligaanidele ja muudele kurjategijatele;

b) kohtuistungil kodanikkude, riiklikkude asutiste, ettevõtete, kolhooside ja teiste ühiskondlikkude organisatsioonide õigusi ja huvisid puudutavate vaidlusasjade arutamisega ja lahendamisega."

See tähendab, et kohus ei või asju otsustada kabinetlikus korras, mingite kantseleilike, paberlike materjalide kohaselt. Kohus peab asja arutama kohtuistungil asjasthuvitatud isikute (süüdistatu, kannatanu, hageja, kostja) vahetul osavõtul.

Arutades konkreetset kohtuasja, tuvastab kohus asja vaieldavad või kaheldavad faktilised asjaolud ja lahendab küsimuse sellest, millised järeldused tuleb teha neist asjaoludest nõukogude seaduse ja sotsialistliku õigusteadvuse alusel.

Kohtukorralduse seaduse § 5 kohaselt on NSVL-s õigusemõistmise teostamise aluseks:

„a) kõigile kodanikele ühtne ja võrdne kohus, vaatamata

---

[91] Võšinski, lk. 21-22.

kodanikkude sotsiaalsele, varalisele ja teenistuslikule seisundile ja nende rahvuslikule ja tõulisele kuuluvusele;

b) ühtne ja kõigile kohtuile kohuslik NSVL kriminaal-, tsiviil- ja protsessuaalseadusandlus."

Kodanlik kohus loob varaliste ja varatute ainult näiva võrdsuse kohtu ees. Lenin kirjutas tsaarikohtust: „Isik võimu vastu — see on põrm. Distsipliin võimu seesmuses on kõik, ... muide, vabandage: „kõik" ainult pisikodanikele. Väikevaras — sunnitööle, aga suurvaras, kõik need tuusad, ministrid, pangadirektorid, raudteede ehitajad, insenerid, ettevõtjad ja teised, kes kraabivad kokku kümneid ja sadu tuhandeid kroonuvara, nad maksavad harvimal ja pahimal juhul sund-elamaasumisega kaugematesse kubermangudesse, kus võib hõisates elada kokkuröövitud rahadega (pangavargad Lääne-Siberis) ja kust kergesti võib pageda ka välismaale (sandarmipolkovnik Meranville de Sainte-Claire) [92]."

Selles küsimuses kirjutas Engels Inglise kohtu kohta: „Vaeste halvakspanev kohtlemine ja rikaste soosimine on sel määral üldine nähtus, mida praktiseeritakse nii avalikult, nii häbenematult, kirjeldatakse ajalehtedes nii küüniliselt, et harva võib lugeda ajalehte ilma seesmise raevuta. Seesugust rikast koheldakse alati kõige peenema viisakusega ja kuitahes julm olekski ta eksimus, „kohtunikud on alati väga kurvad", et neil tuleb talle kohtuotsusega mõista rahatrahv, tavaliselt täiesti tähtsusetu." Ja lisaks sellele: „Aga kuidas see võib olla teisiti? Rahukohtunikud, samuti ka vannutatud mehed, on ise rikkad, rekruteeruvad ise keskklassidest ja on seetõttu erapoolikud omasugustele ja sünnipärased vaenlased vaestele [93]."

Vaese ja rikka faktilist ebavõrdsust kohtu ees tunnustavad ka kodanlikud juristid ise. Nii kirjutab Samuel Rubin Ameerika kriminaalõiguse instituudi ajakirja 1932. a. jaanuarikuu numbris: „Kogu riigis on kisa selle kohta, et rikastele on üks seadus, aga vaestele teine. Seda ei väida mitte ainult isikud, kes on mõjukad, vaid toetavad ka kõige mitmekesisemate alade liidrid, kaasa arvatud kohtunikud, advokaadid ja sotsiaalalal töötajad, kes oma väiteid kinnitavad näidetega igapäevasest praktikast. Sõltumata kelletahes isiklikest vaadetest selles küsimuses, on vaevalt kahtlust selles,

---

[92] Lenin, Teosed, IV k., lk. 81.

[93] K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, II k., lk. 388.

et meie riigis ei saa kogu aeg paljudele nende teadmatuse või vaesuse tõttu kohtu poolt osaks kohast õigusemõistmist. On tõde, et teoorias ei tee seadus isikute suhtes vahet ja arvestatakse, et nii vaene kui ka rikas asuvad ühesuguses seisundis. Praktikas aga on ebavõrdsus nende kahe kihi vahel sedavõrd ilmne, et ta annab aluse arvata, et kohtud ei eksisteeri mitte kõikide hüveks, olenemata nende rikkusest ja vägevusest, vaid väheste õnnelike hüveks ja paljude vastu."

Mida aga rääkida võrdsusest kohtu ees seesugustes kodanlikes maades, nagu seda on Põhja-Ameerika Ühendriigid, kus neegritest elanikkonnal siiani puudub võimalus kasutada kodanikuõigusi täies ulatuses.

Kohtukorralduse seaduse § 5 on kriipsutatud alla nõukogude kohtu üks põhilisemaid organisatsioonilisi printsiipe — kohtusüsteemi ühtsuse printsiip.

Enamikus kodanlikes riikides on paralleelselt mitu tihti üksteisest sõltumatut kohtusüsteemi: üldised kohtud, sõjakohtud, erakorralised kohtud jne. Tsaariaegses Venes oli üldkohtute süsteem (ringkonnakohus, kohtupalat, senat) ja rahukohtud, kes kuulusid kohtuministeeriumi võimkonda, maaülemate süsteem, kes kuulusid siseasjade ministeeriumi võimkonda, sõja- ja mereväekohtute süsteem, kes kuulusid sõja- ja mereministeeriumi võimkonda, jne. Kõik need kohtud tegutsesid spetsiaalsete, üksteisest erinevate protsessuaalnormide kohaselt. Ebavõrdne kohus, rahvuslik ja rassiline ebavõrdsus kohtu ees avaldub eriti teravalt asumaade ja poolasumaade pärismaalaste suhtes. Seal on organiseeritud kohtud, kus pärismaalastel puudub õigus olla kohtunikeks või nad on selles õiguses äärmusteni piiratud. Pärismaalaste kohtute jaoks seatakse eriprotsessinormid või antakse eriõigused karistusvahendite rakendamises. „Valgete" üle mõistetakse kohut tavaliselt ainult „valgete" poolt, kuid pärismaalase üle mõistab kohut „valge". Kõigile ühtsa ja võrdse kohtu kunagi proklameeritud kodanlikku loosungit pole kodanlikes riikides iialgi tegelikult teostatud.

Ainult NSVL-s teostatakse õigusemõistmist põhialustel, mille kohaselt kohus on kõigile ühtne ja võrdne, sõltumata kodanike sotsiaalsest, varanduslikust ja teenistuslikust seisundist, nende rahvuslikust ja rassilisest kuuluvusest.

Kuni Stalinliku Konstitutsiooni väljaandmiseni kuulus NSV Liidu kompetentsi ainult kriminaal- ja tsiviilõiguse, kriminaal- ja tsiviilprotsessi küsimustesse puutuva seadusandluse aluste kindlaksmääramine. Iga liiduvabariik evis nii oma tsiviil- kui ka oma kriminaalkoodeksit ja oma tsiviilprotsessuaalset ning kriminaalprotsessuaalset seadusandlust. Kokkukõlas Stalinliku Konstitutsiooni § 14 p. h-ga kuuluvad kohtukorralduse ja kohtupidamise seadusandlus, kriminaal- ja tsiviilkoodeksid NSV Liidu kõrgemate võimuorganite kompetentsi. Mitmesuguste koodeksite kohaldamine mitmesugustes liiduvabariikides pole ühtesobiv sotsialistliku seaduslikkuse ühtsusega ja NSVL kogu territooriumil õigusemõistmise teostamise printsiipide ühtsusega.

Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmine ja kriminaal- ja tsiviilkoodeksite ning tsiviil- ja kriminaalkohtupidamise seaduste eelseisev kinnitamine NSVL Ülemnõukogu lähematel sessioonidel tagavad seesugust ühtsust.

Seetõttu on Kohtukorralduse seaduse § 5 punktis b, täielikus kokkukõlas Stalinliku Konstitutsiooniga, näidatud, et NSVL-s on õigusemõistmise teostamise aluseks „ühtne ja kõigile kohtuile kohuslik NSVL kriminaal-, tsiviil- ja protsessuaalseadusandlus".

Mitte ükski kohus NSVL-s ei või oma töös neid üleliidulisi seadusi kohaldamata jätta.

NSVL Konstitutsiooni § 112 ja Kohtukorralduse seaduse § 6 räägivad: „Kohtunikud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele." K o h t u n i k e s õ l t u m a t u s e all mõistetakse kohtunikele tagatavat võimalust igal üksikul juhtumil teha otsuseid oma seesmisel veendumusel, seaduse alusel ning oma sotsialistlikul õigusteadvusel, ranges kokkukõlas asjasse puutuvate asjaoludega. Mitte keegi — ei kohalikud võimuorganid, Kohtu Rahvakomissariaat, prokuratuur ega kõrgemalseisev kohus ei või asja arutavaile kohtunikele dikteerida, kuidas nad peavad seda asja otsustama.

Eespool (vt. käesoleva peatüki § 3) olid toodud andmed selle kohta, milleks muutub niinimetatud „kohtunike sõltumatus" kapitalismi juures. Ainult nõukogude kohus, tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kohus, kes väljendab kogu Nõukogude Liidu töötava rahva tahet, on tõeliselt sõltumatu selle sõna ehtsas ja otseses tähenduses.

Kohtukorralduse seadus püstitab rea väga olulisi kohtunike sõltumatuse garantiisid. Selle seaduse § 17 kohaselt „Kohtunikkude ametist vabastamine ja rahvakaasistujate vabastamine nende kohuseist ei ole lubatud muul viisil kui valijate poolt ärakutsumisega või nende kohta tehtud kohtuotsuse alusel". Kohtukorralduse seaduse § 18 on näidatud: „Kohtunikkude vastu kriminaaljälitamise algatamine, ühenduses sellega nende tagandamine ametist ja kohtu alla andmine toimub:

rahvakohtunikkude, krai-, oblasti- ja ringkonnakohtute ning autonoomsete oblastite kohtute liikmete ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Ülemkohtute liikmete suhtes — liiduvabariigi prokuröri määrusega liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi kinnitusel;

NSVL Ülemkohtu ja NSVL erikohtute liikmete suhtes — NSVL prokuröri määrusega NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi kinnitusel."

Sel kombel on kohtunikud NSVL-s täiesti garanteeritud põhjendamatu kriminaalvastutusele võtmise vastu.

Kohtunike sõltumatuse sellesarnaseid garantiisid pole mitte üheski kodanlikus riigis.

Nõukogude kohus on ligidane rahvale ka keele poolest, milles toimub kohtupidamine ja milles võib kohtule seletusi anda.

NSVL Konstitutsiooni § 110 kohaselt „toimub NSVL-s kohtupidamine liiduvabariigi, autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles, kusjuures isikuile, kes seda keelt ei oska, tagatakse täielik tutvumine asja materjalidega tõlgi kaudu, samuti õigus esineda kohtus oma emakeeles". Sellestsamast räägib ka Kohtukorralduse seaduse § 7.

Seda Stalinliku Konstitutsiooni § 110 nõudmist, mis esitab eneses õigusemõistmise teostamises leninlik-stalinliku rahvuspoliitika realiseerimist, on huvitav võrrelda revolutsioonieelse põhiseaduse § 3-ga, mis kajastab isevalitsuse despootlikku poliitikat: „Vene keel," räägiti selles artiklis, „on üleriigiline keel ja on kohuslik armees, laevastikus ja kõigis riiklikes ja ühiskondlikes asutistes."

Fašistlikud riigid lähevad selles küsimuses veel kaugemale. Kokkukõlas 1931. a. Itaalia kriminaalprotsessi koodeksi § 137-ga toimub menetlus kohtuis ainult itaalia keeles, kusjuures kohtus itaalia keele kasutamisest loobumine isiku poolt, kes ei või tõendada, et

ta ei valda seda keelt, toob kaasa trahvi määramise 500 kuni 2000 liiri suuruses.

Ainult arvukate rahvaste natsionaalset kultuuri mahasuruva tsarismi ja ekspluataatorlike klasside kukutamine võis avada tee rahvuskeelte vabale arenemisele; ainult nõukogude võim võis teostada selles suhtes rahvuste täieliku üheõigusluse nõudmist.

NSVL Stalinliku Konstitutsiooni § 110 ja Kohtukorralduse seaduse § 7 sätted tagavad kohtu kättesaadavust ja arusaadavust rahvale, kelle seas kohus tegutseb, samuti tagades seesugust õigust isikuile, kes ei valda seda keelt, millises asja kohtus arutatakse.

Säte, et „NSVL-s toimub kohtupidamine liiduvabariigi, autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles", konkretiseeritakse liiduvabariikide Konstitutsioonides.

Edasi, rea Konstitutsioonide vastavates paragraafides näidatakse keelte hulgas, milledes toimub kohtupidamine autonoomsetes vabariikides ja oblastites, ka antud autonoomse vabariigi või oblasti keel.

Azerbaidžani NSV Konstitutsiooni § 117 kohaselt toimub kohtupidamine Mägi-Karabahhi autonoomses oblastis armeenia keeles, Uzbeki NSV Konstitutsiooni § 109 kohaselt Kara-Kalpaki ANSV-s kara-kalpaki keeles. VNFSV ja Gruusia NSV Konstitutsioon näitavad, et „Kohtupidamine toimub... autonoomse vabariigi ja autonoomse oblasti keeles" (VNFSV Konstitutsiooni § 114, Gruusia NSV Konstitutsiooni § 124).

VNFSV Konstitutsioon nimetab peale autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keele veel rahvusliku ringkonna keelt (§ 114); Ukraina NSV Konstitutsioon määrab Moldaavia ANSV-le kaks keelt — moldaavia või ukraina keele, „sõltuvuses rajooni elanikkonna enamuse rahvuslikust koosseisust" (§ 109). Azerbaidžani NSV Konstitutsiooni § 117 näeb ette, et armeenia, vene või talõši keelt kõneleva enamuselanikkonna rajoonides toimub kohtupidamine vastavalt armeenia, vene või talõši keeles. Samasugune klausel selle kohta, et üksikuis rajoonides kohtupidamine toimub arvuliselt ülekaaluka elanikkonna keeles, sisaldub ka reas teistes Konstitutsioonides.

Kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni § 111-ga osutab Kohtukorralduse seaduse § 8, et „kõigis NSVL kohtuis on asjade aruta-

mine avalik, kuivõrd seadus ei ole teinud erandeid, kusjuures kaebealusele tagatakse kaitse õigus".

Need erandid leiavad kehtiva seadusandluse kohaselt aset ainult kahel juhtumil: kui arutatakse asja, milles puudutatakse küsimusi, mis on riiklikuks või sõjaliseks saladuseks, ja kui kohus arutab seksuaalkuritegude kohta käivaid asju, millede arutamisel temal tuleb puudutada süüdistatavate ja kannatanute elu intiimseid külgi. Kohtuprotsessi avalikkus tähendab iga kodaniku õigust viibida kohtuistungisaalis kriminaal- või tsiviilasjade kohtu poolt arutamise ajal.

Avalikkus on vajalik selleks, et kodanikud võiksid kontrollida õigusemõistmise teostamist nende valitud kohtunike poolt. Teisest küljest pole seaduslikkuse paremat garantiid, kui seda on asjade arutamine kogu ühiskonna palge ees.

Avalik, lahtine õigusemõistmine aitab suurimal määral kohtu autoriteeti tõsta ja tagab kohtuliku tegevuse ühiskondlik-kasvatusliku resultaadi saavutamist.

Ühe kohtuasja puhul kirjutas Lenin teenistusalalises viivitamises süüdiolevate isikute kohtuasja avaliku arutamise kohta (on täiesti selge, et see puudutab samal määral ka teiste kuritegude kohtuasju): „... printsiibi vaatepunktilt on vaja seesuguseid asju mitte jätta bürokraatliku asutise piiridesse, vaid tuleb välja tuua avalikku kohtusse, kuid seevõrra mitte karmi karistuse pärast (võibolla piisab noomitusest) kui avaliku teatavakstegemise ning selle pärast, et purustada veendumus, nagu jäetaks süüalune karistamata" [94].

Ilma õigusemõistmise avaliku teostamiseta poleks nõukogude kohus võimeline täitma ühte oma tähtsamat ülesannet: olla „distsipliini kasvatamise relvaks" [95] — ülesanne, mida Lenin nimetas „hiigelsuureks".

Avalikkus tagab seega protsessi kasvatuslikku efekti. Jälgides ise kohtu tööd õpivad kodanikud austama seadust ja sotsialistliku ühiselu juhiseid. Peale selle tagab kohtuprotsessi avalikkus kohtu töö suhtes igapäevase massilise kontrolli võimalust. Iga kodanik võib alati isiklikult veenduda, kuidas töötab see või teine

---

[94] Lenin, Teosed, XXIX k., lk. 412.

[95] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 460.

kohtunik. Avalikkus on niimoodi vajaliseks täiendiks põhimõttele, et kohtunikud annaksid valijaile aru ja valijail on õigus nende poolt valitud kohtunikku ära kutsuda.

Kodanlikus kohtus on formaalselt välja kuulutatud avalikkuse, asjade kohtuliku arutamise avalikkuse printsiip. Kuid kapitalistliku ühiskonna tingimustes ei evi laialdased rahvamassid faktiliselt võimalust kohtus viibida ja pealegi tema tööd kontrollida. Istungipäevadel „kõmurikaste" kohtuasjade puhul on kodanlik kohus tavaliselt tulvil ühiskonna varaliste kihtide esindajaist.

Asjade arutamine kohtuis toimub tööajal. Töölolevad töölised ja väikesed teenistujad on jäetud faktilise võimaluseta viibida kohtusaalis, kuna aga kodanlane, kes oma aega vabalt kasutab, evib selleks täielikku võimalust.

Tänapäeva Saksamaal arutatakse rõhuvat enamikku kriminaalasju, mis omavad poliitilist tähendust, niinimetatud „erakorralisis kohtuis" säärastes tingimustes, mis kodanikelt võtavad võimaluse kohtus viibida (1933. a. 21. märtsi seadlus). Fašistliku Itaalia seadused (1931. a. kriminaalprotsessi koodeks) annavad kohtule õiguse sulgeda uksi iga kohtuasja puhul, kui see asi võib põhjustada „ebasündsat uudishimu", samuti ei lubata nende seaduste kohaselt kohtusaali isikuid, kes „on tuntud oma kalduvuse poolest teostada isiku- ja omandivastaseid kuritegusid", samuti ka „ebaviisakalt riietatud" isikuid. On täiesti selge, et seesugustel pilkavatel motiividel võidakse iga töötajat, töölist, revolutsionääri ja antifašisti kohtusaali mitte lubada.

Nõukogude kohtu töö on organiseeritud nii, et tagada töörahvale tõelist võimalust viibida kohtuprotsessidel: asju arutatakse kohtu väljasõidul vabrikutes, tehastes, kolhoosides, sovhoosides jne., kusjuures asjade arutamiseks valitakse töötajaile võimalikult kohane aeg. Võetakse tarvitusele abinõusid töörahva informeerimiseks eelseisvast kohtuprotsessist ajakirjanduse ja ühiskondlike organisatsioonide kaudu jne.

NSVL Konstitutsiooni § 111 ja selle alusel Kohtukorralduse seaduse § 8 räägivad s ü ü d i s t a t u õ i g u s e s t k a i t s e l e.

Stalinlik Konstitutsioon tõstab konstitutsiooniliseks printsiibiks süüdistatu õiguse kaitsele. Mitte midagi sellesarnast ei leidu

kodanlike riikide konstitutsioonides. Kodanlikes riikides on kaitse organiseeritud nii, et seda võivad kasutada peamiselt ainult rikkad. Juriidilise abi eest kvalifitseeritud advokaatide poolt määratakse seal tasu tuhandeid rublasid, vahel isegi kümneid tuhandeid, mistõttu töötajad tavaliselt ei saa nende teeneid kasutada. Tasuta kaitse, mida mõned kodanlik-demokraatlike riikide seadusandlused ette näevad, kujuneb praktikas tühjaks formaalsuseks. NSVL-s on igale töötajale tagatud võimalus kasutada õigust kaitsele: kaitsjate kolleegiumi liikmete töötasu on normeeritud erilise taksi alusel, kohtule on jäetud õigus vabastada igasugusest tasust kaitse eest neid isikuid, kelledel honorari tasumine isegi selle taksi piirides käib üle jõu. Selles erakorralises hoolitsemises süüdistatu kaitseõiguse teostamise eest avaldub ühelt poolt isiku õiguste eest hoolitsemine sotsialistlikus riigis, teiselt poolt aga hoolitsemine kohtuliku asjauurimise täielikkuse ning kõigekülgsuse eest.

Protsessuaalses teaduses eristatakse kaitset materiaalses mõttes ja kaitset formaalses mõttes. Kaitse all materiaalses mõttes mõistetakse kõigi nende garantiide kogumit, mida järgitakse süüdistatu huvides, ja kõigi nende õiguste kogumit, mis süüdistatule seadusega on antud ja millede abil ta end tema vastu tõstetud süüdistuses kaitsta võib. Kaitse formaalses mõttes — see on süüdistatu õigus kasutada enese kaitseks advokaadi teeneid. NSVL Konstitutsioon, rääkides süüdistatu õigusest kaitsele, peab silmas kaitset nii formaalses kui ka materiaalses mõttes.

Kodanlik-demokraatlike riikide seadusandlus rahuldub sellega, et annab igale süüdistatule õiguse võtta kaitsjat, kui ta ise seda soovib ning suudab. Erandina näevad kodanlikud seadusandlused ette niinimetatud „kroonu" kaitset, s. t. seesugust kaitset, milleks advokaati kohustatakse kohtumäärusega. Inglismaa on riik, kus kodanliku demokraatia alged õigusemõistmise organisatsioonis kõige varem teostamist leidsid. Kuid just Inglismaa kohta kirjutas omal ajal Engels: „Kes liiga vaene selleks, et esitada kaitsjat või küllaldast arvu tunnistajaid, see on kadunud, kui tema kohtuasi kuidagi on kahtlustäratav. Ta saab esialgseks läbivaatamiseks ainult süüdistusakti ja rahukohtule algselt antud öeldised ning järelikult ta ei tea üksikasjaliselt tema vastu kogutud kaudseid süütõendeid (aga see just ongi süütuile kõige ohtlikum); ta peab aga kohe peale süüdistuskõne lõpetamist vastama, sest rääkida võib ainult üks kord;

kui ta ei ammuta tühjaks kõike, kui ei saa tunnistajat, keda ta pidas vajalikuks, — siis ta on kadunud [96]."

Silmapaistev prantsuse jurist Franqueville, rääkides inglise kriminaalprotsessi reegleist ja võrreldes neid selliste arstinõuannetega nagu puhkuserežiim, hea toitumine jne., kirjutab sel puhul: „Nii on ka inglise kriminaalprotsessis: teoreetiliselt ta nagu võimaldaks süüdistatule näilikult kaitse ja garantii maksimumi, mis vastavad tõsisele kriminaalasjale, kuid mulje muutub, kui uurida protsessi nii, nagu ta toimub tõeliselt. Rikkad, kes jälgivad neid ettekirjutusi, suudavad leida pääsemise, kuid vaestele, kes ei oma raha ega vaba aega ega elatusvahendeid, et vabaneda tööst, kõlavad need reeglid kibeda pilkena."

Alles 1903. a. anti Inglismaal vaeste kohtualuste kaitse kohta seadus, mida uuendati 1930. a. Selle seaduse suhtes pidid kõige siirameelsemad kodanlikud juristid tunnistama, et enamail juhtumeil moondus selle kohaldamine puhtaimaks farsiks ja et kujunenud praktikas läheb pigem kurjategijal kui süütul inimesel korda kaitsjat saada. Provintsis jäi see seadus aga üldse surnud kirjatäheks.

Kodanlikes riikides pole süüdistatu kaitseõigusest midagi järele jäänud, isegi selle printsiibi tavalises formaalses kodanlikus kontseptsioonis. Kodanlikus kohtus on süüdistatu kaotanud igasugused õigused ja garantiid, millede abil ta oleks võinud ennast kaitsta, vastu vaielda tema vastu tõstetud süüdistusele. Barbaarsete keskaegsete meetodite (piinamise) rakendamine, tõendite võltsimine teevad süüdistatu täiesti kaitsetuks. Ainult need, kes on võimelised end kriminaaljälitusest vabaks ostma (nagu näiteks USA-s „bandiitlike trustide" juhid), võivad ennast kaitsta kõigis tingimusis.

Ainult NSVL-s Stalinlik Konstitutsioon tagab süüdistatule kaitseõiguse tõelist realiseerimist.

Kohtukorralduse seaduse §-id 9, 10, 11, 12, 13 ja 14 räägivad rahvakaasistujate ja valitavate kohtunike osavõtust kõigis kohtuis. „...Kohus on nimelt kõigi kehvikute kaasatõmbamise organ riigivalitsemisele [97] ...," osutas Lenin. Sellest räägib ka ÜK(b)P pro-

---

[96] Marx ja Engels, Inglise konst., Teosed, II k., lk. 385.
[97] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 460.

gramm: „Proletariaadi ja vaeseima talupoegkonna kõige laiemate masside kaasatõmbamiseks õigusemõistmise teostamisele on sisse seatud alatiselt vahelduvate ajutiste kohtunike-kaasistujate osavõtt kohtust, kellede nimestike koostamisele tõmmatakse kaasa massilisi töölisorganisatsioone, ametiühinguid jne." Ja sellele lisaks: „ÜKP, kaitstes kohtu edasist arengut sama teed mööda, peab püüdma selle poole, et kogu töötav rahvas värvataks osa võtma kohtuniku kohuste teostamisest" (§ 11). See printsiip on fikseeritud Stalinlikus Konstitutsioonis (§ 103).

Kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni § 103-ga näitavad Kohtukorralduse seaduse § 9 ja 14, et asjade arutamist kõigis kohtuis teostatakse rahvakaasistujate osavõtul, välja arvatud seaduses eriti ettenähtud juhud. Põhireegel on selline, et iga kriminaal- kui ka tsiviilkohtuasja arutamine toimub kolmeliikmelise koosseisuga kolleegiumi poolt — rahvakohtunik või oblasti-, krai- või Ülemkohtu liige ja kaks rahvakaasistujat. See kord kehtib kõigis kohtuis — rahvakohtust kuni NSVL Ülemkohtuni. Kolmest kohtuliikmest koosnevas koosseisus ilma rahvakaasistujateta toimuvad kohtukolleegiumi istungid alamate kohtute otsustele esitatud kaebuste ja protestide arutamiseks ja erikohtute istungid mõningais kohtuasjus, mis on Kriminaalprotsessi koodeksis eriti ette nähtud.

Rahvakaasistujate kohuslik osavõtt kõigis kohtuis tagab kahe ülesande lahendamist: 1) rahva kaasatõmbamine riigivalitsemisele, tähtsaimate riiklike funktsioonide täitmisele osavõtu teel kohtuasjade otsustamisest, ja 2) otsese rahvaalgatuse, rahva sotsialistliku õigusteadvuse tema veendumuste ja südametunnistuse sissetoomine õigusemõistmise teostamisse.

Selline kord tagab nõukogude õigusemõistmise tõelist sotsialistlikku demokratismi, kohtu seost rahvaga ja ta autoriteeti rahva silmis.

Varemkehtinud seadusandlus kohtukorralduse kohta tundis kahte erandit, millal kohus asja arutas ilma rahvakaasistujate osavõtuta: üks sõjatribunaalide suhtes ja teine — nõndanimetatud oblasti- ja kõrgemate kohtute erikolleegiumide suhtes, kes arutasid kontrrevolutsiooniliste kuritegude asju. Need kohtuorganid tegutsesid kolmeliikmelises koosseisus, ilma rahvakaasistujate osavõtuta.

Kõik ülejäänud kohtud tegutsesid asju sisuliselt arutades alati koosseisus: üks alatine kohtunik ja kaks rahvakaasistujat.

NSVL, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus kõvendab nõukogude kohtu demokratismi. Selle seaduse kohaselt kaotatakse kohtute erikolleegiumid. Kontrrevolutsiooniliste kuritegude kohta käivaid asju arutatakse samuti rahvakaasistujate osavõtul.

Sõjatribunaalides ja teistes erikohtutes arutatakse asja reeglipäraselt rahvakaasistujate osavõtul. Siiski lubab Kohtukorralduse seadus erandite võimaluse sellest reeglist. Sõjatribunaalidel tuleb arutada ka seesuguseid asju (näiteks spionaaži jne. kohta käivaid asju), millede arutamisel on vajalik puudutada tähtsaid sõjasaladusi. Seetõttu lubab seadus erikohtuile alluvais asjus Kriminaalprotsessi koodeksis eriti ettenähtud juhtudel arutada seesuguseid asju kolmest kohtuliikmest koosnevas koosseisus.

Rahvakaasistujad valitakse samas korras nagu kohtunikud. Nad kutsutakse oma kohuste täitmisele kohtusse nimestiku järjekorras mitte rohkem kui 10 päevaks aastas. Rahvakaasistuja osavõtt kohtutööst võib üle selle tähtaja kesta ainult sel juhtumil, kui momendiks, millal see tähtaeg möödub, ei ole selle rahvakaasistuja osavõtul alustatud asja arutamine lõpule viidud. Sel juhtumil jääb seesugune kaasistuja kohtukolleegimi koosseisu kuni antud asja arutamise lõpuni, kui kaua see arutamine kestakski. Oma kohuste täitmise ajal omavad rahvakaasistujad kõiki kohtuniku õigusi: nad võtavad osa hääletamisest mitte ainult kohtuotsuse tegemisel, vaid ka kõigi kohtulikul arutamisel esiletõusvate küsimuste lahendamisel (asja arutamist edasi lükata või mitte, välja kutsuda või jätta välja kutsumata seda või teist tunnistajat, süüdistatut arreteerida või mitte arreteerida jne.).

Rahvakaasistujad evivad õigust kohtulikust uurimisest aktiivselt osa võtta, tunnistajaile ja süüdistatuile küsimusi esitada jne. (Kohtukorralduse seaduse § 12).

„Rahvakaasistujad tööliste ja teenistujate hulgast saavad kohtus kohuste täitmise aja eest oma teenistustasu edasi." Isikuile, kes pole töölised või teenistujad, määratakse rahvakaasistuja kohuste täitmisega seotud kulude tasumise kord liiduvabariikide seadusandlusega (Kohtukorralduse seaduse § 13).

Nõukogude kohtukorralduse tähtsaimaks demokraatlikuks printsiibiks on kohtunike valitavuse printsiip.

Kohtukorralduse seaduse § 11 seab, et „kohtunikeks ja rahvakaasistujaiks võivad olla kõik kodanikud, kel on valimisõigused". Ainult valijaist oleneb selle või teise kandidaadi kõlblikkuse määramine kohtuniku kohuste täitmiseks.

Stalinlik Konstitutsioon, kokkukõlas tema järjekindla, kuni lõpuni viidud demokratismiga, on rahvakohtunike valimiseks seadnud üldise, otsese ja ühetaolise valimise süsteemi salajase hääletusega.

NSVL Konstitutsiooni § 109 kohaselt valitakse rahvakohtud neil alustel rajooni kodanike poolt tähtajaga 3 aastat. Ringkonna-, oblasti- ja kraikohtute ja autonoomsete oblastite kohtute liikmed valitakse vastavate töötava rahva saadikute nõukogude poolt tähtajaga 5 aastat. Liidu- ja autonoomsete vabariikide Ülemkohtute liikmed valitakse vastavate Ülemnõukogude poolt tähtajaga 5 aastat.

NSVL Ülemkohtu liikmed ja erikohtute liikmed valitakse NSVL Ülemnõukogu poolt tähtajaga 5 aastat. Samas korras valitakse ka vastavate kohtute rahvakaasistujad.

Erikohtute rahvakaasistujad valitakse Kohtukorralduse seaduse § 55 kohaselt kraide ja oblastite töötava rahva saadikute nõukogude ja liidu- ning autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude poolt.

„Rahvakohtuniku ajutise puudumise (haiguse, puhkuse jne.) korral pannakse kohtuniku kohuste täitmine tema puudumise ajaks töötava rahva saadikute rajooninõukogu poolt ühele rahvakaasistujaist" (Kohtukorralduse seaduse § 19).

Rahvakohtuniku väljalangemise korral enne tema volituste tähtaja lõppu organiseeritakse uued rahvakohtuniku valimised hiljemalt 2-kuise tähtaja kestel, arvates väljalangemise päevast.

Uued rahvakohtuniku valimised organiseeritakse liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissariaadi poolt, aga autonoomses vabariigis — autonoomse vabariigi Kohtu Rahvakomissariaadi poolt.

„Ringkonna-, krai- ja oblastikohtute, liidu- ja autonoomsete vabariikide Ülemkohtute, samuti NSVL erikohtute ja Ülemkohtu liikmete väljalangemise korral toimuvad uute kohtuliikmete valimised vastavalt oblasti, krai või ringkonna töötava rahva saadikute nõukogu, liiduvabariigi või autonoomse vabariigi Ülem-

nõukogu või NSVL Ülemnõukogu järjekordsel istungjärgul" (Kohtukorralduse seaduse § 20).

Kohtunike valitavuse printsiip on NSVL-s täiendatud kohtunike valijaile aruandvuse printsiibiga ja valijate õigusega ära kutsuda nende poolt valitud kohtunikku enne tähtaega.

Need demokraatlikud printsiibid, mis on tundmatud isegi kõige demokraatlikumaile kodanlikele riikidele, on garantiiks, et õigusemõistmist teostatakse kokkukõlas rahva tõelise tahtega.

Enamikus kodanlikes riikides ei ole alamail kohtuil õigust asju lõplikult otsustada. Seesuguse kohtu otsuse või määruse peale nõndanimetatud apellatsioonikaebuse esitamise korral toimub asja teiskordne arutamine kõrgemas kohtus. Seejuures võib kõrgem kohus tema poolt läbivaadatavas asjas uuesti välja kutsuda kõik tunnistajad, neid uuesti üle kuulata ja siis teha uue otsuse või määruse. Alamad kohtud tehakse niimoodi vastutamatuks: nende otsuseid ja määrusi nimetataksegi „mittelõplikeks" ja sisuliselt kujutavad nad enestest ainult otsuste ja määruste projekte.

Nõukogude kohtus toimub asja arutamine ainult üks kord. Iga kohus, selle hulgas ka suurimat osa asju arutav rahvakohus, kujutab enesest täieõiguslikku kohtuasutist, kelle otsus allub kõrgema kohtu kontrollile, kuid mitte teiskordsele sisulisele läbivaatamisele.

Iga kohtu (välja arvatud NSVL Ülemkohtu ja liiduvabariikide Ülemkohtute) otsus ja määrus on edasikaevatav kõrgemasse kohtusse.

Kohus, kes arutab kaebust või prokuröri protesti, on kohustatud kontrollima kohtuotsuse seaduslikkust ja põhjendatust mitte ainult toimikus olevate materjalide, vaid ka poolte poolt esitatud andmete põhjal (Kohtukorralduse seaduse § 15).

Kohtu otsuse või määruse protestimise võimalust pärast selle otsuse või määruse seadusjõustumist (pärast edasikaebuse tähtaja möödumist või otsuse või määruse jõussejätmist kohtu poolt, kes arutas tähtajaks esitatud kaebust või protesti) on 1938. a. Kohtukorralduse seadusega tugevasti piiratud. Seadusjõustunud kohtuotsuste ja -määruste protestimise õigus (nõndanimetatud protestimine järelevalve korras) kuulus varem kõigile prokuröridele, alates

rajooniprokurörist, ja kõigile kohtuesimeestele, alates krai- või oblastikohtu esimehest.

1938. a. Kohtukorralduse seaduse kohaselt on see õigus antud ainult NSVL ja liiduvabariikide Ülemkohtute esimeestele ja prokuröridele. Järelevalve korras otsuste ja määruste läbivaatamise õigus kuulub nüüd ainult liiduvabariikide Ülemkohtutele ja NSVL Ülemkohtule. Järelevalve korras kohtu otsuste ja määruste läbivaatamine on nüüd erandkorraks. See tõstab tunduvalt kohtuotsuste stabiilsust ja kohtute autoriteeti.

Kohtukorralduse seadusega, kokkukõlas Stalinliku Konstitutsiooni IX peatüki printsiipidega, on kohtuhalduse funktsioonid eraldatud õigusemõistmise teostamise funktsioonidest.

Kohtute töö kohta käivate kõigi üldiste küsimuste lahendamine, mis pole seotud konkreetsete asjadega (kohtutööliste kaadrite ettevalmistamine, kohtuasutiste võrgu ja koosseisude kohta käivate küsimuste läbitöötamine, kohtunike valimiste organiseerimine, kohtute finantseerimise teostamine, kohtunike instrueerimise ja kohtuasutiste revideerimise teostamine jne.), on oblasti- ja kraikohtute valitsemiselt ära võetud ja üle antud NSVL Kohtu Rahvakomissariaadile ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaatidele ning nende organitele. Kohtud peavad ainult kohut mõistma, s. t. teostama õigusemõistmist, ja mingid administratiivsed kohustused ei tohi neid selle tähtsa riikliku ülesande täitmisest kõrvale juhtida.

§ 6. Lenini ja Stalini õpetus revolutsioonilisest sotsialistlikust seaduslikkusest.

Kogu nõukogude kohtu tegevus areneb kogu NSV Liidule ühtlase sotsialistliku seaduslikkuse kindlal pinnal; Stalinliku Konstitutsiooni kohaselt kuulub Kriminaal- ja Tsiviilkoodeksite väljaandmine, samuti Kriminaal- ja Tsiviilprotsessi koodeksite väljaandmine NSV Liidu kompetentsi (Konstitutsiooni § 14 p. h).

Nii on seadused, mis on kogu kohtu tegevuse aluseks, ühtlased kogu Nõukogude Liidule.

Ekspluataatorlikes riikides oli seadus alati rõhumise vahendiks. „Orjuse ajal lubas „seadus“ orjapidajail orje tappa. Pärisorjuse aegadel lubas „seadus“ feodalistil pärisorje „ainult“ müüa...

Kapitalistliku korra aegadel „seadus" lubab „ainult" määrata töörahvast töötaolekule ja kehvumisele, laostumisele ja näljasurmale [98]."

Kodanlik õigusteadus püüdis luua erilist seaduslikkuse kultust, ta proklameeris loosungit, et õigus — see on mingi kõrgem iseseisev jõud, millele peab ka riik ise alluma. Kapitalismi tingimustes omistati juriidilisele ideele sama tähendus, mida feodalismi perioodil omistati religioonile. „... Vähem kui viiekümne aasta pärast (peale XVII sajandi Inglise revolutsiooni. — Autorid)," kirjutas Engels, „ilmus Prantsusmaal oma tõelises kujus uus maailmavaade, mis pidi saama kodanluse klassikaliseks maailmavaateks — juriidiline maailmavaade.

Juriidiline maailmavaade oli teoloogilise maailmavaate ilmalikustamine (*Verweltlichung*). Dogma, jumaliku õiguse asemele astus inimlik õigus, kiriku asemele — riik [99]."

Tõeliselt aga kodanlik õigus, nagu määratlevad Marx ja Engels „Kommunistlikus manifestis", oli vaid „seaduseks tõstetud" kodanluse tahe. Kodanlus jutlustas seaduse pühaduse ideed ainult seepärast, et see väljendas tema tahet.

„Muidugi, kodanlasele on seadus püha," kirjutas Engels, „sest ta on tema enese vägevuse vili ja on antud tema nõusolekul tema enese ja ta huvide kaitseks. Ta teab ülihästi, et kui mingisugune üksik seadus osutubki temale kahjulikuks, siis üldiselt on seadusandlus suunatud tema huvide kaitsmisele. Ta teab kõigepealt, et seaduse pühadus, ühiskonna ühe osa aktiivse ja teise osa passiivse tahteavaldusega seatud korra puutumatus on tema sotsiaalse seisundi kindlaimaks toeks. Inglise kodanlasele on seadus püha seetõttu, et temas, nagu ka oma jumalas, ta leiab iseenese. Sellepärast politseiniku nui, mis tõeliselt on ju kodanlase nui, avaldabki temale säärast hämmastavalt rahustavat mõju. Kuid seda ei või kaugeltki öelda tööliste kohta. Tööline teab liigagi hästi ja on liigagi sageli tegelikult kogenud, et seadus on tema jaoks piits, mis punutud kodanluse poolt, ja teeb seetõttu temaga tegemist ainult siis, kui teda selleks sunnitakse [100]."

---

[98] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 527.
[99] Marx ja Engels, Teosed, XVI k., I j., lk. 296.
[100] Marx ja Engels, Teosed, III k., lk. 508—509.

Kodanlik seadus kaitseb kõigepealt kodanluse ülemvõimu ja seda aparaati, mis seda ülemvõimu kaitseb, — kodanlikku riiki, kodanlikku valitsust, ähvardades kõige karmimate karistustega revolutsionääre, kes seda ülemvõimu ründavad. Kodanlik seadus kaitseb kapitalistide eraomandit, kodanliku ekspluateerimise alust. Kõigi seaduse ees võrdsuse maski all kaitseb kodanlik seadus omaniku õigusi, jättes abita varatud.

Klassikalises dokumendis, mis väljendab kodanlikku õigustunnet, — „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis", mis anti esimese Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajal, räägiti: „Inimesed sünnivad vabadena ja õigustes võrdsetena. Ühiskondlikud erinevused võivad põhineda ühiskondlikul kasul" (art. 1).

Sama deklaratsiooni art. 17 lausus: „Et omand on vankumatu ja püha õigus, siis ei või teda kelleltki ära võtta, välja arvatud need juhud, kui seda silmanähtavalt nõuab ühiskondlik hädavajadus, mis on seaduslikult tõendatud, ja eelneva ning õiglase tasu maksmise tingimusel."

Sel kujul, kuulutades deklaratsiooni esimeses artiklis kõigi kodanike võrdsuse ideed, kuulutas sama deklaratsiooni viimane artikkel pühaks eraomandi, s. t. selle põhifaktori, mis kapitalismi tingimustes põhjustas ebavõrdsust rikaste ja vaeste vahel.

Marx, Engels, Lenin ja Stalin kriipsutasid korduvalt alla, et ühiskonnas, mis koosneb ekspluataatoreist ja ekspluateeritavaist, ei või olla juttugi võrdsusest nende vahel. Printsiip kõigi võrdsusest seaduse ees, mida kuulutas kodanlus, tähendas faktiliselt ebavõrdsuse kinnitamist.

„Võrdsuse printsiip," kirjutas Engels, „tühistatakse jällegi tema piiramisega „lihtsaks võrdsuseks seaduse ees", mis tähendab võrdsust, hoolimata ebavõrdsusest rikaste ja vaeste vahel, — võrdsust olemasoleva ebavõrdsuse piirides, — mis olemuselt ei tähenda midagi muud kui seda, et e b a v õ r d s u s t nimetatakse v õ r d s u s e k s [101]."

Alljärgnevalt näiteid selle kohta, kuidas kodanlik seadus teostas seda ideed kõigi võrdsusest seaduse ees. Raudtee organisatsioonide, sideorganite, valitsusasutiste jne. teenistujaid ja töölisi, kes olid süüdi omavolilises, omavahelisel kokkuleppel töö lõpetamises,

---

[101] M a r x ja E n g e l s, Teosed, V k., lk. 19—20.

seismajätmises või mittejätkamises, karistati tsaristliku Vene Nuhtlusseaduse § 1359[5] kohaselt türmiga kuni üks aasta ja 4 kuud. Paragraafe aga, mis oleksid ette näinud kapitalistide karistamist „tööliste või teenistujate omavolilise vallandamise" eest, ei sisaldanud ei Nuhtlusseadus ega mingi muu Vene riigi seadustekogu köide. Kodanlik seadus ei kaitsnud mitte ainult nende ettevõtjate huve, mis puudutasid kõige tähtsamaid ettevõtteid, mis on loeteldud äsja tsiteeritud §-s. Sama Nuhtlusseaduse § 1373 kohaselt karistati 3-nädalase arestiga „sellisid", kes on süüdi omavolilises lahkumises oma meistri juurest kauemaks kui 7 päeva. Pole vajadust selgitada, kelle huve kaitsesid seesugused seadused ja millisest kõigi kodanike võrdsusest seaduse ees võis juttu olla.

Kodanlik seaduslikkus kujutab enesest niisiis nende tingimuste kaitset, mis on vajalikud kapitalistliku ekspluateerimise takistamatuks teostamiseks. „Vabadused", mida garanteerib kodanlik seaduslikkus, on vajalikud kõigepealt kodanlusele endale oma ettevõtjaliku tegevuse vabaks teostamiseks.

Kuid töölisklassi teadlikkuse ja organiseerumise kasvamisega kujuneb selline olukord, milles proletariaadil õnnestub garantiisid, mis on seatud kodanliku seadusega, ära kasutada oma huvide kaitseks. Nii õnnestus näiteks mäetööliste streigi ajal Inglismaal 1844. a. söekaevurite ühingu volinikul advokaat Roberts'il seadusele toetudes sageli paralüseerida kaevanduseomanike ja kohalike võimude omavolilisi tööliste vastu suunatud tegutsemisi, saavutada ebaseaduslikult arreteeritud tööliste vabastamist, töölistele kuuluvate summade tasumist, mis olid ettevõtjate poolt kinni peetud, jne.[102].

Kui seda võimuloleva klassi huvid tungivalt nõuavad, ei kohku kodanlik-mõisnikulised valitsused teatavatel tingimustel tagasi omaenese seaduste rikkumise ees. Nii hüüdis näiteks Preisi kuningas Friedrich Wilhelm IV ühendatud maapäeva istungil Berliinis 1847. a., rääkides 1820. a. seadusest, mis keelas valitsusel laenude väljalaskmist ilma tulevase rahvaesinduse nõusolekuta: „Meie taevase jumala ja riigi vahele ei pea asuma paberileht, et valitseda oma paragraafidega ja asendada nendega vana püha ustavust[103]."

---

[102] Roberts'i tegevuse kohta — Vt. Engels, „Töölisklassi olukord Inglismaal, Marx ja Engels, Teosed, III k.

[103] „Marx kohtu ees", lk. 9.

Sama Friedrich Wilhelm IV ajas 5. detsembril 1848. a. tääkide abil laiali rahvuskogu, kes oli kokku kutsutud tema enese poolt 6. ja 8. aprillil 1848. a. antud seaduste alusel, ja andis ilma parlamendi osavõtuta uue valimisseaduse, s. t. lubas kõige ilmsemat seadusvastasust. Kuid pärast seda alustas Preisi valitsus nendesamade 1848. a. 6. ja 8. aprilli seaduste alusel, milliseid ta ise oli rikkunud, kriminaaljälitust Karl Marxi vastu, kes sel ajal oli „Neue Rheinische Zeitung'i" toimetajaks.

Kohtus oma kaitsekõnes rääkis Marx: „Millega siis põhjendab süüdistuse esitaja oma kriitikat rahvuskogu kohta, oma kriitikat maksude mittemaksmise otsuse kohta? Seadustega 6. ja 8. aprillist 1848. a. Kuid mis on teinud valitsus, kui ta 5. detsembril omaenese võimuga andis konstitutsiooni ja sundis riigile peale uue valimisseaduse? Ta rebis katki 1848. a. 6. ja 8. aprilli seadused. Need seadused valitsuse pooldajate jaoks enam ei eksisteeri, kas nad peavad veel eksisteerima tema vastaste jaoks [104]?" Just samuti toimis ka tsaarivalitsus Venemaal pärast 1905. a. revolutsiooni: saates laiali II riigiduuma, andis ta 3. juunil 1907. a., hoolimata põhiseaduste otsesest keelust, ilma riigiduuma osavõtuta uue valimisseaduse, millega valimisõigused peaaegu eranditult anti mõisnikele ja kodanlusele.

Mida rohkem kapitalism ligineb langusele, seda enam ja enam kaldub kodanlus kõrvale isegi formaalsest kodanlikust seaduslikkusest. „Kodanluse poolt loodud seaduslikkuse kasutamise epohh," kirjutas Lenin 1910. a. artiklis „Kaks maailma", „v a h e t u b suurimate revolutsiooniliste lahingute epohhiga, misjuures need lahingud a s j a o l e m u s e l t osutuvad k o g u kodanliku seaduslikkuse, k o g u kodanliku korra purustuseks, v o r m i l t aga peavad algama (ja algavadki) kodanluse abitute jõupingutustega, kes katsub vabaneda omaenese loodud ja temale talumatuks muutunud seaduslikkusest [105]!"

Inglismaal kui kodanliku seaduslikkuse klassikalises riigis, kus Engelsi väljenduse järgi seadus oli kodanlusele püha, hakkas pärast sõda selgesti avalduma administratiivse omavoli kasvamine, mis

---

[104] „Marx kohtu ees", lk. 23—24.

[105] L e n i n, Teosed, XIV k., lk. 381.

õiguslikud garantiid välja tõrjus. Selle kohta kirjutab Londoni politseikohtu ülemklerk Albert Leak, keda kuidagi ei tohi kahtlustada soovis kõigutada kodanliku ühiskonna tugesid: „Kõikjal on olemas tõendusi teatava panuse kohta, mida inimkond teeb üldiselt täitva võimu tugevdamiseks, tõeliste või kujuteldavate sotsiaalsete ohtude vastu võitlemiseks.

Suure lõhkejõuga poliitilised ideed kanduvad Poola piirist kuni Hiina mereni kiiruse ja efektiga, mida jube on vaadata. Kõikumalöönud maailm on sedavõrd täidetud kuritahtlikkusest, et inimesed on valmis asetama iga tõket selle ohu vastu, kuigi see tõke võib saada nende eneste vanglaks."

Viimasel ajal luuakse teooriaid, mis loobuvad kodanluse maskeerimise vanadest võtetest. Üha sagedamini avaldatakse kodanlikus õigusteaduslikus literatuuris juhtlauseid, millede kohaselt kohtu demokraatlikud printsiibid kuulutatakse iganenuks, mittevajalikuks kodanliku kohtu praktilises tegevuses.

Itaalia fašistlik jurist d'Amelio kirjutas eri artikli pealkirjaga „Koodeksite hämarusest". Itaalia kohtuminister Rocco kuulutas kõik õiguslikud printsiibid, milledel põhines kohtu tegevus kodanlik-demokraatlikes riikides, iganenud mõisteteks, mis tulenevad Prantsuse revolutsiooni printsiipidest [106].

Mitte ainult kapitalistlike maade riiklikud karistusorganid, vaid ka iga liiki era- ja parteilised organisatsioonid ning kapitalistlikud suurettevõtted omavad palgalisi valvureid, kes on sageli ilma igasuguse kohtuta teostanud arveteõiendamist revolutsionääridega ja üldse valitsevale režiimile sobimatute isikutega. Neil tingimusil ei saa rääkida seaduslikkusest.

Printsipiaalselt teissuguseks osutub sotsialistliku riigi revolutsiooniline seaduslikkus. Sotsialistlikus riigis kujuneb seadus esmakordselt rahva tahte tõeliseks väljenduseks, mis tõstab sotsialistliku seaduslikkuse idee ajaloos ennenägematule kõrgusele.

NSVL Konstitutsiooni projekti kohta käivas aruandes nõukogude VIII erakorralisel üleliidulisel kongressil rõhutas seltsimees Stalin, et seaduste stabiilsus „on nüüd meile vajalikum kui kunagi varem", kuid karmi revolutsioonilise seaduslikkuse nõudmine kerkis

---

[106] 1930. a. Itaalia kriminaalprotsessi koodeksi projekti seletuskiri, lk. 22.

üles mitte alles nüüd, vaid oli esile tõstetud juba esimestel päevadel pärast Oktoobrirevolutsiooni.

Kodanlikud professorid püüdsid väita, et seaduslikkus ilmus meil alles üleminekul nepile. Nad väitsid, et enne nepile üleminekut valitses meil revolutsiooniline otstarbekohasus, mis olevat ühtesobimatu revolutsioonilise seaduslikkuse printsiibiga. Nad sidusid sellega kohtu osatähtsuse tugevnemist nepi ajal.

Seesugune revolutsioonilise seaduslikkuse ja revolutsiooniline otstarbekohasuse teineteisele vastandamine on põhiliselt ebaõige ja ebateaduslik. Revolutsiooniline seaduslikkus tähendab nõukogude võimu seaduste täpset täitmist. Nõukogude võimu tähtsaimad korraldusvõtted teostuvad seaduste kujul, milledes näidatakse kõige otstarbekohasemaid teid nende eesmärkide saavutamiseks, mida järgib nõukogude võimu ja kommunistliku partei poliitika. Nende seaduste täpne täitmine ongi kõige otstarbekohasemaks teguviisiks nende eesmärkide saavutamisel. Revolutsioonilist seaduslikkust ja revolutsioonilist otstarbekohasust teineteisele vastandada — see tähendab tunnustada, et nõukogude võim annab mitteotstarbekohaseid seadusi.

Samuti pole teaduslikud nendesamade kodanlike professorite poolt tehtavad revolutsioonilise seaduslikkuse ja revolutsioonilise õigustunde vastandamise katsed, mis leiavad toetamist mõne kahjuri poolt, kes on pugenud nõukogude juristide hulka. Nagu eespool näidatud, revolutsiooniline õigusteadvus mitte ainult ei välista revolutsioonilist seaduslikkust, vaid on nõukogude seaduste õige kohaldamise vajalikuks tingimuseks, s. t., on vajalikuks tingimuseks revolutsioonilise seaduslikkuse enese olemasoluks. Ilma sotsialistliku õigusteadvuseta ei või olla sotsialistlikku seaduslikkust, sest kui sotsialistlike seaduste kohaldamine usaldada kohtunikele, kes tegutsevad kodanliku õigusteadvuse alusel, moonutaksid nad paratamatult nende seaduste olemust. Ja vastupidi, ilma sotsialistliku seaduslikkuseta ei või olla sotsialistlikku õigusteadvust, sest õigusteadvus eeldab sotsialistliku õiguse, sotsialistlike seaduste, sotsialistliku seaduslikkuse olemasolu [107].

[107] Revolutsioonilise seaduslikkuse õpetuse sellise parempoolse oportunistliku kontrrevolutsioonilise moonutamise paljastamise kohta vt. A. J. V õ š i n s k i, Kohtukorraldus, lk. 40 jj., samuti Olukorra kohta, lk. 23 jj.

Sotsialistlik seaduslikkus on üks proletariaadi diktatuuri teostamise meetodeid. Sotsialistlik seaduslikkus mitte ainult ei piira proletariaadi diktatuuri, vaid ümberpöördult, suurendab ta jõudu mitmekordselt. Proletariaadi diktatuur on sotsialistliku seaduslikkuse allikas. Siit tuleneb ka kõigi NSVL riiklike asutiste, ühiskondlike organisatsioonide, ametiisikute ja kodanike tingimusteta kohustus nõukogude seadusi kõrvalekaldumatult täita.

Kahjurid katsetasid nõrgendada nõukogude riigi vägevust revolutsioonilise sotsialistliku seaduslikkuse ja proletariaadi diktatuuri teineteisele vastandamise teel. Avaldati arvamust, et revolutsioonilise seaduslikkuse loosungi esiletõstmine tähendab diktatuurist loobumist, et revolutsioonilise sotsialistliku seaduslikkuse loosung piirab proletariaadi diktatuuri. See kahjurlik lobisemine oli arvestatud nõukogude võimu vägevuse nõrgendamiseks ega omanud midagi ühist tõelise marksismi-leninismiga.

Samuti on ebaõiged ka ülalmainitud väited, et revolutsiooniline seaduslikkus ilmus meil alles nepile ülemineku ajal. Nepile ülemineku ajal tekkis tõesti vajadus „suurema revolutsioonilise seaduslikkuse järele“ (Lenin), kuid see ei tähenda, et revolutsioonilist seaduslikkust enne seda ei eksisteerinud. Lenin ja Stalin omistasid revolutsioonilisele seaduslikkusele alati määratu suurt tähtsust.

Esimene võimu kohta käiv dekreet, mis on kirjutatud Lenini poolt kohe peale Oktoobrirevolutsiooni võitu, sisaldas järgmised sõnad: „Nõukogu avaldab veendumust, et linnatöölised, liidus kehvima talupoegkonnaga, ilmutavad vankumatut seltsimehelikku distsipliini, loovad kõige valjema revolutsioonilise korra, mis on vajalik sotsialismi võiduks [108].“

8. novembril 1918, s. t. üks aasta pärast Oktoobrirevolutsiooni, võttis nõukogude VI erakorraline Ülevenemaaline kongress vastu revolutsioonilise seaduslikkuse kohta käiva erimääruse, mille redigeerimisest võttis osa Lenin. See määrus omab niivõrd suurt tähtsust, et esitame ta tervikuna.

„Revolutsioonilise võitluse aastaga,“ räägitakse selles määruses, „töötas Vene töölisklass välja aluse Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi seadustele, millede täpne täitmine on

[108] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 6.

vajalik tööliste ja talupoegade võimu edaspidiseks arenguks ja kindlustuseks Venes.

Teisest küljest, kontrrevolutsiooniliste vandeseltside lakkamatud katsed ja sõda, mille imperialistid on Vene töölistele ja talupoegadele peale sundinud, teevad mõningail juhtudel paratamatuks erakordseid vahendeid rakendada, milliseid kehtivas seadusandluses pole ette nähtud või mis temast kõrvale kalduvad.

Lähtudes sellest, määras Ülevenemaaline erakorraline VI kongress:

1) Üles kutsuda kõiki vabariigi kodanikke, nõukogude võimu kõiki organeid, kõiki ametiisikuid Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi seaduste, keskvõimu poolt antud või antavate otsuste, määruste ja korralduste kõige valjemale täitmisele.

2) Edaspidiseks korraldada, et vahendid, mis kalduvad kõrvale Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi seadustest või mis ületavad nende piire, on lubatavad ainult sel juhul, kui neid on põhjustanud kodusõja ja kontrrevolutsiooni-vastase võitluse erakorralised tingimused. Igal vastaval juhul peab selletaoliste vahendite rakendamine toimuma:

a) seaduse piiride ületamist nõudvate tingimuste olemasolu täpse formaalse tuvastamisega vastava nõukogude asutise või ametiisiku poolt;

b) sellekohase teadaande viivitamatu saatmisega kirjalikult Rahvakomissaride Nõukogule, ärakirjaga kohalikele ja asjasthuvitatud võimudele" (VSKK 1918. a., nr. 90).

Saates selle määruse kõigile kolleegiumi liikmetele ja kõigile rahvakomissaridele, kirjutas Vladimir Iljitš: „Saates käesoleva brošüüri: „Täitke nõukogude vabariigi seadusi", juhin tähelepanu selles trükitud s e a d u s e l e, mis on antud nõukogude VI Ülevenemaalise kongressi poolt.

Meenutan selle seaduse täitmise tingimatut vajalikkust [109]."

Kirjas töölistele ja talupoegadele Koltšaki võitmise puhul 1919. a. kirjutas Lenin: „Kõige väiksem seadusvastasus, nõukogude korra kõige väiksem rikkumine on juba a u k, mida töörahva vaenlased viivitamatult ära kasutavad [110] . . ."

[110] L e n i n, Teosed, XXIV k., lk. 434.

[109] „VIII Leninski sbornik", lk. 19.

Lenin kutsus üles töölisi ja talupoegi „pühalikult" täitma nõukogude võimu seaduslikkust.

1921. aastal, kavandis kõneks, mida ta tahtis pidada II Ülevenemaalisel poliitharidustööliste kongressil, kirjutas Lenin: „Seaduslikkuse tõstmine... õpetada seaduslikkuse eest kultuurselt võitlema, mitte põrmugi unustades seaduslikkuse piire revolutsioonis. Pahe pole mitte selles nüüd, vaid seadusvastasuste määratu suures hulgas[111]." Nõukogude seaduste valju täitmise vajadusele osutas korduvalt seltsimees Stalin. Nõukogude Liidu majandusliku seisundi kohta käivas aruandes, mille ta esitas ÜK(b)P Leningradi organisatsiooni aktiivile 13. aprillil 1926. a. ja milles mainis, et parteitud majandustegelased suhtuvad seaduse nõudmistesse ettevaatlikumalt ja tagasihoidlikumalt kui kommunistid, ütles seltsimees Stalin: „See seletub võib-olla sellega, et kommunist mõnikord loeb seadusi, riiki jt. sääraseid asju perekonnaasjadeks. Nimelt selletõttu ei võta mõnel kommunistil palju vaeva astuda sea moodi (vabandage, seltsimehed, väljendust) riigi aeda ja lõhmida seal või näidata oma heldust riigi arvel[112]."

Partei XVII kongressil esitatud aruandes, rääkides inimeste valikust, peatus seltsimees Stalin eriti nende tööliste iseloomustamisel, kes pidurdavad meie tööd. „Üks tüüp töölisi," rääkis ta, „on inimesed teatavate teenetega minevikus, inimesed, kes on saanud ülimusteks, inimesed, kes arvavad, et partei ja nõukogude seadused pole kirjutatud nende, vaid lollide jaoks... kuidas toimida selliste töölistega? Neid on vaja ilma kõhklemata juhtivatelt kohtadelt tagandada, hoolimata nende teenetest minevikus[113]."

Nii on sotsialistlikus riigis seaduslikkus kui sotsialistliku ülesehituse meetod alati etendanud esmajärgulist osa ja on alati olnud eriti nõukogude kohtu tegevuse aluseks. Nii oma vormilt kui oma sisult on revolutsiooniline seaduslikkus meil alati olnud sotsialistlik ja printsipiaalselt vastandlik kodanlikule seaduslikkusele: sotsialistlik seaduslikkus on kaitsnud kõigepealt nõukogude võimu, töörahva võimu — esimene ja põhimine tingimus sotsialistliku ühiskonna ehitamiseks. Peale selle on sotsialistlik seaduslikkus alati

---

[111] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 35.

[112] Stalin, Maj. olukorrast, lk. 16.

[113] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 592—593.

kaitsnud sotsialistlikku omandit, nõukogude korra majanduslikku alust. Sotsialistlik seaduslikkus on alati kaitsnud töötava rahva poliitilisi, isiklikke ja varalisi õigusi, sel ajal kui kodanlik seaduslikkus faktiliselt tagas seaduse kaitset ainult omanikele. Revolutsioonilise sotsialistliku seaduslikkuse konkreetne sisu muutus, olenevalt sellest, kuidas muutus see ajalooline olukord, milles partei ja nõukogude võim teostasid sotsialismi ülesehitust.

Kodusõja perioodil oli sotsialistliku seaduslikkuse põhiülesandeks kindlustada võitu interventide ja valgekaartlaste üle. Altkäemaksu võtmise vastu võitlemise, spekulatsiooni vastu võitlemise, hädakella löömise, punase terrori, Tšeka organite ja revolutsiooniliste tribunaalide jne. kohta käivad dekreedid taotlesid kõigepealt eesmärki kindlustada võitu relvastatud võitluses kontrrevolutsiooni vastu. Kuid selle perioodi revolutsioonilise seaduslikkuse sisu ei ammutu sellega veel kaugeltki tühjaks. Sellesse perioodi kuuluvad ka seesugused seadusandlikud aktid, nagu esimene tööseaduste koodeks, kiriku riigist lahutamise dekreet, rida pankade, transpordi ja tööstusettevõtete natsionaliseerimise kohta käivaid dekreete, mis panid aluse sotsialistlikule majandusele, siis maa kohta käiv dekreet, mis pani aluse sotsialistliku põllumajanduse arenemisele, ja rida teisi tähtsaimaid seadusandlikke akte, mis asetasid esimesed kivid sotsialismi vundamenti, mis lõid töörahva õiguste uusi garantiisid, mis teostasid olustiku ja kultuuri revolutsiooni. Pärast seda, kui relvastatud kontrrevolutsioon sai kodusõjas täielikult lüüa, kujunes sotsialistliku seaduslikkuse põhiülesandeks nepi edu kindlustamine. „Nepi esimese perioodi revolutsiooniline seaduslikkus," rääkis seltsimees Stalin ÜK(b)P KK ja KKK jaanuarikuu pleenumil 1933. a., „pöördus oma teravikuga peamiselt sõjakommunismi äärmuste vastu, „ebaseaduslike" konfiskatsioonide ja sundvõttude vastu. Ta garanteeris eraperemehele, üksiktalupojale, kapitalistile nende varanduse puutumatuse tingimusel, et nende poolt nõukogude seadusi kõige valjemini täidetaks [114]."

See formuleering tuleneb vahetult just nepi määratelust, mille andis seltsimees Stalin partei XIV kongressil: „Nep on proletaarse riigi eriline poliitika, arvestatud kapitalismi sallimiseks, kui komandokõrgustikud on proletaarse riigi käes, arvestatud kapita-

[114] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 509.

listlike ja sotsialistlike elementide võitluseks, arvestatud sotsialistlike elementide kasvamiseks kapitalistlike elementide kahjuks, arvestatud sotsialistlike elementide võiduks kapitalistlike elementide üle, arvestatud klasside hävitamiseks, sotsialistliku majanduse vundamendi ehitamiseks [115]." Kapitalistlikud suhted on sallitavad ja seetõttu on revolutsioonilise seaduslikkuse ülesanne kindlustada „eraperemehele, üksiktalupojale, kapitalistile" nende varanduse puutumatust. Kuid kapitalistlikud suhted on sallitavad esiteks „komandokõrgustike proletaarse riigi käes oleku puhul", ja teiseks mitte nende kapitalistlike suhete alalhoidmiseks ja kindlustamiseks, vaid vastupidi, nende ületamiseks ja asendamiseks sotsialistlike suhetega. Seetõttu ei seisnenud revolutsioonilise seaduslikkuse ülesanne mitte „eraperemehe, üksiktalupoja, kapitalisti" varanduse tingimatus kaitsmises, vaid ainult „nende poolt nõukogude seaduste kõige valjema täitmise tingimusel", s. t. seni kui selle varanduse kasutamine kapitalisti poolt on kokkukõlas sotsialismi ülesehitamise selle põhieesmärgiga, milleks võeti tarvitusele nep.

Nii pidi revolutsiooniline seaduslikkus ühelt poolt „eraperemeest, üksiktalupoega, kapitalisti" kaitsma „ebaseaduslike" sundvõttude vastu, aga teiselt poolt — kaitsma komandokõrgustikke kapitalistlike elementide vastu, teostama nende elementide piiramise ja väljasurumise poliitikat.

Seda küsimuse teist külge ei taha proletariaadi klassivaenlased ja nende agentuur partei ning nõukogude aparaadi ridades kangekaelselt märgata. On iseenesest arusaadav, et see nepi esimese perioodi revolutsioonilise seaduslikkuse teine külg pidi avalduma seda selgemalt, mida suurem oli edu sotsialistlike elementide võitluses kapitalistlike elementide vastu, mida kaugemale kapitalistlikud elemendid tagasi tõrjuti. Suurima selgusega avaldus see teine ülesanne siis, kui sotsialistliku ülesehituse edu viis päris ligidale üleminekule kapitalistlike elementide piiramise ja väljasurumise poliitikalt ekspluataatorlike klasside täieliku likvideerimise poliitikale.

Nimelt tõstsid siis „parempoolsed", aga eriti reetur ja äraandja Buhharin, kisa seadusvastasuse, kaubanduse vabaduse likvideerimise, erakorraliste vahendite lubamatuse jne. kohta, väljendades

---

[115] ÜK(b)P XIV kongr., lk. 493.

sellega hukkuvate kapitalistlike elementide, eriti kulakluse rahulolematust nõukogude võimu poliitikaga.

Kapitalistlike elementide ja nende agentuuri silmis oli revolutsioonilise seaduslikkuse ülesannete seesugune muutmine samaväärne igasuguse seaduslikkuse täieliku hävitamisega, sest nad olid harjunud nägema seaduses mitte midagi muud kui eraomandi kaitsmise, „kodanliku isiksuse" huvide kaitsmise vormi. Kui aga seadus pöördub kapitalisti vastu, selle asemel et teda kaitsta, mis seadus ta siis on?

Tõeliselt aga see revolutsioonilise seaduslikkuse ülesannete muutmine kogu rindel areneva sotsialistliku rünnaku perioodil ei tähendanud mitte sugugi seaduslikkuse piiramist, likvideerimist, vaid, vastupidi, tähendas revolutsioonilise seaduslikkuse tõstmist uuele, kõrgemale astmele.

Võitlus kahjurlusega tööstuses ja transpordis, kulakluse ja ta agentuuri terroristlike rünnetega küla aktiivi vastu, riiklike ülesannete täitmise kulakliku sabotaažiga, kariloomade ja muu kolhoosivaranduse kahjurliku hävitamisega, võitlus bürokratismiga ja üksikute kohalike võimuorganite poolt lubatavate liialdamistega, administreerimisega kollektiviseerimise teostamisel, ebaseaduslike konfiskeerimistega, läbiotsimistega, arreteerimistega jne., — säärased olid sotsialistliku seaduslikkuse eest võitlemise põhivormid põllumajanduse kollektiviseerimise eest võitlemise perioodil.

Sotsialistliku pealetungi võidurikas lõpuleviimine avas uue etapi sotsialistliku seaduslikkuse arengus.

Sellele momendile on iseloomustavaks rida seadusandlikke akte 1932. a., kui sotsialistliku pealetungi edu nii linnas kui ka maal juba täielikult selgines, kui leninlik küsimus „kes keda?" oli NSVL piirides põhijoontes juba lahendatud.

6. mail 1932. a. võeti vastu NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus „1932. a. lõikuse viljakokkuostude plaani ja kolhooside viljakaubanduse arendamise kohta" (LSKK 1932, nr. 31, § 190).

10. mail — samasugune määrus kariloomade kokkuostude plaani ja kolhoosnikute ning töötavate üksiktalupoegade lihakaubanduse suhtes (LSKK 1932, nr. 33, § 195).

20. mail — NSVL KTK ja RKN määrus „Kolhooside, kolhoosnikute ja töötavate üksiktalupoegade kaubanduse korralduse ja

põllumajanduslike produktide kaubanduses võetavate maksude vähendamise kohta" (LSKK, 1932, nr. 38, § 233).

Need seadused määrasid täpselt kindlaks kolhooside, kolhoosnikute ja töötavate üksiktalupoegade kõigutamatud õigused nende põllumajanduslikule produktsioonile, mis üle jääb pärast nende kohustuste täitmist riigi suhtes, tagasid neile võimaluse seda produktsiooni vabalt turul müüa. Need seadused panid kehtima töörahva isikliku omandi kaitse, mis on nüüd fikseeritud Stalinlikus Konstitutsioonis. Kuid ühtlasi kõrvaldasid needsamad seadused täiesti selgesti võimaluse kasutada eraomandit ekspluateerimise eesmärgil. 1932. a. 20. mai seaduse § 10 proponeeris: „Mitte võimaldada erakauplejail magasinide ja poodide avamist ning igati välja juurida ülesostjaid ja spekulante, kes tööliste ja talupoegade arvel püüavad kasu saada."

Järgnevaks sammuks sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamise ja arendamise suunas on NSVL KTK ja RKN määrus 25. juunist 1932. a. „Revolutsioonilisest seaduslikkusest" (LSKK 1932, nr. 50, § 208), mis väljendas selgesti revolutsioonilise seaduslikkuse kogu tähtsust sotsialistliku ülesehitamise võidurikka arenemise tingimustes.

„Märgitsedes prokuratuuri organisatsiooni kümneaastast kestust," räägiti selles määruses, „ja selle perioodi kestel NSV Liidus revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamise asjas saavutatud edu ning seda, et revolutsiooniline seaduslikkus on tähtsaimaid vahendeid proletaarse diktatuuri kindlustamisel, tööliste ja töötavate talupoegade huvide kaitsmisel ja võitluses töötava rahva klassivaenlaste (kulakluse, ülesostjate-spekulantide, kodanlike kahjurite) ja nende kontrrevolutsioonilise poliitilise agentuuri vastu, — juhivad NSVL KTK ja RKN eriti tähelepanu ikka veel suurearvulistele revolutsioonilise seaduslikkuse rikkumistele ametiisikute poolt ja väänamistele tema teostamise praktikas, eriti maal."

Revolutsioonilise seaduslikkuse edaspidise kindlustamise eesmärgil teeb 1932. a. 25. juuni määrus ettepaneku teostada rida korraldusvõtteid, mis on suunatud võitlemiseks administratiivse omavoli, ebaseaduslike läbiotsimiste, arreteerimiste ja konfiskeerimiste, bürokratismi ja töörahva kaebuste läbivaatamise puhul toimuva venitamise vastu.

On enesestmõistetav, et kodanliku jurisprudentsi esindajad ja kodanlikud publitsistid ei võinud (või ei tahtnud, õigemini aga ei võinud ega tahtnud) mõista seda, et see määrus on sotsialistliku seaduslikkuse kogu eelneva arenemise täiesti seaduslikuks jätkamiseks, et ta tõstab uuele, kõrgemale astmele, väljendab uues, enamarenenud vormis neid nõukogude demokraatia algeid, neid sotsialismi printsiipe, mis sisaldusid juba esimestes nõukogude võimu dekreetides, millede eest partei, nõukogude võim ja selle võimu organid — kohus ja prokuratuur — võitlesid kogu eelkäiva perioodi kestel.

1932. a. 25. juuni seadusele järgnes vahetult terve rida teisi seadusi, mis täitsid meie sotsialistlikku õigust üha rikkama sisuga, printsipiaalselt erinevaga sellest, millega on täidetud kodanlike riikide mitmekesised seadustekogud.

Nende seaduste hulgas seisab esikohal 1932. a. 7. augusti seadus „Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatsioonide varanduste kaitse ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta" (LSKK 1932, nr. 62, § 360), mis ühiskondliku omandi kuulutas nõukogude korra pühaks ja puutumatuks aluseks. Esmakordselt pärast seda, kui loodi riik ja hakati andma seadusi, kuulutas see seadus kogu maailmale, et mitte kitsas, omakasupüüdlik isiklik huvi ei kujuta enesest seda tsementi, mis tõeliselt vaba inimühiskonna seostab purustamatuks kindluseks, vaid selle vaba ühiskonna iga kodaniku ustavus ühisele asjale, iga kodaniku kui ühtsa suure kollektiivi liikme õigus kõigile rikkustele, mis kuuluvad sellele kollektiivile ja mis muunduvad ehtsaks rahva ühisvaraks.

Just seetõttu ütles seltsimees Stalin 7. augusti seaduse kohta, et see seadus on meie revolutsioonilise seaduslikkuse alus. Just seetõttu ütles seltsimees Kaganovitš, et see on niisugune seadus, mis saab elama sajandeid.

ÜK(b)P KK ja KKK jaanuarikuu pleenumil 1933. a. määratles seltsimees Stalin selle perioodi revolutsioonilist seaduslikkust, mis peegeldus partei ja nõukogude võimu juhtivate organite ülalloeteldud määrustes, oluliselt erinevana nepi esimese perioodi revolutsioonilisest seaduslikkusest.

„Meie aja revolutsiooniline seaduslikkus," rääkis ta, „on oma teravikuga suunatud mitte sõjakommunismi äärmuste vastu, mida juba ammu pole looduses olemas, vaid varaste ja kahjurite vastu

ühiskondlikus majanduses, huligaanide ja ühiskondliku omandi riisujate vastu [116]."

Stalinlik Konstitutsioon kujutab enesest käesoleval ajal seda kõikumatut alust, millele rajaneb sotsialistlik seaduslikkus. „Konstitutsioon annab juriidilise baasi seadusandlike organite tulevaseks seadusandlikuks tegevuseks," rääkis seltsimees Stalin oma aruandes NSVL nõukogude erakorralisel VIII kongressil. Konstitutsiooni ja tema alusel antud seaduste kõigi nõudmiste tingimatu, puiklematu, täpne täitmine — see on käesoleval ajal sotsialistliku seaduslikkuse olemus. Nimelt seetõttu, et Stalinlik Konstitutsioon kinnitas NSVL Põhiseaduse täpseis paragraafides kõik NSVL töörahva poolt kommunistliku partei juhtimisel saavutatud võidud, on seaduse stabiilsuse nõudmised, millest rääkis seltsimees Stalin, omandanud käesoleval momendil erandlikult suure tähtsuse. Seaduse stabiilsuse nõue tähendab kõigepealt lubamatust seadusi muuta, kui see pole tingitud NSVL edaspidisest majanduslikust ja poliitilisest arenemisest. Seesuguse stabiilse seaduse näidiseks on Põllumajandusliku artelli määrustik. See seadus pole muidugi igavene. Saabub moment, kus tootmisjõudude kasv jätab seljataha põllumajanduse kollektiviseerimise artellivormi ja kui P.-m. artelli määrustik asendatakse Põllumajandusliku kommuuni määrustikuga või mingi muu sotsialistliku põllumajanduse organisatsiooni kõrgema vormiga. Kuid käesoleval momendil, kuni riigi majanduslikus ja poliitilises arenemises selleks vajaliku edu saavutamiseni, ei kuulu P.-m. artelli määrustik muutmisele nende või teiste nõudmiste mõjul mingisuguste üksikute asutiste või võimkondade poolt.

Seaduste stabiilsus tähendab ka nende rakendamise stabiilsust. See tähendab, et iga seadust rakendatakse alati ühes ja samas mõttes. Sellepärast annabki Stalinliku Konstitutsiooni § 49 p. b seaduste tõlgitsemise õiguse ainult NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile (vabariikide seaduste suhtes kuulub samasugune õigus liiduvabariikide Ülemnõukogude presiidiumidele).

Selles mõttes mõistetud seaduse stabiilsus omab suurimat tähtsust kohtute organisatsioonile ja tegevusele. Kohtud peavad olema organiseeritud niisugusel kujul ja tegutsema nii, et kogu NSVL territooriumil oleks tagatud nõukogude seaduste kõr-

[116] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 509.

valekaldumatu rakendamine, kokkukõlas nende täpse mõttega. Stabiilne nõukogude seadusandlus on sotsialistliku riigi käes võimsamaid vahendeid kõigi tema vaenlaste hävitamiseks ja sotsialistliku ülesehituse edukaks arendamiseks kommunismi teise, kõrgema faasi suunas. Sellepärast kõigis värvides ja varjundeis esinevad kahjurid osutasidki erilist püüdlikkust selleks, et diskrediteerida seaduse ning seaduslikkuse ideed ennast ja nende asemele meie riigielu praktikasse juurutada metsiku omavoli ideed.

Seepärast on seaduste täpse täitmise järelevalve funktsioon Stalinliku Konstitutsiooniga pandud mitte mõnele administratiivsele võimkonnale, nagu see tavaliselt aset leiab kodanlikes riikides, vaid väljaspool võimkondi olevale organile — NSVL Prokurörile, kes allub vahetult kõrgemale võimuorganile — NSVL Ülemnõukogule.

§ 7. Kontrrevolutsioonilised moonutamised kohtuõiguseteaduses ja võitlus nendega.

Kohtuorganeisse ja nõukogude õigusteaduse alal töötajate hulka pugenud trotskistlik-buhharinlikud reeturid püüdsid moonutada marksistlik-leninlikku õpetust kohtu kohta. Hästi aru saades üldse õigusteaduse ja eriti kohtu kohta käiva õpetuse ülisuurest poliitilisest tähtsusest, püüdsid kahjurid (Pašukanis, Krõlenko ja teised) luua omapärast „teooriat", mis oli arvestatud nõukogude õiguse ja nõukogude kohtu diskrediteerimiseks, ja üle kanda selle „teooria" kahjurlikke teese nõukogude kohtu töö praktikasse.

Kahjurid segasid kõige põhimõttelagedamal teel ühte hunnikusse oma peremeeste Trotski ja Buhharini kontrrevolutsioonilist loba sotsialismi ülesehitamise võimatusest ühel maal, „kulaku sissekasvamisest sotsialismisse" jne., ning lõid kõige mitmekesisemaid, sageli üksteisele vasturääkivaid teese, püüdes seda kontrrevolutsioonilist soperdist propageerida ja esitades teda marksismi-leninismina. Selle eesmärgi saavutamiseks nad ei kohkunud tagasi Marxi, Engelsi ja Lenini teoste tsitaatide kõige häbitumast moonutamisest.

Kogu selle kahjurliku kontrrevolutsioonilise loba aluseks oli Pašukanise „õpetus" sellest, et õigus olevat spetsiifiliselt kodan-

lik kategooria, mis saavutab oma õitsengu kapitalistliku korra ajal. Nad väitsid, et sotsialistlikku õigust ei saa olla, et nõukogude õigus on sisuliselt kodanlik õigus ja et ta peab atrofeeruma sel määral, kuidas NSVL ligineb sotsialismile.

Mõned sellest kahjurlikust klikest (näiteks Beerman) väitsid, et nõukogude õigus ja nõukogude riik hakkasid atrofeeruma Oktoobrirevolutsiooni esimesest päevast alates. Selle juures ignoreeriti seltsimees Stalini õpetusi riigivõimu tugevdamisest kui teest riigi väljasuremisele arenenud kommunistliku korra juures, töölisklassi tugeva ja võimsa diktatuuri vajalikkusest meile käesoleval etapil.

Sellest tehti kahjurlikke järeldusi kohtu väljasuremise kohta sotsialistliku korra ajal, ka selle kohta, et seadus kaotab sotsialistliku korra tingimustes oma tähtsuse ja lakkab olemast kohtu tegevuse aluseks, andes aset ühest küljest kohtunike paljale suvale ja teisest küljest kohtupidamise puht-tehnilisile reegleile.

Hüljates kohtutegevuse õiguslikke aluseid, nagu oleksid nad oma loomult kodanlikud, püüdsid kahjurid nõukogude kohut lükata metsiku omavoli teele, sellelesamale teele, mida mööda läheb kohus kodanlikes riikides.

Praktikas need „teoreetilised" seisukohad avaldusid niinimetatud protsessuaalse lihtlabastamise kujul, kahjurlike näpunäidete kujul kohtuala praktilistele töötajatele mitte arvestada seadust, mitte arvestada kodanike õiguste õiguslikke garantiisid, vaid lahendada asju nagu juhtub.

Need ilmselt kontrrevolutsioonilised võtted, arvestatud nõukogude kohtu töö desorganiseerimiseks, omavoli levitamiseks, selleks, et välja kutsuda töörahva rahulolematust kohtu tegevuse suhtes, esitati nõukogude kohtu „käte lahtipäästmise" lipukirja all võitluseks klassivaenlastega.

Oma kahjurlikus tegevuses ei häbenenud rahvavaenlased vahetada oma arvamusi täiesti vastupidiste arvamustega. Üks tähtsamaid kahjureid — Krõlenko — kaitses rea aastate kestel „ilma liigsete sõnadeta karmi protsessi" teesi. Lähtudes sellest teesist, ignoreeris ta kohtu kasvatuslikku osa, protsessi avalikkust, õigust kaitseks, kohtu seadusalluvuse printsiipi, ühe sõnaga — kohtukorralduse kõiki demokraatlikke printsiipe, ja viis kohtu paljale omavolile.

Kui aga avaldati Stalinliku Konstitutsiooni projekt ja kohtukorralduse-teaduses võimatuks muutus sotsialistliku demokratismi printsiipe ignoreerida, kui teiselt poolt nõukogude kohus hakkas andma purustavaid lööke SARK organite poolt paljastatud Krõlenko mõtteosalistele, trotskistlik-buhharinlikele bandiitidele, — muutis Krõlenko järsult rinnet. Terves reas oma esinemistes 1936. ja 1937. aastal hakkas ta väitma, et aeg, millal kohtu peaülesandeks oli võitlus sotsialismi vaenlastega, on möödunud, et kogu tähelepanu peab olema nüüd keskendatud kohtu kasvatuslikule tööle jne.

Võtta ära relvad nõukogude kohtult, nüristada kohtuala töötajate valvsust rahvavaenlaste õõnestusliku tegevuse suhtes — selline oli eesmärk, mida taotlesid need väited.

Kõigi nende „teooriate" autorid on nüüd paljastatud kui rahvavaenlased, kui põrandaaluste trotskistlik-buhharinlike kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide aktiivsed osavõtjad. Nüüd on saanud selgeks, et mainitud antimarksistlike ja antileninlike teeside arendamine Krõlenko ja Pašukanise poolt juhitava vaenuliku bande poolt polnud marksismi-leninismi aluste lihtne mittemõistmine, vaid oli trotskistlik-buhharinliku põrandaaluse poliitilise ülesande täitmine — diversiooniakt nõukogude õiguse valdkonnas.

„Need põlastusväärsed reeturid," räägib neist sms Võšinski, „on nüüd paljastatud kui rahvusvahelise kodanluse prostitueerivad agendid, kes kasutasid nende ja nende sarnaste „teadlaste", „professorite" ja teiste abi äraandlikuks tööks meie ridade demoraliseerimiseks, sotsialistliku ülesehituse seesuguse võimsa faktori desorganiseerimiseks, nagu seda on nõukogude teadus üldse, nagu seda on nõukogude õigusteadus eriti.

Nende isandate peaeesmärk seisnes selles, et püüda meie teadvust mürgistada antimarksistlike, antileninlike „teooriate" mürgiga, võtta meilt see võime õigeks orienteerumiseks sotsialismi ülesehitamise praktilises tegevuses, millise (orienteerumise) annab tõeline teadus [117]."

Nõukogude kohtuõiguse-teaduse ülesandeks käesoleval ajal on nõukogude kohtukorralduse probleemide hoolikas läbitöötamine Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini tööde alusel — Stalinliku Konstitutsiooni ja NSVL Ülemnõukogu poolt vastuvõetud NSVL, liidu-

---

[117] Võšinski, Teesid, 15. tees.

vabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse alusel.

Kohus etendab hiigelsuurt osa riigi elus. Nõukogude kohtu osa ei vähene, nagu kahjurid tõendada püüdsid, vaid kasvab üha enam ja enam.

Viimaste aastate seadusandlusega pannakse kohtule üha uusi ülesandeid Nõukogude kodanike valimisõiguste tagamiseks, rahanduslike ja teiste administratiivsete organite tegevuse seaduslikkuse kontrollimiseks, kui see tegevus puutub kodanike õigustesse ja huvidesse jne.

Nende või teiste riikliku haldamise küsimuste lahendamise kohtulik vorm on üheks vahendiks kindlustada range seaduslikkuse aluseid riigivõimu organite tegevuses. Õiguse ja seaduslikkuse õitseng ei toimu mitte kapitalistliku korra ajal, nagu püüdis väita äraandja Pašukanis, vaid sotsialistliku korra ajal. Seetõttu tõuseb just sotsialistlikus riigis kohtu osatähtsus niisugusele kõrgusele, millel ta kunagi pole seisnud üheski kodanlikus riigis. Kohtuõiguseteaduse ülesanneteks on leida ja läbi töötada need teoreetilised seisukohad, millede alusel nõukogude kohtu praktilise tegevuse võib tõsta tasemele, mis on vääriline suurele stalinlikule epohhile.

Kohtu osatähtsus ei kao ka kommunistliku korra ajal, seni kui säilib kapitalistlik ümbritsus. Oma ajaloolises aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil näitas seltsimees Stalin, et meil ei või riik kaduda enne seda, kui kapitalistlik ümbritsus asendub sotsialistliku ümbritsusega. „Selle juures on arusaadav," rääkis seltsimees Stalin, „et meie riigi vormid uuesti muutuvad, vastavalt sisemise ja välimise olukorra muutumisele [118]."

Muidugi saavad muutuma ka nõukogude kohtu korralduse ja tegevuse vormid.

---

[118] Stalin, Aruanne XVIII kongr., lk. 58.

II peatükk.

Antiikse ühiskonna kohtu ajalugu.

§ 1. Kohtu tekkimine.

Kohtu tekkimine on tihedasti seotud riigi tekkimisega. „Riik," kirjutas Lenin artiklis „Karl Marx", „see organiseeritud vägivald, tekkis paratamatult ühiskonna teataval arenguastmel, kui ühiskond lõhestus leppimatuiks klassideks, kui ta ei oleks võinud olelda ilma „võimuta", mis seisab otsekui kõrgemal ühiskonnast ja teatava määrani temast eraldununa [1]."

Kodanlik teadus, püüdes varjata riigi ja kohtu klassi-iseloomu, katsub tõendada, et kohus on iga organiseeritud ühiselu paratamatult vajalik tingimus, et ilma kohtuta ükski inimühiskond ei või olelda. Sellel vaatekohal asuvad oportunistid, kes endid nimetavad marksistideks.

„Niipea kui kogukond," kirjutas näiteks Kunov, „annab teatavaile juriidilistele õigusnormidele sundjõu, tekib tal ühes seega vajadus võtta selle sunni teostamiseks tarvitusele teatavad sundabinõud, hoida ära õiguserikkumisi ja nende eest nii või teisiti karistada. Ja nii tekib karistamine ja kriminaalõigus [2]."

Kuid oma tähelepanuväärses töös „Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine" tõendas Engels ümberlükkamatult, et ürgkogukondliku korra ajal, kui tootmissuhete aluseks inimeste vahel oli primitiivsete tootmisvahendite ja tootmisproduktide ühiskondlik omand, riiki kui „organiseeritud vägivalda" (Lenin) ei

---

[1] Lenin, Teosed, XVIII k., lk. 26.

[2] Kunov, lk. 162—163.

olnud. Ei olnud tol ajal ka erilist sunniaparaati, mille üheks osaks on kohus. „Ilma sõduriteta, sandarmiteta ja politseiniketa, ilma aadlita, kuningateta, asevalitsejateta, prefektideta ja kohtuniketa, ilma vanglateta, ilma protsessideta (meie sõrendused. — Autorid) — kulgeb kõik oma seatud korras. Igasugused vaidlused ja arusaamatused lahendatakse nende kollektiivi poolt, kellesse need puutuvad, — sugukonna või suguharu või üksikute sugukondade poolt omavahel[3] ... "

Tootmisvahendite ja -produktide ühiskondlikust omandist tulenes sugukonna või suguharu kõigi liikmete huvide ühtsus: polnud eraomandit, polnud ekspluateerimist, polnud klasse.

Seetõttu ka kõigile teadaolevate ja kõigi poolt täidetavate tavadega tagatud ühiskondliku distsipliini rikkumine võis aset leida ainult haruldase erandina. Seesugustel erandjuhtudel lahendati sugukonna või suguharu kõigi liikmete poolt küsimus sellest, kuidas toimida tavade rikkujaga. Kodanlikud juristid tahavad selles näha kohtu algvormi.

„Autori arvates tundis sugukondlik kord riiki," kirjutas Lenin, kritiseerides Struve vaatekohta, „mis säilib ka klasside hävitamise korral, sest riigi tunnus on sundvõim.

Võib ainult imestada, et autor sellise üllatava argumentide puudumisega kritiseerib oma professorlikust vaatekohast Marxi. Kõigepealt näeb ta täiesti ebaõigelt riigi eristustunnust sundvõimus: sundvõim on olemas igas inimlikus ühiselus, nii sugukondlikus korras kui ka perekonnas, kuid riiki siin polnud ... riigi tunnus on erilise isikute klassi olemasolu, kelle kätte on koondatud võim[4]."

Kui tootmisjõudude kasv tegi inimese tööjõu suuteliseks tootma rohkem produkte, kui on vaja inimese elu ja tööjõu alalhoidmiseks, kujunes tulusaks sundida teisi inimesi töötama enese kasuks, et kasutada nende poolt loodud lisaprodukti. Varemini polnud suguharude-vahelises sõjas kasulik võtta vange: need lihtsalt tapeti. Pääses aga keegi sellest saatusest, muutus ta võitnud suguharu täieõiguslikuks liikmeks. Selle asemel et vange tappa, muutus nüüd kasulikuks neid tööle sundida. Tekib orjus — ekspluateerimise esimene vorm — ja huvide vastuolu orjapidajate ning orjade vahel.

---

[3] Engels, Perekonna tekkimine, lk. 92.

[4] Lenin, Teosed, I k., lk. 290—291.

Produktide hulga suurenemine loob rikkuste kogumise võimaluse. Tekib huvide vastuolu rikaste ja vaeste vahel.

Selle tagajärjel muutuvad tavaliseks nähtuseks mitmesugused konfliktid ühiskonnas endas, mis ürgkogukondlikus korras esinesid harvade eranditena. Tekib vajadus alati tegutseva sunniaparaadi organiseerimiseks, mis on võimeline hoidma ekspluateeritavaid alistumises ja tagama konfliktide lahendamist valitseva klassi huvides. Tekib riik.

Esialgu kohtulik tegevus ei eraldunud riigivõimu tegevuse eri haruks. Kohut mõistsid needsamad organid, kes teostasid ka teisi võimufunktsioone, juhtisid sõjaväge jne. (roomlastel *rex* ja konsulid, ateenlastel basileus ja arhondid jne.).

Kuid sedamööda, kuidas riigiaparaat arenes ja keerustus, sedamööda, kuidas rohkenesid ja keerustusid igasugused konfliktid, mis nõudsid riigivõimu vahelesegamist, — tekivad spetsiaalsed kohtuorganid. Kohtuvõim eraldub riigivõimu eri haruks. Selle eraldumise määr sõltub tootmise seisundist: „... kohtu ja valitsemise lahutamise korral ja nende patriarhaalse ühtumise korral on indiviidide aluseks kaks täiesti erinevat tootmise seisundit...“ kirjutasid Marx ja Engels [5].

Kohtuorganite eraldumine valitsemisorganitest ilmneb täiesti selgesti alles kapitalistlikus ühiskonnas. Siiski leiame juba ka arenenud antiikses orjapidamis-ühiskonnas spetsiaalseid kohtuorganeid, kes teostavad peamiselt kohtulikke funktsioone, kuigi riigivõimu kõrgemad organid (rahvakoosolek, senat jne.) kõrvaldavad sageli spetsiaalsed kohtuorganid ja mõistavad ise kohut, kui nad seda vajalikuks peavad.

§ 2. Vana-Ateena kohus.

„Orjapidamiskorras on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid, samuti aga ka tootja, — ori, keda orjapidaja võib müüa, osta, tappa nagu looma, — on orjapidaja omand... Siin pole tootmisprotsessis enam kõigi ühiskonnaliikmete ühist ja vaba tööd, — siin valitseb mittetöötavate orjapidajate poolt ekspluateeritavate

[5] Marx ja Engels, Saksa ideol., Teosed, IV k., lk. 297.

orjade sunniviisiline töö. Seepärast ei ole ka tootmisvahendite, samuti ka toodetud produktide ühisomandust. Teda asendab eraomandus. Siin on orjapidaja esimene ja peamine täisväärtuslik omanik.

Rikkad ja vaesed, ekspluateerijad ja ekspluateeritavad, täisõiguslikud ja õigusetud, ning karm klassivõitlus nende vahel — niisugust pilti pakub orjapidamiskord [6].“

Vana-Kreeka riigid olid tüüpiliselt orjapidajalikud.

Arutleme neist ühe — Ateena — korraldust tema õitsengu perioodil. Nagu kirjutab Engels: „Riigi tekkimine ateenlastel on üldse kõrgeimal määral tüüpiline riigi kujunemise näide, sest et see ühelt poolt toimub puhtal kujul, ilma igasuguse välimise või sisemise vägivalla vahelesegamiseta, — Peisistratos'e [7] võimuhaaramine ei jätnud mingeid jälgi oma lühikesest olemasolust, — teiselt poolt seepärast, et antud juhtumil väga arenenud riigivorm, demokraatlik vabariik, tekib vahetult sugukondlikust ühiskonnast, ja lõppeks seepärast, et me teame küllaldasel määral selle riigi kujunemise kõiki olulisi üksikasju [8].“

Umbes 500 aastat enne meie ajaarvamist jagunes Vana-Ateena 100 ringkonnaks — *demos*'eks, kümme *demos*'t moodustasid suguharu — *phyle*. *Demos*'e kodanikud valisid oma vanema *(demarchos)*, laekuri ja 30 kohtunikku, kelle kohtualluvuses olid vähemad asjad. *Phyle* valis sugukonna vanema *(phylarchos)* ja mõningad teised ametiisikud, samuti 50 esindajat Ateena nõukogusse. „Kõik see viidi lõpule Ateena riigi poolt, keda valitses nõukogu, kes koosnes kümne suguharu poolt valitud viiesajast esindajast, aga viimases instantsis — rahvakoosolek, kuhu omas ligipääsu ja kus kasutas hääleõigust iga Ateena kodanik; kõrvuti sellega juhtisid valitsemise mitmesuguseid alasid ja kohtulikke asju arhondid ja teised ametiisikud. Täitva võimu pead Ateenas polnud [9].“

Veel varasematel aegadel, Homeros'e epohhil, olid Vana-Kreekas kohtunikeks kuningad. Nende nõunikeks olid areopaagi, muistseima Ateena kohtu liikmed. Kuid esiotsa oli areopaag samuti ka poliitiline organ — *bule* (nõukogu). 700 aastat enne meie ajaarvamist olid kuninga funktsioonid jaotatud 9 arhondi vahel, kes ühtlasi

---

[6] Lühikursus, lk. 130—131.

[7] VI saj. enne meie ajaarvamist hakkas Peisistratos, haarates võimu Ateenas, nõndanimetatud türanniks, s. t. selle linna isevalitsejaks. Ta valitses 12 aastat. Pärast ta surma aeti ta pojad Ateenast välja. (Autorid.)

[8] Engels, Perekonna tekkimine, lk. 114—115.

[9] Engels, Perekonna tekkimine, lk. 113.

olid eesistujaiks Ateena nõukogu kohtuistungeil. 500 aastat enne meie ajaarvamist, Kleisthenes'e ajastul, kujunes põhiliseks kohtuorganiks Ateenas heliastide kohus — *heliaia*. Heliastide kohus omas ka teisi funktsioone. Nii vaatas ta läbi ametiisikute aruandeid nende teenistuse tähtaja lõppemisel; ta teostas kontrolli kohusetäitmisele astuvate ametiisikute suhtes — igaüks võis esineda süüdistajana ametiisiku vastu, kui ta aga teadis midagi laiduväärset. Rahvakoosoleku iga otsuse kui ebaseadusliku üle võis üheaastase tähtaja kestel selle vastuvõtmise momendist alates kaevata heliastide kohtusse ja otsus võidi viimase poolt tühistada.

Sellest kohtust osavõtvate heliastide, s. t. kohtunike üldarv oli 6000; neid valiti igal aastal liisuheitmise teel, 600 igast *phyle*'st. Heliastideks võidi valida Ateena kodanikke, mitte nooremaid kui 30 aastat. Kodanikud, keda valiti heliastideks, andsid erilise vande.

Heliastide kohtus olid eesistujaiks erilised valitavad ametiisikud, peamiselt arhondid (vt. allpool), kellede kohuseks olid ka mõningad kohtuks ettevalmistavad toimingud, kuid kes ei võtnud osa otsuse tegemisest. Kohtu koosseisu kuulusid peale arhondi kaasistujad — heliastid, arvult 201, 401, 501, aga mõningais asjus isegi kuni 1501 inimest. Kohtulik arutamine toimus lahtise taeva all, kohus algas päikese tõusul ja võis kesta kuni selle loojakuni. Siit ka selle kohtu nimetus — *helios* — kreeka keeles päike.

Heliastide kohtus arutati ainult Ateena vabade elanike kohta käivaid asju; orjad olid oma peremehele asjaks, omandiks, kohtusnad võisid esineda vaid tunnistajatena, kuid sel juhtumil neid kindlasti piinati. Engels näitab, et Vana-Ateenas selle suurima õitsengu ajal loeti vabu kodanikke (kaasa arvatud naised ja lapsed) umbes 90 000, aga orje 365 000 ja 45 000 mittetäieõiguslikku elanikku — välismaalasi ning vabakslastuid. Iga täisealise meessoost kodaniku kohta on niisiis vähemalt 18 orja ja üle 2 mittetäieõigusliku. Seda olukorda on vaja arvestada Ateena demokraatia hindamisel — orjapidajate demokraatia orjapidajate jaoks. Rõhuv enamik elanikkonnast — orjad — ei omanud mingeid poliitilisi õigusi. Isegi kahju eest, mida tegi ori, vastutas kohtu ees tema peremees.

Hagi ja teiste protsessuaalsete avalduste vastuvõtmine, asja ettevalmistamine ja kohtus eesistumine olid ametiisikute, peamiselt arhontide kohuseks. Ametiisikud võisid iseseisvalt otsuseid

teha ainult hagides, millede väärtus ei ületanud 10 drahmi. Kriminaalasjades nad omasid õigust määrata trahvi mitte rohkem kui 50 drahmi. Kõigil muil juhtumeil nad olid kohustatud asja edasi andma heliastide kohtusse.

Kõik arhondid valiti üheks aastaks liisuheitmise teel, algul ainult varalistest klassidest. Iga arhont võis kutsuda kaks nõunikku isikute hulgast, kes hästi seadusi tundsid.

Peale heliastide kohtu eksisteerisid ka teised kohtuvormid. Tähtsaimaks neist olid areopaag, 500 nõukogu ja rahvakoosolek.

Areopaag (asutis, mis oli Ateena aristokraatide käes) juhtis varem riigiasju ja teostas konstitutsioonilist järelevalvet, kuid hiljem jäeti talle kohtu funktsioonid asjades, mis olid religioosse loomuga või mis puudutasid tahtlikke tapmisi, raskete kehavigastuste tekitamist, mürgistamist või süütamist. Teistes asjades võis areopaag teostada kurjategijate tagaotsimist, asju algatada ja neid üle anda vastavaisse kohtuisse. Areopaag oli kollegiaalne kohus määramata arvu eluaegsete liikmetega endiste arhontide hulgast. Areopaagis oli eesistujaks ülempreester. Teistes tapmisasjades mõistsid kohut efeedid 52-liikmelises koosseisus. Neid valiti üle 50-aastaste „laitmatu kõlblusega" kodanike hulgast. Nendest koosnev kohus toimus Delfi, Palladioni ja Phreate templeis, olenevalt tapmise liigist.

Erandjuhtumeil võis riiklikes kuritegudes kohtuotsuseid teha 500 nõukogu (*bule*) — administratiivse võimu kõrgeim, osaliselt seadusandlike funktsioonidega organ, kes koosnes valitavaist esindajaist Ateena riigi 10 *phyle*'st, igaühest 50. Tavaliselt aga 500 nõukogu algatas asju ja andis neid kohtuile üle. 500 nõukogule kuulus ka vangistamise õigus.

500 nõukogu kohtulikust kompetentsist kirjutab Aristoteles järgmist: „Endistel aegadel omas nõukogu õigust määrata rahatrahve, panna vanglasse ja hukata... Ja tema saatis riigi timuka juurde Lysimachos'e ja kui see viimane istus juba hukkamise ootuses, vabastas tema Eumelides Aloecchia'st, kes avaldas, et ühtegi kodanikku ei tohi hukata ilma kohtu otsuseta. Kui toimus asja arutamine kohtus, sai Lysimachos hüüdnime „Kaika alt", aga rahvas võttis nõukogult ära õiguse määrata surmanuhtlust, panna vangiraudadesse ja peale panna rahatrahve. Ta andis seaduse, et kui nõukogu tunnistab kellegi süüdlaseks või trahvib, siis *thesmothetes*'ed peavad need süüdistavad otsused ja trahvid andma kohtu läbivaatamisele, aga see, mida määravad kohtunikud, peab omama seadusjõudu.

Lisaks sellele mõistab nõukogu kohut enamiku ametiisikute ja eriti

nende üle, kes käsutavad rahalisi summasid. Kuid ta otsus ei oma lõplikku jõudu ja on edasikaevatav kohtusse. Samuti on antud ka eraisikuile õigus esitada avaldusi iga ametiisiku suhtes, süüdistades teda selles, et ta toimib seadusvastaselt. Kuid ka neil ametiisikuil on võimalik kaevata kohtusse juhtumil, kui nõukogu tunnistab nad süüdlaseks[10]."

Rahvakoosolek oli kõrgem seadusandlik organ, kes koosnes kõigist täieõiguslikest Ateena kodanikest. Rahvakoosolek võis alustada kriminaaljälitamist, andes asja üle vastavasse kohtusse. Rahvakoosolek, kui kogunes vähemalt 6000 häält, omas õigust mõista pagendamisele (riigist väljasaatmisele) iga isikut (nõndanimetatud ostrakism), kui tema populaarsuse kasv sundis kartma, et ta võib võimu enda kätte haarata. Ostrakismi rakendamisel ei esitatud isikule mingeid konkreetseid süüdistusi.

Kuid tervel real juhtumeil võttis rahvakoosolek vahetult enda peale asja lahendamise üksikuis konkreetseis süüdistusis, mis omasid eriti suurt poliitilist tähtsust.

Nii näiteks ajaloolane Xenophontes (Kreeka ajalugu, I rmt., 6. ja 7. ptk.) kirjeldab juhtumit, kus rahvakoosolek 406. aastal enne meie ajaarvamist määras ilma igasuguse kohtuliku protseduurita surmanuhtluse 6 strateegile selle eest, et nad pärast lahingut spartalaste laevastikuga Arginuuside saarestiku juures tormi tõttu ei osutanud matmise-auavaldust tapetud ateenlasile. Iseloomulik on, et see lahing oli ateenlasile võidukas.

Faktiliselt ei omanud selle asja lahendamine rahvakoosolekul kohtuliku arutamise, vaid terava võitluse iseloomu parteide vahel, kelledele strateegidesse puutuv juhtum oli ainult ettekäändeks.

Peale selle olid veel arvukad erikohtud, mis tegi Ateena kohtusüsteemi väga keerukaks.

Vana-Ateenas oli kohus valitav, kohtumenetlus avalik, suuline ja võistlev. Kuid kõik need demokraatlikud kohtuvormid ulatusid ainult vabadele, s. t. Ateena riigi elanikkonna vähemusele. Orjalanges karistuse ja isegi surmanuhtluse alla ilma igasuguse kohtuliku protseduurita.

Ateenas teostusid õigusemõistmise demokraatlikud vormid ainult 90 000 inimese suhtes, aga 365 000 orja ja 45 000 mittetäieõiguslikku — välismaalast ning vabakslastut — ei omanud kohtu ees peagu mingeid õigusi. Kuid ka see kutsub esile vaenulikkust mõnedes kodanlikes juristides, kes suhtuvad eitavalt igasse demokraatiasse. Nii kirjutab Redin oma artiklis „Kohtuist Vana-Kreekas": „Ateena rahvakohtute poolt kohaldatav õigus oli pööbli

[10] Ateena poliitika, 45 ptk., 1—2.

õiguse peen, rafineeritud kuju, see õigus kaldus võnkumistele, omavolile ja seda määrasid kergestiärrituvad kired."

§ 3. Kohus Vana-Roomas.

Vana-Rooma oli samuti orjapidamisriik nagu Vana-Ateenagi. Siiski oli Rooma riiklik korraldus vähem demokraatlik kui Ateena oma. Rahvakoosolek (niinimetatud komiitsid) võis Roomas valida ametiisikuid ja lahendada ainult neid küsimusi, mida temale arutamiseks esitasid ametiisikud (konsulid, preetorid, tribuunid ja teised), kes kutsusid kokku selle koosoleku. Hääletamise viis ise mõnel koosolekul (alljaotused: tsentuuriad ja triibused) andis eelise elanikkonna rohkem kindlustatud kihtidele.

Enamail juhtumeil ei võinud ametiisikud rahvakoosoleku arutamisele esitada küsimusi ilma eelneva heakskiitmiseta senati poolt, kes vabariigi ajastul oli Rooma faktiline valitsus. Senat koosnes algul 300 sugukonna esindajast, millised sugukonnad kunagi kujundasid suguharude liidu, millest tekkiski Rooma riik. Pärastpoole oli senat pärusliku aristokraatia, niinimetatud patriitside käes. Neile vastandina nimetati kodanikke lihtrahva hulgast plebeideks.

750.—500. aastal enne meie ajaarvamist mõistis Roomas kohut kuningas. Kohut pidas ta igal üheksandal päeval. Plebeide suhtes oli ta otsus lõplik. Oletatakse, et patriitside üle ta võis kohut mõista ainult koos senatiga.

Kuningas mõistis kohut peamiselt asjades, mis käisid riiklike kuritegude kohta või mis omasid suurt ühiskondlikku tähtsust. Siiski tuleb silmas pidada, et kuningas polnud sel epohhil millegagi seotud ei teo kuritegelikkuse määratlemises ega ka karistusvahendi määramises.

Enamail juhtumeil põhjustasid kuriteod, mis olid teostatud eraisikute suhtes, kättemaksu kannatanute ja nende sugulaste poolt. Riigivõimu organid neil juhtumeil tavaliselt vahele ei seganud.

Kui 510. a. (e. m. a.) Roomas loodi vabariik, valiti kuninga asemel üheks aastaks kaks konsulit, kes teostasid ka kohtulikke funktsioone. Pärastpoole seati kohtulike funktsioonide täitmiseks ametisse spetsiaalsed ametiisikud — preetorid. Valeriuse seadusega (509. a. enne meie ajaarvamist) pandi kehtima iga

Rooma kodaniku õigus konsuli või preetori otsuse peale edasi kaevata rahvakoosolekule. XII tahvli seadustega (450. a. enne meie ajaarvamist) pandi kehtima reegel, et asju, milledes Rooma kodanikku võib ähvardada surmanuhtlus, peab arutatama ainult rahvakoosoleku poolt.

Ajavahemikul XII tahvli seadustest kuni nõndanimetatud alatiste kvestiote — kohtukomisjonide (vt. allpool) organiseerimiseni, s. t. 450.—148. a. enne meie ajaarvamist, kujunes Vana-Roomas niimoodi järgmine kohtusüsteem.

R a h v a k o o s o l e k. Rahvakoosolekud — komiitsid — olid kahte liiki: tsentuurialised ja triibuselised (*comitia centuriata, comitia tributa.* — Tõlk.) [11]. Tsentuurialised olid kõigi sõjaväeteenistuskohuslike kodanike koosolekud, kes oma varandusliku seisundi järgi olid klassidesse liigitatud. Tsentuurialisil rahvakoosolekuil arutati kõiki asju, milledes Rooma kodanikku ähvardas surmanuhtlus, samuti ka teisi asju, mis konsulite ja preetorite poolt nendele arutamiseks esitati.

Triibuselised komiitsid olid Rooma kodanike koosolekud nende sissekirjutamiskoha järgi, sõltumatult nende varandusest.

Triibuselised rahvakoosolekud, koosnedes plebeidest, ei olnud oma kohtualluvuses piiratud, vaid arutasid kõiki asju, mida plebeiliste tribuunide poolt nendele arutamiseks esitati, kuid nähtavasti nad ei võinud teha surmaotsuseid.

M a g i s t r a a t (konsulid, hiljem preetorid, ediilid, tribuunid ja erakorralistel olukordadel diktaatorid) vaatas rahuajal ainuisikuliselt läbi asju, millede kohaselt Rooma kodanikku ähvardas varanduslik trahv. Sõja ajal ta vaatas ainuisikuliselt läbi kõik asjad, kaasa arvatud need, milledes ähvardas surmanuhtlus. Süüdimõistetuile anti õigus apelleerida üldrahvakoosolekule. Samad õigused kuulusid magistraadile siis, kui senat kuulutas Roomas välja sõjaseisundi.

Tsiviilprotsessi alal jagunes vabariigi perioodil menetlus kaheks staadiumiks: *jus* ja *judicium*. Magistraadid, kellede ees asi alustus esimeses staadiumis (*jus*), andsid asja edasi lõplikuks otsustamiseks eraisikuile — vahekohtunikele (*judex privatus*).

---

[11] Oli veel ka kolmas liik — kuriaadilised komiitsid, kes mainitud perioodil siiski ei etendanud märkimisväärset osa.

Vabariigi hilisemal perioodil ilmusid peale ainuisikuliste vahekohtunike (muide, mõnikord neid nimetati 3 või 5) ka spetsiaalsed kohtukoosseisud mõne kategooria asjade läbivaatamiseks, nõndanimetatud detsemvirid ja tsentumvirid. Oletatakse, et detsemviride kolleegium (10 liiget) vaatas läbi kodakondsuse õiguse kohta käivaid tülisid, aga tsentumviride kolleegium (105 liiget — igast 35 triibusest 3) pärandusasju. Vahekohtunikud nimetas preetor peamiselt senaatorite hulgast poolte kokkuleppel, aga kokkuleppe mittesaavutamisel enese suval või liisuheitmisega.

Välismaalaste kohta käivaid asju arutati erilise preetori — nõndanimetatud *praetor peregrinus*'e poolt.

Kvestor oli mõnede autorite arvates kohtu-uurija tähtsamais kriminaalasjus, teiste arvates kohtunik, kellele rahvakoosolek või senat üksikuis asjus oma kohtulikud volitused üle andis ja kes valiti rahvakoosoleku või senati poolt igaks üksikuks juhtumiks. Kvestorite hulka kuuluvad ka nõndanimetatud duumvirid, kes kohut mõistsid kahekesi. Kvestorid mõistsid kohut konsiiliumide (nõukogude) osavõtul, mis koosnesid senaatoreist, kelledel oli nõuandev hääleõigus. Sellest kohtuvormist arenesid pärastpoole alatised kohtukomisjonid (kvestiod).

Rooma senat arutas kõiki asju poliitiliste kuritegude kohta, mis teostati Roomale alistatud provintsides. Mõnikord arutati senatis samuti ka tähtsamaid üldkriminaalseid ja poliitilisi kuritöid [12].

Provintsides teostati kohut vahetult asehaldurite (prokonsulite, propreetorite) poolt. Asehaldurid provintsides arutasid kohtuasju nõuandva konsiiliumi osavõtul, kelle liikmed nimetati senati poolt endiste konsulite ja preetorite hulgast.

Preestrite religioossete kuritegude kohta käivais asjus kuulus kohtuõigus ülempreestrile konsiiliumi osavõtul, mis koosnes teistest preestritest.

Kui asja mingis riiklikus kohtus arutamisele ei võetud, võis perekonnapea perekonnanõukogu osavõtul karistada oma perekonna liikmeid (naist, poegi, poegade naisi, vallalisi tütreid ja teisi sugulasi otsejoones). Perekonnapea omas samuti karistamisõigust ka temale kuuluvate orjade suhtes. 288. a. enne meie ajaarvamist loodi nõndanimetatud kriminaalasjade triumvirid. Triumvirid täitsid politseilisi funktsioone, samuti viisid täide surmaotsuseid. Nad

[12] Kõige iseloomustavamaks seda liiki näiteks on Catilina vandeseltsist osavõtjate kohta käiva asja arutamine senatis.

omasid ka kohtulikke volitusi orjade suhtes, kes olid sooritanud kuritegusid, mis puudutasid kogu orjapidajate klassi huve. Triumvirid võisid sel juhtumil orjade suhtes rakendada piinamisi.

Alates 149. a. enne meie ajaarvamist organiseeritakse kõrvuti ülalloeteldud organitega ka alatised kvestiod (s. o. komisjonid) [13]. Eriliste seaduste kohaselt hakati asutama alatisi komisjone, kelledest igaüks arutas eri liiki kuritegusid. Seadus, mille alusel teatav kohtukomisjon asutati, määras komisjoni koosseisu, kuritegude liigi, karistusvahendid ja kohtupidamise korra selle liigi asjade jaoks. Alatiste komisjonide asutamisel siirdusid neile järkjärgult kõik kohtulikud funktsioonid; rahvakoosoleku kohus toimus üsna harva.

Peale alatiste kvestiote asutati mõnikord ka erilised kohtud mingite üksikute asjade arutamiseks. Alatistesse kvestiotesse, millede arv järk-järgult tõusis kuni 16-ni, kuulusid vandekohtunikud, arvult 32 kuni 200 inimest, keda iga asja jaoks valiti liisuheitmisega erilise aastanimekirja järgi senaatorite ja ratsanike dekuriioonide ja eraarsete tribuunide dekuriiooni poolt [14]. Alatistes kvestiotes oli eesistujaks preetor või ka eriline kohtunik.

Preetorid valiti üheks aastaks. Kohtumenetlus oli võistlev, üsna väheste inkvisitsioonivormi tunnustega. Tõenditeks olid tunnistajate öeldised, dokumendid ja piinamise rakendamine (hilisemal ajal, kuid ainult orjade suhtes). Orjad alistati piinamisele, kuid süüdistaja pidi tasuma omanikule orja hinna. Mõnikord andis süüdistatu ise oma orje piinamisele, et ise õigeks saada. Selle juures oli üks kitsendus — ori ei võinud tunnistada oma peremehe vastu.

Vabariigi langemisega muutus Rooma kodanike osavõtt alatistest kvestiotest raskeks, mille tagajärjel preetor sageli pidi kohut mõistma ilma vandekohtunike osavõtuta. Hilisemal ajal toimus kohus kujunenud traditsioonide kohaselt juba ilma vandekohtunike osavõtuta. Kohut mõistis imperaatorlik riigiametnik. Imperaator Diocletianus'e ajal muutus see üldreegliks. Imperaator Tiberius'e ajal allutati kõik riiklike kuritegude kohta käivad asjad, aga hiljem ka üldkriminaalasjad senati kohtumõistmisele. Seati sisse apellatsiooni-instituut. Kõrgeim kohtuvõim kuulus imperaatorile. Imperaator

---

[13] Väljapressimise kohta käiva *lex Calpurnia*'ga loodi alatine kohtukomisjon väljapressimise kohta käivate asjade arutamiseks.

[14] Senaatorid, ratsanikud ja eraarsed tribunaalid olid Rooma riigi seisused (*ordines*). Seesuguse kuju omandasid kohtud vabariikliku perioodi lõpul pärast senaatorite ja ratsanike kõrgemate seisuste vahel toimunud kauakestvat võitlust kohtus kaasaistumise õiguse kohta.

ei olnud kohtuasjade arutamisel kitsendatud mitte mingite kohtumenetluse reeglitega. Ta võis asja arutada apellatsiooni alusel või ka kohtu esimese astmena, möödudes tavalisest kohtust. Hilisemal ajal ümbritsesid imperaatorid endid nõukogudega, kes koosnesid kogenud juristidest. Pärastpoole need nõukogud arutasid kohtuasju imperaatori nimel ilma tema osavõtuta.

Kohtu funktsioone said samuti ka mõned ametiisikud. Nii näiteks kuulus *praefectus praetorio*'le (imperaatorliku kaardiväe ülemale) kohtumõistmise õigus sõjaväelaste suhtes. Hiljem tema tähtsus tugevnes. Ta oli imperaatori kõrgema kohtunõukogu eesistujaks.

Rooma linna *praefectus vigilum* (politseiülem) omas kohtupidamise õigust ühiskonna julgeoleku vastaste kuritegude kohta käivates asjades.

Praefectus urbi (Rooma linnaülem) mõistis kohut kriminaalasjades, mis varem allusid alatistele kvestiotele, välja arvatud need asjad, mis läksid Rooma politsei kohtualluvusse.

Ida-, Liibüa, Itaalia ja Gallia provintsides mõistsid kohut prefektid, kellede juures olid kujundatud nõuandvad konsiiliumid. Diotsöösides (administratiiv-territoriaalsed ühikud) teostasid kohtumõistmist diotsööside vikaarid, samuti konsiiliumiga.

Kohtu alama astme moodustasid provintside presidendid konsiiliumidega ja mitmesugused munitsipaalsed ametiisikud.

Pärast imperaator Septimius Severus'e seaduse andmist (205. aastal) kaob täiesti rahva osavõtt kohtuist. Kohut mõistetakse üksikkohtunike poolt, kellede juures on ainult nõunikud nõuandva hääleõigusega. Kohtupidamine omandab inkvisitsioonilise iseloomu. Asjade algatamine on enamail juhtumeil riigivõimu organite kohuseks. Seadusandlus soodustab väga pealekaebajaid. Protsess muutub kirjalikuks ühes eelmenetlusega, seatakse sisse apellatsioon. Laialdaselt rakendatakse piinamist.

Vana-Rooma kohtud olid ekspluataatorlike klasside klassirõhumise relvadeks, nagu ka Vana-Ateena kohtud. Nagu tähendab Beko, „kuulus õigusemõistmise teostamine vabariigi ajastul kahele võimulolevale seisusele (patriitsidele ja ratsanikele. — Autorid), ja ainult nende seisuste võimulolekuga võib seletada Rooma riigi kujunemist“ [15].

[15] Beko, lk. 57.

III peatükk.

Kohtu ajalugu Lääne-Euroopas.

§ 1. Kohus feodalismi varasemal perioodil.

„Feodaalkorras on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid on feodaalisanda omand, ja tootja — pärisori — on tema mitte täielikuks omandiks, keda feodaalisand ei või enam tappa, kuid keda ta võib müüa ja osta. Kõrvuti feodaalse omandusega on olemas talupoja ja käsitöölise tootmisriistade ja oma eramajapidamise individuaalne isiklikul tööl põhinev omandus . . . Uued tootlikud jõud nõuavad, et tootjal oleks tootmises mingi initsiatiiv ja kalduvus tööle, huvi töö vastu. Seepärast loobub feodaalisand orjast kui tootjast, kuna see pole tööst huvitatud ja tal sootuks puudub initsiatiiv ja eelistab kasutada pärispõlve-talupoega, kel on oma majapidamine, oma tootmisriistad ja kes mõnel määral omab töö vastu huvi, mis on tarvilik, et maad harida ja feodaalisandale oma viljasaagist natuuras tasu maksta.

Eraomandus jätkab siin oma arengut. Ekspluateerimine on peagu sama julm kui orjaajalgi, — ta on vaid veidi pehmendatud. Feodaalkorra peajooneks on klassivõitlus ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel [1].“

Feodalism Lääne-Euroopas tekkis ühelt poolt antiikse orjapidajaliku Rooma riigi lagunemise, aga teiselt poolt Rooma territooriumi vallutanud vanade germaanlaste sõjalise organisatsiooni tagajärjel.

Tol ajal olid germaani suguharud alles äsja välja jõudnud kogukondlik-sugukondlikust olustikust.

---

[1] Lühikursus, lk. 131.

Vanade germaanlaste arvurikaste suguharude hulgas teostati õigusemõistmist vähemtähtsais asjus sadakonna koosolekul (*mallus*). Kõigi vabade kodanike poolt valitud sadanik-*thunginus* ehk *centenarius* oli selles kohtus eesistujaks, kuid ei võtnud osa otsuse tegemisest; otsust tegid erilised isikud — *rachinburg*'id, arvult vähemalt 7. *Rachinburg*'id olid rahvakoosoleku nõunikud, kes olid valitud selleks, et avaldada oma arvamust ja esitada oma kaalutlusi asjas tehtava otsuse kohta. See *rachinburg*'ide ettepanek sai kohtuliku otsuse jõu ainult siis, kui ta rahvakoosoleku poolt heaks kiideti. *Rachinburg*'ide arvamuse teatavakstegemisel võis mitterahulejääv kohtupool nõuda „jumala kohut", s. t. vee või tulega proovimist. Tungiin ei võtnud otsuse tegemisest osa: ta juhatas ainult kohtuistungi käiku.

Tähtsamad asjad arutati *gau* (ringkonna) krahvi eesistumisel peetaval ringkonna rahvakoosolekul. Kõrgemaks astmeks oli kuninga kohus. Kuningas arutas asju oma kaaskondlaste — kõrgemate suurnike osavõtul. Asja alustati poolte eneste initsiatiivil.

Muistsete frankide (ühe germaanlaste suguharu) juures teostati esialgu kohut rahvakoosoleku poolt; kõik kohtumõistmisest osavõtvad ametiisikud (tungiin, *rachinburg*'id) olid valitavad. Hilisemal ajal sadakonna rahvakoosolekul (*mark*'il) valitud tungiin asendatakse kuninga poolt nimetatava ametniku, krahviga. *Rachinburg*'e asendavad 770.—780-ndail aastail skabiinid ehk šöfid. Algul valitakse nad samuti sadakonna rahvakoosoleku poolt, kuid kinnitatakse ja tagandatakse kuninga või krahvi poolt, hiljemini nad nimetatakse eluajaks. Skabiinid ehk šöfid lahendasid kohtus õiguse ja fakti küsimusi. Neid nimetati kohalike tavade tundjate hulgast. Need vanad šöffidekohtud hakkasid ilma rahvakoosoleku osavõtuta arutama riiklike kuritegude kohta käivaid asju. Siiski jäid kohtumenetluse vormid endiseks — otsus tehti šöffide (ehk skabiinide) poolt, krahv oli ainult eesistujaks. Šöfid bürokratiseerusid õige peatselt ja muutusid tavalisiks ametnikeks. Hiljem kutsuti šöffe kohtust osavõtmiseks ainult kõige tähtsamais asjus; ülejäänud asjus mõistis kohut krahv ainuisiklikult Selle perioodi kohta räägib Engels järgmist: „Vanasti oli kogu ofitsiaalne võim rahuajal eranditult kohtuvõimuks, mis kaotas jõu sadakonna, maakondade (*gau*'de) rahvakoosolekute või kogu suguharu koosolekute ajal. Kuid rahvakohus oli ainult sarase (*mark*'i)

rahvakohtuks, keda rakendati juhtumeil, mis olid mitte ainult sarase asjadeks, vaid üldiselt kuulusid ofitsiaalse võimu sfääri. Isegi siis, kui maakonna konstitutsiooni (*Gauverfassung*'i) väljatöötamise tõttu riiklikud ringkonnakohtud eraldusid tavalisist sarasekohtuist, jäi nii ühtedes kui teistes kohtuvõim rahva kätte. Alles siis, kui muistsed rahvavabadused kannatasid tugevat langust ja kohtumõistmise kohuste täitmine kõrvuti sõjaväeteenistusega kujunes rängaks koormaks vaesunud vabadele kodanikele, — alles siis võis Karl Suur enamais maakohtades rahvakohtu asendada šöffide- (vandemeeste) kohtuga... Kuid viimaseid ei tule ära vahetada bismarck-leonhardiliste šöffidekohtutega, kus šöfid ja juristid teevad otsust ühiselt. Vanas šöffidekohtus üldse polnud juriste. Eesistuja või kohtunik ei omanud isegi hääleõigust ja šöfid tegid otsuse iseseisvalt [2]."

Muistsetel germaanlastel tõid maaomandi vormi muutused kaasa ka muutusi kohtumenetluses. „See pööre tugeneb oma põhialuselt kahele uuele institutsioonile. Esiteks, et siduda riigi magnaate kindlalt krooni külge, neile üldiselt kroonimaid enam ei annetatud, vaid anti teatavail tingimusil *beneficium*'ina eluaegseks kasutamiseks, ähvardusega *beneficium* tingimuste mittetäitmise korral ära võtta. Nõnda said magnaadid ise krooni-asunikeks. Ja teiseks, et tagada suurmagnaatide vabade asunike värbamist sõjaväeteenistuseks, anti neile magnaatidele üle osa ringkonna krahvi administratiivseid õigusi nende valdustes elunevate vabade asunike suhtes ja määrati nad „senjöörideks" nende viimaste üle [3]." Järelikult ei teostata õigusemõistmist enam valitavate ametiisikute, vaid feodaalisandate poolt, kes on saanud oma kohtulikud volitused kuningalt koos maaga.

Kohtu organiseerimise õigus kujuneb maaomandi üheks päraldiseks. Nagu kirjutab Engels: „Kuid see üksi veel ei taganud magnaatide maadel elunevate vabade asunike kaasatõmbamist riiklike kohuste kandmisele. Pidi järgnema edasine muudatus. Kuningas oli sunnitud suurmaaomanikele peale panema samasugust vastutust nende eneste vabade asunike kohtusse, sõjaväkke ja muude traditsiooniliste riiklike sundkohuste täitmisele ilmumise eest, milline vastu-

[2] Engels, Vanade germ. ajaloo kohta, lk. 120.
[3] Engels, Vanade germ. ajaloo kohta, lk. 69.

tus seni lasus krahvil kogu tema krahvkonna vabade elanike suhtes. Aga seda võis kuningas teha ainult sel teel, et ta osa krahvi teenistusvolitusi edasi andis maamagnaatidele nende eneste asunike suhtes. Feodaalisand ehk *beneficiarius* pidi oma inimesi kohtusse toimetama; järelikult pidi neid kohtusse välja kutsutama tema vahetalitusel [4]."

Hertsogid, krahvid ja parunid valdasid nüüd maid. 877. aastal kinnitas kuningas Charles Paljaspea lõplikult nende maaõigused. Nemad omakorda jaotasid maatükke läänide ehk *beneficium*'ide nimetuse all oma ligematele kaaslastele selleks eelkokkulepitud teatavate sundkohuste (peamiselt sõjaväeteenistuse) kandmise tingimuste alusel. Vasallide selliste kohuste hulka kuulus ka osavõtt feodaali kohtust.

Vasall omakorda jagas oma maavaldusi kruntideks ja andis neid kindlaksmääratud tingimustel edasi oma ligematele kaaslastele — allvasallidele. Need võisid samuti teostada maa veelkordset tükeldamist. Kuid maaomandi õigus oli ühendatud kohtupidamise õigusega. Siis tekib kohtute jagunemine kuninglikeks kohtuiks ja kohalike feodaalide kohtuiks. Kirik ja linnad evisid omi kohtuid.

Kapetingide dünastia ajal teostasid kuninglikud kohtud õigusemõistmist ainult oma valdustes (domeenides) ja nendes kohtades, kus kuningas säilitas elanike üle vahetu kohtu õiguse. Muudes kohtades tegutsesid kohalike feodaalide kohtud.

Kuninga ja feodaalide õiguste kohta õigusemõistmise teostamise alal kirjutab prantsuse ajaloolane Charles Petit Dutaillis järgmist: „Parunid ja piiskopid avitasid, tõsi küll, kuningat mõningais suuris asjus kohut teostada, aga kui mõni vägev süüdistatu, nagu Anjou krahv või Chartres'i krahv, keeldus kohtusse ilmumast, ei saanud kuningas tema suhtes midagi teha. Pealegi, isegi alistudes kohtusse kutsumisele ja ära kuulates süüdimõistva otsuse, oli võimalik „eemalduda kuuriast ja oma õiguste kaitseks haarata relva" [5]."

Oma pärusmaades pidasid kuningas ja teised feodaalid valitsejaid — *prévôt*'sid, kes teostasid ka kohtumõistmist. Kohut vaadeldi tuluallikana, mille tõttu *prévôt*' ametikohad sageli anti rendile.

XII—XIV sajandil loodi *prévôt*' üle järelevalveks kohturingkonnad, millede eesotsas oli *sénéchal* või *bailli*. Seda kuninga

---

[4] Engels, Vanade germ. ajaloo kohta, lk. 74.

[5] Petit Dutaillis, lk. 29.

ametnikku, keda nimetati kõrgemate aukandjate hulgast, kutsuti Lõuna-Prantsusmaal *sénéchal*'iks, Põhja-Prantsusmaal — *bailli*'ks. Ta sõitis perioodiliselt oma ringkonna läbi ja arutas asju *prud'hommes*'ide, valitavate kaasistujate osavõtul.

Aadlike suhtes võis kohut mõista ainult *bailli* või *sénéchal: prévôt* seda õigust ei omanud. *Bailli* polnud mitte ainult kohtunik, vaid ta valvas ka kuninga fiskuse kasuks rahade kogumise järele, olles kuningliku võimu esindajaks. *Sénéchal*'id ja *bailli*'d teostasid oma kohuste täitmiseks perioodiliselt väljasõite, korraldades assiise. Nendele assiisidele (istungitele) olid kohustatud ilmuma kõik *prévôt*'d ja senjöörid, kes omasid kohtumõistmise õigust. *Bailli* arutas assiisidel *prévôt*'de tegevuse peale esitatud kaebusi. Alates XIV sajandist kuni XVI sajandi keskpaigani teostas *bailli*-kohus oma funktsioone ringkonna tähtsamas linnas. Vastandina *prévôt*'le nimetasid kuningad *bailli* tema ametikohale lühikeseks tähtajaks, neid ametikohti ei renditud välja. 1302. aastal tühistas kuningas Philippe Ilus *prévôt* ja *bailli* fiskaalsed funktsioonid. Alates XIII sajandi teisest poolest mõistavad *sénéchal*'i asemel kohut tema volinikud, kes hiljem nimetatakse vahetult kuningliku võimu poolt. Sel kujul tekkinud *bailliage*'i tribunaal arutas asju nõunike osavõtul, kelleks olid lugupeetud isikud praktikute või advokaatide hulgast.

François I ajal on nõunikud muudetud kuninga ametnikeks. Louis VIII valitsemise ajal ja Kastiilia Bianka regendiks olemise ajal võtavad *bailli*'d kohtuistungeist osa sageli kahe- või kolmekesi. *Bailliage*'id on ringkonnad muutlike piiridega ja neid nimetatakse *bailli* nime järgi. Aegade kestel kujuneb *bailliage* täpselt piiritatud ringkonnaks, teda nimetatakse vastava maakoha nime järgi ja ta on valitsetav ainult ühe *bailli* poolt.

Alates 1226. a. tekivad lõunas kuninglikud *sénéchal*'konnad; *sénéchal*'id on sarnased *bailli*'dega, kuid suurema kauguse tõttu omavad nad suuremat iseseisvust. „*Bailli*'d ja *sénéchal*'id — need on tähtsad isikud, keda tekstides mõnikord nimetatakse „pea-*bailli*'deks" või „kuninga asehaldureiks". Nad valitsevad kõigepealt kuningale kuuluvaid maid ja neid, millede suhtes viimasel on mingeid õigusi, eriti kõrgema kohtu (*haute justice*) õigus, kuid nende tegevus ulatub juba välja kuninglike domeenide raamidest ja nad segavad võimalikult rohkem vahele naabruses olevate senjööriate ja vabade linnade ellu [6]."

Prévôt tegevuse peale esitati kuningale massiliselt kaebusi talupoegade ja teiste „väikeste" inimeste poolt. Nende kaebuste sisuks olid röövimised ja nöörimised *prévôt* poolt, kes püüdis oma rendiametist võimalikult suuremat tulu saada. „See ja see *prévôt* või see ja see *sergent*," räägiti neis kaebusis, „arreteerisid iga kättejuhtuva, ja oletatavad kurjategijad pidid neid „määrima", trahvid langesid vihmana ega vastanud tavalistele, ja neid suurendati veelgi, kui saadi teada, et kurjategija omab võimalust maksta rohkem;

[6] Petit Dutaillis, lk. 260 jj.

rakendati barbaarseid sundvahendeid, et saavutada maksmist; vanglad olid koledad ja neis teostati piinamist selleks, et pigistada välja ülestunnistamist."

Charles Petit Dutaillis, kes selle küsimuse alalt on kogunud palju materjali, ütleb oma töös: „Kuritarvitused, milledes süüdistati kuninglikke ametnikke nii põhjas kui ka läänes — rohkenesid lõunas tänu kontrolli puudumisele. *Sénéchal*'id võtsid makse, mida tavad ei õigustanud, nõudsid lunaraha kogu linna elanikkonnalt selles linnas toimunud tapmise korral, võtsid ära eraomandit, teostasid rekvisitsioone, kuid ei maksnud nende eest. Mõned neist paistsid silma türgi paša kommetega ega talunud vähimatki vastupanu. See, kes lubas enesele ütelda, et „*sénéchal* kaitseb vargaid" või „*sénéchal* tagandatakse", maksis suuri trahve. *Viguier* ja „*bailes*" olid veel vähem populaarsed, sest et nad olid kohalikud inimesed ja oli teada nende päritolu, mis sageli oli väga tagasihoidlik. *Viguier*'d jälgisid eeskuju, mida andsid *sénéchal*'id, või keeldusid nende käsku täitmast; üks neist, keda süüdistati omavolilises arreteerimises, vastas, et ta peab ju ometi saama raha nendelt, kelledel seda on, sest ta on oma *viguier*' koha eest maksnud kallist hinda [7]."

Kohalike feodaalide kohtud Lääne-Euroopas hakkasid eriti arenema X, XI ja XII sajandil.

Kuningas andis tavaliselt maa üle koos kohtumõistmise õigusega sellel; maa saaja omakorda jagas seda kindlaksmääratud tingimustel vasallidele ühes õigusega mõne kategooria asjades kohut mõista.

Kuipalju oli erinevaid feodaalseid valdusi, niipalju oli ka erinevaid kohalike feodaalide kohtuid. XIII—XIV sajandil oli Prantsusmaal kuni 70 000 kohut, seejuures vähemalt 80 liiki — nii oma kohtualluvuselt kui ka õigustelt. Kõrgemaks kohtuks oli kuninga kohus, aga sellele järgnesid kohalike feodaalisandate, nende vasallide, allvasallide jne. kohtud. Kõik kohalike feodaalide kohtud jagunesid oma kompetentsi astmelt eeskätt kahte liiki: madalamad (arutasid vähemtähtsaid üleastumisi ja asju) ja kõrgemad. XIII sajandil ilmusid veel keskmised kohtud. Feodaalisandad ja nende vasallid, kes omasid kõrgema kohtumõistmise õigust, püstitasid oma valduste piiridel võllaid ja häbiposte. Postide ja võllal olevate ristpuude arv näitas feodaalisanda enam või vähem kõrget seisundit õiguse-

[7] Petit Dutaillis, lk. 262.

mõistmise teostamise osas. Feodaalse valduse piiril olev võllas näitas, et valduse isand omab kriminaalkohtu õigust asjades, mis toovad kaasa surmanuhtluse. Kohalikud feodaalisandad teostasid kohut ja karistamist oma mõisades või sõitsid välja oma valdustesse, alati ühes vasallidega. Feodaalisanda kohtu istungeist osavõtmine oli ta vasallide üheks kohuseks. Feodaalisand oli kohtus eesistujaks ning kinnitas otsuse, aga otsuse tegid istungist osavõtvad vasallid. Sageli volitas feodaalisand kedagi oma ligemaist kaaslasist kohtupidamiseks. Need volinikud kandsid nimetust *bailli, prévôt, lieutenant.* Vasalli või kohaliku feodaalisanda üle kohtumõistmiseks pidid kaasistujad olema isikud, kes omasid võrdset seisundit süüdistatutega.

Feodaalisandale oli kohus kõigepealt sissetuleku hankimiseks, üheks tuluallikaks.

Feodaalkorra perioodil proklameeris kohus avalikult tugeva õigust, nõrgemate rõhumise õigust tugevate poolt. See oli mõisnike kohus, maaomanike kohus. Mõisnik oli oma pärisorjadele kohtunikuks ja õiendas nendega arveid oma suva kohaselt. Kodanlikud teadlased, varjates kodanliku riigi õigusemõistmise klassi-iseloomu, ei säästa tumedaid värve feodaalse kohtu kujutamises. „Kahevõitluse institutsioon . . .," kirjutab Beko, rääkides feodaalkohtust, „ei olnud midagi muud kui seadusega sanktsioneeritud nõrgema rõhumine tugeva poolt, kui kõige jõhkram jõu kuritarvitamine [8]."

Feodaalkohus kandis avalikult väljendatud klassi-iseloomu: kogu kohtumenetlus ja kriminaalõigus osutasid otseselt talupoegade ja aadlike ebavõrdsele seisundile kohtu ees. „Kõrgemast seisusest inimesed võitlesid omavahel hobustel, neile määratud relvadega, aga villaanid [9] võitlesid jala, malakatega; siit järeldus, et malakas oli solvav relv, sest temaga löödud inimest oli koheldud kui villaani. Ainult villaanid üksi võitlesid lahtiste nägudega ja ainult nemad üksi võisid saada lööke näkku. Seepärast kujunes kõrvakiil solvamiseks, mille pidi maha pesema verega, sest et teda saanud inimest oli koheldud kui villaani [10].

---

[8] Beko, lk. 197—198.

[9] Villaanid — talupojad.

[10] Beko, lk. 198—199.

Siiski omasid seesuguses kohtus esinemise õigust nii süüdistatuna kui ka süüdistajana ainult isikud, kes olid vabad pärisorjalikust sõltuvusest. Pärisorjuslikele talupoegadele oli ainsaks kohtunikuks nende mõisnik või ta valitseja, kes kohtumõistmisel pärisorjade üle polnud millegagi seotud.

Peale kohalike feodaalide ja kuninglike kohtute olid Lääne-Euroopas keskajal veel linnakohtud ja kirikukohtud. Kuningas andis immuniteete, s. t. kuulutas kohalike feodaalide kohtuile mitte-alluvaiks nii üksikute isikute valdusi kui ka terveid linnu. Linnades mõistsid kohut valitavad linnavanemad ühes skabiinidega (kaasistujatega). Kohtumenetlusse tungivad üha enam ja enam inkvisitsioonilise protsessi elemendid — kohtulikku kahevõitlust kasutatakse üha harvemini ja harvemini, teda asendavad tunnistajate öeldised ja piinamine kui vahend süüdistatu ülestunnistuse saamiseks. Hulkurite, „kahtlaste" inimeste vastu alustasid linnavõimud ise kriminaaljälitamist, ilma kannatanu kaebuseta. Linnakogukondade ja feodaalisandate vahel käib sel perioodil lakkamatu võitlus: linnad taotlevad õigust omavalitsuseks, ostes end vabaks feodaali kohtust ühes tema hirmsate sundvõttudega. Kohtud linnades on varaliste klasside ladviku (linnakodanluse ja mõisnike) kohtuteks.

Kirikukohtud tekkisid juba Rooma impeeriumi aegadel, kui Rooma imperaatorid andsid kõrgemale vaimulikkonnale distsiplinaarvõimu temale alluva vaimulikkonna üle. Lääne-Euroopas saavutas vaimulikkond keskajal oma kohtufunktsioonide laienemise: kirikukohtu allumusse viidi kõik usuvastased eksimused, olenemata sellest, kas nad olid korda saadetud ilmaliku või vaimuliku isiku poolt.

Kirik oli kõige suurem feodaalisand ja kirikukohtud hakkavad asju arutama kiriku- või kloostrimaadel elavate pärisorjuslike ja vabade talupoegade igasuguste kuritegude kohta. Mõned asjade kategooriad allusid nii ilmalikele kui ka vaimulikele kohtuile. Kui arvesse võtta, et kirik võimalikult rohkem asju püüdis viia enda kohtualluvusse, nähes kohtus oma mõju ja tulu allikat, siis on kerge seletada, miks feodaal- ja kirikukohtute vahel käis äge võitlus.

Feodaalse epohhi kohtute kohta võib öelda: „kelle maa, selle kohus". Ja tõeliselt, „senjööril olid omad kohtunikud nagu ka omad

sõdurid, nad avasid oma assiise (kohtuistungeid), nii nagu läksid sõjakäigule. Relvad ja kohtud olid neile nende õiguste kindlustamiseks: relvadega nad kaitsesid endid võrdsete vastu, kohtutega — madalamate vastu," kirjutab prantsuse õigusajaloolane Helie [11].

Sellest on selgesti näha, et feodalismi epohhil oli kohus „madalamate", s. t. töötavate, sunnismaiste ja poolsunnismaiste rõhumise ja ekspluateerimise relvaks.

Feodalismi epohhil oli õigusemõistmise teostamine tihedalt seotud maa eraomandiõigusega.

„Kohtumõistmise õigus," kirjutab Helie, „on ainult omandi kõrvalharu. Ta on päraldis, prerogatiiv või, kui tahate, üks paratamatu kohustus, mis oli seotud maa valdamisega."

„Seal, kus lakkas olemast omand, lakkas olemast ka kohtuvõim."

Feodaalse epohhi kohus — see on ekspluataatorite poolt teostatava töötajate avaliku rõhumise organ.

§ 2. Kohus keskaegsel Inglismaal.

Enne normannide sissetungimist (1066. a.) teostasid anglosaksidel kohut *shire*'i või sadakonna vabade inimeste koosolek ja kuninga poolt nimetatav šerif. Mittevabad ning võõral maal elunevad vabad inimesed ei omanud õigust osa võtta kogukonna koosolekust. Kõrgemaks kohtuks olid anglosakside kuningas ja kogukonna vanemate koosolek — *Witenagemot*. Protsess oli süüdistav. Tõenditeks olid vanne, ordaalid (veega ja tulega proovimine). Karistusena rakendati kõige sagedamini trahvi.

Peale Inglismaa vallutamist 1066. aastal normannide poolt eesotsas William Vallutajaga muutus kogu Inglismaa tema maaks, senjööriaks. Maad ning pärisorjad jagatakse vasallidele ja allvasallidele kuninga kaaskondlasist. William Vallutaja paneb kehtima keeruka administratsioonisüsteemi, mis täielikult on temale allutatud. Jõuga alistatud maa pidi omama ka tsentraliseeritud, vägevat riigivõimu, vägivallaaparaati. Igas krahvkonnas, milledeks Inglismaa oli jaotatud, määrati kuninga ametnik (šerif), kes oli sõjaväeülema, kuninga fiskaalametniku ja kohtuniku funktsioonidega. Šerifi ametikoht anti sageli rendile: ta kohustus andma kuninglikule kassale teatava summa, kuid elanikkonnalt võetavad maksud läksid tema kasuks, mille läbi kannatasid kõige enam talupojad. Kõik šerifid olid algul vahetult allutatud kuninga nõukogule. Kuninga nõukogus võtsid istungeist osa parunid kuninga

[11] Helie, § 325.

või tema *capitalis justitia* eesistumisel. Kuningas ühes tema juhtimisel oleva nõukoguga tegi väljasõite maakohtadesse, arutas šerifite ning teiste ametiisikute aruandeid ja mõistis kohut. Vastandina kontinentaalse Euroopa riikidele ei loovutanud kuningas kohalikele feodaalidele ühes maavaldustega kohtuõigust, välja arvatud harvad erandid. Šerifite kohus oli kohus kõigile seisustele. Kuid šerif ise ei teinud otsust: ta oli eesistujaks, aga otsuse tegid kohtus kaasaistuvad maaomanikud, kes pidasid neid või teisi ameteid. Nende kaasistujate hulgas esines anglosakse ja normanne, kuninga vasalle, allvasalle, linna ja küla vabu maaomanikke. See oli maaomanike kohus. Kõrgemaks astmeks oli kuninga kohus. Kuningas mõistis kohut oma heaksarvamuse järgi, kasutades sageli süüdiolevate ja süütute isikute varanduse konfiskatsiooni lihtsalt kuningliku laeka täitmiseks. Kuninga ja šerifite omakasupüüdlikkuse all ei kannatanud mitte ainult anglosaksid, vaid ka võitjad — normannid. Šerifite kui kohtunike ja andamikogujate tegevus sundis isegi kuningat rakendama vahendeid nende taltsutamiseks: liiga suur oli talupoegade rahulolematus ja liiga ähvardav oli kuningavõimu kukutamise oht.

Šerifite liiga ilmsete kuritarvituste vastu võitlemiseks jaotati XII sajandil Henry II ajal kogu Inglismaa 6 kohturingkonnaks, milledesse perioodiliselt sõitsid välja kuninga volinikud ja korraldasid assiise (istungeid) tavaliste ja ametlike isikute hulgast võetud manukate osavõtul, kes võtsid osa ka šerifi kohtu istungeist. Mõningaid asjade kategooriaid lahendasid need kuninga volinikud ise, kuid muudes asjades tehtavad otsused nad esitasid kuningale kinnitamiseks. Järk-järgult siirdub kohus šerifi käest nende isikute kätte; šerif hakkas ainult otsuseid täide viima ja temale jäid administratiiv-finantsilised ja sõjaväelised funktsioonid.

Toimub ka kuninga nõukogu reorganiseerimine. Väljasõitvad kohtunikud kujundavad perioodiliselt kuninga nõukogu kohtuosakonna — kuninga pingi kohtu. Kuningas Richard Lõvisüda ajal jaguneb see kohus 2 ossa; XII sajandil kujunes Inglismaal kõrgema kohtu 3 osakonda:

1) riigikassa kohus (*Court of Exchequer*),
2) kuninga pingi kohus (*Court of the Kings Bench*),
3) üldiste kohtuasjade kohus (*Court of Common Pleas*).

Riigikassa kohus arutas riigikassa tuludesse puutuvaid asju, kuninga pingi kohus — kriminaalasju, üldiste kohtuasjade kohus — tsiviilasju. Igas sellises kohtus oli 5 kohtunikku. Need 15 isikut said asutise asukoha järgi nimetuse — Westminster'i kohtunikud. Kaks korda aastas sõitsid Westminsteri kohtunikud välja maakohtadesse, pidades seal oma assiise (istungeid). Väljasõitvate kohtunike istungeist võtsid osa vabad maaomanikud — anglosaksid ja normannid. Kuninga kantslerikohus (*Court of Chancery*) arutas asju Londonis, tegemata väljasõite maakohtadesse. Ta omas suurt kompetentsi, kuhu kuulusid kõige mitmekesisemad asjad. Hiljem ta kompetents kitseneb üha rohkem, siirdudes teistele kohtutele. Üldiste kohtuasjade kohus ja riigikassa kohus kaotati 1880. aastal.

Henry II reformid kohtu alal tugevdasid tunduvalt kuninga võimu ja põhjustasid parunite rahulolematust.

Feodaalisandate võitlus kuningaga tema võimu tugevdamise vastu lõppes parunite võiduga: 1215. a. John Maata ajal nad sundisid teda alla kirjutama „Magna Charta Libertatum'ile". Parunite muude nõudmiste hulgas oli osutatud, et „kuningas saab määrama kohtunikke, konstaableid, šerifeid ja bailiff'eid ainult nendest inimestest, kes hästi tunnevad kuningriigi seadust ja omavad soovi seda hästi täita" (art. 45). Ainult selle tingimusega ta säilitas õiguse nimetada oma Prantsuse valdustest päritolevaid isikuid.

Kuningas pidi lubama, et ta annab tagasi summad, mis ta oli välja pressinud kohtutrahvide näol, samuti ka omavoliliselt võetud varanduse (art. 52 ja 55). Kuningas andis peale selle garantii, et täidetakse tavasid (eriti tavasid, mis kuulusid Henry II reformidele eelnevasse aega). Omavoli ja vägivalla vältimiseks määrati:

„Mitte ühtegi vaba inimest ei arreteerita, ei panda vanglasse, ei jäeta ilma valdusest, ei kuulutata väljaspool seadust olevaks, ei pagendata mingil muul viisil ega kahjustata ja me ei lähe tema peale ja ei saada kedagi tema peale mitte muidu kui ta peeride seadusliku kohtuotsuse ja maa seaduse järgi" (art. 39).

Tagasipöördumine tavaõiguse juurde nähtub samuti ka ettevaatusabinõudest, mida rakendatakse ruineerivate kohtutrahvide ja seadusvastaste konfiskatsioonide takistamiseks (art. 20—22). Heatahtlikku suhtumist leidis seesugune juriidiline uuendus, nagu assiiside kohtumenetlus. Krahvkonna kohtu assiisides arutati asju kahe kuningliku kohtuniku poolt, kellede juures oli neli valitud rüütlit selleks, et kaitsta alamaid senjööride või naabrite vägivalla vastu (art. 18—19). „Charta" autorid avaldavad umbusaldust šerifite suhtes ja, ümberpöördult, usaldust juristidele *Curia Regis* (kuningliku kohtu) koosseisust.

„Charta" kehtestas, et kuninglik kohus tavaliste tsiviilkohtuasjade arutamiseks ei järgneks kuningale tema retkede ajal: mõningad kohtuskäijad laostusid, järgnedes rändlevale kuningale ja ta kohtule. Selline on art. 17 mõte: „Üldised kohtuasjad ei tohi järgneda meie kuuriale, vaid neid tuleb arutada mingis kindlaksmääratud kohas."

Hiljemini loovad parunid lordide palati, mis oli kuninga nõuandvaks organiks; ühtlasi on see kõrgemaks kohtuks tähtsamais riigivastaste kuritegude kohta käivais asjus.

Ammustest aegadest alates eksisteeris Inglismaal ühiskäenduse süsteem. Kogukond vastutas kuritegude eest, mis olid toime pandud tema maa peal või mõne tema liikme poolt, kui ta ei esitanud kurjategijat kohtule.

Kõik vabad elanikud Inglismaal olid koondatud erilistesse gruppidesse, 10 inimest igas grupis. Kui mõni sellise grupi liige sooritas kuriteo, siis ülejäänud 9 vastutasid tema kohtusse esitamise eest.

See ühiskäenduse süsteem lõi arengupinna *jury* instituudile, s. t. vannutatud kaasistujaist koosnevale kolleegiumile, kellest pärast arenes välja vandemeeste kohus. Kohtadele väljasõitvad kuninga volinikud hakkasid koguma sadakondade ja kogukondade esindajaid, kes pidid vande all andma vastust kuninga voliniku küsimustele selle kohta, millised kuriteod on sooritatud ja kelle poolt, kas polnud kohalike ametnike poolt sallitud mingeid kuritarvitusi jne.

Vandemehed andsid vastuseid neile küsimusile endi isikliku teadmise alusel faktide kohta, mis kuninga volinikku huvitasid. Kui nende teadmine polnud küllaldane, siis nad teostasid juurdlust ise, omaendi vastutusel ja riskil. Valevastuse eest langesid vandemehed vastutuse alla. Nõndanimetatud Clarendon'i assiisid 1166. a. legaliseerisid selle korra rakendamise tähtsamais kriminaalasjus. Vandemehed esinesid siis pigemini tunnistajaina kui kohtunikena.

Alates Henry II valitsemisajast (XII saj.) võis iga isik, kelle vastu oli süüdistusprotsessi korras tõstetud mingi süüdistus, vältida normannide poolt Inglismaal kehtestatud kohtulikku kahevõitlust, kui ta toetus vandekohtunike näol esinevate kohalike elanike arvamusele. Pärast seda kujunes tavaliseks küsida süüdistatult, kuidas ta soovib lasta kohut mõista — kas kohtuliku kahevõitluse või ordaali teel või tema süüküsimuse esitamise teel vandemeeste lahendamisele. Vandemehed, kelle poole kahevõitluse vältimise otstarbel otsustati pöörduda, olid grupp naabreid, kes kuninga ametnike poolt olid välja kutsutud selleks, et nad vande all vastaksid mingile küsimusele ja teeksid verdikti. Maatülide kohta käivais asjus vastasid vandemehed küsimustele, mis tegid kindlaks fakte, kuid pooled omasid õigust kuulutada nende verdikti enesele mittekohuslikuks.

Igas krahvkonnas pidid kaksteistkümmend inimest igast sadakonnast ja neli igast külast väljasõidukohtunike ees tegema avalduse mõrtsukate ning varaste kohta; šerifitele oli antud korraldus kasutada vandemehi kuritegude avastamiseks.

„Seesugused sadakonna „süüdistavad vandemehed", keda Henry II ajal seati üles šerifite poolt, muutusid XII sajandi lõpul valitavaiks. Valimiste teostamise moodus, jäljendades üht kiriku tava (*la voie de compromis* — valimised vahendajate kaudu), oli keerukas: keskajal suhtuti lihtsatesse valimissüsteemidesse üldse umbusaldusega. Krahvkonna notaablid — arvatavasti need, kes kuuriate istungeist osa võtsid — valisid neli rüütlit, aga need neli rüütlit krahvkonna poolt valisid kaks „täieõiguslikku rüütlit" iga sadakonna (*hundred*) kohta; need kaks „täieõiguslikku rüütlit" (*legales milites*) ühes kümne teisega, keda nad valisid ise, moodustasidki sadakonna vandemeeste kolleegiumi. Rüütlite puudumisel võidi valida lihtsaid vabu inimesi."

Alates XIV sajandist hakkab juurduma praktika, et süüdistatu süüküsimus läheb teise vandekohtunike kolleegiumi lahendamisele, mitte aga sellele, kes süüdistatu kohtu alla andis. Kohtulik, nõndanimetatud „väike" *jury* hakkab eralduma süüdistavast ehk „suurest" *jury*'st. Samast ajast hakkab ka

muutuma vaade vandekohtunikele, kes tunnistajatest hakkavad muutuma kohtunikeks. Kuid jälgi endisest vaatest vandekohtunikele kui tunnistajaile võime Inglismaal leida veel XVII sajandil.

Niiviisi kujunes see vandekohtu vorm, mis Inglismaal kestis kuni 1933. a. Henry III ajal ilmuvad suur *jury* ja väike *jury*. Suur *jury*, koosnev 23 kaasistujast, lahendas kohtu alla andmiseks küllaldaste tõendite olemasolu küsimust; väike *jury*, koosnev 12 vandekohtunikust, tegi süüdistatu süüdioleku või süütuse või hagi põhjendatuse kohta käiva verdikti.

Vandekohtunike verdikti alusel tegi kohtunik oma otsuse. Kohtust osavõtmine oli kogukonna liikmete üheks kohuseks.

Väljasõidukohtunike perioodilised väljasõidud ei andnud kohtadel tekkivate kriminaal- ja tsiviilasjade kiire arutamise võimalust. Inglismaa valitsus püüdis võidelda kuritegevuse kasvamise vastu, andes seadlusi, mis suurendasid kogukonna liikmete vastutust sooritatud kuritegude eest, kohustades neid üles otsima ja üle andma šerifitele kurjategijaid ja määrates rahatrahve kogukonna liikmetele iga kuriteo eest, mille süüdlast polnud avastatud. Et aga need vahendid ei aidanud, siis volitab valitsus XIV sajandil kohalikke maaomanikke, mitut isikut igast krahvkonnast, „hoidma rahu", andes neile volituse politseiliste vahendite teostamiseks, ja loovutab neile mõned kohtu funktsioonid. Algul neid nimetati *conservatores pacis* — rahuhoidjateks, hiljem *Justices of the Peace* — rahukohtunikeks.

Koos politseiliste funktsioonide teostamisega mõistsid rahukohtunikud-rahuhoidjad kohut vähemtähtsais kuritegudes. Väljasõidukohtunikud arutasid kõiki ülejäänud asju.

Rahukohtunikud arutasid väiksemaid asju ainuisikuliselt, tõsisemaid asju kollegiaalselt. Iga veerandaasta tagant kogunesid kõik krahvkonna rahukohtunikud krahvkonna pealinna ja vandekohtunike osavõtul arutasid neile alluvaid asju. Rahukohtunikud määrati kuninga poolt nimekaimate maaomanike hulgast; on täiesti arusaadav, kelle huve nad kohtus silmas pidasid.

Tudor'ite dünastia ajal tugevneb kuningavõim uuesti; kuningas asutas erilise kohtu Tähekoja nimetuse all. Kohtunikeks neis olid kuninga nõukogu liikmed. Tähekojale anti üle rida asju, mis seni allusid väljasõidukohtunikele. See kohus oli loodud Euroopa mandri absolutistlike monarhiate kohtute eeskujul ja tegutses inkvisitsioonilise protsessi printsiipide järgi.

Stuart'ite dünastia ajal püüdsid kuningad oma poliitikat teostada kuninga õukonna ja suurmaaomanike väikese ladviku huvides. Kodanlus ja uus aadel kukutasid revolutsiooni tagajärjel Stuart'ite dünastia. Tähekoja kohus kaotati 1640. a., sest ta kehastas valitseva klassi ainult ühe väikese grupi huve, vastandina kodanluse ja uue aadli huvidele. Valitsevas klassis endas olevate gruppide teissugune korrelatsioon ei lubanud Inglismaal luua kohtusüsteemi Euroopa mandri absolutistlike riikide eeskujul.

Kodanluse võimu pärast toimuva võitluse resultaadina anti 1679. aastal niinimetatud „Habeas Corpus Act", mis kehtestas kohtuliku kontrolli vangistamiste seaduslikkuse üle ja tagas varalistele võimaluse vältida eelvangistust enne kohut (välja arvatud riigireetmise kohta käivad asjad) käen-

duse esitamise teel. See akt on kuninga õiguste piiramise edasiseks arenduseks raha- ja maa-aristokraatia huvides.

Kodanlus ja maaomanikud Inglismaal, kus vabrikant sageli oli ka maaomanik, aga maaomanik — pankur või tööstur, oskasid omavahel kokku leppida kuningavõimu kitsendamise arvel. Seetõttu oligi Inglise kohtusüsteem nii omapärane, kus kõrvuti kodanliku õiguse tänapäevaste instituutidega pole vähe feodaalõiguse instituutide jäänuseid.

§ 3. Kohus absolutismi perioodil.

Kuningavõimu tugevnemisega algab kohtu tsentraliseerumise ja bürokratiseerumise protsess. Kõigepealt avaldus see kuninglike kohtute tähtsuse tugevnemises, kellede kohtualluvusse järk-järgult siirdub üha suurem arv asjade kategooriaid. Kuningas hakkas vahele segama kohalike feodaalide poolt teostatavasse õigusemõistmisse. Toimub ka äge võitlus kuninglike ja kiriklike kohtute vahel.

Kõrgemaks kohtunikuks on kuningas. Ta võib vanglasse heita ilma igasuguse formaalse kohtumenetluseta, võib surma mõista, võib armu anda. Teisest küljest võib ta oma kohtunikuvõimu edasi anda kelleletahes.

Prantsuse kuningas võis anda käsu, mis teatava isiku suhtes lükkas kohtumenetluse 6 kuuks edasi. Kuningas kasutas tavaliselt seda õigust oma lähiskondlaste kaitsmiseks kreeditoride jälitamise vastu. Loodi arvukad kuninglikud erikohtud mõnede asjade kategooriate jaoks, mis sellega välistati kohalike feodaalide kohtute alluvusest. Seatakse sisse apellatsioon kuninglikesse kohtuisse. Lõppeks võidi kuninga käsul igaühte kinni võtta ja ilma kohtuta vanglasse panna. Samasuguse õiguse andis kuningavõim ka intendantidele (provintside kuberneridele) — ministri loal. Seesugune vangistamine ei olnud mõistetav karistusena, vaid preventiivvahendina.

Prantsusmaal olid kuningliku kohtu kõrgemaks astmeks parlamendid ja kuninga nõukogu. Kuningad pidasid tavaliselt nõupidamisi ja kohut oma lähiskondlaste — kõrgemate vasallide osavõtul. Need istungid said parlamentide nimetuse (sõnast *parler* — rääkima). Et aga vasallid ei omanud juriidilisi teadmisi, istusid nende jalgade juures kuninga legistid, konsultandid-juristid, kes andsid vasallidele mittekohuslikku juriidilist nõu. Järk-järgult nii kuningas kui ka tema magnaadid loobusid faktilisest kohtumõistmisest parlamendis, eriti kui 1302. a. kuninga nõukogu eraldati parlamendist. Sellest ajast alates saavad parlamendis kohtunikeks juris-

tid; parlamendi liikme ametikoht omandatakse raha eest ja kujuneb pärastpoole päritavaks.

Parlamendid olid apellatsiooni-instantsiks *bailliage*'i kohtutele ja mõnedes asjade kategooriates ka esimese astme kohtuks. Enamik asju, mida arutati kohalike feodaalide kohtuis, pidi minema parlamentidesse, kelledest sõltus nende kohtute otsuste kinnitamine.

Kõik kuninglikud kohtud ja kohalike feodaalide kohtud olid allutatud parlamentidele, kes oma ringkonnas said kõrgemate kohtute tähenduse.

Parlamentide arv tõusis 14-ni. 1551. aastal asutas kuningas Henri II asjade arvu suurenemise tagajärjel nõndanimetatud presidiaalid (*présidiaux*), kes moodustasid mingi keskmise astme *bailli-* ning *sénéchal*'i-kohtu ja parlamendi vahel.

Keskaegsel Prantsusmaal olid Louis XI valitsemisajast alates kohtuametid müüdavad. Et täita meeletu pillamise tagajärjel alati tühja kuninglikku laegast, mõtles maksunõudja Paulet välja erilise maksu, mida nimetatakse tema nime järgi *paulette*'iks. Seda maksu tasus iga isik, kes ostis ühe või teise ameti.

„Colbert teatab, et tema ajal oli 45 680 kohtu- ja finantsametnikku, kes olid oma ametikohad ostnud 188 miljoni eest. Need kohad maksid 459 miljonit, kuigi andsid ainult 8 miljonit palgana. Tähendab, kõik muu maksis ühiskond [12]."

Kohtuametikohtade müüdavuse tagajärjel kujunesid mõned ametikohad üksikute perekondade monopoliks.

Parlamendis olid peaaegu kõik ametikohad täidetud aadlike või suurkodanluse hulgast tulnutega. Kuid isegi aadlikud pidasid auks olla parlamendi liikmeteks. Kujunes eriline isikute seisus, kes kandsid kohtuniku mantlit, — „mantliaadel" (*noblesse de robe*).

Parlamendid omasid õigust anda neile alluvaile kohtuile administratiiv-politseilisi ettekirjutusi ja olid oma kohturingkonna ülemuseks. Enne kohtute poolt rakendamist allusid kõik seadused kohuslikule registreerimisele parlamendis. Kui parlament keeldus mingi seaduse registreerimisest, siis selle parlamendi kohturingkonda kuuluvad kohtud ei omanud õigust selle rakendamiseks.

Kohtusüsteemi järgmiseks lüliks olid meile juba eespoolsest käsitelust tuntud kuninglikud *bailliage*'id (*bailli*-kohtud) ning *sénéchal*'konnad. Kuninglik *bailliage* oli oma ringkonna kõrgemaks kohtuks nii kriminaal- kui ka tsiviilasjus. Tema arutas ka alamate

[12] Laboulaye, lk. 230.

kohtute otsuste ja määruste peale esitatud kaebusi. Nende tegevuse iseloom on kirjeldatud eespool. Kuid sel perioodil seisis *bailliage*'i-kohtu eesotsas ainult nominaalselt *bailli* või *sénéchal*. XVI sajandil oli see amet auametiks, kuid ei andnud mingeid reaalseid õigusi. XVII sajandil olid *bailli*'lt juba kõik administratiivsed funktsioonid ära võetud. Tegelikult toimusid kohtus kõik asjad *bailli* nimel *général lieutenant*'ide [13] poolt. *Général lieutenant* omas kahte abilist: kriminaalala *lieutenant* ja tsiviilala *lieutenant*. Peale selle kuulusid kohtu koosseisu veel mitu era-*lieutenant*'i, kuninglik prokurör, kuninglik advokaat, kohtusekretär ja kohtutäiturid. On kergesti arusaadav, kuivõrd kasvasid elanikkonna kohtukulud seesuguse kohtunike ja kohtuinstantside arvu suurenemise tõttu.

Prantsusmaal olid kuningliku kohtu alamaks astmeks prevotaalsed kohtud (*prévôt*-kohtud), kellede tegevuse iseloomustus on meil esitatud eespool.

Kohtulikud lõivud ja tasud olid kuninglikes kohtuis väga suured. Kuid peale selle oli kuninglike ordonnantsidega seadustatud tavaks anda kohtunikele kingitusi kohtus võidetud asja puhul.

Peale üldise kohtuvõimu eksisteerisid veel kuninglikud erikohtud.

Linnadel olid omad kohtunikud, kes spetsiaalselt tegutsesid teatud liiki eksimuste arutamisega. Enamikus linnades oli nende kohtunike nimetuseks *échevins*, Bordeaux's *jurats*, Toulouse'is *capitouls*.

Käsitööstuslikud korporatsioonid omasid samuti omi kohtuid.

Prantsusmaal ei viinud kohalike feodaalide kohtute kompetentsi järkjärguline kitsendamine ometigi nende täielikule likvideerimisele kuni Prantsuse kodanliku revolutsioonini. Väga sageli talupojad ei teadnud kuninglikest ordonnantsidest, mis kitsendasid senjöriaalsete kohtute asialluvust.

Kohalike feodaalide kohtud ruineerisid talupoegi äärmiselt. Need kohtud sõltusid täielikult kohalikust mõisnikust, kelle omavoli suurendas talurahva ilma selletagi rasket seisundit.

Seetõttu pole imestada Prantsuse kodanliku revolutsiooni peri-

---

[13] *Lieutenant* tähendab „asendaja", kes täidab kohust, (antud juhul — *bailli*) abiline.

oodil kolmanda seisuse juhendeis olevate nõudmiste üle senjöriaalsete kohtute hävitamise asjus.

Kuritarvitused, altkäemaksu võtmine, pikalevenitamine ja äärmine julmus — need on kohtu põhijooned absolutismi perioodil. „Thorey juhend nimetab kaasaegset tsiviilkohtuprotsessi otseselt „lõputuks labürindiks, millest ei pääse välja, kui kord oled sinna sattunud, mille tagajärjel õnnetu kodanik sageli loobub oma õigusest, sest ta kardab protsessi kestust, mis laostaks ta möödapääsematult isegi sel juhtumil, kui ta kohtupoolena protsessi võidaks [14]."

Paljud protsessid venisid kümneid aastaid. Oli protsesse, mis kestsid terve sajandi, siirdudes isalt pojale, pojalt pojapojale.

Me juba osutasime (1670. a. ordonnantsiga seatud) karistuse valjusele. Toome näitena Loboulaye' osutuse:

„Kodust varast karistati surmaga. Kõigile on tuntud lugu harakast-vargast ja naisteenijast Palaisau'st: õnnetu mõisteti surma, hukati ning tunnistati pärast seda süütuks. Voltaire jutustab, et ta nägi, kuidas poodi üles noor kahekümneaastane tüdruk, ühe naistrahteripidaja teenija, selle eest, et ta oma perenaiselt, kes ei maksnud talle palka, võttis 18 salvrätikut. Inglismaal jäi samasugune seadus jõusse kuni 1820. aastani [15]."

Eraomandiõiguse isegi väike rikkumine tõi kaasa surmanuhtluse. Kui aga jutt oli mingist kallalekippumisest valitseva klassi olulisemaile huvidele, näis isegi surm õnnetule süüdistatule ainult pääsemisena põrgupiinadest.

Teravalt muutusid ka kohtumenetluse vormid: protsessi süüdistuslik vorm asendati järk-järgult liivitusliku, inkvisitsioonilise vormiga. Algus pandi katoliku kiriku kiriklike kohtute poolt.

Prantsuse kodanlik ajaloolane Edouard Laboulaye osutab: „Me saame nüüd aru, miks esimene president Harlay, kes tundis hästi oma aega, vanglaid ning inimesi, ütles, et kui teda süüdistataks Notre Dame'i katedraali kolonnide riisumises, sõidaks ta enne mere taha ja alles siis hakkaks ennast kaitsma; sest jäädes Pariisi ja olles heidetud vanglasse, ta riskeeriks jääda sellesse määramatuks ajaks [16]."

Teine prantsuse protsessualist Helie kirjutab Prantsusmaa absolutismi perioodi kohtust: „Selle seadusandluse pahed torkasid silma. Asjatu on otsida temas garantiid süüdistatule; nad on olemas ainult süüdistusele. Me ei räägi kriminaaljälituse muistsete vormide hävitamisest, kohtu suulisusest ja avalik-

[14] „Kohus Prantsusmaal", lk. 17.
[15] Edouard Laboulaye avalikud loengud („Kohus ja politsei"), lk. 43.
[16] Sealsamas, lk. 46—47.

kusest. Meie vaatlesime teda tema üksikutes osades. Talle on täiesti tundmata printsiip, mille kohaselt süüdistaja ja süüdistatu, need kaks poolt igas kriminaalasjas, kasutavad kohtus samu õigusi, samu eeliseid. Kohtupool, kes esitas kaebuse ning algatas kriminaaljälitamist, võis saada nõu, aga sellest abi võimalusest oli süüdistatu ilma jäetud. Kui viimane toetus õigustavaile faktidele, siis nõuti, et ta vangla müüride vahelt näitaks ära tunnistajad; vastasel korral lükati ta palve tagasi. Jäetuna omaenese jõudude hooleks ja alistatud piinamistele teiskordseil ülekuulamisil, erapoolikuil ülekuulamisil, mis toimusid eesmärgiga sundida teda üles tunnistama temale süüksarvatavat kuritegu, ei omanud süüdistatu teist valikut kui kas üles tunnistada, mis kiiresti viis süüdimõistmisele, või eitada oma süüd, mis venitas protsessi peaaegu lõpmatuseni ja, kokkukõlas täiendava juurdluse määramise ordonnantsiga, heitis ta igavese süüdistuse ikke alla[17]."

Beccaria (1735—1794) oma kuulsas teoses „Kuriteost ja karistusest" astus välja keskaegse kohtu õuduste vastu. Pärast seda Montesquieu ühena esimestest võttis arvustamisele absolutismi perioodi kohtu ühes ta valjuse, piinamise rakendamise, kohtumenetluse salajusega jne. Montesquieu näitab oma „Pärsia kirjades" ja „Seaduste vaimus", et karistuste karmus on kasutu ja ainult demoraliseerib.

1762. aastal annab Voltaire seoses Callas'i protsessiga terava kriitika selle epohhi prantsuse kohtu kohta ja astub seejärel välja kuningliku kohtu paljude ohvrite kaitseks. Dialoogis „André Destouches Siiamis" pilkab Voltaire lõikavalt kuningliku kohtu tegevust Prantsusmaal. Voltaire ise oli 22-aastasena ilma kohtuta Bastille'sse heidetud selle eest, et ta kirjutas luuletuse, milles leiti kuningavõimu kriitikat.

Saint-Simon (1760—1825) kirjutas: „Kui õnnetu peab olema ühiskond, kus ainsaks moraali professoriks on timukas!"

XVIII sajandil prantsuse humanistid ja utopistid, kajastades tol ajal progressiivse kodanluse vaateid, kes ei suutnud enam leppida kogu politseilise isevalitsusliku riigi korraga, mis takistas tootmisjõudude edaspidist arengut, kritiseerisid üha teravamalt ja visamalt „vana režiimi" kohut. 1789. a. Prantsuse kodanlik revolutsioon kohandas selle kohtu uute sotsiaalsete tingimustega. Absolutismiajastu kohus eesotsas kuninga — „Prantsusmaa esimese

[17] Helie, § 517.

aadlikuga“ — on isevalitsuslik-politseilise ja aadlike huve esindava riigi terroristliku arveteõiendamise organ töörahvaga.

Me kirjeldasime Prantsusmaa absolutismiajastu kohut. Samasugust julma omavoli, terroristliku arveteõiendamise pilti töörahva suhtes pakkusid ka teiste absolutistlike riikide kohtud. Laialt on teada „püha inkvisitsiooni“ kurva kuulsusega tegevus Hispaanias ja Hollandis. Vähem tuntud pole keskaegse Saksamaa verise seadusandluse koodeksid, nagu „Carolina“, „Theresiana“, „Bambergi kriminaalkoodeks“ jt.

Keskaegsel Saksamaal (Saksis, Vestfaalis) säilisid kõrvuti kohalike feodaalide kohtutega ka vabade inimeste kogukonnad, kus kohut teostasid skabiinid ja sõfid keisri poolt nimetatud isikute eesistumisel. Neid kohtuid nimetati feemikohtuiks, sest istungid toimusid aiaga ümbritsetud kohtades. Nad eksisteerisid kuni XV sajandini (mõned neist isegi kuni XIX sajandini). Feemikohtud lugesid enestele alluvaiks kõiki feodaalseid valdajaid, kaitstes nende vastu oma õigusi. Feemikohtute istungid olid salajased. Mõnikord nad mõistsid kohalikke feodaalisandaid surmagi ja üks skabiinidest pidi otsuse salaja täide viima.

§ 4. Kohus Prantsuse kodanliku revolutsiooni perioodil.

Absolutistliku riigi äärmuste vastu välja astudes võtsid kodanluse ideoloogid (Montesquieu, Diderot, Beccaria, Voltaire jt.) feodaalse kohtu ühes temale omaste omavoli- ning vägivallajoontega ägedaima kriitika alla. Ühes kujutelmadega vabadusest, vendlusest, kõigi võrdsusest seaduse ees loodi kodanluse poolt samuti kujutelmad seesuguse kohtu kohta, kes oleks kodanikuvabaduse kantsiks, isiku õiguste ning huvide kaitseks.

Seoses seesuguste kujutelmadega kohtust tekkisid nõudmised, et kujundatagu kohus, kes põhineks seesugustel printsiipidel, nagu kohtu sõltumatus valitsusest, kohtunike vallandamatus, suulisus, avalikkus, vahenditus ja võistlevus.

Nende printsiipide kehastust nägi kodanlus vandekohtus ligikaudu samasugusel kujul, nagu ta oli arenenud Inglismaal.

1791. a. konstitutsiooni järgi pidid kohtuvõimu teostama valitavad kohtud, täidesaatev võim anti kuningale, seadusandlik võim — seadusandlikule kogule.

Sama võimude lahususe printsiipi proklameeriti ka 1789. a. 1. oktoobri seadusega. Selle seaduse art. 19 lausus: „Kohtuvõim

ei või mitte mingil juhtumil kuuluda ei kuningale ega seadusandlikule kogule; õigusemõistmist teostatakse kuninga nimel ainult kohtuasutiste poolt, kes on kujundatud konstitutsiooni ja seaduste kohaselt."

Praktikas võimude lahususe teooriat siiski ellu ei viidud. Seda ei võinud ka olla. Võimude lahususe teooriat kasutas kodanlus demagoogilistel eesmärkidel selleks, et varjata kodanluse tõelist jagamatut ülemvõimu. Kujundanud uue riigikorra, kasutas kodanlus kohut kui ühte riigi organit oma ülemvõimu kaitseks.

1790. a. 16.—24. augusti, 1790. a. 1. detsembri ja järgnevate seadustega võeti Prantsusmaal vastu uus kohtuorganisatsioon. Määrati, et kohtuvõimu teostavad kohtunikud, kes valitakse tähtajaks rahva poolt. Rahukohtunikud valitakse 2 aastaks, kassatsioonitribunaali liikmed 4 aastaks, kõik teised kohtunikud 6 aastaks. Väikeste kriminaalasjade läbivaatamine usaldati munitsipaalse politsei kohtunikele, kes valiti munitsipaalsete ametiisikute poolt nende endi hulgast. Nii loodi rahukohtud, tsiviiltribunaalid, munitsipaalse ja paranduslíku politsei tribunaalid, kriminaaltribunaalid, kaubanduskohtud, kassatsioonitribunaal.

Rahukohtunike instituut seati sisse 1790. a. 16.—24. augusti seadusega. Nad pidid algul arutama ainult tsiviilasju eriliste kaasistujate (*prud'hommes assesseurs*) osavõtul. 1791. a. 19. juuli seadusega tehti rahukohtunikele kohuseks teostada eeluurimise menetlust. Paranduslíku politsei tribunaalis pidi asjade arutamine toimuma kolmest rahukohtunikust koosnevas kolleegiumis; ainult küllaldase arvu rahukohtunike puudumisel võidi neist üks või kaks asendada eriliste kaasistujatega (*assesseurs*). Peale selle tehti rahukohtunikele kohuseks järelevalve kohtupolitsei üle.

Kriminaalkohtu alamaks astmeks olid munitsipaalse politsei kohtud (tribunaalid), millised Konvent III aasta 5. *fructidor*'i konstitutsiooniga ära kaotas, samuti nagu kaasistujate instituudigi, andes üle nende kohtute kriminaalasjade läbivaatamise rahukohtunikele.

Tõsisemate kriminaalasjade arutamine toimus vandekohtuis, mis olid kriminaaltribunaalide juures. Vandekohtule alluvais asjus oli nende kohtu kätte andmiseks eriline süüdistav *jury* (*jury d'accusation*), mis loodi 1791. a. Ta koosnes direktorist (ühest kriminaaltribunaali liikmest) ja 8 kaasistujast. Süüdistav *jury* kuulas kinnisel istungil süüdistuse tunnistajate öeldisi ja lahendas küsimust asja lõpetamise või ta vandekohtule üleandmise kohta. 1801. a. asendati suuline arutamine kirjalikuga, kohtuliikme asemel hakati süüdistava *jury* direktoriks määrama valitsuse komissari abi (avaliku süüdistuse organ). Vandekohtunike nimekiri koostati võrdlemisi keerulisel viisil. 1791. a. konstitutsiooniga tunnistati valijateks kõik kodanikud, kes on saanud 25-aastaseks ja kes tasuvad maksu kolmepäevase töötasu suuruses.

Kõik valijad kanti rajooni järgi vandekohtunike üldisesse nimekirja. Rajooni nimekirjast koostas valitsuse komissar (departemangu sündik — valitav ametiisik) omal suval nimekirja 200 inimesest. Sellest nimekirjast koostas kohtueesistuja liisuheitmise teel kohtu istungjärgule kutsutavate vandekohtunike nimekirja. Varatud kaotasid üldse võimaluse olla vandekohtunikeks.

1790. a. 27. novembri — 11. detsembri seadusega loodi kassatsioonitribunaal.

Kassatsioonitribunaalil oli keelatud hinnata kohtuotsuse õigsust asja sisu järgi. Tema oli kohustatud kontrollima, kas kohus on seadust õieti rakendanud, ja seaduse rikkumiste avastamise korral, tegemata uut kohtuotsust, üle andma asja esimese astme kohtule uueks läbivaatamiseks. Kassatsioonitribunaalis oli peale eesistuja 42 kohtunikku. Ta arutas asju vähemalt 15-liikmelises koosseisus.

Rahvuskonvent, kelle käes oli kogu võim, võttis 10. märtsil 1793. a. jakobiinide initsiatiivil ja Pariisi rahvamasside nõudmisel vastu dekreedi revolutsioonilise tribunaali asutamise kohta. Selle dekreedi artikkel 1 määras, et erakorraline kriminaaltribunaal hakkab arutama kõiki asju „kontrrevolutsiooniliste kuritegude kohta, mis on sihitud vabaduse, võrdsuse, vabariigi ühtsuse ning jagamatuse, riigi välise ja sisemise julgeoleku vastu", jne. Algul kuulus tribunaali koosseisu 5 konvendi poolt valitavat kohtunikku, kelledele tehti kohuseks uurimise teostamine ning seaduse rakendamine vandemeeste otsuse kohaselt. Peale nende 5 kohtuniku kuulus tribunaali koosseisu 12 vannutatud kaasistujat ning 4 asemikku, keda samuti valiti rahvuskonvendi poolt.

Tribunaali juures olid ühiskondlik (riiklik) süüdistaja ja tema kaks asemikku, keda valiti rahvuskonvendi poolt. Algul kuulus revolutsioonilise tribunaali kohtu alla andmise õigus konvendi 6 liikmest koosnevale erikomisjonile, kes samuti vaatas läbi algmenetluse, valvas uurimise järele ja pidi koostama süüdistusakte.

5. aprillil 1793. a. laiendati tunduvalt revolutsioonilise tribunaali õigusi seoses Prantsuse sõjavägede ülemjuhataja kindral Dumourier' reetmisega.

5. aprilli dekreet andis revolutsioonilise tribunaali juures olevale ühiskondlikule süüdistajale õiguse algatada kriminaaljälitamist, arreteerida ja anda kohtu alla kõiki isikuid, keda kahtlustati kontrrevolutsioonilistes kuritegudes.

Asjade arvu suurenemine revolutsioonilises tribunaalis põhjustas 5. septembril 1793. a. tema jagamise 4 sektsiooniks, millele vastavalt kohtunike arvu suurendati 16-ni, aga vandekohtunike arvu 60-ni.

1794. a. 10. juuni uus dekreet revolutsioonilise tribunaali kohta pani kehtima, et kõigi revolutsioonilise tribunaali võimkonda kuuluvate kuritegude eest on ainsaks karistuseks surmanuhtlus.

Selle seaduse kohaselt toimus revolutsioonilises tribunaalis kohtumenetlus järgmiste reeglite kohaselt: iga kodanik evis õigust üles anda või kinni võtta ja üle anda ametiisikuile kõiki, keda ta kahtlustas revolutsioonilis te kuritegude sooritamises. Süüdistatu eelküsitlemine enne kohut muudeti ära. Seda võidi rakendada ainult erandjuhtumeil. Süüdistatu süüdimõistmiseks võisid küllaldasteks tõenditeks olla igasugused „moraalsed, esemelikud, suulised ja kirjalikud" tõendid. Esemelike või „moraalsete" süütõendite olemasolul võidi tunnistajaid revolutsioonilise tribunaali istungile kutsumata jätta. Kaitsja osavõtt oli tühistatud. Dekreedi art. 16 kohaselt „süütult laimatud patriootide kaitsjateks loeb seadus vandekohtunikke-patrioote; vandeseltslastele aga kaitsjaid ei lubata". Vaidluse lõpetamisel tegid vandekohtunikud oma otsuse süüdistatu süüdioleku või süütuse kohta, kohtunik aga määras karistuse.

Jakobiinide diktatuuri perioodil määras revolutsiooniline tribunaal surmanuhtluse rohkem kui 2000 inimesele. Tribunaal oli väga tõhusaks relvaks võitluses kontrrevolutsiooni vastu. Ühes sellega etendas revolutsiooniline tribunaal kodanluse üksikute gruppide võitluses võimu pärast arveteõienduse vahendi osa. Kodanluse kordamööda võitvad parteid saatsid oma vastaseid tapalavale.

Revolutsiooniline tribunaal lõpetas oma olemasolu 31. mail 1795. a., kuid juba 1794. a. lõpul viidi revolutsioonilise tribunaali kohtumenetlusse muudatused, mis tribunaali kui erakorralise kohtu iseloomu kahandasid nullini.

Rääkides jakobiinidest ja nende poolt rakendatavast terrorist, osutas Lenin sellele, et „1793. aasta jakobiinid olid XVIII sajandi kõige revolutsioonilisema klassi, linna- ja maakehvikute esindajad. Selle klassi vastu, kes juba tegelikult (aga mitte sõnades) kõige revolutsioonilisemate, kuni giljotiinini ulatuvate vahendite abil oli jagu saanud oma monarhist, oma mõisnikest, oma mõõdukast kodanlusest, selle XVIII sajandi tõeliselt revolutsioonilise klassi vastu läksid sõjaga Euroopa liitunud monarhid.

Jakobiinid kuulutasid rahvavaenlasteks need, kes „aitavad kaasa liitunud türannide sepitsustele, mis on suunatud vabariigi vastu".

Jakobiinide eeskuju on õpetlik. Ta pole praegugi vananenud, ainult et teda on vaja kohaldada XX sajandi revolutsioonilisele klassile, töölistele ning poolproletaarlastele. XX sajandil pole sellele

klassile rahvavaenlasteks monarhid, vaid mõisnikud ja kapitalistid kui klass.

„... 1793. aasta jakobiinid on läinud ajalukku kogu riikliku võimu enda kätte võtnud t ö ö t a j a t e j a k u r n a t u t e tõelise revolutsioonilise võitluse suure eeskujuna e k s p l u a t e e r i j a t e k l a s s i vastu [18]."

1789. a. Prantsuse kodanliku revolutsiooni perioodil sisseseatud kohtusüsteem sai oma lõpliku struktuuri juba Napoleon Bonaparte konsulaadi ja impeeriumi ajastul. „Konsulaadi ajal polnud tagatud materiaalne ühiskondlik kord. Rojalistide röövjõugud pidasid kinni tilisange, nagu direktooriumi ajastul, tapsid patrioote, rüüstasid külades rahvuslikke varasid omandanud isikute maju [19]."

Napoleon Bonaparte kasutas seda olukorda erakorraliste kohtute asutamiseks, kellede abil ta võis vabaneda mitte ainult rojalistidest, vaid ka vabariiklikust opositsioonist.

7. veebruaril 1801. a. volitati valitsust igas departemangus, kus ta leiab selle tarviliku olevat, asutama erakorralisi tribunaale. Need tribunaalid koosnesid eesistujaist ja kahest kohaliku kriminaalkohtu liikmest ning esimese konsuli poolt nimetatavast kolmest sõjaväe- ja kahest tsiviilametnikust. Erakorraliste tribunaalide otsused ei allunud mingile edasikaebamisele. Seesugused kohtud asutati 32 departemangus ja nad olid organiteks, kellede abil Bonaparte võis võidelda oma vaenlastega.

Kohtu lõplik kohandamine suurkodanluse vajadusteks teostus Napoleoni poolt keisririigi epohhil.

VIII aasta 27. ventoosi (18. märtsi 1801. a.) seadus kujundas järgmise kohtusüsteemi: kriminaalkohtud — rahukohtunikud, iga departemangu kriminaaltribunaalid, apellatsioonitribunaalid (neid oli 34) ja kassatsioonitribunaal; tsiviilkohtud — rahukohtunikud, tsiviiltribunaalid, apellatsioonitribunaalid ja kaubanduskohtud.

Departemangu kriminaaltribunaalid arutasid asju kahe *jury* osavõtul — süüdistav *jury* (kus lahendati kohtu alla andmise küsimus) ja kohtulik *jury* (kus lahendati kohtualuse süüdioleku küsimus).

1810. aastal loodi kriminaaltribunaalide (sel ajal ümbernimetatuna kriminaalkohtupalatite) asemele vandekohus apellatsioonikohtu juures, kuna süüdistav *jury* kaotati.

Üleastumiste kohta käivad asjad arutati kantonaalseis kohtuis, kes koosnesid rahukohtunikust ja valitsuse ametnikust (politseikomissarist, *maire*'ist või ta abist), ja kommunaalseis kohtuis, kes koosnesid *maire*'ist või ta abist ning ühest kodanikust-kaasistujast, kes ühtlasi täitis sekretäri funktsioone.

---

[18] L e n i n, Rahvavaenlastest, Teosed, XX k., lk. 505—506.

[19] L a v i s s e - R a m b a u d, I k., lk. 55.

Väärtegude kohta käivad asjad anti üle ringkonna tsiviilkohtuile (tribunaalidele), kelledes oli eriosakond kriminaalasjade arutamiseks.

Tsiviilasju arutasid rahukohtunikud, ringkonna tsiviiltribunaalid, samuti ka kaubanduskohtud.

Apellatsioonikaebusi nii kriminaal- kui ka tsiviilasjus arutasid apellatsioonikohtud, kellede koosseisu kuulusid kriminaal- ja tsiviilosakonnad.

Peale selle loodi nende kohtute juures süüdistavad kambrid, kes valvasid eeluurimise teostamise järele ning lahendasid küsimuse kohtu alla andmisest asjades, mis allusid vandekohtule.

Selle kohtu hierarhia eesotsas seisis kassatsioonikohus. Välja arvatud rahukohtunikud ja kaubanduskohtu liikmed, kes olid jäetud valitavaiks, nimetati kõik ülejäänud kohtunikud keisri poolt. Algul neid loeti vallandamatuiks, kuid 1807. a. määrati, et „üriku oma ametikohuste eluaegseks täitmiseks võib kohtunik saada ainult pärast 5-aastast teenistust selles elukutses".

Tavaliste kohtute kõrval tegutsesid ka erakorralised kriminaalkohtud, keda mainiti eespool.

Kogu see kohtuorganisatsioon likvideeris täielikult vanade kohtute igasugused jäänused ja seadis sisse kohtukorralduse ning kohtumenetluse, mis vastas suurkodanluse huvidele.

Mõningate muudatustega eksisteerib see kohtusüsteem Prantsusmaal kuni käesoleva ajani. Teistes kodanlikes riikides oli kohus ehitatud ligikaudu sama eeskuju järgi nagu Prantsusmaal.

Ka teistes riikides seati vandekohtud tavaliselt sisse kodanliku revolutsiooni resultaadina. Pärast 1848. a. revolutsiooni seati vandekohus sisse enamikus Saksa riikides. 1860. a. seati sisse vandekohus Itaalias. 1864. aastal tekkis vandekohus ka Venemaal. Hiljem tekkis vandekohus Hispaanias (1872. a.).

Vandekohus organiseeritakse kõikjal nii, et vandekohtunike hulka satuksid varaliste klasside esindajad. Kõrvuti kohtuliku vormiga võitluses proletariaadi revolutsioonilise liikumise vastu ei keeldu kodanlus kasutamast ka mittekohtulikku vormi (Kommunistide Liidu protsess, proletariaadi juuliülestõusu mahasurumine Pariisis 1848. a.).

Imperialistliku korra perioodil toimub kodanliku seaduslikkuse lammutamine. Vandekohus saab etteheidete osaliseks.

See tuleneb just imperialismi olemusest. Nagu teada, osutas Lenin, et „Imperialism on kapitalism selles arengu staadiumis, kui on kujunenud monopolide ning finantskapitali ülemvõim, kui kapitali väljavedu on omandanud väljapaistva tähtsuse, kui on alanud maa-

ilma jaotamine rahvusvaheliste trustide vahel ja on lõppenud kogu maakera territooriumi jagamine suurimate kapitalistlike riikide vahel“ [20]. Kodanliku seaduslikkuse laostumine kapitalistliku korra kõdunemise perioodil puudutab loomulikult ka vandekohut.

Väljapaistev kodanlik jurist Ihering osutab vandekohut kritiseerides, et „minu arvamus vandemeeste instituudi kohta on see, et vandemehed — jättes kõrvale ainsa momendi — nende sõltumatuse valitsusest — ühendavad igas ülejäänud suhtes enestes kõiki neid omadusi, milliseid kohtul ei pea olema. Õiguse teadmisest, mida saadakse vaid õppimisega, õigustundest, mis areneb ainult elukutsega ja teadmistega, vastutustundest, mida tingib ainult amet, iseseisvast arvamusest, mis areneb ainult praktika teel, harjutusega — kõigist neist omadusist ilmajäetud inimesed „rahva“ hulgast istuvad kohtunike pingile, mõnikord juba asja kohta publikus või ajakirjanduses kujunenud veendunud eelarvamusega, inimesed, kes on suunatavad teatava kunstiga kaitsja poolt, kes oskab kaitseks vastava tugipunkti leida nende humaansusetundes, nende eelarvamustes, meeleliigutustes, nende huvides, poliitilises suunas, kes hääletamisel on alluvad autoriteedile ja keda vallutab veendumus, millega väljendatakse nende ees see või teine vaade, millele nad ise ei oleks tulnud, kes lohutavad endid sellega, et teised teavad paremini, ja kes veeretavad vastutuse raskuse võõraste õlgadele, sest vandemehed on „heasüdamlikud inimesed, kuid halvad muusikandid [21].“

Väike- ja keskkodanlus, kelle ridadest peamiselt värvati vandekohtunikke, oli sageli opositsioonis finantskapitali tipuga, kes enese kätte oli haaranud võimu. Neil tingimusil ei võinud vandekohus enam tagada selle repressiooni tugevnemist, mida nõudsid võimuloolevad kapitalimagnaadid.

See tähendas, et vandekohtud ei rahulda enam kaasaja kodanluse ekspluataatorlikke tendentse ja püüdlusi. Seetõttu imperialistliku 1914.—1918. a. sõja ja eriti pärastsõja perioodil piiratakse vandekohtute kohtualluvust peaaegu kõigis kodanlikes riikides, seatakse sisse protsessuaalsed normid, mis seda kohtuvormi ligindavad

[20] Lenin, Teosed, XIX k., lk. 143.
[21] Ihering, lk. 302—303. Vt. selles küsimuses ka lk. 304—306.

tavalistele kohtutele. Reas maades kaotati vandekohtud pärastsõja perioodil täiesti.

Reas riikides asendatakse vandekohus kohtuga šöffide osavõtul. Kuid need pole vanad šöfid (skabiinid), kelledega tutvusime eespool. Nüüd moodustavad kaasistujad-šöfid ühise kolleegiumi alatiste kohtunikega. Kapitalistliku ühiskonna tingimustes on šöfid, kes on värvatavad enamikus väike- ja keskkodanluse hulgast, peaaegu täielikus sõltuvuses alatistest kohtunikest. Vandekohtu asendamisel söffidekohtuga oli eesmärgiks tagada kaasistujate sõltuvust alatistest kohtunikest, kes pole iseenesest midagi muud kui kodanliku valitsuse ametnikud.

Vandekohtu kompetentsi kitsendamise protsess, ta osatähtsuse langus on märgitav kõigis kodanlikes riikides. Kõrvuti üldiste kohtutega leiavad laialdast rakendamist iga liiki erakorralised kohtud, sõjaväljakohtud jne.

IV peatükk.

Kohtu ajalugu Venemaal.

§ 1. Kohus Kiievi ja Novgorodi IX—XIV sajandi riikides.

Üleminekuga riiklikule korrale Vana-Venes kujutas kohus enesest samasugust töötajate klassi-rõhumise vahendit nagu Lääne-Euroopaski. Isegi Vana-Vene kõige demokraatlikumates riikides, nagu Novgorodis ja Pihkvas, kus võimu kõrgemaks organiks oli „vetše" (rahvakoosolek) maa vanemas linnas, oli ülekaalus privilegeeritud klasside (bojaaride, nimekate kodanike ja kaupmeeste) mõju kohtule. Nii oli lõppude lõpuks nende vabariikide demokraatlik kuju ainult katteks varakate ülemkihtide (isandate) oligarhilisele võimule. Seejuures peab silmas pidama, et tolle ajastu kohtuaparaat tegeles ainult vaba elanikkonnaga. Orjad, keda ei peetud õigussubjektideks, allusid täielikult oma isandate meelevallale, kellel oli nende üle piiramatu võim. Igivanadel aegadel oli („maa") vetše selle kõrgemaks organiks ja ühes sellega täitis ta kõrgemaid kohtufunktsioone kui esimene instants riiklike kuritegude asjades ja kui apellatsiooni-instants mõnedes teistes asjades.

Hiljem, alates IX—X sajandist, kitsenesid järjest vetše kohtumõistmise õigused ja vetšele hakkavad alluma ainult eriti tähtsad asjad. Vetše-kohus arutas ainult kriminaal-iseloomuga asju (kuigi tol ajal ei olnud veel olemas asjade täpset eristamist tsiviil- ja kriminaalasjadeks). Säärastest asjadest arutas vetše riigireetmise, „mässude", ametiisikute (nende hulgas ka vürsti) kuritarvituste ja kohtuvõimudele vastuhakkamise asju. Peale vetše kõrgema kohtu oli kohtupidamise võim ka kohalikel kogukondlikel liitudel (vervidel).

Peale vetše-kohtu olid olemas veel vürsti- ja kirikukohus. Õigusemõistmise teostamisel abistasid vürsti tema vanemad družinnikud [1] („nõupidajad mehed"), kes moodustasid vürsti juures nõukogu või bojaaride duuma ja kes olid valvel družina huvide eest („bojaaride kohus"). Koos vetše osatähtsuse vähenemisega õigusemõistmise teostamise alal vähenes järsult ka kogu rahva osavõtt kohtupidamisel. Rahva asemel hakkavad kohtumõistmisest osa võtma ainult tema esindajad — „ausad", „tavatundjad" mehed. Rahvas ise muutub „publikuks", kes vaatab eemalt pealt kohtuliku menetluse käiku.

See muutus toimus kahel teel: ühest küljest kaotab vetše vürsti võimu kõvenemise tõttu, kes toetus bojaaride duumat moodustavatele suurmaapidajatele, üha enam tähtsuse, andes oma volitused edasi vähestele, ja teiselt poolt, nagu kirjutab prof. Sõromjatnikov — kohus ise lahkus vetšelt, sest et avalik õigusemõistmine väljakul, „laadaplatsil", lahtise taeva all, kõikide silma all, muutus ohtlikuks. Sotsiaalsed lahkhelid, mis vanavene ühiskonnas üha enam laienesid ja mis muutusid lõppeks peaaegu lakkamatuks kodusegaduseks, tegid võimatuks rahuliku kohtupidamise vetšel, avalikult rahva ees. Pooled, kes tavaliselt ilmusid kohtusse koos „abiliste" ja „sõpradega" ning võisid keset vaidluste lõkkelelöönud kirgi sellesse kaasa kiskuda rahutut rahvahulka, provotseerides seda vägivallategudele, võisid sel teel kergesti kohut terroriseerida, avaldades talle nii või teisiti survet. Ja kohtul ei jäänudki muud üle kui põgeneda vetše väljakult ja lukustada ennast „kohtukojas", olles varjul kinnises ruumis, kuhu edaspidi „kõrvalistel isikutel" oli sissepääs keelatud ja kuhu nüüdsest peale käsu kohaselt võisid „sisse ronida" ainult „kaks vastaspoolt" ja need kohtu kaasistujad, keda mainisime eespool. Sel viisil muutus üldine, kõigile vaba, avalik, rahva südametunnistuse kohus iseenesest kinniseks, peaaegu eraklikuks, rahvast ja tema kontrollist kaugel seisvaks kohtuks, mille tõttu ta oli kergesti kättesaadav „kõrvalistele" mõjustustele. Mitte asjata ei pidanud nüüd sama rahvas pinevalt kohtule meenutama, et ta peab edaspidi „õigust mõistma risti suudeldes ..., et kohtu kaudu ei tohi kellelegi kätte maksta, et kohtu kaudu ei õiendata omavahelisi arveid, et õiget ei hukutata ja süüdlasele ei heideta armu", „et ei võeta salaja meelehead", „vaid mõistetaks kohut võrdselt kõikide üle, olgu see bojaar, kodanik või lihtne noormees".

Kuid need õilsad soovid, mille ainsaks sanktsiooniks oli norm — „kui ei tehta õiget otsust, siis olgu neile Jumal ise kohtunikuks Kristuse teisel

---

[1] D r u ž i n a — kutselised sõdurid, vürsti alatised abilised. D. jagunes v a n e m a k s — bojaarid, vürsti nõunikud, kes täitsid kõrgemaid ametikohti, ja n o o r e m a k s — lihtsõdurid ja vürsti õukonna teenrid. D. ülalpidamise kulud kaeti maksudest ja sõjasaagist. Hiljem kujunesid d-st maaomanike klass ja kõrgemate ametnike seisus. D r u ž i n n i k — d. liige. — Tõlk. märkus.

tulemisel", ei suutnud sellest ajast peale, kui kohus lakkas olemast tõeline rahvakohus, päästa vanavene kohut, mis oli muutunud mängukanniks „ebaõiglaste bojaaride" sotsiaalse oligarhia käes [2].

Aga seda laadi muutused ei võinud jätta mõju avaldamata õigusemõistmise iseloomule: vürst ja tema družinnikud vaatasid kohtule kui tuluallikale. Ja kuivõrd õigusemõistmine samaaegselt rikastas uut kohtunikku, oli viimane ühes sellega asjast aineliselt huvitatud pooleks. Jaht „viradele" ja „prodažadele" [3] tekitas säärases kohtunikus kalduvust süüdistamiseks, otsima igas asjas „süüdlast" ja igal juhul sundis teda pinevalt laiendama oma tegevust, sest mida enam oli kuritegusid ja protsesse, seda tulusam oli see kohtunikule. Selle tõttu ei ole midagi imestada, kui vürstikohtu ajalugu Vana-Venes ei sisalda üksnes selles ajastus kaebusi, et vürstid ja nende tiunid [4] „ebaõiglaste kohtutega" „müüvad" ja „teevad vaeseks" rahva, vaid seda tähistavad ka rahva vastuhakud, mis olid esile kutsutud sama ebaõiglase kohtumõistmisega. Mitte põhjuseta ei tekkinud rahva laiades hulkades aja jooksul iseloomustav kõnekäänd, mis väga tabavalt märkis toimunud muutuse tuuma: „Ära karda kohut, aga karda kohtunikku" [5].

X—XIV sajandi kohtukorralduse alal on tähtsamateks õiguslikeks mälestis-allikateks Vene lepingud kreeklaste ja sakslastega, vürsti määrustik kirikukümnise kohta (X—XII saj.), „Russkaja Pravda" kui ka kroonikad, vaimulik kirjandus jt. allikad.

Vana-Venes leiame juba lepingutes kreeklastega (Olegi leping 911. a. ja Igori leping 945. a.) ühes vihjetega „vene seadusele" tähelepanu juhtimist kohtule kui võitlusorganile kuritegude vastu ühes omakohtu lubamisega ainult erakordsetel juhtumitel (vastuhakkava varga tabamine kuriteo paigal), kuigi me ei leia kohtu organite eneste kohta selgeid kirjeldusi, mis on seletatav nende kompromiss-normidega lepingute eneste rahvusvahelise õiguse iseloomuga. Koos kristianiseerimisega ilmuvad Venes juba Vladimiri ja Jaroslavi ajal kirikumäärustikud, mis seavad sisse erilised kirikukohtud (piiskopi, kloostriülema, staretsite kohtud), milledele allusid ühest küljest usutunnistuslikud ja kirikuasjad, kuid teisest küljest ka üldise ilmega tsiviilasjad (abielu, lahutus, perekonnaasjad, pärandusasjad, nõidumine, kõlblusvastased asjad) nende ela-

[2] Sõromjatnikov, lk. 42—43.

[3] vira — Vana-Venes värstile makstav trahv vaba mehe tapmise või vigastamise eest. Prodaža — trahv kehaliste vigastuste tekitamise ja muude kuritegude, nagu varguste jne. eest. — Tõlk. märkus.

[4] tiun — alama astme kohtunik, kohtuametnik Vana-Venes. — Tõlk. märkus.

[5] Sõromjatnikov, lk. 44—45.

nike suhtes, kes asusid kirikute maadel ja kes olid kiriku hooldusel („kirikuinimesed", „isgoid").

Ühes sellega näevad need määrustikud esmakordselt ette rahalisi kriminaaltrahve, mis laekusid kirikukassasse kirikukohtu kaudu ja kümnise näol määratud viradelt ja trahvidelt vürstikohtule. Vana-Vene kirikukohtu praktikas kehtib vastandina bütsantsi õigusele Venes tavatsetav rahaliste trahvide süsteem kreeka õiguses ettenähtud surmanuhtluse ja ihunuhtluse asemel.

Erilist väärtust vanavene õiguse tundmaõppimisel omab XI—XIII sajandi „Russkaja Pravda" lühike ja täielik väljaanne, kuigi kohtukorralduse suhtes annavad need kogud väga puudulikke teatmeid.

„Russkaja Pravda" räägib vürstikohtust, vihjates „vürsti õuele" kui kohtupidamise paigale, vürsti kohtuametnikest, aga ka maaomaniku kohtu ehk votšina-kohtu tekkimisest isanda distsiplinaarvõimu kujul „zakupi", s. o. maaomanikust sõltuva (mitte pärisorja), isanda maa peal elutseva talupoja suhtes.

Hulga rikkalikumad on selles suhtes Pihkva ja Novgorodi dokumendid kui väärtuslikud allikad vetše seadusandluse kohta XV sajandil. Novgorodis ja Pihkvas jõudsid need riikliku korra üldised olud, mis valitsesid kõigis Vana-Vene maades, kõige kõrgemale arenemisastmele ja koos sellega ka lõpliku lagunemise ja languseni. Nagu teistes maadeski, põhines ka Novgorodis vürsti võim „rjadadel", lepingutel, mis vetše sõlmis vürstiga.

Nende lepingkirjade ürikuid, mis on pärit XIII sajandist kuni XV sajandi lõpuni, on säilinud suuremal hulgal. Nende viimaste vanavene demokraatiate kohtukorralduse süsteem oli kujunenud järgmiseks:

1. Vetše-kohus kui ülemkohus ja kõrgeim apellatsiooni-instants.
2. Ettekandekohus „seisuste" esindajate osavõtul.
3. Vürstikohus ühes possadnikuga (linnas ja väljasõidul) [6].

---

[6] Possadnik — linnapealik Novgorodis ja Pihkvas, vetše poolt rikkamate ja tähtsamate kodanikkude hulgast valitav ametnik, kes koos vürstiga valitses; ta saatis vürsti sõjas, võttis osa vürsti kohtumõistmisest ja koos vürstiga nimetas ametnikke madalamaile kohtadele. Ühe sõnaga — ta kontrollis vürsti iga tegevust. Ta juhatas ka vetšet. — Vast. toimet. märkus.

4. Tiuni-kohus kaasistujate osavõtul.
5. Tuhatniku [7] kohus kaubanduslikes asjus.
6. Oblasti vürsti asehalduri kohus.
7. Kogukonnakohus ja vendluskohus (kogukonna pidustustel).
8. Valitseva asehalduri kohus.

Peab tähendama, et Novgorodi ja Pihkva kohtukorraldust, nagu ka nende riiklikku korda, iseloomustasid suured erinevused vürsti ja kogukonna valitud võimude kaksikvalitsuse järjekindla läbiviimise mõttes.

§ 2. Kohus XIII—XV sajandi Suzdali-Vladimiri Venes.

Tähendatud ajajärk kuulub vene varajase feodalismi ajastusse. Vürsti võimul on maaomanduslik (votšina) iseloom. Vetše kord on lõplikult kadumas, lõplikult on kujunemas feodaalne hierarhia, millega seoses toimub kogu kohtukorralduse süsteemi põhiline reorganiseerimine.

Vürsti kui kohtuniku kõrval tegutseb bojaaride duuma feodaalse aristokraatia huvide kaitse organina.

Kohalik kohtukorraldus organiseeritakse „sööda peal olemise“ [8] alustel linnade asehaldureist ja maakondade vanemaist („volostelidest“). Laialdaselt hakkab arenema ilmalike ja vaimulike feodaalisandate senjöriaalne kohus. Selle kõrval jätkab tegutsemist kogukonnakohus („ausad mehed“). Segakompetentsiga asjade jaoks moodustatakse „üldised“ ja „kohalikud“ kohtud. Üksikute vürstkondade protsesside arutamiseks tegutsevad rajakohtud.

Varajase feodalismi ajastu kohtukorralduse süsteemi tundmaõppimise tähtsamateks allikateks tähendatud ajajärgu seadusandlike mälestiste puudumisel on suurvürstide ja osavürstide lepingulised kirjad, ilmalike ja vaimulike feodaalisandate senjöriaalset

---

[7] Tuhatnik (tõsjatski) — vetše poolt valitav ametnik, kes oli Novgorodi „tuhande“, s. o. rahvaväe juht. Talle allusid kümne „sadakonna“ ülemad — sadanikud (sotski). Kümme sadakonda moodustasid kokku „tuhande“. Tuhatnik esindas kogu Novgorodi rahvast, kes kuulus „tuhandesse“. Ta mõistis teatud asjades ka kohut. — Vast. toimet. märkus.

[8] Termin „sööda peal olemine“, vene „kormlenije“, tähendab, et kohtule vaadatakse kui sissetulekuallikale. — Tõlk. märkus.

kohut sanktsioneerivad annetuskirjad, kohtu- ja õiguskirjad [9], mis tutvustavad meid kohtu ja protsessi organisatsiooniga, Dvinski seadustiku kiri 1397. aastast ja Sudebnik 1497. aastast [10], millede põhjal võib otsustada antud ajastu iseloomustavate joonte üle.

Võšinski tähendab, et tolle ajastu kohtukorraldus põhines kahel peamisel alusel — „sööda peal olemisel" ja tsaari kasuks laekuvate tulude valitsemisel. „Esimese aluse tõttu oli valitsemine keskendatud nn. „sööda peal olijate" kätte, s. t. linna ja maakonna vürsti asehaldurite, lossi maavalitsejate (dvoretskite), õukondlaste jne. kätte; teise aluse tõttu oli valitsemine keskendatud kirjutajate, tsaari tiunide, linnade ja teiste käsutusasutiste ametnike kätte. „Sööda peal olijate" hulgas oli tähtsamaks isikuks „namestnik" — vürsti asemik ehk asehaldur, kellele allusid kõik tema ringkonna elanikud ja kellel oli ka kohtumõistmise õigus [11].

Vürst ja vürstikohtud olid huvitatud mitte kuritegude vähenemisest, vaid nende kasvamisest, sest iga kuritegu andis kroonule rahalist tulu. Jaht metsikuile „viradele" ja „prodažadele" oli kuritarvituste allikaks, mille all rahvas raskesti kannatas. Kohus oli hirmus ja vihatud rahva poolt, kes kannatas igasugu ülekohut vürsti kohtumõistmise ebaõiglaste otsuste tõttu.

„Õigusemõistmise" muutumisele tulutoovaks asjaks mõjus kaasa asjaolu, et kaebuste ja kriminaalasjade arutamist teostasid sageli samad organid, kes kogusid makse. Sõna „tiun" tähendas mitte ainult kohtunikku, vaid ka maksude kogujat.

Vürsti asehaldur samuti ei olnud mitte üksnes kohtunik, vaid ka teatava kindla, talle „sööda peal olemiseks" antud maakonna valitsejaks. Asehaldurite kohtumõistmise õigused olenesid volitustest, mida neile anti vürsti poolt. XV sajandil leiame annetuskirjades näiteid selle kohta, et asehaldurid said linnu „sööda peal olemiseks" „õigusega ja ilma õiguseta", see tähendab, kas kohtumõistmise õigusega kriminaalasjus või ilma selle õiguseta. Vürsti volinik, kes valitses maa-ala üle väljaspool linna, kandis nimetust „volostel". Tema

---

[9] Kohtukirjad — sudnõje gramotõ — vanaaegsed kohtupidamise seadustikud; õiguskirjad — pravovõje gramotõ — kohtu otsuse akt, mis välja anti protsessi võitjale poolele. — Tõlk. märkus.

[10] Sudebnik — 1497. a. väljaantud Moskva vürstiriigi seadusandlike aktide kogu. — Tõlk. märkus.

[11] Võšinski, Kohtukorraldus, 1936. a. v., lk. 74—75.

õigused kohtumõistmise alal määrati samuti kindlaks annetuskirjades ja olid analoogilised asehalduri õigustega.

1497. a. Sudebnikust nähtub, et asemikud ja volostelid mõistsid kohut dvorskoide [12], sadanike ja „ausate" (varakate) meeste osavõtul, hiljem aga stärostate (vanemate) ja tselovalnikute [13] kaasistumisel.

Asehaldurid ja volostelid võisid oma funktsioonide teostamise üle anda oma volimeeste — tiunide kätte; tavaliselt usaldati nende hooleks kohtumõistmine pisiasjades. Asehaldurite ja volostelide juures tegutsesid tavaliselt „pravedtšikud" ja „dovodtšikud". Esimesed nõudsid sisse kohtuotsusega määratud trahve ja teised teostasid kohtusse kutsumisi, igaüks omas piirkonnas. Liikudes omas ringkonnas, elas dovodtšik elanikkude kulul. Üksikutel juhtudel mõistis ta ka kohut. Sel ajastul andis vürst kohtupidamise õiguse, milles ta nägi tuluallikat, ka üksikutele feodaalisandatele, nagu bojaaridele, piiskoppidele, kloostritele. Tekib terve maaomanike, „votšina" kohtute süsteem. Vürst nägi kohtus vahendit, mis andis tema lähedalseisjaile tuluallika elanikkonnalt maksude võtmise näol. Votšina kohtud — need on mõisnikliku aristokraatia kohtud, XV—XVI saj. Venemaa ekspluateeriva ladviku kohtud.

§ 3. Kohus XVI—XVII sajandi Moskva riigis.

Vene kogumise protsessis kujundub lõplikult seisuslik-feodaalne monarhia (opritšniklus, Joann Julm); ühikriigi moodustumise tagajärjeks on tähendatud ajastu kohtukorralduse süsteemi ümbermuutmine.

Moskva riigis on kohtu põhiliseks organiks Moskva suur valitseja ning tsaar, kelle poole palvetega pöördumistele on tõmmatud kindlad takistavad piirid. Kõrgemaks kohtuorganiks on bojaaride duuma ühes selle juures moodustatud kohtumõistmise palatiga (raspravnaja palata).

Otseses alluvuses bojaaride duumale on terve keskorganite süsteem, mis ühendab kohut ja halduskonda ja mis oli stiihilises korras

---

[12] Dvorskoi — vürsti lähem abiline družinnikute hulgast; tegeles majanduslike asjadega. — Tõlk. märkus.

[13] Tselovalnik — rahva poolt valitav kohtukaasistuja, „vandemees", kes oli andnud ametivande, suudeldes risti. — Tõlk. märkus.

kujunenud üksikutest isiklikest käsutusasutistest (prikazidest). Moskva prikazid kujutasid enestest omavahel halvasti piiratud asutiste kuhjumist, kus kohus ja haldusaparaat olid lahutamatult seotud.

Moskva riigis ulatus prikazide üldarv 40-ni, kusjuures nende võimupiirid erinesid üksteisest asjade liikide kohaselt (pomestjete prikaz, votšinate [14] prikaz jne.) või neile alluva elanikkonna kihituse järgi, erialade järgi; seejuures olid olemas ka erilised kohtuprikazid, kuigi kõigil prikazidel oli kohtumõistmise õigus, vähemalt oma alluvate ametnike suhtes. Iga prikazi juhtisid bojaarid või teised kõrgemad aukandjad ja 1—2 djakki ehk kirjutajat.

Nende XVII sajandi Moskva riigi keskorganite seisuslik ilme on väljaspool kahtlust.

Juhtides teatavat valitsemisala, teostasid prikazid neile alluvate isikute ja asjade suhtes kohtumõistmist ja arutasid kaebusi vojevoodide [15] ja teiste ametiisikute peale.

„Kuid mis kohtud need olid? Need olid tüüpilised tsaari kantseleid, täis igasuguseid ametimehi, djakke, alamdjakke, prikaziametnikke. Kohtu kord ei olnud siin avalik, vaid „salajane", põhimõttel: „kuidas tsaar käsib". Need kohtud olid pimedaks tööriistaks tsaari ja uue aadliseisuse käes" (Võšinski).

Kohtadel mõistsid kohut vojevoodid, kes olid rohkem oblastite ja linnade valitsejad kui kohtunikud. Algul mõistsid vojevoodid kohut ainult nende üle, kes said eesõiguse mitte alluda vürsti asehalduri kohtule. Peale selle oli terve rida isikuid (üksikud vaimulikud, kloostrid, välismaa kaupmehed, kasakad, streltsid jne.), kes said tsaari käskkirjaga õiguse alluda vojevoodikohtule.

Hiljem koondasid vojevoodid endi kätte kohtumõistmise õiguse kõigis tähtsamates asjades.

Vojevoodide õigused olid väga mitmesugused. „Suuremates linnades, kuhu määrati vojevoode koos abilistega, oli neil õigus aru-

---

[14] Pomestje — teenistalund, teenismõis, vürsti või tsaari poolt kõrgemale ametnikule teenete eest annetatud mõis või maaomand eluaegseks kasutamiseks. Votšina — pärustalund, pärusmõis, põliseks kasutamiseks annetatud maaomand. — Tõlk. märkus.

[15] Vojevood (vojevoda) — venelastel ja teistel slaavi rahvastel ürgselt väepealik, muutus aja jooksul vürstide juures kõrgemaks haldusametnikuks, maaülemaks jne. — Tõlk. märkus.

tada asju kuni 100 rbl. ja koguni kuni 500 rbl. väärtuses. Uloženije (seadustiku) järgi ei võinud vojevoodid, kel puudusid djakid, arutada votšinatesse, pomestjetesse ja pärisorjadesse puutuvaid asju, muis asjus aga võisid kohut mõista ainult kuni 20 rbl. Kriminaalasjus oli vojevoodide võim ka mitmesugune; enamikul neist ei olnud õigust määrata surmanuhtlust, kuid mõnedel, näiteks kaugemate linnade vojevoodidel, kuhu neid määrati koos abilistega, oli see õigus [16]."

Vojevoodikohus kujutas enesest säärast ebaõiglust ja kuritarvitust elanikkonna vastu, et linnade vastuhakud oma vojevoodidele olid võrdlemisi sagedased.

Klassi-iseloom oli ka teistel kohtutel — otkupi- (rendi-) kohtul, požalovannõi (kõrgemalt poolt annetatud õiguse alusel) kohtul ja putide [17] bojaaride kohtul. Samasugune klassi-iseloom oli ka vaimulikul kohtul, omandikohtul jne. Mõisnike ja votšinnikute [18] kohus oli maaomanike kohus, kes mõistis kohut oma sunnismaiste talupoegade üle, kes olid antud täielikult mõisniku omavoli võimu alla.

Väikeste osariikide ajastu asehalduri (namestniku) instituudi kaotamisega XVI sajandi 50-ndail aastail seab valitsus ajutiselt sisse maa omavalitsuse asutised, andes kohtupidamise elanikkonna poolt valitud meeste kätte. Ühes sellega seati maakondades, „gubades" sisse ka erilised kuritegude, eriti röövimiste jälitamise asutised, guba vanemad — gubnoi starosta'd [19] — valitud kohalikud organid, mis koosnesid 3—4 mehest iga linna ja maakonna kohta ja mille ülesandeks oli üles otsida ja ilma kohtuta karistada röövleid ja vargaid.

„Guba vanemad võisid," nagu kirjutab ajaloolane Lange, „ise karistada surmaga röövleid, tuntud vargaid, mõrtsukaid, vas-

---

[16] Sergejevitš, lk. 305—306.

[17] Putiks nimetati Vana-Venes tulu teatavast tööstusest või kaubitsemisest, mis seotud kohtumõistmise õigusega ettevõtjate üle. — Tõlk. märkus.

[18] Votšinnik oli mitte üksnes maaomanik, vaid tal oli ka administratiiv- ja kohtuvõim tema maa-alal asuvate inimeste suhtes. — Tõlk. märkus.

[19] Gubnoi starosta — ringkonna (guba) vanem — valitav maaametnik, kelle ülesandeks oli võitlemine kuritegevuse vastu. — Tõlk. märkus.

tutades surmaotsuse tegemisel ja täideviimisel ainult oma südametunnistuse ees [20].“ Ajaloolane Lange iseloomustab guba vanemaid hilisemast ajastust, kus kohtuvõim oli keskendatud vojevoodi kätte, kui „vojevoodi abilisi kriminaalasjus“, juhtides tähelepanu raskustele eristada nende tegevuse piire ja seda eriti võrreldes vojevoodide funktsioonidega, kes alatasa segasid endid guba vanemate kompetentsi.

„Guba vanemate valimisi kästi toimetada eraldi igas maakonnas, kõikide seisuste ühisel kokkutulekul, nimelt vaimulike, aadlike, bojaaride järeltulijate, linna-, alevite ja maaelanike osavõtul . . . Oli käsk guba vanemaiks valida paremaid, silmapaistvamaid aadlike ja bojaaride järeltulijate hulgast, kes oleksid selleks s ü n d s a d, hingelt ausad, varanduslikult jõukad ja tunneksid kirja [21].“

Guba vandemehed — tselovalnikud valiti jõukate, ausate ja heade elukommetega isikute hulgast.

Selle ekspluateeritavate kallal arveteõiendamise organi aadlikmõisnikuline koosseis on selge. Hiljem anti guba vanemaile kohtumõistmise õigus ka teistes kriminaalasjades.

Kuid ka neid valitavaid kohtuorganeid ei seatud sisse otsekohe ja igal pool. Oli vaja hulgalisi kaebusi rahva poolt, nagu kirjutab prof. Sõromjatnikov, — et asehalduri valitsemise eestkostmise all tal on röövlite ja igasuguste kurjategijate tõttu lihtsalt võimatu elada. Need maaelanike kibedad kaebused tulid Moskvasse „suure riigi“ igast küljest. Ühtedes ja samades, nagu kokkuräägitud sõnades paljastasid nad Moskva kohtutuse ja oma abituse kurba pilti, jutustades sellest, kuidas neil „röövlid röövivad külasid ja talusid ning tapavad, ja põletavad külasid ja talusid ning teedel röövivad, peksavad ja tapavad surnuks, aga nad ise ilma tsaari „loata“ röövleid otsida ja püüda ei tohi“, sest see oleks kohalike „sööda peal olevate“ kohtunike õiguste avalik rikkumine. Seepärast tavaliselt sääraste palvete sihiks oligi nõutada tsaarilt luba selleks, et elanikud ise oma valitud meeste kaudu võiksid edaspidi „omavahel röövleid otsida ja püüda“ ja mõista nende üle ühist kohut ja neid karistada. Kuid ka siin ei julgenud Moskva valitsejad neile omase konservatismi tõttu kohalikele elanikele otsekohe vastu tulla. Nad saatsid esialgu röövimistest tabatud maakohtadesse ja asundustesse oma tsaari „otsijaid“ ja „nuhke“, kellele tehti ülesandeks koos asehalduritega röövleid kinni püüda. Aga iseenesestmõistetavalt oli säärane abinõu ette määratud täielikule ebaõnnestumisele.

---

[20] Lange, lk. 20 jj.
[21] Lange, lk. 20.

Säärase „otsija“ tulekuga röövimiste läbi laastatud elanike hulka ilmus õieti maale nagu teine asehaldur, kes alati mõistis väga ruttu „sobida“ esimesega ja ühines niimoodi lõppude lõpuks ikkagi tolle kohalike rüüstajate tumeda jõuguga, kus nii kurjalt olid isegi kutselised vargad ja röövlid segunenud kutseliste röövikutega maakonna haldurkonnast [22].“

„Ausad“ mehed, tavatundjad mehed, vandemehed — tselovalnikud, võtsid kohtumõistmisest osa selleks, et „õiguse järele valvata“. Kohtu otsuse kuulutamisest nad osa ei võtnud.

Tavatundjad mehed ja tselovalnikud valvasid kohtuprotsessi õige menetluse järele. XVII sajandil muutusid tselovalnikud, keda valiti jõukate inimeste hulgast, kõikide rahaliste sissetulekute eest vastutavaks. Seepärast ei võta nad enam osa kohtuistungitest ja kujutavad enestest kohaliku vojevoodi juures omalaadseid väikesi ametnikke fiskuse asjade jaoks.

Moskva riigi kohtukorralduse süsteemi tundmaõppimiseks on tähtsamateks allikateks 1550. ja 1598. a. Sudebnikud, maa omavalitsuse seadustiku kirjad, määrused guba vanemate tegevuse kohta, prikazide eeskirjad, Sobornoje Uloženije 1649. a. (eriti selle X peatükk) ja nn. uus-ukaaside kogud. XVII sajandi kohtust oli sunnitud ka tsaari ajaloolane Lange kirjutama: „Algas täieline käsutusasutiste — prikazi — ametnike ja alamdjakkide võimutsemine, kes pidasid silmas asjaajamistel ainuüksi omakasulisi sihte,“ et sellest ajast peale tekkis „kurikuulus „Moskva asjadevenitamine“, kriugaste tegemine ja kõige ülbem, häbematum omakasu, nii et koguni sõnad „prikazi ametnik, alamdjakk“ muutusid kõige häbistava ja autu sünonüümideks“.

§ 4. Kohus Venemaal XVIII—XIX sajandil kuni 1864. a. kohtureformini.

Peetri ajastul tehti esialgu kohtusüsteemis ainult üksikud muudatused, mis olid suunatud sellele, et eraldada kohtu funktsioone administratiivsetest. Nõnda asutatakse 1713. a. kuberneri abi ametikoht kohtu alal — landrichteri amet. 1719. a. seab Peeter sisse nn. õuekohtud.

Vojevoodide juurde asutati assessorite ametikohad eruohvitse-

[22] Sõromjatnikov, lk. 109—110.

ridest või aadlikest, keskuses loodi justiitskolleegium (12. veebr. 1718. a.).

1722. a. oli Peeter I ajal kohtusüsteem järgmise struktuuriga:

1. Valitsev senat.
2. Justiitskolleegium.
3. Õuekohtud.
4. Landrichterid, pärast provintsiaalkohtud.
5. Mõisnikukohus sunnismaiste talupoegade üle.

Kogu selle süsteemi üle seisis kõige kõrgema instantsina keiser.

Erikohtud: kolleegiumid (kammerkolleegium, kommertskolleegium, manufaktuurkolleegium, sõjakolleegium, admiraliteedikolleegium), peamagistraat, provintsilinnade magistraadid ja linnamagistraadid, püha sinod, piiskoplikud konsistooriumid ja vaimulikud valitsejad. Preobraženski prikaz, uurimisasjade salakantselei, paleekantselei, sõjakohtud.

Valitsev Senat (asutatud 22. veebr. 1711. a.) pidi esialgu riiki valitsema tsaari äraolekul. Teiste funktsioonide hulka kuulus ka „ausat kohut mõista". Hiljem määrati Peeter I ajal Senati funktsioonid kindlaks järgmiselt: riigi valitsemine, asjade otsustamine, mis millegipärast ei ole läbi vaadatud kolleegiumi poolt, kaebuste asjad kõikide ametiasutiste peale (esitati senatile kindralreketmeistri kaudu), fiskaalide (järelevalveametnike) kaebuste asjad, kroonuvarguste asjad, kõrgemate ametnike kuritegude asjad, kohtuasjade ja täidesaatvate organite revisjon kubermangudes ning provintsides. Senati „prissutstvijetest" (koosolekuist) võtsid osa kõikide kolleegiumide presidendid ja kindralprokurör.

Kindralprokurör — „keisri silm", prokuratuuri ülem. Valvas asjade arutamise järele Senatis ja oli Senati kantselei peaülemaks. Tema järelevalve all tegutsesid ka fiskaalid (asut. 1722. a.)

Kindralreketmeister (Senati juures). Tema ülesandeks oli: a) läbi vaadata apellatsiooniasjad ja nad üle viia kolleegiumidest Senatisse, b) vastu võtta kaebusi ja neid toetada vastavates instantsides, c) mitte lasta tsaarini „asjatuid kaebusi". (Tsaari nimele esitatud kaebused läksid tema kätte esialgseks läbivaatamiseks.)

Preobraženski prikaz teostas juurdlust ja kohtumõistmist tsaari solvamise asjus ja talle allusid üldse riigivõimu vastu sihitud kuriteod, mis toime pandud pealinnas, ja ka kaardiväelaste asjad. Sisult oli ta kohtu õigusega politseiasutis.

Samasugune iseloom oli ka „uurimisasjade salakantseleil" — politseiasutisel, kuhu oli keskendatud mitte ainult poliitiliste asjade juurdlemine, vaid ka nende läbivaatamine tsaari isiklikul osavõtul.

Kolleegiumid (kommertskolleegium, manufaktuurkolleegium, sõjakolleegium ja admiraliteedikolleegium) olid administratiivsed valitsusasu-

tised ja mõistsid kohut ainult neile alluvate isikute üle või kitsas asjade liigis.

Justiitskolleegium (koosseis: president, asepresident, 4 nõunikku, 4 assessorit, sekretär, notar, aktuaarius, registraator, tõlk ja 3 alamsekretäri) oli tsiviil- ja kriminaalkohtute kolmas aste. Toimetas juurdlust pealinna elanike asjades.

Landrichter (maakonnakohtunik) seisis alama ehk linna-, provintsikohtu eesotsas. See oli esimese instantsi kohus kriminaal- ja tsiviilasjades. Kõiksuguseid vägivalla, röövimiste ja varguste asju võis lõplikult otsustada selles kohtus, kuid surmanuhtluse või sunnitööle (galeeridele) mõistmisel saadeti asi otsustamiseks õuekohtusse. Õuekohus, kokkukõlastades alama kohtu otsust kuberneriga, saatis asja tagasi otsuse täideviimiseks. Juhul, kui õuekohus ei olnud otsusega nõus, saadeti asi uuesti läbivaatamiseks justiitskolleegiumi.

Pea-, provintsi- ja linnamagistraadid. Need olid (valitavad) kohtud kaupmeeste seisusest mitte üksnes tsiviil-, vaid ka kriminaalasjade jaoks. Segaasju, s. o. sääraseid, kus koos kaupmeestega olid kohtu all ka teistest seisustest isikud, arutas magistraat koos õuekohtuga.

„Püha sinod" — kiriku valitsemise kõrgem organ. Mõistis kohut kõigi vaimulike, lahkusuliste, kloostrite ja kirikute teoorjuslike talupoegade üle ja arutas ka abielulahutuse asju.

Votšina kolleegium korraldas kõiki tasumaade asju ja arutas nende valdusega seoses tekkivaid tülisid.

Paleekantselei arutas ainult kroonumaade talupoegade, teenijate ja valitsejate tsiviilasju.

Kuid mitte ainult eespoolloeteldud organid ei mõistnud kohut. Kohut mõistsid ja määrasid karistust ka teised organid, kellede funktsioonid ei olnud alati küllalt täpselt piiriteldud.

„Kuid eriti teravalt ilmnes see segunemine puhtpolitseilise karistamise alal. Kui justiitskolleegium oligi asutatud eriti ainult karistuste mõistmiseks, siis karistamine ise ei olnud sugugi veel tema monopol. Jätkub sellest, kui juhtida tähelepanu politsei instruktsioonile, et veenduda, et politsei volitused Peetri ajal avasid talle kõige laiemad võimalused „kohtulikult" vahele segada „kodanike" elulistesse suhetesse, õigusega määrata näiteks sääraseid karistusi nagu pagendamine ja galeeridele saatmine. Politsei käes oli siis mitte üksnes juurdlus ja kohtu otsuste täidesaatmine, vaid ka too ebamäärane „karistamise" võim, mis muutus täielikuks politseiliseks õigusemõistmiseks, mida on raske eraldada kohtute karistuslikust õigusemõistmisest [23]."

Peeter ei saatnud vähe korda mõisnike ja kaupmeeste riigi tõstmiseks. „Mõisnike ja kaupmeeste klassi tõstmine," ütleb sms

[23] „Kohtureform", I k., lk. 155.

Stalin, „toimus Peetri eestkostmisel teoorjusliku talupoegkonna arvel, kelle seljast võeti kolm nahka.“

Peeter I ajal seisid kohtud, nagu ka teised riigivõimu organid, aadlik-teoorjusliku poliitika teenistuses. Sellest hoolimata oli tema katse luua kohtuorganid, mis eralduksid administratiivorganitest, kahtlemata progressiivse iseloomuga.

Peetri järglased — Katariina I ja Peeter II — andsid kohtu uuesti tagasi kuberneride ja vojevoodide kätte, määrates neile abiks ohvitsere. Kohtute eraldamine eriliseks süsteemiks toimus alles Katariina II ajal. Tema tõi kohtukorraldusse seisuste poolt valitavuse sugemed ja kohtute jaotamise kriminaal- ja tsiviilkohtuteks.

Pärast kubermangude korralduse väljaandmist Katariina II poolt 1775. a. oli kohtusüsteem Venemaal järgmine:

1. Senat.

2. Kubermangudes: kriminaal- ja tsiviilkohtupalatid; kuberner, kes kinnitas kriminaal- ja tsiviilkohtupalati otsused; ülemmaakohus (aadlikele); ülem-rasprava (talupoegadele); kubermangu magistraat (kaupmeestele).

3. Maakondades: maakonnakohus, alammaakohus, alamrasprava, linnade magistratuurid.

Terve süsteemi üle seisis keisrinna kõrgema kohtuna.

Kriminaal- ja tsiviilkohtupalatid koosnesid eesistujast, 2 nõunikust ja 2 assessorist. Need olid revisjoni- ja apellatsiooni-instantsiks asjadele, mida olid arutanud ülemmaakohus, ülem-rasprava ja kubermangu magistraat.

Igas kubermangus oli ülemmaakohus. Ülemmaakohtu täis koosseis koosnes 2 esimehest ja 10 kaasistujast. Selle kohtu juures oli prokurör ühes 2 abilisega („strjaptšiga“). Ülemmaakohus jagunes 2 departemangu (kriminaal- ja tsiviil-). Igas departemangus olid esimees ja 5 kaasistujat. See kohus oli apellatsioonikohtuks maakonnakohtute, maakohtute ja aadli eestkoste asjadele. Hagide asjus üle 100 rbl. otsusega mitterahulolijad võisid asja üle viia tsiviilkohtupalatisse. Kriminaalasjad pidid alati minema revisjoniks kriminaalkohtupalatisse. Ülemmaakohtu esimehed nimetati ametisse keisrinna poolt kandidaatide hulgast, keda esitas kinnitamiseks Senat. Kaasistujad valiti kolmeks aastaks aadlike poolt.

Ülem-rasprava oli apellatsiooni-instantsiks alam-raspravadele (aga seal, kus ei olnud ülemmaakohut, apellatsiooni-instantsiks ka alammaakohtuile) samade õigustega nagu ülemmaakohtul. Koosseis: 2 esimeest

10 kaasistujat. Esimehed valiti kolmeks aastaks mitmesuguste seisuste poolt, nagu aadlikud, rasnotšinetsid[24], kodanikud, ametnikud.

Südametunnistuse-kohus (sovestnõi sud). Selle arutada olid säärased asjad (kriminaal- ja tsiviil-), kus kuritegu oli toime pandud mitmesuguste asjaolude kokkusattumise tõttu, ebausu tagajärjel jne. Koosnes südametunnistuse-kohtunikust (määrati kindralkuberneri poolt) ja 6 kaasistujast (2 aadlike, 2 linnakodanike jne. poolt). See kohus seisis kindralkuberneri järelevalve all ja otsustas asju vähema formaalsusega kui teised kohtud.

Maakonnakohus (maakonnakohtunik ja 1—2 aadli poolt valitud kaasistujat). See kohus arutas esimese instantsi kohtuna kõiki tsiviil- ja kriminaalasju. Lõplikult otsustas ta hagisid kuni 25 rbl. Kõik teised asjad läksid revisjoniks ülemmaakohtusse.

Alam-rasprava. Esimese instantsi kohus riigitalupoegade, vabatalupoegade, postipoiste[25] jne. asjus. Koosseis: rasprava-kohtunik (kubermanguvalitsuse poolt nimetatud) ja 8 kaasistujat, keda valiti kõikide seisuste poolt (peale kaupmeeste ja linnakodanike) ja keda kinnitas ametisse kuberner.

Alammaakohus maakonna politseiülemaga eesotsas oli politsei-administratiivasutiseks. Tegutses mõnedes asjades kohtuna.

Katariina II ajal oli niihästi administratsioon kui ka kohus kuberneri käes. Kuberneri juures tegutseval kubermanguvalitsusel olid järelevalve funktsioonid „õigusemõistmise" üle kubermangu alamates kohtutes ja see ise mõistis kohut nn. vastuvaidlemata hagide asjus.

Järgnevatel aastatel, kuni 1864. a. kohtureformini, pandi kohtukorralduses kehtima mõnesuguseid muudatusi. Põhilised muudatused olid järgmised: kaotati ära ülemmaakohtud, ülem-raspravad ja kubermangu magistraadid. Kriminaal- ja tsiviilkohtupalatid muudeti teise instantsi kohtuiks kõikide seisuste asjades.

Tsiviilkohtupalat arutas apellatsiooni ja revisjoni korras kõiki tsiviilasju. Hagide asjus kuni 600 rbl. oli tema otsus lõplik, hagide asjad üle selle summa läksid kinnitamiseks Senatisse.

Palatile kui esimese instantsi kohtule allusid kõik nõudeasjad mõisade

---

[24] Rasnotšinets — segaseisuslane, isik, kes ei kuulu ühtegi juriidiliselt eristatud seisusesse, nagu aadlisse, kaupmeeskonda, käsitööliste või talupojaseisusesse. Näit. isikliku aadliku laps, kes oma kõrgema hariduse tõttu ei kuulunud makse maksvatesse seisustesse, kuid kes ei olnud riigiteenistuses, mis oleks talle andnud aadliseisuse. — Tõlk. märkus.

[25] Postipoisid — jamštšiki. Reisijate vedamist teostasid naturaalkohustusena talupojad või jälle vabatahtlikud kutselised posti ja reisijate vedajad, kes asusid eriliste postijaamade maa peal. Kasutasid teatavaid eesõigusi. — Tõlk. märkus.

kohta, mis asusid mitmes maakonnas, munitsipaal-omandite hagide asjad ja vaidlused autoriõiguse üle.

Kriminaalkohtupalat oli revisjoni-instantsiks asjadele, mis tulid kõigist kubermangu kohtuist. Esimese instantsi kohtuna arutas ta ametialaliste süütegude asju. Talupoegade ja linnakodanike, kaupmeeste jne. asjad otsustas Palat lõplikult. Aadlike kuriteoasjad läksid uueks läbivaatamiseks Senatisse. Kaasistujad olid valitavad: 2 aadlike ja 2 linna kogukondade poolt.

Maakonnakohus muutus esimese instantsi kohtuks kõikidele seisustele peale kaupmeeste ja linnakodanike. Tema koosseisu kuulusid maakonnakohtunik ja 4 aadlikkude ning maaelanike poolt (kummagi poolt 2) valitavat kaasistujat. Selle kohtu otsus oli lõplik hagide asjus kuni 30 rbl. ja kriminaalasjus, kus karistuseks määrati paranduskaristus[26]. Kõik teised asjad läksid revisjoniks Palatisse.

Valla- ja külakohtud — raspravad jäid alles riigitalupoegade hagide ja väikeste üleastumiste arutamiseks. Nad koosnesid vallavanemast ja kahest valitud kaasistujast. Valla rasprava arutas vaidlusküsimusi asjus kuni 15 rbl. ja küla rasprava kuni 5 rbl., kuna trahvi ülemmääraks üleastumiste eest oli 25 kopikat.

Vähema tähtsusega asjades, kus karistus ei ületanud aresti kuni 3 kuuni, vitsanuhtlust üle 30 hoobi ja trahvi üle 30 rbl., olid kohtu funktsioonid ka linnapealikutel, stani pristavitel ja politsei rajooniülematel.

Sel ajastul tegutsesid Venemaal kaks kohtusüsteemi: üldriiklik ja patrimoniaalne — mõisniku kohus oma talupoegade üle. Mõlemas süsteemis olid kohtunikeks mõisnikud, kes käitsesid seal oma klassihuve. Mõisnik võis saata oma pärisorjuslikke talupoegi vangiroodu kuni kuue kuuni, töömajja kuni kolme kuuni ja määrata vitsanuhtlust kuni 40 hoopi. Kubermanguvalitsuse kaudu võis mõisnik anda oma talupoegi soldatiks või saata neid Siberisse.

Alamate kohtute otsused kuulusid ülemate kinnitamisele. Asjaajamise aeglus, venitamine, altkäemaksu võtmine oli kohtutes kohutav. Oli saanud kombeks, et asja arutati kohtutes mitu aastat (eranditeks olid riigivastased ja mõned teised kuriteod, milledest valitsevad klassid olid eriliselt huvitatud).

Feodaalse ja tsaristliku Venemaa kohtukorralduse ajalugu on töötajate ekspluateerimise vormi ja meetodite ajalugu kohtu kui erilise võimuorgani, kui ekspluateerijate klassi valitsemise organi kaudu.

„Meie kohalike ja alamate kohtute ennereformiaegne süsteem,“

[26] Kõik karistused jagunesid kahte liiki — kriminaal- (raskemad) ja paranduskaristused (kergemad).

kirjutab sel puhul Foinitski, „kus kohtud olid politsei käes ja olid läbi imbunud seisuslikust organisatsioonist, ei võinud ühiskonda rahuldada. See süsteem ei taganud ei kohtuvõimu iseseisvust ega ka talle vajalikke teadmisi, ta andis õigusemõistmise tähtsa asja ebasündsatesse kätesse, kust tuli must ebaõiglus, altkäemaksu võtmine ja protsessi äärmine aeglus [27].“

Paremat iseloomustust ennereformiaegsele kohtule ei anta ka koguteoses „Kohtureform“ (I k., lk. 239). 1915. a. ilmunud koguteose autorid loetlevad selle kohtu järgmisi puudusi:

1) seisuslikkuse printsiip kui kohtukorralduse süsteemi alus,
2) kohtu isikliku koosseisu madal vaimne ja kõlbeline tase,
3) sandipalgad kohtuministeeriumi ametkondades, mis tekitas piiritut altkäemaksu võtmist kõikides kohtuasutistes,
4) kohtu orjalik sõltuvus administratsioonist,
5) prokuratuuri järelevalve tegelik jõuetus,
6) kohtuinstantside lõpmatu mitmekesisus ja rohkearvulisus,
7) ääretu venitamine protsessuaalnormide rohkuse juures,
8) kohtumõistmises suulise asjaajamise ja avalikkuse puudumine,
9) kantselei saladuse võimutsemine,
10) protsessi juurdlev või inkvisiitorlik iseloom, mis põhines formaalsete tõendite teoorial,
11) karistussüsteemi otstarbetu julmus.

Esitame sellest koguteosest üksikuid väljavõtteid, mis illustreerivad ennereformiaegse kohtu puudusi tsaristlikul Venemaal.

„Suuremaks paiseks, mis määndas vanu kohtuid, oli üldine altkäemaksu võtmine, milles olid süüdi viimane kui üks, alates väikesest kantseleirotist kuni kohtuministeeriumi võimsate kõrgete ametnikkudeni. Peaaegu kõik kaasaeglased räägivad meile kui ühest suust laialt levinud kombest võtta õigelt ja süüdlaselt, võtta kõike, mida juhtub olema. „Pealinnades võetakse ainult neilt, kel on asi ajada, siin aga kõigilt: peamehed, kohtunikud, kaasistujad, sekretärid ja koguni ärakirjade tegijad, kõigil neil on kindlad sissetulekud oma röövimisest,“ kirjutas 1821. a. luuletaja Rõlejev Bulgarinile [28].

„Ja keda küll kõiki ei leidunud selles altkäemaksu võtjate jõugus! Võeti politseis, kubermanguvalitsuses, Senati kantseleis, võtsid uurijad ja kohtunikud, võtsid lõppeks isegi kubernerid, ühe sõnaga, kõik olid, nagu ütleb Aksakov, „vargad varga seljas“. Maakonnapolitsei oli täies koosseisus maksu-

[27] Foinitski, lk. 287—288.
[28] „Kohtureform“, I k., lk. 213—214.

rentniku palgal, aga sageli ka varaste, eriti hobusevaraste palgal" („Kohtureform", I k., lk. 214).

Kui vaadata tolle aja kohtu isiklikku koosseisu, siis üldine altkäemaksu võtmine nende poolt ei ärata ka enam imestust. Samas koguteoses öeldakse sel puhul järgmist:

„Hariduse tsensust kohtunike jaoks ei olnud määratud ja iga aadlik, kel oli mingi auaste, või kaupmees, kes kuulus gildi, võidi valida igale ametikohale kohalikes kohtuasutistes. Seepärast moodustasid esimese instantsi kohtutes kirjaoskamatud või vähese kirjaoskusega isikud koosseisu enamuse. „Koguni Senatis," ütleb säärane asjatundja-tunnismees nagu N. J. Stojanovski, „olid haritud inimesed, muu hulgas juristid, niivõrd suureks harulduseks, et näiteks 1841. a. leidus Senati seitsmes Peterburi departemangus ja kahes üldkogus, kel olid oma eri kantseleid, ainult 6 kõrgema haridusega isikut."

Ennereformiaegsete kohtunike harimatusele seltsis õige sageli kõige madalam kõlbus. Jarenski maakohtus näiteks „kägistas" kaasistuja ära kohtu esimehe „vihast tema vastu". Mogilevis aga oli tsensor Nikitenko sõnade järgi „tsiviilkohtupalati esimeheks inimene, kes varastas paljaks mõisaomanikunaisterahva, kelle juures ta oli valitsejaks, ja kriminaalkohtupalati esimees tappis ära inimese, mille eest ta oli uurimise all. Niisugused olid ennereformiaegsed kohtunikud, kuid ei olnud paremad ka need asutised, kus nad kohut mõistsid" („Kohtureform", I k., lk. 211).

Aga mitte üksnes kohtunikud ja seisuste poolt valitud kaasistujad ei valmistanud ennereformiaegsele kohtule nii paha kuulsust: suurt osa mängisid selles ka igasugu kantseleiametnikud.

Mitte asjata ei öelda koguteoses „Kohtureform", et „saatuse määrajaiks ei olnud muidugi need jumalad, kes istusid kohtulaua taga, mis kaetud punase kullaga äärestatud kaleviga. Kaks suure habemega seisuste esindajat kaupmeeskonnast oleksid kahtlust avaldamata ise oma surmaotsusele alla kirjutanud. Aadlikest kaasistujad võtsid harva kohtuistungist osa. Saatuste määrajaiks ei olnud ei heasüdamlik eesistuja, vürtsitatud ja rasvaste anekdootide harrastaja, ei ka eesistuja abi rikkalikult kullaga tikitud mundris, tagaukse kaudu toodud viimaste õukonna uudiste levitaja. Kõikvõimsaid saatuse jumalannasid, kes ketrasid saatuse lõnga, ei olnud palatis mitte kolm, vaid kaks: lauaülem ja sekretär. Kuid veel enne, kui nende sõrmed olid lõnga kokku keeranud, jooksis juba sinna, kuhu tarvis, kolmas tegelane — kantselei kirjutaja — heldekäelise kaebealuse juurde ja viis talle alles kuivamata ärakirja kavatsetavast otsusest".

Nõnda valitses vanades kohtutes kõigis asjus kantselei, ja sekretär kui eriteadlane paberliku asjaajamise konksude alal mängis seal juhtivat osa. Kaasistujad olid tavalisteks statistideks, aga enamikul juhtudel nad lihtsalt puudusid ühtede või teiste asjade arutuselt.

Kõige haletsemisväärsemas seisukorras olid maksukohuslaste seisusest valitud kohtunikud. Maakonnakohtutes peeti sageli maaelanike poolt valitud kohtukaasistujaid valvuriteks, sest nad ei julgenud astuda ilma ette teatamata

aadlike istungiruumi. Aga selle kohta, missugused inimesed olid kaasistujateks magistraatides, annab kujuka pildi järgmine lugu.

„Kohtuminister krahv Panin, astudes kord Peterburis ühte kohturuumi, kohtas seal kedagi meest aluspesus, luud või hari käes. Ministri küsimusele, kus on kohtunik, vastas mees, et kohtunikku ei ole, aga küsimusele, kus on kaasistuja, vastati, et mina olengi kaasistuja. Krahv, vaadates talle otsa, sõnas: „Teie... sina," ja läks minema sõnagi rääkimata. Ja tõepoolest, talupoegade või kaupmeeste seisusest kaasistujad täitsid sageli jooksupoisi, valvurite ja ahjukütjate ülesandeid ja jooksid ametnike käsul poodi, tuues neile kohturuumi napsi ja suupistet.

Selle tõttu on ka arusaadav, et protsessijate ja kohtualuste silmis ei olnud esimesel kohal mitte kohtunikud, vaid sekretärid, kes bürokraatliku vormitäitmise katte all võisid isiklike suhete ja omakasupüüdlike sihtide tõttu iga asja „liigutada" või venitada[29]."

Protsessi bürokraatlik vorm kutsus esile peale altkäemaksu võtmise ja „musta ülekohtu" ka kohutava aegluse ja venitamise nii kriminaal- kui ka tsiviilasjades.

Laseme siin sellest rääkida parun Korff'il, kes väga elavalt kirjeldab selle kurva olukorra üksikasju: „Kolmandas departemangus oli otsustamata asju 375, aga täitmata otsuseid ja määrusi üle 1500. Kolmest kohtuliikmest kohtunik kõrge vanuse ja hädise tervise tõttu tegeles asjadega väga vähe; üks kaasistuja oli surnud, kuna teine alatasa teatas enese haige olevat ja peaaegu kunagi ei ilmunud kohtusse. Kahest sekretärist oli üks samuti surnud, kuna teine, nähes, et ta on mõistetud määramata ajaks teenima ilma palgata ja leidmata mingisuguseid vahendeid oma suure pere toitmiseks, kaotas tahtmise töötada, ja pealegi ei saanud ta ka mitte midagi teha nii kohtunike tegevuseta oleku ja puudumise tõttu kui ka kantselei tõrkumise tõttu, kelle kõlbmatus ületas revidentide väljenduse järgi igasuguse usutavuse..." „Neljandas departemangus oli jäänud otsustamata ligi 600 asja, aga täitmata otsuste ja määruste arvu ei teadnudki keegi; seda arvu aga kontrollida ei olnud kuidagi võimalik, sest et registrid, raamatud jne. olid täitsa segi. Mõlemas departemangus liikusid natuke ainult need asjad, millede pärast pooled käisid iga päev ja pealetükkivalt järele pärimas, teised aga vedelesid ilma läbi vaatamata ja arutamata kantselei laudade ümber. Kuid see kõik oli ainult tilgake meres võrreldes sellega, mis avastati 1831. a. Peterburi kubermangu asutistes. Seal ilmnes 120 000 otsustamata asja ja nende hulgas oli 5361 ametialalise kuriteo asja."

Kohalikud asutised ise püüdsid aastate jooksul kuhjunud asju vahel õige omapärasel viisil likvideerida. „Ühes kriminaalasjade palatis," kirjutab oma mälestustes Kolmakov, „pandi tähele kohutav aeglus kinniistuvate isikute asjade arutamisel. Ministeeriumist tuli eeskiri eeskirja järel palatisse, kus nõuti kiiremat asjade otsustamist. Mõni aeg pärast seda sõitis selle palati eesistuja Peterburi ja ilmus rõõmsa näoga kohtuministri juurde,

---

[29] „Kohtureform", I k., lk. 212—213.

kandes ette, et tema palatis on kõik asjad otsustatud. „Kuidas te seda siis tegite?“ küsis minister. „Teie hiilgus,“ vastas eesistuja-aadlik, „ma kasutasin ära erilise juhuse. Meie kubermangu türmis istuvad kinni mõned väga osavad ametnikud: ma siis jagasin neile asjad välja — ja nad kirjutasid mulle ruttu valmis kõik, mis vaja.“ Kuuldes seda, lõi minister krahv Panin kaks kätt kokku ja lahkus vastuvõtutoast, sest ta ei leidnud sõnu vastamiseks.“ Võib kujutella, kuidas lahendati kriminaalasjad nende omapäraste kohtunike poolt, kes ise kandsid karistusi kriminaalse iseloomuga süütegude eest. Muidugi, kriminaalvangid esinesid arvatavasti väga harva kohtunike osas, kuid kriminaalasjad, millede põhjal süüdistatavad vaevlesid aastaid eeluurimisvangistuses, otsustati sageli mõne minutiga ja otsused neis asjus, sageli väga karmid, tehti kohtunike poolt, kel ei olnud vähimatki aimu antud asja sisust[30].“

§ 5. 1864. a. kohtureform.

Eespool nägime Venemaa kohtukorralduse seisundit XIX sajandi esimesel poolel. Seisuslike kohtute süsteem neile omase altkäemaksu, äraostmise, omakasupüüdlikkuse ja kohtunike-mõisnike otsese omavoliga ei vastanud uutele ühiskondlikele suhetele, mis moodustusid Venemaal XIX sajandi teisel poolel, muuseas ka tugevnenud kodanluse huvidele.

1864. a. kohtureform tõi tunduvaid muudatusi pärisorjusliku Venemaa kohtukorraldusse. Terve rida tsaristliku Venemaa tegelasi kujutas omal ajal 1864. a. kohtureformi kultuuri ja tsivilisatsiooni ülima saavutusena. Tõeliselt aga ei olnud see kaugeltki nõnda. Mitte eitades selle reformi paljusid jaatavaid külgi, peab siiski tähendama, et ta oli uue ühiskondliku klassi — kodanluse teatavate kindlate klassi-püüdluste eredaks avalduseks.

XIX sajandi 60-ndail aastail kujunes ja kõvenes kodanlik majandus, mis õõnestas vana pärisorjuslikku korda.

Uutes oludes ei suutnud vana seisuslik kohus rahuldada kodanluse, aga ka osa aadli nõudeid. 1864. a. kohtureformi kutsusid esile tolleaegse Venemaa muutunud majanduslikud ja ühiskondlikud suhted. Kohtuseadustike loomine 1864. a. kohtureformi tulemusena järgnes otseses seoses talupoegade pärisorjusest vabastamisele 1861. a. Omakorda oli tsaristlik valitsus sunnitud 1861. a. vabastama talupoegi pärisorjusest Krimmi sõjas (1855.—1857. a.) tsa-

[30] „Kohtureform“, I. k., lk. 230.

rismi lüüasaamise ja talupoegade vastuhakkude tagajärjel. Tootmisjõudude kasvu takistasid Venemaal pärisorjuslikud suhted — uus kodanlus vajas vaba tööjõudu, sest et pärisorja töö ei olnud küllaldaselt tootlik.

ÜK(b)P ajaloo lühikursuses kirjeldatakse tsaristliku Venemaa seisundit möödunud sajandi 60-ndail aastail järgmiselt:

„Tsaari-Venemaa astus kapitalistliku arengu teele hiljem kui teised maad. Kuni möödunud sajandi 60-ndate aastateni oli Venemaal vabrikuid ja tehaseid väga vähe. Ülekaalus oli pärisorjusel põhjenev aadlike-mõisnike majandus. Pärisorjuse ajal ei saanud tööstus täiel määral areneda. Pärisorjuseaegse sunniviisilise töö viljakus põllumajanduses oli madal. Kogu majanduslik areng nõudis pärisorjuse hävitamist. Krimmi sõja kaotuse tagajärjel nõrgestatud ja mõisnike vastu sihitud talupoegade „mässudega" ärahirmutatud tsaarivalitsus oli sunnitud 1861. a. pärisorjuse kaotama [31]."

1864. a. kohtureform andis võimaluse tuua riigiaparaadisse enesesse sääraseid muudatusi, mis vastasid elu uutele nõuetele, muutmata nende asutiste kui töötajate ekspluateerimise ja rõhumise organite olemust. Ta on mälestusmärgiks klassivõitlusele, mis arenes Venemaal tema ajaloolise arengu teataval etapil, kus võimu juurde asus tol ajal oma elujõudude terves õitsengus olev kodanlus, kuna võimu juures oli raugastunud ja hävingule pühendatud aadel. Kuid peab siiski märkima, et 1864. a. kohtureform oli teatavaks sammuks edasi, sest tol ajal oli ka kapitalismi ja kodanluse osa progressiivne, võrreldes feodaal-teoorjuse korraga.

Kohtuseadustikud kuulutasid välja järgmised kohtukorralduse kodanlik-demokraatlikud põhimõtted: kohtu sõltumatus administratsioonist, protsessi avalikkus ja võistlevus, poolte võrdsus kohtu ees, süüdistatava õigus kaitsele. Tõeliselt olid kõik need põhimõtted üles ehitatud nõnda, et andsid võimaluse neid ära kasutada ainult varakate klasside huvides.

Uued seadustikud lõid kaks kohtute süsteemi: üld- ja rahukohtud. Tsaristliku Venemaa kogu kohtusüsteemi eesotsas seisis 1864. a. kohtuseadustike järgi Senat kõrgema kassatsioonikohtuna, ainus ja ühtne kogu Venemaa jaoks. Erakordsetel juhtudel oli Senat esimeseks instantsiks eriti tähtsates asjades. Kohtadel olid organi-

[31] Lühikursus, lk. 5.

seeritud kohtupalatid — üks mitme kubermangu peale (Venemaal oli üldse 14 kohtupalatit). Kohtupalat oli apellatsiooni-instantsiks asjadele, mida oli arutatud ringkonnakohtus ilma vandekohtunike osavõtuta, ja esimese instantsi kohtuks mõnede ametialaliste ja poliitiliste süütegude asjus.

Ühes sellega oli kohtupalat kohtu valitsemise organiks tema ringkonnas tegutsevate ringkonnakohtute suhtes.

Esimese instantsi kohtuks üldises kohtusüsteemis oli ringkonnakohus, mille tegevuspiirkond hõlmas mitu maakonda. Ringkonnakohus arutas tähtsamaid kriminaalasju vandekohtunike osavõtul ja mõnesuguseid asju ilma vandekohtuniketa.

Väljaspool üldist kohtusüsteemi seisis Ülemkriminaalkohus. Teda pidi kokku kutsutama tsaari erilise ukaasiga eriliselt tähtsate asjade läbivaatamiseks. Tema kokkuastumine määrati kindlaks iga kord samuti tsaari ukaasiga, sellepärast ta ei funktsioneerinud kui tavaline kohtuasutis ja tema kokkukutsumise juhtumid olid erakordselt harvad.

Üheks põhilisemaks kohtureformi uuenduseks oli rahukohtute süsteemi loomine: ainuisikuline rahukohtunik, kes arutas tsiviil- ja kriminaalasju, ja apellatsiooni-instantsina maakonna või pealinna rahukohtunike kogu. Kassatsiooni-instantsiks oli ka rahukohtutele Senat.

Rahukohtunikud olid valitavad, kui mitte arvestada tehtud erandeid Taga-Kaukaasiale ja mõnele teisele rahvuslikule piirimaale. Rahukohtunikud valiti maakonna semstvo kogu või linnavolikogu poolt. Kui arvesse võtta, et semstvo kogud koosnesid mõisnikest, pappidest ja tsaari ametnikest, aga linnavolikogud peamiselt vabrikantidest, kaupmeestest ja majaomanikest, siis võib endale kerge vaevaga kujutella nende poolt valitud rahukohtunike klassikoosseisu. Kuid tsaristlik valitsus, mitte rahuldudes sellega ja kartes, et revolutsioonilised või vahest ka vabameelsed elemendid võiksid tungida rahukohtunike koosseisu, määras, et rahukohtunike kandidaatide nimestik kinnitatakse enne kuberneri poolt. Kuid ka pärast valimist võis kuberner esitada Senatile omad märkused nende isikute kõlbeliste omaduste ja poliitilise ustavuse kohta, kes olid valitud rahukohtunike ametisse. Rahukohtunikud kinnitas lõplikult ametisse Senat.

Rahvuslikes kubermangudes ja piirimaadel (Taga-Kaukaasia,

endise Poola kuningriigi kubermangud jne.) ei olnudki rahukohtunikud valitavad: neid määrati ametisse keisri käskkirjaga kohtuministri ettepanekul. Selles ilmnes tsarismi rõhuv rahvuslik poliitika.

Et kindlustada rahukohtunike püsivat klassi-koosseisu, oli sisse seatud varanduslik tsensus. Et omada õigust saada valitud rahukohtunikuks, nõuti linnades kinnisvara omamist väärtuses mitte alla 3—15 tuhande rubla, olenedes asukohast; maa-rahukohtunike kandidaadid pidid omama maad mitte alla 200—900 tiinu, samuti olenedes asukohast.

Rahukohtuniku ametisse ei võidud valida või määrata juudiusulisi isikuid (juute) ja välismaa alamaid. Kandidaadid pidid olema vähemalt 25 aastat vanad, vähemalt keskkooli haridusega ja vähemalt 6-aastase praktilise tegevuse staažiga.

Professor Slutševski tähendab, et tsaarivalitsus määras rahukohtunike kandidaatidele varandusliku tsensuse vahendina, mis pidi tagama võimalust oodata seda omavalt isikult „hoolitsemist ühiskondliku ja erajulgeoleku ning seadusliku korra eest“ [32].

Siin on jutt selle ühiskondliku korra ja erajulgeoleku kaitsest, mis kindlustaks kodanlusele ja aadlile eraomandi.

Rahukohtunikud arutasid nii tsiviil- kui kriminaalasju. Tsiviilasjus allusid rahukohtunikule hagid kuni 500 rublani. 1912. a. 15. juuni seadusega laiendati rahukohtunikele alluvate tsiviilasjade hinnamäära 1000 rublani. Piirimail võisid rahukohtunikud arutada hagisid kuni 2000 rublani. Kriminaalasjus allusid rahukohtunikele need kuriteod ja üleastumised, millede eest tsaristliku valitsuse kriminaalseaduste järgi võidi määrata karistusena noomitus, märkus, rahatrahv kuni 300 rublani, arest kuni 3 kuuni ja vanglasse paigutamine kuni 1½ aastani.

Rahukohtunike poolt läbivaadatud asjade apellatsiooni-instantsiks oli maakonna rahukohtunike kogu (sjezd mirovõh sudei).

Rahukohtunikud jagunesid aurahukohtunikeks ja jaoskonnakohtunikeks. Aurahukohtunikud ei saanud palka ja täitsid oma ülesandeid kas poolte palvel või järjekorras. Jaoskonnarahukohtunikud tegutsesid oma jaoskonna piirides. Tavaliselt oli maakonnas mitu rahukohtuniku jaoskonda, millest igaüks hõlmas mitu valda.

---

[32] Slutševski, lk. 52.

Ringkonnakohus oli esimese instantsi kohtuks kriminaal- ja tsiviilasjades. Osa asju arutas ta kolme alatise kohtuliikme koosseisus. Apellatsioonid säärase koosseisuga ringkonnakohtu otsustele esitati kohtupalatile. Tähtsamaid kriminaalasju arutas ringkonnakohus koosseisus: kolm ringkonnakohtu liiget (nendest üks eesistujana) ja 12 vandekohtunikku.

Vandekohtunike kohtu ehk vandekohtu sisseseadmist Venemaal peeti kõige silmapaistvamaks sündmuseks kohtukorralduse alal. Tõeliselt aga rahva elemendi ehk rahva esindajate toomine kohtusse ainult varjas tsaristliku Venemaa kohtu kui varakate klasside kohtu ekspluataatorlikku sisu. Seda on kerge selgeks teha, silmas pidades vandekohtunike koosseisu. Vandekohtunike valik teostati nii, et nende koosseisus olid ülekaalus elanike varakate kihtide esindajad. Vandekohtunikud valiti maakonna või linna komisjoni poolt a a d l i p e a m e h e eesistumisel. Komisjoni kuulusid semstvo või linnavolikogu, prokuratuuri ja p o l i t s e i esindajad.

Vandekohtunikud pidid vastama järgmistele nõuetele: pidid olema 25—70 aastat vanad, linnades omama kinnisvara 500—2000 rubla väärtuses, olenedes asukohast, või omama maad 10—40 tiinu, olenedes asukohast, või omama sissetulekut palga näol või muust tegevusest vähemalt 400—1000 rbl. suuruses summas aastas, või olema esimese või teise gildi kaupmehed; talupoegadele oli määratud eelnenud teenistuse staaž mitte alla kolme aasta järgmistes ametites: vallavanem, külavanem, külapea või kirikueestseisja (starosta), semstvo nõukogu liige. Nendesse ametitesse pääsesid ainult kulakud.

Kui sellele veel juurde lisada, et vandekohtunikud ei saanud oma ametikohuste täitmise eest mingit tasu, siis on selge, miks töötajate esindajail ei olnud võimalik vandekohtust osa võtta.

Vladimir Iljitš Lenin kirjeldab terves reas oma töödes tsaristlikku kohut kui kohut, mis oli kodanluse peen, kuid julm ja halastamatu vahend tema võitluses töötajate vastu. Artiklites „Sunnitöö määrused ja sunnitöö kohtuotsus", „Juhuslikud märkmed" ja reas teistes artiklites kujutab Lenin tsaristliku Venemaa kohut kui aadli-mõisnike ja kapitalistlike ekspluateerijate kohut, kuid selle juures Lenin toonitab, et vandekohus oli siiski võrratult demokraatlikum kohtu teisest vormist — kohtust seisuslike esindajatega.

Kohtupalat, mis oli seisuslike esindajate kohtuks, arutas riigireetmise või tsaari ametnike ametialaliste kuritegude asju ja moodustas kohtu koosseisu neljast kohtupalati liikmest ning kolmest

seisuslikust esindajast: kubermangu või maakonna aadli peamehest ja linnapeast ning vallavanemast. Aadli peamees, raha- või kaubanduse-kodanluse esindaja ja külakulak ning peale nende neli tsaari ametnikku — see oligi seisuslike esindajate kohus. See kohtutüüp, mis Lääne-Euroopas tundmata, oli üks feodalismi jäänuseid, mis 1864. a. reformiga säilitati.

Maal loodi talupoegade jaoks vallakohtud. Vallakohtutesse esitasid kandidaate külakogukonnad; nende kandidaatide hulgast kinnitas maakonnaülem (alates 1889. a.) neli kandidaati kohtunikuametisse ja neile neli asemikku. Vallakohtu esimeheks määras maakonnakogu kas ühe kohtunikest või vallavanema.

Vallakohtud arutasid talupoegade-vahelisi hagisid kuni 300 rublani ja pärandus- ning talundi varajagamise asju kuni 500 rubla väärtuses. Vallakohtud arutasid ka üleastumise asju kiriku korra ja heakorra nõuete rikkumise alal, tulekaitsemääruste vastu eksimise asju, väikeste varguste, kergete kehavigastuste tekitamise asju jne. Karistusena võis vallakohus määrata aresti kuni 30 päeva ja kuni 1903. a. vitsanuhtlust kuni 20 hoopi. Kehalise karistuse kandmisest olid vabad kõik naisterahvad, üle 60 aasta vanad mehed, isikud, kel oli vähemalt keskkooli haridus, kiriku eestseisjad ja isikud, kes olid valitavates ametites või kel olid medalid.

See seisuslik kohus oli samuti feodalismi jäänus. Olles kuulekas vahend tsaari ametnike (algul nõndanimetatud „rahu vahemehe" — mirovoi posredniku, hiljem maakonnaülema) käes, pidi see kohus asendama 1864. a. reformiga hävitatud orjapidajatemõisnike patrimoniaalkohtu.

XIX sajandi 80-ndate aastate reaktsioon mõjustas ka tsaristliku Venemaa kohtusüsteemi. Kõigepealt piirati vandekohtu kompetentsi. 1889. a. 12. juuli seadusega kõrvaldati 35 kubermangus valitavad rahukohtunikud ja asendati määratavate linnakohtunikega, ringkonnakohtu maakonnaliikmetega ja maakonnaülematega (zemski natšalnikutega).

See reform tähendas võimuorganite loomist talupoegadega arveteõiendamiseks mõisnike huvides.

Maakonnaülematel olid kaunis laiad administratiiv-funktsioonid talupoegade suhtes: neil oli õigus määrata kuni 3-päevane arest ilma vormilise menetluseta, nad võisid määrata arestkaristust küla- ja vallavalitsuse ametikandjaile kuni 8 päevani, neid ametist vallandada ja neil oli õigus määrata talupoegadele rahatrahve.

Maakonnaülemaile ja linnakohtunikele allusid tsiviilasjus hagid

mitte üle 500 rbl., mis olid tekkinud maa rentimisel või isikliku teenistumise alal põllutööl, nõudmised keeldkarjatamise ja muude põldude ning heinamaade rikkumise asjas, kui tekitatud kahju summa ei ületanud 500 rubla, ja kõik teised varalised nõudmised mitte üle 300 rbl.

Peale selle allusid neile peaaegu kõik kriminaalasjad, mis varem allusid rahukohtunikele. Maakonnaülema ametisse määrati ainult põlisest aadlist päritolevaid isikuid, kel oli kinnisvara mitte alla 7500 rubla väärtuses ja seda peamiselt selles paigas, kus nad pidid teenima, kui neil veel pealegi oli üks sääraseid ametikohti, nagu aadli peamees.

Maakonnaülemad kuulusid ametialaliselt siseministeeriumi alla. Nende kohuseks oli ka vallakohtute otsuste kinnitamine. Nad tegutsesid ainult maal.

Linnakohtunikud määrati ametisse kohtuministeeriumi poolt. Asjade arutamiseks, mis enne allusid rahukohtunikele ja mis ületasid linnakohtuniku ja maakonnaülema kohtualluvuse, asutati ringkonnakohtu maakonnaliikme ametikoht. Teiseks instantsiks asjadele, mis olid olnud maakonnaülemate ja linnakohtunike otsustada, oli maakonnakogu. (Selle eesistujaks oli maakonna aadli peamees ja liikmeteks maakonnaülemad ja mõned teised ametnikud.) Kolmandaks instantsiks oli kubermangukogu — „prissutstvije" (administratiivasutis kuberneri eesistumisel).

Sel nn. kohalikul kohtuvõimul oli otsene klassi-iseloom: mõisnikud, maakonnaülemad, kubernerid ja politseiorganid, kes valvasid linnakohtuniku tegevuse üle jne.

Poliitilised kuriteod tulid arutusele kohtupalatis seisuste esindajate osavõtul. „Nagu teada," kirjutab Lenin, „kujutavad need seisuste esindajad, liidetud üheks kolleegiumiks kohtunike-ametnikega, enestest tummi statiste, mängivad manuka viletsat osa, kirjutavad alla sellele, mida suvatsevad otsustada kohtuasutiste ametnikud. See on üks neid seadusi, mis pika roduna ulatuvad läbi kogu Vene ajaloo uuema reaktsioonilise ajastu, mida ühendab üks ühine püüe: jalule seada „tugev võim" [33]."

Peale revolutsioonilise liikumisega ja revolutsionääridega kohtu kaudu arveteõiendamise kasutas tsaristlik valitsus laialdaselt ka „poliitiliste" kuritegudega arveteõiendamist väljaspool kohut. Tol ajastul arutati tsaristlikes kohtutes tervet rida suuri poliitilisi protsesse.

[33] Lenin, Teosed, IV k., lk. 83.

Suure kuulsuse osaliseks sai omal ajal „193 protsess", mida arutati 1877. a. lõpul ja 1878. a. algul. Selle protsessi aluseks oli lai revolutsiooniline liikumine, mille oli organiseerinud „maa ja vabaduse" partei; seda liikumist nimetati tol korral „rahva sekka minemiseks".

Intelligentse noorsoo esindajad „läksid rahva sekka", et propageerida sotsialistlikke ideid. Seoses sellega arreteeris tsaari politsei 2000 inimest. Siis vähendati süüdistatavate arvu 900-ni, lõpuks jäeti ja anti kohtu alla 193 inimest. Arreteeritud paigutati üksikvangistusse; selleks, et tunnistajatelt välja pressida süüdistatavatele ebasoodsaid seletusi, arreteeriti neid, hirmutati ja ähvardati vangimaja ja pagendamisega. Süüdistatavaid endid piinati igal viisil, sundides neid üles andma oma kaaslasi.

Kohtulik asjaarutamine toimus kõikide protsessinormide rikkumisega. Kohtu otsusega mõisteti sunnitööle 10 inimest, enamik teisi süüdimõistetuid saadeti asumisele ja mõned isikud mõisteti õigeks. Kuid pärast kohut arreteeriti paljud õigeksmõistetute hulgast ilma mingi põhjuseta uuesti ja saadeti administratiiv-korras välja põhjapoolsetesse kubermangudesse.

Järgmisel päeval pärast kohtuotsuse kuulutamist „193 protsessis", 24. jaan. 1878. a., ilmus Peterburi politseimeistri Trepovi juurde Vera Zassulitš ja haavas teda raskelt revolvrilasuga. Trepovi elu kallale kippumise põhjuseks Vera Zassulitši poolt oli vanglas viibiva ja Kaasani demonstratsiooni pärast kinnimõistetud Jemeljanovi (Bogoljubovi) piinamine, mis oli toimunud Trepovi käsul.

Vera Zassulitš arreteeriti ja anti vandekohtu alla. Kohtu eesistujaks oli üks silmapaistvamaid tsaristliku Venemaa juriste — A. F. Koni. Vera Zassulitši kõlbeline iseloomustus, tema käitumine kohtus, lihtne, siiras kõne ja poliitilise vangi elajaliku kohtlemise tõestatud fakt ei võinud avaldamata jätta kõige sügavamat mõju vandekohtunikele. 31. märtsil 1878. a. kuulutasid vannutatud mehed Vera Zassulitši asjas õigeksmõistva verdikti.

Pärast Vera Zassulitši vabastamist saadi „kõige kõrgem käsk" võtta ta vahi alla ja kinni pidada eeluurimisvanglas kuni edaspidise korralduseni. Prokuratuur esitas Vera Zassulitši asjas õigeksmõistva otsuse puhul kassatsioonikaebuse, kuid Vera Zassulitšil õnnestus õigeaegselt välismaale põgeneda.

Esitame veel teise juhtumi, mis leidis aset tsaristlikul Venemaal 1913. a. Ühe Kiievi vabriku teenistuja, nimega Beilis, rahvuse poolest juut, anti kohtu alla absurdselt süüdistatuna, et tema olevat ära tapnud poisikese Juštšinski sihiga saada usulise kultuse vajadusteks ristiusku lapse verd. Selle süüdistuse absurdsus oli algusest peale selge. Olid olemas otsesed näidud selle kohta, et Juštšinski tapmine pandi toime ühes Kiievi salaurkaist, mis tegutsesid politsei eestkostmisel. Hoolimata sellest algatas tsaristlik prokuratuur Beilise vastu kohtuprotsessi, kasutades ära rahvahulkade harimatust ja pimedust ja arendades neis pogrommilisi meeleolusid juutide vastu selleks, et neid kõrvale kallutada revolutsioonilisest võitlusest tsarismi vastu. Eeluurimist asja kohta toimetati 2½ aastat, võeti tarvitusele kõik abinõud, et saavutada Beilise süüditunnistamist tapmises. Kohtusse oli kutsutud 219 tunnistajat, peamiselt politsei ametnike ja agentide ning tema poolt ära-

ostetud isikute hulgast, ja 14 eksperti silmapaistvate pappide seast. Kuid hoolimata sellest ei õnnestunud tsaristlikul valitsusel saavutada Beilise süüdimõistmist. Beilise üle mõistis kohut vandekohus — kõige demokraatlikum kohtuvorm, mis kapitalismi tingimustes üldse võimalik. Hoolimata kõigist tsaristliku prokuratuuri pingutusist, hoolimata tõendite kunstlikust segamisest, hoolimata eriliselt häälestatud ekspertiisist, mõistsid vandekohtunikud Beilise õigeks.

See on seletatav sellega, et tol ajal kodanlikud ringkonnad, kellede hulgast värvati vandekohtunikud, olid häälestatud opositsiooniliselt valitsuse suhtes, kes esindas peamiselt mõisnike huve.

Võitlust revolutsioonilise liikumise vastu 1905.—1906. a. perioodil ei teostanud tsaarivalitsus mitte üksnes tavaliste kohtute kaudu, vaid ka 19.—22. aug. 1906. a. asutatud sõjaväljakohtute abil. Sõjaväljakohtud loodi kohtades, kus oli välja kuulutatud sõjaseadus või erakorraline kaitseseisukord (kus revolutsiooniline liikumine oli eriti tugev).

Neis kohtades lõid kindralkubernerid ja teised tsaari satraabid sõjaväljakohtud, mille koosseisu kuulusid eesistuja ja neli liiget ohvitseride hulgast. Sõjaväljakohtu alla antud isikute kohta ei toimetatud mingisugust eeluurimist. „Kohus" oli kohustatud asjad läbi arutama kahe öö-päeva jooksul, arvates esitamise silmapilgust. „Asja arutamine" toimus kinniste uste taga, otsused jõustusid viibimata, peaaegu ainsaks karistuse määraks oli surmanuhtlus.

27. aug. 1906. a. kirjutas sõjaminister Rödiger Peterburi sõjaringkonna kaardiväe ülemjuhatajale suurvürst Nikolai Nikolajevitšile: „Minu isikliku ettekande puhul suvatses 27. augustil keisrihärra kõige kõrgemalt käskida teatada sõjavägede juhatajatele, et ta nõuab uue sõjaväljakohtute seaduse tingimusteta rakendamist... sõjavägede juhatajad peavad hoolitsema selle eest, et neis asjus ei esitataks keisrile armuandmise telegramme [34]."

15. juunil 1912. a. avaldas tsaarivalitsus „Kohaliku kohtu seaduse", uuesti muutes kohaliku kohtu struktuuri. Selle seaduse järgi seati uuesti sisse rahukohtud neis kubermangudes, kus nad olid kaotatud. Tegelikult seati enne 1914. a. imperialistlikku sõda rahukohtud uuesti sisse ainult Venemaa keskosas. Vallakohtute üle seati ülemkülakohus rahukohtuniku eesistumisel.

Selle kõrval tegutses terves reas kubermangudes endiselt kohalike kohtute süsteem, mis oli sisse seatud 1889. a. 12. juuli seadusega: maakonnaülem, linnakohtunik, maakonnakogu ja kubermangukogu.

---

[34] F. nr. 2432, 1906. a., nr. 39, l. 1.

Tsaristliku Venemaa rahvuslikes piirimaades oli kohus kohandatud kiireks arveteõienduseks kohaliku rahva igasuguse katsega võidelda oma rahvuslike õiguste eest.

Poola rahvastikuga kubermangudes määrati rahukohtunikud ametisse valitsuse poolt ja nad tegutsesid ainult linnades. Kohtu asjaajamine toimus vene keeles. Vannutatud meeste kohut ei olnud organiseeritud. Maal tegutsesid rahukohtute asemel nn. gmina-kohtud [35].

Gmina-kohtud olid midagi vahepealset võrreldes tsaristliku Venemaa rahu- ja vallakohtutega. Gmina-kohtunik ja lavnikud (kaasistujad) valiti gmina elanikkonna poolt. Lavnikud koos gmina-kohtunikuga otsustasid nii fakti kui ka õiguse küsimusi.

Gmina-kohtuniku kohtualluvus oli lähedane Kesk-Venemaa rahukohtuniku omale ja apellatsioonikaebused gmina-kohtu otsuste peale esitati maakonna rahukohtunike kogule, mille istungitest gmina-kohtunikud võtsid osa selle liikmete õigustega. Lavnikutel ei olnud õigust rahukogu istungitest osa võtta.

Endistes Kura-, Liivi- ja Eestimaa kubermangudes (nüüd Läti NSV ja Eesti NSV) määrati rahukohtunikud ametisse kohtuministri poolt ega olnud valitavad, nagu teistes tsaristliku Venemaa paikades. Vandekohut nendes kubermangudes ei olnud sisse seatud. Kuni kõige viimase ajani tegutsesid talupoegade suhtes mõisnike kohtud.

Põhja-Kaukaasias määrati rahukohtunikud samuti valitsuse poolt. Taga-Kaukaasias täitsid valitsuse poolt määratud rahukohtunikud ka kohtu-uurijate ülesandeid. Rahukohtunike kogusid ei olnud, mille tõttu apellatsioonikaebused rahukohtunike otsuste peale esitati ringkonnakohtutele. Kassatsiooni-instantsiks rahukohtutele oli Tiflisi kohtupalat.

Kesk-Aasia liiduvabariikide maa-aladel ajal enne revolutsiooni arutasid väikesi asju kohalikud pärismaalaste kohtud, mida moodustasid maakondade ülemad elanikkonna kulaklikust osast. Suurema tähtsusega asju arutasid maakonnaülemad ja sõjakohtud.

Alles 1899. a. hakkasid Taga-Kaspia oblastis organiseeruma valitsuse poolt määratud rahukohtud ja Ashabadi ringkonnakohus ning Taškendi kohtupalat.

---

[35] Gmina — kogukond; vald või kõige väiksem maa-omavalitsuslik administratiivüksus Poolas. Gmina oli kõikseisuslik, s. t. tema liikmed olid kõik kohalikud elanikud, nagu mõisnikud, talupojad jne. — Tõlk. märkus.

Siberi kohtusüsteem erines samuti Vene keisririigi keskosa kohtukorraldusest. Siin tegutsesid ringkonnakohtud vähemtähtsate asjade arutamiseks ja kubermangukohtud. Siberi kubermangukohtud vastasid ennereformiaegse Venemaa kriminaal- ja tsiviilkohtupalatitele. Vandekohut ei olnud Siberis organiseeritud.

Tsaari kukutamine ei toonud mingisuguseid muudatusi kohtukorraldusse, mis oli päritud tsaarivalitsuselt. Ajutine Valitsus, kes esindas vene kodanluse huvisid, ei olnud sugugi huvitatud tsaristliku kohtumõistmisaparaadi hävitamisest. Ta tahtis seda ainult enda kätte haarata, olles vabanenud mõisnike-maaomanike võistlusest.

Ajutine Valitsus kuulutas 1864. a. kohtuseadustikud ideaaliks. Sel eesmärgil ta moodustas eri komisjoni kohtuseadustike põhiliste aluste restaureerimiseks ja nende kokkukõlastamiseks riigikorras asetleidnud muutusega. Selle komisjoni ülesandeks oli puhastada kohtukorraldus feodaalsetest jäänustest ja anda talle puhtkodanlik iseloom.

Ajutine Valitsus likvideeris Ülemkriminaalkohtu ja Senati erikogu ning kohtupalati erikogud seisuste esindajatega. Kuid nagu teada, ei olnud Ülemkriminaalkohus kokku tulnud juba mitukümmend aastat, seepärast ei pakkunud tema likvideerimine kodanlikule Ajutisele Valitsusele mingisuguseid raskusi. Seisuste esindajate kohus ei vastanud enam ka kodanluse enese huvidele.

Ajutine Valitsus likvideeris ka maakonnaülema ja ringkonnakohtu maakonnaliikmete, samuti ka linnakohtunike ametid ja kuulutas välja rahukohtunike valimised neis kohtades, kus nad ei olnud sisse seatud pärast 1912. a. 15. juuni seadust.

Metsikumas võitluses, mida Ajutine Valitsus pidas revolutsioonilise liikumise vastu, kasutas ta ära ka kohut. Nõnda algatas Ajutine Valitsus kriminaaljälitamist bolševike partei juhtide, nende seas proletaarse revolutsiooni suure juhi V. I. Lenini vastu.

V peatükk.

Tähtsamate kodanlike riikide kohtusüsteemid.

Iga kohus on teatud riigis valitseva klassi võimuorgan, kes kaitseb ja valvab selle klassi huve. Praegusaja kodanlike riikide kohus kujutab enesest teravat vahendit töötajate rõhumiseks, võitluseks rünnetega kapitalistlike suhete süsteemile ja eraomandile. Tema kohta on täiel määral kehtiv Lenini poolt artiklis „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" antud järgmine iseloomustus: „Kohus oli kapitalistlikus ühiskonnas peamiselt rõhumise aparaadiks, kodanluse ekspluateerimisaparaadiks [1]." Oma esinemisel III Ülevenemaalisel nõukogude konverentsil 1918. a. jaanuarikuus ütles Lenin kodanlikust kohtust, et ta „kujutas enesest korra kaitset, olles aga tõeliselt pimedaks, peeneks tööriistaks ekspluateeritavate halastamata rõhumiseks, kaitstes kauka huve" [2].

Vandekohtud, kohtuprotsessi avalikkus ja võistlevus jne., mis olid kodanluse poolt sisse seatud veel tol ajal, kui ta oli revolutsioonniline klass, kui ta lõi kodanlikku riiki feodaalsete monarhiate politseiriigi asemele, olid omal ajal edulise tähtsusega nähtused.

Igatahes oli kohtukorraldus, mille kodanlus pani maksma salajase asjaajamise, avaliku altkäemaksuvõtmise, toimingute venitamise ja muu seesugusega seotud feodaalse monarhia kohtu asemele, palju demokraatlikum.

Kuid ka neid ühekülgseid, puhtvormilisi ja silmakirjalikke demokraatlikke instituute (vandekohus, protsessuaalsed tagatised jne.) hakkas kodanlus imperialismiajastul täielikult või osaliselt ära muutma.

---

[1] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 424.

[2] Sealsamas, lk. 212.

Näiteks tõsteti teise imperialistliku sõja perioodil Prantsusmaal üles vandekohtu ärakaotamise küsimus. Samas riigis teostati 1939. a. laialdaselt kommunistide arreteerimisi ja nende sõjakohtu alla andmisi ainult selle eest, et nad kuulusid sellesse parteisse. Inglismaal teostub igasuguste protsessuaalsete tagatiste äramuutmine erakorralise seadusandluse alusel. Samasuguseid abinõusid võetakse tarvitusele ka teistes kodanlikes riikides.

Kohtusüsteemi all mõistetakse teatud riigi kõikide kohtuorganite (selle hulgas prokuratuuri, advokatuuri ja juurdlusorganite) kogumit, nende võimupiire ja vastastikuseid suhteid.

Prokuratuuri, juurdlusorganite ja advokatuuri organisatsioonidele on pühendatud käesolevas õpikus eri peatükid, mispärast käesolevas peatükis nende küsimust ei puudutata.

Uurides kodanlike riikide selle või teise kohtusüsteemi korraldust, on tarvis eraldada esimese ja teise instantsi kohtuid. Esimese instantsi kohtuks nimetatakse kohut, kes arutab asja sisuliselt, teise instantsi kohtuks kohut, kes arutab kaebust alama astme kohtuotsuse või lahendi peale.

Üks ja sama kohus võib ühtedel juhtumitel, ühte liiki asjade puhul tegutseda esimese instantsi kohtuna, aga teistel juhtumitel, teist liiki asjade puhul, teise instantsi kohtuna.

Kapitalistlikes riikides on suurema jao asjade jaoks olemas kolm kohtuinstantsi: 1) esimese instantsi kohus, kes arutab asja esmakordselt, 2) apellatsiooni-instants [3], kes vaatab asja teist korda sisuliselt läbi juhtumil, kui mõni pooltest on esitanud apellatsioonikaebuse, ja 3) kassatsiooni-instants, kes kontrollib seaduse järgi käimist apellatsiooni-instantsi poolt, ilma asja sisuliselt arutamata, puhtvormiliselt seisukohalt.

§ 1. Inglismaa kohtusüsteem.

Ühtsat kohtukorralduse seadust, nagu ka kohtuorganisatsiooni enam-vähem ühtsat süsteemi, Inglismaal ei ole.

Kohtute organisatsioon ja kompetents Inglismaal eneses (siia ei kuulu Šotimaa, dominioonid ja asumaad) on kindlaks määratud

[3] Kohtuotsuste peale edasikaebamise küsimust käsitellakse üksikasjalisemalt kriminaal- ja tsiviilprotsessi kursuses.

väga paljude aktidega, milledest mõned on avaldatud mitu sajandit tagasi. Inglise kohtusüsteemi uurinud prantsuse jurist Franqueville võrdleb teda mitmest riidetükist kokkuõmmeldud arlekiiniülikonnaga.

Inglise kohtukorralduse omapärasuseks on kohtute jaotamine kohalikeks, mis on tihedalt seotud kohaliku omavalitsuse organitega (nn. rahukohus) [4], ja tsentraalkohtuiks (nimetatud ka Westminsteri kohtuiks nende omaaegse asukoha järgi Westminster Abbey's). Peale selle on olemas veel igasugused kohtud linna ja küla jaoks. Kui katsuda kõrvale heita erinevusi üksikute linnade kohta, siis võib Inglismaa üldist kohtute süsteemi kujutada järgmisena:

1) rahukohtunikud (*Justice of the Peace.* — Tõlk.), kus asja arutab üksikkohtunik ja enamikul juhtumitel „väikese sessiooni kohtuna" (*Petty Sessions.* — Tõlk.), koosseisus kaks või enam rahukohtunikku; üksikutes linnades asendavad neid politseikohtunikud (*Police Court.* — Tõlk.) või palgalised magistraadid (*Stipendiary Magistrates.* — Tõlk.);

2) veerandaasta- ehk kvartaal-sessioonide kohtud (*Quarterly Sessions.* — Tõlk.); üksikutes linnades asendab neid üksikkohtunik — *recorder;*

3) krahvkondade kohtud (*County Courts.* — Tõlk.) — esimese instantsi kohus tsiviilasjades;

4) *assize*'ide (vandekohtunike) kohus, omapärane ülemkohtu väljasõidu-sessioon, mis tegutseb esimese instantsi kohtuna tähtsamates kriminaalasjades;

5) Ülemkohus (*Supreme Court of Judicature.* — Tõlk.) Selle organisatsioonist vt. allpool;

6) Lordide koja kohus.

Rahukohtuid (ja neid mõnes linnas asendavaid politseikohtuid ja palgalisi magistratuure) nimetatakse ka summaarse, s. o. lihtsustatud õigusemõistmise kohtuteks (*Courts of Summary Jurisdiction.* — Tõlk.). Menetluse iseloomu kohaselt jaotatakse Inglismaal kõik kriminaalasjad kahte liiki: ühed, mis nõuavad süüdistusakti (alluvusega *assize*'ide kohtule), ja teised, mis seda ei nõua (alluvusega summaarse õigusemõistmise kohtule, ilma *assize*'ide osavõtuta).

---

[4] Mõiste „rahukohtunik" on pärit keskajal (vormiliselt ka praegu) sellele kohtunikule pandud kohustusest „valvata rahu järele".

Paljudel juhtumitel võib süüdistatava nõusolekul asja, mis allub vandekohtunike, s. o. *assize*'ide kohtule, arutada summaarse menetluse korras. Ja vastupidi, kõikidel juhtumitel, kui süüdistatavat ähvardab seaduse järgi vanglakaristus üle kolme kuu (peale politsei agentidele „kallaletungimiste" asjade), võib ta nõuda summaarse kohtupidamise kohtule alluva asja üleandmist arutamiseks vandekohtule.

Summaarse jurisdiktsiooni korras arutatakse Inglismaal 95% kõikidest asjadest. Anda täpset loetelu summaarse kohtumõistmise kohtute alluvuse kohta ei ole võimalik, sest see hõlmab mitutsada kuritegude üksikut liiki. 1926. a. seadus laiendas suurel määral summaarse jurisdiktsiooni kohtute alluvust vandekohtute arvel.

Üksikrahukohtunik võib määrata vanglakaristust mitte üle 14 päeva ja rahatrahvi mitte üle 20 šillingi.

Tavaliselt arutavad rahukohtunikud asju „väikestes sessioonides", s. o. koosseisus mitte alla kahe rahukohtuniku. Väikese sessiooni kohus võib süüdistatava vangi mõista mitte üle 6 kuu ja politseinikule kallaletungimise või talle korduva vastuhakkamise eest — tähtajaga mitte üle 9 kuu või rahatrahvi kuni 100 naelsterlingini.

Peale selle on rahukohtunikud esialgse menetluse organiks asjades, mis alluvad vandekohtule. Oma kohust täidavad nad tasuta; enamik rahukohtunikke nimetatakse tavaliselt kohalike mõisnike (landlordide) hulgast ja neil puudub nii juriidiline haridus kui ka praktiline kohtustaaž.

Üle 25 000 elanikuga linnade valitsused võivad paluda kõrge praktilise staažiga (mitte alla 7 aasta) advokaatide hulgast palgalise politseikohtuniku määramist, kes arutab üksikkohtunikuna kõik asjad, mis alluvad väikese sessiooni kohtule. Sääraseid palgalisi kohtunikke on Londonis (seal on neid 27) ja 20 teises linnas. Mõisnike hulgast päritolevate palgata rahukohtunike asendamine linnades palgaliste kohtunikega näitab linnade pankurite, kaupmeeste ja vabrikantide püüet omada nende poolt ülalpeetavat kohtunikku kodanliku intelligentsi hulgast, et sellega vabaneda mõisnike kohtumõistmisest, kes hoiavad tugevasti endi käes rahukohtunike instituuti.

Üldse on Inglismaal ja Wales'is 1044 rahu- ja politseikohut, kuna rahukohtunike arv ulatub ligi 30 000 inimeseni. Sellest arvust võtab õigusemõistmisest osa mitte üle kolmandiku, kuna enamik vaatab oma nimetamisele

kui auametile. Sellest hoolimata on rahukohtunike arv, kes võtavad osa väikeste sessioonide kohtust, tavaliselt suur ja ulatub sageli 9—11 inimeseni. Väikeste sessioonide kohtute ja politseikohtu juures tegutsevad *clerk*'id (sekretärid) advokaatide hulgast, kel peab tingimata olema juriidiline haridus ja kes etendavad eriti tähtsat osa rahukohtus, kus kohtunikel puudub eriline kutseline ettevalmistus.

Peale kohtufunktsioonide lasub rahukohtunikel terve rida administratiivseid kohustusi (politsei tegevuse järele valvamine, heategevuse organiseerimine, maksude laekumise kontroll jne.). Kohalike kohtute juurde kuulub ka kvartaalsessioonide kohus.

Veerandaasta- ehk kvartaalsessioonideks nimetatakse krahvkondade (administratiivüksus) rahukohtunike kohtuid, kes astuvad istungiks kokku üks kord veerandaastas. Umbes 110 linnal on omad veerandaasta-sessioonid. Veerandaasta-sessioonide kohus on apellatsiooni-instantsiks politseikohtutele ja väikeste sessioonide kohtutele. Ta arutab, koosseisus mitte vähem kui kaks rahukohtunikku, apellatsioone nende kohtute otsustele. Ühes sellega on veerandaasta-sessioonide kohus ka esimese instantsi kohtuks asjades, kus nõutakse süüdistusakti koostamist (peale asjade, mis peavad alluma *assize*'ide kohtule).

Nende asjade arutamine veerandaasta-sessioonide kohtus toimub järgmises koosseisus: rahukohtunikust eesistuja ehk *chairman* ja 12 vandekohtunikku. Peale eesistuja-rahukohtuniku võivad kohtuistungist osa võtta ka teised rahukohtunikud. Veerandaasta-sessioonide kohtuotsuse peale võib edasi kaevata ülemkohtu kriminaal-apellatsioonikohtusse (*Court Of Appeal.* — Tõlk.). Peale selle täidavad veerandaasta-sessioonid tervet rida administratiivseid funktsioone. Muuseas moodustavad nad koos kohaliku omavalitsuse organiga — krahvkonna nõukoguga — nõndanimetatud alatise ühendatud komitee, kes juhib krahvkonna politsei tegevust.

Veerandaasta-sessioonide kohtu juures on ametis *The Clerk of the Peace* (sekretär) kogenud advokaatide hulgast, kes etendab suurt osa selle kohtu tegevuses. Terves reas linnades täidab kõiki veerandaasta-sessioonide kohtulikke funktsioone kogenud advokaatide hulgast eriti nimetatud palgaline kohtunik — *recorder*. Sessiooni vaheaegadel tegelevad nad advokatuuri alal. Mingisuguseid administratiivseid funktsioone nad ei täida.

K r a h v k o n d a d e k o h t u d arutavad tsiviilasju, kus hagi summa ei ületa 100 naelsterlingit. Asja arutamine toimub summaarse (lihtsustatud) kohtumõistmise korras üksikkohtuniku poolt, keda nimetab lordkantsler.

Ülemkohtu struktuur Inglismaal on keeruline. Ta koosneb apellatsioonikohtust tsiviilasjade jaoks (*Court of Appeal.* — Tõlk.) ja

„kõrgest kohtust" (*High Court of Justice.* — Tõlk.); viimane jaguneb omakorda mitmeks iseseisvaks osakonnaks (*Divisions.* — Tõlk.): a) „kuninga pingi kohus" (*The Kings Bench Division.* — Tõlk.); b) kriminaal-apellatsioonikohus; c) testamendi, abielulahutuste ja admiraliteedi asjade osakond; d) kantslerikohus (*The Chancery Division.* — Tõlk.).

„Kuninga pingi kohus" on Inglismaal kõrgemaks kriminaalkohtuks; ta koosneb lordist — Inglismaa kõrgemast kohtunikust (*Lord Chief Justice.* — Tõlk.) ja 19 kohtunikust (*Prime Judges.* — Tõlk.). Talle alluvad kõik riigireetmise, mässu ja rea teiste tähtsamate kuritegude asjad. „Kuninga pingi kohus" võib erandada igast kohtust (*assize*'ide kohtust või kvartaalsessioonidest) iga asja ja võtta enda arutada. Tegelikult tegutseb „kuninga pingi kohus" esimese instantsi kohtuna väga harva. Asja arutamine esimeses instantsis toimub koosseisus: eesistuja kohtunik ja 12 vandekohtunikku, aga tähtsamates asjades — kolm kohtunikku ja 12 vandekohtunikku. „Kuninga pingi kohtu" kohtunikud on tavaliselt eesistujaiks *assize*'ide kohtutes, sõites selleks välja koha peale.

Assize'ide kohus tuleb igas krahvkonnas kokku 3 või 4 korda aastas. Tema koosseisu kuuluvad eesistujana — „kuninga pingi kohtunik" ja 12 vandekohtunikku. Ülesande olla *assize*'ide kohtus eesistujaks võib teha ka krahvkonna kohtunikule. Vormiliselt alluvad *assize*'ide kohtule kõik asjad, mis nõuavad süüdistusakti. Kuid tegelikult arutab *assize*'ide kohus tavaliselt ainult asju, kus on karistusena ette nähtud surmanuhtlus, pagendamine või eluaegne vangistus. Vandekohtunike kohtule alluvad ülejäänud asjad arutatakse veerandaasta-sessioonide kohtus. *Assize*'ide kohtu otsuste peale võib edasi kaevata kriminaal-apellatsioonikohtusse (vt. allpool).

Assize'ide kohtus (samuti nagu ka veerandaasta-sessioonide kohtus) peavad vandekohtunikud oma süüdi- või õigeksmõistva verdikti süüdistatava kohta tegema ühel häälel. Kui kohtunik ei ole nõus vandekohtunike verdiktiga, siis Inglismaal (teistes maades ei ole see lubatud) võib ta teha neile ettepaneku asja uuesti otsustada. Kui aga vandekohtunike uus verdikt ka ei rahulda kohtunikku või kui vandekohtunikud ei tule üksmeelsele otsusele, võib kohtunik vandekohtunikud laiali saata ja määrata asja arutusele teises vandekohtunike koosseisus.

„Kuninga pingi kohus" on ka järelevalveorganiks kriminaalasjades. Sel juhtumil toimub asjade arutamine koosseisus kaks või enam kohtunikku (ilma vandekohtunike osavõtuta), kes vaatavad kontrollitava kohtuotsuse läbi ainult selle formaalse seaduslikkuse seisukohalt.

1907. a. loodi ülemkohtu koosseisus eriline Kriminaal-apellatsioonikohus süüdimõistvate otsuste jaoks, mis tehtud kohtute poolt vandekohtunike osavõtul (s. o. *assize*'ide ja veerandaasta-sessioonide kohtute poolt). Kriminaal-apellatsioonikohtu liikmeteks on „kuninga pingi kohtu" kohtunikud.

Inglismaal peab eristama:

1) apellatsiooni süüdimõistmise asjas (s. o. vandekohtunike verdikti asjas), mis tähendab apellatsiooni faktilistel alustel;

2) apellatsiooni kohtuniku otsuse vastu või apellatsiooni juriidilistel alustel.

Kui süüdimõistetu leiab enese kohta tehtud süüdimõistva otsuse olevat ebaõige juriidilistel alustel, võib ta esitada oma apellatsiooni ilma erilise loata. Kui aga süüdimõistetu leiab, et tema süüdimõistmine on ebaõige faktilistel alustel, s. t. et ta nõuab vandekohtunike verdikti äramuutmist, siis võib ta esitada apellatsiooni ainult Kriminaal-apellatsioonikohtu või kohtuniku loal, kes on asja arutanud ja kes tõestab, et „asi väärib apellatsiooni".

Apellatsiooni korras asja arutamine toimub poolte osavõtul. Kohtuistungist võtavad osa vähemalt kolm kohtunikku. *General-attorney* (vt. allpool) loal võimaldatakse teiskordne apellatsioon lordide kotta, kuid ainult erakordsetel juhtumitel, kui on puudutatud tähtsat õigusküsimust.

K a n t s l e r i k o h u s (eesistuja — lordkantsler ja kuus kohtunikku) ehk „õigluse kohus" (*Court of Justice.* — Tõlk.) arutab mõnda liiki tsiviilasju.

Ü l e m k o h t u o s a k o n d p ä r a n d u s t e, a b i e l u l a h u t u s t e j a a d m i r a l i t e e d i a s j u s (eesistuja ja kaks kohtunikku) arutab esimese instantsi kohtuna tema nimetusele vastavaid tsiviilasju.

T s i v i i l a s j a d e a p e l l a t s i o o n i k o h u s on Inglismaa Ülemkohtu teine osa. Ta koosneb kohtunikest, kes on *ex officio* selle kohtu liikmed, ja viiest eraldi nimetatud lord-kohtunikust apellatsioonide asjades (*Lords Justices of Appeal.* — Tõlk.). *Ex officio*, s. o. oma ameti tõttu on apellatsioonikohtu liikmeteks lordkantsler (*Lord Chancellor.* — Tõlk.), lord-ülemkohtunik (*Lord Chief Justice of England.* — Tõlk.), nn. „kohtuprotokollide hoidja" (*The Master of the Rolls.* — Tõlk.), kes on tegelikult apellatsioonikohtu

esimeheks, ja Kõrgema kohtu abielulahutuste, päranduste ja admiraliteedi asjade osakonna juhataja. Apellatsioonikohus vaatab apellatsioone kohtute otsuste peale tsiviilasjus, koosseisus mitte vähem kui 3 kohtunikku.

Kõrgemaks kohtuks Inglismaal ei ole mitte Ülemkohus, vaid Lordide koja kohus. Lordide koja kohus tegutseb esimese instantsi kohtuna ja kolmanda apellatsiooni-instantsina.

Esimese instantsi kohtuna tegutseb lordide koda (Inglise parlamendi ülemkoda) peeride (Inglismaa kõrgema aadli esindajad) kuriteoasjades (välja arvatud vähem tähtsad). Kui asja arutatakse parlamendi istungjärgu ajal, loetakse kohtuks terve lordide koda. Esimehena toimib sel juhtumil *Lord-Seneshal*, keda nimetab iga asja jaoks kuningas. Kui asi on arutusel parlamendi vaheajal, siis enamikul juhtudel kutsub *Lord-Seneshal* kokku mitte vähem kui 23 lordi, kes sel juhtumil täidavad vandekohtunike osa, *Lord-Seneshal* ise aga kohtuniku osa.

Lordide koja kohus apellatsiooni-instantsina arutab asju koosseisus mitte vähem kui 3 lordi, tavaliselt lordkantsleri eesistumisel. Lordide koja kohtuistungitest apellatsioonide arutamisel võivad osa võtta lordkantsler, 5 kohtunikku-lordi apellatsioonide asjus ja need lordide koja liikmed, kes on enne olnud kohtuniku ametikohal. Nagu ülalpool tähendatud, arutab lordide koda asju teiskordse apellatsiooni puhul ainult sel juhtumil, kui *general-attorney* tunnistab, et käesoleval apellatsioonikohtu otsusel on suur avalik tähtsus.

Siiski läheneb asja arutamine lordide kojas teatava määrani kassatsioonile, sest lordide koda võib kohtuotsuse õiguslikel alustel ära muuta ja asja tagasi saata alamasse kohtusse uueks läbivaatamiseks.

Eri koht kohtusüsteemis on Tsentraal-kriminaalkohtul Londonis. Londoni tsentraal-kriminaalkohus kujutab enesest nagu ülemkohtu osakonda. Kohtunikena toimivad seal lordkantsler, „kuninga pingi kohtu" kohtunikud, Londoni *Lord-Mayor* (ülemlinnapea), linnavanem ja veel mõned teised isikud. Ta asendab Londoni jaoks *assize*'ide kohut ja *City*'le (Londoni ärikeskuse osale) kvartaal-sessioonide kohut. Asjade arutamine toimub koosseisus: kohtunik (ülalpool tähendatute hulgast) ja 12 vandekohtunikku. Londoni tsentraal-kriminaalkohtu arutada võib anda ka kuriteoasju, mis on toime pandud ükskõik missuguses Inglismaa osas. Tavaliselt arutatakse kõik suure ühiskondliku tähtsusega asjad selles kohtus.

Oxfordi ja Cambridge'i ülikool on säilitanud keskaegse eesõiguse mõista kohut isikute üle, kes kuuluvad nende ülikoolide koosseisu, asjades, mis alluvad summaarse jurisdiktsiooni kohtule. Kohtunikuna toimib neil juhtudel ülikooli kantsler. Tegelikult tähendab see seda, et ülikooli kantsleril ja tema asetäitjal on oma ringkonnas rahukohtuniku õigused.

Laste jaoks kuni 14 aastani ja noortele 14—17 aasta vanuseni on Inglismaal organiseeritud erikohtud. Londonis toimib nendes kohtutes esimehena politseikohtunik; peale selle võtavad asja arutamisest osa kaks rahukohtunikku — üks mees- ja teine naiskohtunik erilisse nimestikku võetute hulgast.

Teistes kohtades võtavad sellest kohtust osa kolm rahukohtunikku erilisse nimestikku võetute hulgast (s. t. nende hulgast, kel on selleks vajaline kvalifikatsioon).

Sõja- ja mereväekohtud organiseeritakse sõjaväeliste kuriteoasjade arutamiseks, mis on toime pandud sõjaväelaste poolt.

Nad formeeritakse ohvitseridest, kes on auastmelt kõrgemad kui süüdistatav. Kohtunike arv ei tohi olla alla 3 (kõrgemas sõjakohtus aga mitte alla 5). Sõjakohtute otsused kuuluvad vastava sõjaväeülemuse kinnitamisele, kel aga ei ole õigust suurendada kohtu poolt määratud karistuse määra. Sõjakohtute otsuste peale võib edasi kaevata „kuninga pingi kohtusse" ainult motiividel, kui sõjakohus on oma võimupiiridest üle astunud.

Mereväes formeeritakse kohtud samadel alustel 5—9 ohvitserist. Kohus peab oma istungeid tingimata laevapardal.

Inglismaal ei ole olemas kohtu-uurijaid. Eeluurimist ja tõendite kogumist toimetavad kas politseivõimud või asjast otseselt huvitatud isikud. Tarviduse korral, et saada või kinnistada tõendeid, pöörduvad asjast huvitatud isikud kohaliku rahukohtuniku poole, kes võib anda käsu toime panna läbiotsimine, arreteerimine (kui on alust oletuseks, et kahtlustatav võib pakku minna), kutsuda välja ülekuulamiseks tunnistajaid jne.

Ainult laiba avastamise juhtumil pannakse toime eeluurimine erilise ametiisiku — *coroner*'i — poolt. *Coroner*'id (arvult 4—6) nimetatakse krahvkonna või linna nõukogu poolt. Enamikul juhtudel toimetab *coroner* ülekuulamisi, paiklikke ülevaatusi jne. *jury* osavõtul, mille koosseisu kuuluvad vähemalt 7 ja mitte enam kui 11 vandekohtunikku.

Inglismaal puudub eriline kohtuministeerium, kes teostab kohtu halduse funktsioone. Kohtu halduskonna ülemaks loetakse lordkantslerit, kes on Inglismaa ülemkohtu esimeheks, tsiviil-apellatsioonikohtu esimeheks, kõrgema kohtu ja selle osakonna — kantslerikohtu esimeheks. Ühes sellega on ta tavaliselt ka ministrite kabineti liige (igal juhul kuulub ta valitsusse) ja lordide koja liige. Lordkantsleri juures tegutseb väike büroo (kantselei). Lordkantsleri ettepanekul nimetab kuningas ametisse ülemkohtu liikmed ja rahukohtunikud. Krahvkondade kohtunikke nimetab ametisse lordkantsler vahetult.

Kriminaalkohtute suhtes etendab suurt osa siseasjade riigisekretär (minister). Tema esitab kuningale ametisse nimetamiseks *recorder*'eid ja politseikohtunikke; tema määrab ametisse politseikohtute *clerk*'e, tema määrab ka kriminaaljälituse direktori ja selle abid (vt. allpool). Siseasjade minis-

ter esitab parlamendile iga-aastased kriminaal-statistilised aruanded, vastab rahvasaadikute küsimustele, mis puudutavad kohtu halduskonda, „annab kuningale nõu" süüdimõistetu armuandmispalve puhul, s. t. tegelikult otsustab need palved jne. Tema juhib ka politsei tegevust, talle alluvad vanglad.

Inglise kohtualal ei etenda vähese tähtsusega osa kuninga juriidilised nõuandjad: *general-attorney* ja *general-solicitor*. *General-attorney* on valitsuse liige (tavaliselt ministrite kabineti liige), kelle saatus on seotud valitsuse langemisega. Ta on kuninga ja valitsuse juriskonsult, teatava määrani kindralprokurör, kuivõrd ta on riikliku süüdistuse kõrgemaks organiks; ühes sellega on ta ka advokatuuri pea. *General-attorney* ametisse määratakse tavaliselt kõige silmapaistvamad advokaadid parlamendi alamkoja liikmete hulgast.

General-attorney esineb parlamendis valitsuse nimel tema poolt esitatud seaduseelnõude asjus või neil juhtudel, kus on vajalik põhjendada valitsuse samme seaduslikkuse seisukohalt.

General-solicitor on *general-attorney* asetäitja.

Lordkantsler, lord-ülemkohtunik ja kohtuaktide hoidja (tegelikult tsiviilasjade apellatsioonikohtu esimees) nimetatakse ametisse kuninga poolt peaministri ettepanekul silmapaistvamate advokaatide hulgast, kes kuuluvad valitsevasse parteisse. Väga harva määratakse nendesse ametitesse Ülemkohtu kohtunikke. Peaministri ettepanekul nimetab kuningas ka Ülemkohtu testamentide jne. osakonna esimehe, 7 lordkohtunikku (lordide koja liikmed) ja 5 tsiviilasjade apellatsioonikohtu kohtunikku.

Kõik teised ülemkohtu liikmed nimetatakse kuninga poolt lordkantsleri ettepanekul.

Kõrgemate kohtute (üldine ingliskeelne nimetus *High Courts*. — Tõlk.) liikmed, keda määratakse suure staažiga advokaatide hulgast, saavad väga kõrget palka: 5000 kuni 10 000 naelsterlingit aastas. Tavaliselt sünnib kõrgema kohtu kohtuniku määramine siis, kui kandidaat on vähemalt 50 aastat vana. Rahukohtuniku kandidaadid esitatakse kohtadel tavaliselt komisjoni poolt, kuhu kuuluvad kolme poliitilise partei esindajad. Rahukohtunikud ei saa oma kohtunikukohuste täitmise eest tasu, neilt ei nõuta ka juriidilise hariduse omamist.

Rahukohtunikud püsivad ametis, „kuni see on meele järgi kuningale". Neid võib ametist tagandada lordkantsleri ettepanekul.

Londoni politseikohtunikud määratakse ametisse kuninga poolt siseministri ettepanekul. *Recorder*'id ja palgalised magistraadid (linnades) määratakse ametisse samuti kuninga poolt siseministri ettepanekul, mille aluseks on kohaliku linnanõukogu soovitus. Sama korra järgi võib neid ametist ka tagandada.

Krahvkondade kohtunikud määratakse ametisse lordkantsleri poolt kuni

vanusepiiri (72 aastat) kättejõudmiseni. Nad saavad palka 1500 naelsterlingit aastas.

Ülemkohtu kõigi osakondade liikmed määratakse ametisse eluaegselt, seniks, kuni „nad hästi käituvad". Praktikas see tähendab, et neid võib parlamendi nõusolekul ametist vallandada kuningas (tegelikult — valitsus).

Lordkantsler püsib oma ametis kuni kabineti vahetuseni, kuid mitte enam olles lordkantsler, jääb ta edasi ülemkohtu kohtunikuks.

Vandekohtunikeks võivad olla mõlemast soost isikud mitte alla 21 aasta vanad, kui neil on omandiõigus maale või majale, mis annavad sissetulekut mitte alla 10 naelsterlingi aastas, ja kui nad valdavad seda varandust rendiõiguse alusel, siis mitte alla 20 naelsterlingi aastas, või kui neil on elukorter, mille eest nad maksavad aastas üüri mitte alla 20 naelsterlingi (Middle-essexis aga mitte alla 30 naelsterlingi). On täiesti loomulik, et sääraste tingimuste puhul on ka kvalifitseeritud tööline haruldane erand vandekohtunike pingil. Tavaliselt on Inglismaal vandekohtunikud keskkodanluse esindajad.

Isikud, kel on õigus olla vandekohtunikeks, võetakse iga aasta erilisse nimestikku, nn. vandekohtunike raamatusse. Sellest nimestikust valib krahvkonna šerif (halduslik-politseiline ametnik) välja *assize*'ide kohtu või kvartaal-sessioonide kohtu iga istungjärgu jaoks vandekohtunikud, kusjuures nende või teiste isikute väljanoppimine sellest nimestikust on jäetud täielikult tema enda heaksarvamise hooleks. Sellest järgneb kohalikule halduskonnale võimalus teha eri valikut vandekohtunikest nende asjade arutamiseks, mille tulemusest nad on huvitatud. See andis täielise aluse Engelsile tähendada, et Inglismaal „vaese üle ei mõista kohut temaga võrdsed, vaid kõikidel juhtudel mõistavad tema üle kohut tema sündinud vaenlased [5] . . ."

Inglismaa ei tunne kohtunike valitavust. Alates rahukohtunikest ja lõpetades Ülemkohtu liikmetega kuuluvad kõik kohtunikud valitsevasse klassi, olles kesk- ja suurkodanluse ning mõisnike esindajad. Saada rahukohtunikuks, kellele ei maksta tasu tema ametikohuste täitmise eest, on töötajal võimatu ka sel juhul, kui talle pakutaksegi seda ametikohta, aga saada kõrgema kohtu kohtunikuks on võimalik alles pärast mitmekümne-aastast advokaadipraktikat.

---

[5] Marx ja Engels, Teosed, II k., lk. 383.

Kohtu tegevuse iseloomustuseks Inglismaal toome allpool mõned näited.

„Targa" otsuse tegi kohus Tagenhamis. Poisike, talle isa poolt päranduseks jäetud väikese maja omanik, vireles raskelt vaesuses, sest inglise seaduste järgi tal ei olnud õigust maja ära müüa, kuna ta ei olnud täisealine ja ta ei saanud ka töötaoleku-toetust, olles „majaomanik". Maksude mittemaksmise eest kohtulikule vastutusele võetud, mõisteti „majaomanik" vanglasse kuni võla äramaksmiseni.

1935. aastal mõisteti Londonis kolmeks kuuks vanglasse töötu Larcier selle eest, et tema, saades töötaoleku-toetust, võttis endale koju teha väikese tellitud töö.

1934. a. mõisteti Derbyshire'i sessiooni kohtus 60-aastane süüdi selles, et ta oli varastanud 6 pence'i eest kivisütt. Vandekohtunike vanem tegi teatavaks, et vandekohtunikud — naisterahvad — avaldanud, et kaebealusele tuleb karistuse määra kergendada. Kohtunik John Rix küsis selle otsuse motiive, ja kui talle ei antud mingit vastust, teatas ta, et on väga raske aru saada säärast liiki otsusest. „Sellest ajast peale," ütles ta, „kui naisterahvad said õiguse olla vandekohtunikeks, võib alatasa vandekohtunikel tähele panna haiglase tundlikkuse avaldusi. Naisterahvad peaksid hoiduma kohtule sääraste rekomandatsioonide tegemisest, sest see on peaaegu niisama hea kui kohtu solvamine." Selle järel mõistis kohtunik töölise söe varguse eest kuueks kuuks vangi („Observer").

1935. a. oli Burkeshire'i krahvkonnas arutusel huvitav asi. Keegi mister Seam meelitas ära enese juurde oma naabri Stretchi teenija. Stretch algatas Seami vastu protsessi, nõudes kahjude tasumist, mida tema olevat saanud lepingu rikkumise tagajärjel. Kohtunik asus täielikult tema poole. Ta mõistis kostja maksma 25 naelsterlingit ja kahjude katmist, toetudes ... seadusele sunnismaiste röövimise vastu ... See seadus, välja antud XIV sajandil kuningas Edward II ajal, ütleb, et see, kes „teadlikult ja kurja tahtega" teiselt inimeselt tema teenri ära võtab, on kohustatud tasuma kahjutasud („Manchester Guardian").

1934. a. võeti 18 töölist kohtulikule vastutusele Hyde Park'is toimepandud meeleavaldusest osavõtmise eest. Meeleavaldusest osavõtnud töölised mõisteti vanglasse 6 kuni 2 nädalani ja maksma rahatrahvi.

1937. a. arutati Londonis 18-aastase üliõpilase Phillipsi asja, kes kirjutas ühele inglise lendurile kirja, veendes teda sõitma oma lennukiga Hispaaniasse võitlusse Franco vastu. Kohus mõistis üliõpilase aastaks vangi. See kohtuotsus äratas ääretut meelepaha inglise seltskonna edumeelsetes ringides.

Toodud näidetest ilmneb, kuidas kodanlik-demokraatliku Inglismaa kohus tarvitab töötajate ja revolutsioonilise liikumise tegelaste suhtes julmi repressioone ja kuidas sama kohus on armuline mõisnike, ettevõtjate vastu.

§ 2. Ameerika Ühendriikide kohtusüsteem.

Ameerika Ühendriikide kohtusüsteem on põhiliselt üles ehitatud Inglise eeskujul. Inglise kohtusüsteem pandi Ameerika Ühendriikides esmakordselt kehtima ajal, kui Ühendriigid olid veel Inglismaa asumaa. Hiljem toimunud muutused tõid suure mitmekesisuse üksikute osariikide kohtusüsteemi, kuid põhiliselt on säilinud Inglise kohtukorralduse ja kohtupidamise tüüp.

Ameerika Ühendriikide kohtukorralduse omapärasuseks on tema kohtuala jagamine föderaalseks ja osariikide omaks, mis põhineb Ameerika Ühendriikide riigikorra föderatiivsel iseloomul. Ühendriikide igal 48 osariigil on oma konstitutsioon, omad seadusandlikud organid, omad kohtud.

Föderaalkohtutes arutatakse tsiviilasju, kus pooltena esinevad mitmesuguste osariikide kodanikud või organid, ja kriminaalkuriteo asju, mis on ette nähtud üldföderaalse seadusandlusega.

Mõned asjade liigid alluvad ainuüksi föderaalkohtutele. Näiteks kuuluvad föderaalkohtute alluvusse kõik kuritegude ja seaduserikkumiste asjad, mis puudutavad Am. Ühendriikide valitsuse keskorganeid, Ühendriikide patendi- ja autoriõiguse alusel tekkinud asjad, kõik tsiviilõigusliku iseloomuga tüliküsimused, kus poolena esineb osariik, lõppeks saadikutesse ja diplomaatilistesse agentidesse, nende kodakondsetesse ja teenistujaisse kui ka konsulitesse ja asekonsulitesse puutuvad asjad.

Kohtualluvuse küsimused on Am. Ühendriikides väga keerulised ja seda selle tõttu, et ei ole olemas föderaalkohtute ja osariikide kohtute võimupiiride teravat ja täpset piiritlemist.

Et vähendada vaidlusi alluvuse üle, otsustas Am. Ühendriikide kongress, et föderaalkohtute alluvus laieneb tsiviilasjadele ainult sel juhul, kui hagi hind ulatub 3000 dollarini ja enam.

Kohtute föderaalsüsteem koosneb Am. Ühendriikide Ülemkohtust (*Supreme Court.* — Tõlk.), 10 piirkonna apellatsioonikohtust (*Circuit Court of Appeals.* — Tõlk.), 92 ringkonnakohtust (*District Courts.* — Tõlk.) (üks kuni kolm ringkonnakohut igas osariigis) kui ka erikohtutest.

Erikohtute hulka kuuluvad: kohus pretensioonide asjus Am. Ühendriikide valitsuse vastu (pretensioonikohus), Am. Ühendriikide tolliasjade kohus, tolliasjade apellatsioonikohus ja kaubanduskohus.

Föderaalkohtute hulka kuuluvad ka kohtud asumaades ja eri territooriumidel (Am. Ühendriikide kohus Hiinas, ülemkohtud Porto Ricos ja Havail, ringkonnakohtud Virginia saartel, Panama kanali tsoonis, Alaskas kui ka kohtud Kolumbia ringkonnas).

Am. Ühendriikide Ülemkohus on viimase instantsi kohtuks asjadele, mis on arutusel olnud teistes föderaalkohtutes, ja esimese instantsi kohtuks vähest liiki asjadele.

Am. Ühendriikide Ülemkohus koosneb üheksast kohtunikust, keda Ühendriikide president määrab eluajaks senati ettepanekul ja nõusolekul. Am. Ühendriikide Ülemkohtu liikmeid võib nende ametist tagandada ainult sel juhul, kui senat nad „kõlblusvastaste tegude" eest vastutusele võtab ja kohus on nad süüdi mõistnud.

Am. Ühendriikide Ülemkohtul on õigus seadusi tõlgendada. Tema seletab, kuidas kohaldada seadusi üksikutel juhtudel, vastates valitsuse ametnike ja koguni üksikute kodanike järelepärimistele. Ülemkohus on omandanud enesele õiguse otsustada, kas seadusandlik võim tegeleb konstitutsiooni piirides või ületab neid piire, ja seoses sellega kuulutada seadusi mittekonstitutsiooniliseks, mis samaga kaotavad oma jõu.

Ülemkohtu liikmete enamik kuulub äärmiste reaktsiooniliste ringide esindajate hulka, kes igati pidurdavad ellu viimast neid väheseid edumeelseid seadusi, mida mõnikord võtab vastu kongress.

Piirkonna apellatsioonikohtud, koosseisus 2 kuni 3 kohtunikku, arutavad apellatsiooniprotsesse asjades, mis on läbi vaadatud ringkonnakohtute poolt.

Ringkonnakohtud arutavad üksikkohtuniku koosseisus tsiviil- ja mõnesuguseid kriminaalasju ainult esimese instantsi kohtuna. Tõsisemate kriminaalasjade arutamiseks nad koostavad vandekohtud.

Kõik föderaalkohtu liikmed nimetatakse Am. Ühendriikide presidendi poolt eluajaks senati nõusolekul (peale kaubanduskohtute liikmete). Kaubanduskohus koosneb 5 kohtunikust, keda nimetab viieks aastaks Am. Ühendriikide ülemkohtu esimees.

* *
*

Üksikute osariikide kohtukorraldus on ääretult kirju. Kõige tüüpilisem on järgmine osariigi kohtusüsteemi skeem: 1) rahu- või politseikohtunik, 2) ringkonnakohus (vahel ka krahvkonna-

kohus), 3) osariigi Ülemkohus. Ringkonnakohus on apellatsiooni-instantsiks rahu- ja politseikohtutele ja mõnedes asjades esimese instantsi kohtuks, aga ka kohtuks vandekohtunike osavõtul.

Terves reas osariikides on olemas peale ringkonnakohtute ja Ülemkohtu veel kõrgemad kohtud, piirkonna apellatsioonikohtud jne. Need kohtud on tavaliselt apellatsioonikohtuteks ringkonnakohtutele. Osariigi Ülemkohus on viimseks instantsiks kõigile osariigi kohtutele, järelevalveorganiks osariigi konstitutsioonist kinnipidamises ja mõnikord esimese instantsi kohtuks eriti tähtsates asjades.

Am. Ühendriikide föderaalne valitsus ei sega end osariikide kohtute tegevusse; nende organisatsioon ja kohtupidamise kord määratakse kindlaks vastava osariigi seadustega.

Rahukohtunikule alluvad tavaliselt tsiviilasjad kuni mõnesaja dollari suuruses summas. Kriminaalasjades teeb ta otsuseid pisikuritegude ja *misdemeanor*'ide (üleastumiste) suhtes. Tema kompetentsi kuulub tavaliselt ka esialgse ülekuulamise toimetamine *felony*'te, — tõsisema iseloomuga kuritegude asjus. Vahe *felony* ja *misdemeanor*'i vahel on kõikuv ja määratakse eraldi kindlaks iga osariigi seadustes. Kui kuritegu seisneb ainult „rahurikkumises" või munitsipaliteedi korralduste või liiklemismääruste rikkumises, võib asja otsustada rahukohtunik. Tõsisemate kuritegude asjus toimetab rahukohtunik esialgse ülekuulamise, mille põhjal teeb kindlaks, kas on küllaldasi tõendeid süüdistusakti põhjal süüdistatava andmiseks vandekohtunike kohtu alla. Sel juhul otsustab kohtu alla andmise küsimuse suur *jury*.

Kohtuistungi protokolli rahukohtuniku juures ei peeta.

Rahukohtuniku otsuse peale võib edasi kaevata kõrgema astme kohtusse.

Ainult mõnes üksikus osariigis nõutakse rahukohtunikult juriidilist haridust.

Kõigis osariikides on olemas ka kõrgema astme kohus, kes toimib esimese instantsi kohtuna. Ta on tuntud mitmesuguste nimetuste all. Sääraste kohtute tavalised nimetused on jaoskonna-, ringkonna- ja kõrgem kohus. Mõnedes osariikides on niisugune kohus igas krahvkonnas. Hõredalt asustatud krahvkondades sõidab säärase kohtu kohtunik tavaliselt oma ringkonnas ringi. Ta mõistab kohut

igas krahvkonnas. Tõeliselt on ta ringkonnakohus. Nende üldiste kohtute kohtunikud on peaaegu alati valitavad.

Iga osariigi kohtusüsteemi eesotsas seisab kõrgem apellatsioonikohus, mida tavaliselt nimetatakse osariigi ülemkohtuks.

Mõnes osariigis on tal teissugune nimetus: apellatsioonikohus kohtu eksituste läbivaatamiseks, ülemapellatsioonikohus kohtu eksituste läbivaatamiseks. Need ülemkohtud arutavad esimese instantsi kohtutena vähest asjade liiki ja nende peamiseks ülesandeks on täita apellatsioonikohtu funktsioone: nad arutavad kaebusi osariigi teiste kohtute otsuste peale. Vahepealsed apellatsioonikohtud on olemas 13 osariigis. Nende asutamine on põhjendatud vajadusega vabastada osariikide ülemkohtud liiga suurest apellatsioonide hulgast. Mõnedes asjades on vahepealsete apellatsioonikohtute otsused lõplikud ja nende peale ei saa edasi kaevata. Teistes asjades aga, eriti nendes, mis nõuavad föderaal-konstitutsiooni või osariigi konstitutsiooni tõlgitsemist, võib otsuse peale edasi kaevata osariigi ülemkohtusse.

Mõnedes linnades on olemas politseikohtunikud või politseikohtud, kellel on tavaliselt rahukohtuniku kompetents kriminaal- ja tsiviilasjades.

Kuritegude arutamiseks, mis on toime pandud alla 18 aasta vanuste isikute poolt, on olemas erikohtud alaealiste jaoks (*juvenil court*). Nendes kohtutes „koheldakse alaealisi kurjategijaid tavaliselt vähema formaliteediga kui täiskasvanuid...", „ei kasutata süüdistusakti koostamise formaalset protseduuri, vandekohtunike kohut ja verdikti. Tavaliselt puuduvad koguni ka advokaadid" [6]. Nendes kohtutes arutab asju üksikkohtunik. Kui kohtunikul tekivad mõnesugused kahtlused üksikutes küsimustes või ta soovib ära määrata režiimi, mida vajab kaebealune, siis pöördub ta lapse uurimise ja tema vaatlemise eesmärgil ekspertide abi poole hingeteaduse, psühhiaatria ja arstiteaduse alal. Ekspertiisi otsuse põhjal teeb kohus vastava otsuse. Enamikul juhtudel rakendatakse laste suhtes, kes ei ole enne kohtu all olnud, karistuse määramist tingimisi. Kui kaebealused osutuvad vaimselt mahajäänuiks, paigutatakse nad nõrgamõistuslike asutisse.

Varem kohtu poolt karistatud olemise või raske kuriteo puhul saadetakse lapsed paranduskooli.

[6] Walker, lk. 427.

Laialdane laste tööjõu kasutamine, tööpuuduse kasvamine, vaesus jne., — see kõik kutsub esile Am. Ühendriikides laste kuritegevuse järjekindlat tõusu. Seepärast on kaebealuste saatmine alaealiste vanglasse alaealiste kohtute tegevuses hulga sagedam nähtus kui karistamine tingimisi.

Kohtunike määramine toimub osariikides mitmel viisil: neid nimetavad kubernerid, seadusandlikud organid üldiste valimiste alusel jne.

Nõnda näiteks nimetatakse New Yorgi osariigis kõik kohtunikud ametisse „ametiisikute määramise asjade nõukogu" poolt ajaks, „kuni nad korralikult käituvad".

Põhja-Carolinas määratakse kohtunikud ametisse eluajaks seadusandlike organite poolt. Georgias valitakse rahukohtunikud otseste valimiste teel, kuna teised kohtunikud määratakse rahvaesindajate palati poolt. Connecticutis ja Rhode Islandis määratakse kohtunikud ametisse seadusandlike organite poolt üheks aastaks. Marylandis nimetavad kohtunikke kuberner ja sala- (administratiiv-) nõukogu. Massachusettsis nimetavad kuberner ja nõukogu rahukohtunikke ametisse 7 aastaks ja teisi kohtunikke eluajaks.

Kohtunike valimise süsteemi hindamisel neis osariikides, kus kohtunikud on valitavad, peab arvesse võtma Ameerika valimiste süsteemi, mis on üles ehitatud kahe kodanliku partei (vabariikliku ja demokraatliku) omavahelisele võistlusele, mille juures kulukas valimiseelne kihutustöö, valijate otsene äraostmine jne. teevad peaaegu võimatuks kohtunikuks läbi viia seda kandidaati, kes ei ole kodanluse tipule meele järgi.

Kohtunike tasu süsteem, mis enamikus osariikides oleneb kohtu toimingute arvust, muudab sageli kohtu pooläriliseks ettevõtteks. Mõnes osariigis saavad kohtunik ja prokurör tasu iga nende poolt arutatud asja eest; õigeksmõistva otsuse korral saavad nad väiksema tasu kui süüdimõistva otsuse puhul.

Kuskil maailmas ei mängi varanduslik seis nii suurt osa kui Ameerika Ühendriikides. Seepärast ei ärata ka imestust rikka ja vaese ebavõrdne seis kohtu ees. Silmapaistev ameerika advokaat Gerard Brandon kirjutas selle kohta juba 1910. a. järgmist: „Seadused tagavad igale kuriteos süüdistatule kiire ja erapooletu kohtu, eeldades, et ta on süütu ja soovib oma süütust tõendada. Kui süüdistatav on vaene inimene, kel puuduvad mõjuvad sõbrad ja sidemed, saab ta tavaliselt seda, mida seadus nagu tõotaks ühesugusel määral kõigile, s. t. juhul, kui ta süü on tõestatud, mõistavad vandekohtunikud, ja siis ka kohus, ta kiirelt süüdi ja määravad talle teenitud karistuse. Aga

kui süüdistataval on raha, sõpru, mõju seltskonnas, siis pannakse kogu see abinõude arsenal tegevusse. Asja ajamine antakse väleda ja osava (et mitte öelda häbematu) advokaadi kätte, algavad asjaarutamise edasilükkamised, mille juures kasutatakse ära kõik venitamise võimalused, mida seadus ette näeb, kuna süüdistatav ise jääb vabadusse (välja arvatud süüdistamise korral tapmises), mille ta saab samade rahade, sõprade ja sidemete abil. Tema kaaslane-kehvik aga, keda süüdistatakse samasuguses kuriteos nagu tedagi, istub kinni vanglas, sest tal ei ole võimalik sisse maksta tagatist. Venitamiste ja edasilükkamiste kestel aga võivad süüdistuse tunnistajad kas ära surra või kohtu piirkonnast ära sõita, kuriteo tõsiasjad ja tehiolud võivad teiste tunnistajate mälus tuhmuda, süüdistaja kannatus ja ind lõpevad, ja kui lõppeks saabub kohtuliku asjaarutuse päev, siis vandekohtunikud, kes kaitse poolt on osavalt valitud kõige vähem arukate ja kõige harimatumate isikute hulgast, kes ei ole suutelised tõendeid mõistma, kuulutavad talle verdikti „süütu". Aga kuigi juhuse tõttu või olles teadlikud oma kohusest vannutatud kaasistujad leidsid ta süüdi olevat, siis süüdistatav, kui tal on raha ja sõpru, kaebab otsuse peale edasi osariigi kõrgemasse kohtusse. Kõrgemas kohtus, ütlen ma, austades kohtunikke ja neid mitte arvustades, tänu meie õigusemõistmise omapärasele süsteemile, mis on ehitatud pretsedentide kohustuslikkusele, kuuluvad süüdistus ja ringkonnakohtu tegevus ümberotsustamisele vormilisest küljest, mille juures, kui esimese instantsi kohus mingis asjas kohaldas seadust ebaõigelt, kasseeritakse või muudetakse ära tõsiasjadel põhinev süü verdikt ja asi antakse uueks läbivaatamiseks uutele vandekohtunikele, mis tegelikult on niisama hea kui õigeksmõistmine."

„Eriti teravalt," jätkab Brandon, „näeme oma õigusemõistmise ebavõrdsust karistuste määramisel. Enamikku üleastumisi karistatakse emmakumma, kas aresti või rahatrahviga. Tavaliselt määrab kohus rahatrahvi, asendades seda maksujõuetuse korral arestiga. Ja see, kel on raha ja sõpru, et tasuda trahvi ja kohtukulusid, pääseb vabaks, kuna kehvik jääb vanglasse. Kui viimasel lähebki korda trahv ära maksta, siis on see temal võimalik palju suuremate raskustega kui esimesel... Edasi me näeme äärmist ebaproportsionaalsust karistuste määramisel kurjategijaile, kes omavad kas kõrget või madalat sotsiaalset seisu, hoolimata nende poolt toimepandud tegude võrdsusest... Hobusevaras mõistetakse kinniistumisele paranduasutisse, aga osav aktsiaseltsi direktor, kes süstemaatiliselt varastab paljaks aktsionäre, tunnistatakse rahanduslikuks suurvaimuks. Kehvik, kes on tapnud vihahoos või alkoholi mõjul oma kaaslase, saadetakse võllasse või elektritoolile, kuna miljonär, kes on tapnud oma ligimese, paigutatakse enamasti vaimuhaigete raviasutisse. Suhkrutrust petab miljonite dollarite ulatuses kroonut ebaõigete tõenditega kaalu kohta, kuid karistuse alla ei lange mitte miljonärid, kes selle läbi on raha teeninud, vaid väikesed agendid, kes on täitnud nende näpunäiteid [7]."

Sellele tuleb veel lisandada kohtunike sõltuvus poliitilistest keerutaja-

[7] Brandon, lk. 893.

test, kes omakorda teostavad kapitalistlike liitude direktiive. Kuivõrd see avaldub kohtu tegevuses, võib näha Clevelandi linna uurimiskomisjoni aruandest, millest toome järgmise väljavõtte: „Võttes kokku seisukorda üldise arvamuse vaatepunktilt, võib öelda, et kohtunikud seisavad väljaspool kahtlust otsese meelehea võtmises, kuid neil on raske unustada eelseisvaid ümbervalimisi, eriti kui nad algavad oma teenistuse karjääri... Kohtunik, kel seisab ees ümbervalimine, võib enesele kindlustada koha allesjäämise mõne järgmise abinõuga: ta kas osutab igati teeneid poliitilistele pisijuhtidele, kes valvavad valimiste järele, või osutab kaitset teatavatele mõjukatele gruppidele, nagu usulistele, rassilistele või majanduslikele, või ajab taga laialdast reklaami ajalehtedes või muul viisil." Iseloomustades esimest abinõu — teenete osutamist poliitilistele ninameestele, jätkab aruanne, et „on raske öelda, kus lõpeb kohtuniku mõjustamine ja kus algavad head sõbralikud suhted. Nagu kohtunikud, nii ka süüdistajad on sageli esile nihutatud oma ametikohtadele tänu poliitikale, ja ei ole üllatuslikku selles, kui nad ka pärastpoole ei unusta oma vanu sõpru... Üldise arvamuse kohaselt lokkavad mõjustused munitsipaalkohtutes väga laialt. Advokaadid helistavad sagedasti telefoni teel kohtunikele ja ajavad nendega juttu oma asjadest. „Mõjustamise" teed on tavaliselt niivõrd keerulised, et ka kõige laiem avalikkus ei aita, kui on otsustatud kaitset osutada" [8].

Seadusandluse keerulisus ja segane olek õigusemõistmise alal Am. Ühendriikides soodustavad samuti vähe kehvikut tema õiguste kaitses kohtu ees. Seaduse ja seaduslikkuse suhtes Am. Ühendriikides tulevad ameerika autorid sageli väga mornidele otsustele. Nõnda kirjutab Walker:

....„On olemas mitte ainult alatine kõikuvus seaduse sisus, vaid ka see sisu ise on detaileeritud, tal on nii lai mõjupiirkond ja ta on niivõrd keeruline, et igal üksikul inimesel on oma eluea kestel võmatu hoiduda kuritegeliku akti toimepanemisest. Seadused ei saa olla paremad kui inimeste reaktsioon neile seadustele.

Kui süstemaatiliselt ja laias ulatuses seadustest ei hoolita, siis on neil vähe väärtust või ei ole neil üldse väärtust [9]."

Vandekohtunikud valitakse loosi järgi kohalike elanike hulgast. Ameerika kohtu iseloomustavaks erinevuseks on vandekohtunike taandamise võimalus poolte nõudel väga mitmesugustel põhjustel. Seepärast on vandekohtunike pingi koostamine väga raske asi. Kumbki pool püüab valida oma koosseisu vandekohtunikest, hoidumata ka nende otsesest äraostmisest.

Kõige demokraatlikuma kohtuvormi, vandekohtu mandumine on muutunud niivõrd silmapaistvaks, et seda peavad oma töödes tunnistama ka kodanlikud juristid. Nõnda näiteks kirjeldab Sutherland järgmiste sõnadega

---

[8] Smith-Ehrman, lk. 31—39.

31—39.

[9] Walker, lk. 417—481.

seda, milleks on mandunud Ameerika õigusemõistmine: „Vandekohtunike pingi koostamine venitab tunduvalt kohtuprotsessi. 1920. a. anti kohtu alla keegi rikas inimene, keda süüdistati mässus. Vandekohtunike pingi koostamiseks kulus aega kaks kuud ja küsiti nimestike järgi läbi 1200 kohalekutsutud kodanikku. Neid, kes olid välja valitud protsessi algul, hoiti valve all kuni kogu pingi moodustamiseni, kuna kohtualune ise viibis vabaduses. San Franciscos nõudis Calhouni asjas vandekohtunike pingi moodustamine tervelt 91 päeva. O'Shea asjas küsiti läbi 4821 vandekohtunikku ja väljakutsutuile tuli maksta päeva- ja sõidurahasid 13 tuhat dollarit. Säärase venitamise põhjuseks on kahtlemata võistlus. Üks pool püüab vandekohtunike hulgast eemaldada kõiki isikuid samast rassist, usust ja elukutsest, nagu seda on kaebealune, teine pool jälle püüab välja tõrjuda kõiki teisi peale isikute samast rassist, usust või elukutsest [10].“

Vandekohtunike osa ja tähtsus muutub Ameerikas iga aastaga vähemaks. Kalifornia konstitutsioon asendas esimesena vandekohtunike kohustusliku osavõtu kohtust fakultatiivsusega (kohtualuse soovil). Igas asjas võib kohtualune „enese lahti öelda“ vandekohtunikest. Praegusel ajal võimaldavad juba 19 osariiki säärast fakultatiivsust. Advokaatidel on kergem toime tulla kohtunikuga kui vandekohtunikega, kui asi jõuab kohtuni, ja nad soovitavad seda meeleldi oma kaitsealustele. Teisest küljest jätkub sellest, et kohtualune tunnistab enese süüdi ja tema asja ei aruta enam vandekohtunikud, vaid kohtunik üksikisikuna. Selle tulemuseks on, et mõnedes osariikides on asja arutamine vandekohtunikkude kohtu poolt haruldaseks sündmuseks.

„Seaduslikkuse kindlustamise rahvusliku komisjoni“ ametlikus aruandes tähelepanu juhtimisel komisjoni poolt avastatud seadusvastasusele õigusemõistmise juures tähendatakse järgmist: „Vandekohtunike suhtes ei pandud tähele mitte üksnes nimekirjade meelega kunstlikku kohaldamist, vaid ka sääraste vandekohtunike avalikku kõrvaldamist koosseisust, kes võiksid ilmutada mõnesugustki iseseisvust otsustamisel. Peaaegu igal pool kõrvaldatakse seadusvastaselt vandekohtunike koosseisust neegrid. Et kallutada vandekohtunikke süüdimõistmisele, võeti tarvitusele hirmutamisvõtteid, ässitati nendes rassilisi eelarvamusi, klassivaenu, sisendades neile pea peale pööratud kujutlusi kuritegevuse olukorrast ümbruskonnas, nende poolt kuulutatava õigeksmõistva verdikti võimalikest tagajärgedest, võimalikest hädaohtudest, mis õigeksmõistetud kohtualuse poolt ähvardavad vandekohtunike omakseid, naisi ja tütreid jne. Terves reas juhtudes märgitakse ära tõsiasju võimukandjate tungimisest vandekohtunike nõupidamistuppa ja vahelesegamisest nõupidamisse eesmärgiga kallutada vandekohtunikke süüdimõistva verdikti kuulutamisele, vannutatud kaasistujate tasuta kostitamist ja joot-

[10] Sutherland, lk. 273.

mist, et neid enda poole meelitada, sundimisi paljastada nõupidamistoa saladusi [11]."

Peab juurde lisama, et seniajani leiab nn. „lintšikohus" Ameerikas laialdast kasutamist neegrite vastu.

Sama komisjon tähendab sel puhul: „Neegrid on rassiliste eelarvamuste objektiks riigi suures osas ja rassilise sallimatuse õhutamine nende vastu on eriti kahjulik, sest säärastes piirkondades ei kuulu neegrid peaaegu kunagi vandekohtunike koosseisu." Süüdistajad argumenteerivad vahetevahel sellega, et neegrite üle ei tohiks kohut mõista samade seaduste järgi kui valgete üle, ja teatavad vandekohtunikele, nagu see juhtus näiteks Texases kohtumõistmisel valge üle, kes oli tapnud neegri, et lõuna džentlmenid ei tohi hukka mõista kohtualust selle eest, et ta püüdis neegrile kätte näidata paika, kuhu ta kuulub. Tapmise asjas Oclahoma osariigis ütles süüdistaja oma sissejuhatavas kõnes, et selle linna elanikud, kus elutses kohtualune, on peaaegu kõik neegrid ja elavad alatise seaduserikkumise arvel. Tapmisasjas, mis oli arutusel Kentuckys, tähendas kohalik prokurör, kes süüdistas neegrit tapmises, et maa on üle ujutatud neegrite poolt toimepandud kuritegudega ja ainukeseks abinõuks sellele lõpp teha on kohtualuse surmamõistmine, mida vandekohtunikud ka tegid. Ühes Oclahomas arutusel olnud valevandeasjas ütles prokurör oma kõnes vandemeestele, et neegrist kohtualune „peab õnnelik olema juba selle tõttu, et tema üle kohut mõistetakse; oleks see juhtunud Arkansases, oleks rahvahulk ta seal tingimata lintšinud" [12].

Virginias neegri poolt toimepandud tapmisasja arutamisel kiirustas šerif mitmel korral vandekohtunikke kuulutada rutem välja oma verdikt, sest vastasel korral kohtualune lintšitakse. Analoogilise asja arutamise korral Kansases ei võtnud šerif meelega tarvitusele abinõusid selle vastu, et kohalike huligaanide jõuk ei tungiks kohturuumi ja lintši ähvardusel ei sunniks vandekohtunikke kuulutama süüdimõistvat otsust peaaegu ilma mingisuguse nõupidamiseta.

Kui seda nõuavad kodanluse klassihuvid, siis ei ole ka vandekohtunike kohus kindlustuseks ebaõige kohtumõistmise vastu.

Näiteks säärase asja kohta võib olla Sacco ja Vanzetti asi.

Sacco ja Vanzetti, itaallastest töölised, olid streigiliikumise aktiivsed osalised Ameerikas.

Nad arreteeriti 1920. a. Bostonis sihiliku valekaebuse alusel, nagu oleksid nad röövimise sihiga tapnud kassapidaja; nad arreteeriti selleks, et halvustada töölisorganisatsioone, kes juhtisid streigiliikumist. 14. juulil 1921. a. mõisteti Sacco ja Vanzetti surma. See otsus äratas kogu maailma tööliskonnas pahameelt. Kuue aasta jooksul nõudsid kogu maailma töötajad hulgaliste demonstratsioonide kaudu asja uuesti arutamist. 1927. a. 23. augusti ööl hukati ikkagi Sacco ja Vanzetti elektritoolil Charlestowni vanglas Bostonis.

---

[11] „Nat. Commission", lk. 262—352.

[12] „Nat. Commission", lk. 318.

Kuigi kohtus tehti vastuvaidlematult selgeks kaebealuste alibi (s. t., et kuriteo kordasaatmise hetkel mõlemad viibisid teises kohas), ei päästnud see Saccot ja Vanzettit surmanuhtlusest, sest nad olid revolutsionäärid ja järelikult vandekohtunike pingil istuva kodanluse vaenlased.

Am. Ühendriikide kohus on tüüpiline kodanliku riigi — töötajate masside paremaks rõhumiseks ja ekspluateerimiseks loodud ekspluateerijate organisatsiooni — kohus.

Am. Ühendriikides ilmneb eriti selgelt kohtu sõltuvus mitte üksnes kogu kapitalistide klassi tervikust, vaid ka üksikutest suurtest kapitalistlikest ettevõtetest. Nendes osariikides, kus kohtunikud on valitavad, maksavad trustid, pangad ja teised monopolistliku kapitali organisatsioonid isikute eest, kes on esitanud oma kandidatuuri kohtuniku kohale, seaduse poolt nõutavad rahalised tagatised sisse ja tasuvad nende valimiseelse võitluse kulud (kaasa arvatud ka valijate otsene äraostmine). On täitsa arusaadav, et, olles valitud kohtuniku ametikohale, säärased kapitalistlike ettevõtete kandidaadid täidavad kuulekalt oma peremeeste tahet.

§ 3. Prantsusmaa kohtusüsteem.

Praegu Prantsusmaal kehtiv kohtusüsteem on põhiliselt loodud Napoleon I poolt. Likvideerides revolutsiooni demokraatlikud saavutused, säilitades nende hulgast ainult seda, mis oli kasulik suurkodanlusele, püüdis Napoleon luua tugevat kohut, kes võiks tagada kõva repressiooni ja oleks harmoneerunud tolle tsentraliseeritud bürokraatliku valitsemissüsteemiga, mis oli loodud Prantsusmaal pärast kohaliku valitsemise valitavate organite likvideerimist.

Seejuures ründas Napoleon teravalt kohtukorralduse demokraatlikke instituute, muu hulgas vandekohut. „Eesmärk seisneb selles," rääkis ta riiginõukogu koosolekul 6. veebruaril 1808, „et anda suuremat jõudu õigusemõistmisele ... igaüks teab, et vandekohtunikud mõistavad liiga kergesti õigeks koguni kartusest mõista pikemale kinnipidamisele kaebealust, kelle süüdlus paistab neile kahtlasena [13]."

Kuid kodanluse laialdased ringid pidasid tol ajal veel kõvasti kinni vandekohtust ja Napoleon ei söandanud seda hävitada. Aga

---

[13] Tsiteeritud H e l i e, VI k., lk. 26.

ta hävitas revolutsioonilise ajastu kohtu demokraatiast kõik, mis suutis: kohtunike valitavuse, vandekohtunike osavõtu kohtu alla andmise küsimuse otsustamisest, alamate kohtuinstantside sõltumatuse kõrgematest jne. 1810. a. 20. aprilli seadusega (kehtiv Prantsusmaal veel praeguseni terve rea täienduste ja muudatustega) loodi bürokraatlik tsentraliseeritud kohtusüsteem, millele said hiljem osaks ainult tähtsuseta muudatused, hoolimata valitsemisvormide mitmekordsest muutusest. Seal ei ole ka midagi imestada, kui arvesse võtta, et konsulaadi, keisririigi, kuningriigi ja siis vabariigi ajal oli Prantsusmaal valitsevaks klassiks kodanlus, kelle huvidele tema enese poolt loodud kohtuorganisatsioon vastas täielikult klassivõitluse antud etappidel. Loomulikult leidsid aset mõnesugused muudatused (muuseas anti välja seadused rahukohtunike võimupiiride laiendamise kohta, kohtute arvu vähendamise kohta seoses rahaliste raskustega pärast 1914.—1918. a. imperialistlikku sõda jne.), aga neil ei olnud kohtukorralduse põhilise reformi ilmet.

Prantsusmaa kohtusüsteemi uurimisel tuleb silmas pidada, et kogu süsteem oli kõigepealt ehitatud kui tsiviilkohtute süsteem, aga kriminaalkohtuid loetakse vormiliselt nagu tsiviilasju arutavate kohtute osakondadeks. Tsiviilkohtute süsteemil Prantsusmaal on järgmine kuju:

1) rahukohtunikud (*Juge de paix*),
2) esimese instantsi tribunaalid tsiviilasjade jaoks,
3) apellatsioonikohtud (*Cour d'appel*),
4) kassatsioonikohus (*Cour de cassation*).

Kriminaalkohtute süsteem:

1) tavalise politsei tribunaalid (*tribunal de police*) (samad rahukohtunikud),
2) parandava politsei tribunaalid (*tribunal de police correctionelle*) (samad esimese instantsi kohtud),
3) apellatsioonikohtud ühes nende juures asuva vandekohtuga (*Cour d'assises*),
4) kassatsioonikohus.

Üldise kohtusüsteemi kõrval tegutsevad veel erikohtud. Tsiviilasjus tuleb nende hulka lugeda *prud'hommes*'ide nõukogusid (töökonfliktide lepituskojad) ja kommertskohtuid (moodustatud suuremates kaubandus-tööstuslikes keskustes).

Kriminaalasjus kuuluvad erikohtute liiki: sõjakohtud maa-

ja mereväele, trükindusasjade kohtud, laste- ja noorsookohtud, kõrgem õigusemõistmise kohus, mis moodustatakse iga kord senati (Prantsuse parlamendi teise koja) erilise otsusega vabariigi presidendi süüdistuse asjas reetmises või ministrite ametialaliste kuritegude arutamiseks. Nõnda on Prantsusmaa kohtusüsteem valjult tsentraliseeritud: alamate kohtute üle seisavad kõrgemad kohtud, kogu Prantsuse kohtusüsteemi eesotsas seisab kassatsioonikohus, üksainus kogu Prantsusmaa jaoks.

Kogu Prantsusmaa on jaotatud 27 kohturingkonnaks, kus igas tegutseb apellatsioonikohus. Kohtuorganisatsioon ei ühtu sel juhul administratiivse jaotusega (Prantsusmaa jaguneb 90 departemanguks, mis omakorda jagunevad ringkondadeks, ringkonnad kantoniteks ehk kogukondadeks). Apellatsioonikohtu ringkonda kuulub 2—8 departemangu. Väheste eranditega tegutsevad igas administratiiv-ringkonnas tsiviilasjade esimese instantsi kohtud ühes nende juures asuvate kriminaalosakondadega — paranduspolitsei tribunaalidega. Igas kantonis (või 2—3 kantoni peale) on rahukohtunik, kes täidab kriminaalasjus tavalise politseikohtu funktsioone. Kui kantonis on mitu rahukohtunikku, siis täidab üks neist tavalise politseikohtu funktsioone.

Rahukohtunik (kriminaalasjus tavalise politsei kohus) arutab talle alluvaid asju üksikkohtunikuna. Tsiviilasjades alluvad talle hagid kuni 1500 frangini lõpliku otsustamisega ja asjades, mis võimaldavad apellatsiooni — 1500—4500 frangini. Rahukohtunik täidab ka lepitaja-kohtuniku ülesandeid (Prantsusmaal on kombeks pöörduda enne tsiviilprotsessi alustamist rahukohtuniku poole lepitamise eesmärgil). Seal, kus ei ole *prud'hommes*'ide nõukogu (töötülide lepituskoda), täidab selle funktsioone rahukohtunik.

Kriminaalasjade alluvus igasugustele kohtutele vastab Prantsusmaal süütegude kolmikjaotusele — üleastumine (*contrevention*), väärtegu (*délit*) (kuritegu. — Tõlk.) ja kuritegu (*crime*) (raske kuritegu. — Tõlk.)

Üleastumisasjad alluvad tavalise politsei tribunaalile, väärteoasjad — paranduspolitsei tribunaalile ja kuriteoasjad — vandekohtule.

Tavalise politsei kohtuna arutab rahukohtunik nn. „politseiliste üleastumiste" kriminaalasju, millede eest on ette nähtud karistus mitte üle 15 frangi rahatrahvi või 5 päeva aresti (siia ei ole arvatud selle juures konfiskeeritud asjade hinda).

Rahukohtunikud nimetab ametisse vabariigi president kohtuministri ettepanekul, kellest faktiliselt olenebki see nimetamine. Ametisse määramiseks on tarvilik, et kandidaadil oleks juriidiline eriharidus ja mitte vähem kui kaheaastane staaž advokatuuris, notarikontoris või kohtukantseleis. Kõik kandidaadid rahukohtuniku kohale peavad peale selle sooritama veel erili-

sed eksamid; nendest eksamitest on vabastatud õigusteaduskondade õpetajad ja riiginõukogu (kõrgem administratiivorgan Prantsusmaal) liikmed. 1932. a. oli Prantsusmaal 2969 rahukohtunikku; tavalise politsei kohtu funktsioone täitsid 786 rahukohtunikku.

Esimese instantsi tribunaalid tsiviilasjus on apellatsiooni-instantsideks neis asjus, mida on arutatud rahukohtutes, ja esimese instantsi kohtuks asjus, mis kuuluvad tema alluvusse. Esimese instantsi kohtuna ta lahendab lõplikult (apellatsiooni korras edasikaebamist ei saa enam olla) nõudeasjad kuni 7500 frangini või kinnisvaralt sissetuleku asjad kuni 300 frangini. Ta arutab tsiviilasju, millede kohta on võimaldatud edasikaebus apellatsiooni korras, igasuguse nõudesumma ulatuses (peale asjade, mis alluvad rahukohtutele ja kommertskohtutele). Nendes kohtades, kus ei ole kommertskohtuid, täidavad nende funktsioone esimese instantsi tribunaalid tsiviilasjus. Esimse instantsi tribunaalid tsiviilasjus otsustavad lõplikult ka vaidlused kaudsete maksude kohta.

Tsiviilasjade esimese instantsi tribunaal arutab kõiki nn. „väärtegude asju", millede eest võib määrata karistuseks rohkem kui 5 päeva vangistust; sel juhul nimetatakse seda kohut paranduspolitsei tribunaaliks või parandustribunaaliks.

Tsiviilasjade esimese instantsi tribunaalis ja nende kriminaalosakondades — parandustribunaalides — arutab kohus asju koosseisus kolm kohtunikku. 1932. a. oli Prantsusmaal 358 esimese instantsi tribunaali tsiviilasjus (ja niisama palju nende kriminaalosakondi).

Apellatsioonikohtud koosnevad mitmest osakonnast (*Chambre*). Üks või mitu osakonda arutab apellatsiooni korras tsiviilasju, mis on otsustatud tsiviilasjade esimese instantsi tribunaalides. Üks osakondadest vaatab läbi apellatsioonikaebused kohtuotsuste peale, mis on tehtud parandustribunaalide poolt. Peale selle on iga apellatsioonikohtu juures süüdistuskoda, kes otsustab kohtu alla andmise küsimuse asjades, mis alluvad *assises*'ide kohtule (vandekohtule), ja on eeluurimist juhtivaks organiks. Tsiviil- ja kriminaalasjade arutamine apellatsiooni korras toimub apellatsioonikohtus, koosseisus mitte alla 5 alatise kohtuniku, aga mõnedel juhtudel mitte alla 9 kohtuniku.

Assises'ide kohus moodustatakse igaks kolmeks kuuks igas departemangus apellatsioonikohtu poolt. Selle koosseisu kuuluvad kolm alatist kohtunikku ja 12 vandekohtunikku. Kolme alatise kohtuniku hulgast peab eesistuja tingimata olema apellatsioonikohtu esimees või nõunik (liige); kaks teist liiget võivad olla niihästi apellatsioonikohtu liikmed kui ka paranduspolitsei tribunaali kohtunikud.

Assises'ide kohtus otsustavad vandekohtunikud kaebealuse süüküsimust. Juriidiline kvalifikatsioon ja karistuse suuruse määramine toimuvad kohtunike poolt ainult pärast süüdimõistva verdikti kuulutamist vandekohtunike poolt. Kuni 1932. a. seaduse avaldamiseni ei võtnud vandekohtunikud osa alatiste kohtunike nõupidamisest karistuse suuruse määramise küsimuses. Praegusel ajal võtavad vandekohtunikud osa selle küsimuse arutamisest.

Assises'ide kohtuotsuse peale ei ole lubatud edasi kaevata apellatsiooni korras. On võimalik ainult kassatsioonikaebus või protesti esitamine kassatsioonikohtusse. Viimasel ajal on üles tõstetud vandekohtu ärakaotamise küsimus.

Kassatsioonikohus on Prantsusmaal kõrgemaks kohtuinstantsiks.

Kassatsioonikohtu funktsioonide hulka kuulub kõikide kassatsioonikaebuste ja -protestide otsustamine kohtute lõplike otsuste peale. Kassatsioonikohus lahendab asjade ühest kohtust teise üleandmise küsimusi, vastava kohtuinstantsi kättejuhatamise küsimusi kohtualluvuse vaidluse korral ja muid õiguslikke küsimusi, mis on otsustatud igas kohtus.

Kassatsioonikohus on kohustatud tühistama iga kohtuotsuse, kui kohtuliku menetluse juures on rikutud kindlaksmääratud vorme või kui otsus on seadusega vastuolus. Ta ei või aga asja arutama hakata sisuliselt. Muutes ära kohtuotsuse, annab kassatsioonikohus ta uueks läbivaatamiseks sellesse kohtusse, kellele asi allub. Selle süsteemi all kannatavad töötajad, kel ei ole ainelisi võimalusi tasu maksta heale advokaadile, ilma kelleta ei ole võimalik kassatsiooni esitada.

Kassatsioonikohus koosneb 4 palatist (osakonnast) ja igas osakonnas on 16 kohtunikku. Esimene — kaebuste esialgse läbivaatamise palat (*Chambre de requêtes*) — otsustab tsiviilasjades kassatsioonikaebuste vastuvõtmise küsimusi kassatsioonikohtusse ja lahendab alluvuse küsimusi. Teine palat on tsiviilpalat. Tema arutab kassatsioonikaebusi tsiviilasjades ja kohtu koosseisu vastutusele võtmise küsimusi pärast seda, kui need kaebused on lubatud esimese palati poolt läbivaatamisele. Kolmas palat on kriminaalpalat. Tema arutab kassatsioonikaebusi kriminaalasjus. Kriminaalasjus ei ole tarvilik kaebuse esialgne läbivaatamine esimese palati poolt. Asjade arutamine kassatsioonikohtus toimub koosseisus mitte vähem kui 11 kohtunikku. Neljas palat on sotsiaalpalat.

Kassatsioonikohtul on õigus kohtuministri loal kohtunikke „moraalse mittesobivuse" põhjusel ametist tagandada. Kõik kohtunikud (välja arvatud kommertskohtute ja *prud'hommes*'ide nõukogude liikmed) nimetatakse vormiliselt ametisse vabariigi presidendi poolt. Tegelikult seisab aga kohtunike nimetamine täielikult Prantsuse õigusemõistmise juhi — kohtuministri käes. Temal on ka järelevalveõigus kõikide kohtute üle. Kohtuministril on õigus välja kutsuda iga kohtunikku ja prokuröri seletuse andmiseks ning teha talle noomitust.

Vandekohtunikeks võivad 1872. a. seaduse järgi olla kõik isikud (peale naiste ja välismaalaste), kes on saanud 30 aastat vanaks ja kes alatiselt elavad antud kohas. Vandekohtunikeks ei või olla isikud, kes on isiklikus teenistuses (majateenijad), kohtu poolt karistatud, oma õigus- ja teguvõimes piiratud ja kes ei oska prantsuse keeles lugeda ega kirjutada.

Väga iseloomustav on Prantsuse seadusandluse poolt ülesseatud nõue, mille põhjal isikutel, kes endid elatavad palgateenistusest, on õigus loobuda vandekohtunike kohuste täitmisest. Vormiliselt mitte tõrjudes eemale Prantsuse proletariaati vandekohtust osavõtust, loob Prantsuse seadusandlus sel viisil säärased tingimused, millede juures faktiliselt saavutatakse see eemaletõrjumine. Et kohtuistungist osavõtmise aja eest töötasu ei säili, siis on arusaadav, et rõhuval enamikul juhtudel töölised, kel puuduvad teised elatumisvõimalused, on sunnitud vandekohtunike kohuste täitmisest loobuma.

Vandekohtunike kandidaatide nimestikud koostab kantonite järgi komisjon, mis koosneb esimehest — rahukohtunikust ja liikmetest — tema abidest ja kõikide kogukondade *maire*'idest. Kandidaatide nimestik saadetakse esimese instantsi kohtusse, kes vaatab selle läbi erilises komisjonis, kuhu kuuluvad kohtueesistuja, rahukohtunikud ja munitsipaalnõunikud. Üldine järelevalve vandekohtunike nimestike koostamise üle lasub departemangu prefektil (departemangu administratsiooni juhil).

Vandekohtunike nimestik koostatakse üheks aastaks, arvestades ühe vandekohtuniku 400—600 elaniku kohta.

Sõjakohtu alal on Prantsusmaal oma iseseisev organisatsioon. Sõjakohtute organisatsioon Prantsusmaal on rahuajal erinev sõjaaegsest. Rahuajal tegutseb Prantsusmaal 12 sõjakohut, vastavalt maa sõjalis-administratiivsele jaotusele. Asja arutamine sõjakohtus toimub koosseisus esimees ja 6 assessorit (kaasistujat). Esimehena toimib sõjakohtus apellatsioonikohtu nõunik sel juhul, kui kaebealuse auaste on madalam kui kolonel-leitnandi oma. Sel juhul, kui kaebealune on kolonel-leitnandi või koloneli auastmes, määratakse kohtu eesistujaks apellatsioonikohtu departemangu esimees või tema asetäitja. Kindralite asjade arutamisel nimetatakse sõjakohtu eesistujaks apellatsioonikohtu vanem esimees; eesistuja nimetatakse üheks aastaks vabariigi presidendi dekreediga kohtuministri ettepanekul.

Assessorid (kaasistujad) nimetatakse sõjaväelaste hulgast, kusjuures viimastel tingimata peab olema kõrgem auaste kui kaebealusel. Assessorite nimestiku koostab sõjaringkonna komandeeriv ülem. Assessorite nimestikku võetud isikud võtavad sõjakohtu istungitest osa järjekorras. Iga sõjakohtu juures asuvad valitsuse komissar (sõjaprokurör), uurija ja sekretär. Kaitset teostavad sõjakohtutes üldtsiviil-advokatuuri liikmed.

Sõjakohtutele alluvad sõjaväelised kuriteoasjad, aga ka üldise loomuga kuritegude asjad, mis on toime pandud kasarmutes ja teistes sõjaväe ruumides.

Sõjakohtu otsuste peale kaevatakse rahuajal edasi üldisse kassatsioonikohtusse; apellatsiooni korras nende otsuste peale edasi kaevata ei saa.

Sõja ajal luuakse sõjakohtud territoriaalsetes sõjaväeringkondades ja armeede juures.

Sõja ajal on kohtu esimeheks olemise õigus ohvitseril, kel on kõrgem auaste kui kaebealusel.

Sõja ajal kuuluvad kõik kuriteod, mida on toime pannud sõjaväelased, sõjakohtute arutusele. Edasikaebused sõjakohtute otsuste peale sõja ajal kuuluvad arutusele erilistes sõja-kassatsioonikohtutes.

Karl Marx iseloomustab järgmiselt omaaegset Prantsuse kohtusüsteemi: „Kogu Prantsusmaa riiklik aparaat oli prostitueerunud. Kuid siiski ei olnud ükski asutis nii sügavalt prostitueerunud kui Prantsuse kohtud ja vandekohtunikud. Ületame õige Prantsuse vandekohtunikke ja kohtuid, otsustasid Kölni vandekohtunikud ja Kohtukoda. Chervalli protsessis, otse pärast riigipööret, mõistsid Pariisi vandekohtunikud õigeks Nette'i, kelle vastu oli palju rohkem andmeid kui i g a teise kaebealuse vastu. Ületame siis 2. detsembri riigipöörde vandekohtunikud. Mõistame siis hukka, kuigi hilinenult, Röseri ja Bürgersi jne. isikus Nette'i.

Nõnda hävitati jäädavalt usk vandekohtusse, mis oli valitsemas veel Reini-äärsel Preisimaal. Sai selgeks, et vandekohus on eesõigustatud klasside seisuslik kohus, mis on asutatud selleks, et täita seaduse lünki kodanliku südametunnistuse avarusega [14]."

Rääkides tarvituselevõetud abinõudest Pariisi Kommuuni kohtu alal, annab Marx järgmise iseloomustuse Prantsuse kohtunike „sõltumatusest": „Kohtuametnikud olid kaotanud oma näiliku sõltumatuse, mis ainult varjas nende alluvust üksteise järel vahelduvatele valitsustele; nad andsid igale valitsusele truudusevande ja reetsid igat. Nagu ka teised ühiskonna ametiisikud, pidi neid edaspidi valitama avalikult, nad pidid olema vastutavad ja tagandatavad [15]."

Nagu eespool tähendatud (esimene ptk.), õiendas kodanlus pärast Pariisi Kommuuni purustamist oma arved mitme tuhande kommunaariga sõjaväljakohtute abil ja ka ilma kohtuta. Samal ajastul kasutab kodanlus laias ulatuses kindlalt süütute isikute hukkamõistmist ja vastupidi, kindlalt süüdi olevate isikute õigeksmõistmist, kui seda nõuavad tema klassihuvid. Mõned seesugused juhud on saanud laialdaselt kuulsaks. 1895. a. juudivastased elemendid tagurliku sõjaväelaste kliki hulgast süüdistasid kindralstaabi ohvitseri Dreyfussi, päritolu poolest juut, salakuulamises Saksamaa kasuks. Kuigi Dreyfussi vastu ei olnud olemas ühtegi süütõendit, mõistis sõjakohus Dreyfussi kohtuministri käsul ikkagi eluaegsele sunnitööle.

---

[14] M a r x ja E n g e l s, Teosed, VIII k.

[15] M a r x, Kodusõda Prantsusmaal, lk. 366.

1897. a. selgus, et salakuulajalik tegevus, mis ebaõiglaselt pandi Dreyfuse arvele, oli toime pandud major Esterhazy poolt.

Seoses sellega, et asi oli saanud väga laialt teatavaks, oldi sunnitud Esterhazy kohtu alla andma. Siiski, hoolimata süü silmanähtavatest tõenditest, mõistis sõjakohus kaebealuse õigeks. Nüüd avaldas kirjanik Emile Zola ajakirjanduses vabariigi presidendi nimele avaliku kirja „Ma süüdistan!" Selles kirjas paljastas Zola sõjaväevõimude ja kohtute tegevust selles asjas. Sõjaväevõimude kaebusel anti Zola laimamise pärast kohtu alla. Kohtu kohuseks oli selgeks teha, kas on õiged need teated, mis Zola avaldas oma avalikus kirjas. Kuid kohtu eesistuja ei lubanud arutada põhilist küsimust — kas sõjakohus talitas õigesti, mõistes Dreyfussi hukka ja Esterhazy õigeks, millest oleneski küsimuse otsustamine, kas Zola poolt ettetoodud teated on laimavad. Zola mõisteti laimamises süüdi. Sõjakäik, mille algatas ajakirjandus seoses selle protsessiga, sundis 1899. a. kassatsioonikohut Dreyfussi asjas otsust ära muutma, kuid teda ikkagi süüdlaseks tunnistades, aga ta pälvivat leevendust, mille järel vabariigi president andis Dreyfussile armu. Ennast täielikult rehabiliteerida õnnestus Dreyfussil alles 1906. aastal.

Teiseks näiteks kodanliku kohtu tegevuse kohta Prantsusmaal võib olla Stavisky lugu. Selle loo sündmustik on järgmine. 1932. a. asus elama Prantsusmaale Bayonne'i linnakesse kuulsa suvituskoha Biarritzi lähedusse hulk Hispaania aristokraate, kes olid Hispaaniast ära sõitnud pärast kuningriigi kukutamist. Nad tõid endaga kaasa palju väärtasju, olles sageli sunnitud neid laenu saamiseks pandimajja andma. Kohalikul pandimajal ei olnud küllaldasel määral raha laenude andmiseks hinnaliste väärtasjade vastu. Suur aferist Stavisky, kes enne sõda oli kelmuse pärast kohtu all, annab väga silmapaistvate isikute kaitse all välja Bayonne'i pandimaja osatähti.

Altkäemaksude abil saab Stavisky laialdast kaasabi osatähtede levitamisel, saades koos oma kaaslastega miljonilisi summasid. Hispaania briljandid asendatakse pandimajas väärtuseta klaasitükkidega ja pannakse toime ka teisi tumedaid mahhinatsioone.

Säärasel kombel „teenisid" Stavisky ja tema väga kõrgel asuvad kaaslased umbes poolteist miljonit franki. Stavisky isiklikult sai ligi 500 000 franki. 1934. a. tuli avalikuks see suurejooneline kelmus, mille tulemusena kümned tuhanded osatähtede omanikud töötajate hulgast kaotasid oma hoiused. Staviskyl õnnestus politsei kaasabil põgeneda. Kui selgus, et asja on võimatu summutada, lõpetas Stavisky tabamisel oma elu „enesetapmisega". Isegi kodanlik ajakirjandus avaldas kahtlust Stavisky „enesetapmise" kohta.

„Enesetapmine" on Prantsuse politseile samasugune klassikaline vahend nagu „mahalaskmine põgenemiskatselgi". Panama afääriga seotud rahandustegelase parun Reinachi „enesetapmise" ajast kuni praeguse Stavisky „enesetapmiseni" võib loendada suure hulga enesetapmisi, mis on seletatavad just Prantsuse politsei selle meetodiga [16]."

Terve rida ajalehti („Echo de Paris", „Humanité", „Populair" jt.) kin-

[16] „Izvestija" 10. jaan. 1934, nr. 9.

nitas, et Stavisky tapeti politsei poolt. Varsti pärast Stavisky „enesetapmist" jäi raskelt „haigeks" ka üks tema peakaaslasi Bonhore. Üle tuhande tähtsama dokumendi Stavisky asjas läks salapäraselt kaotsi. Kõiki loo üksikasju teadev kohtunik Corp hukkub „ootamatult" autoõnnetuse ajal. Uurijana tema asemele nimetatud Prince, kes ka teadis palju, tapeti väga mõistatuslikel asjaoludel. Kuid ka säärastes tingimustes toimetatud eeluurimine tegi kindlaks, et Stavisky afääridesse oli seotud terve rida ministreid, parlamendi saadikuid, ajalehtede toimetajaid, politsei kaastöölisi jne. Edasi tehti kindlaks, et Stavisky oli Saksa salakuulaja. Juurdlusel tehti ka kindlaks, et Pariisi politseiprefektile Chiappe'ile olid juba ammu teada Stavisky — tema isikliku sõbra — ja politsei salajase kaastöölise kelmused. Kuid Chiappe võttis tarvitusele kõik abinõud Stavisky päästmiseks, andes talle siis võimaluse põgeneda. Stavisky loo lõpetamise katsetes olid osalised peaminister Poincaré ja siseminister Tardieu (1928. a.); altkäemakse said Staviskylt mitte vähem kui 1200 isikut. Dalimier, Flandin, Bonnet, Sarraut, Queuelle ja teised endised ministrid tollest ajast olid samuti Stavisky loosse segatud.

Ümberlükkamata kaudtõendite survel oli Chiappe sunnitud üles tunnistama oma sidemed Staviskyga ja seda, et ta oli talle välja andnud valepassi. Chiappe avaldas, et ta oli peitnud kalevi alla 18 raportit Stavisky kelmuste kohta. Kuid kuritegelike tegude eest ei antud Chiappe'i kohtu alla, vaid paigutati ümber teenistusse asumaades ametikõrgendusega. Lärm, mis oli tõusnud seoses Stavisky looga, vaibus aegamööda. Selle loo tulemuseks aga oli kriminaalprotsessi alal 1933. a. 7. veebruari liberaalsete seadusandlike aktide äramuutmine 1935. a. 25. märtsi seadusega. Stavisky lugu näitas kogu maailmale kohtuorganite tihedat sidet kodanluse valitsevate ringidega ja kodanliku kohtu täielist laostumist.

Kui Stavisky asjas, kelle kelmuste tulemusena kannatasid kümned tuhanded töötajad, kedagi ei karistatud, siis samad Prantsuse kohtu organid ilmutasid suurt aktiivsust ja võtsid tarvitusele karmid survevahendid 30. novembri 1938. a. üldstreigist osavõtjate vastu, missugune streik oli välja kuulutatud protestina erakorraliste dekreetide vastu. Rida ametiühingute tegelasi ja sajad töölised mõisteti mitmesugusteks aegadeks aresti või vangi, milleks oli vaja tarvitusele võtta süüdistus „vastuhakkamises politseile" (kuigi politseinikud esimestena tungisid kallale tööliste rahulikele koosolekuile) ja säärased seadused nagu 1845. a. seadus. See seadus ütleb: „Igaühte, kes kirjalikult kutsub üles raudteeliiklemise rikkumisele, karistatakse vanglaga kolmest kuni viie aastani." Prantsuse raudteelaste ametiühingute sekretärid Jarrigeon ja Semare anti selle seaduse põhjal kohtu alla, et nad olid avaldanud üleskutse streigist osa võtta, kuigi Prantsusmaal on vormiliselt streigivabadus. Selle vastu olid hulk aega karistamata Marseille'i politsei juhid, kes, nagu selgus 1938. a. novembris, olid tihedas seoses kohalike bandiitide organisatsioonidega, jagades viimastega tapmiste, röövimiste, kelmuste ja uimastusvahenditega kauplemise vilja.

Niisugune on praegusaja Prantsusmaa kohus.

§ 4. Saksamaa kohtusüsteem.

Pärast 1914.—1918. a. sõda likvideeriti Saksamaal kohtupidamise kodanlik-demokraatlikud vormid, 1933.—1934. a. seati sisse erakorralised kohtud (*Sondergerichte.* — Tõlk.), nn. „pärivuse tervenduse" kohtud (*Erbgesundheitsgerichte.* — Tõlk.), piirati teravalt vandekohtu (alates 1924. a. tegelikult šöffidekohus) alluvust, kõik eri maade (riigid, mis enne kuulusid Saksa keisririiki) kohtud tsentraliseeriti.

Kuni rahvussotsialistide võimuletulekuni tegutses Saksamaal 1877. a. (1924. a. muudatustega) kohtukorralduse seaduse kohaselt kohtusüsteem, mis oli üles ehitatud järgmiselt:

1) jaoskonnakohtud üksikkohtunikuga ja šöffide osavõtul (*Amtsgerichte*),

2) maa- (ringkonna-) kohtud (*Landgerichte*),

3) ülemmaakohtud (*Oberlandesgerichte*),

4) riigi- (kõrgem) kohus (*Reichsgericht*).

Jaoskonnakohtule alluvaid asju arutasid kas jaoskonnakohtunik üksikkohtunikuna või jaoskonnakohtunik ja kaks šöffi (šöffidekohus) või jälle kaks jaoskonnakohtunikku (üks neist eesistujana) ja kaks šöffi (laiendatud šöffidekohus). Saksa kriminaalõigus, nagu prantsuse omagi, jaotas kõik kriminaalselt karistatavad süüteod nende eest ähvardava karistuse raskuse järgi kolme gruppi: üleastumised, väärteod (kuriteod. — Tõlk.) ja kuriteod (rasked kuriteod. — Tõlk.).

Jaoskonnakohtunik arutas üksikisikuna üleastumiste ja ka sääraste väärtegude asju, mis erakaebusel algatatud või millede eest võis karistusena määrata kuni kuuekuise vangistuse. Talle võidi prokuröri ettepanekul arutada anda ka kvalifitseeritud varguste ja varjamise asju kui ka sääraseid süütegude asju, mis kuuluvad kuritegude gruppi ainult retsidiivi korral (Saksa kriminaalseadustiku järgi loetakse kuriteoks neid süütegusid, millede eest kohus võib määrata karistusena üle viie aasta vangistust). Vabariigi presidendi dekreediga 14. juunist 1932. a. piirati tunduvalt jaoskonnakohtuniku alluvust ja terve rida tõsisemaid asju viidi maakohtu alluvusse.

Tsiviilasjus allusid jaoskonnakohtunikule üksikkohtunikuna nõudeasjad kuni 1000 margani. Kohtuotsused asjades kuni 100 margani ei kuulunud apellatsiooni korras edasikaebamisele, kuna asjades 100 kuni 1000 margani võis jaoskonnakohtunik otsuse peale esitada apellatsioonikaebuse maakohtule.

Jaoskonnakohus kohtuniku ja kahe šöfi koosseisus (šöffidekohus) arutas teisi väärtegude ja mõnede kuritegude asju (kuritegude eest võidi määrata karistusena kuni 10 aastat vangistust). Šöffidekohtu alluvusse kuulusid vägistamise, röövimise, korduva varguse, valeraha valmistamise, ametikohuste täitmise juures raskete vigastuste tekitamise, kuritahtliku pankroti jne. asjad. Šöffidekohtus moodustavad kaasistujad ja jaoskonnakohtunik ühise kolleegiumi ja otsustavad ühiselt nii kaebealuse süü

fakti küsimused kui ka õiguse küsimused (karistuse määra). Vandekohtu asendamisel šöffidekohtuga oli see mõte, et alatistel kohtunikel on šöffidekohtus kergem kui vandekohtus kaasistujaid mõjustada.

Šöffidekohus, säilitades rahva esinduse näilikkuse kohtus, tagab ühes sellega kapitalistliku korra juures alatiste kohtunike maksimaalse mõjustusvõimaluse neile „rahva esindajatele". Selle tõttu on ka saksa šöffidele osaks saanud säärased hüüdnimetused nagu „Beischläfer" (kohtuniku kõrvalmagaja) või „Jasager" (järelekiitja).

Praegusel ajal võtavad kaasistujatena šöffidekohtust osa partei organisatsioonide esindajad, kes kontrollivad alatiste kohtunike, s. o. kohtunike-ametnike tegevust. Nendes tingimustes erineb šöffidekohus juba põhiliselt Saksa keisririigi 1877. a. kohtukorralduse seaduse kohaselt moodustatud šöffidekohtust ja igal juhul on ta vähem demokraatlik kui vandekohus. Vormilised tingimused šöfi kohuste täitmiseks on järgmised.

Šöffideks võivad olla Saksa riigi alamad, kes on saanud 30 aastat vanaks ja kes on elanud antud kohas vähemalt kaks aastat. Sõjaväelased ei saa šöffideks olla. Šöffide kandidaatide nimestikud koostatakse kohalike omavalitsuste organite poolt. Selle järel erikomisjon, kuhu kuuluvad jaoskonnakohtunik, kohaliku administratsiooni esindaja ja seitse seltskonna esindajat, valis nende hulgast välja üheks aastaks tarviliku arvu šöffe kohtuistungitest osavõtuks. Šöffideks võisid olla ka naised, kuid seadus nõudis, et üks šöffidest oleks tingimata mees.

Laiendatud šöffidekohtu võis moodustada prokuratuuri nõudmisel. Säärase nõudmisega esines prokuratuur suurema tähtsusega asjade puhul. Sel juhul liideti antud asja arutamiseks šöffidekohtu koosseisu teine jaoskonnakohtunik (nõuandva häälega).

Jaoskonnakohtuniku ametit võis ühendada ka ringkonnakohtu nõuniku või direktori (osakonna juhataja) ametikohaga.

Saksamaal on üks jaoskonnakohus keskmiselt 39 000 elaniku kohta.

Maakohus (ringkonnakohus) oli apellatsiooni-instantsiks asjades, mis olid arutusel olnud jaoskonnakohtus, ja esimese instantsi kohtuks asjades, mis ei allunud teistele kohtutele.

Maakohus (ringkonnakohus) jaguneb mitmeks osakonnaks (*Kammer*).

Maakohtu väike kriminaalkoda arutab apellatsioonikaebusi ja -proteste otsuste peale, mis on tehtud ainuisikuliselt jaoskonnakohtunike poolt. Sel juhul toimub asja arutamine järgmises kohtu koosseisus: eesistuja — maakohtu liige ja kaks šöffi.

Apellatsioonikaebusi ja -proteste šöffidekohtu otsuste peale arutab maakohtu suur kriminaalkoda kolme maakohtu liikme ja kahe šöfi osavõtul. Eesistujana toimib osakondades kas maakohtu esimees või osakonna direktor.

Maakonnakohtu kriminaalosakonnad tegutsesid samadel alustel nagu esimese instantsi kohus keerulisemates asjades, mis ei allunud jaoskonnakohtule. Selleks võidi moodustada nn. vandekohus. Kuni 1924. a. moodustati vandekohus kolmest alatisest kohtunikust ja 12 vandekohtunikust, mis kuju-

tasid enesest kahte eri kolleegiumi. 1924. a., nagu öeldud, reformeeriti vandekohus, tegelikult aga kaotati ära. Nn. vandekohus (see nimetus kui rahvapärane on püsima jäänud) koosnes alates 1924. a. kolmest alatisest kohtunikust ja 6 „vandekohtunikust". Kuid need on vandekohtunikud nime poolest, sest koguni Saksa kohtukorralduse seaduse par. 82 öeldakse, et „vandekohtunikud teostavad oma kohtunikukohuseid samadel alustel kui šöfidki". Pärast 1924. a. moodustavad alatised kohtunikud ja nn. „vandekohtunikud" ühe kolleegiumi ja otsustavad ühiselt fakti ja õiguse, s. o. süü ja karistuse küsimusi. Seega alates 1924. a. Saksamaal vandekohut tegelikult ei ole.

Nõuded, mis on üles seatud vandekohtunike nimestikku võtmiseks, on samad, mis kehtivad šöffidegi kohta.

Et vandekohtu alluvus on võrdlemisi väike, siis võib kohtuministeerium neid asutada mitte iga maakohtu juurde, vaid panna ühe maakohtu juures asuva vandekohtu peale ülesande teenida mitme naabruses asuva kohtu piirkondi.

Maakohtu tsiviilkojale (*Kammer*) allusid nõudeasjad 1000 marga väärtuses ja üle selle. Peale selle arutas maakohtu tsiviilkoda apellatsiooni korras nõudeasju 100 kuni 1000 margani, mis otsustatud jaoskonnakohtu poolt. Kohtu koosseisu kuulusid kolm maakohtu liiget ilma šöffide osavõtuta. Tsiviilkoja otsuse peale võis edasi kaevata ülemmaakohtusse (*Oberlandesgericht*). Kassatsioonkaebus oli võimaldatud ainult nõudeasjades üle 6000 marga ja esitati riigikohtule (*Reichsgericht*).

Maakohtute juures tegelesid kohtuliikme õigustes uurijad-kohtunikud, kes toimetasid eeluurimist. 1. juunil 1936. a. tegutsesid Saksamaal 154 maakohut (ringkonnakohut). Keskmiselt kuulus iga maakohtu piirkonda 400 000 elanikku.

Ülemmaakohus oli enne Saksa föderatiivse riigikorra muutmist sisuliselt üksiku liiduriigi ülemkohtuks ja oli peamiselt kassatsiooni- (revisjoni-) instantsiks. Esimese instantsi kohtuna ta tegutses ainult juhul, kui riigikohus või riigiprokurör andis talle üksikuid asju otsustada. Revisjoni (kassatsiooni) korras arutas ülemmaakohus 1) jaoskonnakohtu otsuseid, mille peale ei saanud edasi kaevata apellatsiooni korras, 2) maakohtu väikese ja suure kriminaalkoja otsuseid, 3) nn. vandekohtu otsuseid, kui kaebus põhines antud liiduriigi seaduste rikkumisel; kui aga kaebuse aluseks oli üldriigi seaduste rikkumine, siis arutas kaebust riigikohus. Ülemmaakohus oli ühes sellega apellatsiooni-instantsiks tsiviilasjades, mis otsustatud (ringkonna) maakohtus kui esimese instantsi kohtus.

Ülemmaakohus jagunes kriminaal- ja tsiviilosakonnaks, mida nimetati senatiteks. Asjade arutamine revisjoni korras toimus kolme kohtuliikme koosseisus. Esimese instantsi kohtuna arutas ülemmaakohus asju viieliikmelises koosseisus.

1. juunil 1936. a. oli Saksamaal 26 ülemmaakohut. Nende kohtute tegevuspiirkond hõlmas 500 000 kuni 5 800 000 elanikku ja igas piirkonnas oli 1 kuni 14 maakohut ning 8 kuni 121 jaoskonnakohut.

Kõrgema kohtuna tegutses Saksamaal riigikohus, asukohaga Leipzigis. Kuni 1924. a. seaduse väljaandmiseni allusid riigikohtule esimese instantsi kohtuna riigireetmise ja salakuulamise asjad. Kuigi praegusel ajal seadus vormiliselt ei ole ära muutnud nende asjade alluvust riigikohtule, arutab neid tegelikult 1934. a. loodud erakorraline kohus, nn. „rahvakohus". Revisjoni-instantsina arutab riigikohus kaebusi vandekohtu otsuste peale, kui on rikutud riigi üldist seadusandlust, ja ka kassatsioonikaebusi ülemmaakohtu otsuste peale nõudeasjades üle 6000 marga.

Riigikohus arutab asju koosseisus viis kohtunikku. Riigikohus jaguneb tsiviil- ja kriminaalosakonnaks (senatiteks). Kuni 1934.—1935. aastani olid igal liiduriigil oma kohtuvalitsus ja ka mõnesugused erinevused kohtukorralduse süsteemis. Üldriigi kohtuministeerium ei juhtinud vahetult kohalike kohtuvalitsuste tegevust, kes allusid endi valitsustele.

Järelevalvet kõikide kohtute üle, mis kuulusid ülemmaakohtu piirkonda, teostas viimase esimees. Jaoskonnakohtute valitsemine toimus järgmiselt. Mõnedes jaoskonnakohtutes, kus oli mitu kohtunikku, määrati esimees (tavaliselt maakohtu direktorite hulgast). Piirkonna ühe jaoskonna kohtu esimehele tehti kohuseks teostada järelevalvet teiste jaoskonnakohtute üle, kel ei olnud esimeest.

Järelevalveõigus kohtute suhtes avaldub Saksa kohtukorralduse seaduse par. 16 põhjal õiguses teha noomitust teenistuskohuste ebaõige täitmise eest ja anda vajalikke näpunäiteid tähelepandud teenistuslike korratuste parandamiseks.

Karl Marx iseloomustab järgmiselt Saksa kohtute „sõltumatust" ja seisundit: „30. märtsil 1844. a. andis Preisi valitsus välja kuulsa distsiplinaarseaduse kohtunike vastu, mille järgi kohtunikke võib ametist tagandada, teise kohta üle viia või pensionile lasta ministeeriumi lihtsa määrusega. Viimane „ühendatud maapäev" muutis selle seaduse ära ja pani uuesti kehtima põhimõtte, et kohtunikke võib tagandada, ühest kohast teise paigutada või pensionile lasta ainult kohtuotsuse põhjal. Oktruajeeritud põhiseadus kinnitab seda põhimõtet. Kas neid seadusi ei sõtkuta jalgade alla nende kohtunike poolt, kes, toimides minister Rinteleni retsepti järgi, tahavad m o r a a l s e s u r v e g a sundida oma poliitiliselt kompromiteeritud kolleege esitama lahkumispalvet? Kas need kohtud ei muutu ohvitseride kogudeks, kes heidavad eneste hulgast välja iga liikme, kelle poliitilised vaated on vastuolus nende kuninglik-preisi „auga" [17]?"

Saksa vandekohtust (mis 1924. a. muutus šöffidekohtuks) kirjutas Marx järgmist:

„Meie lugejatel on teada, et vandekohtus sel kujul, nagu ta on organiseeritud praegu, me näeme kõige vähem mingisugust õigusemõistmise taga-

[17] M a r x ja E n g e l s, Teosed, VII k., II j., lk. 118—119.

tist. Tsensus võimaldab teatavale klassile eesõiguse esitada enda keskelt vandekohtunikke. Vandekohtunike nimestiku koostamise viis annab valitsusele monopoliõiguse välja valida eesõigustatud klassidest talle meelepäraseid isikuid. Tõepoolest härra ringkonnavalitsuse esimees eraldab teatava arvu isikuid oma ringkonna vandekohtunike nimestikust: valitsuse kohtu esindajad lühendavad seda uut nimestikku, kui me ei eksi, 36 inimeseni. Lõppeks otse enne vandekohtu istungjärgu algust puhastab kohtuasutis kolmandat korda viimast nimestikku, seda klassi-eesõiguste ja kahekordse valitsuse destillatsiooni produkti, ja viib ta alla nõutud tosinani.

Oleks tõesti ime, kui vandekohtunike säärase koosseisu juures kaebealused, kes on avalikult välja astunud eesõigustatud klassi ja maksva riigikorra vastu, ei osutuks otseseks jahisaagiks oma julmimate vaenlaste käes [18]."

Veel teravama iseloomustuse annab Marx teises kohas Saksamaa vandekohtule: „Sai selgeks, et vandekohus on eesõigustatud klasside seisuslik kohus, mis on asutatud selleks, et täita seaduse lünki kodanliku südametunnistuse avarusega [19]."

Hoolimata sellest tundus koguni säärane vandekohus, mille klassiiseloom oli nii eredalt ilmnenud, liiga demokraatlikuna Saksa kodanlusele teravnenud klassivõitluse olukorras, mis käis Saksamaal pärast 1914.—1918. a. sõda. Vaatamata hoolega väljamõeldud abinõudele, mis tagasid vandekohtunike klassivaliku, ei võinud võimu juures seisvad suurkodanluse ringid enam loota, et enamikus kesk- ja väikekodanluse keskelt värvatavad vandekohtunikud kindlustaksid valitsuse meele järgi oleva kohtupoliitika läbiviimist.

Reaktsiooni kasvamine seoses klassivõitluse tugevnemisega kutsus esile terve rea muudatusi Saksamaa kohtukorralduse süsteemis. Nende muudatuste hulka tuleb kõigepealt lugeda vandekohtu asendamist šöffidekohtuga.

Teiseks reaktsiooniliseks abinõuks kohtukorralduse alal oli erikohtute loomine, mis tegutsesid kõrvuti tavaliste kohtutega.

Nõnda loodi 1922. a. 21. juuli seadusega „Riigi tribunaal vabariigi kaitseks", kelle otsuste peale ei saanud edasi kaevata. 1928. a. anti välja vabariigi presidendi dekreedi alusel kohtuministri määrused erakorraliste kohtute asutamiseks Küstrinis ja Berliinis „korratuste" asjade arutamiseks, kelle otsuste peale ei olnud võimalik edasi kaevata.

6. oktoobril 1931. a. avaldas vabariigi president dekreedi, millega „majanduse ja rahanduse kindlustamise ja poliitiliste välja-

---

[18] Marx ja Engels, Teosed, VII k., II j., lk. 495—496.

[19] Sealsamas, lk. 558.

astumiste vastu võitlemise eesmärgiga" anti valitsusele õigus luua erikohtuid. Vastavalt sellele dekreedile seadis von Papeni valitsus 9. augustil 1932. a. mitmes piirkonnas sisse erikohtud (*Sondergerichte*). 1932. a. lõpul kindral Schleicheri valitsuse ajal need erikohtud kaotati, kuid pärast võimu haaramist rahvussotsialistide poolt organiseeriti nad uuesti 1933. a. 21. märtsi dekreediga ja mitte enam üksikutes piirkondades, vaid iga ülemmaakohtu ringkonnas, s. o. kogu Saksamaal.

Erikohtute ülesandeks oli poliitiliste kuriteoasjade arutamine. Kui erikohus tunnistab, et asjal ei ole poliitilist iseloomu või see ei ole eriti ohtlik riigi julgeolekule, võib ta anda asja arutamiseks harilikule kohtule. Erikohus arutab asju koosseisus kolm kohtunikku, kes on selle kohturingkonna kohtunikud, kus ta on asutatud, ilma kaasistujateta. Erikohtutele alluvates asjades eeluurimist ei toimetata ja see asendatakse juurdlusega. Kohtu alla andmise staadium (asja esialgne arutamine kohtu korraldaval istungil) on ära muudetud ja seda asendab prokuröri esitis määrata asi arutusele. Erikohtute sisseseadmise 1933. a. 21. märtsi dekreedi art. 13 järgi võib erikohus tagasi lükata tõendite esitamise, kui ta tuleb otsusele, et „asja selgitamiseks ei ole vajadust tõendite esitamiseks". Tunnistajate (kui neid oli lastud esineda) ja kaebealuste seletusi ei kanta kohtuistungi protokolli (sama dekreedi art. 15). Erikohtute otsuste peale ei saa edasi kaevata.

Peale erikohtute (*Sondergerichte*) loodi jaoskonnakohtu ja maakohtu juurde nn. kohtud „pärivuse tervenduse" asjade jaoks (*Erbgesundheitsgerichte*). Need „kohtud" koosnevad jaoskonnakohtunikust või maakohtu liikmest ja kahest arstist. Nende kohtute ülesandeks on võitlus nn. „harjumuskurjategijate" vastu, kuulutades neid mitteväärtuslikuks ja võttes nende suhtes tarvitusele kastreerimist või steriliseerimist.

Riiklikud kuriteod allusid riigikohtule. Niimoodi oli riigikohus kuni 1934. aastani mitte üksnes Saksa riigi kõrgem revisjoni- ja kassatsioonikohtu-keskus, vaid ka esimese instantsi kohus suuremate riiklike kuritegude asjades. Klassivõitluse teravnemise ajastul ei suutnud riigikohus enam tagada vajalikku kiirust riiklike kuritegude asjade arutamisel.

Riigi kõrgema võimu ründamise ja riigireetmise asjade läbivaatamiseks, mis enne allusid riigikohtule, loodi 1934. a. 24. aprilli

seadusega nn. r a h v a k o h u s *(Volksgerichtshof)*. Terve selle kohtu koosseis nimetatakse kantsleri poolt kohtuministri ettepanekul rahvussotsialistliku partei ja ohvitserkonna tippude hulgast. Selle rahvakohtu kohutmõistev koosseis moodustatakse kahest liikmest isikute hulgast, kel on õigus kohtuniku ametikohale, ja kolmest kaasistujast (tavaliselt kõrgemate ohvitseride hulgast). Mõnedel juhtudel võib asja arutada ka kolmeliikmelise koosseisuga kohus, kuid siis peab tingimata üks liige kuuluma isikute hulka, kel on õigus kohtuniku ametikohale.

Nagu erikohtuteski, ei ole rahvakohtule alluvates asjades eeluurimine sunduslik; kaitsjat võib kaebealune endale valida ainult kohtu eesistuja nõusolekul. Rahvakohtu otsuse peale edasi kaevata ei saa.

Kohtuministrile on jäetud õigus üksikutes asjades, mida arutatakse selles kohtus, lubada ka teisi kõrvalekaldumisi tavalistest protsessi normidest, s. t. kohandada protsessi iga üksiku asja eri ilmega.

Rahvakohtu tegevus hakkas kiiresti arenema ja väga ruttu ilmnes tema ümberkorralduse ja laiendamise vajadus.

1936. a. 18. aprilli seadusega kuulutati rahvakohus tavaliseks (s. o. alatiseks) kohtuks ja ta jaotati departemangudeks. Kohtu esimees, departemangude eesistujad ja kohtu liikmed määratakse eluajaks isikute hulgast, kel on õigus kohtuameti kohale. Nimetatud peavad olema vähemalt 35 aastat vanad. Rahvakohtu auliikmed, nagu selle seaduse järgi kutsutakse selle kohtu koosseisu kaasistujate kujul määratud rahvussotsialistliku partei esindajaid, määratakse ametisse riigikantsleri poolt kohtuministri ettepanekul viieks aastaks. Asjade kuhjumise korral rahvakohtus võib tema istungitest osa võtma kutsuda ka teisi kohtunikke, kes on alatises teenistuses kohtuhalduskonnas. Rahvakohtu koosseis, mis valitud rahvussotsialistliku partei kõige ustavamate liikmete hulgast, tema sõltumatus asjade arutamisel mingisugustest tõenditest ja protsessi korrast teevad rahvakohtu kiire arveteõienduse organiks. Selle poolest erines nn. rahvakohus riigikohtust, kes ei olnud suuteline tema jaoks kindlaksmääratud kohtuliku asjaajamise protsessi vormide keerulisuse tõttu küllalt efektiivselt arutama asju, mil oli valitsusele eriline tähtsus.

1935. aasta 28. juuni seadus kriminaalkohtupidamise sätete ja kohtukorralduse seaduste muutmise kohta andis kohtutele õiguse määrata karistusi ka nende tegude eest, mis ei ole ette nähtud kriminaalseadustikus, kui „rahva terve mõistuse järgi", s. t. teiste sõnadega kohtuametnike äranägemise järgi kaebealune nende toimepanemise eest on ära teeninud karistuse. Kohtud said laialdase võimaluse tagasi lükata taotist tõendite esitamise kohta; eeluurimise toimetamine seati olenevaks prokuröri heaksarvamisest.

Sama seadusega loodi riigikohtu koosseisus „suur senat (departemang) kriminaalasjade jaoks" ja „suur senat (departemang) tsiviilasjade jaoks". Iga senat koosneb esimehest, abiesimehest ja seitsmest liikmest, keda nimetab riigi kohtuminister riigikohtu liikmete hulgast kaheks aastaks. Selle seaduse art. 2 kohaselt peab riigikohus asjade arutamisel ja seaduste tõlgitsemisel arvesse võtma „neid muudatusi maailmavaates ja õigusteaduses, mis on aset leidnud riigi uuendamise tagajärjel". Riigikohus ei ole enam seotud oma endiste otsustega, ta on kohustatud seadust tõlgitsema valitsuse näpunäidete kohaselt, kokkukõlas antud momendi poliitiliste nõuetega. Arusaadav, et terava klassivõitluse olustikus on need nõuded äärmiselt muutlikud. Mõlemad suured senatid moodustavad üksikute küsimuste arutamiseks ühendatud istungi riigikohtu esimehe eesistumisel. Juba 1934. a. hävitati Saksamaa föderatiivne kord, mille tõttu kogu kohtu valitsemine koondati üldriikliku kohtuministeeriumi juurde.

1935. a. 20. märtsi seadusega kohtukorralduse ühtlustamise asjas anti tekkinud olukorrale lõplik kuju. Selle seadusega loodi kohtukorralduse ühtne süsteem riigikohtuga eesotsas. Kohtute tegevuse juhtimine ja järelevalve ning kõigi Saksamaa kohtunike nimetamine läks üle riigi kohtuministrile, kes teostab oma funktsioone temale otseselt alluvate piirkondade kohtuvalitsuste kaudu.

Laiendatud šöffenite kohus (kaks jaoskonnakohtunikku ja kaks šöffenit) kaotati. Šöffenite kohtule alluvaid asju võib prokuratuur anda arutamiseks (ringkonna-) maakohtu suurde kriminaalkotta. Nn. vandekohtu alluvust on ka tunduvalt piiratud: tema kompetentsist on eraldatud asjad, mis alluvad rahvakohtule, erikohtutele ja maakohtu suurele kriminaalkojale.

Niisiis, alates 1938. a. koosneb Saksamaa kohtusüsteem järgmistest kohtutest:

1) jaoskonnakohus (üksikkohtunik ja šöffenite kohus), selle juures „pärivuse tervendamise" asjade kohus,
2) (ringkonna-) maakohus,
3) ülemmaakohus,
4) riigikohus,
5) erakorralised kohtud:
a) erikohus (üks ülemmaakohtu piirkonna jaoks),
b) „rahvakohus" (üks kogu Saksamaa kohta, kuid tal on osakonnad kohtadel).

Kohtunike määramise kord on Saksamaal järgmine: riigikohtu liikmed nimetatakse eluajaks (s. t. kuni vanusepiirini — 65 aastani) riigikantsleri poolt, kõik teised kohtunikud (välja arvatud „rahvakohtu" auliikmed) määratakse eluajaks riigi kohtuministri poolt. Nõudmised, mis esitatakse kohtunikuameti saamiseks Saksamaal, tagavad täielikult nende vajalikku klassivalikut. Õigus asuda kohtuniku ametikohale saadakse pärast kahe eksami sooritamist. Esimese eksami eel peab käima kolmeaastane õigusteaduse õppimine ülikoolis. Pärast seda tuleb pühendada kolm aastat ettevalmistusele teise eksami vastu. See aeg tuleb ära kasutada praktikaks kohtutes ja advokaatide juures kui ka osaliselt prokuratuuris. 1933. a. 7. aprilli seadus, mis välja antud „professionaalse ametkonna uuesti jaluleseadmise sihiga", ja esimene dekreet (11. aprillist 1933. a.) „professionaalse ametkonna uuesti jaluleseadmise seaduse elluviimise kohta" keelavad määrata kohtuametisse mitteaarialasi (muu hulgas juute), kui nad ei olnud teenistuses juba enne 1. aug. 1914. a. või ei võtnud osa 1914.—1918. a. imperialistlikust sõjast. Aitab sellest, kui üks vanematest või vanaisa või vanaema ei olnud aarialane, et mitte pääseda kohtuteenistusse.

§ 5. Fašistliku Itaalia kohtusüsteem.

Itaalia kohtukorralduse erinevuseks on kohtuaparaadi avalik fašiseerimine, otsene nõudmine, et mõned kohtunike liigid peavad kuuluma fašistlikku parteisse.

Itaalia kohtukorraldus on kindlaks määratud „Kohtukorralduse seadustiku ühtsa tekstiga" 30. detsembrist 1923. a. ühes rea hilisemate muudatustega, 1926. a. 25. novembri ja 1927. a. 13. märtsi seadustega eritribunaali asutamise kohta riigikaitseks ja 1931. a. 13. märtsi ning 1934. a. 5. juuli seadustega vandekohtu ärakaotamise kohta ja vandekohtunike asendamisega assessoritega.

Fašistliku Itaalia kohtusüsteemil on järgmine kuju:
1) preetor (rahukohtunik) — *il Pretore*,
2) ringkonnakohus (tribunaal) — *il Tribunale*,

3) apellatsioonikohus — *la Corte d'Appello* — „vandekohtunike" (assessorite) kohtuga,

4) kassatsioonikohus — *la Corte di Cassazione*,

5) riigikaitse eritribunaal,

6) ülemkohus, mis moodustatakse senati poolt iga üksiku asja arutamiseks.

P r e e t o r — üksikkohtunik — on kõige alam kohtuinstants. Ta arutab nii kriminaal- kui ka tsiviilasju. Preetorile alluvad kuriteoasjad, millede eest võib määrata karistusena vangistust mitte üle kolme aasta või rahatrahvi mitte üle 10 000 liiri, mida võib määrata karistusena omaette või täiendava karistusena vangistuse juurde.

Preetor on mitte ainult kohtunik, vaid ka prokurör ja kohtuuurija. Tal on õigus algatada kriminaaljälitamist ja teostada summaarset (lihtsustatud) uurimist tema alluvusse kuuluvates asjades. Selles suhtes allub preetor kuninglikule prokurörile. Kuninglikul prokuröril on suur mõju asjadele, mida arutab preetor: tal on õigus lõpetada asi uurimise staadiumis või edasi anda preetori alluvusse kuuluv asi arutamiseks ringkonnakohtusse (tribunaali). Kui säärast üleandmist ei tule, arutab preetor kohtunikuna tema enese poolt algatatud ja tema enese poolt uuritud asja.

R i n g k o n n a k o h t u d (tribunaalid) arutavad kolme alatise kohtuniku koosseisus kriminaal- ja tsiviilasju ning apellatsioone preetori poolt tehtud otsustele ja lahenditele.

Eeluurimise toimetamiseks on ringkonnakohtu juures uurijad-kohtunikud.

A p e l l a t s i o o n i k o h t u d, koosseisus neli kohtunikku, arutavad apellatsioonikaebusi ringkonnakohtute (tribunaalide) otsuste peale ja vaatavad läbi kolmeliikmelises koosseisus ka kaebusi uurijate-kohtunike tegevuse peale.

Kuriteoasjade arutamiseks, millede eest võib karistusena määrata surmanuhtlust, sunnitööd või vangistust mitte alla 8 ja mitte üle 12 aasta, on apellatsioonikohtu juures asutatud nn. „vandekohus".

Tegelikult kaotati Itaalias vandekohus 1931. a. 23. märtsi seadusega ja asendati kohtuga assessorite osavõtul. Vandekohtust on Itaalias, nagu Saksamaalgi, säilinud paljas nimetus. Nagu ülalpool tähendatud, moodustavad kõigis kodanlik-demokraatlikes rii-

kides vandekohtunikud eri kolleegiumi ja otsustavad kaebealuse süü küsimust ilma kroonukohtunike osavõtuta. Itaalias moodustavad kaks kohtunikku ja viis assessorit ühise kolleegiumi, kes koos otsustab nii süüküsimuse kui ka karistuse määra ja kuulutab ühise kohtuotsuse.

1931. aasta põhilise dekreedi alusel (mis hiljem osaliselt muudeti 1934. a. 5. juuli dekreediga) on õigus olla assessoriks Itaalia kodanikel, kes on mitte nooremad kui 30 aastat ja mitte vanemad kui 65 a., kel on poliitiline ja kodanlik õigusvõime ja kes on ka „kõlbelise käitumisega" ja „poliitiliselt kristallpuhtad" inimesed. Nad peavad kuuluma ühte järgmisse kodanike liiki: a) fašistliku partei suurnõukogu, senati, saadikutekoja või korporatsioonide rahvusnõukogu liikmed, b) Itaalia akadeemia ja kõrgema liigi instituutide liikmed ja kirjavahetajad liikmed, c) provintside esimehed ja valitsejad, d) üle 10 000 elanikuga kogukondade vanemad (*podestà*'d), e) suurte teaduslike tööde ja kirjanduslike teoste autorid ja silmapaistvad insenerid, f) omama diplomit Itaalia ülikoolide või teiste kõrgemate õppeasutiste lõpetamise kohta, g) on lõpetanud tehnikakeskkooli, kui nad maksavad aastas mitte vähem kui 1000 liiri otsemaksusid, h) riigiteenistujad a- ja b-liigist ja pensionärid samadest liikidest kui ka erus või pikaajalisel puhkusel olevad sõjaväelased mitte alla kapteni aukraadi, i) fašistliku partei konföderatsioonide esimehed ja sekretärid ja mitte alla 10 000 elanikuga kogukondade fašistlike organisatsioonide poliitilised sekretärid.

Iga kahe aasta järel koostab iga kogukonna *podestà* ehk vanem isikute nimestiku, kes väärivad olla assessoriks. See nimestik saadetakse vastava ringkonna apellatsioonikohtu esimehele. Apellatsioonikohtu esimees kaalub nimestikku mittevõetud isikute pretensioonide põhjendusi, kogudes koos kindralprokuröriga vajalikke teateid, mis puudutavad kandidaatide kõlbelist ilmet ja poliitilist käitumist. Selle järel saadavad kindralprokurör ja apellatsioonikohtu esimees isikute nimestiku, keda nad esitavad assessorite kandidaatideks, kohtuministrile. Kohtuminister otsustab lõplikult, kes peab tulema nimestikku. Varem määrati assessorid ametisse kohtuministri ettepanekul kuningliku dekreediga kaheks aastaks. Pärast kaheaastase ametiaja möödumist võis neid kinnitada veel kaheks aastaks. Assessoreid võis oma kohuste täitmisest ära kutsuda kohtuministri ettepanekul kuningliku dekreediga, kui selleks olid olemas „tõsised põhjused".

1934. a. 5. juuli dekreet tõi sellesse järgmised muudatused:

Selleks, et saada assessoriks, ei jätku enam „kõlbelisest käitumisest" ja „poliitiliselt kristallpuhtast olekust". Seadus nõuab otsekohe, et assessorid peavad olema fašistliku partei liikmed.

Kohtuministri mõju assessorite valikul kasvab. 1931. a. dekreedi kohaselt võidi kohtuministri ettepanekul assessoreid ära kutsuda või tagandada kuningliku dekreediga ainult „tõsiste põhjuste" olemasolu korral. 1934. a. dekreedi järgi võib kohtuministri ettepanekul assessoreid ära kutsuda motiveerimata kuningliku dekreediga igal hetkel.

Assessorite ametiaega on pikendatud kahest aastast neljani. Usaldust pälvinud assessor jääb automaatselt ametisse veel neljaks aastaks.

Assessorid on kutse poolest võrdsed apellatsioonikohtu nõunikega, nad kannavad vormiriietust ja saavad tasu istungite pealt.

Kassatsioonikaebusi ja proteste kõikide kohtute otsuste peale (välja arvatud riigikaitse eritribunaal) arutatakse kassatsioonikohtus. Tema osakondade ühendatud koosseis tõlgitseb seadusi seoses arutatud asjadega ja lahendab tüliküsimusi alluvuse asjus kohtute ja haldusorganite vahel.

Poliitiliste asjade arutamine on erandatud üldkohtutelt ja üle antud 1926. a. 25. novembri dekreediga asutatud riigikaitse eritribunaali otsustada. Esialgu asutati ta viieks aastaks ja seisis sõjaministri korralduses. Alates 1931. a. seisab riigikaitse eritribunaal valitsuse juhi — Mussolini korralduses ja on nüüd muudetud alatiselt tegutsevaks kohtuks.

Riigikaitse eritribunaalile alluvad Mussolini ja kuninga vastu sihitud tegude, fašismivastastest organisatsioonidest osavõtmise, välismaal levitatavate kuuldustega fašistliku riigi autoriteedi kõigutamise jt. säärased asjad. Peaaegu ainsaks karistuseks, mida tribunaal määrab, on surmanuhtlus. Erandina on lubatud vanglakaristus 15 kuni 30 aastani. Teise järgu tähtsusega kuritööde eest määrab tribunaal karistusena parandusmajas kinnipidamise kolm kuni kümme aastat ühes varanduse konfiskeerimisega. Tribunaali koosseisu kuulub seitse liiget, keda nimetab Mussolini. Tribunaali esimees ja liikmed nimetatakse sõjaväe või fašistliku miilitsa kõrgemate ohvitseride hulgast. Tribunaali juures asub juriidilise eriharidusega ettekandja, kel ei ole otsustavat hääleõigust asjade arutamisel. Tribunaali juures asub ka uurimiskomisjon. Tribunaali otsuste peale ei ole edasikaebamise võimalust. Nende otsuste äramuutmine võib toimuda ainult järelevalve korras (ja sedagi peamiselt karistusmäära pehmuse tõttu). Sääraseks järelevalveorganiks on revisjoninõukogu, kes koosneb tribunaali esimehest ja kahest nõunikust fašistliku miilitsa kõrgemate liikmete hulgast. Riigikaitse tribunaal võib avada kohtadel oma osakonnad.

Ülemkohus moodustatakse senati poolt riigireetmise ja riikliku julgeoleku ning ministrite ja senaatorite vastu sihitud kuritegude arutamiseks.

Ülemkohtu koosseis moodustatakse senati presidendist ja 30 senaatorist. Selleks eraldab senat igal istungjärgul 60 kohtunikku, kellest 30 on varuks.

Kohtu valitsemist teostab Itaalias kohtuminister. Tema tegelikult koostab kohtukaadrid. Kohtunikuametisse võib määrata itaallast 20 kuni 30 aasta piirides. 30-aastasi ja vanemaid isikuid võib kohtunikuks määrata ainult õigusteaduse professorite või advokaatide hulgast. Välismaalased ja naised ei või kohtunikeks olla. Kohtunikuameti kandidaadilt nõutakse juriidilist haridust ja praktilist „auditori" (*uditore*. — Tõlk.) staaži, mille järel ta võib minna võistluseksamile. Kandidaadilt nõutakse ka „kõlbelist käitumist" ja „poliitilist kristallpuhtust". Põhiline nõudmine on aga kuulumine fašistlikku parteisse.

Itaalias ei ole kohtunik valitav, vaid määratav. Kohtunikud määratakse ametisse kohtuministri ettepanekul kuningliku dekreediga (Itaalia kuningriigi põhiseaduse art. 68 ja 1923. a. 30. detsembri „Kohtukorralduse seadustiku ühtsa teksti" art. 9).

Kohtuauditorid määratakse kohale pärast vastavat eksamit ja võistlust kohtuministri lihtsa käskkirjaga.

Apellatsioonikohtu esimehe ja peaprokuröri, kassatsioonikohtu osakonna esimehe ja kindraladvokaadi ning kassatsioonikohtu esimese esimehe ja kindralprokuröri ametisse määramine toimub ministrite nõukogu poolt.

Vormiliselt tühistamata 1848. a. Itaalia kuningriigi põhiseaduse art. 69 ütleb: „Kuninga poolt nimetatud kohtunikud, välja arvatud preetorid, ei ole pärast kolmeaastast teenistust vallandatavad." Sama nõuet sisaldab ka „Kohtukorralduse seadustiku" art. 170.

Kuid sama Kohtukorralduse seadustiku art. 173 ütleb: „Kui psüühilise mittetäisväärsuse tõttu, mis on omandanud alatise iseloomu, või silmanähtava võimetuse tõttu või teistel põhjustel mittevallandatav kohtunik ei suuda väärikalt ja nõutaval viisil oma kohtunikukohuseid täita, vabastatakse ta ametist kuningliku dekreediga pärast kõrgema distsiplinaarkohtu vastavat otsust."

Kohtunikku võib ametist tagandada ka distsiplinaarkorras (Kohtukorralduse seadustiku art. 183). Kohtunikku võib tunnistada mittekõlvuliseks eksamite ja võistluste tulemuste tõttu, millega on seotud tema edasiliikumine teenistuses (Kohtukorralduse seadustiku

art. 125). Tegelikult võib kohtuminister igal ajal tagandada iga talle mittesobiva kohtuniku.

Omapäraseks kujuks Itaalia kohtusüsteemis on nn. „järelevalvekohtunik". See on üksikisikuna tegutsev kohtunik, kelle ülesandeks on juriidiliste küsimuste lahendamine, mis tekivad seoses karistuse täitmisega. „Järelevalvekohtuniku" peamine ülesanne seisneb nn. „julgeolekuabinõude" tarvituselevõtmises. Need julgeolekuabinõud (kindlaks määratud erilises „Julgeolekupolitsei koodeksis") on olemuselt samad kriminaalkaristuse abinõud, mis ulatuvad kuni saartele pagendamiseni koos vabaduse äravõtmisega.

Julgeolekuabinõud erinevad karistusabinõudest ainult selle poolest, et karistusi tarvitatakse (õieti küll peaks tarvitatama) ainult isikute kohta, kes on süüdi tunnistatud mingisuguses konkreetses kuriteos, julgeolekuabinõusid aga võib tarvitada ka isikute kohta, kes ei ole süüdistatavad mingis kindlas kuriteos, ja koguni isikute kohta, kes on süütõendite puudumisel kohtu poolt õigeks mõistetud.

Nende abinõude rakendamine toimub kas tavaliste kohtute poolt, kui küsimus selleks tekib seoses mingisuguse kohtuasjaga, või jälle „järelevalvekohtu" poolt, kui sääraste abinõude rakendamise küsimus tõstetakse üles politsei või prokuratuuri poolt, ilma et see oleks seotud mingisuguse konkreetse süüdistusega. Viimasel juhtumil võetakse julgeolekuabinõud rakendamisele ilma mingisuguse kohtuliku asjaarutamiseta, ainult kirjalike materjalide põhjal, mida "järelevalvekohtule" esitavad politsei või prokuratuur. See annab fašistlikule politseile võimaluse igal hetkel pagendada iga isikut, kes ei ole soovitav kohalikele fašistlikele organisatsioonidele. „Järelevalvekohtunik" ainult annab vormilise kuju otsusele, mille on teinud politsei.

VI peatükk.

Nõukogude kohtusüsteemi ajalugu.

§ 1. Kohus Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise ajastul.

Venemaa töölisklass, kes Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena võimu enda kätte võttis, ei võinud piirduda ainult kodanlik-mõisnikulise riigi riigimasina haaramisega. „Et Nõukogude võimu kindlustada, selleks oli vaja vana kodanlik riigiaparaat purustada, lammutada ja selle asemele luua uus Nõukogude riigiaparaat [1].“

Nõukogude võim ei võinud jätta puutumata tsaristlikke kohtuid ja piirduda, nagu seda tegi Ajutine Valitsus, ainult nende kohandamisega uutele oludele. Nagu kogu vana riigiaparaat, kuulusid ka endise korra kohtud kaotamisele. Nende asemele loodi uued, tööliste ja talupoegade kohtud.

Nagu tähendas Lenin, „ainult riigi nõukogude organisatsioon on suuteline tõeliselt järsult purustama ja lõplikult hävitama vana, s. t. kodanliku, ametnike ja kohtu aparaadi . . .“ [2].

Kodanlike revolutsioonide korral (näiteks Inglismaal XVII sajandil) piirdub kodanlus, võttes võimu enda kätte, vana riigiaparaadi ja ühes sellega ka kohtu kohandamisega oma klassihuvide kaitseks. Kodanlikes revolutsioonides üks ekspluateerijate grupp asendab teist.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kaotas revolutsioonilise teooria ja Pariisi Kommuuni kogemuste alusel viibimata endise

[1] Lühikursus, lk. 223.

[2] Lenin, Teosed, XXIV, k., lk. 14.

korra kohtud, asendades need uute, revolutsiooniliste kohtutega. Pariisi Kommuuni kogemus andis võimaluse ammutada terve rida kasulikke õppetunde revolutsioonilise teooria ja praktika jaoks.

Pariisi Kommuun oli proletaarse diktatuuririigi algkujuks. Juhtides sellele tähelepanu, ütleb Lenin oma geniaalses teoses „Riik ja revolutsioon", et „Marx siiski ei olnud üksnes vaimustuses „taeva ründajate" — tema nimetuse järgi — kommunaaride kangelaslikkusest. Massilises revolutsioonilises liikumises, kuigi see ei saavutanud eesmärki, nägi ta määratu suure tähtsusega ajaloolist kogemust, ülemaailmse proletaarse revolutsiooni teatavat sammu edasi, praktilist sammu, mis hulga tähtsam kui sajad programmid ja arutlused. Analüüsida seda kogemust, võtta sellest taktika õppetunde, parandada selle alusel oma teooriat — nii asetas enesele ülesande Marx [3]." Meile pakub erilist huvi uurida Pariisi Kommuuni kogemusi kohtukorralduse alal.

Kohtu alal tegi Pariisi Kommuun kaks põhilist viga: ta ei hävitanud otsekohe vana kohtuaparaati ja osutas lubamatut pehmust igasuguste kontrrevolutsiooniliste elementide, salakuulajate, kahjurite, saboteerijate ja alatute laimajate-ajakirjanike vastu.

Pariisi Kommuuni võitlust sabotaaži ja kahjurlikkuse vastu, hoolimata hiljem järgnenud kindlatest ja valjudest repressiooniabinõudest, teostati esialgu liiga pehmete abinõudega.

Nagu kõik teised ametnikud, lõpetasid oma töö ka rahukohtunikud ja teiste kohtute kohtunikud, saboteerides revolutsioonilise valitsuse korraldusi. Selle asemel, et saboteerijate vastu repressiooniabinõusid tarvitusele võtta, nõudis Pariisi Kommuuni kohtudelegaat 24. aprillil 1871. a. lihtsalt kohtunikelt avalduse esitamist selle kohta, et nad jätkavad oma tegevust Kommuuni põhimõtete alusel. Kohtunikke hoiatati, et need, kes ei esita säärast avaldust, vallandatakse. Sellest hoolimata jätkus kohtunike sabotaaž ja paljud neist põgenesid ära Versailles'sse. Kommuun oli sunnitud nimetama eri isiku asjade arutamiseks, mida ei olnud võimalik enam edasi lükata.

Kuid Kommuun andis välja ka terve rea tähelepanuväärseid dekreete sõjakohtute, vandekohtute jne. kohta, mis andsid talle võimaluse kiirelt ja otsustavalt võidelda kontrrevolutsionääridega.

---

[3] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 393—394.

Pariisi Kommuun lõi iga rahvuskaardi pataljoni juurde sõjakohtud. Nende kohtute liikmed (staabiohvitser, kaks ohvitseri, kaks allohvitseri ja kaks reameest) valiti rahvuskaardi väeosa delegaatide poolt. Nende kohtute ülesandeks oli distsipliini tõstmine. Ajutine sõjakohus, mis kutsuti ellu eriti kiirete sõjaväeliste kuritegude ja „ühiskondlikku heaolusse" puutuvate asjade arutamiseks, pidi olema kiire ja otsustava arveteõiendamise organiks kontrrevolutsionääridega. Tegelikult aga seda ei juhtunud selle tõttu, et terve rida Kommuuni liikmeid oli liberaalselt meelestatud. Ei viidud ellu ka Kommuuni dekreeti 6. aprillist 1871. a. kontrrevolutsionääridega võitlemiseks. Selle dekreedi järgi pidi eriline vandekohus 48 tunni jooksul tegema otsuse isikute kohta, keda süüdistati koostöös kontrrevolutsioonilise Versailles' valitsusega. Pariisi Kommuun oli liiga pehme ja mitte küllalt energiline, et seda dekreeti järjekindlalt rakendada. See aga ei takistanud versailles'lasi Kommuuni mahasurumisel üle ujutamast Pariisi töötajate verega.

Kommuun kuulutas välja kohtunike valitavuse põhimõtte. Kuid Kommuuni poolt määratud kohtunike valimine ei saanud toime tulla sõjalise tegevuse tõttu, millest võtsid osa peagu kõik täisealised töötajad elanike hulgast. Selle tõttu nimetas uued kohtunikud Kommuuni organ — Täitevkomitee ja hiljem Ühiskondlik Päästekomitee.

Kohtunike valitavus kuulutati Kommuuni poolt välja juba 19. aprillil 1871. a. ja ainult raske võitluse olustik Versailles' timukatega ei lubanud seda loosungit ellu viia.

Tänu Pariisi Kommuuni kogemusele ei korranud Venemaa võidukas proletariaat selle vigu. Pariisi Kommuun avastas eriti selgelt kodanliku kohtu kontrrevolutsioonilise iseloomu, tõstis üles kodanlike kohtunike asendamise küsimuse omadega, töötajate hulgast.

Arvestades Pariisi Kommuuni kogemust, määras „Venemaa kommunistliku (bolševike) partei programm", mis võeti vastu 1919. aastal, järgmiselt võiduka proletariaadi ülesanded kohtu alal: „Võttes kogu võimu enda kätte ja kaotades ilma jälgi jätmata kodanliku valitsemise organid — endise korra kohtud, — tõstis proletaarne demokraatia kodanliku demokraatia formeli „kohtunike valitavus rahva poolt" asemele klassiloosungi „kohtunike valitavus töötajate hulgast ainult töötajate poolt" ja viis selle läbi kogu kohtuorganisatsioonis, üheõigustades koos sellega mõlemad sugupooled kõigis õigustes nii kohtunike valimise kui ka kohtunikukohuste täitmisel. Et kaasa tõmmata õigusemõistmisele proletariaadi ja kõige vaesema talupoegkonna laiu masse, on kohtutes sisse seatud alatiselt vahelduvate ajutiste kohtunike — kaasistujate osavõtmine

ühes massiliste töölisorganisatsioonide, ametiühingute jne. osavõtuga nimestike koostamisel." Edasi tähendas programm:

„ÜKP, taotelles kohtu edaspidist arengut sama teed mööda, peab püüdma selle poole, et kogu töötav elanikkond tõmmataks kaasa kohtunike kohuste täitmisele ja et karistuste süsteem lõplikult asendataks kasvatuslikku iseloomu süsteemiga [4]."

Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise ajastul oli töötajate vihavaen tsaristliku kohtu vastu nii suur, et veel enne Nõukogude valitsuse kohtudekreedi avaldamist algas vanade kohtuasutiste loodusjõuline kaotamine ja uute, proletaarsete kohtute loomine. Leningradis loodi mõnes rajoonis ajutised revolutsioonilised kohtud, kus kohtunikeks olid töölised ja soldatid. Moskvas anti kohtuasjade arutamine Sõjalis-revolutsioonilise Komitee kohtu-uurimiskomisjoni kätte. Kroonlinnas tegutses „ühiskondliku südametunnistuse kohus" jne.

„Seesmise seisukorra vaatepunktilt võib seda ajastut iseloomustada kui vana maailma purustamise ajastut Venemaal, kui vana kodanliku võimu kogu aparaadi purustamise ajastut.

Me teadsime teoreetiliselt, et proletariaat ei või lihtsalt võtta vana riigimasinat ja seda käiku lasta. See meie teoreetiline saavutus, mille oli andnud Marx, leidis täielist kinnitust faktidel, kui me sattusime vastamisi terve sabotaaži laiuga ametnike, teenistujate ja proletariaadi ülemate kihtide poolt, laiuga, mis oli täis riigivõimu desorganiseerimist [5]."

Kodanlik-mõisnikulise kohtusüsteemi murdmises oli üldjoon väga täpne: „riigiaparaati" „vallutada" ja „teda käiku panna" proletariaat e i saa. Kuid ta võib p u r u s t a d a kõik, mis on rõhuv, kivinenud, parandamata-kodanlik vanas riigiaparaadis, pannes selle asemele o m a, uue aparaadi [6]."

Kohtu ülesehitamise protsess algas alt, kohalike nõukogude poolt. Siin oli meil „... esmakordselt ajaloo poolt loodud võimalus mitte üksnes kohalike omapärasuste, vaid ka kohaliku ürituse, kohaliku algatuse, ühisele sihile liikumise teede mitmekesisuse, võtete ja vahendite täielikuks ja takistamatuks arenemiseks" [7].

---

[4] „VIII kongress".
[5] S t a l i n, Oktoobrirev., lk. 27.
[6] L e n i n, Teosed, XXI k., lk. 257.

24. nov. 1917. a. kuulutati välja ajalehe „Gazeta Vremennago rabotše-krestjanskago pravitelstva“ („Ajutise tööliste ja talupoegade valitsuse ajaleht“) 17-ndas nr-s dekreet kohtust nr. 1. Selle dekreediga kaotati terve kodanliku kohtumõistmise aparaat: üldised kohtud (ringkonnakohtud, kohtupalatid, senat), kohtu-uurijad, prokuratuur ja advokatuur ning pandi seisma rahukohtu tegevus. Rahukohut asendas kohalik kohus koosseisus kohalik kohtunik ja kaks järjekordset kaasistujat, keda tuli valida otsestel demokraatlikel (s. o. üldistel) valimistel ja kuni nende valimiste väljakuulutamiseni valiti ajutiselt kohalike nõukogude poolt. Kohalikud kohtud võisid arutada tsiviilasjus hagisid kuni 3000 rbl. ja kriminaalasju, millede eest võis määrata vabaduskaotust mitte üle kahe aasta. Apellatsiooni korras edasikaebamine muudeti ära. Väikese tähtsusega asjades ei olnud edasikaebamine lubatud.

Kassatsioonikaebuste läbivaatamiseks kohalike kohtute otsuste peale asutati maakonna (pealinnades — pealinna) kohalike kohtunike kogu. Kohtute organiseerimisest nõudeasjade arutamiseks üle 3000 rbl. ja tähtsamate kriminaalasjade arutamiseks ei rääkinud dekreet midagi. Uurimise toimetamine tehti kohaliku kohtuniku ülesandeks, kes seda toimetas ainuisikuliselt. Kaitse oli lubatud ka asja eeluurimise staadiumis, kusjuures kaitsjatena ja süüdistajatena võisid esineda kõik rikkumata nimega isikud mõlemast soost, kelle kodanikuõigused ei olnud piiratud. Tsaristliku kohtu kaotamise läbiviimine tehti ülesandeks erikomissaridele, keda valisid kohalikud nõukogud.

Dekreet kohtust nr. 1 ütles art. 5-s, et „kohalikud kohtud otsustavad asju Venemaa vabariigi nimel ja juhinduvad oma otsustes kukutatud valitsuse seadustest ainult niivõrd, kuivõrd need ei ole revolutsiooniga ära muudetud ega ole vastuolus revolutsioonilise südametunnistusega ja revolutsioonilise õigusteadvusega“.

Lenini algatusel täiendati seda artiklit märkusega: „Äramuudetuks tunnistatakse kõik seadused, mis on vastuolus T., S. ja Tal. Saad. Nõukogude KTK ja Tööliste ja Talupoegade valitsuse dekreediga kui ka V. S.-d. T. Partei ja S.-R. partei miinimumprogrammidega.“

---

[7] Lenin, Teosed, XVII k., lk. 416.

Dekreet kohtust nr. 1 põhimõtteline tähtsus seisneb kõigepealt selles, et see dekreet hävitas jäljetult kodanlik-mõisnikulise kohtu. Edasi pani see dekreet aluse Nõukogude kohtu kahele uuele vormile, mis tegutsesid kogu kodusõja-ajastu kestel. Üheks nendest vormidest olid juba mainitud kohalikud kohtud, teiseks — revolutsioonilised tribunaalid.

„Võitluseks kontrrevolutsiooniliste jõududega, silmas pidades abinõusid nende eemaldamiseks revolutsioonist ja selle saavutustest, kui ka marodeerimise ja röövimise, sabotaaži ja kaupmeeste, töösturite, ametnike ja teiste isikute muude kuritarvituste vastu võitlemise asjade otsustamiseks . . ." (dekreedi art. 8) asutati tööliste ja talupoegade revolutsioonilised tribunaalid.

Revolutsioonilised tribunaalid arutasid asju koosseisus tribunaali esimees ja kuus järjekordset kaasistujat. Revolutsiooniliste tribunaalide koosseis valiti kubermangu või linna tööliste, talupoegade ja soldatite saadikute nõukogude poolt. Asjade uurimine, mis tulid arutusele revolutsioonilistes tribunaalides, pandi eriliste uurimiskomisjonide peale. Terve rida nüüd paljastatud kahjureid (Krõlenko, Bermann, Estrin jt.) püüdis kinnitada, et dekreet kohtust nr. 1 oli viga, kodanlik jäänus jne. Need kinnitused on põhiliselt ebaõiged ja nende sihiks oli diskrediteerida seda alust, millel kasvas üles sotsialistliku riigi uus kohus.

Dekreet kohtust nr. 1 lahendas kõik ülesanded proletaarse revolutsiooni huvides. Kõigepealt ta lahendas põhilise ülesande selle ajastu jaoks — kodanlik-mõisnikulise kohtuaparaadi murdmise, ja see on kõige tähtsam. Loodi eriorgan võitluseks kontrrevolutsiooniga — revolutsiooniline tribunaal. Dekreediga lubatud võimalus „rakendada kukutatud valitsuse seadusi" oli piiratud nõudmisega, „kui need ei ole vastuolus Nõukogude valitsusse kuuluvate parteide miinimumprogrammidega".

Sotsiaal-revolutsionääride programmi meenutatakse sellepärast, et pahempoolsed es-er'id, keda tol ajal veel usaldasid talupoegkonna mõned kihid, asusid kokkuleppele bolševikkudega ja pärast pikki kõhklemisi ja kestvaid läbirääkimisi andsid nõusoleku valitsusest osa võtta. 7. detsembril 1917 andis Rahvakomissaride Nõukogu „pahempoolsete" es-er'ide kätte kohtu- ja põllutöö-komissariaadi juhtimise. Kuid seal ilmutasid „pahempoolsed" es-er'id ruttu oma kontrrevolutsioonilise olemuse. „K ä s u t a d e s k o h t u -

komissariaadi aparaati, kasutasid mõned pahempoolsed es-er'id (eriti kohtuasjade rahvakomissar I. S. Steinberg) neile antud võimu kontrrevolutsionääride vabastamiseks, kes olid arreteeritud RKN käsul nende kaitseks, osutades neile toetust ja muud[8]."

19. detsembril 1917. a. avaldati Steinbergi allkirjaga „Instruktsioon revolutsioonilisele tribunaalile", mis ei lahendanud kaugeltki kõiki küsimusi, millede lahendamine oli vajalik kontrrevolutsiooniga võitluse õige organiseerimise huvides. „Instruktsiooniga revolutsioonilisele tribunaalile" viidi tribunaali alluvusse kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste, sabotaaži, spekulatsiooni, Nõukogude valitsuse põhiliste dekreetide rikkumiste, teenistusliku seisundi kuritarvitamise ja trükinduse süütegude asjad. Tribunaalide koosseis valiti kohalike nõukogude poolt ja see koosnes alatisest esimehest ja tema kahest asetäitjast, kes valiti kolmeks kuuks, ja 40 järjekordsest kaasistujast, kes valiti liisu läbi üheks kuuks; liisu läbi valiti sellest koosseisust ka igaks istungjärguks kuus järjekordset kaasistujat. Liisuheitmise süsteem tolle aja pingelises revolutsioonilises olukorras ei võinud tagada tribunaali küllalt järjekindlat koosseisu.

Eeluurimiste toimetamist teostas tribunaalist sõltumatu uurimiskomisjon, kelle korralduste vastu võis esitada kaebusi tribunaalile. See komisjon otsustas kõik tähtsamad küsimused kollegiaalselt, mis võttis sellelt uurimisorganilt vajaliku operatiivsuse.

Tribunaali kohtuistungid olid avalikud ja toimusid tingimata süüdistaja ja kaitsja osavõtul. Tribunaalide juures tekkisid õiguskaitsjate kolleegiumid, kuhu võisid endid vabalt sisse kirjutada kõik kodanikud, kelle poliitilised õigused ei olnud piiratud ja keda soovitasid kohalikud nõukogud. Peale selle võisid avalikul asjaarutamisel kohtusaalis viibivate pealtkuulajate hulgast välja astuda üks süüdistaja ja üks kaitsja. Tribunaalile ei olnud antud õigust kasutada mahalaskmist.

Tribunaalide otsused olid lõplikud. Kohtuasjade rahvakomissar võis järelevalve korras paluda ÜKTK-lt otsuse muutmist. Juhul, kui ÜKTK oli nõus otsuse muutmisega, anti asi tagasi teiskordseks, nüüd juba lõplikuks läbivaatamiseks.

[8] XXI „Leninski sbornik", lk. 110.

„Trükinduse revolutsioonilise tribunaali" dekreedisse, mis oli Lenini poolt alla kirjutatud 28. jaanuaril 1918. a., oli sisse võetud väga oluline organisatsiooniline parandus: ajakirjanduse revolutsioonilised tribunaalid asutati revolutsiooniliste tribunaalide juurde, kuid nende kolleegium koosnes kolmest a l a t i s e s t liikmest, keda valisid kohalikud nõukogud kolmeks kuuks. Sellega tagati kohtu kolleegiumi poliitiliselt järjekindel koosseis.

Esialgu piirdusid revolutsioonilised tribunaalid ühiskondliku mõjustamise abinõudega seal, kus oli vajalik proletaarse revolutsiooni õelamate vaenlaste karm mahasurumine.

Sms Stalin tähendas jutuajamisel saksa kirjaniku Emil Ludwig'iga, et „me tegime vea, ilmutades säärast pehmust töölisklassi vaenlaste suhtes. Kui me oleksime ka edaspidi korranud seda viga, me oleksime toime pannud kuriteo töölisklassi vastu, me oleksime reetnud tema huvid. See sai ka varsti täiesti selgeks. Väga ruttu selgus, et mida pehmemalt me suhtume oma vaenlastesse, seda enam osutavad nad meile vastupanu... Me kogesime, et nende vaenlastega võib toime tulla ainult sel juhul, kui võtame nende vastu tarvitusele mahasurumise kõige halastamatuma poliitika" [9].

7. märtsil (22. veebr.) 1918. a. kuulutati välja dekreet kohtust nr. 2 (VSKK 1918. a., nr. 26, par. 347).

Dekreet kohtust nr. 2 järgi kujunes kohtusüsteem järgmiseks: 1) kohalik rahvakohus, 2) ringkonna rahvakohus, 3) oblasti rahvakohus, 4) ülem-kohtukontroll.

Ringkonna rahvakohtud arutasid asju, mis ületasid kohaliku kohtu alluvusse. Ringkonna rahvakohtu liikmed valiti ja tagandati kohalike nõukogude poolt; kui pika aja peale valiti, seda ei olnud dekreedis tähendatud. Kohtu esimees valiti kohtu liikmete eneste poolt ja nemad kutsusid ta ka ära. Kohtu kolleegium koosnes: kriminaalasjades — eesistujast (kohtuliikmest) ja 12 rahvakaasistujast, tsiviilasjades — kolmest kohtuliikmest ja neljast rahvakaasistujast.

Rahvakaasistujad otsustasid kõik küsimused koos eesistujaga, kuid nõupidamisest otsuse tegemisel võttis viimane osa ainult nõuandva häälega. Kaasistujatel oli õigus taandada eesistujat protsessi igas staadiumis.

---

[9] „Bolševik", 1932. a., nr. 8, lk. 35.

Rahvakaasistujate nimestikud kinnitati kubermangu- ja linnanõukogude poolt, tegelikult aga koostati rajooni- ja vallanõukogude poolt. Järjekordsed kaasistujad kutsuti kohtuistungist osa võtma liisu teel, mida toimetas kubermangu- või linnanõukogu täitevkomitee.

Kassatsioonikaebused ringkonnakohtu otsuste peale vaadati läbi oblasti rahvakohtus. Selle kohtu liikmed valiti vastava oblasti ringkonnakohtu liikmete üldkoosolekul. Oblastikohtu liikmete ärakutsumise õigus oli nii neid valinud ringkonnakohtunikel kui ka neil nõukogudel, kes olid neid valinud ringkonnakohtusse. Oblastikohtule oli antud õigus armu anda ja karistust pehmendada. Tegelikult aga oblasti rahvakohtuid ei loodud.

Ei olnud organiseeritud ka tsentraalset kohtuorganit, mis ette nähtud dekreedis kohtust nr. 2, nimelt ülem-kohtukontrolli. Dekreedi kohaselt oli tema ülesandeks anda põhimõttelisi seletusi oblastite kohtute otsuste asjus ühtlase kohtupraktika tagamise sihiga. Ülem-kohtukontrolli otsuste muutmine pidi olema lubatud ainult seadusandlikus korras. Ülem-kohtukontrolli liikmeid pidid valima eneste hulgast üheks aastaks oblastite kohtud. Neile, samuti nagu teatud ringkonnakohtunikku valinud nõukogule, oli jäetud ka ülem-kohtukontrolli liikmete ärakutsumise õigus.

Asjade arutamisel pani ette dekreet kohtust nr. 2 käia 1864. a. ennerevolutsiooniaegsete seadustike järgi, kuivõrd need ei olnud ühes või teises osas ära muudetud Nõukogude valitsuse dekreetidega ega olnud vastuolus töötajate õigusteadvusega. Väga tähtis oli dekreedis kohtust nr. 2 määrus kohtumõistmise sisseseadmise kohta kohalikus keeles, mis teostatakse igas kohas kokkuleppel kohaliku nõukoguga. Kohtuistung toimus süüdistaja ja kaitsja kohustuslikul osavõtul. Ei olnud lubatud kaebused õigeksmõistvate otsuste, karistuse vähendamise ja kaebealuse karistusest täieliku vabastamise peale. Üksikutes liberaalsetes sätetes, mis kaugeltki ei vastanud ajastu nõuetele, ilmnes „pahempoolsete" es-er'ide mõju, kes võtsid osa selle dekreedi koostamisest.

Sel ajal olid küpsemas palju tõsisemad lahkhelid „pahempoolsete" es-er'idega toitlustuspoliitika küsimustes, suhtumises kulaklusse jne., ja selle tõttu ei olnud otstarbekohane tekitada nendega konflikti dekreedi kohtust nr. 2 üksikute formuleeringute küsimuses.

Dekreedi kohtust nr. 2 ajalooline tähtsus seisneb kohtu organisatsioonis ja tegevuses sääraste demokraatlike põhimõtete kuulutamises, nagu kohtumõistmine kohalikus keeles, kaebealusele kaitse tagamine jne., ja kui mõned dekreedi kohtust nr. 2 sätted ei tulnud tegelikult rakendamisele, siis olid sellele takistuseks varsti algav kodusõda ja välismaine interventsioon. Oblastikohtuid ja ülemkohtukontrolli ei organiseeritud üldse, igal pool ei olnud organiseeritud ka ringkonna rahvakohtuid. Kohtadel eelistati kahe kohtu — kohaliku rahvakohtu ja revolutsioonilise tribunaali olemasolu. Ringkonna rahvakohtute nõrkus ja ebapopulaarsus viisid asja niikaugele, et terves reas kohtades arutasid tribunaalid asju, mis allusid ringkonna rahvakohtutele.

§ 2. Kohus kodusõja ja välismaise sõjalise interventsiooni ajastul.

Noore nõukogude vabariigi rahvusvaheline ja seesmine seisund oli a. 1918—1920 täis pinget.

„Oktoobrirevolutsiooni poolt löödud mõisnikud ja kapitalistid koos valgekaartlike kindralitega teostavad oma kodumaa huvide arvel kokkuleppe Entente'i riikide valitsustega, et ühiselt korraldada sõjalist kallaletungi Nõukogudemaale ja kukutada Nõukogude võim. Sel alusel organiseeritakse Entente'i sõjaline interventsioon ja valgekaartlikud mässud Venemaa ääremaadel, mille tulemusena Venemaa osutub isoleerituks toidu- ja toorainete rajoonidest.

Saksamaa lüüasaamine sõjas ja kahe Euroopa imperialistliku koalitsioonisõja likvideerimine põhjustavad Entente'i kõvenemise, interventsiooni tugevnemise ja tekitavad Nõukogudemaale uusi raskusi.

Vastuoksa, revolutsioon Saksamaal ja algav revolutsiooniline liikumine Euroopa maades loovad Nõukogude võimule soodsa rahvusvahelise olukorra ja kergendavad Nõukogudemaa seisukorda.

Enamlaste partei mobiliseerib töölisi ja talupoegi i s a m a a s õ j a k s välismaa vallutajate ja kodanluse ning mõisnike valgekaartliku kontrrevolutsiooni vastu. Nõukogude vabariik ja tema Punaarmee purustavad Entente'i käsikud — Koltšaki, Judenitši, Denikini, Krasnovi, Wrangelli üksteise järel, kihutavad Uk-

rainast ja Valge-Venemaalt veel ühe Entente'i käsiku — Pilsudski ja nõnda löövad tagasi välismaa sõjalise interventsiooni, kihutavad tema sõjaväed Nõukogudemaa piiridest [10]."

Sõjaolukorra tõttu jagunes Nõukogude kohtusüsteem kodusõja ajastul tema põhiliste printsiipide ühtsuse juures kahte harru: tribunaalid ja rahvakohtud.

Selle kaksikluse seletust tuleb otsida olustikus, milles oli vaja tagada eriti kiiret ja otsustavat võitlust kõikide kuritegudega, mis olid otseseks ähvarduseks Nõukogude võimule. See ülesanne lasus revolutsioonilistel tribunaalidel. Ainult võitluse pingega on seletatav, et rahvakohtud kodusõja ajastul jäid tagaplaanile ja mängisid vähem silmapaistvat osa kui revolutsioonilised tribunaalid.

Oma esinemisel ÜKTK istungil 1. detsembril 1917. a. andis Lenin väga selge pildi kohtu ülesannetest: „Kui revolutsiooniline klass peab võitlust varakate klasside vastu, kes avaldavad vastupanu, siis peab ta selle vastupanu maha suruma; ja meie saame maha suruma varakate klasside vastupanu kõigi nende abinõudega, millega nemad surusid proletariaati, — teisi abinõusid ei ole leiutatud [11]." Niipea kui „pahempoolsed" es-er'id lahkusid valitsusest, juhtis Lenin kohtuasjade rahvakomissariaadi uue juhatuse tähelepanu sellele, et „selle asemel, et pöörata tähelepanu asutiste reformidele, tähtsusetuile ja peagu sõnalistele reformidele („tribuun"), tarvis juhtida tähelepanu kohtukolleegiumide tööde tulemustele kohtu loomisel, mis oleks tõeliselt revolutsiooniline, kiire ja halastamatult vali kontrrevolutsionääride, huligaanide, laisklejate ja kohtu desorganisaatorite vastu" [12]. Selle hoiatusega nõudis Lenin otsustavat muudatust kohtutegevuse terves suunas, kohtu muutmist proletaarse diktatuuri tõeliseks tööriistaks. Alates 1918. a. kevadest algab töö tribunaalide reorganiseerimise ja kindlustamise alal.

4. mail 1918. a. anti välja uus dekreet revolutsiooniliste tribunaalide kohta, mis oli välja töötatud Lenini poolt antud erijuhtnööride alusel. Selle dekreediga loodi kord tribunaalide organisatsioonis. Tribunaalid jäid püsima ainult suurtes keskustes (kuber-

---

[10] Lühikursus, lk. 257 ja 258.

[11] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 110.

[12] „Leninski sbornik", lk. 219.

mangulinnades, suurtes tööstuskeskustes, raudteede sõlmjaamades). Trükinduse asjad anti üldiste tribunaalide kätte. Kõik üldise ilmega kriminaalasjad anti kohalike ja ringkonna rahvakohtute kätte. Tribunaalid muutusid ainuüksi kontrrevolutsiooniliste ja ametialaliste kuritegude kohtuteks. Tribunaalide juurde loodi erilised süüdistajate kolleegiumid, keda määrati kohalike nõukogude poolt.

29. mail 1918. a. asutati Kõrgem revolutsiooniline tribunaal ÜKTK juures tähtsamate asjade arutamiseks. Selle tribunaali koosseis valiti ÜKTK poolt kolmeks kuuks ja ta koosnes esimehest ja kuuest liikmest.

1918. a. juunis muutis Kohtu Rahvakomissariaat ära tribunaalide volituste piiramised, mis olid kehtima pandud „Instruktsioonis revolutsioonilisele tribunaalile". Pandi kehtima kord, et „revolutsioonilised tribunaalid abinõude valimisel võitluseks kontrrevolutsiooniga, sabotaažiga jms. ei ole seotud mingisuguste kitsendustega, välja arvatud juhud, kui seaduses on karistusmäära kohta öeldud „mitte alla seesuguse karistuse" [13].

Kõik see kõvendas proletariaadi diktatuuri võimsaks tööriistaks ümbermuudetud revolutsiooniliste tribunaalide osa ja tähtsust.

„Pahempoolsed" es-er'id, nüüd juba „nõukogude opositsioonina", algasid sõjakäiku kontrrevolutsionääride vastu tarvituselevõetavate repressioonide kõvendamise puhul. See sõjakäik võttis eriti hoogu pärast seda, kui Revolutsiooniline ülemtribunaal ÜKTK juures oli teinud surmaotsuse kontrrevolutsionääri admiral Štšastnõi kohta.

See oli esimene surmanuhtlus, mille kuulutas ÜKTK juures asuv Revolutsiooniline ülemtribunaal.

Sel puhul „pahempoolsete" es-er'ide poolt tõstetud lärmi peale vastas Lenin: „Meile öeldakse, et kui Dzeržinski komisjonis (Vetšekas) lastakse maha, siis on see hea, aga kui kohus avalikult kogu rahva silmade ees ütleb: ta on kontrrevolutsionäär ja pälvib mahalaskmist, siis on see halb. Inimesed, kes on jõudnud niisuguse silmakirjalikkuseni, on poliitiliselt surnud (k i i d u a v a l d u s e d). Ei, revolutsionäär, kes ei taha olla silmakirjalik, ei saa loobuda surma-

[13] VSKK 1918. a., nr. 44, art. 533.

nuhtlusest. Ei ole olnud ühtegi revolutsiooni ja kodusõja epohhi, kus ei oleks olnud mahalaskmisi [14]."

Kohalike revolutsiooniliste tribunaalide otsuste peale esitatud kaebuste arutamiseks organiseeriti ÜKTK juures kassatsiooniosakond (ÜKTK dekreet 11. juunist 1918. a. — VSKK 1918. a., nr. 45, art. 545).

Kassatsiooniosakond koosnes RKN poolt määratud ja ÜKTK poolt kinnitatud esimehest ja kahest liikmest — kohtukomissariaadi ja ÜKTK esindajaist. Edasikaebus tribunaali otsuste peale oli lubatud nii kohtualluvuse eeskirjade rikkumiste kui ka protsessikorra rikkumiste, aga ka otsuse silmanähtava ebaõigluse puhul. Pooltel oli õigus viibida isiklikult või oma esindajate kaudu nende kassatsioonikaebuste läbivaatamisel. ÜKTK revolutsioonilise tribunaali otsuste peale ei olnud võimalik edasi kaevata ja neid võis uuesti läbi vaadata ainult ÜKTK. Niimoodi said tribunaalid juba 1918. a. keskel ühise juhtiva keskuse, kes kindlustas tribunaalide kohtupraktika ühtluse.

Revolutsiooniliste tribunaalide kõrval, peagu nendega üheaegselt loodi Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 20. detsembrist 1917. a. „Ülevenemaaline erakorraline komisjon võitluseks kontrrevolutsiooni, sabotaaži ja spekulatsiooniga" (Vetšeka). Vetšeka etteotsa asus väsimatu võitleja kontrrevolutsiooniga — F. Dzeržinski.

Määrus Vetšeka õiguste ja kohustuste kohta sisaldas järgmised kolm punkti:

1) „Jälgida ja likvideerida kõik kontrrevolutsioonilised ja sabotaažlikud katsed ja tegevused kogu Venemaal, tulgu nad kelle poolt tahes."

2) „Anda revolutsioonilise tribunaali kohtu alla kõik saboteerijad ja kontrrevolutsionäärid, töötada välja võitlusabinõud nende vastu."

3) „Komisjon toimetab juurdlemist ainult niipalju, kui seda on tarvis kuritegevuse tõkestamiseks."

Juba oma olemasolu esimestest päevadest peale muutus Vetšeka kiirelt kontrrevolutsioonile kohutavaks proletaarse revolutsiooni karistavaks organiks. Vaenlaste poolt loodud olukord nõudis otsustavaid vahendeid sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kaitseks.

Organiseeritud võitlust Nõukogude võimu vaenlaste vastu ei peetud mitte ainult kohtuliku repressiooni abil revolut-

[14] Lenin, Teosed, XXIII k., lk. 124.

siooniliste tribunaalide kaudu, vaid ka väljaspool kohtute repressiooni Vetšeka kaudu. Tribunaal kujunes tavaliseks normaalseks kohtuks Nõukogude võimu vaenlaste vastu, samal ajal kui Tšeka oli erakorraline, Punaarmeega kõrvutiseisev kontrrevolutsionääride sõjalise mahasurumise organ. Kodusõja olukorras oli säärane organ nagu Tšeka täiesti vajalik, sõltumata tribunaalide töö kvaliteedist. „Kodanluse vastu, kes viimastel päevadel on pead tõstnud ... on tarvilik halastamatu võitlus, sõjaseisukorra väljakuulutamine, ajalehtede sulgemine, juhtide arreteerimine jne. jne. Need abinõud on niisama vajalikud, kui on vajalik sõjaline retk külakodanluse vastu, kes peidab ära vilja ülejäägi ja ajab nurja viljamonopoli [15]."

Milles seisnes revolutsiooniliste tribunaalide ja Vetšeka töö iseärasus, näitab revolutsiooniliste tribunaalide töötajate I kongress (29. okt. — 3. nov. 1918. a.) „RT ja Vetšeka vastastikustest suhetest", milles räägitakse, et võib saabuda „revolutsiooni arengus uuesti säärane moment, kus vajadus kiire ja halastamatu repressiooni järele nihutab jälle tagaplaanile kohtuliku protsessi teel kontrrevolutsiooniga võitlemise tavalised vormid".

Lenin, tehes kokkuvõtet Tšeka tegevuse kohta kodanluse sõjalise mahasurumise teostamise alal, tähendas, et „... Tšekad teostavad vahetult proletariaadi diktatuuri ja selles suhtes nende osa on hindamatu, sest teist teed masside vabastamiseks peale ekspluateerijate mahasurumise vägivallaga ei ole. Sellega tegelevadki Tšekad, selles seisneb nende teene proletariaadi ees [16]."

Kindla kuju andmine tribunaalsele süsteemile kui kohtute süsteemile kontrrevolutsioonilistes asjades, kellel kõige laiemad volitused õigusemõistmise teostamise alal kriminaalasjades, viidi lõpule 12. aprillil 1919. a. „Revolutsiooniliste tribunaalide määrustiku" väljaandmisega (VSKK 1919. a., nr. 13, art. 132).

Määrustiku kohaselt allusid tribunaalidele kontrrevolutsiooniliste ja kõiksuguste teiste kuritegude asjad kõikide Oktoobrirevolutsiooni saavutuste vastu või millede eesmärgiks oli Nõukogude valitsuse jõu ja autoriteedi nõrgestamine. Leidis kinnistust mitte millegagi piiratud tribunaali poolt karistuse määramise õigus. Revolutsiooniline tribunaal koosnes esimehest ja kahest liikmest,

---

[15] Lenin, Teosed, XXX k., lk. 386.

[16] Lenin, Teosed, XXIII k., lk. 274.

keda valisid kohalikud nõukogud või täitevkomiteed üheks kuuks tingimata vastutavate poliitiliste töötajate hulgast. Tribunaali otsustada jäi küsimus, kas lubada asja arutamisest osa võtta süüdistajal ja kaitsjal, kuid süüdistaja osavõtul pidi tingimata kohal olema ka kaitsja.

Otsuse tegemisel olid tribunaalile juhtnööriks „ainuüksi teo asjaolud ja revolutsioonilise südametunnistuse käsk". Kohtuotsuse peale edasikaebamiseks määrati 48-tunnine tähtaeg, kusjuures kassatsiooniprotesti esitamise õigus tribunaali otsuse peale oli antud igale vabariigi kodanikule. Kassatsioonikaebuste ja -protestide läbivaatamiseks asutati ÜKTK juures kassatsioonitribunaal, koosseisus esimees, kaks liiget (üks KohtuRK kolleegiumist) ja ettekandjaliige, keda määras ÜKTK. Kassatsiooni läbivaatamiseks oli määratud nädalane tähtaeg. Kassatsiooni arutamise juurde võisid ilmuda isikud, kes olid esitanud kassatsioonikaebuse või -protesti. Kassatsiooni põhjusteks peeti asjaarutamise vormi ja korra rikkumist ja repressiooni mittevastavust süüdimõistetu teole. Viimasel juhul võis Kassatsioonitribunaal taotada ÜKTK presiidiumi ees karistuse muutmist.

1920. aastal teostati kõikide revolutsiooniliste tribunaalide uus reorganiseerimine. 7. ÜKTK esimene istungjärk andis 1920. a. veebruaris välja järgmise määruse: „Et ühtlustada revolutsiooniliste tribunaalide praktikat ja anda kaebealustele võimalikke ja vajalikke tagatisi, otsustab Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee välja töötada ja välja kuulutada uue Revolutsiooniliste tribunaalide määrustiku."

Selles otsuses on eriti iseloomustav see, et koguni mitte veel lõppenud kodusõja olustikus ÜKTK meenutas vajadust anda süüdistatuile „võimalikke ja vajalikke tagatisi".

Selleks ajaks tegutsesid peale kubermangude revolutsiooniliste tribunaalide veel revolutsioonilised sõjatribunaalid, raudtee-sõjatribunaalid ja Eritribunaal Vetšeka juures. Revolutsiooniliste tribunaalide määrustikuga 18. märtsist 1920. a. (VSKK 1920. a., nr. 22—23, art. 28) kaotati Eritribunaal Vetšeka juures ja kõigis tribunaalides seati sisse ühtlane kohtupidamise kord.

Tribunaalid pidid arutama asju, mida saatsid neile Tšeka, Kohtu Rahvakomissariaat, Siseasjade Rahvakomissariaat ja Töö-

liste ja Talupoegade Inspektsioon, kubermangude täitevkomiteed, rahvakohtunike nõukogud, aga ka väejooksikluse vastu võitlemise komisjonid. Võttes otseselt vastu avaldusi ja teadaandeid kuritegude kohta, olid revolutsioonilised tribunaalid kohustatud need juurdlemiseks saatma Tšekasse, kes hakkas normaalseks juurdlusorganiks tribunaali alluvuse asjades, s. o. kontrrevolutsiooniliste kuritegude, suurejoonelise spekulatsiooni, suurte ametialaliste kuritegude, Nõukogude võimu avaliku diskrediteerimise, kuritahtliku väejooksikluse ja mõnede teiste kuritegude asjus. Revolutsiooniliste tribunaalide liikmed valiti kubermangude täitevkomiteede poolt ametisse kolmeks kuuks.

Selles määrustikus, mis tugevdas revolutsiooniliste tribunaalide tsentraliseeritud tööjuhtimist, olid palju täielikumalt kui varem väljaantud määrustikes välja töötatud protsessuaalsed küsimused. Tribunaalile tehti kohuseks kontrollida korraldaval istungil süüdistuse põhjendatust ja läbi arutada süüdistatava taotised. Süüdistatavale anti terve rida protsessuaalseid õigusi, näiteks võis ta uurimise lõppemisel tutvuda kõigi asja materjalidega, esitada tunnistajaile küsimusi ja anda oma seletusi tribunaali kohtuistungil ning tal oli viimase sõna õigus. Enamik nendest õigustest oli süüdistataval kasutada ka varem, kuid 1920. aasta Revolutsiooniliste tribunaalide määrustik piiritles need õigused selgelt ja üksikasjaliselt.

Teisest küljest piiritles Määrustik ka tribunaali õigused, mis vajalikud revolutsioonilisele kohtule, kes tegutseb veel mitte lõppenud võitluse olustikus interventide ja valgekaartlaste purustatud kontrrevolutsiooniliste jõukude jäänustega. Näiteks võis tribunaal keelduda välja kutsumast ja üle kuulamast tunnistajaid, kui nende seletused olid eeluurimise ajal küllalt selged; tribunaal võis lõpetada kohtuliku juurdluse igal hetkel, kui ta tuli otsusele, et asjaolud on küllalt selged; tribunaalil oli õigus mitte lubada asjaarutamisest osa võtta süüdistajal ja kaitsjal, ja õigus mitte lubada poolte vaidlusi. Iga kodaniku õigus esitada tribunaali otsuste vastu proteste säilis ainult õigeksmõistvate või ülemäära pehmete otsuste suhtes.

Kassatsioonitribunaali funktsioonid piiriteldi uue määrustiku järgi kui „ühtluse toomine kõikide revolutsiooniliste tribunaalide tegevusse, järelevalve säärase tegevuse üle, protsessuaalsete ja teiste

küsimuste lahendamine ja ka kassatsioonikaebuste ja -protestide läbivaatamine asjades, mis on arutusel olnud Tribunaalides“ [17].

1920. a. esimesel poolel kasvas uuesti sõjaline oht. Valgepoolakad — pilsudtšikud ja Krimmis asuv kindral Wrangell, ergutatuna Ententʼi riikide poolt, algasid uuesti relvastatud võitlust Nõukogude vabariigiga.

Selles pingelises olustikus täitsid revolutsioonilised tribunaalid auga oma ülesande ja otsustava võitluse teel kontrrevolutsionääridega tagalas aitasid Punaarmeel purustada välismaisi intervente ja vene valgekaartlasi väerindel. Üleminekuajal rahulikule tööle rahvamajanduse ülesehitamise alal ühendati 1921. a. juunis ÜKTK määrusega kõik revolutsioonilised tribunaalid (kubermangu-, sõja- ja raudteede tribunaalid) ning „ainsa kassatsiooniorganina ja lähema järelevalveorganina kõigi VNFSV territooriumil tegutsevate tribunaalide jaoks“ loodi ÜKTK juures ainus Ülemtribunaal. See tähendas Kassatsioonitribunaali reorganiseerimist ja tema ühtesulamist Revolutsioonilise ülemtribunaaliga ÜKTK juures, Revolutsioonilis-sõjalise tribunaaliga vabariigi Revolutsioonilise sõjanõukogu juures ja Raudtee sõjalise ülemtribunaaliga Teede Rahvakomissariaadi juures.

Ülemtribunaali koosseisus asutati kassatsiooni-, kohtu-, sõjaväe- ja sõjatranspordi kolleegiumid. Autonoomsetes nõukogude sotsialistlikes vabariikides, kokkuleppel nende kesktäitevkomiteedega, oli lubatud Ülemtribunaali oblastiosakondade avamine. Ülemtribunaali esimees nimetati ÜKTK poolt Kohtu Rahvakomissariaadi kolleegiumi liikmete hulgast, mis andis tiheda sideme Ülemtribunaalile Kohtu Rahvakomissariaadiga. Ülemtribunaali pleenumile tehti ülesandeks kõikide tribunaalide instrueerimine põhimõttelise iseloomuga küsimustes. Talle oli antud ka kõikide tribunaalide kontrolli ja revisjoni teostamise õigus ja järelevalve nende tegevuse üle. Pleenum võis järelevalve korras ära muuta Ülemtribunaali kolleegiumide otsused ja määrused. Kohtadel kaotati ära raudtee-sõjatribunaalid, peale ühe iga raudtee ja veeteede rajooni kohta, ja sõjatribunaalid, välja arvatud kohad, kus kodusõja olukord ei olnud veel lõppenud. Kubermangude tribunaalide koosseisus loodi eri osakonnad sõjaväeliste ja suurte ametialaliste kuritegude jaoks sõjatribunaalide õigustega (õigus määrata mahalaskmist). Need osakonnad arutasid salakuulamise, kontrrevolutsiooniliste vastuhakkamiste, vandenõude, banditismi ja sõjaväeliste kuritegude ning kuritegeliku väejooksikluse kui ka teisi asju, mida võis neile anda kubermangu revolutsioonilise tribunaali korraldava istungi otsusega. Kubermangu tribunaali esi-

[17] VSKK 1920. a., nr. 22—23, art. 28.

meest ja tema asemikke ei võidud ametist vallandada ilma Ülemtribunaali nõusolekuta. Sellega oli lõpule viidud tribunaali süsteemi tsentraliseerimine ülevabariiklikus ulatuses.

Nõnda määras kodusõja olustik kindlaks kohtute töö, kellede peamiseks ülesandeks oli võitlus kontrrevolutsiooniliste kuritegudega ja teiste kuritegudega, mis kodusõja tingimustel kujutasid enestest eriti tõsist ohtu. Need kohtud olid tsentraliseeritud ja teostasid tol ajal ainuvõimalikku karmi repressiooni-poliitikat. Samal ajal viisid nad oma töö läbi kindlate protsessuaalsete normide alustel, avaliku kohtuprotsessi teel, andes kaebealusele täielise võimaluse ümber lükata talle esitatud süüdistust. Peale selle tähtsuse, mis avaldus nende poolt kontrrevolutsionääride, spekulantide ja teiste kurjategijate vastu rakendatud karistavas mõjustuses, oli revolutsioonilistel tribunaalidel veel suur kasvatuslik osa. Revolutsiooniliste tribunaalide praktika andis rikkalikumat materjali sotsialistliku riigi kriminaalõiguse ja -protsessi edaspidiseks arenemiseks.

Üheaegselt revolutsiooniliste tribunaalide süsteemiga tegutses organisatoorselt neist lahutatud rahvakohtute süsteem.

20. juunil 1918. a. andis Rahvakomissaride Nõukogu välja uue dekreedi kohtust nr. 3 „dekreedi kohtust nr. 1 (VSKK nr. 4, art. 50), nr. 2 (VSKK nr. 26, art. 347) ja revolutsiooniliste tribunaalide kohta käiva dekreedi (VSKK nr. 35, art. 471) arendamiseks ja täiendamiseks".

Selle dekreedi järgi pandi kohalike rahvakohtute peale kõikide kriminaalkuritegude ja väärtegude arutamine, välja arvatud kallaletungid inimelule, vägistamised, röövimised ja banditism, rahamärkide võltsimine, altkäemaksu võtmine ja spekulatsioon, missuguste asjade arutamine kuulus ringkonnakohtute alluvusse.

Kohalike kohtute peale pandi ka tsiviilasjade arutamine hagide asjus kuni 10 000 rbl. Neile oli antud õigus tarvitada karistusabinõuna vabaduse äravõtmist kuni viie aastani. Kaotati ära kohtukontroll, mida ajutiselt asendas eri kassatsioonikohus, mis aga tegelikult ei olnud organiseeritudki.

Dekreedi kohtust nr. 3 järgi anti sama aasta juulikuus välja instruktsioon „Kohalike rahvakohtute organisatsiooni ja tegevuse kohta" (VSKK 1918. a., nr. 53, art. 597). See määras kindlaks kohaliku kohtu koosseisu, kohalike kohtunike ja kaasistujate valimise korra, kohtualluvuse, eeluurimise ja asjade algatamise korra,

kohtu ettevalmistavate korralduste ja tegevuse ning kohtuistungi korra, kohtu otsuste ja määruste tegemise ja kuulutamise korra, nende peale edasikaebamise ja nende teostamise korra. Kassatsiooniinstantsiks kohalikele rahvakohtutele oli kohalike rahvakohtunike nõukogu, kelle koosseisu kuulusid kõik kohalikud rahvakohtunikud, kes võtsid istungist osa järjekorras ja koosseisus mitte alla kolme isiku. Nõukogu otsuste peale ei olnud edasikaebamist.

Dekreediga kohtust nr. 2 loodud kohtusüsteemi raskepärasus seisis väljaspool kahtlust. Kohalikud nõukogud seepärast mitte ainult ei organiseerinud oblastite rahvakohtuid, vaid ei kiirustanud ka ringkonna rahvakohtute asutamisega. Kohtadel eelistati kahe kohtu olemasolu — kohalik rahvakohus ja revolutsiooniline tribunaal. Ringkonna rahvakohtu nõrkuse ja ebapopulaarsuse tulemuseks oli, et terves reas kohtades tribunaalid arutasid asju, mille alluvus kuulus ringkonna rahvakohtule.

Dekreediga kohtust nr. 2 loodud kohtusüsteemi raskepärasus kõrvaldati VNFSV Rahvakohtu määrustikuga, mille kinnitas ÜKTK 30. novembril 1918. a. (VSKK 1918. a., nr. 85, art. 889). Selle Määrustiku järgi kuulusid likvideerimisele ringkonna rahvakohtud ja kassatsioonikohus. VNFSV piirides asutati ühtne rahvakohus, kes tegutses koosseisus — üks rahvakohtunik koos kahe või kuue rahvakaasistujaga. Rahvakohtule allusid kõik kriminaalasjad, välja arvatud need, mis allusid tribunaalidele. Tribunaalidel oli õigus tunnistada iga asi poliitilist tähtsust mitteomavaks ja anda see arutamiseks rahvakohtule. Kohtulik asjaajamine võis toimuda kõigis kohalikes keeltes. Asjade arutamisel pidi kohus kohaldama Nõukogude valitsuse dekreete, aga nende puudumise või mittetäituslikkuse korral käima sotsialistliku õigusteadvuse järgi. Viited kukutatud valitsuste seadustele olid keelatud. Toonitati, et kaasistujatel on kohtunikuga ühesugused õigused. Rõhutati, et rahvakohus ei ole piiratud mingisuguste vormiliste tõestustega ja temast oleneb lubada igasuguste tõendite ettetoomist või nõuda neid kolmandatelt isikutelt, kes on kohustatud neid esitama. Vanne ei olnud tõendina lubatud. Määrustikus olid antud üksikasjalised protsessuaaljuhendid menetluse kohta rahvakohtutes. Rahvakohtu otsuste peale võis kassatsiooni korras edasi kaevata ühe kuu jooksul rahvakohtunike kubermangunõukogusse. Kõik kubermangu rahvakohtud moodustasid kohturingkonna, milles tegutses rahvakohtute nõu-

kogu (sovnarsud), mis koosnes esimehest, tema asetäitjast ja nõukogu alatistest liikmetest, kes moodustasid presiidiumi, ja ringkonna rahvakohtunikest, kes rakendati tööle sovnarsud'i juures järjekorras. Sovnarsud oli kohtuliku kontrolli organiks ja kassatsiooni-instantsiks. Kassatsioonikaebusi arutas kolleegium, kuhu kuulusid sovnarsud'i presiidiumi kaks liiget ja kolm rahvakohtunikku. Rahvakohtute tegevuse üle kontrolli teostavaks organiks oli sovnarsud'i presiidium.

Määrustik seadis sisse ü h t s a rahvakohtu. Sellega oli toonitatud, et rahvakohus pidi olema ainsaks kohtuks, kes asja arutab. Määrustik toonitas loobumist seni tegutsenud kohalike ja ringkonnakohtute raskepärasest süsteemist ja loobumist kohtu jaotamisest kohalikuks ja üldiseks. Samal ajal teostas Määrustik järjekindlalt detsentraliseerimise ja kohtute täisvõimsuse põhimõtet kohtuaparaadi organiseerimisel. See oli omapärane reaktsioon tsentralismi vastu, millega oli veel seotud mälestus vana kohtuaparaadi bürokratismist, mis tõkestas kohtute igasugust initsiatiivi. VNFSV 1918. a. Rahvakohtu määrustik säilitas veel terve rea instituute, mis olid praktikas tõendanud oma kõlbmatust; näiteks säilisid kollegiaalsed uurimiskomisjonid eeluurimiseks eriti tähtsates asjades, mis allusid rahvakohtule. Kuid põhiliselt juba see Määrustik määras kindlaks enamiku neist põhimõtetest, mis on rahvakohtu organisatsiooni ja tegevuse aluseks.

1920. a. juunis toimus kohtu alal töötajate III kongress, mille koosolekute protokollid on avaldatud „Kohtu Rahvakomissariaadi materjalide" (1920. a.) 11.—12. andes. Kongressil arutati väga tähtsaid, põhimõttelisi küsimusi rahvakohtu kollegiaalsuse ja laiade töötavate masside osavõtu kohta kohtu tegevusest kui ka mõnesuguseid küsimusi kohtu valitsemise ning kohtu osakondade tegevuse kohta ja vastastikustest suhetest tribunaalidega.

Kongressist osavõtjate rõhuv enamus avaldas mõtteid üksikkohtuniku instituudi kasuks ilmnenud bürokraatliku tendentsi vastu, mille tulemuseks oli laiade masside kõrvaldamine õigusemõistmise teostamisest, ja pidas tarvilikuks säilitada kohtute kollegiaalsust ja partei programmis tähendatud töötavate masside kohtutööle kaasatõmbamise edaspidist laiendamist. Peale selle puudutas kongress veel 1918. a. Rahvakohtu määrustiku mõnesuguseid praktikas ilmnenud puudusi.

1920. a. oktoobris anti välja uus VNFSV Rahvakohtu määrustik (VSKK 1920. a., nr. 83, art. 407), mis, säilitades kõik 1918. a. Määrustiku algpõhimõtted, kõrvaldas selle puudused. Suuremaid muudatusi toodi eeluurimise organisatsiooni, loobuti uurimiskomisjonidest ja mindi üle üksikisikulistele uurijatele ja muudeti kaitse organisatsiooni. Määrustikus peegeldusid teatavad tendentsid kohtuaparaadi juhtimise tsentraliseerimiseks rahvakohtu alal ja kohtadel kohtunike ärakutsumisel kindla korra loomiseks. Lühendati rahvakohtu otsusele edasikaebamise tähtaega ühelt kuult kahe nädalani.

„Määrustik" sisaldas kohtu rahvakomissari ametialalise korralduse eriliste rahvakohtu sessioonide ja valvekodade (dežurnaja kamera) organiseerimiseks, mis teataval määral lähendas rahvakohtuid tribunaalidele, kuna erisessioonid, mis tegutsesid üldistel alustel kõikide rahvakohtutega, arutasid heade tulemustega asju, mida varem arutasid tribunaalid. Tavalisest rahvakohtust erinesid erisessioonid ainult oma koosseisu mõttes: erisessioonis toimis eesistujana sovnarsud'i presiidiumi liige või kohtuasjade maakonnabüroo liige, kuna kaasistujatena kutsuti asjaarutamistest osa võtma eri nimestike järgi töötajaid „kõige enam teadlike ja poliitiliselt ettevalmistatud isikute hulgast".

Rahvakohtu valvekojad asutati lihtsate, mittekeeruliste asjade arutamiseks, mis otsustati samal päeval, kui tabati süüalune, ja kus asja selguse tõttu ei olnud vajadust eriliseks uurimiseks. Asjaajamine valvekodades erines asjaajamisest rahvakohtus lühemate tähtaegade ja kohtu alla andmise erilise staadiumi puudumise poolest.

10. märtsil 1921. a. andsid ÜKTK ja Rahvakomissaride Nõukogu välja „Kõrgema kohtuliku kontrolli määrustiku" (VSKK 1921. a., nr. 15, art 97). Selle Määrustiku alusel asutati Kohtu Rahvakomissariaadi koosseisus kõrgema kohtukontrolli osakond, kellele oli antud õigus anda kõigile kohtuorganitele, nende hulgas ka tribunaalidele, juhatavaid näpunäiteid nõukogude õiguse alal, ära muuta kõikide VNFSV kohtuorganite seadusjõustunud otsuseid ja määrusi juhul, kui need olid seadusega vastuolus, ja lahendada uuesti ilmnenud asjaolude põhjal kohtuasjade uuendamise küsimust.

See Määrustik muutis Kohtu Rahvakomissariaadi omapäraseks kohtuliku järelevalve instantsiks niihästi sovnarsud'ide kui ka tribunaalide (nende hulgas ka kassatsiooni-tribunaali) suhtes. Kuid kõrgema kohtukontrolli tegevuse kord ise ei garanteerinud süstemaatilist järelevalvet kohtupoliitika ühtlase läbiviimise

üle, sest et küsimuse asetamine kohtuotsuste uuesti läbivaatamise asjus oli suurel määral juhusliku iseloomuga.

Kohtu Rahvakomissariaadi kõrgema kohtukontrolli osakond ei saanud tegelikult selleks kogu kohtusüsteemi juhtivaks keskuseks, milleks ta oleks pidanud saama 1921. a. 10. märtsi seaduse mõtte järgi.

§ 3. Kohus ülemineku ajastul rahulikule tööle rahvamajanduse taasehitamises.

„Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku aastad on vastutusrohkeimaid ajajärke enamliku partei ajaloos. Pinevas olukorras suutis partei teostada raske pööraku sõjakommunismi-poliitikalt uuele majanduspoliitikale [18]."

Rahvamajanduse taasehitamise tööle ülemineku ajastul muutusid ka kuritegevuse vastu võitlemise vormid. Lenin kirjutas sel puhul juba 1918. a.: „Sellekohaselt, kuidas valitsuse põhiliseks ülesandeks saab mitte sõjaline mahasurumine, vaid valitsemine, — saab olema mahasurumise ja sundimise tüüpiliseks avalduseks mitte mahalaskmine koha peal, vaid kohus. Ka selles suhtes astusid revolutsioonilised massid pärast 7. novembrit (25. oktoobrit) 1917 õigele teele ja tõendasid revolutsiooni elulisust, hakates asutama omi, tööliste ja talupoegade kohtuid veel enne igasuguseid dekreete kodanlik-bürokraatliku kohtuaparaadi laialisaatmise kohta. Kuid meie revolutsioonilised ja rahvakohtud on ääretult, uskumatult nõrgad. On tunne, et ei ole veel lõplikult murtud mõisnike ja kodanluse ikkest päritolev rahva vaade kohtule kui mingisugusele kroonulik-võõrale asjale. Ei ole küllaldaselt teadvust selle kohta, et kohus on just kehvistut riiklikule valitsemisele kaasatõmbav organ (sest kohtulik tegevus on riigivalitsemise üks funktsioone), et kohus on proletariaadi o r g a n ja kõige vaesema talupoegkonna võimu organ, et kohus on d i s t s i p l i i n i k a s v a t a m i s e v a h e n d [19]."

„Meil tuli kodusõja seisukorras," kirjutas Lenin, „üle minna sõjaaegsetele abinõudele. Ent oleks kõige suuremaks veaks, kui me

---

[18] Lühikursus, lk. 291.

[19] L e n i n, Teosed, XXII k., lk. 460.

teeksime sellest järelduse, et ainult seda liiki abinõud ja suhted on võimalikud. See tähendaks tõenäoliselt Nõukogude võimu ja proletariaadi diktatuuri kokkuvarisemist [20]."

Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku aastatel (1921.—1925. a.) toimub seadusandluse kodifitseerimine. Antakse välja Kohtukorralduse määrustik, Tsiviilkoodeks, Kriminaalkoodeks, Kriminaal- ja Tsiviilprotsessi koodeksid ja teised selle ajastu seadusandlikud aktid, mis oluliselt muudavad kohtuorganite organisatsiooni ja tegevuse korda. Tähendatud koodeksite, mis olid sotsialistliku õiguse kodifikatsiooniks, sisu oli suurel määral ammutatud nõukogude kohtu praktikast viie aasta kestel, mis olid möödunud Suurest Oktoobrirevolutsioonist, kuid kohtu organisatsiooni ja tegevuse vormid ja selle konkreetsed ülesanded muutusid muidugi vastavalt uuele olukorrrale. Veel enne koodeksite väljaandmist kerkis üles rahvakohtute ja tribunaalide süsteemi ühendamise küsimus.

1921. a. augustis viidi läbi ÜKTK otsusega (VSKK 1921. a., nr. 63, art. 456) nii rahvakohtute kui ka tribunaalide suhtes kohtadel kohtuliku valitsemise funktsioonide organisatoorne ühendamine. Selle otsuse põhjal loodi kubermangude kohtuasjade osakondade juures kolleegiumid, mis koosnesid kohtuasjade osakonna juhatajast, kubermangutribunaali esimehest, sovnarsud'i esimehest ja parandusliku töö allosakonna juhatajast [21]. Kubermangu kohtuasjade osakonna juhataja ameti ühendamine tribunaali või sovnarsud'i esimehe omaga ei olnud edaspidi enam lubatud. Üheaegselt sellega tegi ÜKTK ettepaneku paigutada kohtuorganitesse paremaid töötajaid ja pöörata erilist tähelepanu revolutsioonilise seaduslikkuse kõvendamisele.

See otsus kõrvuti revolutsioonilise seaduslikkuse kõvendamise nõudmisega tõstis päevakorda kohtusüsteemi reorganiseerimise küsimuse.

Nende küsimuste arutamine leidis aset 1922. a. jaanuari lõpul kohtu alal töötajate IV ülevenemaalisel kongressil. Kongress pooldas kohtusüsteemi ühtsust, prokuratuuri sisseseadmist ja kohtu-

---

[20] Lenin, Teosed, XXVI k., lk. 219.

[21] „Ispravitelno-trudovoi podotdel" — kubermangu kohtuasjade osakonna allosakond, kelle juhatada olid parandusliku töö asutised.

asjade osakondade ärakaotamist. Kongress tegi ettepaneku luua keskuses kõrgem kohtuorgan iga liiki kohtute kassatsioonitegevuse ühtlustamiseks. Kongress kriipsutas alla ühtsa rahvakohtu „kui proletariaadi diktatuuri organi" põhimõtete vankumatust ja „kohtutööle tööliste ja talupoegade laiade masside kaasatõmbamise vajadust". Jättes lahtiseks rahvakohtute ja tribunaalide organisatsioonilise ühendamise küsimuse, pooldas kongress siiski kõikide olemasolevate esimese instantsi kohtute (rahvakohus kahe ja kuue kaasistujaga, erisessioonid ja revolutsioonilised tribunaalid) allesjätmist.

IX ÜKTK 3. istungjärgul võeti vastu otsus prokuratuuri [22] asutamise kohta, millel oli erakordselt suur tähtsus. Prokuratuuri määrustiku elluviimisega kaotati ära kohtuasjade kubermangude osakonnad ja maakondade bürood (VSKK 1922. a., nr. 36, art. 424). Üheaegselt sellega anti välja ka Advokatuuri määrustik (VSKK 1922. a., nr. 36, art. 425).

IX ÜKTK 4. istungjärk vaatas läbi Kohtu Rahvakomissariaadi poolt esitatud VNFSV Kohtukorralduse määrustiku projekti, mis nägi ette kohtusüsteemi põhilist reorganiseerimist. See Määrustik võeti ÜKTK poolt 1922. a. novembri istungjärgul vastu ja jõustus 1. jaanuarist 1923. a. (VSKK 1922. a., nr. 69, art. 902).

Selle Määrustiku § 1 tähendas, et „sihiga kaitsta proletaarse revolutsiooni saavutusi, kindlustada riigi huve, töötajate ja nende ühingute huve, tegutseb VNFSV territooriumil järgmine kohtuasutiste ühtne süsteem:

1) Rahvakohus, koosseisus üks rahvakohtunik.
2) Rahvakohus, koosseisus rahvakohtunik ja kaks rahvakaasistujat.
3) Kubermangukohus.
4) VNFSV Ülemkohus ja selle kolleegiumid.

Sellega teostati Nõukogude kohtuasjanduse ühendamine üheks süsteemiks. Rahvakohtute ja tribunaalide ühendamine ühtsaks kohtusüsteemiks tähendas meie kohtuaparaadi ümberehitamist vastavalt uue majanduspoliitika olustikus muutunud klassivõitluse vormidele, kuid see ei tähendanud sugugi proletaarse diktatuuri kohtu-

---

[22] Seda küsimust on üksikasjalisemalt käsiteldud käesoleva õpperaamatu XI peatükis.

organite töö põhilise s i s u muutmist, samuti nagu ka uue majanduspoliitika sissetoomine ei tähendanud, et oleks muutunud proletaarse revolutsiooni tuum ja tema põhiline eesmärk — klasside hävitamine ja sotsialistliku ühiskonna ehitamine.

Enamikku kriminaal- ja tsiviilasju pidi arutama rahvakohus, koosseisus kohtunik ja kaks kaasistujat. Kassatsiooniastmeks asjades, mis olid otsustatud rahvakohtu ja esimese instantsi kohtu poolt kontrrevolutsioonilistes, ametialalistes ja teistes raskemates kuritegudes, oli nüüd kubermangukohus. Temal lasus ka kohtuvalitsemise funktsioonide teostamine kubermangus.

Seega kubermangukohtus olid ühendatud kubermangu kohtuasjade osakonna funktsioonid kohtuvalitsuse ala funktsioonidega, sovnarsud'i funktsioonid kassatsioonitöö alalt, kubermangu revolutsioonilise tribunaali ja kuue rahvakaasistujaga rahvakohtu funktsioonid eriti tõsiste kriminaalasjade otsustamise alalt.

Ülemtribunaal reorganiseeriti VNFSV Ülemkohtuks, kellele oli kohuseks tehtud teostada järelevalvet kõikide vabariigi kohtute tegevuse üle, kassatsioonikaebuste ja -protestide arutamine asjades, mis otsustatud kubermangukohtute poolt, ja esimese instantsi kohtuna üleriigilise tähtsusega suuremate kriminaal- ja tsiviilasjade otsustamine.

Kohtute asemel, mis kujutasid kahte eraldatud kohtusüsteemi, loodi kohtadel ühtsa kohtusüsteemi kaks kohut, kes olid organisatoorselt kõvasti seotud — rahvakohus ja kubermangukohus. Nendes kohtutes oli läbi viidud ka kohtukolleegiumi organisatsiooni ühtlane põhimõte: alt kuni üles võtsid kohtukolleegiumist osa rahvakaasistujad. Nad ei olnud mitte üksnes säilitatud rahvakohtu koosseisus, vaid toodi sisse ka kubermangukohtute ja Ülemkohtu koosseisu.

Rahvakohus arutas asju kahe rahvakaasistuja osavõtul, nagu ka kubermangu- ja Ülemkohus. Ainuisiklikult võis rahvakohtunik arutada ainult väga väikest asjade liiki. Rahvakohtunikud valiti kubermangude täitevkomiteede poolt üheks aastaks kubermangukohtu ettepanekul. Kubermangukohtu struktuur oli järgmine: esimees, tema kaks asetäitjat ja kohtuliikmed, jaotatuna kahte osakonda — kriminaal- ja tsiviilosakonda. Kubermangukohtu kriminaal- ja tsiviilosakonnad jagunesid omakorda kohtu- ja kassatsiooni-osakondadeks. Kriminaalosakonna juures asus uurimisala, tsiviilosakonna juures — notariaalosakond ja kohtutäiturid. Distsiplinaarasjade arutamiseks oli kubermangukohtu juures distsiplinaarkolleegium. Kõikide kohtuliikmete koosolek moodustas kubermangukohtu pleenumi. Kubermangukohtu juures

loodi administratiiv-majandusosakond, mille koosseisus oli ette nähtud instruktor-revisjoni-osakond. Maakondades loodi kubermangukohtute volinike ametikohad rahvakohtunike hulgast, muide väga väikeste administratiivsete õigustega. Kubermangukohtu liikmed valiti ametisse kubermangu täitevkomitee poolt üheks aastaks ja kinnitati ametisse VNFSV KohtuRK poolt.

VNFSV Ülemkohtu koosseisus loodi järgmised kolleegiumid: kriminaalasjade kohtukolleegium, tsiviilasjade kohtukolleegium, kriminaal-kassatsiooniasjade, tsiviil-kassatsiooniasjade, sõja- ja transpordi kolleegiumid. Viimased kaks kolleegiumi ühendasid sõja- ja sõja-transporditribunaalide süsteemi. Peale selle oli VNFSV Ülemkohtul presiidium, pleenum ja distsiplinaar-kolleegium. VNFSV Ülemkohtu pleenum võis konkreetsete kohtuasjade arutamise alusel anda kehtiva seadusandluse tõlgendusi ja oli kohtu järelevalve kõrgemaks organiks. Ülemkohtu presiidiumil olid peamiselt administratiivsed funktsioonid. Ülemkohtu liikmed valiti ÜKTK poolt. Autonoomsetes vabariikides loodi VNFSV Ülemkohtu osakonnad või peakohtud.

Teiste liiduvabariikide kohtusüsteemid 1917.—1923. aastal olid ehitatud VNFSV kohtusüsteemi eeskujul.

1922. a. kohtureformil oli ääretu suur tähtsus revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamisel. 1922. a. kohtureformi tulemusena oli loodud ühtne kohtusüsteem; peaaegu samaaegselt võeti vastu rida seaduste koodekseid.

Nõukogude sotsialistlike vennasvabariikide liitumine NSV Liitu põhjustas ka vastavad muudatused kohtukorralduses. 1923. a. organiseeriti NSV Liidu Ülemkohus (NSVL KTK 2. istungjärgu otsus 6. juulist 1923. a.) (VSKK 1923. a., nr. 18, art. 788).

1924. a. NSV Liidu Konstitutsiooni § 43 järgi organiseeriti Ülemkohus NSVL territooriumil revolutsioonilise seaduslikkuse kinnitamise sihiga."

NSV Liidu Ülemkohus oli järelevalveorganiks NSV Liidu Konstitutsiooni järgimise üle liiduvabariikide kõrgemate valitsuste organite poolt ja oli esimese instantsi kohtuks eriliselt tähtsates asjades. NSV Liidu Ülemkohus tegutses järgmiste kolleegiumide koosseisus: kriminaalasjade kohtukolleegium, tsiviilasjade kohtukolleegium ja sõjakolleegium, peale selle veel pleenum. NSVL Ülemkohtu pleenum arutas kõiki küsimusi Konstitutsiooni ja kohtu järelevalve alalt, määras Ülemkohtu liikmeid kohtukolleegiumidesse ja kujundas erikohtukogud suure tähtsusega asjade arutamiseks. Pleenum koosnes NSV Liidu Ülemkohtu esimehest, tema asetäitjast, liiduvabariikide ülemkohtute esimeestest, OGPU kolleegiumi esimehest ja Ülemkohtu kõikide kolleegiumide esimeestest. Sõjakollee-

gium oli kassatsiooni-instantsiks sõjatribunaalidele, otsustas erilise tähtsusega asju nende hulgast, mis allusid sõjatribunaalidele, ja teostas kohtuvalitsemise funktsioone sõjatribunaalide suhtes. 1924. a. NSVL Konstitutsiooni kohaselt kuulus liidu seadusandliku organi võimupiiridesse ainult kohtukorralduse aluste kindlaksmääramine. Kokkukõlas nende alustega töötas iga liiduvabariik välja oma Kohtukorralduse määrustiku. „NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtukorralduse alused" kinnitati 1924. a. oktoobris NSV Liidu KTK 2. istungjärgul.

Kohtukorralduse põhilised printsiibid, mis esitatud „Alustes", võtsid arvesse nõukogude sotsialistlike vennasvabariikide kohtukorralduse kõik kogemused, alates Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni hetkest peale. „Alustes" pandi maksma „kohtuasutiste ühtsa süsteemi" põhimõte (art. 2) ja kriipsutati alla, et „iga liiduvabariigi kohtusüsteemi aluseks on rahvakohus" (§ 6). „Alused" kinnistasid need sotsialistliku demokratismi põhimõtted, mis juba algusest peale olid kehastatud nõukogude kohtus: kohtunike valitavus nõukogude poolt, kohtu kollegiaalsus, rahvakaasistujate osavõtt kohtust, kohtuprotsessi avalikkus jne. Igasugune kõrvalekaldumine „Alustes" tähendatud ühtsast kohtusüsteemist, mis on tingitud üksiku vabariigi rahvuslik-kultuurilisest omapärasusest või tema administratiiv-majandusliku olukorra omapärasustest, oli edaspidi lubatud ainult pärast selle küsimuse lahendamist asjasthuvitatud liiduvabariigi KTK esitamisel NSV Liidu KTK Presiidiumi poolt.

§ 4. Kohus riigi sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse ajastul.

„Võitluses maa sotsialistlikuks industrialiseerimiseks ületas partei 1926.—1929. aastail määratu suured sisemised ja rahvusvahelised raskused. Partei ja töölisklassi jõupingutuste tulemusena võitis riigi sotsialistliku industrialiseerimise poliitika.

Peajoontes lahendati industrialiseerimise raskeimaid ülesandeid — rasketööstuse ülesehitamiseks tarvilike rahasummade kogumine. Rajati rasketööstus, mis on suuteline rahvamajandust tehniliselt ümber varustama.

Võeti vastu sotsialistliku ülesehitustöö esimene viisaastaku-plaan. Arendati uute tehaste, sovhooside ja kolhooside määratu suurt ülesehitustööd.

Selle edasiliikumisega sotsialismi teel käis kaasas klassivõitluse teravnemine sisemaal ja siseparteilise võitluse teravnemine. Selle võitluse tähtsaimaks tulemuseks on: kulakluse vastupanu mahasurumine; trotskistide ja zinovjevlaste kapitulantliku bloki kui nõukogudevastase paljastamine; parempoolsete kapitulantide kui kulakliku agentuuri paljastamine; trotskistide väljaajamine parteist; trotskistide ja parempoolsete oportunistide vaadete tunnistamine niisugusteks, mis ei ühtu ÜK(b)P ridadesse kuulumisega [23]." Need põhijooned, mis iseloomustasid kogu ajastu sotsialistlikku ülesehitust, avaldusid ka kohtukorralduse alal.

VNFSV administratiiv-territoriaalse jaotuse reorganiseerimine kui ettevalmistav töö sotsialistliku ülesehitamise esimese viisaastaku-plaani läbiviimisel tõstis üles terve rea küsimusi, mis on seotud kohtuorganite struktuuriga. Juba 1924. a. organiseeriti Uurali oblast ja 1925. a. Põhja-Kaukaasia krai. Kubermangude ärakaotamise tulemuseks nendes administratiiv-territoriaalsetes üksustes oli kubermangukohtute ärakaotamine. Uuesti moodustatud kraides ja oblastites reorganiseeriti kohtusüsteem. Kubermangukohtute asemele asutati oblasti- (krai-) kohus, mis teostas oblasti (krai) territooriumil kõiki kubermangukohtu funktsioone. Ringkondades organiseeriti alatised oblasti- (krai-) kohtu kohtulikud kassatsioonisessioonid kui esimese instantsi kohtud ja kassatsiooni-instantsid rahvakohtutele. Nendele alatistele sessioonidele tuli vaadata kui kraikohtu osale ja nad erinesid kubermangukohtuist selle poolest, et neil puudusid kohtuvalitsemise funktsioonid rahvakohtute suhtes.

Rahvakohtute juhtimise ülesande keerukamaks muutumise tulemuseks oli oblasti- (krai-) kohtu juures presiidiumi organiseerimine, mis oli kohtuvalitsemise eriliseks organiks.

Rahvakohtute juhtimise süvenemise vajaduse tulemuseks oli presiidiumide organiseerimine ka kubermangukohtutes.

Seoses „NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtukorralduse aluste" vastuvõtmisega võeti 19. novembril 1926. a. VNFSV-s vastu uus Kohtukorralduse määrustik, mis võttis arvesse muudatusi riigi

[23] Lühikursus, lk. 313.

administratiiv-majanduslikus jaotuses (VSKK 1926. a., nr. 85, art. 624).

Selle Määrustiku p. 2 alusel „VNFSV territooriumil tegutseb järgmine ühtne kohtuasutiste süsteem:

a) rahvakohus;

b) kubermangukohus;

c) VNFSV Ülemkohus (autonoomsetes vabariikides Peakohus).

Kraide ja oblastite administratiiv-territoriaalsetes ühendustes organiseeritakse ja tegutsevad kubermangukohtute asemel krai- ja ringkonnakohtud".

Seega loodi ringkondades ringkonnakohtud, kel olid põhiliselt kubermangukohtute õigused. Oblasti (krai) keskuses tegutses krai- (oblasti-) kohus kui administratiiv-kohtuorgan, kes juhtis ringkonnakohtute tööd, aga nende kaudu ka kõiki krai- (oblasti-) kohtuid, ja kui esimese instantsi kohus asjades, millel ülekrailine (-oblastiline) tähtsus. Kuid krai- (oblasti-) kohtule ei olnud esialgu antud kassatsiooni funktsioone. Kassatsiooni-instantsiks niihästi kraide kui ka ringkonnakohtutele jäi VNFSV Ülemkohus. Sellesamaga jäi püsima kolmeliikmeline kohtusüsteem.

Alates 1928. a., seoses VNFSV üleminekuga oblasti- (krai-) jaotusele, kaotatakse kubermangude kohtud ja tegutseb järgmine kohtute süsteem:

a) rahvakohus;

b) ringkonnakohus (esimese instantsi kohus, kassatsiooni-instants rahvakohtutele ja ringkonna kohtulik-administratiivne keskus);

c) krai- (oblasti-) kohus (krai, oblasti kohtulik-administratiivne keskus ja esimese instantsi kohus väikesele asjade liigile);

d) Ülemkohus (kassatsiooni-instants ringkonna- ja kraide kohtutele, esimese instantsi kohus tähtsamates asjades ja kõrgem kohtulik järelevalve organ).

Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse ajastu (1926.—1929. a.) „... jätkab oma edasikäiku otsustava pealetungi tähe all linna ja küla kapitalistlikele elementidele... Partei oskas otstarbekohaselt ära kasutada taganemist nepi [24]

[24] Nep — uus majanduspoliitika (novaja ekonomitšeskaja politika). — Tõlk. märk.

esimestel staadiumidel selleks, et hiljem, järgnevatel staadiumidel, organiseerida murrangut ja teostada tagajärjekat rünnakut kapitalistlike elementide vastu[25]".

Kohtu ülesandeks sai osavõtt selle rünnaku läbiviimisest. Oli tarvis arvesse võtta, et „vaenlane ei ole antud minutil ja antud ajastul mitte see, mis eile. Vaenlane — see ei ole valgekaartlaste jõugud mõisnike komando all, keda toetavad kõik vähemlased ja es-er'id, kogu rahvusvaheline kodanlus. Vaenlane — see on majanduse argipäevsus väiketalupoeglikul maal ruineeritud suurtööstusega. Vaenlane — see on väikekodanlik maailm, mis ümbritseb meid kui õhk ja tungib väga jõudsalt proletariaadi ridadesse[26]".

Kohtu reorganiseeritud keskorganite põhiliseks ülesandeks oli nüüd kohtadel kohtute operatiivse ja painduva juhtimise ülesanne. Kraide kohtutele anti üle Ülemkohtu kassatsiooni-funktsioonid ringkonnakohtute suhtes. Ülemkohus aga muutus kohtulikuks keskuseks kohtupraktika üldises juhtimises kui revideeriv, instrueeriv, juhtnööre väljatöötav ja kokkuvõtteid ühtlustav organ. Endiselt kriipsutati alla rahvakohtute tegevuse juhtimise tervet tähtsust, erilist tähelepanu pöörati elava sideme organiseerimisele.

Sel ajastul oli kohtutes arutada terve rida asju kahjurlikkuse ja teiste uute võitlusmeetodite alalt Nõukogude võimu vastu klassivaenulike elementide poolt.

Sms Stalin tähendas oma ettekandes ÜK(b)P XVI kongressil, et sel ajastul oli klassivõitlusel kolm põhilist kuju: „kodanliku intelligentsi tipu kuritahtlik kahjurlikkus meie tööstuse kõikides harudes, kulakluse metsik võitlus majanduse kollektiivsete vormide vastu külas, Nõukogude valitsuse abinõude saboteerimine aparaadi bürokraatlike elementide poolt, kes on klassivaenlase agentuuriks, — säärased on esialgu meie maa iganenud klasside vastupanu peamised kujud[27]". Kodanliku intelligentsi säärase kahjurlikkuse näitena võib olla Šahtõ protsess.

18. maist kuni 5. juunini 1928. a. arutas NSV Liidu Ülemkohtu eri Kohtukogu Donbassi kontrrevolutsioonilise kahjurliku organisatsiooni asja (nn. Šahtõ protsess). Selles asjas oli tõstetud süüdistus kahjurliku organisatsiooni liikmete vastu, mis koosnes

---

[25] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 288.
[26] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 6 ja 7.
[27] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 386.

vanadest, Nõukogude valitsusele vaenulikest eriteadlasist. Nad tegid enestele ülesandeks NSVL kivisöetööstuse hävitamise, Donbassi väljaviimise rivist ja riigi majandusliku ülesehitamise ja industrialiseerimise ehitamise ja industrialiseerimise nurjaajamise.

Selle 1922—1923 Rostovi oblastis Šahtõ rajoonis moodustunud kontrrevolutsioonilise organisatsiooni juhid „... olid lähedalt seotud ettevõtete endiste omanikega — Vene ja välismaa kapitalistidega ja välismaa sõjaluurega. Nende eesmärgiks oli nurja ajada sotsialistliku tööstuse kasv ja hõlbustada kapitalismi jaluleseadmist Nõukogude Liidus. Kahjurid korraldasid kaevanduste ebaõiget kasutamist, et vähendada söetoodangut. Nad rikkusid masinaid, ventilatsiooni, organiseerisid kaevandustes, tehastes ja elektrijaamades varisemisi, plahvatusi ja tulikahjusid. Kahjurid takistasid teadlikult tööliste ainelise olukorra parandamist, rikkusid nõukogude töökaitseseadusi.

Kahjurid võeti vastutusele. Kohus mõistis neile vastava karistuse [28]".

§ 5. Kohus põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse ajastul.

„Aastail 1930—1934 enamlaste partei lahendas proletaarse revolutsiooni raskeima (pärast võimuvõtmist) ajaloolise ülesande — miljonite väikeomanike talude üleviimise kolhooside, sotsialismi teele.

Kulakluse kui arvukaima kurnajateklassi likvideerimine ja talurahva peamiste hulkade üleviimine kolhooside teele põhjustas viimsete kapitalismi juurte hävitamise riigis, sotsialismi võidu lõpuleviimise põllumajanduses ja Nõukogude võimu lõpliku kindlustamise külas [29]."

Need suured ülesanded ei saanud olla ilma vastukajata kohtu tegevusele ja tema ülesannetele. Võitlus kulakluse püüetega osutada vastupanu kollektiviseerimise edukale läbiviimisele, võitlus nõukogude aparaadi üksikute tööliste bürokratismiga, administratiivse omavoli ilmnemisega ja iga liiki liialdustega, uuesti

---

[28] Lühikursus, lk. 306.

[29] Sealsamas, lk. 344.

tekkinud kolhooside ja kolhoosnikute õiguste kaitse — säärased olid need põhilised ülesanded, mis tõusid sel ajastul kohtu ette. Need ülesanded nõudsid ka kohtumõistmise organite eneste töö tunduvat paremaksmuutmist.

Kohtukorralduse alal see ajastu paistis silma kõigepealt suurte muudatuste poolest kohalike kohtuorganite struktuuris 1930. a. oktoobris toimunud ringkondade likvideerimise tagajärjel. Ringkonnakohtud kaotati ja nende kui esimese instantsi kohtute funktsioonid kriminaalasjus (välja arvatud asjad kõrgema karistusmääraga, mis läksid üle kraide kohtute kätte) anti täielikult rahvakohtute kätte. Rahvakohtust sai p õ h i l i n e kohus, mis arutab kriminaal- ja tsiviilasjade kogu põhilise massi.

Kassatsiooni-instantsiks rahvakohtutele oli nüüd kraikohus. Et kassatsioonitööd lähendada rajoonile, pidi kraikohus organiseerima süstemaatiliselt väljasõidu-sessioone, et kohtadel arutada kassatsioonikaebusi rahvakohtute otsuste ja määruste peale.

Suure tähtsuse omandab sel ajastul igakujuliste ühiskondlike kohtute väga lai arenemine.

Ühiskondlikud kohtud olid ühiskondliku isetegevuse eriliseks vormiks uue, sotsialistliku töödistsipliini kasvatamisel, elu-olu ümberkorraldamisel ja võitluses väikekodanliku maailmavaate ja harjumuste vastu töötajate ajast mahajäänud kihtide hulgas.

Võšinski oma töös „Kohtukorraldus NSV Liidus" kriipsutab alla, et „üheski riigis peale Nõukogude riigi ei ole sääraseid kohtuid, kui on nn. s e l t s i m e h e l i k u d o m a v a h e l i s e d k o h t u d või ühiskondliku isetegevuse kohtud. Ja see on ka täiesti loomulik, sest et ühiskondliku ühistegevuse kohtud võivad tekkida ja laialt areneda ainult täielise proletaarse demokraatia valitsemise korras, mis on laiade töötajate masside ühiskondliku initsiatiivi arengu ja avalduse möödapääsematuks tingimuseks" [30].

Sotsialismi vahetu astumise ajastu, mis tähendas, et sotsialismi ehitamine on saavutanud selle arenemisastme, kus sotsialistlik sektor hoiab enda käes kogu rahvamajanduse kõik majanduslikud hoovad, tõstis veel enam kohtuorganite osa ja vastutust. Kohtu põhiliseks ülesandeks linnas oli sel ajastul võitlus tootmise

---

[30] V õ š i n s k i, Kohtukorraldus, 1936. a. väljaanne, lk. 128.

desorganisaatoritega, külas aga võitlus kuritegudega, mis olid sihitud kolhoosliku liikumise vastu, kulakliku terrori ja sabotaažiga.

Sotsialistliku korra kõvenemine tõstis ka revolutsioonilise seaduslikkuse kui proletaarse revolutsiooni tähtsama vahendi osa võitluses sotsialismi eest. 25. juunil 1932. a. andsid KTK ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu välja erimääruse revolutsioonilise seaduslikkuse kohta. Selle määrusega keelati kategooriliselt rahvakohtunike ärakutsumine ja ümberpaigutamine teisiti kui kraide (oblastite) täitevkomiteede otsustega.

Pärast seda 7. augustil 1932. a. väljaantud seadus ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kaitse kohta (LSKK 1932. a., nr. 62, art. 360) mobiliseeris kogu nõukogude ühiskonna, asetas kohtuorganite ette suured ja vastutavad ülesanded. Selle seadusega oli kindlaks määratud sotsialistliku seaduslikkuse põhiline suund. 1932. a. 7. augusti dekreet on seadus, mis on praegusel ajal revolutsioonilise seaduslikkuse aluseks, seepärast selle õige, järjekindel ja põhjalik elluviimine kujutab enesest nõukogude kohtuorganite süsteemi väga tähtsat ülesannet.

„See seadus," ütles sms Stalin 7. augusti dekreedi puhul, „on revolutsioonilise seaduslikkuse aluseks praegusel hetkel. Aga tema valjema elluviimise kohus on iga kommunisti, iga töölise ja kolhoosniku esimeseks kohuseks [31]."

Ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kaitse, mis on kogu nõukogude korra aluseid, on kogu Nõukogude riigi ja tema seesuguste organite kui nõukogude kohtuorganite tähtsamaks ülesandeks. Sel puhul rääkis sms Molotov järgmist:

„Meie nõukogud on proletariaadi diktatuuri kehastus. Kui töötajate võimu organid peavad nad kõigepealt hoolitsema ühiskondliku, riigi ja kooperatiiv-kolhoosliku omandi kindlustamise ja sotsialistliku seaduslikkuse huvide valve eest. Võimu organitena nad peavad teraselt silmas pidama ja tabavalt lööma vaenlase agente ja ühes sellega ilmutama tähelepanelikkust ning hoolitsemist elavate inimeste suhtes, iga töötaja suhtes [32]."

„On täiesti loomulik," kirjutas A. J. Võšinski, „et säärase ülesande kui sotsialistliku ühiskondliku omandi valve tähtsus ja

---

[31] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 508.

[32] Molotov, Artiklid ja kõned, lk. 59.

suur tähendus peaksid ette ära määrama terve rea väga olulisi muudatusi kohtuorganite organisatsioonis eneses ja esimeses järjekorras prokuratuuriorganite omas. Muidugi mitte juhuslikult polnud säärane tähtis akt, nagu seda on NSV Liidu prokuratuuri asutamine, dikteeritud sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamise ja ühiskondliku omandi valve eesmärkidest rünnete vastu igasuguste ühiskonnavastaste elementide poolt (vaata NSV Liidu KTK ja RKN määrus 20. juunist 1933. a. NSV Liidu prokuratuuri asutamise kohta).

Kindlustades sotsialistliku omandi puutumatust, kindlustame samaga majanduse uued sotsialistlikud vormid kõigil tootmise ja kauplemise aladel, kindlustame samaga ka tervet nõukogude korda, tagades sotsialistliku ehitamise võimsat õitsengut, töötajate kultuurilist ja ainelist heaolu [33]."

Suur tähtsus sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamiseks oli 22. augustil 1932. a. väljaantud „Spekulatsiooni vastu võitlemise" seadusel. Tähendades, et see seadus asetab spekulatsiooni vastu võitlemise küsimused uuel kujul, kui see oli nepi esimesel ajastul, viitas A. J. Võšinski suurele tähtsusele, mis sel seadusel on kohtu suhtes: „22. augusti dekreet annab kohtuorganite kätte kõige tugevama relva võitluseks spekulatsiooni vastu, kuid seda relva on tarvis osata õieti kasutada, suunates seda tõeliste spekulantide vastu, kes saavad kasu kolhoosnikute ja teiste töötajate tööst. Tõelise spekulatsiooni ja tõeliste spekulantide vastu on vaja tarvitada 22. augusti dekreedi relva kogu selle halastamatusega. 22. augusti dekreedi õige ja järjekindel elluviimine moodustab praegusel ajal meie kriminaalpoliitika teise tähtsama ülesande. Ei tohi unustada, et just spekulatsiooniga ühineb nende kuritegude joon, mis riivab töö varustamist ja ühiskonna toitlustamist, abinõude organiseerimist, mis on suunatud töötajate ja esmajoones tööliste ainelise olukorra parandamisele. Ei tohi unustada, et meie klassivaenlaste käes mängib spekulatsioon nii meie majanduse kui ka muu aparaadi desorganiseerimise ühe kõige teravama vahendi osa (ametiisikute koostöö spekulantidega, altkäemaksu võtmine, varade pillamine jne.) [34]."

Kõik need abinõud soodustasid sotsialistliku seaduslikkuse kui

[33] Võšinski, Kohtukorraldus, 1936. a. v., lk. 46.
[34] Võšinski, Kohtukorraldus, 1936. a. v., lk. 50.

kogu Nõukogude Liidule ühtsa seaduslikkuse kindlustamist. Sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamine nõudis Lenini õpetuse lõplikku teostamist, et „. . . ei saa olla Kaluga ja Kaasani seaduslikkust, vaid peab olema üks terviklik ülevenemaaline ja koguni üks ühtne seaduslikkus kogu nõukogude vabariikide föderatsioonile [35].“ Seepärast laiendati NSV Liidu Ülemkohtu võimupiire järelevalve teostamise alal kohtupoliitika ja liiduvabariikide kohtuorganite praktika ühtluse ning nende poolt üleliidulise seadusandluse range kinnipidamise kohta. NSV Liidu VI KTK neljas istungjärk kinnitas 1933. a. detsembris määruse NSV Liidu Ülemkohtu funktsioonide laiendamise kohta järelevalve ala liiduvabariikide kohtuorganite tegevuse üle sel teel, et NSV Liidu Ülemkohtule anti õigus direktiivselt juhtida liiduvabariikide Ülemkohtute kohtupraktikat.

Tol ajastul arutas Nõukogude kohus tervet rida asju kontrrevolutsionääride katsetest rahvusvahelise kodanluse abiga kukutada Nõukogude võim.

25. nov. — 7. dets. 1930. a. arutas NSV Liidu Ülemkohus kontrrevolutsioonilise nõukogudevastase organisatsiooni „Tööstuslik partei“ (Promõšlennaja partija, „Prompartija“) asja. Selle kontrrevolutsioonilise kahjurliku organisatsiooni koosseisu kuulus terve rida vanu insenere, kes olid olnud silmapaistvatel ametikohtadel kapitalistide juures. Hoides alal tihedat sidet oma peremeestega, kes olid jõudnud välismaale põgeneda, toimetasid kahjurid oma kontrrevolutsioonilist tööd peagu kõigil rahvamajanduse aladel.

„Prompartija“ juhid olid seotud Inglise ja Prantsuse valitsustega. Tegeldes kahjurlikkuse ja salakuulamisega, seadis „Prompartija“ enesele eesmärgiks kodanluse võimu uuesti sisseseadmise NSV Liidus. Sel eesmärgil see kontrrevolutsiooniline organisatsioon püüdis kahjurlikkuse ja diversioonide abil paralüseerida riigi majanduslikku elu selleks hetkeks, kui talle tungivad sõjaväeliselt kallale imperialistlikud riigid. Protsessil ilmnes kohtuliku juurdluse kaudu, et mõnede välisriikide kindralstaabid valmistasid ette Nõukogude Liidule sõjalist kallaletungi, mis oli algul kavatsetud teostada 1930. a., siis aga lükati edasi 1931. a-ni.

„Prompartija“ juhid andsid mõnede välisriikide salaluuretele nõusoleku meie kodumaa osadeks tükeldamiseks, et muuta teda kodanlike riikide asumaaks.

Nõukogude kohus andis alatuile kurjategijaile teenitud karistuse.

1.—9. märtsini 1931. a. arutas NSV Liidu Ülemkohtu erikoosseis „VSDTP menševike KK ühendatud büroo“ asja.

Selle kontrrevolutsioonilise organisatsiooni (menševike) liikmed, olles

---

[35] Lenin, Teosed XXVII k., lk. 298.

löödud avalikus võitluses Nõukogude võimuga, valmistasid ette kodanlike riikide interventsiooni NSV Liidu vastu. Kodanlike riikide sõjavägede abiga arvasid menševikud võivat kukutada tööliste ja talupoegade valitsuse ja NSV Liidus uuesti jalule seada kapitalistliku, mõisnike korra.

Tungides parempoolsete ja trotskistlike bandiitide abil meie riigi tähtsamaisse majanduslikesse organeisse, nagu Gosbank, Tsentrosojuz, Gosplan, Narkomtorg jne., lõid menševikud kunstlikult kaubapuuduse, tõkestasid rahvamajanduse õiget planeerimist ja krediteerimist, kõrgendasid hinnamäärasid ühistegevuses ning tegelesid salakuulamisega. Selle kontrrevolutsioonilise organisatsiooni liikmed täitsid välismaiste salaluurete poolt antud ülesandeid, saades selle eest rahalist toetust.

Kohtuprotsess „VSDTP menševike KK ühendatud büroo" asjas paljastas laiade rahvahulkade ees menševike tõelise palge, kes olid mandunud otsesteks kontrrevolutsionäärideks.

Nõukogude kohus viis läbi kollektiviseerimise eest toimunud võitluse ajastul suure töö, kuid selle töö täideviimine oli raskendatud sellega, et kohtuasjanduse juhtivaisse organitesse, eriti NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaati, pugesid rahva vaenlased, salakuulajad ja endised provokaatorid (Krõlenko, Janson jt.), kes tegid kõik, mis nende võimuses, selleks, et desorganiseerida nõukogude kohtu tööd. Laimavalt sarnastades meie sotsialistlikku õigust ja kohtuprotsessi kodanliku õiguse ja protsessiga, püüdsid nad istutada kohtu alal töötajate hulka hoolimatut suhtumist seadusse, lämmatasid õigusteaduslikku haridust ning tõkestasid sellega kaadrite ettevalmistamist nõukogude kohtu jaoks. Nad jutlustasid nn. protsessuaalset lihtlabastust, s. o. loobumist protsessuaalsetest seadustest kinnipidamisest, ja vormilagedat, korraldamatut kohtutegevust.

Kahjuritel ei õnnestunud oma eesmärke saavutada, sest et kohtunike ja teiste kohtu alal töötajate rõhuv enamik täitis ausalt oma kohust.

Kahjurid paljastati ja neile sai osaks teenitud karistus.

§ 6. Kohus sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise ja uue Stalinliku Konstitutsiooni eest võitluse ajastul.

NSV Liidu kindlustamine ja tema sisemise seisukorra enneolematu tugevnemine seoses sotsialismi ajalooliste võitudega lõid võimalused koondada kohtuorganitesse kõikide kontrrevolutsiooniliste kuriteoasjade arutamine.

1922. a. organiseeritud OGPU, kes jätkas edukalt Vetšeka poolt alustatud võitlust kontrrevolutsiooniliste vandeseltsidega, välismaiste salaluurete poolt Nõukogude riiki saadetavate salakuulajate ja diversantidega, olles võitluste abil saavutatud rahuliku töö valvel, liideti 1934. a. 10. juuli seadusega Riikliku julgeoleku peavalitsusena sama seadusega loodud üleliidulise Siseasjade Rahvakomissariaadiga.

Selle seaduse järgi anti kohtute kätte kõigi riiklike kuriteoasjade arutamine ja koos sellega pandi nende peale suur vastutus eduka ja halastamatu võitluse läbiviimise eest kontrrevolutsiooniliste elementide kõigi katsetega kahjustada sotsialistlikku riiki.

1934. a. 10. juuli seadusega organiseeriti oblastite (kraide) kohtute koosseisus eri kolleegiumid, kellede ülesandeks oli kontrrevolutsiooniliste kuriteoasjade arutamine, mis uuritud Siseasjade Rahvakomissariaadi organite poolt. Need kolleegiumid arutasid asju kolmeliikmelises kohtu koosseisus, ilma rahvakaasistujate osavõtuta. Nõukogude kohus tuli selle ülesandega edukalt toime.

NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium arutas 1936.—1938. a. vahemikul tervet rida kontrrevolutsiooniliste bandiitide, salakuulajate, trotskistlik-zinovjevlike ja buhharinlike organisatsioonide asju.

Uued tingimused, mis kujunesid NSV Liidus seoses sotsialismi lõpliku võiduga, nõudsid nõukogude kohtu kogu töö kvaliteedi paranemist ning järelevalve kõvendamist selle töö üle.

1934. a. 10. juuli seadusega loodi NSV Liidu Ülemkohtu koosseisus kohtu-järelevalve organ, kellele oli antud õigus muuta ja tühistada kõikide NSV Liidu kohtute, nende hulgas ka NSV Liidu Ülemkohtu enda teiste kolleegiumide otsuseid ja määrusi.

Kõik kirjeldatud abinõud tõstsid nõukogude kohtu töö kvaliteeti, nagu seda nõudis kogu meie sotsialistliku riigi üldine kasvamine. See nõukogude kohtu kasvamise ja kindlustamise protsess leidis oma täieliku avalduse Stalinlikus Konstitutsioonis.

Stalinlik Konstitutsioon tõstis kohtu ja prokuratuuri tähtsuse uuele, veel kõrgemale astmele. NSV Liidu Konstitutsiooni IX peatükk „Kohus ja prokuratuur" laiendas sotsialistliku demokratismi põhimõtteid kohtu organisatsioonis, tõi põhilised muudatused kohtunike valimise korrasse ja prokuratuuri määramisse ning kohtuorganite struktuuri enesesse. Stalinlik Konstitutsioon viis seadusandluse kohtu asjas NSV Liidu kompetentsi. Seoses sellega asuti valitsuse juhi sms Molotovi otsesel juhtimisel NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse määrustiku eelnõu väljatöötamisele. Sellele eelnõule sai osaks üksikasjaline läbiarutamine NSV Liidu Ülemnõukogu 2. istungjärgul NSV Liidu kohtu rahvakomissari sms Rõtškovi ettekandel ja see võeti 16. augustil 1938. a. vastu kui NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus.

VII peatükk.

Kehtiv nõukogude kohtusüsteem.

§ 1. NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtusüsteemid.

Nõukogude kohtu organisatoorsed põhimõtted ja ülesanded on selgitatud ülapool, I peatükis. Selles peatükis antakse ainult selgitust nõukogude kohtusüsteemi üksikute lülide organisatoorse struktuuri kohta.

NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusega on maksma pandud järgmine kohtusüsteem: rahvakohus, krai-, oblastikohus, autonoomse oblasti kohus, ringkonnakohus, autonoomse vabariigi Ülemkohus, liiduvabariigi Ülemkohus, erikohtud, NSV Liidu Ülemkohus.

NSV Liidu Ülemkohus ja erikohtud, kellede kompetents ulatub kogu NSV Liidu territooriumile, kuulûvad vahetult NSV Liidu kohtusüsteemi. Erikohtud on sõjatribunaalid, raudteetranspordi liinikohtud ja veetranspordi liinikohtud.

Nende liiduvabariikide kohtusüsteem, kel puudub krai- või oblastijaotus, koosneb rahvakohtust ja liiduvabariigi Ülemkohtust. Liiduvabariikides aga, kel on krai-, oblasti- või ringkonnajaotus, koosneb ta kraide ja oblastite kohtutest, autonoomsete oblastite kohtutest ja ringkonnakohtutest.

Autonoomsetes vabariikides koosneb kohtusüsteem rahvakohtutest ja autonoomsete vabariikide ülemkohtutest. Autonoomsete vabariikide kohtud kuuluvad vastava autonoomse vabariigi kohtusüsteemi.

§ 2. Rahvakohus.

Rahvakohus on elanikele kõige lähedasem kohus. Rahvakohtu kaudu käib kriminaal- ja tsiviilasjade põhiline mass. Rahvakohtu tegevusel on suur tähtsus sotsialistliku seaduslikkuse teostamisel.

Stalinlik Konstitutsioon, kindlaks määrates rahvakohtuniku valitavuse elanikkonna poolt üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel, kindlustades ja tagades rahvakohtuniku sõltumatuse ja tema alluvuse ainult seadusele, tõstis rahvakohtu osa ja tähtsuse kõrgele poliitilisele tasemele.

Rahvakohus on esimese instantsi kohtuks, s. t. ta arutab enamikku kriminaal- ja tsiviilasjadest, mingisuguseid kaebusi teiste kohtute otsuste peale rahvakohtunik ei aruta. Rahvakohtu alluvuses on kriminaal- ja tsiviilasjade põhiline mass, välja arvatud need, mis seaduse erisätetega on viidud kõrgemate kohtute kompetentsi.

Kohtukorralduse seaduse § 21 kohaselt rahvakohus vaatab läbi:

„a) kriminaalasjad —
kuritegude kohta kodanikkude elu, tervise, vabaduse ja väärikuse vastu — tapmine, kehavigastuste tekitamine, seadusvastase abordi tegemine, vabaduse seadusvastane võtmine, vägistamine, alimentide kuritahtlik maksmatajätmine, solvamine, huligaansus ja laim;

varavastaste kuritegude kohta — röövimine, avalik vargus, vargus, kelmus ja väljapressimine;

ametiisikute teenistusalaste kuritegude kohta — võimu kuritarvitus, võimuliialdus, võimutegevusetus, raiskamised, ebamajanduslikkus, võltsimised, valekaalumine ja -mõõtmine, hinnaliialdus;

valitsemiskorra-vastaste süütegude kohta — valimisseaduse rikkumine, seadusega seatud maksude kuritahtlik mittetasumine, riiklikkude andamite ja koormatiste täitmisest keeldumine, sõjaväeteenistusse kutsumisest ja sõjaväeteenistuskohuseist kõrvalehoidumine, võimuorganite seaduspäraste korralduste rikkumine;

b) tsiviilasjad —
varalised hagid,
tööseaduse rikkumisega seotud hagid,
alimentide nõudmise hagid,
pärandihagid

ja muud kriminaal- ja tsiviilasjad, mis seadusega talle allutatud."

Nagu sellest loetelust näha, on rahvakohtu alluvusest erandatud kontrrevolutsiooniliste kuritegude kriminaalasjad, eriti ohtlike kuritegude asjad riigi valitsuse vastu, sotsialistliku omandi röövimiste asjad, eriti tähtsate ametialaliste ja majanduslike kuritegude asjad.

Välja arvatud väike liik eriti tähtsaid asju, arutatakse kõik teised kriminaalasjad rahvakohtus. Liiduvabariikide kehtivate kriminaalkoodeksite järgi võib rahvakohus määrata kõiki karistusmäärasid peale kõrgema (mahalaskmine) ja vanglas kinnipidamise. Rahvakohtu alluvusse kuuluvad sääraste raskete kuritegude asjad, nagu tapmine, riisumine jne., millede toimepanemise eest kehtivate seaduste järgi võib määrata karistuseks vabaduse äravõtmise kuni 10 aastani.

Kodanlik-demokraatlikes riikides võivad esimese instantsi alamad kohtud (rahukohtud) määrata kas väikest rahatrahvi (Prantsusmaal mitte üle 15 frangi ja Inglismaal mitte üle 20 šillingi) või mõnepäevast aresti.

NSV Liidu rahvakohus kui elanikkonnale kõige lähedam vaatab läbi peaaegu kõik kriminaalasjade liigid ja kõik kodanike omavahelistesse vaidlustesse puutuvad tsiviilasjad.

Tsiviilasjadest alluvad kõrgematele kohtutele ainult vaidlused riiklike ja ühiskondlike asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide vahel, kuna varaliste hagide, alimentide nõudmiste hagide ja päranduste asjad, mis kõige enam puudutavad elanikkonna huvisid, on viidud rahvakohtu kompetentsi.

Rahvakohtud arutavad ka neid asju, mis tekivad töövahekordadest seoses kollektiivsete ja töölepingute, tööseaduste ning sisekorra juhendite rikkumisega, kui konflikt ei ole lahendatud hindamislepituskomisjonis (tsiviil-töökaitseasjad).

Rahvakohtutele on pandud kohustus läbi vaadata kodanike kaebused töötajate saadikute nõukogude otsuste peale kodanike mittesissekandmise või valesti sissekandmise asjus valijate nimestikku (NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste seadustik, art. 19, VNFS Vabariigi Ülemnõukogu valimiste seadustik, art. 19 ja 20). Rahvakohtute peale on pandud ka kohustus arutada nõudeasju riiklike andamite maksuvõlgnike varanduse vastu pööratud sissenõudmis-

tes rahanduse järelevalve organite nõudluste korral (NSVL SK 1937. a., nr. 30).

Nõnda siis kuulub rahvakohtu kompetentsi mitte üksnes kriminaal- ja tsiviilasjade arutamine, vaid ka sääraste asjade arutamine, mis seotud Nõukogude kodaniku konstitutsiooniliste õiguste kaitsmisega.

Asjade jagunemine rahvakohtute vahel määratakse kindlaks nn. territoriaalse alluvuse ehk kohtualluvuse juhenditega, mis on kindlaks määratud kriminaalprotsessi ja tsiviilprotsessi koodeksitega.

Nagu ülalpool tähendatud, valitakse rahvakohtud NSV Liidu Konstitutsiooni § 109 põhjal „rajooni kodanike poolt üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel kolmeks aastaks".

Stalinliku Konstitutsiooni § 109 räägib rahvakohtute valimistest rajooni kodanike poolt, s. t. niihästi rahvakohtunike kui ka rahvakaasistujate valimistest. Nagu me juba nägime, ei valita kõikides maades vandekohtunikke „üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel", nagu rahvakaasistujaid NSV Liidus, vaid neid valivad välja erilised komisjonid varanduslike ja teiste tsensuste põhjal.

Kohtukorralduse seaduse par. 11 põhjal „kohtunikeks ja rahvakaasistujaiks võivad olla kõik kodanikud, kel on valimisõigused". Mingisugust tsensust ei ole NSV Liidus rahvakohtunike ja rahvakaasistujate kandidaatide jaoks sisse seatud.

„Rahvakohtunikud ja rahvakaasistujad valitakse rajoonide kodanikkude poolt valimisringkondade järgi; rahvakohtunikkude ja rahvakaasistujate valimisringkonda kuulub kogu elanikkond, kes asub rahvakohtu tegevuspiirkonnas" (Kohtukorralduse seaduse § 23).

Rahvakohtunike ja rahvakaasistujate valimistest võtab osa kogu elanikkond, kes asub käesoleva rahvakohtuniku tegevuspiirkonnas. Sellega tagatakse tihe side kohtuniku ja tema valijate vahel ja antakse neile täielise kontrolli võimalus nende poolt valitud kohtuniku tegevuse üle.

Rahvakohtunikkude ja rahvakaasistujate kandidaatide ülesseadmise õigus kindlustatakse ühiskondlikele organisatsioonidele ja töötava rahva ühinguile: kommunistliku partei organisatsioonidele,

ametiühinguile, kooperatiividele, noorte organisatsioonidele, kultuurühinguile, samuti tööliste ja teenistujate üldkoosolekuile — ettevõtete järgi, sõjaväelaste üldkoosolekuile — sõjaväeosade järgi, talupoegade üldkoosolekuile — kolhooside järgi ja sovhooside tööliste ja teenijate üldkoosolekuile — sovhooside järgi (Kohtukorralduse seaduse § 24).

Rahvakohtunikkude ja rahvakaasistujate kandidaatide registreerimise ja kandidaatide nimekirjade väljakuulutamise kord, samuti valimiste tähtajad ja kord määratakse liiduvabariikide Ülemnõukogude poolt kinnitatud Rahvakohtunikkude ja rahvakaasistujate valimise korraga (Kohtukorralduse seaduse § 25).

Nendes Kohtukorralduse seaduse paragraafides viiakse Stalinliku Konstitutsiooni põhjal läbi nõukogude kohtu edaspidise demokratiseerimise põhimõte. Et seda paremini mõista, on tarvilik võrrelda valimise korda kohtunikkude valimise korraga varem kehtinud seadusandluse järgi.

1924. a. „NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtukorralduse aluste" § 4 esitas kandidaadile kohtuniku ametikohale järgmised nõuded: „Kohtunikuks võib olla iga NSV Liidu diskrediteerimata mees- ja naiskodanik, kes vastab järgmistele nõuetele: a) on õigus valida ja valitud olla nõukogusse; b) on ühiskondliku, poliitilise töö staaž tööliste ja talupoegade ühiskondlikes, ametiühingulistes või parteilistes töölisorganisatsioonides või praktilise töö staaž nõukogude kohtuala-organites või vastavates halduslikes riiklikes organites...

Märkus: Isikud, kes välja heidetud ühiskondlikest organisatsioonidest auvastaste tegude eest, ei saa olla rahvakohtunikeks."

1938. a. Kohtukorralduse seaduse § 11 esitab ainult ühe nõude: „kohtunikeks ja rahvakaasistujaiks võivad olla kõik kodanikud, kel on valimisõigus".

Kohtukorralduse seadus muudab ära ka staaži nõudmise ühiskondlikus töös või tööstaaži kohtuala-organites.

Varem kehtinud seadusandluse järgi valiti rahvakohtunikud üheks aastaks rajoonide täitevkomiteede või (linnades) linnanõukogude poolt. Nüüd aga, NSV Liidu Konstitutsiooni § 109 ja Kohtukorralduse seaduse § 22 põhjal, valitakse rahvakohtud

rajooni kodanike poolt üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel kolmeks aastaks.

Rahvakaasistujate valimised toimusid varem eraldi rahvakohtunike valimistest järgmises korras: rajoonikomisjon (esimees — rajooni täitevkomitee liige, liikmed — rahvakohtunik ja rajooniprokurör) jaotas ära ettevõtete, asutiste, külanõukogude, sovhooside, kolhooside ja Punaarmee osade vahel üheks aastaks valitavate rahvakaasistujate arvu. Jaotamine toimus säärase arvestusega, et võimalikult 50% rahvakaasistujatest oleks olnud valitud tööliste, 35% — külaelanikkonna ja 15% — Punaarmee osade poolt. Saades kätte jaotuse, korraldasid vabrikute, tehaste ja kohalikud komiteed, külanõukogud ja kolhooside juhatused rahvakaasistujate valimised üldkoosolekutel. Rahvakaasistujate nimestiku lõpliku kinnitamise kohustus lasus rajoonikomisjonil. Rahvakaasistujate kandidaatide taandamine võis aset leida kodanike suhtes, kel ei olnud valimisõigust, isikute suhtes, kes ühiskondlikest organisatsioonidest auvastaste tegude või käitumise pärast välja heidetud, kui ka isikute suhtes, kes kohtu poolt karistatud või kes on kohtu all.

Rahvakohus tegutseb tavaliselt rajooni või linna jaoskonna piirides. Suurtes rajoonides ja linnades organiseeritakse mitu rahvakohtu jaoskonda. Igal juhul organiseeritakse rahvakohus igas haldusrajoonis. ka siis, kui rajooni elanikkond on väikesearvuline ja kohtuasju tekib seal vähe.

Rahvakohtute jaoskondade võrk määratakse kindlaks, arvesse võttes kohtu kõige suuremat territoriaalset lähedust elanikkonnale, lähtudes kohtuasjade kogunemisest rajoonis, rajooni elanikkonna hulgast ja territooriumist.

Kohtukorralduse seaduse § 26 järgi „Rahvakohtute arvu iga rajooni kohta määrab liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogu liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissari ettepanekul. Autonoomseis vabariikides määrab rahvakohtute arvu iga rajooni kohta autonoomse vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu autonoomse vabariigi Kohtu Rahvakomissari ettepanekul".

Varem määras rahvakohtute üldise arvu krais (oblastis) krai- (oblasti-) kohtu ettepanekul krai (oblasti) täitevkomitee. Liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissaril oli õigus protesti avaldada krai (oblasti) täitevkomitee määruse peale rahvakohtute võrgu kohta krais (oblastis).

Asjade arutamine rahvakohtus toimub koosseisus: eesistuja — rahvakohtunik ja kaks järjekordset rahvakaasistujat.

Rahvakohtunik ainuisikuliselt teostab järgmisi funktsioone:

„a) teeb esitatud kaebuste ja avalduste põhjal määruse kriminaaljälitamise algatamise või sellest keeldumise kohta;

b) saadab tarbe korral avalduse või kaebuse uurimisorganitele uurimiseks;

v) määrab asjad arutamisele;

g) teeb korraldusi süüdistatavate, tunnistajate ja ekspertide kohtusse kutsumiseks ja teatab asjaarutamise ajast hagejatele ja kostjatele;

d) on rahvakohtu istungitel eesistujaks" (Kohtukorralduse seaduse § 28).

Teiste küsimuste lahendamine enne asja arutamist kohtuistungil toimub rahvakohtu poolt täies koosseisus, s. t. rahvakohtunik ja kaks rahvakaasistujat.

Rahvakohus Kohtukorralduse seaduse § 27 järgi kollegiaalselt:

„a) kinnitab prokuröri poolt esitatud süüdistuskokkuvõtte; süüdistuskokkuvõttega mittenõustumise korral on rahvakohus õigustatud asja prokurörile tagasi saatma täiendavaks uurimiseks või asjatoimetamist lõpetama, kui selleks on küllaldasi aluseid;

b) lahendab küsimuse süüdistatava vahistamise või tema vabastamise kohta vahi alt;

v) teeb määruse kaitsja ja prokuröri kohusliku osavõtu kohta asja arutamisest".

Stalinlik Konstitutsioon ja tema alusel väljatöötatud NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus tõstab rahvakohtu osa ja tähtsuse enneolematule kõrgusele. Rääkides rahvakohtute kohast ja nende uutest õigustest uurimisorganite suhtes, tähendas A. J. Võšinski järgmist:

„NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtukorralduse seadustiku eelnõu annab rahvakohtuile erilise koha. Erilist tähelepanu pälvivad eelnõu need paragraafid, mis määratlevad rahvakohtu kompetentsi mahu, nende õigusi mitte üksnes selle või teise kohtuasja arutamisel, vaid ka õigusi enne asja arutamist kohtuistungil.

On tähtis ära tähendada, et Kohtukorralduse seadustik annab

rahvakohtule kõige suuremad õigused, allutades teatavas mõttes uurimisorganite tegevuse rahvakohtu protsessuaalsele kontrollile.

Kohtukorralduse seadustikus jäetakse rahvakohtule õigus mitte nõustuda prokuröri poolt esitatud süüdistuskokkuvõttega. Rahvakohtule on antud õigus süüdistuskokkuvõtet tagasi lükata, seda prokurörile tagasi saata ja teha selles neid või teisi muudatusi või anda süüteole teine kvalifikatsioon.

Need suured õigused, mis antakse „NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadustiku" eelnõuga rahvakohtule, teevad temast kogu kohtutöö kõige tähtsama organi, tõstavad meie rahvakohtu kõrgele tasemele, muudavad ta tõeliselt sõltumata, tõeliselt demokraatliku, tõeliselt sotsialistliku õigusemõistmise organiks.

Ei ole mingit kahtlust selles, et suure Stalinliku Konstitutsiooni põhimõtetele ehitatud rahvakohus suudab edaspidi veel tulemusrikkamalt teostada tema ees seisvaid ülesandeid [1]."

§ 3. Krai-, oblasti-, ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus.

NSV Liidu Konstitutsiooni § 102 järgi organiseeritakse igas krais, oblastis, ringkonnas ja autonoomses oblastis krai-, oblasti-, ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus. Kraikohtu liikmed ja rahvakaasistujad valitakse krai töötava rahva saadikute nõukogu poolt viieks aastaks (NSV Liidu Konstitutsiooni § 108 ja Kohtukorralduse seaduse § 30). Oblastikohtu liikmed ja rahvakaasistujad valitakse oblasti töötava rahva saadikute nõukogu poolt viieks aastaks. Ringkonnakohtu liikmed ja rahvakaasistujad valitakse ringkonna töötava rahva saadikute nõukogu poolt viieks aastaks. Autonoomse oblasti kohtu liikmed ja rahvakaasistujad valitakse autonoomse oblasti töötava rahva saadikute nõukogu poolt viieks aastaks. Varem, kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni, valiti krai-, oblasti-, ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus üheks aastaks kohalike nõukogude (krai, oblasti jne.) täitevkomiteede poolt. Krai-, oblasti- ja ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus koosnevad vastavalt Kohtukorralduse seaduse par. 31 esimehest,

[1] A. J. Võšinski, „Pravda" 17. aug. 1938. a., nr. 226.

esimehe asetäitjaist, kohtuliikmetest ja asjaarutamisest osa võtma kutsutud rahvakaasistujatest.

Krai-, oblasti- ja ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus:

1) arutavad kriminaal- ja tsiviilasjade eriti tähtsamaid liike, mis on antud nende alluvusse;

2) arutavad kaebusi ja proteste krai, oblasti, ringkonna või autonoomse oblasti rahvakohtute otsuste ja määruste peale.

Kui rahvakohus arutab kriminaalasjade enamikku, siis krai-, oblasti- ja ringkonnakohtu ja autonoomse oblasti kohtu alluvusse on antud ainult kõige tähtsamate kuritegude arutamine: kontrrevolutsiooniliste kuritegude, riigivalitsemiskorra-vastaste eriti ohtlike kuritegude, sotsialistliku omandi riisumise, eriti tähtsate ametialaliste ja majanduslike kuritegude asjad.

Nagu eespool nägime, arutab rahvakohus vaidlusasju kodanike vahel või kodanike ja riiklike ning ühiskondlike asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide vahel.

Krai-, oblasti- ja ringkonnakohtule ja autonoomse oblasti kohtule alluvad tsiviilasjad ainult vaidluste kohta riiklike ja ühiskondlike asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide vahel.

Kõik ülalpool loeteldud asjad nõuavad oma keerulisuse ja tähtsuse tõttu kohtunike erilist kvalifikatsiooni, mille tõttu nad on viidudki krai-, oblasti- ja ringkonnakohtu ja autonoomse oblasti kohtu võimkonda.

Krai-, oblasti- ja ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus on ühtlasi ka kassatsiooni-instantsiks asjadele, mis arutatud rahvakohtutes. Seega iga otsuse või määruse peale, mis on tehtud vastava krai või oblasti (ringkonna või autonoomse oblasti) territooriumil asuva rahvakohtu poolt, võivad edasi kaevata süüdimõistetud, nende kaitsjad, hagejad, kostjad või esineda protestiga prokurörid vastavasse krai-, oblasti- või ringkonnakohtusse või autonoomse oblasti kohtusse.

Kõikidel kohtutel, mis arutavad kassatsioonikaebusi ja -proteste, lasub kohustus asja juures olevate ja poolte poolt esitatud materjalide põhjal kontrollida rahvakohtu poolt tehtud otsuse või määruse seaduslikkust ja põhjendatust.

Krai-, oblasti- ja ringkonnakohtu ja autonoomse oblasti kohtu määrused on lõplikud. Varem võis toimuda rahvakohtu jõustunud kohtuotsuste ja -määruste uuesti läbivaatamine krai- (oblasti-)

kohtu presiidiumi ja tema pleenumi poolt. Kohtuotsuste ja -määruste järgnev uuesti läbivaatamine võis toimuda niihästi kassatsioonikolleegiumide kui ka kõrgema astme kohtute presiidiumide ja pleenumite poolt. Seega oli kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni olemas hulk järelevalve-instantse: krai-, oblasti- või neile vastava kohtu presiidium ja pleenum, liiduvabariigi Ülemkohtu kassatsioonikolleegium, liiduvabariigi Ülemkohtu presiidium ja pleenum, Liidu Ülemkohtu kohtulik-järelevalve kolleegium ja lõppeks NSV Liidu Ülemkohtu pleenum. Selle kohtuinstantside rohkuse tulemuseks oli, et kohtuotsuseid vaadati mitmel korral uuesti läbi, mis õõnestas rahvakohtu autoriteeti, tekitas asjade otsustamisel venitamist ja selle tulemuseks oli seadusjõustunud kohtuotsuste ebakindlus.

Kohtukorralduse seadus kõvendab tunduvalt kohtuotsuste püsivust. Seadusjõustunud kohtuotsuste uuesti läbivaatamine võib aset leida ainult erandina. Sääraste ostuste uuesti läbivaatamise õigus on nüüd ainult NSV Liidu Ülemkohtul ja liiduvabariikide Ülemkohtutel. Kuni selleni tegutsenud kraide ja oblastite kohtute ning liiduvabariikide Ülemkohtute presiidiumid ja pleenumid on ära kaotatud. Seadusjõustunud kohtuotsuste uuesti läbivaatamise uus kord, kõrvaldades venitamise asjade arutamisel, tõstis seega nende kohtute osatähtsust ja vastutavust, kes arutavad asju ja vaatavad läbi kassatsioonikaebusi ja -proteste esimese instantsi kohtute otsuste peale.

On muudetud ka kraide, oblastite ja neile vastavate kohtute organisatsiooni. Nende kohtute koosseisus tegutsevad: a) kriminaalasjade kohtukolleegium ja b) tsiviilasjade kohtukolleegium.

Krai-, oblasti- või neile vastava kohtu kriminaalasjade kohtukolleegium arutab nende kohtute alluvusse antud kriminaalasju kui ka kaebusi ja proteste rahvakohtute otsuste ja määruste peale kriminaalasjades.

Krai-, oblasti- või neile vastava kohtu tsiviilasjade kohtukolleegium arutab nende kohtute alluvusse antud tsiviilasju kui ka kaebusi ja proteste rahvakohtute otsuste ja määruste peale tsiviilasjades.

Nii kriminaal- kui ka tsiviilasjade arutamine krai-, oblasti- või vastava kohtu kohtukolleegiumis toimub koosseisus: eesistuja — kohtu esimees või liige — ja kaks rahvakaasistujat. Rahvakaasis-

tujad kutsutakse osa võtma kohtuasjade arutamisest samal viisil nagu rahvakohtuski — nimestiku järjekorras, mitte enam kui kümneks päevaks aastas, välja arvatud need juhtumid, kui selle tähtaja pikendamine on esile kutsutud vajadusest lõpetada asi, mille arutamist on algatatud.

Kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni tegutsesid kraide (oblastite) kohtute koosseisus erikolleegiumid. Kraide (oblastite) kohtute erikolleegiumid arutasid riiklike kuritegude kriminaalasju, mis uuritud Siseasjade Rahvakomissariaadi organite poolt (1934. a. 10. juuli seadus).

Asjade arutamine kraide ja oblastite kohtute erikolleegiumides toimus kolmeliikmelises kohtu koosseisus ilma rahvakaasistujate osavõtuta. Pärast Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmist kaotati kõikide kohtute juures erikolleegiumid ära ja riiklike kuriteoasjade arutamine toimub nagu tavaliselt koosseisus krai-, oblasti- või neile vastava kohtu esimees või kohtu liige ja kaks järjekordset rahvakaasistujat.

Samal ajal, kui kodanlikes riikides erakorralised kohtud poliitiliste kuriteoasjade arutamiseks muutuvad alatisteks kohtuteks, toimub NSV Liidus edaspidine kohtu demokratiseerimine ja riiklike kuritegude asjad antakse tavalise kohtukoosseisu arutada.

Kaebuste ja protestide läbivaatamine rahvakohtute otsuste ja määruste peale toimub kraide, oblastite ja neile vastavate kohtute kohtukolleegiumides kolmeliikmelises kohtu koosseisus.

Asjade kassatsioonilisel läbivaatamisel on vajalik suur juriidiline kvalifikatsioon ja kogemused, mille tõttu sel juhtumil asjade arutamine toimub ilma rahvakaasistujate osavõtuta.

Kohtukorralduse seaduse § 36 järgi tegutsevad krai või oblasti koosseisu kuuluvates ringkondades ringkonnakohtud samas koosseisus kui kraikohus. Sama juhis on kehtiv nende oblastite oblastikohtute kohta, mis kuuluvad krai koosseisu. Neil juhtudel kuuluvad krai- või oblastikohtu alluvusse asjad, mis riivavad kraide või oblastite asutiste huve, ja krai (oblasti) asutiste juhtivate töötajate ametialaliste kuritegude asjad.

Krai-, oblasti- või neile vastava kohtu esimees on eesistujaks kohtuistungitel kriminaal- ja tsiviilasjus või ta määrab eesistujateks kohtuistungitele kohtuliikmed, määrab asjad arutamisele, teeb

korraldusi süüdistatavate, tunnistajate ja ekspertide väljakutsumiseks ning teatab asjaarutamise ajast hagejatele ja kostjatele.

Kuni Kohtukorralduse seaduse väljaandmiseni krai-, oblasti- või neile vastava kohtu esimehel lasus palju kohustusi kohtu valitsemise alal: ta valis välja kandidaate rahvakohtunikeks valimiseks, juhtis krai- ja oblastikohtute kaadrite ettevalmistamise ala ning tegeles kohtuorganite finantseerimise, revideerimise ja instrueerimisega. Nüüd on kohtute esimehed kõigist nendest halduslikest kohustustest vabastatud.

Kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni juhtisid kraide ja oblastite kohtute esimehed harva kohtuistungeid: kogu nende tähelepanu oli pööratud haldusmajanduslikule tegevusele. Nüüd muutub kohtuistungite juhatamine kohtute esimeeste põhiliseks ülesandeks. Kohtu valitsemise funktsioone teostavad nüüd liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaadid ja nende kohalikud organid.

§ 4. Autonoomse vabariigi Ülemkohus.

Autonoomsetes vabariikides teostavad õigusemõistmist autonoomse vabariigi Ülemkohus ja rahvakohtud. Autonoomsetes vabariikides, kel on ringkonnad, organiseeritakse peale selle veel ringkonnakohtud. Autonoomsete vabariikide Ülemkohtud valitakse autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude poolt viieks aastaks (NSV Liidu Konstitutsiooni § 107 ja Kohtukorralduse seaduse § 38). Rahvakohtute ja ringkonnakohtute valimise korrast oli juttu ülalpool.

Autonoomse vabariigi Ülemkohus koosneb Kohtukorralduse seaduse § 39 järgi esimehest, tema asetäitjatest, kohtuliikmetest ja rahvakaasistujatest, keda on kutsutud osa võtma kohtuasjade arutamisest. Rahvakaasistujate autonoomsete vabariikide Ülemkohtu kohtuistungitest osavõtmise kord on samasugune kui teistes kohtuteski (Kohtukorralduse seaduse § 12, 13 ja 14).

Autonoomse vabariigi Ülemkohtul on sama alluvus kui krai- (oblasti-) kohtulgi. Autonoomse vabariigi Ülemkohus arutab seadusega tema võimkonda antud kriminaalasju kontrrevolutsiooniliste kuritegude, eriti ohtlike riigivalitsemiskorra-vastaste kuritegude, sotsialistliku omandi riisumise ning eriti tähtsate ametialaliste ja majanduslike kuritegude kohta, samuti ka seadusega tema võimkonda antud tsiviilasju vaidluste kohta riiklike ja ühiskondlike asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide vahel. Autonoomse

vabariigi Ülemkohus vaatab peale selle läbi ka kaebused ja protestid rahvakohtu otsuste ja määruste peale (Kohtukorralduse seaduse § 40).

Autonoomse vabariigi kohtuorganite struktuur ja funktsioonid ei erine millegi poolest krai-, oblasti-, ringkonna- või autonoomse oblasti vastavate kohtute struktuurist ja funktsioonidest.

Nagu sealgi, on tsiviil- ja kriminaalasjade põhiline mass viidud rahvakohtute alluvusse. Autonoomse vabariigi Ülemkohus on kassatsiooni-instantsiks asjadele, mis on läbi vaadatud vastava autonoomse vabariigi rahvakohtute poolt. Kui vastava autonoomse vabariigi koosseisus on olemas ringkonnakohtud, siis edasikaebusi ja proteste nende kohtute otsustele võib esitada ainult liiduvabariigi Ülemkohtule.

Autonoomse vabariigi Ülemkohus tegutseb koosseisus: a) kriminaalasjade kohtukolleegium ja b) tsiviilasjade kohtukolleegium.

Kriminaalasjade kohtukolleegium arutab tema alluvusse antud kriminaalasju (vt. ülalpool), samuti ka kaebusi ja proteste rahvakohtute otsuste ja määruste peale kriminaalasjades. Autonoomse vabariigi Ülemkohtule alluvate kriminaalasjade täpse loetelu määrab kindlaks NSV Liidu Kriminaalprotsessi koodeks.

Tsiviilasjade kohtukolleegium arutab tema allumusse antud tsiviilasju (vt. ülalpool), aga ka kaebusi ja proteste rahvakohtute otsuste ja määruste peale tsiviilasjades. Autonoomse vabariigi Ülemkohtule alluvate tsiviilasjade täpse loetelu määrab kindlaks NSV Liidu Tsiviilprotsessi koodeks.

Autonoomse vabariigi Ülemkohtu kohtukolleegiumid arutavad asju järgmises koosseisus: eesistuja — autonoomse vabariigi Ülemkohtu esimees või kohtuliige — ja kaks rahvakaasistujat. Varem, kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni, tegutses autonoomse vabariigi Ülemkohtu koosseisus nagu krai- (oblasti-) kohtuski erikolleegium riiklike kuritegude asjus, mida jälitasid Siseasjade Rahvakomissariaadi organid. Asjade arutamine nendes kolleegiumides toimus kolmeliikmelises kohtukoosseisus. Praegusel ajal on autonoomsete vabariikide Ülemkohtute erikolleegiumid ära kaotatud. Rahvakohtute otsuste ja määruste peale esitatud kaebusi ja proteste vaatavad läbi autonoomse vabariigi Ülemkohtu kohtukolleegiumid autonoomse vabariigi Ülemkohtu kolmest kohtuliikmest koosnevas koosseisus. Autonoomse vabariigi Ülemkohtu esimees on eesistujaks

kohtuistungitel või ta määrab eesistujaks autonoomse vabariigi Ülemkohtu kohtuliikme, määrab asjad arutamisele, teeb korraldusi süüdistatavate, tunnistajate ja ekspertide väljakutsumiseks ja teatab asjaarutamise ajast hagejale ja kostjale.

Kuni Stalinliku Konstitutsiooni vastuvõtmiseni tegutses autonoomsetes vabariikides Pea- ehk Ülemkohus. Autonoomse vabariigi Peakohtul olid samad funktsioonid kui oblastikohtulgi, kuid kohtuvalitsemise funktsioone ei teostanud autonoomsetes vabariikides mitte Peakohus, vaid autonoomse vabariigi Kohtu Rahvakomissariaat. Autonoomse vabariigi Peakohtu esimees ja kohtuliikmed valiti autonoomse vabariigi kesktäitevkomitee poolt üheks aastaks.

§ 5. Liiduvabariigi Ülemkohus.

Igas liiduvabariigis on Ülemkohus. Liiduvabariigi Ülemkohus on liiduvabariigi kõrgem kohtuorgan. Tema peale on pandud järelevalve kõikide liiduvabariigi kohtuorganite kohtutegevuse üle, samuti ka liiduvabariigi koosseisu kuuluvate autonoomsete vabariikide, kraide, oblastite ja ringkondade kõigi kohtuorganite kohtutegevuse üle (Kohtukorralduse seaduse § 45). Liiduvabariigi Ülemkohus ei teosta järelevalvet vastava liiduvabariigi territooriumil asuvate erikohtute üle (sõjatribunaalid, raudteetranspordi ja veetranspordi liinikohtud), sest nende suhtes teostab kohtutegevuse järelevalvet NSV Liidu Ülemkohus.

Liiduvabariigi Ülemkohus valitakse liiduvabariigi Ülemnõukogu poolt viieks aastaks (NSV Liidu Konstitutsiooni § 106).

Kuni Stalinliku Konstitutsiooni vastuvõtmiseni toimetasid Ülemkohtu liikmete valimist liiduvabariikide kesktäitevkomiteed.

Liiduvabariigi Ülemkohus koosneb esimehest, esimehe asetäitjatest, kohtuliikmetest ja rahvakaasistujatest, keda kutsutakse osa võtma kohtuasjade arutamisest (Kohtukorralduse seaduse § 47).

Liiduvabariigi Ülemkohus tegutseb koosseisus: a) kriminaalasjade kohtukolleegium ja b) tsiviilasjade kohtukolleegium.

Kriminaalasjade kohtukolleegium arutab eriti tähtsamaid kriminaalasju, mis on seadusega antud liiduvabariigi Ülemkohtu võimkonda, samuti ka kaebusi ja proteste kraide (oblastite) kohtute, ringkonnakohtute, autonoomsete oblastite ja autonoomsete vabariikide Ülemkohtute otsuste ja määruste peale kriminaalasjades.

Tsiviilasjade kohtukolleegium arutab tsiviilasju, mis seadusega

on antud liiduvabariigi Ülemkohtu alluvusse, samuti ka kaebusi ja proteste vastava liiduvabariigi kraide ja neile vastavate kohtute otsuste ja määruste peale tsiviilasjades.

Seega on liiduvabariigi Ülemkohus:

1) kohtuliku järelevalve organiks kõikide liiduvabariigi kohtuorganite jaoks; tal on õigus kohtuliku järelevalve korras ära muuta liiduvabariigi prokuröri või Ülemkohtu esimehe või NSV Liidu Prokuröri või Ülemkohtu esimehe protesti peale liiduvabariigi iga kohtu iga otsust või määrust;

2) kassatsiooni-instantsiks asjades, mis on läbi vaadatud liiduvabariigi kraide (oblastite) kohtute, ringkonnakohtute, autonoomsete oblastite ja autonoomsete vabariikide Ülemkohtute poolt, aga liiduvabariikides, kus puudub oblastijaotus, ka rahvakohtute poolt arutatud asjades;

3) kohtuks, kes arutab eriti tähtsaid kriminaal- ja tsiviilasju.

Kehtiva liiduvabariikide protsessuaal-seadusandluse põhjal on viidud liiduvabariigi Ülemkohtu alluvusse kriminaalasjade järgmised liigid: erakordse tähtsusega asjad, mis talle arutamiseks antud võimu kõrgemate organite, vabariigi prokuröri või Siseasjade Rahvakomissari erimäärustega ja vabariikliku ulatusega töötajate ametialaliste kuritegude asjad.

Asjade alluvus liiduvabariigi Ülemkohtule määratakse kindlaks NSV Liidu kriminaalprotsessi koodeksiga.

Asjade arutamine liiduvabariigi Ülemkohtu kohtukolleegiumides toimub koosseisus: eesistuja — Ülemkohtu esimees või kohtuliige — ja kaks rahvakaasistujat. Kaebuste ja protestide läbivaatamine kraide, oblastite ja teiste neile vastavate liiduvabariigi kohtute otsuste ja määruste peale toimub Ülemkohtu kolmeliikmelises koosseisus.

Kuni Kohtukorralduse seaduse väljaandmiseni tegutsesid liiduvabariigi Ülemkohtu koosseisus peale selle veel:

a) erikolleegium Siseasjade Rahvakomissariaadi organite poolt juureldud riiklike kuriteoasjade arutamiseks ja kraide, oblastite ja teiste neile vastavate kohtute erikolleegiumide otsuste peale esitatud kaebuste ja protestide arutamiseks;

b) Ülemkohtu presiidium, kes arutas järelevalve korras liiduvabariigi iga kohtu otsuste ja määruste äramuutmise küsimusi, nende hulgas ka Ülemkohtu kolleegiumide omi (praegu arutatakse

neid küsimusi liiduvabariigi Ülemkohtu kohtukolleegiumides), ja kes tegeles kraide (oblastite) kohtute isikliku koosseisu ja tegevusega, kohalike kohtuorganite revideerimisega ja terve rea teiste halduslíku iseloomuga asjadega;

c) Ülemkohtu pleenum, kes lahendas neidsamu küsimusi, mis presiidiumgi, ja kes tegutses seaduste tõlgendamisega kõigis kohtupraktika küsimustes kriminaal-, tsiviil- ja protsessiõiguse alal. Temal lasus ka Ülemkohtu ringkirjade kinnitamine.

Kohtukorralduse seadusega on ära kaotatud niihästi Ülemkohtute presiidiumid kui ka pleenumid ja erikolleegiumid.

Ülemkohus teostab liiduvabariigi kohtute kohtutegevuse järelevalvet:

1) jõustunud otsuste ja määruste peale NSV Liidu prokuröri, liiduvabariigi prokuröri, NSV Liidu Ülemkohtu esimehe ja liiduvabariigi Ülemkohtu esimehe poolt esitatud protestide läbivaatamise kaudu;

2) kohtuistungitel protestide ja kaebuste läbivaatamise kaudu asjus, mis otsustatud liiduvabariigi kohtute poolt (Kohtukorralduse seaduse § 51).

Seega on kohtutegevuse järelevalve pandud liiduvabariigi Ülemkohtu kohtukolleegiumi peale, kuna varem vaatasid järelevalve korras asju läbi Ülemkohtu kolleegiumid, presiidium ja pleenum. Isikute arv, kellel on õigus esitada proteste järelevalve korras, on Kohtukorralduse seadusega tugevasti piiratud. Praegusel ajal võivad järelevalve korras proteste esitada: NSV Liidu prokurör, liiduvabariigi prokurör, NSV Liidu Ülemkohtu esimees ja liiduvabariigi Ülemkohtu esimees. Kuni Kohtukorralduse seaduse väljaandmiseni oli järelevalve korras protestide esitamise õigus ka kraide (oblastite) kohtute esimehel ja kraide (oblastite) prokuröridel. Praegusel ajal neil seda õigust enam ei ole.

Liiduvabariigi Ülemkohtu esimees, samuti kui kraide ja oblastite kohtute esimehed, on eesistujaks kohtuistungitel või ta määrab eesistujaks kohtuistungitele Ülemkohtu liikme, määrab asjad arutamisele, teeb korraldusi süüdistatavate, tunnistajate ja ekspertide väljakutsumiseks ja teatab asjaarutamise ajast hagejatele ja kostjatele. Kuid erinevalt alamate astmete kohtute esimeestest on liiduvabariigi Ülemkohtu esimehel (nagu juba ülalpool tähendatud) ka

õigus liiduvabariigi igast kohtust välja nõuda iga asja ja esitada protesti järelevalve korras.

§ 6. NSV Liidu erikohtud.

Peale tähendatud liiduvabariikide kohtusüsteemi on NSV Liidus olemas erikohtute süsteem, mis moodustatakse NSV Liidu Ülemnõukogu määrusega (NSV Liidu Konstitutsiooni § 102). Praegusel ajal tegutsevad järgmised NSV Liidu erikohtud:

a) sõjatribunaalid;

b) raudteetranspordi liinikohtud;

v) veetranspordi liinikohtud (Kohtukorralduse seaduse § 53).

NSV Liidu erikohtutel ei ole midagi ühist kodanlike riikide nn. erakorraliste kohtutega. Seal organiseeritakse erakorralised kohtud valitsuse poliitiliste vastastega arveteõiendamise kiirustamiseks, sellepärast seisavad nad eraldi üldisest kohtusüsteemist, komplekteeritakse erilises korras ja tegutsevad erilise kriminaal- ja kriminaal-protsessuaalse seadusandluse alusel, mis erineb sellest, mille järgi käivad üldised kohtud.

Erikohtud NSV Liidus on korraldatud nendelsamadel organisatsioonilistel põhimõtetel kui teisedki kohtud ja juhinduvad samadest kriminaal- ja kriminaal-protsessuaalsetest koodeksitest nagu üldised kohtudki. Erikohtute tegevusele ulatub NSV Liidu Ülemkohtu järelevalve samuti nagu ka kõigile teistele kohtutele.

Erikohtute loomine on põhjustatud kahte liiki kaalutlustest. Esiteks, Punaarmee osade, raudteede ja veeteede basseinide asetused ei ühtu halduslik-territoriaalse jaotusega: üks raudtee läheb läbi mitme krai ja koguni mitme liiduvabariigi territooriumi. Sellesse teesse puutuvate asjade killustamine kutsuks esile suuri ebamugavusi. Teiseks, selleks, et õieti orienteeruda asjades, mis kuuluvad erikohtute otsustamisele (sõjaväe kuriteoasjad, avariide asjad transpordi juures jne.), on vajalik eriline ettevalmistus, mis tavaliselt puudub kõikidel üldiste kohtute kohtunikel.

Erikohtute esimees, esimehe asetäitjad ja kohtuliikmed valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt viieks aastaks. Erikohtute kohtuistungiteks osa võtma kutsutud rahvakaasistujad valitakse kraide ja oblastite töötajate saadikute nõukogude ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude poolt (Kohtukorralduse seaduse § 55).

Sõjatribunaalid ja raudtee- ning veetranspordi liinikohtud arutavad asju järgmises koosseisus: eesistuja — kohtu esimees või kohtuliige — ja kaks rahvakaasistujat, välja arvatud juhud, millal seaduse järgi asju arutavad vastava kohtu kolm liiget.

Erikohtute hulka kuuluvad kõigepealt sõjatribunaalid; sõjatribunaalide organisatsiooniline ehitus vastab Punaarmee ja Sõjamerelaevastiku organisatsioonilisele struktuurile.

Sõjatribunaalid organiseeritakse sõjaväeringkondade, sõjarinnete ja merelaevastikkude juures, aga ka armeede, korpuste, muude sõjaväeosade ja sõjaväestatud asutiste juures. Sõjatribunaalide alluvusse on viidud sõjaväelaste kuriteoasjad kui ka muude kuritegude asjad, mis on seadusega nende arutada antud.

Praegusel ajal on sõjatribunaalide alluvus kindlaks määratud Sõjatribunaalide ja sõjaprokuratuuri seadustiku art. 8-ga.

Vastavalt Sõjatribunaalide ja sõjaprokuratuuri seadustikule (LSKK 1934. a., nr. 12, art. 78) alluvad sõjatribunaalidele järgmised asjad:

a) kuriteod, mis toime pandud sõjaväelaste ja sõjaväekohustuslike poolt, kes kuuluvad Tööliste ja Talupoegade Punaarmee ridadesse; kuriteod, mis toime pandud isikute poolt, kes kuuluvad erilist riiklikku tähtsust omavate ettevõtete ja ehitiste sõjaväestatud valve ja sõjaväestatud tuletõrjevalve rivi- või haldus-majanduslikku koosseisu; kuriteod, mis toime pandud tööliste ja talupoegade miilitsa operatiiv-, rivi- ja haldus-majanduslikku koosseisu kuuluvate isikute poolt; kuriteod, mis toime pandud parandustööasutiste operatiiv- ja halduskoosseisu kuuluvate isikute poolt; kuriteod, mis toime pandud veealuste tööde ekspeditsiooni (EPRON) töötajate poolt, kui ka kuriteod, mis toime pandud isikute poolt, kes kuuluvad juhtivasse ja rivikoosseisu tagala maakaitseväe ja tööväe osades, mis koosnevad inimestest, kes usuliste veendumuste pärast on väeteenistusest vabastatud, kui kõik ülalpool loeteldud isikud panevad toime sõjalisi, kontrrevolutsioonilisi ja NSV Liidu valitsemiskorrale eriti ohtlikke kuritegusid, mis ette nähtud 1932. a. 7. augusti seaduses ühiskondliku sotsialistliku omandi kaitseks, kui ka ametialalisi ja varalisi kuritegusid (võimu diskrediteerimine, seadusvastane kinnipidamine, seadusvastane kohtu alla andmine, omastamine või riisumine, altkäemaksu võtmine, teenistusalaline võltsimine, kvalifit-

seeritud vargus riiklikest või ühiskondlikest ladudest või üldiseks kasutamiseks määratud kohtadest);

b) ükskõik kelle poolt toimepandud salakuulamise asjad;

c) ükskõik kelle poolt toimepandud salajane või avalik tulirelva (peale jahirelva) ja laskemoona vargus kui ka teadlikult varastatud tulirelva ja selle juurde kuuluva laskemoona ostmine, hoidmine ja müümine; kuriteod, mis ohustavad Punaarmee ja Sõjamerelaevastiku tugevust ja võimu, millede arutamine antakse ettenähtud korras sõjatribunaalidele; kuriteod kohtades, kus erakordsete olude tõttu ei tegutse üldkohtud.

NSV Liidu Siseasjade Rahvakomissari ja tema kohalike organite poolt uuritud isamaa reetmise, salakuulamise, terrori, plahvatuste, süütamiste ja muude diversiooni liikide asjad kuuluvad NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegiumi ja sõjaringkondade sõjatribunaalide arutusele alluvuse järgi (LSKK 1934. a., nr. 36, art. 284).

Kõik sõjaväelaste poolt toimepandud eraisikute tapmiste asjad kuuluvad samuti sõjatribunaalide alluvusse (LSKK 1934. a., nr. 37, art. 295).

Sõjaväeringkondade, sõjarinnete ja merelaevastike sõjatribunaalid arutavad kriminaalasju, mis seadusega nende võimkonda antud, ja vaatavad ka läbi protestid ja kaebused asjade kohta, mis arutatud armeede, korpuste ja muude sõjaväeosade ja sõjaväestatud asutiste sõjatribunaalide poolt (Kohtukorralduse seaduse § 59).

Niisiis sõjaringkondade, sõjarinnete ja merelaevastike sõjatribunaalid arutavad nende võimkonda kuuluvaid asju ja on samaaegselt kassatsiooni-revisjoni-instantsiks alamate astmete sõjatribunaalidele.

Erikohtute hulka kuuluvad ka raudteetranspordi ja veetranspordi liinikohtud. Raudteetranspordi liinikohtud loodi NSV Liidu KTK ja Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 28. novembrist 1930. a. selleks, et võidelda kuritegudega, mis ähvardasid transpordi normaalset käiku, ja et viia nende kuriteoasjade arutamist ligemale nende teopaikadele ja kiirustada nende asjade arutamist, kui ka selleks, et juhtida laia proletaarse ühiskonna tähelepanu võitlusele kuritegude vastu transpordi alal.

Esialgu eraldati kraide ja oblastite kohtute koosseisus erikolleegiumid asjade arutamiseks, mis seotud raudteetranspordiga. Tavalisest kohtu koosseisust erinesid nad selle poolest, et rahva-

kaasistujatena tõmmati juurde transpordi alal töötajad. Liinikohtute koosseisud seoti teatavate kindlate raudteedega. NSV Liidu KTK ja RKN määrusega 27. augustist 1933. a. anti raudtee liinikohtud üle NSV Liidu Ülemkohtu kohtusüsteemi. Praegusel ajal raudteetranspordi ja veetranspordi liinikohtud arutavad seadusega nende võimkonda antud transpordi avariide ja õnnetuste asju, kuritööde asju, mis sihitud töödistsipliini rikkumisele transpordil, ja muude kuritegude asju, mis rikuvad transpordi normaalset tegevust.

NSV Liidu KTK ja RKN määrusega 27. novembrist 1930. a. ja sellele järgnenud seadusandlike aktidega on antud raudteetranspordi liinikohtute alluvusse järgnevad asjad:

a) transpordi alal töötajate poolt kuritahtlik töödistsipliini rikkumine;

b) liiklemisjuhendite rikkumine ja mittetäitmine, mille tulemuseks on liikuva koosseisu ja tee-ehitiste kahjustamine ja hävimine ja õnnetused inimestega;

c) liiklemisjuhendite rikkumine ja mittetäitmine, kuigi nad ei toonud enestega kaasa eelmises punktis (b) tähendatud tagajärgi, kuid mis kujutavad enestest õige ja ohutu liiklemise otsest ähvardust;

d) kuriteod, mis põhjustavad väljalaadimiskohtadel tühjade vagunite kuhjumise kui ka vagunite asjatu seismise ja üleliigsete vagunite kinnipidamise parkides;

e) halb remont ja halvasti remonteeritud vedurite, vagunite, tsisternide ja muude transpordiseadiste väljalaskmine kasutusse;

f) muud transpordi alal toimepandud kuriteod, mis takistavad transpordi normaalset tegevust;

g) kõik kontrrevolutsiooniliste kuritegude asjad, mis seotud raudteetranspordi tööga, välja arvatud need, mis, nagu ülalpool tähendatud, alluvad sõjatribunaalidele.

Kõik need kuritegude asjad alluvad ruadteetranspordi liinikohtutele, vaatamata sellele, kas need kuriteod on toime pandud transpordi alal töötajate või teiste kodanike poolt.

Veetranspordi liinikohtud, mis asutatud 1934. a. 7. juuni seadusega, tegutsevad alustel, mis sarnanevad raudteetranspordi liinikohtute omadega.

Raudteetranspordi liinikohtud organiseeritakse igal raudteel.

Veetranspordi liinikohtud organiseeritakse vastavalt vee-ühendusteedel (jõgede ja merede basseinide järgi).

Sõjatribunaalide, raudteetranspordi ja veetranspordi liinikohtute esimehed on kohtuistungitel eesistujateks, nagu muudegi kohtute esimehed, või määravad eesistujateks kohtuistungitel sõjatribunaalide või liinikohtute liikmeid, määravad asjad arutamisele ja annavad korraldusi süüdistatavate, tunnistajate ja ekspertide kohtusse kutsumiseks.

§ 7. NSV Liidu Ülemkohus.

NSV Liidu Ülemkohus on kõrgemaks kohtuasutiseks NSV Liidus (NSV Liidu Konstitutsiooni § 104 ja 105).

NSV Liidu Ülemkohus valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt viieks aastaks. NSV Liidu Ülemnõukogu teisel istungjärgul 17. augustil 1938. a. valiti NSV Liidu Ülemkohtu esimees, 45 kohtuliiget ja 20 rahvakaasistujat.

NSV Liidu Ülemkohtu peale on pandud NSV Liidu ja liiduvabariikide kõigi kohtuorganite kohtutegevuse järelevalve.

NSV Liidu Ülemkohus teostab NSV Liidu ja liiduvabariikide kõigi kohtuorganite tegevuse järelevalvet:

a) kohtute jõustunud otsuste ja määruste peale antud NSV Liidu Prokuröri ja NSV Liidu Ülemkohtu esimehe protestide läbivaatamise kaudu;

b) kaebuste ja protestide läbivaatamise kaudu asjades, mis arutatud sõjatribunaalide ja raudtee- ning veetranspordi liinikohtute poolt (Kohtukorralduse sead. § 64).

Peale kohtute järelevalve kõrgema organi funktsioonide teostamise NSV Liidu ja liiduvabariikide kõigi kohtute suhtes vaatab NSV Liidu Ülemkohus läbi erilise tähtsusega kriminaal- ja tsiviilasjad ja on samuti kassatsiooni-instantsiks asjadele, mis arutatud erikohtute poolt (sõjatribunaalid, raudtee- ja veetranspordi liinikohtud).

NSV Liidu Ülemkohus koosneb esimehest, esimehe asetäitjast, Ülemkohtu liikmetest ja rahvakaasistujatest, keda kutsutakse osa võtma kohtuasjade arutamisest.

NSV Liidu Ülemkohus tegutseb järgmises koosseisus:

a) kriminaalasjade kohtukolleegium;

b) tsiviilasjade kohtukolleegium;

c) sõjakolleegium;
d) raudteede kolleegium;
e) veetranspordi kolleegium.

Peale kolleegiumide, erinedes kõigist teistest kohtutest, tegutseb NSV Liidu Ülemkohtu koosseisus veel pleenum.

NSV Liidu Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegium arutab kriminaalasju, mis seadusega tema võimkonda antud, samuti vaatab läbi NSV Liidu Ülemkohtu esimehe või NSV Liidu Prokuröri protestid liiduvabariikide Ülemkohtute otsuste ja määruste peale kriminaalasjades. Samasuguseid funktsioone tsiviilasjades teostavad tsiviilasjade kohtukolleegiumid.

Ülemkohtu kohtukolleegiumides toimub asjade läbivaatamine järgmises koosseisus: eesistuja — NSV Liidu Ülemkohtu esimees või kohtuliige — ja kaks rahvakaasistujat.

Liiduvabariikide Ülemkohtute otsuste ja määruste peale esitatud protestide läbivaatamine toimub NSV Liidu Ülemkohtu kriminaal- ja tsiviilasjade kohtukolleegiumides NSV Liidu Ülemkohtu kolmeliikmelises koosseisus.

NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium arutab seadusega tema võimkonda antud asju, samuti vaatab läbi sõjatribunaalide otsuste ja määruste peale esitatud protestid ja kaebused.

Sõjaväeringkondade, sõjarinnete ja merelaevastike sõjatribunaalide otsuste peale esitatud protestid ja kaebused vaatab NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegium läbi kassatsiooni-instantsina.

Muude sõjatribunaalide otsuste ja määruste peale esitatud protestid vaatab NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegium läbi kohtuliku järelevalve korras, sest nende jaoks on kassatsiooni-instantsideks sõjaringkondade, väerinnete ja merelaevastike sõjatribunaalid.

NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegium arutab asju järgmises koosseisus: eesistuja — NSV Liidu Ülemkohtu sõjakollegiumi esimees või Sõjakolleegiumi liige — ja kaks rahvakaasistujat, välja arvatud juhud, mis ette nähtud Kriminaalprotsessi koodeksis ja kus asju arutatakse kolmest Sõjakolleegiumi liikmest koosnevas koosseisus.

Kaebused ja protestid sõjatribunaalide otsuste ja määruste peale vaatab NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegium läbi kolmest sõjakolleegiumi liikmest koosnevas koosseisus.

NSV Liidu Ülemkohtu raudtee- ja veetranspordi-kolleegiumid arutavad seadusega nende võimkonda antud kuriteoasju, samuti vaatavad läbi raudtee ja veetranspordi liinikohtute otsuste ja määruste peale esitatud protestid ja kaebused.

Raudtee- ja veetranspordi-kolleegiumide koosseis on samasugune kui kriminaal- ja tsiviilasjade kohtukolleegiumidelgi; asjade arutamine toimub järgmises koosseisus: eesistuja — vastava kolleegiumi esimees või kolleegiumi liige — ja kaks rahvakaasistujat, kuna protestide ja kaebuste läbivaatamine, mis esitatud liinikohtute otsuste ja määruste peale, toimub kolme vastava kolleegiumi liikme koosseisus.

NSV Liidu Ülemkohtu esimees võib enese peale võtta kohtu eesistumise igas asjas, mis on arutamisel NSV Liidu Ülemkohtu ükskõik missuguses kolleegiumis. NSV Liidu Ülemkohtu esimehel, nagu ka NSV Liidu Prokuröril, on õigus välja nõuda iga asja NSV Liidu või liiduvabariigi ükskõik missugusest kohtust ja esitada selles asjas protesti seaduses ettenähtud korras.

Protestide läbivaatamiseks, mis esitatakse NSV Liidu Ülemkohtu esimehe või NSV Liidu Prokuröri poolt NSV Liidu Ülemkohtu kolleegiumi otsuste või määruste peale, kutsutakse kokku NSV Liidu Ülemkohtu pleenum. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumil on õigus anda juhendeid kohtupraktikaliste küsimuste kohta lahendite alusel, mis vastu võetud NSV Liidu Ülemkohtu poolt läbivaadatud kohtuasjades.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenum koosneb NSV Liidu Ülemkohtu esimehest, tema asetäitjatest ja kõigist NSV Liidu Ülemkohtu liikmetest. Pleenumi tööst peab kohuslikult osa võtma NSV Liidu Prokurör. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi istungitest võib osa võtta NSV Liidu Kohtu Rahvakomissar.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi istung kutsutakse kokku vähemalt üks kord kahe kuu kestel.

NSV Liidu Ülemkohus organiseeriti 1924. a. Peale oma kohtulike funktsioonide oli NSV Liidu Ülemkohtul funktsioone ka konstitutsioonilise järelevalve alal, kuid nendel NSV Liidu Ülemkohtu funktsioonidel ei olnud midagi ühist eespool kirjeldatud (vt. käesoleva õpperaamatu V peatüki § 2) Ameerika Ühendriikide Ülemkohtu funktsioonidega. NSV Liidu Ülemkohus ei kontrollinud võimu kõrgemate organite — nõukogude kongresside ja NSV Liidu KTK

tegevust. Tal ei olnud koguni õigust iseseisvalt ära muuta ükskõik missuguseid valitsuse organite määrusi ja korraldusi. NSV Liidu Ülemkohus võis ainult esitada NSV Liidu KTK presiidiumile oma arvamusi liidu rahvakomissariaatide või liiduvabariikide võimuorganite määruste ja korralduste mittevastavuse kohta NSV Liidu Konstitutsioonile.

Vastavalt NSV Liidu 1924. a. Konstitutsioonile kuulusid NSV Liidu Ülemkohtu kompetentsi:

a) liiduvabariikide Ülemkohtutele seletuste andmine üldliidulise seadusandluse küsimustes;

b) NSV Liidu Ülemkohtu prokuröri ettepanekul NSV Liidu KTK juures liiduvabariikide Ülemkohtute määruste ja otsuste läbivaatamine ja protestimine, kui need paistsid olevat vastuolus üldliidulise seadusandlusega, kuivõrd need riivasid teiste vabariikide huve;

c) NSV Liidu KTK nõudmisel oma seisukoha andmine liiduvabariikide nende või teiste korralduste seaduslikkuse kohta Konstitutsiooni seisukohalt;

d) liiduvabariikide omavaheliste kohtutülide otsustamine;

e) kõrgemate ametiisikute ametialaliste kuritegude süüdistusasjade läbivaatamine.

NSV Liidu Prokuratuuri organiseerimisega 1933. a. läksid seaduslikkuse üle järelevalve funktsioonid NSV Liidu Ülemkohtult NSV Liidu Prokuröri kätte.

Praegusel ajal on Ülemkohus ainult kõige kõrgem kohtuorgan. Kohtu valitsemise alasse puutuvad küsimused on viidud 20. juulil 1936. a. moodustatud NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi võimkonda.

§ 8. Kohtutäiturid.

Otsuste ja määruste täitmist tsiviilasjus ja kriminaalasjus tehtud otsuste täitmist varaliste sissenõuete osas toimetavad kohtutäiturid. Kohtutäiturid viivad täide ka täitepealdisi ja pealdisi tšekkidel mittemaksmise tõestamiseks, mis tehtud notariaalkontorite ja -organite poolt, kes sooritavad notariaalseid toimetusi.

Kohtutäiturid viivad täide kohtu otsuseid tsiviil- ja kriminaalasjades rahatrahvi määramise asjus, Riikliku arbitraaži (Gosarbit-

raaži) ja vahekohtute otsuseid, kohtus sõlmitud leppetoiminguid, väljavõtteid registreerimisraamatust abielude lõppemise kohta ja vanemate kokkuleppeid laste ja töövõimetu abikaasa ülalpidamise kohta.

Kohtutäiturid asuvad rahvakohtute, samuti ka ringkonna-, krai- ja oblastikohtute, autonoomsete oblastite kohtute ning autonoomsete vabariikide ning liiduvabariikide Ülemkohtute juures. Kohtutäiturid nimetatakse ametisse liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissariaadi poolt, autonoomses vabariigis aga autonoomse vabariigi Kohtu Rahvakomissariaadi poolt.

Kohtutäiturite poolt otsuste ja määruste täitmiseks esitatud nõudmised on kohuslikud kõigile ametiisikuile ja kodanikele.

Kohtutäituri igasugu tegevuse peale võivad pooled esitada kaebuse viie päeva kestel sellele rahvakohtule, kelle rajoonis toimetatakse otsuse täitmist. Rahvakohtu määruse peale kaebuse asjus kohtutäituri tegevuse kohta võivad pooled esitada kaebuse krai- (oblasti-) või sellele vastavasse kohtusse.

VIII peatükk.

Kohtuvalitsemise organid.

Kõik VII peatükis kirjeldatud kohtud tegutsevad ainuüksi konkreetsete kohtuasjade — kriminaal- ja tsiviilasjade arutamisega. Nende asjade otsustamisel on kõik kohtud, vastavalt NSV Liidu Konstitutsiooni §-le 112, sõltumatud ja alluvad ainult seadusele.

Kohtusüsteemi õige funktsioneerimine nõuab peale üksikute asjade arutamise ka terve rea üldiste küsimuste lahendamist, nagu kohtute valimise organiseerimine, kohtujaoskondade võrgu kindlaksmääramine, kohtu alal töötajate kaadrite ettevalmistamine, kohtute finantseerimine jms.

Kõik need funktsioonid, mida hõlmab kohtu valitsemise üldine mõiste, on üks riigi valitsemise harudest. On täiesti arusaadav, et kohtuvalitsemine ei või olla eraldatud riigivalitsemise teistest harudest. Seetõttu on ka kõik kohtuvalitsemise funktsioonid Konstitutsiooniga lahutatud puhtkohtulikest funktsioonidest ja koondatud NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide kätte.

Kohtu Rahvakomissariaat on liiduvabariiklik rahvakomissariaat. NSV Liidu Kohtu Rahvakomissar kuulub NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogusse ja allub kõigile selle korraldustele ja määrustele. Ta teostab liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtuorganite juhtimist nende vabariikide Kohtu Rahvakomissaride kaudu. Liiduvabariigi või autonoomse vabariigi Kohtu Rahvakomissar allub ühelt poolt NSV Liidu Rahvakomissarile ja teiselt poolt liiduvabariigi või autonoomse vabariigi valitsusele.

Kuni Kohtukorralduse seaduse vastuvõtmiseni teostasid kraides ja oblastites kohtuvalitsemise funktsioone kraide ja oblastite kohtud, kelle koosseisus olid selleks erilised instruktoorsed-revisjoni osakonnad. Praegusel ajal, nagu oli juba tähendatud ülalpool, on kohtud vabastatud igasuguste halduslike funktsioonide täitmisest ja kohtuvalitsemise funktsioonide teostamiseks on kraides ja oblastites loodud Kohtu Rahvakomissariaatide kohalikud organid.

Kõigil loeteldud kohtuvalitsemise organitel, kaasa arvatud ka NSV Liidu Kohtu Rahvakomissar, ei ole õigust segada end üksikute konkreetsete asjade lahendamisse kohtute poolt; nad ei või anda kohtunikele näpunäiteid selle kohta, kuidas nad peavad lahendama ühe või teise asja, ei saa kohtute otsuseid tühistada ega ka muuta.

Säärane kohtuvalitsemise funktsioonide eraldamine puhtkohtulikest funktsioonidest tagab ühest küljest kohtuvalitsemise vajalikku kokkukõla kõigi teiste riigivalitsemise harudega, teisest küljest aga jälle kohtunike tõelist sõltumatust nende poolt konkreetsete kohtuasjade lahendamisel, mis on üks põhilisemaid garantiisid sotsialistlikust seaduslikkusest valjuks kinnipidamiseks.

Dekreet kohtust nr. 1 22. novembrist 1917. a., purustades vana kodanlik-mõisnikulise kohtusüsteemi, pani aluse uue, nõukogude kohtu organiseerimisele.

Uue, nõukogude kohtusüsteemi organiseerimise määratu suur töö pandi vastavalt dekreedile kohtust nr. 1 ja järgnevatele nõukogude valitsuse dekreetidele VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadi ja kohalike nõukogude peale. Kohtu Rahvakomissariaadi ülesanded määrati kindlaks tema kohta käiva 1917. a. Määrustikuga (VSKK 1917, nr. 9, art. 127, ja nr. 12, art. 171) ja hiljem 1920. a. 26. novembri Määrustikuga (VSKK nr. 90, art. 465).

VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadi peale pandi rahvakohtute ja revolutsiooniliste tribunaalide, süüdistus- ja kaitseorganite organiseerimine, nende tegevuse järelevalve ja neile tegevuse juhtnööride andmine. Edasi oli Kohtu Rahvakomissariaat kohustatud andma oma arvamusi õiguslikes küsimustes, mis tekivad keskasutiste praktikas, ja teostama kontrolli keskasutiste juriidiliste osakondade ja juriskonsultide tegevuse üle. Talle tehti ka kohuseks seadusandlike eelnõude ja teiste valitsuslike aktide redigeerimine, kehtivate dekreetide ja määruste kodifitseerimine ja VNFSV keskasutiste dekreetide ja määruste avaldamine.

Kohtu Rahvakomissariaadi võimkonda kuulusid ka kõik küsimused, mis seotud kiriku lahutamisega riigist.

Peale kohtu valitsemise funktsioonide teostas VNFSV Kohtu Rahvakomissariaat sel ajastul ka kohtuliku kontrolli funktsioone, samuti oli tema koosseisus uurimisosakond juurdluste toimetamiseks eriti tähtsate ametialaliste kuritegude asjades. VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadi koosseisus oli eriline karistusosakond, kelle võimkonda kuulusid vabaduse äravõtmise asutised.

Peab märkima, et ajavahemikul 1917.—1918. a. oli VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadi juhtimist kohalike kohtuala-organite suhtes nõrgalt tunda: tegelikult teostasid kohtute juhtimist kohalikud nõukogud.

Kohtadel teostasid kohtuvalitsemise funktsioone kubermangu kohtuala-komissarid, pärast aga kubermangu kohtuala-osakonnad (gubjust) ja maakonna kohtuala-bürood (ubjust), kes tegutsesid kohalike kubermangu või maakonna täitevkomiteede osakondade õiguste alusel.

Kubermangu kohtuala-osakondade kompetents määrati kindlaks 1919. a. Määrustikuga nende kohta (VSKK 1919, nr. 2, art. 29), pärast aga 1920. a. 21. augusti Kohalike kohtuala-organite määrustikuga. Olles Kohtu Rahvakomissariaadi kohalikud organid, allusid kohtuala-osakonnad ühes sellega vastavale tööliste ja talupoegade ning Punaarmee saadikute täitevkomiteele. Kubermangu kohtuala-osakonna eesotsas seisis juhataja, kes valiti kubermangu täitevkomitee poolt tema liikmete hulgast. Kubermangu kohtuala-osakonna juhataja kinnitati ametisse Kohtu Rahvakomissari poolt. Juhataja juures oli kolleegium, keda nimetas kubermangu täitevkomitee.

Kohtuala kohalike organite määrustikus (1920) on öeldud: „Kubermangu kohtuala-osakonnad, olles Kohtu Rahvakomissari organisatsiooniliste ja halduslike abinõude läbiviijateks kohtukorralduse ja karistusasjanduse alal ja tegutsedes üldise, kohtuliku uurimise, administratiiv-majandusliku ja karistusasjanduse osakondade koosseisus, on kutsutud teostama ka üldist valvet selle kohta, et kõik nõukogude organid täidaksid tööliste ja talupoegade valitsuse näpunäiteid ja korraldusi."

Niisiis kubermangu kohtuala-osakond teostas tol ajal teatava määrani prokuröri funktsioone ja tal olid ka mõnesugused kohtu järelevalve funktsioonid: tal oli kassatsiooni-edasikaebuse õigus

rahvakohtute ja tribunaalide otsuste peale kassatsiooni-instantsile ja võis esitada Kohtu Rahvakomissariaati järelevalve korras uuesti läbivaatamiseks kohtute otsused, mis olid juba jõustunud (Määrustiku art. 4).

Samasuguseid funktsioone teostasid maakonna ulatuses maakonna kohtuala-bürood.

25. augustil 1921. a. anti välja KTK määrus „Kohalike kohtuala-organite tegevuse kõvendamise" kohta (VSKK 1921. a., nr. 63, art. 456), mis toonitas suurema revolutsioonilise seaduslikkuse läbiviimise vajadust.

„Nõukogude korra kindel asetus kogu VNFSV ulatuses ja üleminek rahulikule ülesehitamisele," öeldi selle määruse sissejuhatavas osas, „nõuab kindlalt, et Nõukogude valitsuse kõikide organite ja ametiisikute tegevus oleks valjult kokkukõlastatud kehtivate seaduskorraldustega, et nõukogude organitel ja kogu elanikkonnal oleks täiesti selge, et revolutsiooniline seaduslikkuse algete elluviimine on üheks Nõukogude Vabariigi tähtsamaks tänapäeva vajaduseks.

Kohalikud kohtuala-organid on kutsutud selleks, et algatada ja suunata tarvilikul viisil asju võitluses kuritegudega ja seadusvastaste tegudega, ja seepärast tuleb erilist tähelepanu pöörata kohtuala-organite tegevusele, nende autoriteet tuleb kindlustada ja tõsta nõutavale tasemele." Sel eesmärgil tehti ettepanek muude abinõude hulgas täita kohtuala-organid „parimate jõududega, suunates nendesse organitesse kõige kogenenumaid ja usaldusväärsemaid töötajaid".

Varsti pärast seda (1922) toimunud VNFSV Prokuratuuri määrustiku ja Kohtukorralduse määrustiku vastuvõtmine sundis ümber korraldama tervet kohtuvalitsemise organite süsteemi. Kubermangu kohtuala-osakonnad ja maakondade kohtuala-bürood likvideeriti. Nende funktsioonid seaduste täitmise järelevalve alalt läksid üle prokuratuurile, kuna halduslikud funktsioonid kubermangu kohtulik-uurimise organite suhtes läksid üle uuesti organiseeritud kubermangukohtutele. Maakondades loodi kubermangukohtu maakonnavoliniku ametikoht (tavaliselt esimese jaoskonna rahvakohtunik) haldusorganina, kuigi väga piiratud õigustega.

Kohtukorralduse määrustiku vastuvõtmine tõi enesega kaasa tunduvaid muudatusi Kohtu Rahvakomissariaadi struktuuris ja võimupiirides. 1. veebruaril 1923. a. võeti vastu uus Kohtu Rahva-

komissariaadi määrustik, mille kohaselt kohtuliku kontrolli funktsioonid Kohtu Rahvakomissariaadi võimkonnast ära võeti, kuid selle asemel pandi tema peale prokuratuuri tegevuse vahetu juhtimine, milleks tema koosseisus loodi prokuratuuri eriosakond.

Kohtu Rahvakomissar oli nüüd ühes sellega ka vabariigi prokurör.

Autonoomsetes vabariikides teostasid kohtu valitsemise funktsioone autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaadid, kes oma tegevusest pidid aru andma vastava autonoomse vabariigi Rahvakomissaride Nõukogule ja KTK-le ning VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadile.

Seoses uue rajoonilise jaotusega likvideeriti 1928. a. kubermangukohtud. Kohtadel läksid kohtuvalitsemise funktsioonid kraide, oblastite ja ringkondade kohtute kätte.

Pärast ringkondade likvideerimist 1930. a. teostasid kraide ja oblastite kohtud vahetult kõiki funktsioone krai (oblasti) rahvakohtute juhtimisel.

Sel ajastul võeti VNFSV-s ette ebaõnnestunud katse ühendada organisatsioonilis-instruktoorsed abinõud kohtu ja prokuratuuri alal sellega, et Kohtu Rahvakomissariaadis ja kraides (oblastites) loodi ühendatud instruktoorne osakond, nn. „orginstr", mis allus kohtadel kohtu esimehele ja prokurörile. Need „orginstr'id" kaotati ära 1934. a.

Liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaadi ja nende kohalike organite organisatsioon ja kompetents olid põhiliselt analoogilised VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadi organisatsiooni ja kompetentsiga.

Organit, kes oleks teostanud kohtute valitsemise funktsioone üleliidulises ulatuses, sel ajastul ei olnud.

1933. a. pandi liiduvabariikide kohtuorganite juhtimise alalt (direktiivide andmine, uurimiste toimetamine) mõned funktsioonid NSV Liidu Ülemkohtule.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat asutati NSV Liidu KTK ja Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 20. juulist 1936. a. NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi määrustik kinnitati 8. detsembril 1936. a. (LSKK 1936, nr. 62).

Samaaegselt eraldati liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissa-

riaadi süsteemist iseseisvaks süsteemiks prokuratuuri organid ja juurdlusaparaat, mis alluvad vahetult NSV Liidu Prokurörile.

Praegusel ajal, täpses vastavuses Stalinliku Konstitutsiooni ja NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtukorralduse seadusega, on kohtuvalitsemise funktsioonid nii keskuses kui ka kohtadel teravalt eraldatud õigusemõistmise teostamisest.

15. juunil 1939. a. kinnitas NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu uue „NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi määrustiku". Vastavalt „Määrustikule" seisab NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi eesotsas Rahvakomissar.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissar avaldab oma kompetentsi piirides käskkirju ja juhendeid kehtivate seaduste kui ka NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määruste ja korralduste alusel ja nende täitmiseks ning kontrollib nende täitmist. NSV Liidu Kohtu Rahvakomissar nimetab ametisse Rahvakomissariaadi valitsuste, osakondade ja sektorite juhtivaid töötajaid ja temale vahetult alluvate asutiste juhatajaid; kinnitab ametisse liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsuste ja osakondade ülemaid ja ülemate asetäitjaid.

„Määruste" §-s 5 tähendatakse, et NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadile tehakse kohuseks:

a) liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide tegevuse juhtimine ja nende kaudu autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide tegevuse juhtimine ja liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsuste tegevuse juhtimine oblastite ja kraide töötajate saadikute nõukogude juures;

b) erikohtute organiseerimine, kohtuorganite tegevuse seisukorra järelevalve ja juhatuste andmine nende tegevuse organiseerimiseks ja paremaks korraldamiseks;

v) notariaadi organiseerimine ja notariaalorganite tegevuse juhtimine vastavalt Notariaalorganite määrustikule;

g) advokatuuri organiseerimine ja ta tegevuse juhtimine vastavalt Advokatuuri määrustikule;

d) kaadrite ettevalmistamine ja ettevalmistuste täiendamine NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi süsteemi ja kohtu, prokuratuuri, notariaadi, advokatuuri ja arbitraaži organite jaoks;

e) materjalide süstematiseerimine ja ettevalmistamine NSV Liidu seaduste, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste ja NSV Liidu Valitsuse määruste kodifitseerimise alal;

ž) koodeksite, õpperaamatute, õppeabinõude, juriidiliste käsiraamatute ja muu juriidilise kirjanduse väljaandmine.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat revideerib liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide tegevust ja liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsuste tegevust oblastite ja kraide töötajate saadikute nõukogude juures ja annab näpunäiteid nende tegevuse paremaks korraldamiseks, paneb seisma ja tühistab liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide käskkirju ja juhendeid, mis on vastuolus seadustega, NSV Liidu Valitsuse määruste ja korraldustega kui ka NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi käskkirjade ja juhenditega.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat otsustab ka kohtuorganite paigutused ja koosseisud; ta kontrollib revideerimise kaudu kohtute tegevust ja nende poolt seaduse õiget kohaldamist kriminaal- ja tsiviilasjade arutamisel, juhtides ebaõigelt lahendatud asjad NSV Liidu Ülemkohtu esimehe või liiduvabariikide Ülemkohtute esimeeste kätte otsuste ja määruste protestimise küsimuse lahendamiseks.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat jälgib ja ühtlustab kohtupraktikat; esitab NSV Liidu Ülemkohtu pleenumile küsimusi kohtutele juhatuste andmiseks NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtukorralduse seaduse § 75 korras; avaldab käskkirju ja juhendeid kohtute tegevuse organiseerimiseks ja paremaks korraldamiseks.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat rakendab kohtu alal töötajate suhtes ergutusabinõusid ja „Kohtunike distsiplinaarvastutuse määrustiku" põhjal esineb töötajate saadikute vastavate nõukogude ees ettepanekutega distsiplinaarkaristuste määramise asjus; töötab välja küsimusi rahvakohtute valimiste organiseerimise ja teostamise alalt vastavalt Rahvakohtute ja rahvakaasistujate valimise määrustikule; juhib rahvakohtunike poolt valijate ees aruandmiste korraldamist.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi peale on pandud kohtutäiturite tegevuse korraldamise juhtimine ja kohtustatistika korraldamise töö.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi ülesandeks on vastavalt tema asutamise määrustiku §-le 5:

Notariaalorganite paigutuste ja koosseisude üle otsustamine ja nende tegevuse paremaks korraldamiseks käskkirjade ja instruktsioonide väljaandmine; liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide kaudu kontrolli teostamine Advokatuuri määrustiku õige rakendamise üle; käskkirjade ja instruktsioonide väljaandmine elanikkonnale juriidilise abi korraldamise korra ja advokaatide töötasu kohta; NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat töötab välja juriidilisel alal töötajate kaadrite ettevalmistamise ja ettevalmistuste täiendamise kavad; valitseb vahetult talle alluvaid kõrgemaid õppeasutisi ja teaduslikke uurimisinstituute ning teostab juriidiliste koolide ja kursuste üldist juhtimist; organiseerib NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi süsteemi, kohtu ja notariaadi kaadrite arvelevõtmist; määrab vastavatele kohtadele kõrgemate juriidiliste õppeasutiste lõpetajaid ja kinnitab juriidiliste koolide lõpetajate määramist kohtadele.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaat teostab materjalide süstematiseerimise ja ettevalmistamise tööd NSV Liidu seaduste, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste ja NSV Liidu Valitsuse määruste kodifitseerimise alal; juhib liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide tegevust liiduvabariikide seadusandluse süstematiseerimise ja kodifitseerimise alal; annab välja süstemaatilisi kogusid ja käsiraamatuid kehtiva seadusandluse alalt; töötab läbi seaduste, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste ja NSV Liidu Valitsuse määruste eelnõud küsimuste kohta, mis seotud kohtuala-organite korraldamise ja tegevusega; kinnitab koodeksite, õpperaamatute, õppevahendite ja muu juriidilise kirjanduse väljaandmise kavad; juhib Juriidilise Kirjastuse tegevust.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi koosseisus moodustatakse:

1) *Üldkohtute valitsus*, millel järgmised alljaotused: rahvakohtute osakond, ringkonna-, oblastite, kraide ja ülemkohtute osakond, kohtutäiturite osakond, statistika osakond.

2) *NSV Liidu erikohtute valitsus*, millel järgmised alljaotused: sõjatribunaalide osakond, raudteede ja veetranspordi liinikohtute osakond, statistika sektor.

3) *Õppeasutiste valitsus*, millel järgmised alljaotused: kõrgemate juriidiliste õppeasutiste ja teaduslike uurimisinstituutide osakond; juriidiliste koolide ja juriidiliste kursuste osakond, kirja teel juriidilise hariduse omandamise osakond.

4) *Kaadrite valitsus*, millel järgmised alljaotused: üldkohtute kaadrite osakond, erikohtute kaadrite osakond, õppeasutiste, notariaadi ja advokatuuri kaadrite osakond; kõrgemate juriidiliste õppeasutiste lõpetajate kohtadele määramise ja arvelevõtmise sektor.

5) *Kodifikatsiooni osakond.*

6) Advokatuuri osakond. 7) Notariaadi osakond. 8) Plaanirahanduse osakond. 9) Rahanduse sektor. 10) Mobilisatsiooni osakond. 11) Sala-šifri osakond. 12) Rahvakomissariaadi kontrollinspektori grupp. 13) Sekretariaat. 14) Asjade valitsus. 15) Arhiiv.

Peale selle kuuluvad NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi alla veel Üleliiduline Juriidiliste Teaduste Instituut ja Juriidiline Kirjastus.

NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadis moodustub Rahvakomissariaadi Kolleegium järgmises koosseisus: rahvakomissar esimehena, tema asetäitjad ja mõned rahvakomissariaadi juhtivad töötajad. Kolleegiumi koosseis kinnitatakse NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu poolt NSV Liidu Kohtu Rahvakomissari ettepanekul. NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi Kolleegium arutab oma regulaarselt peetavatel istungitel kõigepealt praktilise juhtimise, täitmise kontrollimise, kaadrite valiku küsimusi, vaatab läbi kõik olulisemad Rahvakomissariaadi käskkirjad ja juhendid, kuulab ära NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi süsteemi kohalikes organites ja kohtutes töötajate aruanded. Kolleegiumi otsused viiakse ellu Rahvakomissari käskkirjade näol. Juhtumil, kui tekib lahkarvamusi Rahvakomissari ja Kolleegiumi vahel, viib Rahvakomissar oma otsuse ellu, teatades tekkinud lahkarvamustest NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogule, Kolleegiumi liikmed aga omakorda võivad apelleerida NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogule. Sideme pidamiseks kohalike organitega ja kogemuste vahetamiseks moodustub Rahvakomissariaadi juures NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi Nõukogu, kes kutsutakse kokku kord kahe kuu kestel ja kes arutab kohtuala-organite tegevuse tähtsamaid küsimusi.

Nõukogu koosseis kinnitatakse NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu poolt NSV Liidu Kohtu Rahvakomissari ettepanekul.

Et ära kasutada kohtuala-keskuste ja kohalike töötajate kogemusi ja et arendada arvustust ja enesearvustust, kutsub NSV Liidu Kohtu Rahvakomissar iga kuu kokku NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi aktiivi.

Liiduvabariikides, kel on krai- või oblastijaotus, on Kohtu Rahvakomissariaadil raske vahetult teostada kohtuorganite juhtimist, mille tõttu kerkis üles kohtute valitsemise kohalike organite loomise küsimus.

16. detsembril 1938. a. kiitis NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu heaks NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi eelnõu liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsuste kohta kraide ja oblastite töötajate saadikute nõukogude juures ja tegi Vene NFSV, Ukraina NSV, Valge-Vene NSV, Kazahhi ja Uzbeki NSV Kohtu Rahvakomissariaatidele ettepaneku esitada nende liiduvabariikide Ülemnõukogude järjekordsetel istungjärkudel seaduseelnõu liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsuste loomise kohta kraide ja oblastite töötajate nõukogude juures.

Vastavalt sellele määrustikule moodustatakse kraide ja oblastite töötajate saadikute nõukogude juures liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsused. Liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsuste ülemad kraide ja oblastite saadikute nõukogude juures kinnitatakse ametisse liiduvabariikide kohtu rahvakomissaride poolt ja töötavad nende juhtimisel.

Määrustiku art. 3 tähendab, et liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide valitsustel kraide ja oblastite töötajate nõukogude juures on ülesandeks:

a) liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaadile ettepanekute väljatöötamine ja esitamine rahvakohtute vajaliku arvu kohta krais, oblastis, samuti ka selle kohta, kui palju tuleb valida igas rajoonis rahvakohtunikke ja rahvakaasistujaid;

b) liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissariaadile ettepanekute väljatöötamine ja esitamine selle kohta, kui palju on tarvilik valida kraide ja oblastite kohtute, samuti ka autonoomsete oblastite kohtute kohtunikke ja rahvakaasistujaid;

v) rahvakohtunike uute valimiste organiseerimine juhtudel, kui rahvakohtunik langeb välja enne oma volitusaja lõppu;

g) teostada kontrolli selle kohta, et rahvakohtunikud peaksid kinni: kohtuasjade läbivaatamise tähtpäevadest kodanike kaebuste ja avalduste puhul, kohtuotsuste ja määruste täitmisele pööramise tähtpäevadest, kohtu otsuste ja määruste peale protestide ja kaebuste lähetamise tähtpäevadest kõrgema astme kohtusse; asjade arutamiseks ettevalmistuse korrast (teadete saatmine pooltele, tunnistajatele, ekspertidele, asja arutamise teatavakstegemine elanikkonnale jne.), peaksid kinni rahvakaasistujate nende kohuste täitmisele kutsumise seaduslikust korrast (järjekord, tähtpäevad); peaksid kinni kohtuasjade ja asitõendite arvelpidamise ja alalhoidmise korrast;

d) revisjoni teostamine ülalloeteldud küsimustes iga üksiku juhu korral liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissariaadi või NSV Liidu Kohtu Rahvakomissariaadi loal;

e) valvata selle järele, et täidetaks NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtukorralduse seaduse § 29 nõuet rahvakohtunike aruandmise kohta valijate ees;

ž) advokatuuri ja juriidiliste konsultatsioonide tegevuse üldine juhtimine;

z) notariaalkontorite organiseerimine ja nende tegevuse juhtimine;

i) kohtutäiturite tegevuse revideerimine kohtuotsuste täitmise alal;

k) kohtuala-töötajate ettevalmistamine ja ettevalmistamise täiendamise juriidiliste kursuste ja õigusteaduslike koolide juhtimine;

l) kaadrite arvelevõtmine;

m) kohtustatistika korraldamine ja pidamine;

n) liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissariaadile ettepanekute väljatöötamine ja esitamine isiklike koosseisude ja kohtuala kohalike organite ülalpidamise, kaadrite ettevalmistamise ja ettevalmistamise täiendamise kulude eelarvete kohta;

o) kontroll kohtuala kohalike organite õigete rahaliste kulutuste kohta.

Liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatidel on oma koosseisus järgmised osakonnad:

Organisatsiooni-revisjoni osakond, kaadrite arvelpidamise ja

ettevalmistamise osakond, rahanduse-majanduse osakond, statistika sektor ja sekretariaat.

Niihästi Kohtu Rahvakomissariaadil kui ka volinikel kraides ja oblastites ei ole õigust, nagu juba ülalpool tähendatud, end segada üksikute kohtuasjade arutamisse. Protestide esitamise õigus kohtute otsuste peale on prokuratuuril, samuti ka liiduvabariikide Ülemkohtute esimeestel ja NSV Liidu Ülemkohtu esimehel.

Liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaadid juhivad vahetult abistavate kohtuorganite tegevust. Sääraste organite hulka kuuluvad notariaalkontorid, kohtutõlgid, kohtuliku ekspertiisi organid jne.

Kohtutõlgid asuvad kraide, oblastite ja teiste kohtute juures, kus nende järele on tarvidus niihästi kirjalike kohtudokumentide kui ka suusõnaliste seletuste ja avalduste tõlkimiseks. Kohtutõlgid määratakse ja vallandatakse vastava kohtu esimehe poolt.

IX peatükk.

Seltsimehelikud kohtud.

Uue, sotsialistliku distsipliini eest toimuva võitluse ülesanne, nagu Lenin korduvalt toonitas, on üheks tähtsamaks ülesandeks töölisklassile, kes pärast võidukat Oktoobrirevolutsiooni muutus valitsevaks klassiks.

Võitlus säärase distsipliini loomise eest, nagu juba ülalpool tähendatud, on üheks tähtsamaks ülesandeks ka riiklikule kohtule. Kuid ainuüksi riikliku kohtu tegevusega ei ole see ülesanne veel lahendatav. Suur tähtsus on selles suhtes ka töötajate kollektiivi enese distsiplineerival mõjustusel, eesrindlike tööliste ja kolhoosnikute mõjul mahajäänumaile. Üheks organiks, kelle kaudu teostub säärane kollektiivi distsiplineeriv mõjustamine üksikute mahajäänud liikmete suhtes, on seltsimehelikud kohtud. Veel vaidluste ajal ametiühingute üle 1920. a. kirjutas Lenin: „Me oleme kõik unustanud distsiplinaarkohtud, kuid ilma preemiateta natuuras, ilma distsiplinaarkohtuta on „tootev demokraatia" paljas loba [1]."

Distsiplinaarkohtud, milledest rääkis Lenin, olid 1919. a. ettevõtetes tekkinud seltsimehelikkude kohtute esimeseks vormiks. 1921. a. 5. aprilli seadusega need kohtud reorganiseeriti, „töödistsipliini ja töö tootmisvõime kõrgeimale tasemele tõstmise sihiga," nagu öeldakse samas seaduses. Sellest ajast peale muutus mitmel korral seltsimehelikkude kohtute struktuur ja tegevuse kuju, kuid nende kohtute põhilised ülesanded jäid muutumatuks: tagada ühiskondliku mõjustamise meetoditega töötajate hulgas uue, teadliku distsipliini kindlustamist, sisendada uue, sotsialistliku elu-olu algeid.

---

[1] Lenin, Teosed, XXVI k., lk. 80.

Seltsimeheliku kohtu põhiline erinevus riiklikust kohtust seisneb nimelt selles, et need kohtud tegutsevad ühiskondliku mõjustamise meetoditega, kuna aga riiklik kohus tegutseb riiklike sundimismeetoditega. Vahet riiklike ja seltsimehelike kohtute vahel ei saa otsida riigi ja ühiskonna vastuolus, sest sotsialistlikus riigis ei ole säärast vastuolu olemas. Sotsialistlik riik ongi sotsialistliku ühiskonna organiseerimise vorm. Vahe nende vahel seisneb nimelt nende töö meetodites. Seltsimehelik kohus on vormilt kohus, sisult ühiskondliku mõjustamise vorm.

NSV Liidus on praegusel ajal olemas seltsimehelike kohtute kolm põhilist vormi: tootlus-seltsimehelikud kohtud ettevõtetes ja asutistes, küla ühiskondlikud kohtud ja seltsimehelikud kohtud elamuühenduste juures.

Ettevõtete juures olevate tootlus-seltsimehelike kohtute organisatsioon ja tegevus korraldatakse liiduvabariikide seadusandlusega. VNFS Vabariigis kehtib selles küsimuses 1931. a. 20. veebruari seadus. Vastavalt sellele seadusele on seltsimehelike kohtute organiseerimise sihiks „tööliste ja teenistujate laiade masside ühiskondliku isetegevuse kaasatõmbamine võitlusse töödistsipliini rikkumisega, tootmise desorganiseerijatega ettevõtetes ja asutistes, samuti ka töödistsipliini õõnestavate vana elu-olu jäänustega, nagu joomine jne.“. Vastavalt sellele on tootlus-seltsimehelike kohtute peale pandud töödistsipliini rikkumise asjade arutamine, kui seaduse järgi nende rikkumiste eest ei ole ette nähtud distsiplinaarset mõjustamist, mida määrab ettevõtte või asutise administratsioon (nii näiteks kuuluvad administratsiooni otsustada töölt puudumise asjad vastavalt 1932. a. 15. novembri seadusele, tööle hilinemise asjad vastavalt NSVL RKN, ÜK(b)P KK ja ÜAÜKN määrusele 28. detsembrist 1938. a.), seltsimehelike kohtute võimkonda kuuluvad asjad, nagu süstemaatiline hoolimatu suhtumine sotsialistlikusse omandisse (masinatesse, tööriistadesse, ruumidesse jne.), halva kvaliteediga töö, üle normi praagi väljalaskmine jms. Tootlus-seltsimehelike kohtute arutamisele kuuluvad ka vargused, mis on toime pandud ettevõtte või asutise territooriumil mõne selle ettevõtte või asutise töötaja poolt, kui asja väärtus ei ületa 50 rbl., tingimusel, et see vargus on esmakordne juhtum ilma mingisuguste süüd suurendavate asjaoludeta (ilma teh-

niliste abinõude ja võtete kasutamiseta, ilma kokkuleppeta teiste isikutega jne.).

Kõigi seda liiki asjade arutamist võivad seltsimehelikud kohtud endi peale võtta ainult niisugusel tingimusel, kui on olemas ettevõtte või asutise poolt nõusolek asja arutamiseks säärases korras. Seltsimehelike kohtute tegevus ei piira mitte mingisugusel määral administratsiooni õigust määrata distsiplinaarseid karistusi vastavalt ettevõtte sisekorra reeglitele. Peale tähendatud asjade liikide, millede arutamise juures teostatakse seltsimehelike kohtute ülesannet võidelda distsipliini hoidmise eest ettevõtetes ja asutistes, kuuluvad nende võimkonda ka igasugused üleastumiste asjad, mis kujutavad enestest kapitalistliku eluolu avalduste jäänuseid: solvamiste, kerge peksmise, huligaansuse pisiasjad, mis ei oma kriminaalset, karistatava teo iseloomu, ja üldse kõik käitumisjuhtumid, mis ei vasta sotsialistliku ühiselu reeglitele. Kõigil seesugustel juhtumitel võivad seltsimehelikud kohtud asju arutada ainult sel tingimusel, kui nii süüdistatav kui ka kahjukannataja ei avalda proteste asja arutamise vastu seltsimehelikus kohtus ega nõua, et vastav asi läbi vaadataks rahvakohtu poolt.

Lõppeks kuuluvad tootlus-seltsimehelike kohtute võimkonda samadel tingimustel ka varaliste vaidluste asjad hinnaga mitte üle 50 rbl. Mitte mingil tingimusel ei kuulu tootlus-seltsimehelike kohtute arutada iga liiki kokkupõrgete asjad tootluses ettevõtte või asutise tööliste või teenistujate ja selle ettevõtte või asutise mõne administratsiooni esindaja vahel, samuti ka alimentide ja töötasude hagide asjad.

Nagu kõik teisedki seltsimehelikud kohtud, nii kasutavad ka tootlus-seltsimehelikud kohtud peaasjalikult ühiskondliku mõjustamise vahendeid: hoiatust, ühiskondlikku laitust ajalehtedes avaldamisega või ilma selleta jms. Varalise iseloomuga abinõudena võivad tootlus-seltsimehelikud kohtud määrata rahatrahvi mitte üle 10 rbl. ühiskondlike organisatsioonide heaks kui ka teha kohuseks tasuda tekitatud kahju, kui see summa ei ületa 50 rbl.

Tootlus-seltsimehelikel kohtutel ei ole õigust teha otsust ettevõttest või asutisest vallandamise kui ka ametiühingust väljaheitmise kohta, kuid nad võivad selle kohta küsimuse esitada vastavalt administratsioonile või ametiühingu organisatsioonidele.

Tootlus-seltsimehelikud kohtud asutatakse ettevõtete juures ja asutistes, kus on mitte vähem kui 100 töölist ja teenistujat. Seltsimeheliku kohtu esimees, esimehe asetäitja ja seltsimeheliku kohtu liikmed valitakse tööliste ja teenistujate üldisel koosolekul; sama koosolek määrab kindlaks ka seltsimeheliku kohtu liikmete arvu. Kuid asja arutamisel kuuluvad kohtu koosseisu ainult kolm liiget: seltsimeheliku kohtu esimees või esimehe asetäitja ja kaks tootlus-seltsimeheliku kohtu liiget. Tootlus-seltsimehelike kohtute tegevuse juhtimine kuulub ametiühingute organisatsioonidele.

Asjade arutamine tootlus-seltsimehelikes kohtutes toimub ilma mingisuguste formaliteetideta. Kohtuistung toimub avalikult ja igal asjaarutamise juures viibival töölisel või teenistujal on õigus välja astuda ja avaldada oma arvamust asja tuuma kohta, samuti ette tuua kõiki talle teadaolevaid fakte, milledel võib olla asja juures tähtsust.

Küla ühiskondlikud kohtud tegutsevad praegusel ajal NSV Liidu KTK Presiidiumi 1932. a. 17. aprilli määruse alusel (LSKK 1932. a., nr. 29, art. 180) [2].

„Külade ühiskondlike kohtute organiseerimise aluseks," kirjutab Võšinski, „on samad põhimõtted, mis on tootlus-seltsimehelike kohtute organiseerimise aluseks. Külade ühiskondlikud kohtud on samuti kutsutud võitlema töödistsipliini kõvendamise eest põllumajanduse alal, põllumajanduse ümberehitamise eest sotsialistlikel alustel, küla elusse-olusse uute harjumuste sisendamise eest ja sellest elust-olust kapitalistliku ajastu vanade jäänuste väljajuurimise eest [3]."

Selle tõttu, et tootlus-seltsimehelikel kohtutel tuleb tegemist teha proletaarlastega, kes on eesrindlikum ja teadlikum klass meie sotsialistlikus ühiskonnas, külade ühiskondlikel kohtutel aga talupoegkonnaga, kelle hulgas on suurel määral alal hoidunud kapitalismi väikeeraomanduslikud jäänused, on küla ühiskondlike

---

[2] Kuni selle seaduseni olid küla ühiskondlike kohtute asjas olemas üksikute liiduvabariikide seadused, näiteks VNFSV RKN ja VKTK määrus 10. oktoobrist 1930. a. (VSKK nr. 51, art. 629) ja üleliiduline seadus 29. septembrist 1930. a. (LSKK 1930. a., nr. 51, art. 531) ühes järgnenud täienduste ja muudatustega.

[3] A. J. Võšinski, Kohtukorraldus, 1936. a. v. lk. 157.

kohtute organiseerimine ja tegevus pandud riigivõimu suurema kontrolli alla kui tootlus-seltsimehelike kohtute organiseerimine ja tegevus, sest et viimased on sõna tõsises mõttes ühiskondlikud ametiühingulised organisatsioonid. Küla ühiskondliku kohtu esimees ja esimehe asetäitjad valitakse riiklike organite (küla nõukogude) poolt tema liikmete hulgast ja kinnitatakse ametisse rajooni täitevkomitee poolt. Külade ühiskondlike kohtute liikmed valitakse küla kodanike üldkoosoleku poolt ja kinnitatakse ametisse küla nõukogu pleenumi poolt. Küla ühiskondliku kohtu koosseisu valimine toimub küla nõukogu volituste ajaks, kuid valituid võib enne tähtaja lõppu ära kutsuda samas korras nagu küla nõukogu liikmeidki.

Küla ühiskondlike kohtute poolt arutatavate asjade iseloom on sama, mis tootlus-seltsimehelike kohtute poolt arutatud asjadelgi. Selles suhtes seisneb vahe nende kohtute vahel selles, et küla ühiskondlikule kohtule on antud õigus arutada varaliste vaidluste asju väärtuses mitte üle 75 rbl. [4].

Abinõud, mida võtab tarvitusele küla ühiskondlik kohus, kuuluvad põhiliselt samuti ühiskondlike mõjustuste abinõude liiki. Küla ühiskondlikel kohtutel on õigus määrata rahatrahvi mitte üle 10 rbl. ja mõista süüalust kohustuslikele ühiskondlikele töödele kuni viieks päevaks. Küla ühiskondlike kohtute töö järele teostab valvet rahvakohus.

Analoogilistel alustel on organiseeritud ka seltsimehelikud kohtud elamuühenduste juures. Esialgu nad olid organiseeritud elamu-rendi-kooperatiivide juures, kuid praegusel ajal, pärast elamu-rendi-kooperatsiooni ärakaotamist — linnade ja rajoonide elamute valitsuste organisatsioonide juures. Need kohtud valitakse majaelanike üldkoosolekul, kui täiskasvanud elanike arv majas ei ole alla 100, või jälle väiksemate majade gruppide elanike üldkoosolekul. Nagu see toimub teisteski seltsimehelikes kohtutes, arutatakse ka siin asju kohtu koosseisus: seltsimeheliku kohtu esimees või tema asetäitja ja kaks kohtu liiget maja aktivistkonna aktiivsel osavõtul. Nende kohtute arutusele kuuluvad majaelanike igasuguste omavaheliste elu-oluliste vaidlusasjade lahendamine, nagu üldiseks kasutamiseks määratud kohtade kasutamine, elanike

[4] 1932. a. 27. juuli seadus — LSKK 1932. a., nr. 61, art. 365.

poolt elamispinna ebamajanduslik kasutamine, korterite sisekorra küsimused, kommunaalsete teenuste eest maksude jaotamine jms. kui ka elu-oluliste pisiüleastumiste ja varaliste vaidluste asjad kuni 50 rbl., nagu neid arutavad ka teised seltsimehelikud kohtud. Mitte mingil tingimusel ei või seltsimehelikud kohtud arutada hagisid elamispinna äravõtmise, alimentide ja üüri asjus.

X peatükk.

Prokuratuur.

§ 1. Üldmõisted.

Õigusemõistmise teostamisel kuulub prokuratuurile suur osa. Kuigi prokuratuuri osa kaugelt ületab tema funktsioonid õigusemõistmise teostamise alal, on prokuratuur oma töös siiski kohtuga niivõrd tihedalt seotud, et võimatu on uurida kohtusüsteemi, ilma et samaaegselt uuritaks ka prokuratuuri oma. Seepärast, kuigi teoreetiliselt oleks õigem prokuratuuri kui riigivõimu eri organit uurida riigiõiguse kursuses, uuritakse siiski prokuratuuri küsimust üldiselt kohtukorralduse kursuses. Nagu prokuratuuri organisatsioon, on ka tema ülesanded eri riikides ja eri aegadel läbi teinud olulise moendumise. NSVL prokuratuur erineb põhimõtteliselt igast ekspluataatorliku riigi prokuratuurist; kuid ka üksikuis ekspluataatorlikes maades, hoolimata nende maade prokuratuuri põhiülesannete ühtlusest, tulevad esile tunduvad lahkuminekud nii prokuratuuri organisatsioonis kui ka tema funktsioonides. Seepärast on väga raske anda prokuratuuri kohta üldist definitsiooni, mis oleks samas ulatuses kohane kõikide epohhide ja kõikide riikide jaoks. Seesuguse üldtunnusena võiks nimetada seda, et prokuratuur on järelevalve organiks, kes seda järelevalvet teostab riigi keskvõimu nimel. See järelevalve võib kas hõlmata kõiki riigielu harusid (nagu see on aset leidnud NSVL-s) või piirduda peamiselt kohtualaga (nagu see on aset leidnud suuremas osas mandri-Euroopa kodanlikes riikides). Prokuratuuri üle kirjutatud tuntud monograafia autor, üks reaktsioonilisemaid tsaari-

riigi kohtutegelasi N. V. Muravjev, andis prokuratuuri kohta järgmise definitsiooni: „Prokuratuur on valitsemisloomuline alatine riiklik asutis, mis koosneb hierarhilises süsteemis ainuisikuliselt tegutsevaist ametiisikuist, kes ametikohuse tõttu nendele määratud alal, peamiselt kohtualal, on kutsutud olema seaduse järelevalvajaiks, avalikkude huvide esindajaiks ja valitsuse organeiks [1].“ See definitsioon, samuti kui kõik kodanlike juristide definitsioonid, kannatab põhilise puuduse all, nimelt ei mainita temas seda, kelle huvides prokuratuur toimib. Prokuratuur oli alati ja igal pool valitseva klassi käes võimsaks võitlusvahendiks võitluses oma klassivaenlastega. 1896. aastal kirjutas Lenin Peterburi tööliskassi vabastamisvõitluse liidu proklamatsioonis: „Rahulike tööliste peale, kes üles tõusid oma õiguste eest, kes kaitsesid endid vabrikantide vägivalla vastu, langes kogu riigivõimu jõud politsei ja sõjaväega, sandarmite ja prokuröridega, — tööliste vastu, kes vastu pidasid oma krossidega ja krossidega nende seltsimeestelt — inglise, poola, saksa ja austria töölistelt —, astus välja kogu riigikassa jõud, lubades toetust vaestele vabrikantidele [2].“ Selles tähelepanuväärses proklamatsioonis paljastas Lenin kodanliku riigiaparaadi tõelise olemuse, mis kaitseb vabrikantide huve tööliste vastu, ning kriipsutab alla, et prokuratuur osutus sõjaväe, politsei ja sandarmite kõrval ainult üheks selle aparaadi hoovaks.

Pole juhus, et kodanlikud kirjanikud prokuratuuri sellest klassi-iseloomust vaikivad. Prokuratuur on ekspluataatorlikele klassidele hinnatav nimelt selle poolest, et nad katsuvad tema kaudu läbi viia klassi-vägivalda enam maskeeritult, enam „seadusliku“ kujul, kui on arvete õiendamine seesuguste otseste klassiorganite kaudu nagu politsei, sandarmeeria jne. Just sellepärast katsuvad kodanlikud juristid prokuratuuri kujutada organina, mis tegutseb kogu rahva huvides. „Temale on usaldatud,“ kirjutas prokuratuurist prantsuse jurist Massabieu, „perekonna rahu, kodanike julgeoleku, seadusliku vabaduse kaitsmine ja alalhoidmine, konstitutsiooni ja seaduste austamine — vahetpidamatult

---

[1] Muravjev, lk. 2.

[2] Lenin, Teosed, I k., lk. 458.

valvel oleva ühiskondliku korra esivalvurina avastab ja jälitab ta kõiki ründe id sellele, ta on ise vastutav, kui seda korda karistamatult rikutakse[3]."

Teine prantsuse jurist Portalis nimetas prokuratuuri „kantsiks kohtu juhuslikkuste ja ebaõigluste, vägivalla ja kuritarvituste vastu"[4]. Kõik need definitsioonid varjavad hoolikalt kodanliku prokuratuuri klassi-iseloomu. Vahepeal, olles igal pool valitsuse organ, alludes kõigile tema korraldustele ja olles temast kõige otsesemas sõltuvuses, võis prokuratuur kaitsta ainult neid huve, mis kaitsevad seda riiki, mille esindaja ta on. Kapitalismi tingimustes, kus riik on „kodanluse üldiste asjade juhtimise komitee" (Marx ja Engels), ei saa prokuratuur kaitsta mingisuguseid teisi huve kui kodanluse omi.

Ainult sotsialismi tingimustes, kus on hävitatud ekspluataatorlikud klassid, kus riik muutub tõeliselt üldrahvalikuks organisatsiooniks, tegutseb selle sotsialistliku riigi organ — nõukogude prokuratuur — tõeliselt üldrahvalikes huvides, muutub sõna täies mõttes sotsialistliku seaduslikkuse hoidjaks ja üheks sotsialistliku õigusemõistmise tähtsaimaks tagatiseks.

Ekspluataatorlike maade tingimustes tekkis prokuratuur seal, kus riigi keskvõim tundis vajadust sisse seada erilist järelevalvet kohalike võimuorganite tegevuse kohta, tundis vajadust mõjuda nii või teisiti sellele tegevusele organi kaudu, mis oli otseses ja vahetus sõltuvuses riigi keskvõimust. Nii näiteks absolutismi tekkimise ajajärgul, kui kuninglik keskvalitsus pidi võitlema kohalike feodaalide separatistlike tendentsidega, lõi ta prokuratuuri, mis mängis hiigelsuurt osa absolutismi kindlustamisel; kui kapitalistlik riik, silmakirjalikult välja kuulutades kohtunike sõltumatuse põhimõtte ja luues kohtu, mis on ümbritsetud terve rea demokraatlike dekoratsioonidega, tundis tarvidust kindlustada valitsuse mõju kohtule säärasel kujul, mis just päris ilmselt ei rikkunud kohtukorralduse demokraatlikke põhimõtteid —, asutas ta oma prokuratuuri, andes temale peamiselt kohtuliku iseloomu. Kuid alati ja igal pool, kuivõrd ühiskond jagunes ekspluataatoriteks ja ekspluateeritavateks, oli prokuratuur ekspluа-

[3] Käsiraamat prokuratuurile, eessõna, lk. 5.

[4] Tsiteer. Muravjevi järgi, lk. 79.

taatorite sõnakuulelikuks teenriks, aktiivseks võitlejaks nende huvide eest. Prokuratuuri poolt täideti järelevalve-ülesannet seaduste täpse täitmise üle niivõrd, kuivõrd seadused ise olid klassiseadusteks, kuid neil juhtumeil, kui tema peremehe klassihuvid sattusid nende eneste poolt antud seadustega vastuollu, ei häbenenud prokuratuur kunagi neid seadusi rikkumast. Just sellepärast olid isegi kodanlikud juristid sunnitud tunnistama, et kuigi teoreetiliselt prokuratuur pidi oma tegevuses juhinduma puht seaduslikkuse põhimõttest (*Legalitätsprinzip*), juhindub ta praktikas igal pool otstarbekohasuse põhimõttest (*Opportunitätsprinzip*).

§ 2. Prokuröri funktsioonid antiikseis riikides ja varasel keskajal.

Antiikseil orjapidamiskorra demokraatiail (Ateena, vähemal määral Vana-Rooma jt.) ei olnud vastandlikkust kesk- ja kohalike võimuorganite vahel. Tolle ajastu orjapidamiskorra demokraatia kujutas enesest vahetut rahvavalitsust selle väga olulise klausliga, et „rahvaks" loeti ainult orjapidajaid: rahva enamust moodustavad orjad olid viidud asjade, või, nagu neid nimetasid roomlased, „rääkivate tööriistade" asendisse. Neis tingimustes ei olnud eeldusi, mis oleksid nõudnud erilise järelevalveorgani organiseerimist, milliseks osutub prokuratuur. Järelevalve funktsioone võimuorganite tegevuse üle täitis iga kodanik. Kõrgemaks võimuorganiks oli rahvakoosolek, mis oma idees koosnes kõigist antud orjapidava riigi kodanikest (endastmõistetavalt arvestamata orje ja välismaalasi). Sel rahvakoosolekul ehk kohtus võisid arutusele tulla ametiisikute igasugused ebaõiged toimingud kas vastava ametiisiku kohustetäitmise ajal (nagu näit. Ateenas) või peale tema volituste lõppu (nagu näit. Roomas).

Iga kodanik võis ametiisikut tema ebaõigete ja ebaseaduslike ametialaliste tegude eest kohtulikule vastutusele võtta. Eredaks näiteks selle kohta võib olla kas või tuntud protsess, mille algatas kuulus rooma kõnemees Cicero Sitsiilia asehalduri Verres'e vastu, süüdistades teda röövimistes, altkäemaksu võtmises ja teistes kuritegudes. Cicero, esitades Verrese vastu süüdistuse, käis Sitsiilias, võttis seal ette terve juurdluse Verrese tegude kohta ja saavutas tema süüdimõistmise. Samuti võis Cicero asemel toimida ka iga teine Rooma kodanik. Loomulikult ei olnud säärastel asjaoludel mingisugust põhjust kujundada organit, kes oleks eriti kutsutud seaduse täitmise üle valvama ja seaduse rikkujaid vastutusele võtma.

Sel ajastul võis leida ainult üksikuid prokuratuuri idusid. Nii näit. nimetasid kõrgemad riigivõimu organid Ateenas — rahvakoosolek ja viiesaja

nõukogu — mõnedes eriti tähtsais asjus kodanike seast erilisi ametlikke süüdistajaid, kes kandsid kategooride või sünegooride nimetust. Seesuguse kategoori osas esines näit. kuulus Perikles, kes oli nimetatud rahva poolt Kimoni süüdistajaks, nagu teatab Plutarchos [5]. Niisuguseid kategoore määrati siiski ainult üksikuis konkreetseis asjus ja, ära kasutanud oma süüdistamise volitused antud asjas, muutusid nad jälle harilikeks kodanikeks.

Rooma vabariigi languse ajastul, kui kaalutlused riiklikust kasust, s. o. teiste sõnadega üldklassilised huvid, ei ilmnenud enam küllaldase motiivina, mis oleks võinud kodanikke kihutada eneste peale võtma tülikaid süüdistaja kohuseid kriminaalasjas, seati sisse rahaline tasu protsessi võitnud süüdistajale süüaluse konfiskeeritud varanduse ¼ osa suuruses. See lõi elukutselised süüdistajad, keda irooniliselt nimetati „veerandimeesteks" (*quadruplatores*), kes algatasid kriminaalprotsesse eesmärgil, et sel viisil majanduslikku kasu saada. Keisririigi ajastul, kui avaliku võistkondliku protsessi asemel hakkas arenema salajane kirjalik protsess ja väga tihti tarvitusele võeti otsene arveteõiendamine väljaspool kohut, muutusid need elukutselised süüdistajad elukutselisiks pealekaebajaiks (*delatores*), kelle tegevust tolle ajastu autorid (näit. Tacitus) väga tumedais värves iseloomustavad.

Rooma keisririigi ajastul oli kujundatud terve rida politseiametnikke, kelle kohuseks oli kuritegude avastamine ja juurdlemine ning kurjategijate süüdistamine kohtus. Kuid need ametnikud, kes omasid väga mitmekesiseid nimetusi, meenutasid palju enam meieaegsete kodanlike riikide politseid kui prokuratuuri.

Rooma riigi läänepoolse osa vallutamine germaanlaste poolt tõi esile uue ühiskondliku korra loomise, milles samuti ei olnud tingimusi, mis oleksid soodustanud prokuratuuri kujundamist. Hinnates kallilt isiklikku vabadust, põlates igasugust ametnikkonda ja bürokraatiat, lõid vanad germaanlased ühiskondliku korralduse, milles ei olnud kohta niisugusele tüüpiliselt ametnikulisele aparaadile nagu prokuratuur. Alles siis, kui Prantsuse kuningad, tugenedes tugevnenud linnade kodanlusele, hakkasid võitluses feodaalidega püüdlema absoluutse võimu poole, tekkis germaanlastel vajadus erilise painduva tööriista järele, mille leidsidki prokuratuuri näol.

§ 3. Prantsuse prokuratuuri ajalugu.

Veel Karolingide ajal pandi krahvidele ja nende abilistele *centenarius*'tele kohustus eriti tähtsaid kuritegusid avastada ja nende vastu võidelda. Peale selle mainitakse samal ajal krooni fiskaalseid ametnikke [6], kelle kohuseks oli ajada kohtus kuninga fiskaalseid asju.

Karl Suure impeeriumi lagunemine ja feodaalse tükeldumise kasv viisid selleni, et neis instituutides sisalduvad prokuratuuri riikliku organisee-

[5] Plutarchos, Perikles, § 10.

[6] *actores* või *exactores regis, dominici* või *fisci*.

rimise eod ei leidnud arenemist. Prokurörid ilmusid lavale siis, kui absolutismi kasvu tõttu kuningail tarvidus tekkis evida kohtadel omi inimesi, kes kuninglike kohtute võitluses feodaalide kohtutega võiksid kaitsta keskvalitsuse huve. On vihjeid sellele, et juba Philippe III Julge ajal (1271—1287) oli kuningliku *sénéchal*'i-kohtu juures Carcassonne'is kuninglik prokurör, kes kohtus esines ja eraisikute käest kaebusi vastu võttis. Kuninglikke prokuröre mainitakse ka kogumikus „Olim", mis kuulub XIII sajandi teise poolde. Kuid sel ajal ei koondunud prokuratuuri järelevalve-funktsioonid veel kindlaisse organisatsioonidesse, milledel täpselt kindlaksmääratud struktuur ja õigused. Oma kohtuasjade ajamiseks pöördusid kuningad harilikult eraadvokaatide poole samadel alustel nagu teisedki feodaalid. Selle ajastu protsessuaalõigus võimaldas ainult kuningaile ja süseräänidele privileegi ajada kohtuasju volinike kaudu.

Prokuratuuri algust alatise riikliku organisatsioonina arvatakse harilikult kuningas Philippe IV Ilusa ordonnantsist 25. märtsist 1302. a. alates. Selle seadusandliku aktiga seati sisse alatine prokuröride ehk „kuninga meeste", nagu neid tol ajal nimetati, amet kolme tol ajal oleleva parlamendi juures — Pariisis, Tours'is ja Rouen'is, samuti ka alamate kohtuinstantside juures. Sellest ajast peale areneb Prantsusmaal prokuratuuri-instituut järjekindlalt ja omandab Prantsuse õigussüsteemis püsiva koha. Iga kohtu juures oli kuninglik prokurör, kelle kohuseks oli kogu prokuratuuri funktsioonide teostamine väljaspool kohut, samuti kirjaliku arvamuse andmine kohtule viimase poolt läbivaadatavais, kuninga huve puudutavais asjus. Kuningliku prokuröri juhtimisel tegutsesid kohtute juures kuninglikud advokaadid, kes olid kohustatud kohtus suuliselt esinema.

Et kriminaalprotsess vähehaaval salajase ja kirjaliku juurdlemisprotsessi iseloomu omandas ning suulise võistkondliku protsessi korras ainult tsiviilasjad arutamisele tulid, spetsialiseerus prokurör kriminaalprotsessile, kuninglikud advokaadid aga osavõtmisele tsiviilprotsessist asjus, mis riivasid kuninga huve.

Prokuröri osa selle ajastu kriminaalprotsessis oli selle juurdlemisprotsessi iseloomu tõttu äärmiselt piiratud. Kohtunike eneste otsene sõltuvus valitsusest mitte ainult kuninga isikus, vaid ka kohapealsete haldusvõimude peaesindajate isikuis, tegi ülearuseks erilise organi olemasolu, mille kaudu valitsus oleks võinud kohtutele mõju avaldada. Prokurörid said igasuguseid ettekandeid ja teateid kuritegude üle, andsid neid kohtutele edasi ja esitasid protsessi kestel kohtule asja suuna ja lahendamise kohta 3 korda kirjalikke arvamusi. Niisugused arvamused anti esimene kord peale eeluurimise lõpetamist (*enquête*), teine kord — peale kaebealuse formaalset ülekuulamist, küsimuse otsustamise juures, kas asjale käiku anda (*règlement à l'extraordinaire*) ja lõppeks, kolmas ja viimne kord — peale formaalset juurdluse lõpetamist, enne kohtuotsuse tegemist. See viimane lõplik arvamus esitati kohtule prokuröri poolt motiveerimata, kirjalikult, pitseeritud ümbrikus. See ümbrik avati ja arvamus loeti kohtu poolt ette just enne kohtuotsuse tegemist.

Kuid need prokuröri süüdistamisfunktsioonid ei olnud sugugi tema monopoliks. Oli põhimõte: „iga kohtunik on kindralprokurör", mis tähendas, et igal kohtunikul oli õigus teostada neid funktsioone, millised lasusid prokuröril. Põhjapanevaks prokuröri tegevuses sel ajajärgul ei olnud mitte tema osavõtt kriminaalprotsessist, vaid tema järelevalvefunktsioonid kohtute ja kohtuniku üle. Prokurörile vaadati kui vahemikule kohtunike ja kuningliku võimu vahel. Prantsusmaal kujunenud korra järgi registreeris parlament kuninglikke käskkirju; see registreerimine oli tarvilikuks tingimuseks niisuguse käskkirja rakendamisele võtmiseks. Kasutades seda, katsusid parlamendid omandada enestele õigust ära öelda niisuguste käskkirjade registreerimisest, millised nad leidsid millegipärast riigi korra põhiprintsiipidele vastukäivad või lihtsalt mitteotstarbekohased olevat. Nii näit. kaitstes kodanluse huve, keeldus nn. *fronde* ajajärgul XVII saj. keskpaiku Pariisi parlament registreerimast tervet rida uute maksude sisseseadmise kohta käivaid kuninglikke käskkirju.

See olukord andis prokuröri osale kuninglike käskkirjade registreerimisel suure tähtsuse. Kuninglikud käskkirjad tehti parlamendile teatavaks prokuröri läbi: prokurör oli ühe või teise kuningliku käskkirja registreerimise küsimuse arutamisel parlamendis ettekandjaks. Prokurörid omakorda teatasid valitsusele käskkirja registreerimisest parlamendi poolt või selle juures ettetulnud raskustest. Pariisi parlamendi kindralprokuröril ja kindraladvokaatidel (kindralprokuröri abid. — Tõlk. märk.) oli õigus isiklikuks ettekandeks kuninga juures.

Parlament arutas ka kogu riikliku aparaadi tegevuse juures ilmnevaid igasuguseid puudusi ja kuritarvitusi. Sääraste arutamiste tulemusena pöördus parlament vastavate esitistega kuninga poole. Need parlamendi esitised anti kuningale üle ka prokuröri poolt. Tihti oli sääraste küsimuste arutusele andmises parlamendile algatajaks prokurör. Parlamendi töö alguses peale puhkeaega toimus tavaliselt parlamendi pidulik koosolek, kus prokurör või kindraladvokaat pidas mingisuguse küsimuse üle teoreetilise jurisprudentsi alalt kõne. Esimesel kolmapäeval peale puhkeaega toimus parlamendi kinnine koosolek, kus prokurör ja kindraladvokaat esinesid kõnedega õigusemõistmise teostamise puudustest möödunud aastal (niinimetatud merkuriaalid). Neis kõnedes tulid terava kriitika alla mitte ainult vead, mis tehtud kohtunike poolt ühe või teise kohtuasja lahendamisel, vaid ka üksikute kohtunike isiklik käitumine. Neil kõnedel oli Prantsuse ennerevolutsiooniaegse õigusala korraldamisel väga suur tähtsus. Mõned prokurörid lõid enesele just niisuguste kõnedega (Daguesseau, Cervant jt.) suure kuulsuse. Just see külg prokuröri tegevusest omas suurt tähtsust kuninglikule võimule. Kuninglik valitsus kasutas prokuratuuri selleks, et hoida parlamente päitsetes juhtumeil, kui need mingit opositsiooni kuningliku võimu vastu katsusid ilmutada.

Elavates teoreetilistes vaidlustes XVIII sajandi teisel poolel, mis eelnesid kodanlikule revolutsioonile Prantsusmaal, sattus arutuse alla küsimus prokuratuuri osast, samuti ka teised riiklikku korraldusse puutuvad küsi-

mused. Sel puhul väljendati kõige vastupidisemaid vaateid. Ühed, näit. Montesquieu, rääkisid prokuratuurist jaatavalt. „Meil on näiteks seadus, mis väärib vaimustust," kirjutas Montesquieu, „seadus, mis nõuab, et monarh, kutsutud seadusi täitma, määraks igasse kohtusse ametniku kõikide kuritegude jälitamiseks[7]." Kirjeldades väga tumedais värves pealekaebajaid Rooma impeeriumi ajastul, seletas Montesquieu selle pahe puudumist tema ajal just nimelt prokuratuuri olemasoluga Prantsusmaal.

Teiselt poolt kaitses Filangieri teesi prokuratuuri asendamise kohta rahva süüdistamise süsteemiga antiiksete orjapidamisvabariikide eeskujul: „Suurema osa rahvaste arusaamine sellest, et kogu inimkond on võrdselt huvitatud korra alalhoiust ja järelikult seaduste täitmisest, vähesest kuritegude arvust ja kurjategijate hirmutamisest, tõi haritud seadusandjad otsusele pidada võimatuks keelata õigust ühele kodanikule teise kodaniku jälitamiseks[8]."

Prantsusmaa revolutsiooniline seadusandlus läks keskteed. Väljudes võimude lahususe põhimõttest, tükeldasid 1790.—1792. a. seadused, mis lõid avaliku võistkondliku protsessi, prokuratuuri funktsioonid kahe erisuguse organi vahel. Ühelt poolt loodi kuninga poolt eluajaks määratavate kuninglike komissaride instituut (hiljem, peale monarhia kaotamist, nimetatud täitevvõimu komissarideks). Nendele komissaridele pandi kohtule täitevvõimu nimel nõudmiste esitamine kohtu võimupiirkonda kuuluva ühe või teise abinõu tarvituselevõtmises ja arvamuse avaldamine kohtuasjus. Teiselt poolt loodi ühiskondliku süüdistaja amet. See ühiskondlik süüdistaja valiti rahva poolt (esialgselt ainult niinimetatud aktiivsete kodanike poolt, s. o. nende poolt, kes omasid seadusega kindlaksmääratud varanduslikku tsensust). Ühiskondlik süüdistaja esines kohtutes, toetades süüdistamist.

See prokuratuuri funktsioonide kunstlik jaotus väljendas asutava kogu hirmu niisuguse võimsa valitsusorgani, nagu seda oli prokuratuur, ülemäärase tugevnemise ees. Kui jakobiinide diktatuur revolutsiooni kõige teravamal momendil revolutsiooniliste tribunaalide kaasabil kontrrevolutsiooniga otsustavat võitlust alustas, keeldus ta niisugusest süüdistava võimu tükeldamisest. Konvendi poolt määrati revolutsioonilise tribunaali juurde Pariisis ühiskondlik süüdistaja, tuntud Fouquier-Ténville, kelle kohuseks oli tribunaalile alluvaid kriminaalasju algatada, neid asju kohtulikuks arutamiseks ette valmistada, kaebealuse kohtu alla andmist ja süüdistust kohtus toetada. Tema peale pandi ka kohustus tribunaali otsuseid täide viia. Niisugused ühiskondlikud süüdistajad moodustati ka revolutsiooniliste tribunaalide juures kohtadel. Revolutsioonilise tribunaali ühiskondlikud süüdistajad, kes võitluses kontrrevolutsiooniga hiigelsuurt energiat avaldasid, kutsusid esile pöörase vihkamise kodanlike uurijate poolt, kes kuulusid sellesse epohhi, kus kodanlus oma revolutsioonilise mineviku juba unustanud oli.

---

[7] Muravjev, lk. 2.
[8] Filangieri, lk. 238 jj.

Fabre nimetab revolutsioonilise tribunaali ühiskondlikke süüdistajaid „tapalava ametlikeks varustajateks“ [9]. Nende ühiskondlike süüdistajate tegevus, kes teostasid revolutsiooniliste tribunaalide juures kõiki prokuratuuri funktsioone, tõendab, missugust hiigelsuurt osa prokuratuur klassivõitluse teravnemise olukorras võis mängida, kui ta tegutses tõelise revolutsioonilise võimu juhatusel.

Reformeerides Prantsuse kohtusüsteemi suurkodanluse huvides, sai Napoleon I hästi aru, missugust hiigelsuurt osa võis mängida tsentraliseeritud ja võimas prokuratuur selle „repressioonide kõvaduse“ kindlustamises, mille saavutamist ta kohtu põhjapanevaks ülesandeks luges. VIII aasta 22. frimairi ja 27. ventoosi seadustega hävitati prokuratuuri kahepaiksus ja kõikide prokuratuuri funktsioonide täitmine iga kohtu juures pandi valitsuse komissaride peale, keda nimetas otseselt esimene konsul, s. o. Napoleon ise. X aasta 16. termidori seadus kujundas nende valitsuse komissaride kindla hierarhilise allumise, 1804. a. nimetati valitsuse komissarid ümber keiserlikeks prokurörideks. Niimoodi loodi see võimas prokuratuuri süsteem, mis läks selle järel 1808. aasta kriminaalprotsessi koodeksisse ja 1810. aasta kohtukorralduse seadustikku ning väheste muudatustega on maksev Prantsusmaal kuni käesoleva ajani.

§ 4. Kaasaegne Prantsuse prokuratuur.

Praegusaegne prokuratuur Prantsusmaal kujutab enesest täiesti tsentraliseeritud süsteemi, mis ehitatud hierarhilise allumise alustele. Kogu prokuratuuri eesotsas seisab kohtuminister. Kuigi ta ise prokuröri nimetust ei kanna ja tal õigust ei ole isiklikult prokuröri funktsioone täita, on kohtuminister, korraldades prokuröride nimetamist ja vallandamist, koondades enese kätte distsiplinaarvõimu ja omades õigust anda neile sunduslikke juhendeid, faktiliselt siiski vaidlematuks Prantsuse prokuratuuri peaks. Kogu Prantsusmaa kohtusüsteemi eesotsas oleva kassatsioonikohtu juures asuvad kindralprokurör ja kindraladvokaadid, arvult kaks iga kassatsioonikohtu osakonna kohta. Kassatsioonikohtu prokurör annab arvamusi kassatsioonikaebuste ja -protestide läbivaatamisel ja, olles küll mitte otseseks ülemuseks kohalike prokuratuuriorganite suhtes, annab viimastele juhtivaid näpunäiteid, mis on tuletatud kassatsioonikohtu praktikast.

---

[9] Fabre, lk. 371.

Iga 27 apellatsioonikohtu juures asub kindralprokurör kindraladvokaatidega ja prokuröri abidega, kelle arv eri ringkondades muutub. Teoreetiliselt arvatakse, et kindraladvokaadid on kohustatud kohtutes esinema, kuna prokuröri abid peavad tegema kirjalikku tööd prokuratuuri kantseleis. Praktikas aga on see vahe tasandunud ning vahe kindraladvokaatide ja prokuröri abide vahel seisneb selles, et viimased saavad vähem palka. Apellatsioonikohtu kindralprokurör seisab selles kohturingkonnas kogu prokuratuurisüsteemi eesotsas. Teoreetiliselt arvatakse, et kõik prokuratuuri esindajad tegutsevad selles ringkonnas kindralprokuröri nimel.

Iga esimese astme kohtu juures tegutseb vabariigi prokurör, keda loetakse kindralprokuröri abiks. Vabariigi prokuröri juures asuvad kindlaksmääratud koosseisudega abid. Kõik prokurörid määratakse vabariigi presidendi poolt kohtuministri ettepanekul. Kandidatuurid alamatele prokuröri ametikohtadele esitatakse kohtuministrile kindralprokuröride ja apellatsioonikohtute esipresidentide poolt. See kohtute esipresidentide õigus esitada prokuröri ametikohtadele kandidaate on jäänus parlamentide ennerevolutsioonilistest privileegidest.

Prantsuse prokuratuuri funktsioonid on laialdased ja mitmekesised. Kõigepealt etendab ta hiigelsuurt osa kriminaalprotsessis. Temale kuulub faktiline monopol kriminaaljälitamise algatamises. Kohtunikel ja uurijail, kes saavad teada mingisugusest kuriteost (välja arvatud juhtumid, kui kurjategija tabatakse kuriteo kohal), ei ole õigust seda avaldust otseselt toimetusele võtta, vaid nad on kohustatud selle üle andma vastavale prokurörile, kes asja algatamise küsimuse otsustab. Ainult niisuguseil juhtumeil, kus kuriteost kannatanu, esitades kaebuse, esitab ühtlasi ka tsiviilhagi, võivad kohtuorganid selle kaebuse põhjal asja algatada ilma prokurörita.

Kuid viimasel ajal avaldub tendents nende kannatanute õigusi piirata ja prokuröri kriminaaljälitamise algatamises täielikuks monopolistiks muuta. 1931. a. 2. juuli seaduse põhjal antakse uurija-kohtunikule õigus keelduda kannatanule juurdluse toimetamisest isikute vastu, keda nendes kaebustes on mainitud. Peale selle on sama seadusega kindlaks määratud, et kannatanu kaebuse alusetuse korral võib viimase käest lihtsustatud korras kaebealusele välja mõista tasu kahju eest, mis on tekitatud tema reputatsioonile. Kõikide kriminaalasjade algatamise aluste hulgas oli kan-

natanute kaebuste erikaal alati väga väike ning viimasel ajal on see veel rohkem vähenenud: ajastul 1902.—1910. a. algatati kannatanute kaebuste põhjal üldse 2,5% kriminaalasju, kuna ajastul 1920.—1928. a. — üldse 1,8% [10].

Kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamisel juhindub Prantsuse prokuratuur otstarbekohasuse põhimõttest. Kohtu statistika näitab, et umbes pool prokuratuurile sissetulnud kaebustest ja avaldustest on tema poolt tagajärjeta jäetud. Prantsusmaal prokurör juhib nn. kohtupolitseid, kelle juurde kuuluvad politseikomissarid, sandarmid, kogukonna meerid, rahukohtunikud ja uurijad. Selle kohtupolitsei kohuseks on esialgne, mitte formaalne kuriteo juurdlemine. Selles protsessi staadiumis on prokurör täielik peremees — temast sõltub täielikult, missugune suund juurdlemisele anda, ning temale kuulub ka õigus säärast juurdlust igal momendil lõpetada. Formaalse eeluurimise algusmomendist peale muutub prokuröri osa. Protsessi selles staadiumis on ta ainult pool, kel on õigus ühe või teise ettepanekuga uurija-kohtuniku poole pöörduda, kusjuures uurija-kohtunikust sõltub, kas nende ettepanekutega nõustuda või need tagasi lükata. Viimasel juhtumil võib prokurör uurija-kohtuniku määruse peale apellatsioonikohtus protesti avaldada.

Kuid prokuröri kui poole seisund eeluurimise staadiumis ei tähenda sugugi, et prantsuse protsessi selles staadiumis teostatakse poolte üheõigusluse põhimõtet. Erinevalt kaebealusest on prokuröril õigus igal ajal toimiku materjalidega tutvuda ja uurija-kohtunikule oma ettepanekuid teha. Kui arvestada, et uurija-kohtuniku karjäär sõltub suurel määral sellest, missuguse atestatsiooni annab tema tegevuse kohta prokurör, siis selgub, et faktiliselt omab prokuröri ettepanek uurija-kohtunikule täiesti teissugust tähtsust, kui seda teoreetiliselt kujutellakse.

Prantsuse prokuratuur mängib suurt osa kohtu alla andmise staadiumis seepärast, et apellatsioonikohtu kindralprokurör või tema ülesandel üks tema abidest on ettekandjaks süüdistuskojas, kes otsustab kohtu alla andmise küsimuse tähtsamate kuritegude asjus. Kuid kõige selgemalt ilmneb Prantsuse prokuratuuri osa eriti tähtsate kuritegude kohtuliku arutamise staadiumis vande-

[10] Ljublinski, lk. 148.

kohtus (*Cour d'assises*). Esinedes kohtus formaalselt süüdistava poole osas, on prokurör ometi asetatud seisukorda, mis teravalt erineb kaitse seisukorrast. Sel ajal kui kaitse, soovides välja kutsuda tunnistajaid, asjatundjaid või välja nõuda mingisugust tõendit, peab pöörduma kohtu esimehe poole, on prokurör õigustatud välja nõudma ja kohtule esitama igasugust tõendit enese äranägemise järgi. Sel ajal kui kaitsel on õigus kohtus küsimusi esitada ainult kohtu esimehe kaudu, nii et viimasest sõltub mitte ainult antud küsimuse esitamise võimaldamine või keeldumine, vaid ka selle formuleerimine, teostab prokurör kohtulikul juurdlusel ülekuulamist vahetult. Sel ajal kui kaitse allub kohtu esimehe piiramatule korraldusvõimule, on prokurör väljaspool seda võimupiirkonda. Kohtu esimehel ei ole õigust anda prokurörile mingisuguseid näpunäiteid, kõrvaldada prokuröri poolt esitatud küsimusi ja üldse ükskõik millisel kujul segada ennast prokuröri tegevusse kohtus. Kohtuistungi ajal on prokuröril õigus pöörduda kohtu esimehe poole nõudmisega võtta kriminaalvastutusele ja vahistada tunnistaja, kes prokuröri arvates annab valeõeldisi. Kui kohtu esimees sellega ei nõustu, võib prokurör enese võimuga tunnistaja vahistada ja tema kriminaalvastutusele võtta. Kohtu esimehe äraoleku ajal, näit. kohtu nõupidamise ajal, teostab prokurör kohtusaalis esimehe korraldavat võimu. Seepärast ei saa prantsuse protsessis rääkida mingisugusest poolte üheõiguslusest.

Lõppeks kuulub prokurörile õigus avaldada kassatsiooni korras protesti igasuguse kohtuotsuse või -määruse peale. On õige, et õigeksmõistva kohtuotsuse peale võib prokurör protesti avaldada ainult „seaduse huvides". See tähendab, et ükskõik kuidas lahendatakse prokuröri protest kassatsioonikohtu poolt, ei saa see õigeksmõistetud isiku saatusele mingisugust mõju avaldada, vaid esitatakse see vaid selle eesmärgiga, et kassatsioonikohtult ühe või teise juriidilise küsimuse kohta autoriteetset seletust saada. Ometi on prokuröril õigus õigeksmõistetud isikut teise kvalifikatsiooni järgi samade kuritegude eest vastusele võtta. Tihti kasutab prokurör seda õigust selleks, et vandekohtu poolt õigeksmõistetud isikut teiskordselt paranduspolitseikohtu alla anda.

Väga suur tähtsus on viimasel ajal levinud nn. korrektsionaliseerimise praktiseerimisel. Selle juriidilise viguri tuum seisneb selles, et prokurör kõrvaldab kohtu alla andmise staadiumis

süüdistusaktist kunstlikult ühe või teise kuriteo tunnuse, mille tagajärjel asja alluvus muutub. Asi, mis allub vandekohtule, tehakse alluvaks paranduspolitseikohtule, kus on palju kergem süüdimõistvat otsust saavutada. Kuigi see praktika on prantsuse protsessi teooria poolt hukka mõistetud, kestab see siiski edasi.

Peale prokuratuuri kirjeldatud funktsioonide kriminaalprotsessis etendab ta väga suurt osa ka tsiviilprotsessis.

Tsiviilasjus esineb Prantsuse prokuratuur kahes osas. Mõnikord esineb ta organina, kes annab oma arvamuse asja kohta, mistõttu teda prantsuse juriidilises keeles nimetatakse „liitunud pooleks". Sel juhul sünnib peavõistlus hageja ja kostja vahel, kes esitavad kohtule tõendid ja toovad ette oma põhjendid. Ainult peale poolte võistluse lõppu annab prokurör oma arvamuse kohtule. Selles protsessi osas kuulub prokurör taandamisele võrdseil aluseil kohtunikega.

Selles osas võib prokuratuur esineda omal algatusel, samuti ka seaduse nõudel. Kuid praktiliselt ei ole see prokuratuuri osa kaugeltki nii suur, kui see paistab teoreetiliselt. Enamasti seisneb prokuratuuri arvamus nõusoleku avaldamises ühe poole põhjenditega, kuna mõnikord prokurör piirdub mitte midagi ütleva lausega: „Ma usaldan kohtuniku mõistlikkust."

Kuid prokuratuur võib Prantsusmaal tsiviilasjus esineda samuti ka peapoolena. Sel juhtumil tegutseb prokurör ühesugustel alustel kõigi teiste hagejatega ja on riigi advokaadiks. Praktikas võtab see külg prokuratuuri töös enese alla võrdlemisi suure koha, kuid puudutab peaaegu eranditult asju, mis riivavad otseselt riigi fiskaalseid huve.

Prantsuse prokuratuuri iseloomustavaks iseärasuseks on tema laialdased kohused kohtute järelevalve alal ja tema osavõtt kohtute haldamise teostamisest.

1883. a. 30. apr. seadus koondas kohtuministri kätte „kohtuala valitsemise ja kohtuvõimu juhtimise". See seadus võimaldas kohtuministrile õiguse kohtutele ja nende esimeestele vastavaid korraldusi anda. Prokuratuuri ettekanded on üheks peamaterjaliks, mida kohtuminister selle õiguse teostamisel kasutab. Prokurör võtab osa kõigist kohtunike nõupidamistest küsimuste lahendamisel, mis puudutavad kohtu sisemise tegevuse korraldamist,

kusjuures ta neil juhtumeil kasutab hääleõigust võrdselt kohtunikega.

Mingi kohtuameti koha vabanemisel esitatakse selle koha kandidaadid kohtuministrile, mitte ainult vastava kohtu esimehe, vaid ka prokuröri poolt. Prokuratuur peab kõikide kohtunike isiklikke toimikuid, millesse on koondatud kõik selle või teise kohtuniku isiku ja töö kohta käivad teated. Nende materjalide põhjal esitavad kindralprokurörid kohtuministrile kohtunike atestatsioonid. Erilist tähtsust omab selles suhtes prokuratuuri aruanne vandekohtu istungjärkude kohta. Niisugused aruanded, mis kohtuministri korraldusega sisse seati juba 1853. a., sisaldavad mitte ainult sisukirjeldusi kohtuasjade kohta, mida on arutanud vandekohus aruandealuse istungjärgu jooksul, vaid ka istungjärgust osavõtnud kohtunike käitumise iseloomustuse.

Eriti selgesti ilmneb prokuratuuri võim rahukohtunike suhtes. Vabariigi prokuröridel on õigus nende juures revideerimisi ette võtta, nemad otsustavad ka puhkuse andmise rahukohtunikele, kestusega kuni ühe kuuni. Seega võtab prokuratuuri järelevalve kohtute ja kohtunike üle väga tihti otsese kohtunike prokuratuurist sõltuvuse iseloomu. Kuna kohtunike suhtes see sõltuvus on siiski enam-vähem varjatud, on kohtute abijõud (sekretärid, kohtukorraldajad, asjaajajad) prokuratuurile otseselt allutatud. Prokuratuur saab nende käest aruandeid, võtab vastu kaebusi nende tegevuse kohta, võib nendele noomitusi ja hoiatusi teha ning ette võtta nende tegevuse revideerimist; määramine neile kohtadele sõltub peamiselt prokuratuurist. Väga tähtsaid õigusi omab ka prokuratuur advokatuuri suhtes, kuid siin on tema volitused rohkem piiratud. Prantsuse prokuratuur on, nagu keskajalgi, vahendajaks valitsuse ja kohtuorganite vahel. Ta annab edasi ja kuulutab kohtutele uuesti väljaantavaid seadusi ning valitsuse korraldusi, prokuratuuri kaudu teostatakse sidet kohtuorganite ja haldusvõimu esindajate (prefektide jne.) vahel. Prokuratuur mängib suurt osa süüdimõistetute armuandmise ja karistatuse kustutamise küsimuste lahendamisel. Prokuröri arvamused niisuguste taotiste kohta omavad ühe või teise taotise suhtes otsustavat tähtsust. Väga suur on prokuröri osa ka nn. ekstraditsioonmenetluses, s. o. kurjategijate väljaandmise menetluse asjus.

Üldist järelevalvet haldusorganite üle prokuratuur Prantsusmaal ei teosta, kuid täidab real juhtumeil ise puht halduskohuseid. Niisugused kohused pannakse prokuratuurile peamiselt neil juhtumeil, kui valitsus ühe või teise halduskküsimuse lahendami-

sest poliitiliselt eriti on huvitatud. Nii peab näiteks isik, kes soovib välja anda ajakirja või ajalehte, andma kõigepealt erilise avalduse prokuratuurile ja esitama temale iga ajalehe või ajakirja numbri kahes eksemplaris. Samuti peavad eraõppeasutise avamise korral nende õppeasutiste organisaatorid andma avalduse nii maakonnaprefektile kui ka prokurörile.

Kriminaalprotsessi koodeksi projektid, mis olid läbivaatamisel Prantsuse parlamendis XIX sajandi 70—80-ndail aastail, nägid ette prokuratuuri voli tunduvat piiramist kriminaalprotsessis. Nende projektide autorid püüdsid järjekindlamalt kui kehtiv seadusandlus teostada poolte üheõigusluse põhimõtet protsessis ja viia prokuröri osa ainult süüdistava poole osani. Kuid need liberaalsed projektid ei leidnud kinnitamist ja Prantsuse prokuratuur on käesoleva ajani säilitanud kõik põhijooned, mis talle omal ajal anti Napoleon I poolt, kes prokuratuuris nägi võimsat tööriista oma absoluutse võimu kindlustamisel.

§ 5. Saksamaa prokuratuuri ajalugu.

XVII ja XVIII saj. tegutses mitmes Saksa riigis fiskaalide instituut, kelle ülesandeks oli peamiselt riigikassa huvide kaitse. Need fiskaalid võtsid kriminaal- ja tsiviilprotsessist osa vaid niivõrd, kuivõrd protsessi tulemusest olenesid riigi fiskaalsed huvid. See instituut ei leidnud laia arendamist. Alles ühenduses 1848. a. revolutsiooniga organiseeriti paljudes Saksa riikides (Preisimaal, Hannoveris, Hessenis, Braunschweigis, Oldenburgis jt.) prokuratuur.

Samuti kui Prantsusmaalgi, tõi kohtunike formaalse sõltumatuse põhimõtte väljakuulutamine enesega paratamatult kaasa tarviduse organi moodustamiseks, mille kaudu valitsus võiks avaldada oma mõju, rikkumata liiga toorelt ja ilmselt kohtunike sõltumatuse põhimõtet. 50-ndate aastate reaktsioon viis peaaegu kõikide 1848.—1849. a. revolutsiooni saavutuste likvideerimiseni, selle hulgas ka kohtukorralduse alal. Kohtukorralduse alal kodanlik-demokraatliku elemendi redutseerimine peaaegu nullini viis niikaugele, et tarvidus prokuratuuri kui kohtute erilise järelevalveorgani järele langes ära ja oli kuni Saksamaa 1877. a. üleriikliku kohtukorralduse määrustiku ja kriminaalprotsessi koodeksi ning vastavate aktide väljaandmiseni Austrias 1873. a. väga piiratud. Selle asemel aga arenes sel ajastul prokuratuuri organisatsiooni ja osa üle laialdane teoreetiline vaidlus, millest võtsid osa Saksamaa ja Austria tähtsamad kodanlik-juriidilise mõtte esindajad (Mittermayer, Planck, Holtzendorff, Glaser, Gneist, Schwartze, Bahr; John, Heinze, Keller, Sündelin jt.); ilmus terve kirjandus prokuratuuri üle, milles

domineerisid peamiselt liberaal-kodanlikud suunad. Enamik sellest teoreetilisest vaidlusest osavõtjaist oli selle vastu, et prokuratuurile antaks kohtu ja kohtunike üle niisugused järelevalvefunktsioonid, nagu oli antud prokuratuurile Prantsusmaal, oldi prokuratuuri monopoli vastu kriminaaljälitamise algatamises ja samuti selle vastu, et prokuratuurile antaks õigus otsustada kriminaalasjade algatamise küsimust tema enese äranägemisel (*Opportunitätsprinzip*). Enamik autoreid püsis arvamusel, et prokuratuur olgu ainult riikliku süüdistamise organiks kriminaalprotsessis, et prokuratuuri kõrval olgu ka eraisikutel õigus kriminaaljälitamist algatada, eriti kuriteost kannatanuil, ja et kriminaalasjade algatamisel juhindugu prokuratuur range seaduslikkuse põhimõttest (*Legalitätsprinzip*). Kui aga jõuti nende põhimõtete praktilise teostamiseni, viidi nad ellu kaugeltki mitte täiel määral.

Saksamaal organiseeriti prokuratuur 1877. a. 27. jaanuari kohtukorralduse seadustikuga. Tema volitused kriminaalprotsessi alal, millele tema tegevus peaaegu eranditult oligi koondatud, olid kindlaks määratud 1877. aasta kriminaalprotsessi koodeksiga. Need mõlemad seadused pandi maksma 1879. aastal. Nende seadusandlike aktidega kujundatud Saksa prokuratuuri organisatsioon peegeldas tolleaegse Saksa keisririigi föderatiivse korralduse iseärasusi. Määrates põhijoontes prokuratuuri korralduse ja funktsioonid, jätsid need seadusandlikud aktid terve rea küsimuste lahendamise üksikute liiduriikide seadusandlusele. Nii näit. Preisimaal anti keisririikliku seadusandluse täiendamiseks terve rida seadusandlikke ja ametkondlikke akte ja nimelt: 1879. a. 24. aprilli seadus uue kohtukorralduse määrustiku kehtimahakkamise kohta (selle seaduse IX jagu oli pühendatud prokuratuurile), juhendkiri prokuratuuri kantseleidele 3. aug. 1879. a., juhendkiri jaoskondade prokuröridele 28. aug. 1879. a. ja terve rida kohtuministri ringkirju ning korraldusi. Analoogilised seadusandlikud ja ametkondlikud korraldused anti ka teistes 17-s Saksa keisririigi koosseisu kuuluvas liiduriigis.

Põhjapanevad sätted, mis iseloomustavad prokuratuuri organisatsiooni *Reich*'i seadusandluse järgi, on järgmised: Prokuratuur asutati iga kohtu juurde, kuid lubatud oli ka ühe prokuratuuri sisseseadmine mitme kohtu jaoks. Kõrgema riigikohtu juures Leipzigis oli keisririigi ülemprokurör (*Oberreichsanwalt*) ja mitu keisririigi prokuröri (*Reichsanwälte*), kes tegutsesid tema abidena. Maakonna ülemkohtute ja maakonnakohtute juures olid riiklikud prokurörid (*Staatsanwälte*) ja lõppeks jaoskonnakohtutes jaoskonnaprokurörid (*Amtsanwälte*).

Keisririigi prokuratuuri liikmed määrati keisri poolt liidunõukogu ettepanekul ja nad allusid formaalselt riigikantslerile, faktiliselt aga kohtuministrile. Esimese ja teise kohtuastme prokuratuuri ametkond määrati igal pool vastava liiduriigi valitsuse poolt selle riigi kohtuministri ettepanekul, kes oli ka vastava liiduriigi kogu prokuratuuri süsteemi eesotsas. Keisririigi prokuratuuri nõudmised olid kõigi liiduriikide prokuratuuriorganitele kohuslikud ainult nende asjade suhtes, mis olid riigikohtu toimetuses.

Sel ajastul oli Saksamaal prokuratuuri põhiülesandeks kriminaalasjade algatamine ja süüdistuste toetamine kriminaalprotsessis. Erinevalt Prantsusmaast oli Saksamaal juurdlus sunduslikuks protsessi staadiumiks. Juurdlust

toimetati kas otseselt prokuröri või temale alluva politsei poolt. Asja edaspidine suund pärast juurdlust sõltus täielikult prokurörist. Kuigi seadus formaalselt läbi viis seaduslikkuse põhimõtte ja nõudis, et prokuratuur algataks kriminaalasja neil juhtumeil, kui tehakse kindlaks kuriteo koosseis, jättis seaduses olev klausel „kuivõrd selleks on olemas küllaldasi faktilisi aluseid" (kriminaalprotsessi koodeksi § 152) prokuratuurile siiski võimaluse algatada kriminaaljälitamist ainult neil juhtumeil, mil ta seda tarvilikuks pidas. Juurdluse materjali põhjal võis prokurör kas koostada süüdistusakti ja asja kohtule üle anda või eeluurimise toimetamist nõuda. Niisuguse uurimise toimetamine oli sunduslik asjus, mis allusid riigikohtule ja vandekohtule. Eeluurimist võis algatada ainult kindlaksmääratud isiku vastu.

Eeluurimise toimetamise ajal oli prokurör pooleks, samuti kui ka kaebealune, kellele oli lubatud eeluurimise algusest saadik evida kaitsjat. Prokurör võis uurijale oma nõudmised esitada ja avaldada kohtus protesti uurija poolt nende nõudmiste kohta tehtud määruste vastu. Kuid erinevalt kaebealusest võis prokurör igal ajal tutvuda asjas olevate materjalidega ja, faktiliselt muidugi, avaldada juurdlusele palju rohkem mõju kui kaebealune ja tema kaitsja. Juurdluse lõpetamisega anti asi üle prokurörile, kes seadis kokku kas süüdistusakti või arvamuse asja lõpetamise kohta ja andis asja üle sellele kohtule, kellele see allus. Ainult sellest kohtust sõltus lõplik küsimuse otsustamine asja lõpetamise või kaebealuse kohtu alla andmise üle.

Kohtuistungil esines prokurör süüdistajana, alludes ühes teiste kohtuistungist osavõtjate isikutega kohtu esimehe korraldavale võimule. Prokuröri loobumine süüdistusest ei olnud kohtule kohuslik. Kannatanu õigused saksa protsessis olid väga piiratud. Prokuröri keeldumise korral kannatanu kaebuse põhjal kriminaaljälitamist algatada võis viimane anda kaebuse kõrgemalseisvale prokurörile. Kui viimane kaebuse tagajärjeta jättis, võis kannatanu pöörduda ülemmaakohtu poole, kellest sõltus küsimuse lõplik lahendamine. Ülemmaakohtu määrus kriminaaljälitamise algatamise kohta oli prokurörile kohuslik.

Kuid see kannatanu niikuinii piiratud õigus oli ümbritsetud reast tingimustest, mis veel rohkem raskendasid selle teostamise võimalust. Kannatanu kaebus pidi tingimata olema alla kirjutatud advokaadi poolt. Kannatanu ei saanud isiklikult enese nimel niisugust kaebust esitada. Peale selle võis maakonna ülemkohus nõuda kaebajalt rahalise tagatise sissemaksmist kohtu enese poolt määratud suuruses. Kaebuse põhjendamatuks tunnistamise korral läks sissemakstud tagatis riigi tuludeks. Seepärast oli faktiline võimalus vaielda prokuratuuriga kriminaaljälitamise algatamise küsimuse üle ainult neil kannatanuil, kel oli küllaldaselt raha selle tagatise sissemaksmiseks. Prokuratuuril oli õigus kõigi kohtute otsuste ja määruste peale apellatsiooni ja revisjoni korras edasi kaevata.

Prokuratuuri osa tsiviilprotsessis oli Saksamaal äärmiselt piiratud: prokuratuur esines ainult sõlmitud abielude mitteseaduslikuks ja tühiseks tunnistamise, teguvõimetutele eestkostmise sisseseadmise ja maksujõuetuse korral konkursi määramise asjus. Keisririigi seadusandlus ei pannud

prokuröridele mingisuguseid kohtuvalitsemise funktsioone, kuid võimaldas üksikute liiduriikide seadusandlustele õiguse seda teha. Reas riikides olid niisugused funktsioonid sisse seatud prokuröri osavõtu näol kohtulikust distsiplinaar-menetlusest, kandidaatide katsetest tehnilistele ametikohtadele kohtus, aruannete esitamise näol kohtuministeeriumile kohtute tegevuse üle ja koguni prokuratuuri osavõtu näol ühes kohtuesimeestega mitmesuguste majanduslike ja rahanduslike küsimuste lahendamisel. Kuid otsest järelevalvet kohtunike üle Prantsuse eeskujul Saksamaa prokuratuur ei teostanud. Saksamaal pandi prokuratuurile ka kriminaalkohtu otsuste täitmine, mis eriti selgesti leidis väljendust Preisimaal, kus 1881. a. 16. märtsi seadusega anti kõik vanglad prokuratuuri otsesesse valitsemisse. Nagu Prantsusmaalgi, võttis ka Saksa prokuratuur tegevalt osa armuandmise taotiste lahendamisest.

Vaatamata Saksa prokuratuuri organisatsiooni ülalpool näidatud erinevustele Prantsusmaa prokuratuuri organisatsioonist oli prokuratuur tegelikult nii Saksamaal kui ka Prantsusmaal võimsaks valitsusorganiks, mille kaudu kohtute tegevuse suunda juhiti valitseva klassi huvides. Käesoleval ajal on prokuratuuri osa Saksamaal märksa suurenenud.

§ 6. Prokuratuur Inglismaal.

Inglismaa kohtusüsteemi, nagu ka kogu tema riikliku korralduse arenemine erines rea omapäraste iseärasustega Euroopa kontinentaalsete riikide omast. „Inglismaal," kirjutas Engels, „leidsid ennerevolutsiooniliste ja pealerevolutsiooniliste ametiasutiste katkematu olemasolu ja kompromiss suurmaapidajate ja kapitalistide vahel väljenduse kohtu pretsedentide katkestamatuses, samuti ka feodaalsete seadusandlike vormide aupaklikus alalhoius... Inglise õigus jätkab kapitalistliku ühiskonna majanduslike suhete väljendamist barbaarsel feodaalsel murrakul, mis vastab väljendatavale asjale niisama palju kui inglise õigekirjutus inglise lugemisele: „*Vous écrivez Londres et vous prononcez Constantinople*" (Te kirjutate London, kuid loete Konstantinoopol), ütles üks prantslane. Kuid selle eest osutub seesama inglise õigus ainukeseks, mis võltsimata rangelt säilitas ja ümber istutas Ameerikasse ja asumaadesse parema osa sellest isikuvabadusest, kohalikust omavalitsusest ja kindlustuse igasuguse võõra, peale kohtuliku, sissetungi vastu — lühidalt öeldes, neist vanagermaanlikest vabadustest, mis kontinendil absoluutsete monarhiate võimu all täielikult kadusid ja mida seniajani kusagil ei ole täiel määral tagasi võidetud[11]." Inglise korra ühe seesuguse omapärasuse iseärasusena esineb inglise kriminaalprotsessis järjekindel võistlevuse iseloom ja tema aluseks olev rahvaliku süüdistamise põhimõte.

---

[11] Engels, Lisandusi, lk. 286 ja 287.

Inglise protsess säilitas vanade germaanlaste tavadest iga kodaniku õiguse esineda kohtu ees süüdistajana. Inglise protsessuaalne teooria arvab, et neil juhtumeil, kui kriminaalasi algatatakse politsei või mõne teise riikliku organi poolt, tegutseb viimane samadel alustel, millistel antud juhtumil võiks tegutseda iga eraisik. Nagu allpool näeme, on viimase 30 aasta jooksul, ühenduses imperialismi arenemisega Inglismaal, praktika sellest teoreetilisest seisukohast kaugele läinud, kuid inglise teoorias ta säilib vankumatuna kuni käesoleva ajani.

Teiseks Inglise riikliku korralduse iseärasuseks oli see, et kohtuorganitele pandi terve rea niisuguste funktsioonide teostamine, millised Euroopa kontinendil teostusid haldusorganite poolt, näit. rahukohtunikele oli pandud niinimetatud rahu hoidmine, s. o. võitluse organiseerimine kuritegevuse vastu.

Need Inglise riikliku korralduse iseärasused ei soodustanud Inglismaal niisuguse keskvalitsuse tsentraliseeritud bürokraatliku organi kujunemist, nagu on Prantsuse eeskujul ülesehitatud prokuratuur. Kuid tarvidus nende funktsioonide teostamiseks, milliseid teostas kontinentaalsetes kodanlikes riikides prokuratuur, oli kahtlemata ka Inglismaal. Organiks, kes teatud määral asendas prokuratuuri, kujunes Inglismaal krooni peajuriskonsult, niinimetatud *general-attorney*. Algul nimetatav kuninga poolt, sai *general-attorney* XVIII saj. lõpul kabineti liikmeks, ja seepärast kujunes konstitutsiooniline tava, mille põhjal *general-attorney* „soovitatakse" kuningale peaministri poolt saadikutekoja liikmete seast ja lahkub ühes terve kabinetiga. *General-attorney* põhifunktsioonid sisaldusid tema parlamentlikus tegevuses. Ta esineb valitsuse nimel saadikutekojas ettekandjana kõigis juriidilise iseloomuga seaduseelnõudes ja annab valitsuse nimel vastuseid parlamendi liikmete küsimustele, mis puutuvad juriidilisse valdkonda. Ühtlasi on *general-attorney* ka kogu advokatuuri pea ja teostab tervet rida prokurörilise iseloomuga funktsioone.

Kaaluvaim autoriteet inglise õiguse alal, Blackestone, iseloomustas XVIII sajandi 60-ndail aastail *general-attorney* seesugust tegevust järgmiselt: „Objektidena otseseks jälitamiseks kuninga poolt, mida algatab ameti poolest tema isiklik *general-attorney*, ilmnevad niisugused erakordsed õiguserikkumised, mis eriti on sihitud tema valitsemise korratusse viimisele, mis viivad seda valitsemist hädaohtu või häirivad või kitsendavad teda tema kuninglike funktsioonide teostamisel[12]." Nende funktsioonide teostamisel kasutab *general-attorney* võrreldes erasüüdistajaga rida eesõigusi. Tal oli näit. õigus anda asju otseselt kohtule läbivaatamiseks, möödudes kohtu alla andmise organist, nn. suurest *jury*'st, kuid on täiesti arusaadav, et niisuguses korras võis algatada ainult üksikuid asju, mis evisid erandlikult suurt tähtsust. *General-attorney* esineb krooni esindajana ka tsiviilprotsessis. Tema abiks kõikide tema funktsioonide teostamisel on *general-solicitor*. Mingisuguseid kohalikke organeid *general-attorney*'l ei olnud. Koha peal teos-

[12] Kommentaar inglise õiguse kohta, I k., lk. 308.

tusid kriminaalasjade algatamise funktsioonid rahukohtunike kui rahuhoidjate poolt. Ürik rahukohtunike määramise kohta annab neile kuni käesoleva ajani voli hoida krahvkonna piires rahu, uurida kõiki seal toimepandud kuritegusid ja sellega ühenduses olevaid asjaolusid ning karistada kurjategijaid.

Kuid klassivõitluse teravnemine XIX saj. keskel, mis selgesti väljendus niinimetatud tšartistide 40-ndate aastate liikumises, viis Inglise kodanluse veendumusele kohapealsete riiklike sundorganite puudulikkuses Inglismaal. 1856. a. anti seadus politsei organiseerimise kohta krahvkondades. Selle seaduse järgi kujundati politsei organiseeritud ja hästi distsiplineeritud jõuna sõjaväelise korra alusel. Selle seaduse väljaandmisega läksid ka võitlemine kuritegevusega ja kuritegude selgitamine politsei kätte. Ühes sellega hakkas Londonis ikka suuremat ja suuremat tähtsust omandama varaameti *solicitor*'i amet[13]. See amet, mis loodi 1655. a., oli kuni 1842. aastani eranditult varaameti juriskonsuldi ametiks. 1842. a. määrati varaameti *solicitor* siseasjade ministri, välisasjade ministri, asumaade ja salanõukogu juriskonsuldiks, kuna 1877. a. määrati ta ka sõjaväevõimkonna ja admiraliteedi juriskonsuldiks. Kogu selle ajastu jooksul tõusis vahetpidamatult tema osa kriminaalprotsessis.

Alates XIX saj. 30-ndaist aastaist hakkasid rahukohtunikud politseid kohustama toetada kohtus süüdistust kõigil neil juhtumeil, kui erasüüdistaja tegevus kohtuniku arvates õigusemõistmise huve ei võinud rahuldada. Lihtsamais asjus andsid politseile tarvilikku abi nende süüdistamisfunktsioonides rahukohtunike *clarke*'id. Raskemail juhtumeil pöördusid kohaliku politsei juhtijad abisaamiseks siseasjade ministri poole. Mõnikord pöördusid sinna ka rahukohtunikud otseselt teadaannetega abinõude tarvituselevõtmise vajaduse üle süüdistuse kindlustamiseks ühes või teises asjas. Neil juhtumeil, kui siseasjade ministeerium seesugust avaldust tarvilikuks pidas, tegi ta vastava ülesande oma juriskonsuldile, kelleks oli 1842. a. alates varaameti *solicitor*. Seejuures küsis siseasjade ministeerium mõnikord *general-attorney* arvamust. Varaameti *solicitor*, saades niisuguse ülesande, juhtis politsei tegevust protsessi ettevalmistuses ja tegi ühele advokaatidest kohuseks toetada kohtus süüdistust.

Londoni keskkriminaalkohtus, kus tulid arutusele eriti suured asjad, tegi harilikult *general-attorney* advokaadi valiku süüdistuse toetamiseks niisuguseis asjus. Aeg-ajalt moodustus advokatuuris advokaatide ring, niinimetatud kuninga nõunikud, kelledele seda laadi ülesanded enamasti anti. Kõrvuti sellega, niiöelda riikliku süüdistusega, jätkas tegevust ka era- ja ühiskondliku süüdistuse süsteem.

Inglismaal olid väga levinud iga liiki seltsid, mis moodustati eriti süüdistamisfunktsioonide teostamiseks, näit. hobuste omanikud ühinesid hobustevarguse vastu võitlemise seltsiks, pangaomanikud organiseerisid seltsi võitlemiseks krediidiala õiguserikkumiste vastu jne. XIX saj. 50-ndail

---

[13] Mitte segada *general-solicitor*'iga, kes on *general-attorney* abiks.

aastail loeti Inglismaal üle 500 niisuguse kriminaaljälitamise seltsi. Advokaat, olles ühe eelnimetatud seltsi või erasüüdistaja poolt süüdistuse toetamiseks kohtusse kutsutud, võis esineda süüdistajana samadel alustel kui need advokaadid, kes olid kutsutud politsei varaameti *solicitor*'i või *general-attorney* poolt.

Kuni XIX saj. keskpaigani rahuldas see süsteem Inglise kodanlust enam-vähem. Bentham'i katse 1802. a. selle süsteemi kriitikaga välja astuda ja riikliku süüdistuse spetsiaalorganit nõuda, ei leidnud kellegi juures poolehoidu. Kuid tšartismi-liikumise tulipunktis hakkas end eriti teravalt tunda andma eri-süüdistusorgani puudumine ja tekkis mõte, et tarvis kõvendada kriminaalsurvet riikliku eri-süüdistusorgani näol. See küsimus tõsteti esmakordselt ametlikult üles 1845. a. kriminaalseadusandluse läbivaatamise komisjoni poolt.

Ometi võeti alles 1879. a. parlamendi poolt vastu seadus avaliku süüdistuse eriorgani organiseerimise kohta. See seadus ei muutnud kehtivas olukorras peaaegu midagi: kujundati uus avalike jälitamiste direktori amet, milline direktor määrati siseasjade ministri poolt, kuid töötas *general-attorney* otsesel juhtimisel.

Seadus, nagu see Inglismaal tihti juhtub, määras avalike jälitamiste direktori ülesanded, õigused ja kohustused ainult üldjoontes, jättes *general-attorney* hooleks lordkantsleri ja siseasjade ministri heakskiitmisel välja töötada reeglid, mis uuesti asutatud ameti ülesanded, õigused ja kohused lähemalt ära määravad. Need reeglid kinnitati 15. jaanuaril 1880. aastal ja panid avaliku jälitamiste direktorile kohustuse „astuda niisugustesse asjadesse, mida seniajani aeti varaameti *solicitor*'i poolt siseasjade ministri ettepanekul, samuti ka niisugustesse asjadesse, milliste õigeks otsustamiseks tavaline süüdistuse vorm ei ole tema arvates küllaldane".

Asjade ettevalmistus kuulamiseks, advokaadi valik ja instrueerimine süüdistuse toetamiseks kohtus pidid nagu varemgi teostuma varaameti *solicitor*'i poolt avalike jälitamiste direktori ülesandel.

Muudatus, mis selle reformiga varem eksisteerinud olukorda toodi, viis selleni, et siseasjade ministri ja tema abi osa ülesannete andmises varaameti *solicitor*'ile tema astumise kohta ühte või teise kriminaalasja hakkas teostama avalike jälitamiste direktor.

1880. a. hakkas valitsema Gladstone'i liberaalne kabinet, kes kohe tõstis üles küsimuse ebanormaalsetest vahekordadest avalike jälitamiste direktori ja varaameti *solicitor*'i vahel. Varaameti *solicitor* Steffenson andis 1883. a. selles küsimuses moodustatud erikomisjonile järgmised seletused:

„Mina leian, et avalike jälitamiste direktori valitsus sel kujul, nagu ta töötas, nagu ta on sunnitud töötama kehtiva süsteemi puhul, on viiendaks rattaks vankri all ja pidurdab ainult tööd. Paberid lähevad sir John Moll'i (avalike jälitamiste direktor) kätte, tema juurest tulevad üle minu kätte — mina teen nendega sedasama, mida tegin enne seda" (s. o. enne 1879. a. seadust) [14].

[14] „1884. a. parlamendi aktid", XXIII k., 4016. jagu, lk. 10.

Selle komisjoni töö tulemusena järgnes 1884. a. seadus, millega avalike jälitamiste direktori funktsioonid anti üle varaameti *solicitor*'ile; sellest ajast saadik hakati viimast nimetama ka avalike jälitamiste direktoriks. Sellele seadusele järgnesid ka reeglid, mis määrasid kindlaks avalike jälitamiste direktori ülesanded.

Kuivõrd vähe 1879. a. reform asjade faktilisele olukorrale mõju avaldas, võib otsustada arvude võrdlusest asjade kohta, mida toimetas varaameti *solicitor* enne 1879. a. reformi ja esimestel aastatel pärast seda. 1877. a. oli niisuguseid asju 318, 1878. a. — 375, 1879. a. — 459, 1880. a. — 581 (neist direktori algatusel 248) ja 1822. a. — 567 (direktori algatusel 238) [15]. Varaameti *solicitor* jätkas avalike jälitamiste direktori kohuste täitmist kuni 1908. aastani. Tema juures oli organiseeritud eriline kriminaalasjade valitsus, kuid sellest hoolimata olid kõige selle ajastu vältel avalike jälitamiste direktori funktsioonid tema töös teisejärgulised. Varaameti *solicitor*'i peaülesandeks jäid tema juriskonsultuuri kohused.

Alles 1908. a. seadusega lahutati uuesti avalike jälitamiste direktori ja varaameti *solicitor*'i ametid. Iseloomustav on see, et selle reformi viis läbi valitsuse eesotsas Asquith'iga, sellesama liberaalse partei juhiga, kes 25 aastat enne seda esitas parlamendile 1884. a. billi avalike jälitamiste direktori ja varaameti *solicitor*'i ametite liitmise kohta.

Ameerika professor Howard, kes pühendas eriuurimuse inglise kriminaalkohtule ja -protsessile, seletab 1908. a. reformi „valitsuse tegevuse hiigla suurenemisega ja täidesaatva võimu vägevuse kiire kasvuga, mis selle suurenemisega kaasas käis" [16].

Niisugune seletus, eriti kodanliku professori suust, on väga iseloomustav.

On teada, et Marx ja Engels kuni kapitalismi imperialistliku ajastuni osutasid Inglismaale ja Põhja-Ameerika Ühendriikidele kui kodanliku riigi erilisele tüübile, mis erineb sõjaväe kliki ja arenenud bürokraatliku ametkonna süsteemi puudumisega. „See (ühiskondlik. — Autorid) võim," kirjutas Engels, „võib olla väga väike, peagu nähtamatu veel klassivastuoludega arendamata ühiskondades ja kaugemates maakondades, nagu see ilmneb mõnikord kohati Ameerika Ühendriikides (pole tarvis unustada, nagu Lenin XXI k. lk. 75 eriti alla kriipsutas, et see on kirjutatud mitte hiljem XIX saj. 90-ndate aastate algusest. — S. G.). Kuid ta suureneb sel määral, kuidas suurenevad klassivastuolud riigis ... Vaadake kas või meie kaasaegsele Euroopale, kus klassivõitlus ja vallutamiste konkurents kruvisid avaliku võimu nii kõrgele, et ta ähvardab kogu ühiskonna ja riigi ära neelata [17]."

Avalike jälitamiste direktori ametikoha taastamine Inglismaal 1908. a. oli üheks sellise „avaliku võimu kruvimise" avalduseks.

---

[15] P. Howard, lk. 85, joonealune märk. 41.

[16] P. Howard, lk. 91.

[17] Engels, Perekonna tekkimine, lk. 164.

Peale Buuri sõda tegid imperialismi arenemine ja sellega seoses olev klassivõitluse teravnemine Inglismaal hiigelsuure hüppe edasi. Ühes sellega käis kõrvalekaldumatu täidesaatva võimu kõvendamise protsess. Pärast 1908. a. seadust hakkas inglise kriminaalprotsessis tähelepandavat osa mängima politseiga tihedalt seotud avalike jälitamiste direktor. See osa kasvas eriti pärast 1914.—1918. a. imperialistlikku sõda.

Rääkides sellest, et Marx eraldas omal ajal Inglismaad ja Ameerikat kui maid, kus imperialistlik ja bürokraatlik surve ei ilmne nii tähelepandavalt kui kontinentaalse Euroopa maades, kirjutas Lenin:

„Nüüd, 1917. aastal, esimese suure imperialistliku sõja ajastul, langeb see Marxi kitsendus ära. Nii Inglismaa kui ka Ameerika, terves maailmas suuremad ja viimased „vabaduste" esindajad anglosakside sõjaväelikki bürokratismi puudumise mõttes, libisesid täielikult üldeuroopalisse porisesse, verisesse, kõike enesele allutavate, kõike enesega mahasuruvate bürokraatlik-sõjaväeliste asutiste sohu[18]."

Avalike jälitamiste direktsioon Inglismaal on pealesõjaaegsel perioodil üheks selliseks bürokraatlikuks asutiseks. Avalike jälitamiste direktori osa tõusis tunduvamalt, kui seda näitavad arvud tema tegevusest, kuigi ka need tõusevad pidevalt.

	Asjade arv, milles avalike jälitamiste direktor süüdistust toetas (10 a. jooksul)	Teatiste ja avaldiste arv kuritegude kohta, mis lahendatud avalike jälitamiste direktori poolt (peale arvu, mis näidatud eelmises lahtris) 10 a. jooksul.
1887.—1896. a. ...	1471	6757
1897.—1906, a. ...	4764	7442
1907.—1917. a. ...	6193	10920
(1915. a. kohta andmeid ei ole)		
1918.—1927. a. ...	7560	15925

Avalike jälitamiste direktori õigused ja kohused kuni käesoleva ajani on kindlaks määratud 1886. a. 25. jaanuari reeglitega, mis välja töötatud 1884. a. seaduse alusel *general-attorney* poolt ja kinnitatud lordkantsleri ja siseasjade ministri poolt.

Kokkukõlas nende reeglitega on direktor kohustatud toimetama jälitamisi järgnevail juhtumeil:

1) kui kuriteo eest ähvardab surmanuhtlus (s. o. ettekavatsetud tapmise, riigireetmise, meriröövi asjus ja diversionistlike

[18] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 395.

aktide eest dokkides, sõjalaevadel, sõja- ja mereväe varustusladudes);

2) kui kuritegu kuulub nende hulka, mille järgi kuni käesoleva ajani toimetati jälitamist varaameti *solicitor*'i poolt;

3) kui temale ette pannakse toimetada jälitamist *general-attorney* või mõne ministri poolt;

4) kui direktor leiab, et kuritegu ise või asjaolud, millistel see on toimunud, on seda laadi, et ühiskondlik huvi nõuab antud kuriteo jälitamist ja et asja keerukuse tõttu või muil kaalutlusil on vajalik avalike jälitamiste direktori osavõtt kurjategija tõhusaks jälitamiseks.

1908. a. seadus volitas peale selle direktorit võtma enese peale süüdistuse toetamist igas asjas, mis algatatud erasüüdistaja poolt. Rida üksikuid seadusi andis avalike jälitamiste direktorile erilised õigused asjade üksikute liikide algatamisel. Nii näiteks väidet selle kohta, et keegi on tavaline kurjategija, võib süüdistusakti sisse võtta ainult avalike jälitamiste direktori loal [19].

Avalike jälitamiste direktor mängib suurt osa kriminaalapellatsioonikohtu tegevuses, kes arutab kaebusi assiiside ja kvartaalsessioonide otsuste peale, mis on tehtud vandemeeste osavõtul. Samuti kui avalike jälitamiste direktor ise, nii ka tema abid esinevad ise kohtus harva. Enamikul juhtumeil piirdub nende osa protsessi ettevalmistamisega, advokaadi kutsumisega süüdistuse toetamiseks kohtus ja nendele instruktsioonide andmisega. Kuid põhjapanevat ja otsustavat tähtsust avalike jälitamiste direktori tegevuses evib tema tegevus kriminaalasjade algstaadiumis. Avalike jälitamiste direktor on väga tihedalt seotud politseiga, kes on saanud mõnel viimasel aastakümnel Inglismaal tõeliseks eeluurimisorganiks. Avalike jälitamiste direktor võib anda politseile eeskirju ühe või teise asja uurimise algatamiseks. Politseiasutiste ülemad on kohustatud teatama direktorile kõigist nende poolt avastatud kuritegudest, mis võivad enestega kaasa tuua surmanuhtluse, samuti ka neist kuritegudest, mis küll ei too kaasa surmanuhtluse rakendamist, kuid oma tähtsuse poolest väärivad

---

[19] Kokkukõlas 1908. a. kuritegude vältimise seadusega toob kellegi tunnistamine tavaliseks kurjategijaks süüdimõistetu suhtes peale tavalise karistuse eriliste julgeolekuabinõude rakendamise.

direktori tähelepanu. Direktor on õigustatud nõudma kõikidelt politseiorganitelt, *coroner*'idelt ja summaarse õiguse mõistmise kohtutelt niihästi informatsiooni iga asja kohta, mis on nende organite toimetusel, kui ka temale asja algmaterjalide saatmist. Juurdlemisprotsessis on direktoril isiklikult, samuti ka oma abide kaudu õigus politseile juhendeid anda ja nende juurdlemistegevust kontrollida.

Valitsuse komisjon, mis kujundati 1929. a. politsei tegevuse uurimiseks, iseloomustab oma aruandes direktori ja politsei vahekordi järgmiselt: „Kõik meie poolt selles asjas kogutud andmed tõendavad, et vahekorrad politsei ja avalike jälitamiste direktori vahel on südamlikud ja efektiivsed. Mitte kellegi poolt ei tulnud avaldusi vastupidise sisuga, mis oleksid ükskõik missugusel määral eitanud nende organite rahuldavat koostööd, mis kindlustatud kehtiva organisatsiooniga [20]." Niiviisi, kuigi avalike jälitamiste direktori ametkond koosneb praegusel ajal kokku 45 inimesest, nende seas 6 direktoriabi, ja kuigi ta ei evi oma organeid koha peal ja statistiliste andmete põhjal mängib ainult teisejärgulist osa kriminaalprotsessis, on avalike jälitamiste direktor, kes on faktiliselt võimsa Inglise politsei juurdlemistegevuse juhiks, Inglise riikliku sunniaparaadi töös siiski väga tähelepandav tegur.

Kõrgemaks prokuratuurivõimu esindajaks Inglismaal on, nii nagu avalike jälitamiste direktori ameti kujundamisenigi, *general-attorney*. Tema juhib kogu avalike jälitamiste direktsiooni tööd ja kontrollib tema tegevust. Ta on õigustatud ette kirjutama direktorile või, kui ta seda tarvilikuks peab, igale *solicitor*'ile Inglismaal, algatada süüdistust igas asjas. Tal on ka õigus lõpetada iga asja, kuigi see oli algatatud kas või erasüüdistaja poolt. Tema loast sõltub võimalus kriminaalapellatsioonikohtu otsuse peale edasi kaevata lordide kotta. Viimaste aastate seadusandlus suurendas *general-attorney* volitusi veel rohkem. Nii näit. 1927. a. seaduse „Tööstuslikest konfliktidest ja *trade-union*'idest" järgi, mis vastu võeti 1926. a. üldstreigi järel, on antud *general-attorney*'le õigus tõsta kohtu ees üles ametiühingute varade kohtuliku keelu alla panemise küsimus, kui neid varasid *general-attorney* arvamuse järgi kasutatakse nimetatud seaduse vastasteks eesmärkideks.

---

[20] Howard, lk. 109.

General-attorney'st sõltub järelikult tunnustada iga streik seadusvastaseks ja vastava ametiühingu varade aresti alla panekuga seda maha suruda. Sel viisil oskas Inglise kodanlus praegusel ajal luua enesele ilma sajandite jooksul moodustunud kriminaaljustiitsi põhjaliku murdmiseta väga võimsa aparaadi, mis kindlustab kriminaaljälitamise kõrget efektiivsust.

§ 7. Prokuratuur Ameerika Ühendriikides.

Prokuratuur Ameerika Ühendriikides jaguneb kaheks iseseisvaks, teineteisega seondamatuks haruks. Ühelt poolt on olemas föderaalne prokuratuur, mis on ehitatud valju tsentralisatsiooni põhimõtteil ja mis allub otseselt Põhja-Ameerika Ühendriikide presidendile, ning teiselt poolt tegutsevad üksikutes osariikides mitmesuguste nimetuste all kohalikud prokuratuuriorganid, mis ei ole seotud föderaalse prokuratuuriga.

Föderaalse prokuratuuri arenemine algas 1789. a. seadusega. Selle seadusega kujundati *general-attorney* amet, kellele tehti ülesandeks „jälitamine ja kõikide Ühendriikidesse puutuda võivate kohtuprotsesside läbiviimine Põhja-Ameerika Ühendriikide ülemkohtus". Temale usaldati ka juriskonsuldi funktsioonid föderaalse valitsuse juures. Kui võrrelda seda Ühendriikide *general-attorney* volituste iseloomu eespool toodud Inglismaa *general-attorney* osa iseloomustusega, mis antud Blackstone'i poolt ja käib umbes sama ajastu tähelepandavat poliitilist osa. See amet usaldati teise ameti kõrval mõnele advokaadile, kes ei lakanud tegelemast erapraktikaga.

Kuni XIX saj. keskpaigani ei mänginud Ühendriikide *general-attorney* tähelepandavat poliitilist osa. See amet usaldati teise ameti kõrval mõnele advokaadile, kes ei lakanud tegelemast erapraktikaga.

General-attorney võis nimetada enesele abiks Ühendriikide huve puudutavate kohtuasjade läbiviimiseks kohalikes kohtuorganites ringkonna *attorney*'sid. Alles 1861. a. anti seadus, mis määras ringkonna *attorney*'de otsese ja vahetu alluvuse Ühendriikide *general-attorney*'le. Rida järgnevaid seadusi suurendas ikka rohkem ja rohkem föderaalse prokuratuuri osa, mis praegusel ajal on muutunud võimsaks haldus-kohtulikuks aparaadiks.

Föderaalse prokuratuuri eesotsas seisab *general-attorney*, kes määratakse presidendi poolt senati nõusolekul; ringkonna *attorney*'d määratakse samuti presidendi poolt *general-attorney* ettepanekul. Üldine isikute arv, kes allusid Ühendriikides 1929. a. *general-attorney*'le, oli 5100 inimest. *General-attorney* on kohtudepartemangu eesotsas, mis on faktiliselt Ühendriikide kohtu-

ministeerium. Selle departemangu juures on eri osakond kriminaaljälitamisteks, mis kujutab enesest võimsat kriminaaljälitamise aparaati.

Kõiki kriminaalasju, mis alluvad föderaalkohtutele, võib algatada ainult Ühendriikide prokuratuuri poolt, kusjuures temale kuulub täiesti piiramata vabadus nende asjade algatamiseks ja lõpetamiseks. *General-attorney* korralduses seisev võimas jälitamisaparaat annab temale võimaluse seda õigust praktikas laialt realiseerida. Peale selle teostab föderaalne prokuratuur suurel määral ka kohtulikke haldusfunktsioone. Kõik kohtuala ametikohtadele nimetamised föderaalseis kohtuis toimetatakse *general-attorney* ettepanekul, tema kätte tuleb ka kogu aruandlus nende kohtute tegevuse kohta ja tema esitab valitsusele üldise aruande.

Täiesti teisiti on ehitatud prokuratuur üksikuis osariikides. Loendatakse kuni 50 erisugust nimetust prokuratuuriametile ja kuni 1300 statuuti, mis määravad nende ülesanded ainult kriminaalprotsessi alal. Kuid peale selle pannakse üksikute osariikide seadusandlusega nende osariikide prokuratuuridele väga mitmekesised järelevalve- ja puht haldusfunktsioonid. Väga tihti mängivad kohalikud *attorney*'d suurt osa tööstuslike konfliktide reguleerimisel, pankade tegevuse järelevalvel ja koguni niisugustes näilikult pisiküsimustes, nagu teede seisukorra järelevalve, invaliidide mahutamine vastavaisse asutistesse jne.

Suur erinevus on ka üksikute osariikide kohalike prokuratuuriorganite organisatsioonilises struktuuris. Enamikus osariikides on osariigi *general-attorney* ja krahvkonna *attorney* (krahvkond on osariikide halduspoliitiline alajaotus). Enamikus osariikides on krahvkonna *attorney*'d oma tegevuses peaaegu täiesti sõltumatud *general-attorney*'st. 38 osariigis täidetakse *general-attorney* amet otseste valimiste teel, teistes osariikides kuberneri nimetamisel. Seal, kus *general-attorney* valitakse, kõigub tema volituste kestus kahest kuni nelja aastani. Samal viisil valitakse ka krahvkondade ja linnade *attorney*'d.

Seaduslikkuse kõvendamiseks 1933. a. moodustatud valitsuse komisjon iseloomustas järgmiselt olukorda, mis oli kujunenud kohtadel ühenduses kohalike prokuratuuriorganite valitavusega ja detsentraliseerimisega: „On üldiselt teada, et side prokuröri tegevuse ja poliitika vahel on süüdistajale needuseks. On olemas tihe

seos altkäemaksu võtvate kohalike poliitiliste organisatsioonide ja kurjategijate organisatsioonide vahel. Esimesed kasutavad ära teisi, teised aga organiseerivad seaduste rikkumisi ja patu salaurkaid. Vahendid valimiskampaania jaoks ammutatakse ilmselt kuritegelikest allikaist. Tavaliselt ei jõua need asjad kohtuni. Kohalikud ostetavad poliitilised tegelased lepivad alati omavahel kokku nii, et hoida eneste käes avaliku süüdistaja ametit, kui aga see neil korda ei lähe, siis nii, et teha tema avaldusi jõuetuks [21]."

Eredad näited seesugusest olukorrast paljastati tuntud reaktsioonilise organisatsiooni „Tammany-Hall" liidri James Haynes'i kohtuprotsessil, mida arutati New Yorgi osariigi ülemkohtus 1938. a. augustis. Selle asja arutamisel tehti kindlaks, et kellegi Dodge'i attorney-ametisse valimiste organiseerimiseks hankis Haynes raha bandiitide salga peamehelt Schulz'ilt. „Tuhandeid nende bandiitide poolt ülesostetud isikuid," ütles süüdistaja Dewoy oma süüdistuskõnes Haynes'i asjas, „hääletas valimispäeval hommikust ööni palju kordi. Sel viisil läks bandiitidel korda läbi viia oma kandidaati [22]."

Niisuguseid juhtumeid avastatakse kohtu ees väga harva, kuid faktiliselt olukord, mis ilmnes Haynes'i protsessil, kujutab enesest tavalist nähtust prokuröride valimistel Ühendriikides.

See näide on eredaks illustratsiooniks sellele kapitalismi tingimustes toimuvate valimiste õigele iseloomustusele, millise andis sms Stalin oma kõnes Stalini valimisringkonnas valimiseelsel koosolekul Moskvas: „Üldised valimised toimuvad ka üksikuis kapitalistlikes, niinimetatud demokraatlikes maades. Kuid missuguses olukorras toimuvad seal valimised? Klasside kokkupõrgete olukorras, klassivaenu olukorras, kapitalistide, mõisnike, pankurite ja teiste kapitalismi haide poolt valijatele avaldatava surve olukorras. Niisuguseid valimisi, kuigi nad on üldised, võrdsed, salajased ja otsesed, ei saa nimetada täiesti vabadeks ja täiesti demokraatlikeks valimisteks [23]."

---

[21] Mainitud komisjoni tööd. Tsiteeritud Ljublinski järgi, lk. 161—162.

[22] „Pravda" 21. augustist 1938. a.

[23] Stalin, Moskva linna Stalini valimisringkonna valimiseelsel koosolekul peetud kõne, lk. 8—9.

§ 8. Prokuratuur Venemaal.

Nagu teisteski maades, on ka Venemaal prokuratuuri tekkimine ja arenemine ühenduses absolutismi arenemisega. Prokuratuur tekkis Venemaal Peeter I ajal. Murdes sajanditega seisma jäänud Moskva elu kopitanud korda ja pidades otsustavat võitlust enese kätte enamiku riigiameteid haaranud bojaaride röövimiste ja suurearvuliste kuritarvituste vastu, — puudus Peetril niisugune organ, kes oleks võinud teostada alatist süstemaatilist järelevalvet kohalike võimuorganite tegevuse üle. Seesuguse organi eeskuju evis Peeter ühelt poolt Rootsi fiskalaadis ja teiselt poolt Prantsuse prokuratuuris.

19. juulil 1707. a. Pariisis oleku ajal viibis Peeter Pariisi parlamendi pidulikul koosolekul, kus prokuratuuri nimel esinenud *avocat-général* de Lamoignon pidas laialdase kõne, milles ta peale selle konkreetse asja, mis tol päeval parlamendis läbivaatamisel oli, puudutas ka Prantsuse kohtu tegevuse organisatsiooni üldse ja prokuratuuri eraldi.

Peeter kasutas need mõlemad eeskujud ära. 1711. a. 23. veebruari ukaasiga asutati senat kui kohtu ja haldusvõimu kõrgem organ riigis, kuid juba sama aasta 2. märtsil kirjutati senatile ette „kõigis asjus sisse seada fiskaalid". 1711. aasta 5. märtsi ukaasiga määrati fiskalaadi organisatsiooniline struktuur, mis koosnes kolmest hierarhilisest astmest ülemfiskaaliga eesotsas.

Rea järgnevate seaduste ja instruktsioonidega (11. augustist 1711. a., 17. märtsist 1714. a., 25. aprillist 1725. a. jt.) määrati kindlaks fiskaalide kohused ja nende töö meetod.

Ülemfiskaalile, keda nimetati ka riigi fiskaaliks, pandi järelevalve kogu valitsuse organite üle. Tema juures asusid neli abi, nendest kaks pidid tingimata olema määratud kaupmeeskonna hulgast. Peetri poolt loodud kolleegiumide juures olid eri fiskaalid; koha peal asusid provintsiaalfiskaalid provintsides, linnafiskaalid linnades. Ülemfiskaal allus esialgselt senatile, kuid 1719. a. alates justiitskolleegiumile. Kõik teised fiskaalid allusid ülemfiskaalile. Iseloomustav on see, et luues fiskaalide ametid, püüdis Peeter ületada tolleaegseid seisuslikke eelarvamusi. Tehes senatile ülesandeks leida ülemfiskaali kandidaati, pani Peeter ette

„valida tark ja heasüdamlik inimene, ükskõik missugusesse seisusse ta kuulub“ [24]. Tasu maksti fiskaalidele mahaarvamiste näol nende kaebuste põhjal sissenõutud trahvidest. Esialgselt määrati fiskaali kasuks pool trahvist, pärastpoole vähendati see mahaarvamine veerandini.

Fiskaalidele oli pandud salajane järelevalve kõigi ametiisikute tegevuse üle, võitlus ametialaliste kuritegude, enamikus altkäemaksu võtmise ja riigivarguste vastu, ja „kõikide tummade asjade karistamine“, s. o. niisuguste asjade, kus ei olnud kaebajat.

Fiskaalide tegevus seisneb igasuguste kaebuste ja teiste teadete kogumises ja altkäemaksuvõtjate, riigivaraste ning teiste kurjategijate paljastamises kõrgemalseisvate võimuorganite ees.

Eriti eredaid näiteid fiskalaadi tegevuse kohta andis järjekorras kolmas ülemfiskaal — Nesterov. Arendades erakordselt energilist tegevust, paljastas Nesterov terve rea suursuguseimate bojaaride kisendavaid kuritegevusi, näiteks Siberi kuberneri vürst Matvei Gagarini omi, kuid lõppeks paljastati ta ise altkäemaksu võtmises ja hukati 1722. a.

Salajase fiskaalse järelevalve süsteem, mis oli kõlblik mõningate kuritarvituste avastamiseks, tundus olevat mittekõlblik süstemaatiliseks valvamiseks seaduste täitmiste üle. Esimeses järjekorras tekkis tarvidus organi loomise järele, mis oleks võinud järelevalvet teostada senati enese tegevuse üle. Senaatorid vanade bojaaride hulgast suhtusid oma kohustesse hooletult ja asi läks senatis mõnikord kuni avaliku märatsemiseni. 1721. a. oli Peeter sunnitud senatis sisse seadma kaardiväe staabiohvitseride valve, kes oli kohustatud jälgima senaatorite käitumist. Kui mõni senaator oma kohustustest üle astus, pidi valveohvitser talle kolm korda tema kohust meelde tuletama, vastupanu korral aga Peetrile enesele teatama. Senaatori „ebaviisaka käitumise“ korral oli valveohvitser volitatud niisugust senaatorit arreteerima ja teda kindlusse viima.

Kuid et valvelolevad kaardiväe staabiohvitserid võisid küll valvata välise korra üle senatis, aga ei jõudnud teostada järelevalvet tema sisulise tegevuse üle, siis käskis Peeter 1722. a.

---

[24] VSTK, nr. 2331.

12. jaanuari ukaasiga: „Senati juures olgu kindralprokurör ja ülemprokurör, samuti igas kolleegiumis üks prokurör, kes peavad raporteerima kindralprokurörile [25].“ Kindralprokuröriks määrati Peetri armualune Jagužinski.

Sama aasta 18. jaanuari ukaasiga asutati prokuröriametid provintsides [26]. Prokuröridele pandi nende peakohustustena avaliku ja süstemaatilise järelevalve teostamine nende asutiste tegevuse üle, milliste juures nad asusid. Prokurör oli kohustatud kuulutama tema valve all olevale organile tsaari ukaase ja jälgima neid. Mittetäitmise korral pidi prokurör vastavale ametnikule ukaasi täitmise tarvidust meelde tuletama, kui aga ka see meeldetuletus osutus tagajärjetuks, esitama protesti.

Peeter omistas erilist tähelepanu võitlusele bürokratismi vastu; ta nõudis prokuröridelt selle järele valvamist, et „asju ei lahendataks ainult laual, vaid et ukaase täidetaks teo enesega“. Nõudes prokuröridelt nende järelevalve-funktsioonide energilist teostamist, seletas Peeter, et „parem eksida kaebusega kui vaikimisega“, kuid hoiatas samal ajal, et põhjendamata protestide süstemaatilise esitamise eest langevad prokurörid karistuse alla, aga sihiliku valesüüdistuste tõstmise eest kellegi vastu langeb süüdlane sama karistuse alla, missuguse alla oleks langenud tema poolt laimatud isik, kui viimase vastu tõstetud süüdistus oleks olnud õiglane.

Niiviisi oli Peetri ajal prokuröride põhikohuseks nende järelevalve-kohustus seaduste täitmiste üle kesk- ja kohalike võimuorganite poolt. Mingisuguseid erilisi funktsioone kriminaalprotsessi alal peale seadusi rikkuvate ametiisikute vastutusele võtmise prokuröri peale ei pandud.

Üldises ametnikkonna hierarhilises süsteemis olid prokurörid Peetri ajal kõrgesse seisundisse seatud. Kindralprokurör oli allutatud otseselt Peetrile ja allus kohtulikult ainult temale. „See ametnik,“ ütles Peeter kindralprokuröri kohta, „on nagu meie silm ja volinik riigiasjus [27].“

Kohalikud prokurörid allusid ainult kindralprokurörile ja kohtulikult ainult senatile. Säilinud fiskalaadi süsteem allutati prokuratuurile. Prokuratuurile anti ka üle Peetri poolt noorte

[25] VSTK, nr. 3877.
[26] Sealsamas, nr. 3880.
[27] Sealsamas, nr. 3979, p. 11.

meeste riigiteenistuse jaoks ettevalmistamiseks asutatud „titulaarjunkrute koolid".

Peetri mõtte kohaselt pidi prokuratuur üldises riigivalitsemise süsteemis väga suurt kohta täitma. Kuid kolme aasta jooksul, mis möödusid prokuratuuri organiseerimise momendist kuni Peetri surmani, ei jõudnud see organ veel tugevneda ja oma tegevust arendada. Peetri lähemate järeltulijate ajal jõudis prokuratuur lagunemiseni. Anna Joannovna manifestis 20. oktoobrist 1730. a. mainitakse prokuröriameti kohta, et „kelle poolt see ametnik on pärast meie onu ning tsaari surma ära muudetud ja kõrvaldatud, seda meie ei tea". Selle manifestiga seati prokuratuuri järelevalve endistel alustel uuesti jalule. Kuid see jaluleseadmine jäi paberile. 1731. a. määrati Jagužinski, kes oli Peetri ajast saadik kindralprokuröri kohal, saadikuks Berliini, hoides alal puhtnominaalselt kindralprokuröri nimetuse; mingisugust asetäitjat temale ei määratud. Prokurörid jätkasid tegevust siin ja seal kohtadel, kuid prokuratuuri keskorgani puudumisel ei saanud nende tegevus kuigi suurt olulist tähtsust omada.

Prokuratuur seati faktiliselt uuesti jalule veidi muudetud kujul alles Katariina II ajal. Kindralprokuröri ametisse sai Katariina II ajal üks tema kõige lähematest inimestest — vürst Vjazemski, kes oli selles ametis 1764. kuni 1793. aastani. Tema isikus oli koondatud peaaegu kõik riiklik võim sisehalduse alal. „Temast kerkib," kirjutas üks tähtsamaid vene riigiõiguse uurijaid professor Gradovski, „avar kindralprokuröri võim, kui rahanduse, riigimajanduse ja sisehalduse peajuhi võim, säilitades seejuures enese kui kohtu alal seaduste järelevalvaja tähtsuse. Ta ühendas enese isikus rahandus-, siseasjade ja kohtuministri ameti, algul senatis, hiljem aga ka üksikutes asutistes väljaspool senatit [28]."

Puht prokuratuuri funktsioonid sulasid selles väga mitmesuguste kindralprokuröri poolt täidetavate halduskohuste meres.

Kui vürst Vjazemski isikus prokuratuuri keskvalitsus saavutas Katariina ajal erandliku võimsuse, siis vastupidi prokuratuuri kohalikud organid kaotasid tunduval määral selle iseseisvate, kohalikest võimuorganitest sõltumata seaduse järelevalvajate tähtsuse, mille neile andis Peetri seadusandlus, ja sattusid

---

[28] Gradovski, lk. 209.

sõltuvusse kohaliku haldurkonna kõrgematest esindajatest. Juba 21. aprillil 1764. a. antud „Juhendis kuberneridele" oli viimastele pandud kõrgem järelevalve seaduste täitmise üle kubermangu piirides, õigusemõistmise kindlustamine, kuritarvituste vältimine, s. o. kõik need funktsioonid, mis olid prokuröril. Kuivõrd kuberneri korralduses oli võimas kubermangu haldusaparaat, niivõrd oli kuberneril loomulikult palju suurem võimalus nende funktsioonide täitmiseks kui prokuröril.

1775. aasta 7. novembri seadusega kohaliku valitsuse organiseerimisest kubermangudes anti kohalikele prokuratuuriorganitele uus organisatsioon. Kubermangu prokuratuuri juures loodi strjaptšide amet (prokuröri abid kohtualal. — Tõlk. märk.), millisel ametil oli mingisugune sarnasus kindraladvokaadi ametiga Prantsusmaal. Nende kohused seisnesid kohtuasjade ajamises. Samal ajal olid strjaptšid omamoodi juriskonsultideks prokuröri juures. Kuigi strjaptšid allusid prokurörile, oli nendele siiski kindlustatud teatud osa sõltumatust. Seadus käsitas prokuratuuri gruppi, mis koosnes prokurörist ja kahest strjaptšist, kui mingit tervikut: „eeldatakse, et nad kõik kolm räägivad ühe suuga".

Kreisides (maakondades. — Tõlk. märk.) olid kreisi strjaptšid allutatud kubermangu prokurörile. Prokurörid määrati senati poolt kindralprokuröri ettepanekul, strjaptšid määrati samuti senati poolt, kuid kriminaal- ja tsiviilkohtupalati ettepanekul, kuna kreisi strjaptšid määrati otseselt kubermanguvalitsuse poolt.

Prokuratuurile pandi kahesugused funktsioonid. Ühelt poolt pidid prokurörid nagu ennegi valvama seaduste täpse täitmise üle kohalike võimuorganite poolt; kuid see nende funktsioon oli tähtsal määral tühistatud sellega, et needsamad kohused olid pandud ka kubernerile ja et prokurörid pidid oma protestid saatma mitte keskvalitsuse organitele, nagu see sündis Peetri-aegse seadusandluse järgi, vaid kubermanguvalitsusele.

Praktikas muutus see järelevalve rõhuvas enamikus juhtumeist puht formaalsuseks. Prokurörile tulid läbivaatamiseks kõigi kubermangu ametiasutiste „žurnaalid" [29], milledele prokurör tegi oma märkuse: „tšital", s. o. „lugenud". Kuid seegi paistis tsaari-

[29] s. t. istungite protokollid.

Venemaa ennereformiaegsetele prokuröridele ülemääraselt koormava kohustusena ja tarvitusele võeti palju lühem resolutsioon: „tšjol". Selleks, et kontrollida prokurörile saadetavais žurnaalides sisalduvate määruste seaduslikkust, oli tarvis tutvuda mitte ainult määruste eneste tekstiga, vaid ka kõigi materjalidega neis asjus, milliste kohta need määrused olid tehtud. See oli faktiliselt võimatu ja selle ajastu prokurörid ei püüdnudki seda. Prokuröri kuju, mis on kirjeldatud Gogol'i poolt teoses „Surnud hinged", annab õige vastupeegelduse sellest, mis oli tegelikkuses.

Teiselt poolt oli prokurörile pandud kohustus osa võtta kriminaal- ja tsiviilprotsessidest, mida teostati strjaptšide kaudu. Kokkukõlas Kubermangude asutamise seaduse § 406 p. 4 ja 5 lasus prokuratuuril kohustus strjaptšide kaudu algatada ja ajada ametialalisi kuriteoasju, mis ühenduses riigikassa huvidega, niinimetatud tummi kriminaalasju, s. o. niisuguseid, kus ei olnud kannatanut, ja tsiviilasju, mis vajasid valitsuse kaitset, näiteks alaealiste asjad, kel ei olnud eestkostjat, jne. Seadus otseselt keelas prokuröridel ja strjaptšidel segada endid asjusse, mis ei kuulunud neisse liikidesse.

Prokuröri osavõtt protsessist avaldus asja algatamises, õiguses viibida juurdluse kõikide toimingute juures, kirjalike arvamuste andmises kohtule ja õiguses anda kohtu määruste ja otsuste peale proteste. Kuid tegelikkuses oli ka see külg prokuratuuri tegevusest kohaliku haldurkonna poolt ilmetuks tehtud. Mitte ühtegi asja selle või teise ametniku ametialalise kuriteo kohta ei saanud prokurör algatada ilma kuberneri sanktsioonita. Eriti tõsiste asjade juurdlus usaldati harilikult kuberneride juures olevaile erilistele käsundusametnikele, kes loomulikult arvestasid palju rohkem kuberneri juhendeid kui prokuratuuri ettepanekuid. Kubernerile läksid kinnitamiseks kubermangu kohtuasutiste otsused ja määrused. Nii osutus prokuröri osa väga teisejärguliseks ja ta muutus faktiliselt kohaliku haldusvõimu abiorganiks. Tegelikkus läks selles suhtes veel kaugemale kui seadus. Kubernerid tegid strjaptšidele ülesandeks juhtida nende kantseleid, keeldusid tihti prokuröridele töötamiseks tube andmast, ei andnud neile asukohta kubermanguvalitsuses ja koguni kohtupalatis jne. Niisugused kohaliku haldurkonna teod kutsusid välja vastavaid

senati ukaase [30], mis aga asjade faktilist olukorda sugugi ei muutnud.

Katariina-aegse seadusandlusega püstitatud prokuratuuri organisatsioonis ei toimunud olulisemaid muudatusi kuni 1864. a. kohtureformini.

Ministeeriumide asutamisega Aleksander I ajal 1802. a. ühendati kindralprokuröri amet kohtuministri ametiga. Samal ajal läksid kindralprokuröri käest vastavatele ministeeriumidele üle mitmesugused sisevalitsemise funktsioonid, mis seni olid koondunud tema kätte. Esimeseks kindralprokuröriks ja kohtuministriks oli tuntud poeet Deržavin, kes püsis sel kohal ainult ligi aasta.

XIX saj. esimesel poolel, kuni 1864. a. kohtureformini, jätkas tsaristlik prokuratuur tegevust Katariina-aegse seadusandluse alusel.

Keskuses tegutses senati ülemprokuratuur, koosseisus 16 ülemprokuröri, kes piiras oma tööd ainult osavõtuga asjaarutamisest senatis ja senati kantselei juhtimisega. Senati ülemprokuratuur ei olnud kuidagi seotud kohalike prokuratuuriorganitega. Kuni 1864. a. reformini jäi kohaliku prokuratuuri põhiülesandeks valvata kohalike võimuorganite poolt seaduste täitmise üle, kuid ülalpool kirjeldatud põhjustel see valve ei omanud erilist reaalset tähtsust. Prokuratuuri tolleaegsete reaalsete tagajärgede üle võib otsustada järgmiste arvude põhjal: 1862. a. tuli kohtuministeeriumi kokku 358 prokuratuuri protesti, milledest 110 tunnistati ministeeriumi poolt mitte-tähelepanuväärivaiks, 101 „võeti" teadmiseks ja ainult 147 anti edasi senatile läbivaatamiseks [31]. On täiesti ilmne, et nende seadusterikkumiste ja kuritegude juures, mis toimusid tol ajal Venemaal, on näidatud arvud tühised ja täiesti võrdsed ükskõik millise täieliku võitluse puudumisega prokuratuuri poolt seaduslikkuse järelevalvel.

1864. a. kohtureform ehitas Venemaa kohtusüsteemi kodanlikele alustele ümber. Kohtu-ustaavide koostajad juhindusid see-

---

[30] VSTK, nr. 15301, 15822, 16133, 16948 jt. Kõige suuremat tähtsust neist ukaasidest omab 1805. a. ukaas, mis keelas kuberneridel anda eeskirju prokuröridele (VSTK, nr. 21923).

[31] M u r a v j e v, lk. 357, joonealune märkus.

juures Prantsuse eeskujudest, mispärast ka prokuratuuri organisatsioon Venemaal oma aluses oli loodud Prantsuse eeskujul. Põhimuudatus, võrreldes ennereformiaegse olukorraga, seisnes selles, et prokuratuuri põhiülesandeks sai mitte järelevalve võimuorganite tegevuse üle, vaid osavõtt kriminaalprotsessist, kriminaaljälitamise algatamine, järelevalve kuritegude juurdlemisel ja süüdistuse toetamine kohtus. Kohtu-ustaavid määrasid kindlaks, et prokurörid piirduvad oma tegevuses kohtuala asjadega (Kohtuasutiste seaduse § 135). Seega jätsid ustaavide koostajad prokuratuuri ülesannetest välja teostada järelevalvet kohalike võimuorganite tegevuse seaduslikkuse üle. Väljajätmise motiivid on üles tähendatud kohtuministri esitises riiginõukogule 27. novembrist 1865. a.: „Prokuratuuri järelevalve kõigis asjus, mida toimetatakse ametikohtades, ei ole kaugeltki nii tarvilik, sest et nende asjade reeglipärane käik ja lahendamine kindlustatakse iga asutise liikmete ja üldse ametnike tegevusega ja peale selle otsese ülemuse järelevalvega... kohtu ümberkorralduse sisseseadmise järel peab prokurör olema avalikuks süüdistajaks kõigis kriminaalasjus ja neid ajama kõigis kohtuastmeis valitsuse ja seaduse esindajana. Niisugune prokuröride süüdistamise tegevus, saades nende tegevuse peaaineks, võtab neilt igasuguse võimaluse täita teisi prokuratuuril lasuvaid kohustusi asjade reeglipärase käigu ja lahendamise järelevalve suhtes haldusasutistes [32].“

Need tsaristliku Venemaa kohtuministri kaalutlused on väga tähtsad kodanliku prokuratuuri olemusest õigeks arusaamiseks. Neis on alla kriipsutatud kaks põhimõtet: ühelt poolt, et ametialaline järelevalve hierarhilises alluvuskorras on täiesti küllaldane selleks, et kindlustada valitsuse huvide seisukohast lähtudes reeglipärast haldusorganite tegevust, teiselt poolt oli eriline järelevalveorgan prokuratuuri näol tsaarivõimule tarvilik senikaua, kui selle võimu ja koha peal haldusvõimu endi käes pidavate inimeste huvide vahel esines mingisugune vastuolu. Niisugune vastuolu kuninga valitsuse keskhagevate ja kohalike feodaalide keskpagevate tendentside vahel osutuski põhjuseks, mis välja kutsus prokuratuuri loomise Prantsusmaal ja teistes riikides. Niisugune vastuolu oli ka Venemaal Peeter I ajal. Peeter I reformimise-

[32] Muravjev, lk. 432 ja 433.

püüded leidsid visa opositsiooni vana Moskva aadli poolt, kes hoidis enese käes kohalikku haldusaparaati. Prokuratuur pidi olema tööriistaks tsaarivõimu käes selle opositsiooni võitmiseks.

Kuid XIX saj. kadus keskuse ja kohapealsete huvide vastuolu. Nagu riigi keskaparaat, samuti teenis ka kohalik haldurkond samal määral aadliku maapidamise ja kodanluse selle osa huve, kelle huvid olid seotud aadli huvidega. Sellega on ka seletatav ennereformiaegse prokuratuuri täielik sõltuvus kohalikust haldurkonnast ja tema faktiline tegevusetus.

Asudes feodaalset monarhiat kodanlikuks monarhiaks muutma, pidi tsaari-Venemaa alluma samadele arenemisseadustele, mida mööda läksid teisedki kodanlikud riigid. Nende seaduste mõjul muutus kogu riigiaparaat möödapääsmatult kodanluse sõnakuulelikuks teenriks; ametnikkond, bürokraatia sai üheks peatoeks valitsevale klassile. Seda asjaolu kriipsutas korduvalt alla Lenin. „Selle organi [33] otsene ja tihedaim side kaasaegses ühiskonnas valitseva kodanliku klassiga ilmneb ka ajaloost," kirjutas Lenin artiklis „Narodnitšestvo majanduslik sisu", „(bürokraatia oli kodanluse esimeseks poliitiliseks tööriistaks feodaalide vastu, üldse „vana-aadli" korra esindajate vastu, esimeseks mittepuhastverd maapidajate, vaid segaseisuslike, „väikekodanluse" poliitilise ülemvõimu areenile astumiseks) ja samuti selle klassi, kuhu juurdepääs on avatud ainult kodanlikele „rahvast tulnutele", tekkimise ja komplekteerimise tingimustest enestest ja missugune klass on seotud selle kodanlusega tuhandete kõige kõvemate niitidega [34]."

Kodanlus pole kaugeltki mitte alati huvitatud valjust seaduslikkuse pidamisest; vastupidi, mida enam arenevad imperialismi tingimustes kõik kapitalistliku korra vastuolud, seda rohkem ja rohkem asub kodanlik seaduslikkus „risti teele neile, kes selle seaduslikkuse sisse seadsid" [35]. Kodanlusele on tähtis see, et tema haldusaparaat teeniks tema huve, kuid mitte see, et ta alati ja kõigis tingimustes tegutseks valju seaduslikkuse alustel; see eesmärk kindlustatakse kõige paremini ametnikkonna aparaadi

---

[33] s. o. bürokraatia.

[34] Lenin, Teosed , I k., lk. 291.

[35] Lenin, Teosed, XIV k., lk. 380.

hierarhilise organisatsiooniga. „Hierarhia karistab ametnikku," kirjutab Marx, „kuivõrd ta patustab hierarhia vastu ja kuivõrd ta sünnitab hierarhiale tarbetut pattu, kuid ta võtab tema oma kaitse alla, kuivõrd ametniku patt on tema patt [36]."

Teine mõte, mis on väljendatud eespoolmainitud kohtuministri esitises, seisneb selles, et prokuratuuri põhikohustuseks on süüdistada ja et mitte mingisugused teised funktsioonid ei tohi teda selle kohustuse täitmisest kõrvale juhtida. See seisukoht iseloomustab ka erakordselt eredalt kodanliku prokuratuuri kui surveorgani olemust, kelle peasiht seisneb surveabinõude rakendamise kindlustamises kogu valitseva klassi vaenlaste suhtes. „Kui kurjategijaid, kriminaalseaduse rikkujaid," kirjutas Muravjev, üks reaktsioonilisemaid tsaaririigi kohtutegelasi, „vaadelda kui ühiskondliku korra sisevaenlasi, siis kaitseb valitsus politsei ja prokuratuuri abil nende eest sisemist rahu ja maa rahulikkust samataoliselt, nagu sõjavägi kaitseb teda välisvaenlaste eest [37]." Seepärast teostas tsaari prokuratuur 1864. a. kohtuustaavide järgi ainult süüdistamise funktsioone. Tõsi, järgnev seadusandlus pani prokuratuurile ka rea haldusfunktsioone: rida seadusi, alates 1866. a. 7. märtsi seadusega, viis prokuratuuri esindaja mitmesuguste kubermanguasutiste (prissutstvije) koosseisu [38]. Prokurörid võtsid niisugustes asutistes osa linna- ja maaomavalitsuse, talupoegade, vabrikute ja tehaste asjus, sõjaväekohustuse asjus, samuti erikomisjonides vaimuhaigust põdevate isikute teovõimetuks tunnistamiseks. Kõigist neist komisjonidest võttis prokurör osa võrdsetel alustel kõigi teiste komisjoni liikmetega, kuid mitte sugugi seaduslikkuse järele valvava organina. Tal oli hääleõigus, kuid temal ei olnud õigust komisjoni otsuse peale protesti avaldada.

Tsaari prokuratuuri organisatsiooniline struktuur vastas ülaltähendatud ülesandele. Prokurörid olid kohtute juures, kuid kohtutele ei allunud. Prokuratuuri eesotsas seisis nagu varemgi

---

[36] Marx ja Engels, Teosed, I k., lk. 574.

[37] Muravjev, lk. 8.

[38] Kubermangu prissutstvije'ks nimetati kollegiaal-haldusorganeid, mis koosnesid kuberneri eesistumisel üksikute kubermanguasutiste ülematest ja lahendasid kõik tähtsamad haldusasjad mitmesugustes haldusharudes.

kindralprokurör, tema oli ka kohtuminister. Senati kassatsioonidepartemangude juures olid kohtuministrile allutatud ülemprokurörid. Nende ülesandeks oli arvamusi anda senati vastavates departemangudes läbivaadatavate asjade kohta. Mingisuguses seoses kohalike prokuratuuriorganitega senati ülemprokuratuur ei olnud. Kõigi kohtupalatite ja ringkonnakohtute juures olid prokurörid mitme abiga (niinimetatud prokuröri seltsimehed). Kohtupalatite prokurörid allusid otseselt kohtuministritele, ringkonnakohtu prokurörid aga vastava kohtupalati prokurörile.

Rahukohtunike ja hiljem sisseseatud maakonnaülemate juures prokuratuuri ei olnud. Prokuratuuri osavõtt rahukohtu tegevusest piirdus sellega, et üks ringkonnakohtu prokuröri abidest esitas kreisi rahukohtunike kogudes arvamusi seal arutatavais asjus.

Prokuratuur oli ehitatud valju tsentralisatsiooni süsteemile, iga allpoolseisev prokurör allus kõrgemalseisvale prokurörile. Kohtu-ustaavide väljatöötamisel tehti katset kindlustada prokuröridele mingisugune osa sõltumatusest. Kohtuasutiste seaduse esialgses projektis oli § 82, mis ütles: „Oma arvamuste avaldamises asjade kohta ei kitsendu prokuratuuri kuuluvad isikud mitte kellegi eeskirjadega." Oma märkmeis selle projekti kohta tähendas kohtuminister D. N. Zamjatin, et „on tarvilik kohtute täielik sõltumatus, seda on tarvis kohtuvõimu väärikuse toetamiseks, igasuguse kahtluse vältimiseks erapoolikuses ja liigses vastutulelikkuses; kuid prokuratuuri teenistujate sõltumatuse alus ei ole kokkukõlastatav prokuratuuri karmi ühtsuse põhimõttega, ka mitte selle valve nooremate isikute allutamise reegliga vanematele" [39]. Riiginõukogu ühines kohtuministri sellise arvamusega.

Tsaari-Venemaa seadusandlus püstitas väga karmid tingimused prokuratuuri ametikohtade täitmisel. Selle ametikoha saamiseks nõuti peale kõrgema juriidilise hariduse üsna suure teenistusstaaži läbitegemist: ringkonnakohtu prokuröri abi ametisse saamiseks 4 aastat, ringkonnakohtu prokuröri ja kohtupalati prokuröri abi ametisse saamiseks 6 aastat, kohtupalati prokuröri ja ülemprokuröri abi ametisse saamiseks 8 aastat ning ülemprokuröri ametisse saamiseks 12 aastat (Kohtuasutiste seaduse

[39] Muravjev, lk. 395.

§ 210). Kõik prokuratuuri ametikohad täideti niinimetatud „kõige kõrgema käsu" korras kohtuministri ettepanekul, kuna senati ülemprokurörid ja kohtupalatite prokurörid määrati niinimetatud „nimeliste kõige kõrgemate ukaasidega" (Kohtuasutiste seaduse § 219 ja 222).

1862. a. riiginõukogu määruses rõhutati eriliselt, et prokuröri ametikohtadele vaja määrata juriidiliselt haritud isikuid, või kes on tõendanud oma teadmisi kohtualal ja on täiesti ustavad"[40]. Väga karm prokuröride „ustavuse" küsimustes, ei olnud tsaarivalitsus sugugi nii karm nende vastu muis suhteis. Kohtuasutiste seaduste projekti arutamisel komisjonis kerkis küsimus, kas kohtunikke ja prokuröre võib lubada tegelda kaubandusega. Ainult 7 komisjoni liiget 28-st avaldasid arvamust, et tegelemine kaubanduse ja tööstusega tuleks kohtunikele ja prokuröridele keelata. Kuid ka need 7 pidasid tarvilikuks teha erand „majanduslikele ettevõtetele, mis ühenduses kinnisvarade valdamisega". Enamik komisjoni liikmeist sellega ei nõustunud ja prokuröridele kui ka kohtunikele õigustati täielik võimalus tegelda kommertsasjadega.

Nagu juba ülalpool öeldud, oli 1864. a. kohtu-ustaavide põhjal tsaari prokuratuuri põhiülesandeks tema osavõtt kriminaalprotsessist. Monopoli kriminaalasjade algatamiseks talle ei antud. Õigus algatada kriminaalasju oli antud ka uurijaile nii kannatanute kaebuste põhjal kui ka nende eneste äranägemisel. Eeluurimise staadiumis oli tsaari prokuratuuril koguni märksa suurem osa kui Prantsuse prokuratuuril. Kui Prantsusmaal uurija-kohtunik oli õigustatud läbi arutama temale prokuratuuri poolt esitatavaid nõudmisi ja tegema nende suhtes oma määrusi, siis tsaari uurijad olid seatud ses suhtes palju suuremasse sõltuvusse prokuratuurist. Prokuratuuri nõudmised olid nendele kohuslikud.

Komisjoni vähemus, kes arutas Kohtuasutiste seaduse eelnõu, pani ette võimaldada uurijale õigus prokuröriga mittenõusoleku korral vaidlust üle viia kohtu lahendamisele, kuid ei komisjoni enamus ega ka riiginõukogu ei nõustunud sellega ja kohtu-uurijail, kes ei ole nõus prokuröri poolt temale esitatud nõudmisega, piirati õigusi nii, et neil jäi ainult õigus teatada nõudmise esitanud prokurörile oma kaalutlusist ja selles asjas tema otsust oodata. Ainult juhtumil, kui kohtu-uurija polnud nõus prokuröri ettepanekuga kaebealuse vahi alla võtmise üle, võis ta selle küsimuse lahendamise kohtu kätte anda.

Üsna iseloomustavad on tsaari prokuratuuri õigused kohtu alla andmise küsimuse otsustamise suhtes. Kõigis tähtsamais asjus, mis alluvad vandekohtule, ei olnud prokuratuuril õigust seda küsimust iseseisvalt otsustada. Prokuratuuri poolt kokkuseatud süüdistusakt läks kinnitamiseks kohtu-

---

[40] Riiginõukogu ühendatud departemangude žurnaalid, 1862. a., lk. 327—328. Tsiteeritud Foinitski järgi, lk. 468.

palati süüdistamiskojale. Sel korral, kui prokurör tuli otsusele asi ära lõpetada, läks see asi süüdistamiskojale ainult sel juhtumil, kui ringkonnakohus ei nõustunud prokuröri arvamusega asja lõpetamise suhtes. Täiesti vastupidises mõttes lahendati see küsimus sandarmite juurdluste suhtes „riiklike kuritegude" asjus, milledes niisugused juurdlused eeluurimist asendasid. Kui kohtupalati prokurör, kellele sandarmivalitsusest sellised juurdlused tulid, tarvilikuks leidis kaebealused kohtu alla anda, võis ta seda teha enese võimuga. Kui ta leidis tarvilikuks niisugust asja lõpetada, lahendati küsimus selle üle eri kolleegiumi poolt, mis koosnes kolmest isikust: kubernerist, sandarmivalitsuse ülemast ja kohtupalati prokurörist. „Riiklike kuritegude" asjade suhtes seadis tsaarivalitsus oma prokuratuuri sandarmite ja kohaliku haldurkonna kõrgemate esindajate valve alla.

Protsessi arutamise staadiumis kohtus esines prokurör süüdistajana. Prokuröri osavõtt asja arutamisest oli üldkohtutes sunduslik. Prokurör oli kohtus seatud olukorda, mis kaugeltki ei olnud võrdne kaitsja omaga. Prokuröri pöördumist kohtu poole tunnistajate väljakutsumise jt. küsimustes nimetati „nõudmiseks". Niisuguste „nõudmiste" esitamisel ei olnud prokurör seotud mingisuguse tähtajaga ega olnud kohustatud ette tooma mingisuguseid motiive. Prokuröri „nõudmised" olid kohtule kohuslikud ega kuulunud arutamisele. Kohtualuse ja tema kaitsja pöördumisi samastes küsimustes nimetati „taotisteks". Õigus nende taotiste avaldamiseks oli piiratud seitsmepäevase tähtajaga, arvates kohtualusele kaitsja määramise momendist. Taotised pidid olema motiveeritud ja kohus võis neid tagasi lükata. Seda ilmset kõrvalekaldumist poolte võrdsuse põhimõttest motiveerisid kohtuustaavide autorid järgmiselt: „Nende (s. o. ühelt poolt prokuröri ja teiselt poolt kohtualuse ja kaitsja. — Autorid) suhtumine asjasse ei ole mitte kõiges omavahel sarnane. Prokurör on kuriteo paljastaja seaduse nimel, kellele süütu hukkamõistmine on veel vastikum kui süüdlase õigeksmõistmine... Kohtualuse suhtumine asjasse on teissugune. Koguni süütu kohtualune oma loomulikus püüdluses saavutada õigeksmõistmist kõigi temast olenevate viisidega, ei hakka eraldama olulisi asjaolusid mitteolulistest, kuid soovib muidugi kinnitada tunnistajate ülekuulamisega seda või teist asjaolu.[41]" Faktiliselt oli niisugune poolte ilmne ebavõrdsus protsessis kahtlemata kallaku näitajaks süüdistamise poole. Seadusandja püüdis kohtualuse kaitsmist raskendada, jättes prokurörile täieliku vabaduse süüdistust põhjendada, nagu talle meelepärane oli.

Prokuröril oli õigus avaldada proteste kõigi kohtuotsuste peale nii apellatsiooni kui ka kassatsiooni korras.

Tsaari prokuratuuri funktsioonid tsiviilprotsessi alal olid väga piiratud. Erinevalt Prantsusmaast ei esinenud prokuratuur Venemaal kunagi tsiviilprotsessis peapoolena, ta ise ei esitanud kunagi iseseisvaid hagisid. Prokuratuur võttis tsiviilprotsessist osa ainult „liitpoolena": prokuratuur avaldas kohtule arvamuse asjus, mis ühenduses riigikassa huvi-

[41] Seletuskiri KrKS eelnõu juurde, 1863. a., lk. 286—287.

dega, alaealiste, samuti teadmata äraolijate asjus, alluvuse küsimustes, kriminaaljälitamise küsimustes, mis tuletatud tsiviilhagidest, abielu maksvusetuks tunnistamise asjus; edasi esitas prokuratuur kohtule nõudmisi arutada neid tsiviilasju kinniste uste taga, milliste avalikkuse prokuratuur leidis millegipärast ebasobivaks; lõppeks asjus, mis seotud riigikassa huvidega, ja abielude maksvusetuks tunnistamise asjus oli prokuratuuril protestiõigus kohtuotsuse peale.

Kuigi teooria ja motiivid kohtu-ustaavide juurde väljendusid eitavalt prokuratuurile kohtuhalduse funktsioonide pealepanemise suhtes, olid niisugused funktsioonid tema peale siiski pandud ja nende ulatus kasvas pidevalt. Esialgselt seisnes prokuratuuri osa selles suhtes ainult prokuröri õiguses teatada kohtu esimeestele ja kohtupalati prokuröri kaudu kohtuministrile korratustest, mis tema poolt kohtuorganite tegevuses leitud, kuid 1885. a. 20. mai seadusega muudeti see õigus kohuseks. 1872. a. 21. jaanuari seadus andis kohtuministrile õiguse ülesandeks teha kõrgemaile prokuröridele kuni kohtupalati prokuröri abideni, viimased kaasa arvatud, ette võtta ringkonnakohtu ja rahukohtu asutiste revideerimisi. Ülalpoolmainitud 1885. a. 20. mai seadus andis kohtuministrile laialdased õigused kohtuhalduse alal. Ta võis kohtunikelt nõuda kirjalikke ja suulisi seletusi, anda nendele meeldetuletusi ja juhatusi ning algatada nende vastu distsiplinaarjälitamist. Nagu tunnustavad ka kodanlikud autorid[42], olid prokuratuuri ettekanded kohtuministrile peamiseks materjaliks mainitud õiguse ärakasutamisel. 1884. a. 12. juuli seadusega oli prokuratuuri esindaja viidud vandemeeste nimekirja koostava komisjoni koosseisu ja sel teel sai prokuratuur võimaluse nende valikut mõjustada.

Peale üldise prokuratuuri oli tsaari-Venemaal eriline sõjaväe (samuti meresõjaväe) prokuratuur. Sõjaväe peaprokurör, allutatud otseselt sõjaministrile, mitte ainult juhtis sõjaväe prokuratuuri, kes täitis prokuratuuri kohuseid sõjakohtute juures, vaid oli faktiliseks sõjakohtuasutiste ülemaks. Sõjaministeeriumi koosseisus oli moodustatud Sõjakohtute peavalitsus, kes teostas sõjakohtute suhtes kohtuliku halduse funktsioone, kaasa arvatud kohtukaadrite valik. Sõjakohtute peavalitsuse ülemaks oli sõjaväe peaprokurör.

On üldtuntud tsaari sõjaväe-prokuratuuri osa võitluses revolutsioonilise liikumisega. Seadusandlus nn. kõvendatud erakorralise valve seisukorras andis kuberneridele, peaülematele ja kindralkuberneridele õiguse anda sõjakohtule otsustamiseks nii üksikuid asju kui ka tervet liiki asju, kus kaebealusel ei olnud mingisugust suhet sõja- ega mereväega. Seda õigust kasutati eranditult eesmärgiga kindlustada sõjaväekohtu seadustiku põhjal revolutsionääride suhtes surmanuhtluse rakendamist. Selle eesmärgi saavutamine seda liiki asjus oli sõjaväe prokuratuuri peamure.

Nagu sõjaväe, nii ka üldine tsaari-Venemaa prokuratuur oli tsarismi poliitiliseks organiks võitluses revolutsioonilise liiku-

[42] Näit. Muravjev, lk. 449.

misega. Prokuratuur oli kõige tihedamalt seotud politseiga üldse ja sandarmipolitseiga eriti. Kohtupalati prokuröri amet oli harilikult astmeks politseidepartemangu direktori koha saamiseks, kellele allusid kõik niinimetatud „ohrana" (kaitsepolitsei. — Tõlk. märk.) osakonnad. See side oli niivõrd silmanähtav, et leidus naiivseid inimesi, kes ette panid kogu prokuratuur üldse üle anda siseministri võimkonda [43]. Tsaari prokuratuuri olemuse vaatepunktist oli niisugune ettepanek täiesti järjekindel. Kuid tsaarivalitsus, samuti kui teiste kodanlike riikide valitsused, ei võinud sellega nõustuda seepärast, et lülitada prokuratuur siseministri koosseisu oleks tähendanud avalikult tunnustada tema politseilist iseloomu.

„Saades täielikult haldusfunktsiooniks, oleks ta ohverdanud seaduslikkuse põhimõtte sobivuse põhimõttele," kirjutas Foinitski, „ja prokuratuuri võim oleks olnud diskrediteeritud, muutudes haldurkonna alandlikuks teenriks [44]." On iseenesest arusaadav, et prokuratuuri olemine kohtuministri koosseisus ei päästnud prokuratuuri sellest haldurkonna teenri osast.

Kirjeldades seaduserikkumisi, mis toimusid tsaari politseis ühenduses väikekodanik Vozduhhov'i tapmise asjaga politseijaoskonnas, kirjutas Lenin: „Kes oleks võinud selles kohtus asja ühiskondliku külje vastu huvi tunda ja seda kõige reljeefsusega püüda esile tõsta? Prokurör? Ametnik, kel on lähim suhe politseiga, — kes jagas vastutust vangide kinnihoidmise ja nende kohtlemise eest, — mõnel juhtumil koguni politsei ülemus [45]."

Tsaari prokuratuur mängis väga suurt osa 1905. a. revolutsiooni tagajärgede „likvideerimisel". Kohtuministri ringkirjad ajastul 1905.—1908. a., mis adresseeritud kohtupalatite prokuröridele, nõuavad tungivalt kiires korras lahendada asjad revolutsiooniliste väljaastumiste kohta, soovitavad rakendada nende asjade lahendamiseks lühendatud, lihtsustatud korda ja nõuavad tungivalt neis asjus armutuid repressioone [46].

---

[43] Vt. näit. Golovatšev.
[44] Foinitski, lk. 469.
[45] Lenin, Teosed, IV k., lk. 84.
[46] Vt. „Tsarism võitluses rev."

Veebruarirevolutsioon ei muutnud midagi tsaari prokuratuuri olemuses, isegi tema isiklik koosseis jäi peaaegu muutumatuks, ainult masside poolt kõige enam vihatud prokuratuuri esindajad asendati teistega, kes olid kodanlusele mitte vähem truud. Ilmseks näiteks sellest on Peterburi kohtupalati prokuratuuri osa 1917. a. juulipäevil. Nagu teada, ei pooldanud Lenin, samuti kui terve bolševikkude KK, masside väljaastumist juulipäevil ja võttis tarvitusele kõik abinõud, et seda väljaastumist ära hoida. See oli hästi teada igale Leningradi töölisele. Sellest hoolimata kasutas Ajutise Valitsuse kodanlik prokuratuur juhust selleks, et igalt poolt kogutud laimavate materjalide põhjal Lenini vastu kriminaaljälitamist algatada. Zinovjevi, Kamenevi jt. provokatsiooniliste ettepanekute puhul ilmuda kohtusse kirjutas Lenin kirjas „Proletarskoje Delo" toimetusele: „Anda end praegu võimude kätte, tähendaks anda end Miljukovide, Aleksinskite, Pereverzevite jt. kätte, raevunud kontrrevolutsionääride kätte, kelledele kõik süüdistused meie vastu on lihtsaks kodusõja episoodiks [47]."

Miljukovi-Kerenski Ajutise Valitsuse ajal jäi prokuratuur samasuguseks kodanluse võitlusorganiks, milline ta oli ka enne veebruarirevolutsiooni Venemaal ja milline ta on praegu kapitalismiriikides.

Alles Oktoobrirevolutsioon, hävitades ekspluataatorliku korra ja luues uue töölisklassi diktatuuri riigi tüübi, lõi tingimused, milledes sai võimalikuks prokuratuuri kui valju seaduslikkuse järgimise tõelise võitlusorgani loomine.

§ 9. Prokuratuur Saksamaal ja Itaalias.

Kõigis kapitalistlikes maades, milliste iseärasustega esinekski prokuratuuri organisatsioon, on see organ igal pool abinõuks kindlustada valitsusele kohtus soovitava poliitika läbiviimist. Saksamaa ja Itaalia riigikorraldus erineb järjekindlalt läbiviidud tsentralisatsiooniga, kogu kohalike organite täieliku allutamisega keskvalitsusele. Prokuratuur Saksamaal ja Itaalias kohaneb niisuguse korrelatsiooniga kohalike ja keskorganite võimu vahel. Olles igal pool organiks, mis tagab riigi keskvalitsuse mõju

[47] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 32.

kohalikele võimuorganitele ja eriti kohtu tegevusele, saab prokuratuur seda enam voli, mida rohkem on keskvalitsusel tarvidust valvata kohalike organite tegevuse järele. Prokuratuuri osa on seepärast üha suurenemas.

Saksamaal ei ole veel kuni viimase ajani välja töötatud ühtlast seadusandlust kohtukorralduse ja kriminaalprotsessi küsimuste alal. Formaalselt jätkavad Saksamaal kehtivust kohtukorralduse seadustik ja kriminaalprotsessi koodeks 1877. aastast, kuid neisse kodanlik-demokraatliku seadusandluse loomingu mälestusmärkidesse on sisse toodud nii palju parandusi ja muudatusi, et faktiliselt neist enam midagi ei ole järele jäänud. Kohtute praktika jõuab seadusandlusest kaugele ette.

Otsekohe pärast 1914.—1918. a. sõda viidi Saksamaal läbi terve rida seadusandlikke akte, mis olid suunatud prokuratuuri voli laiendamisele. Weimari konstitutsioon ei muutnud midagi ennesõjaaegse prokuratuuri korralduses. Keisri asemele astus vabariigi president — ja see oli kõik. Koguni hohenzollernliku prokuratuuri isiklik koosseis peagu ei muutunud, enamik prokuratuuris töötajaist jäi oma kohale.

Oma kõnes vandekohtus Kölnis „Neue Rheinische Zeitung'i" esimeses protsessis tähendas Marx, et üheks põhjuseks 1848. a. märtsirevolutsiooni kokkuvarisemisel Saksamaal oli see, et revolutsioon jättis puudutamata „vana bürokraatia, vana sõjaväe, vana prokuratuuri, vanad, absolutismi teenistuses sündinud, üleskasvanud ja halliks läinud kohtunikud" [48]. Just niisama toimis Saksa kodanlus ka 70 aastat hiljem, pärast 1918. a. novembrirevolutsiooni. Vähe sellest, — terve rida seadusandlikke akte suurendas ikka rohkem ja rohkem prokuratuuri voli.

Rida seadusi (1924. a. 4. jaanuari määrus, 1931. a. 6. oktoobri seadus, rida presidendi erakorralisi määrusi, antud 1931.—1932. a.) püstitas kriminaalasjade algatamisel seaduslikkuse põhimõtte asemele otstarbekohasuse põhimõtte ja hävitas täielikult kannatanute õiguse osa võtta süüdistamise funktsioonide teostamisest. Prokuratuur sai kriminaalasjade algatamisel faktiliselt monopolistiks ja võis seejuures juhinduda ainult oma isiklikust äranägemisest. Saksamaa prokuratuur kasutas laialt seda õigust,

---

[48] Marx ja Engels, Teosed, VII k., lk. 240.

et kinni katta asju, millede ülesvõtmine valitsusele lähedal seisvatele parteidele soovitav ei olnud.

Üks noori saksa juriste E. Karsten märkis tema poolt 1932. a. väljaantud prokuratuuri ajaloos, et XIX saj. oli juhtivaks ideeks prokuratuuri organiseerimise teaduses lahtiütlemine prokuratuuri süüdistamismonopolist ja otstarbekohasuse põhimõttest seaduslikkuse põhimõtte kasuks tema tegevuses. Iseloomustades neid ideid kui liberalismi avaldusi, tähendas Karsten avalikult, et pärastsõjaajastul tulid nende asemele autoritaarsuse ideed [49]. See seisukoht väljendab täielikult neid tendentse, mis uusimas seadusandluses prokuratuuri kohta ilmsiks tulid. 1934. a. 30. jaanuari seadusega *Reich*'i uuest organisatsioonist hävitati Saksamaa föderatiivne korraldus. Sama aasta 16. veebruari seadusega anti kohtute valitsemine üle *Reich*'ile. Liiduriikide üksikud kohtuministeeriumid kaotati ja nad muutusid ainult *Reich*'i kohtuministeeriumi kohalikeks organiteks. *Reich*'i kohtuminister sai faktiliselt ja juriidiliselt kogu Saksa kohtusüsteemi ja kogu prokuratuuri juhatajaks. Kuigi hohenzollernlikud prokurörid ja prokurörid, kes uuesti prokuratuuri tulid 1918. kuni 1933. a., teenisid ihu ja hingega kodanlust, paistis nende truudus natsionaalsotsialistlikule valitsusele mitteküllaldasena ja prokuratuurile laiendati 1933. a. 7. aprilli „professionaalse ametnikkonna puhtuse ennistamise" seadus. Selle seaduse põhjal kuulusid vallandamisele peale mitteaarialiku päritoluga isikute kõik isikud, „kelle endine poliitiline tegevus ei anna tagatist, et nad igal ajal ilmtingimata seisavad natsionaalse riigi poolt". Selle seaduse alusel viidi läbi puhastus prokuratuuriaparaadis.

1933.—1935. a. arenes saksa juriidilises literatuuris laialdane diskussioon kohtulikus tegevuses juhi põhimõtte teostamise küsimuse kohta. Sellest diskussioonist osavõtnud saksa professorid (Oetker, Exner, Siegert, Damm jt.), minnes omavahel üksikasjades lahku, väljendusid ühel häälel selle poolt, et protsessis peab antama prokurörile juhi või igal juhul üks juhtide osa. Seda teed mööda seadusandlus läkski.

---

[49] E. Karsten, Prokuratuuri ajalugu. Tsiteeritud Ljublinski artikli järgi.

1935. a. 28. juuni seadus tõi väga suuri muudatusi kriminaalkohtu põhiprintsiipidesse ja laiendas erakordselt prokuratuuri voli. Eriti iseloomustav on selles suhtes kriminaalprotsessi koodeksi uus § 170-a, mis selle seadusega sisse toodi: „Kui mingisugune tegu, mis väärib rahva terve tunde järgi karistust, ei ole kuulutatud seadusega karistatavaks, peab prokuratuur enesele seadma küsimuse, kas see tegu ei ole hõlmatav mingisuguse kriminaalseaduse põhimõttega ja kas ei saa kaasa avitada õigluse võidule antud juhtumi kohta selle kriminaalseaduse vastava rakendamise teel." Kui 1918.—1933. a. seadusandlus enda seaduslikkuse põhimõttest lahti ütles, andes prokuratuurile õiguse mitte algatada kriminaalasju, kui neis on kuriteo koosseis, siis see seadus läks veel märksa kaugemale ja andis prokuratuurile õiguse algatada kriminaalasju ka siis, kui neis kuriteo koosseis puudub, kui aga „rahva terve tunde järgi on tarvis karistamist". „Rahva terve tunne" määratakse kindlaks ainult prokuratuuri ametniku äranägemise järgi.

Sama seadus laiendas ülemääraliselt prokuratuuri õigusi ka teises suhtes. Nagu ülalpool mainitud, oli prokuratuur ennesõjaaegse Saksa seadusandluse põhjal täielikuks peremeheks juurdluse staadiumis (protsessi esialgses staadiumis); mingisuguseid sunduslikke vorme selle juurdluse toimetamiseks, mingisuguseid tagatisi tema täielikkuses ja igakülgsuses seadus ei määranud. Seaduses ei olnud isegi nõudmist juurdluse protokollide koostamiseks. Kuid seda prokuratuuri täielikku vabadust kontrolliti siis sellega, et tõsiseimais asjus oli sunduslikuks eeluurimise menetlus, mis tehti uurija-kohtuniku poolt ja oli ümbritsetud karmide juriidiliste tagatistega. Selles protsessi staadiumis oli prokurör ainult pooleks, tõsi küll, eesõigustatud pooleks. Poole õigust kasutas ka kaebealune, kel võis olla kaitsja. Peale selle omasid tõendavat jõudu ja võisid olla aluseks kaebealuse kohtuallaandmiseks ainult eeluurimise aktid, kuid mitte juurdluse aktid. 1935. a. 28. juuni seadus määras kindlaks, et eeluurimist toimetatakse ainult neil juhtumeil, kui prokuratuur seda tarvilikuks peab. Niiviisi hakkas prokuratuurist täielikult sõltuma küsimuse otsustamine selle kohta, kas võimaldada kaebealusele neid protsessuaaltagatisi, mis seadusandlus eeluurimise kohta kindlaks määrab, või anda ta kohtu alla juurdluse ühekülgsete mittevormiliste materjalide põhjal, s. o.

sisuliselt prokuratuuri äranägemise järgi. Kontroll esialgse uurimise täiuslikkuse ja süüdistusakti põhjendatuse üle, mida teostati 1877. a. kriminaalprotsessi koodeksi alusel kohtu korraldaval istungil kohtu alla andmise staadiumis, kaotati tähtsamate asjade suhtes ära. 1933. a. 18. märtsi seadus kaotas selle protsessuaalse staadiumi asjus, mis allusid esimeses astmes riigikohtule, s. o. seda liiki asjus, mis pärast 1934. a. 24. aprilli seadust läksid kuulsuse omandanud rahvakohtu toimetusse.

1933. a. 21. märtsi seadus muutis ära selle protsessuaalstaadiumi asjus, mis allusid niinimetatud erandkohtutele. Seega kaotati kõigis asjus, mis omasid poliitilist tähtsust, kohtu kontroll prokuratuuri tegevuse üle kohtu alla andmise staadiumis. 1935. a. 28. juuni seadus jättis alles kohtu alla andmise protseduuri asjus, mis allusid üldkohtutele, s. o. peaaegu ainult rahva elu-olu puutuvais asjus. Kuid ka siin olid kohtu õigused kõvasti piiratud. Kohus oli jäetud õiguseta asju täienduurimiseks tagasi saata. Sama 1935. a. 28. juuni seadus andis prokuratuurile õiguse nõuda äraolevate kaebealuste kohtulikku asjaarutamist kõigil juhtumeil, kui seda nõuab „rahva õigustunne". Niiviisi sai prokuratuur võimaluse anda kohtu alla isikuid, keda kordagi ei olnud üle kuulatud.

Saksamaa kohtutegevus läks veel märksa kaugemale neist väga laialdastest prokuratuuri volipiiridest, mis olid kindlaks määratud ülalpool loeteldud seadustega. Prokuratuur sai eeluurimise staadiumis täielikuks peremeheks; selles protsessi staadiumis on prokuratuur vaba igasugusest kontrollist peale kõrgemalseisvate prokuratuuri-organite ja natsionaalsotsialistlike parteiorganisatsioonide kontrolli: kriminaalasja algatamine, küsimuse otsustamine ühe või teise isiku kriminaalvastutusele võtmise ning samuti kohtu alla andmise üle on täielikult vastavate prokuratuuri-organite käes.

Peale selle võtab prokuratuur aktiivselt osa mitmesuguste haldusorganite (politsei jt.) tegevusest, mis toimub väljaspool kohut. Prokuratuur muutub valveorganist suurel määral haldusorganiks.

Sedasama prokuratuuri voli äärmiselt laiendamise, seaduslikkuse üle teostatava valve organist haldusorganiks muutmise

teed läks ka fašistliku Itaalia seadusandlus. Sõjaeelsel ajal oli Itaalial prokuratuur, mis oli üles ehitatud Prantsuse eeskujul. Kuid isegi see prokuratuuri organisatsiooni süsteem, mis annab talle erandliku võimsuse ja laiad mõjustamisvõimalused kohtu suhtes, paistis Mussolini valitsusele mitteküllaldasena [50].

1930. a. kriminaalprotsessi koodeks, julgeolekupolitsei koodeks ja rida teisi seadusandlikke akte (1926. a. riigikaitseseadus, 1927. a. töö charta jt.) suurendasid märksa prokuratuuri õigusi ja voli.

1930. a. kriminaalprotsessi koodeksi seletuskirjas deklareeritakse lahtiütlemist vaatest prokuratuurile kui seaduslikkuse kindlustamise organile ja omistatakse prokuratuurile ühekülgse süüdistamistegevuse põhimõte. 1930. a. kriminaalprotsessi koodeksis viiakse läbi mõte, et kõik protsessi osanikud võivad teostada ainult neid protsessuaaltoiminguid, millest nad huvitatud on. S. t., et prokuratuuril on õigus teostada ainult neid protsessuaalseid toiminguid, mis toimuvad süüdistuse huvides, kuid mitte õigeksmõistmise huvides, mispärast prokuratuur võib näiteks nõuda kaebealuse vahi alla võtmist ja see nõudmine on juurdlevatele organitele kohuslik, kuid ei või mingil juhtumil nõuda kaebealuse vabastamist, kuigi tema vahistamine oleks olnud lausa ebaõige.

Prokuratuur võib protesti tõsta iga õigeksmõistva või tema arvamuse järgi liiga pehme kohtuotsuse vastu. Seejuures ta kasutab tervet rida eesõigusi, võrreldes kaitsjaga. Kuid prokuratuur ei ole õigustatud kohtuotsuse vastu protesti avaldama ebaõige süüdimõistmise või kohtuotsuse ülemäärase karmuse motiividel, kuigi süüdimõistetu süütus või otsuse ilmne ülemäärane karmus olid silmanähtavad. Hoolimata prokuratuuri ühekülgsuse põhimõtte järjekindlast läbiviimisest ei kaldu Itaalia fašistlik seadusandlus sugugi tegema sellest põhimõttest loogilist järeldust, et prokuratuur peaks kasutama protsessis ainult poole õigusi. Vastupidi —

---

[50] Prokuratuuri süsteem Itaalias on sama, mis Prantsusmaal: kuninglik prokurör esimese astme kohtu juures, kes vastab vabariigi prokurörile Prantsusmaal, apellatsioonikohtu kindralprokurör, kassatsioonikohtu kindralprokurör ja kohtuminister kui kogu prokuratuuri süsteemi pea. Peale selle on riigikaitse erakorralise tribunaali juures eri prokuratuur.

prokuratuurile võimaldatakse terve rida puhtkohtulikke õigustusi, mille teostamisel ta siiski oma ühekülgse süüdistamise positsioonist kõrvale ei astu.

Prokuratuurile on võimaldatud täielik monopol kriminaalasjade algatamise alal. See monopol säilib isegi erasüüdistuse asjus. Nagu kriminaalprotsessi koodeksi seletuskirjas öeldud, ei ole kaebuse esitamine kannatanu poolt seda liiki asjus viimasele kuuluva õiguse — nõuda asja kohtulikku läbivaatamist — teostamine, vaid ainult asjaoluks, mis kõrvaldab prokuröri eest takistuse selle asja algatamiseks; küsimuse otsustamine aga selle kohta, kas asja algatada või mitte, sõltub täielikult prokurörist. Mitte ükski kohtu- või juurdlusorgan ei või alustada iseseisvalt kriminaalasja või laiendada süüdistust uutele isikutele või uuele kuriteole, ilma et prokurör seda nõuaks.

Prokuratuurile on seega jäetud täielik võimalus kontrollimata, oma äranägemise järgi kriminaaljälitamise algatamise küsimust otsustada. See prokuratuuri õigus omab erilist tähtsust neil juhtumeil, kui jutt on ametiisiku või fašistliku organisatsiooni liikme vastutusele võtmisest. Kriminaalasja algatamisel on Itaalia prokuratuur seotud ainult ühes suhtes: politsei agentide, teiste ametiisikute ja koguni ametnikele kaasabi osutanud eraisikute süüdistamise korral seadusvastaselt sõjariista või teiste füüsilise surve abinõude tarvitamises on prokuröril õigus algatada kriminaalasja mitte teisiti kui kohtuministri eelkäiva sanktsiooni põhjal.

Seletuskiri kriminaalprotsessi koodeksi juurde esitab avameelselt niisuguse korra sisseseadmise motiive. „Ei saa loota," kirjutab selle seletuskirja autor, endine kohtuminister Rocco, „et mainitud ametiisikud ja agendid täidaksid oma kohuseid tarviliku kiiruse ja energiaga, kui seadus ei vabasta neid kartusest, et nad võivad sattuda kriminaaljälitamise alla iga kord, kui nendel oma kohuste täitmisel tuleb ette võtta tegu, millele seadus abstraktselt vaatab kui kuriteole [51]."

Need reeglid määravad politsei ametiisikuile ja nendega seoses olevaile organeile erilise tagatise nende kriminaalvastutusele võtmise puhul.

---

[51] Seletuskirja 10. lk.

Kord, mis 1931. a. kriminaalprotsessi koodeksi §-dega (15 ja 16) kindlaks määrati, kujutab enesest niinimetatud „haldustagatise" omapärast kuju, mis kehtis reas kodanlikes maades (Prantsusmaal, Preisimaal, tsaristlikul Venemaal jm.), mille põhjal ametnikku võis kriminaalvastutusele võtta ainult tema võimkonna ülemuse sanktsiooni põhjal.

Fašistlik seadusandlus lubab klassikalise kodanliku doktriini vaatepunktist täiesti vastuvõtmatut kohtulike ja prokuratuuri funktsioonide ühendamist ühtedesse kätesse. Itaalia kohtusüsteemi alamlüli — preetor — on üksikkohtunikuks kõigis asjus, kus ähvardab kuni kolmeaastane vabaduse kaotamise karistus, ja täidab oma ringkonnas ka prokuratuuri funktsioone. Ta on ka temale alluvais asjus uurijaks. Oma süüdistamis- ja juurdlemistegevuse osas allub ta täielikult ringkonnakohtu kuninglikule prokurörile.

Hariliku eeluurimise kõrval, mida teostatakse uurijakohtuniku poolt, on fašistlik seadusandlus Itaalias sisse seadnud niinimetatud summaarse juurdluse viisi, mida toimetab prokurör. See summaarne juurdlus toimub kõigil neil juhtumeil, kui kaebealune on kinni võetud avateolt, kui ta end esitatud süüdistuses süüdi tunnistab ja kui üldse tõendid tema süü kohta on silmanähtavad. Küsimus nende tõendite silmanähtavusest otsustatakse sama prokuratuuri poolt. Toimetades niisugust summaarset juurdlust, ei lakka prokurör, nagu seletuskirjas otseselt alla kriipsutatud, olemast ainult süüdistusorgan. Temale kuulub õigus iseseisvalt kaebealust kuni 40 päevaks vahi alla võtta.

Kohtu suhtes on prokurör asetatud täiesti sõltumatusse olukorda, kaugeltki mitte võrdsesse kaitsja omaga. Seadus keelab kategooriliselt kohtul ette võtta ükskõik missuguseid protsessuaaltoiminguid, ära kuulamata prokuröri arvamust. Seadus annab kohtule õiguse piirata kaitsekõnet kohtuistungitel teatud ajaga, kuna prokuröri kõne kestus ei kuulu mingisugusele piiramisele.

Itaalia prokuratuur teostab aktiivset valvet kohtunike üle: apellatsioonikohtute kindralprokuröride ettekanded kohtuministrile on algmaterjaliks kohtunike atesteerimisel ja peatingimuseks kohtuniku teenistuskarjäärile. Prokuratuur võtab Itaalias tegevalt osa niinimetatud assessorite, vandemeeste asendajate nimekirjade

koostamisest. Need nimekirjad, mis on esialgselt koostatud kohalike haldusorganite poolt, kontrollitakse põhjalikult apellatsioonikohtu esimehe ja kindralprokuröri poolt, mille järel esitatakse kinnitamiseks kohtuministrile. Lõplik nimekirjade kinnitamine toimub kuningliku dekreediga kohtuministri ettepanekul. Nimelt on prokuratuurile pandud andmete kogumine isikute kohta, kes on neisse nimekirjadesse kantud. Seega sõltub tegelikult prokuratuurist, kas lasta seda või teist isikut assessori kohuste täitmisele või mitte.

Väga suur voli kuulub Itaalia prokuratuurile niinimetatud julgeolekuabinõude rakendamise alal. Neid abinõusid politsei valve ja koguni vabaduse kaotamisega asumiselesaatmise näol võib rakendada nii ühenduses konkreetse kohtuasja arutamisega kui ka sellest sõltumatult, isegi kindlate süüdistuste puudumisel „huvialuste isikute" vastu, nagu nimetab Itaalia seadusandlus isikuid, kelle suhtes neid abinõusid rakendatakse. Prokuratuuri ettepanekud, mis põhinevad politseilistel materjalidel, on ainus materjal, millest järelevalvekohtunik neil korril juhindub. Varandusliku iseloomuga julgeolekuabinõud (varanduse arestimine, hüpoteekide tegemine, sekvestratsioon jne.) võetakse tarvitusele prokuröri poolt iseseisvalt.

Seega muutub eranditult kõigis kodanlikes maades kapitalismi lagunemise ajastul prokuratuuri asend oluliselt: prokuratuur kaotab oma endise valveorgani iseloomu ning muutub ikka rohkem ja rohkem tavaliseks, politseiga tihedalt seotud haldusorganiks.

XI peatükk.

Nõukogude prokuratuur.

§ 1. Nõukogude prokuratuuri tekkimine ja arenemine.

Suur Oktoobrirevolutsioon purustas täielikult kogu Venemaa mõisnikulis-kodanliku riigimasina. „Seadus kodanliku riigi masina lammutamisest," kirjutab Stalin, „kui niisuguse [1] revolutsiooni eeltingimusest on möödapääsmatult maailma kõikide imperialistlike maade revolutsioonilise liikumise seaduseks [2]." Ühes riigimasinaga oli purustatud täielikult ka selle masina niisugune oluline hoob, milliseks on kohus ja prokuratuur.

Dekreet kohtust nr. 1 24. novembrist 1917. a. (VSSK 1917. a., nr. 4, art. 50) määras „kaotada seni eksisteerinud prokuratuuri järelevalve ala kohtu-uurijad, samuti ka vande- ja eraadvokaatide instituudid". Kriminaalasjade eeluurimise ja kohtu alla andmise küsimus oli selle dekreediga usaldatud kohalikele kohtunikele kogu kohaliku kohtu kontrolli all. „Süüdistajatena ja kaitsjatena", öeldi selles dekreedis edasi, „tsiviilasjus volinikena, lubatakse olla kõigil ausatel kodanikel mõlemast soost, kel on kodanikuõigused." Sama põhimõte iga kodaniku osavõtu kohta kohtus süüdistajana ja kaitsjana võeti vastu esimese instruktsiooniga revolutsiooniliste tribunaalide kohta 19. detsembrist 1917. a. Kuid see instruktsioon nägi juba ette tribunaalide juures erilise õiguskaitsjate kolleegiumi loomise, kelle hulgast revolutsiooniline tribunaal võis kutsuda iga asja jaoks ühiskondliku süüdistaja.

Dekreedi kohtust nr. 2 projekti läbitöötamisel 1918. a. veebruaris kavatseti alles jätta sama põhimõte. Projektis oli § 24, mis ütles:

---

[1] s. o. proletaarse revolutsiooni.

[2] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 30.

„Süüdistajateks ja kaitsjateks, kellel on õigus asjast osa võtta, lubatakse poolte valikul kõiki poliitilisi õigusi omavaid kodanikke mõlemast soost." Lenin, kes isiklikult redigeeris selle dekreedi projekti, muutis selle paragraafi ja andis talle järgmise redaktsiooni: „Tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogde (kohtute) juures asutatakse kolleegium isikutest, kes pühenduvad õiguskaitsele, nii ühiskondliku süüdistamise kui ka ühiskondliku kaitse kujul." Selle § juurde lisas Lenin ka järgmise, § 25: „Neisse kollegiumidesse astuvad isikud, kes on valitud tööliste, soldatite ja talupoegade nõukogude poolt. Ainult need isikud omavad õigust esineda kohtus tasu eest [3]."

Need Lenini parandused Dekreedi kohtust nr. 2 projekti juurde näitavad, et Lenin vaatles juba tol ajal süüdistust ja kaitset kohtus kui riiklikku funktsiooni, mille teostamine pidi toimuma riiklike võimuorganite — kohalike nõukogude kontrolli all. RKN dekreediga 4. maist 1918. a. (VSKK 1918. a., nr. 35, art. 471) revolutsiooniliste tribunaalide kohta, mis Lenini poolt alla kirjutatud, moodustati iga revolutsioonilise tribunaali juures süüdistajate kolleegium kolmest isikust, keda valiti kohalike nõukogude poolt. Nendele kolleegiumidele tehti kohuseks jälgida tribunaalidele alluvate asjade juurdlemist, osa võtta neis asjus kaebealuste kohtu alla andmise küsimuse lahendamisest, formuleerida neis asjus „süüdistuse teesid" ja toetada süüdistust tribunaali kohtuistungitel.

Dekreediga 29./16. maist 1918. a. revolutsioonilise tribunaali kohta Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee (ÜKTK) juures oli asutatud selle tribunaali juures süüdistajate keskkolleegium, mis valiti ÜKTK poolt. Sellele kolleegiumile oli pandud nende funktsioonide täitmine, milliseid täideti ka kohalike süüdistajate kolleegiumi poolt, samuti ka kohalike revolutsiooniliste tribunaalide süüdistajate kolleegiumi tegevuse ühtlustamine ja juhtimine. Kui 1918. a. 11. juuni (29. mai) dekreediga organiseeriti ÜKTK juures kassatsiooniosakond, pandi süüdistajate keskkolleegiumi esindajale arvamuste andmine kassatsiooniosakonnas revolutsiooniliste tribunaalide otsuste peale antud kaebustes ja protestides. Seega need dekreedid lõid tõelise prokuratuuri, mis, tõsi küll, piirdus ainult tribunaali kohtulikust tööst osavõtuga.

[3] „XXI Leninski sbornik", lk. 218.

Mis puutub rahvakohtutesse, siis nende juures loodi eriline prokuratuuri meenutav organisatsioon ainult Määrusega rahvakohtu kohta 21. okt. 1920. a. (VSKK 1920. a., nr. 83, art. 407). Vastavalt sellele Määrusele pidid kohalike justiitsosakondade juures olema erilised süüdistajad, keda määrati ja kutsuti ära kubermangu täitevkomiteede poolt. Nende süüdistajate kõrval võisid rahvakohtus süüdistust toetada ka asja algatanud nõukogude asutiste ja kutsealaliste organisatsioonide esindajad.

Nii loodi kahe esimese aasta jooksul peale Oktoobrirevolutsiooni nõukogude seadusandluse poolt erilised organisatsioonid, mis olid kutsutud kohtutes süüdistamisfunktsioone täitma.

Teisiti oli asi prokuratuuri tegevuse teise küljega — järelevalvega seaduste täitmise üle kohalike võimuorganite poolt. Erilist organit selle jaoks esimestel aastatel peale revolutsiooni ei loodud. See oli seletatav tolle ajastu seadusandluse erilise iseloomuga.

Esimesel ajastul peale revolutsiooni alles loodi uut revolutsioonilist õigust nõukogudesse organiseeritud masside revolutsioonilise energiaga. „Meil on meie vastastega põhiline vastuolu arusaamisel sellest, mis on kord ja mis on seadus," kirjutas tol ajal Lenin. „Seniajani oli selline vaade, et kord ja seadus on see, mis on sobiv mõisnikele ja ametnikele, kuid meie kinnitame, et kord ja seadus on see, mis on sobiv talupoegade enamikule[4]! Senikaua, kui ei ole ülevenemaalist Nõukogude Nõukogu, senikaua, kui ei ole Asutavat Kogu, niikaua on igasugune võim koha peal — kreisikomiteed, kubermangukomiteed — kõrgem kord ja seadus[5]." Nende sõnadega Lenin, õigustades masside revolutsioonilist isetegevust, rõhutas samal ajal, et niisugune isetegevus on „kõrgem kord ja seadus" ainult senikaua, kui ei ole organiseeritud riigi keskvalitsust, kel on terve rahva tunnustus ja kes on valitud rahva poolt. Kuid juba aasta pärast Oktoobrirevolutsiooni viis Lenin läbi VI Ülevenemaalisel nõukogude kongressil ülalpoolmainitud resolutsiooni nõukogude seaduste täpse täitmise kohta. Seaduse täitmise kohta kirju-

---

[4] See on kirjutatud kodanluse etteheite puhul, et talupojad nõukogude juhatusel „seadusvastaselt" mõisnike maid haaravad.

[5] Lenin, Teosed, XX k., lk. 407. See on kirjutatud sel ajal, kui enamlased sallisid Asutava Kogu kokkukutsumist ja ka ei ilmnenud selle kogu kontrrevolutsiooniline olemus.

tas Lenin: „Ära seletada, et saame karistama nii selle seaduse mitteteadmise ja ka mitterakendamise eest[6]."

Need Lenini juhendid ei tähenda, et ta tunnustas masside isetegevust ainult seni, kuni ei olnud veel välja antud nõukogude valitsuse seadusi. Lenin ei pidanud sugugi silmas, nagu peaks nende seaduste väljaandmisega masside isetegevus ära langema, andes aset ametnikulisele, aparaatlikule, bürokraatlikule seaduste täitmisele. Neli aastat pärast Oktoobrirevolutsiooni, 1921. a., kirjutas Lenin: „Nõukogude seadused on väga head sellepärast, et annavad kõigile võimaluse võidelda bürokratismi ja viivitamiste vastu, võimaluse, mida mitte üheski kapitalistlikus riigis töölisele ja talupojale ei anta. Aga — kas kasutatakse seda võimalust? Peaaegu mitte keegi! Ja mitte ainult talupoeg, vaid hiigelsuur protsent kommuniste ei oska kasutada nõukogude seadusi võitluses viivitamiste, bürokratismi või — niisuguse pärisvene nähtuse vastu nagu altkäemaksu võtmine. Mis segab võitlust selle nähtuse vastu? Meie seadused? Meie propaganda? Vastupidi! Seadusi on kirjutatud niipalju kui tarvis! Mispärast ei ole siis selles võitluses edu? Sellepärast, et seda ei saa teha ainult propagandaga, vaid saab lõpule viia ainult siis, kui rahva mass ise kaasa aitab[7]."

Seega Lenin õpetas, et seaduste väljaandmine mitte ainult ei kõrvalda masside isetegevust, vaid vastupidi, annab sellele isetegevusele kindla pinna. Nõukogude seaduste alusel saavad massid ise võimaluse pidada aktiivset võitlust bürokratismi, viivitamiste, altkäemaksu võtmiste ja teiste ühiskonna elu eitavate nähtuste vastu.

See ei kõrvalda siiski mitte sugugi tarvidust eri organi järele, mis on kutsutud valvama seaduste täitmise üle. Erilise teravusega tundus tarvidus niisuguse organi järele kodusõja lõpul, üleminekul rahulikule majanduslikule ülesehitamisele. Majandusliku ülesehitamise ülesanded sel ajastul olid juba „... kogu poliitika peamureks ja peatähelepanuks"[8]. „Mida rohkem me siseneme tingimustesse," ütles Lenin oma ajaloolises ettekandes nõukogude IX kongressil, „mis on kindla ja tugeva võimu tingimusteks, mida kaugemale jõuab

---

[6] „VIII Leninski sbornik", lk. 21.
[7] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 49.
[8] Lenin, Teosed, XXVI k., lk. 206.

tsiviilkäibe arendamine, seda püsivamalt on tarvis esile tõsta kindel loosung suurema revolutsioonilise seaduslikkuse teostamiseks [9]."

Juba ÜKTK dekreet 25. augustist 1921. a. rõhutas, „et revolutsioonilise seaduslikkuse aluste elluviimine on üks kõige hädalisemaid tarvidusi Nõukogude Vabariigile" (VSKK 1921. a., nr. 63, art. 456). Selle järel väljaantud „Määrustikuga kubermangu kohtuosakondade kohta" oli nendele pandud kohustus tarvitusele võtta abinõusid „nõukogude kohalike võimuorganite seadusvastaste tegevuste vastu".

Kuid see valve seaduslikkuse täitmise üle kannatas selle olulise puuduse all, et, olles kubermangu täitevkomitee organiteks, võisid kubermangu kohtuosakonnad seda valvet teostada ainult kubermangu täitevkomiteele alluvate organite suhtes, kuid mitte kubermangu täitevkomitee enese suhtes. Täiesti kindla valve kindlustamiseks seaduste täitmise üle kohalike võimuorganite, nende seas ka kubermangu täitevkomiteede poolt, oli tarvis luua niisugune organ, mis ei sõltuks oma valvealustest asutistest ja alluks ainult riigi keskvõimule. Niisugune organ loodi prokuratuuri näol.

Eelnõu prokuratuuri seaduse kohta anti läbivaatamiseks IX ÜKTK 3. istungjärgule mais 1922. a. Istungjärgul puhkesid selle seaduseelnõu ümber elavad vaidlused. Enamik kõnelejaist, kes neis vaidlustes esines, vaidles seaduseelnõu kahe põhiseisukoha vastu: prokuratuuri vahetult ja eranditult keskusele allutamise ja selle vastu, et prokuröril oleks õigus kubermangu täitevkomiteede ebaseaduslike määruste peale protesti avaldada. Istungjärk valis seaduseelnõu arutamiseks erilise komisjoni. Enamik komisjoni liikmeist kaldus selle poole, et sisse seada prokuröridele niinimetatud kaksikalluvus, s. o. et kubermangu prokurör alluks ühelt poolt vabariigi prokuröri kaudu keskusele, teiselt poolt aga kubermangu täitevkomiteele.

Kui see eelnõu oleks niisugusel kujul vastu võetud, siis ei oleks prokuratuur mitte millegagi erinenud seni kehtinud kubermangude kohtuosakondadest, mis olid just niisuguses kaksikalluvuses ja milledele, nagu nägime, oli pandud kohustus valvata seaduste täitmise üle kohalike võimuorganite poolt. Küsimus nõudis Lenini ja Stalini isiklikku vaheleastumist. Lenin kirjutas Stalinile oma kuulsa kirja

[9] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 140.

„Kaksikalluvusest ja seaduslikkusest“ [10], mis sisaldab kogu nõukogude prokuratuuri teooria. Lenin kirjutas, et ÜKTK-s üleskerkinud küsimus on niivõrd tähtis, et see on tarvis anda otsustamiseks Poliitbüroole. Edasi selgitas Lenin, milles seisneb enamikus kohalikes haldusorganites väljakujunenud kaksikalluvuse mõte, s. o. alluvus ühelt poolt keskusele vastava rahvakomissariaadi näol, teiselt poolt kohalikule kubermangu täitevkomiteele. „Kaksikalluvus,“ kirjutas Lenin, „on tarvilik seal, kus vaja osata arvestada tegelikult oleva erinevuse paratamatust. Põllupidamine Kaluga kubermangus ei ole see, mis Kaasani kubermangus. See käib ka kogu tööstuse, käib kogu haldamise ehk valitsemise kohta... Kuid seaduslikkus peab olema ühine, ja peakurjuseks kogu meie elus ja kogu meie ebakultuursuses on igivene vaate hooletu sallimine ja poolmetslaste harjumused, kes soovivad säilitada Kaluga seaduslikkust erinevalt Kaasani seaduslikkusest.“

Edasi rõhutas Lenin, et prokuratuuri tegevuse tuum seisneb tema poolt teostatavas järelevalves, et prokuratuur ei evi mingisugust haldusvõimu ega lõplikult otsusta ühtegi halduskküsimust. „Prokurör omab õigust ja kohustust ainult üheks: jälgida seaduslikkusest tõelikult ühesuguse arusaamise maksmapanekut üle kogu vabariigi, vaatamata ükskõik missugustele kohalikele erinevustele ja hoolimata ükskõik missugustest kohalikest mõjudest... Ei ole kahtlust,“ kirjutas Lenin edasi, „et meie elame ebaseaduslikkuse meres ja et kohalik mõju on üks suurematest, kui mitte kõige suurem vastane seaduslikkuse ja kultuuri maksmapanekul.“ Sellest tegi Lenin järelduse, et allutada prokuratuur kohalikele võimuorganitele ja teda ilma jätta õigusest protesti avaldada nende organite määrustele tähendaks allutada teda kohalikele mõjudele ja ilma jätta võimalusest võidelda seaduslikkusest ühesuguse arusaamise eest. Need Lenini sõnad on aluseks nõukogude prokuratuuri ülesannetest arusaamiseks.

Sotsialistliku ühiskonna tingimustes saab seadus esmakordselt tõeliseks rahva tahte avaldajaks, üldriiklikud huvid ühtivad tõeliselt üldrahvalike huvidega. Kuid neile üldriiklikele huvidele katsutakse mõnel pool vastu seada mitte ainult isiklikud huvid, vaid mõnikord ka võimkonna, „rajooni“, kohalikud huvid. Prokuröri

---

[10] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 298—301.

ülesanne seisneb selles, et pidada otsustavat võitlust kõigi sellelaadsete katsetega, et kindlustada iga küsimuse otsustamist vastavalt üldriiklikele huvidele. Prokurör peab olema nende üldriiklike huvide püsivaks kaitsjaks ja oskama anda otsustava vastulöögi nende rikkumise katsetele.

Oma kirjas rõhutas Lenin, et prokuratuur peab teostama oma tööd kõige tihedamas seoses kohtuga. „Prokuröri ainus õigus ja kohustus on," kirjutas Lenin, „anda asi üle kohtule otsustamiseks . . ." Sellega rõhutas Lenin, et prokurör ei või end lukustada oma prokuratuuri kambri bürokraatlikus üksinduses, et ta on kohustatud tema poolt algatatud asjad välja tooma avaliku kohtu ette, et ta peab oskama kohtus tõendada tema poolt esiletõstetud süüdistuse põhjendatust.

Samas kirjas seletab Lenin vahet prokuratuuri ülesannete ja tol ajal tegutsenud tööliste ja talupoegade inspektsiooni (niinimetatud Rabkrin'i) [11] ülesannete vahel. „Tööliste ja talupoegade inspektsioon otsustab mitte ainult seaduslikkuse vaatepunktist," kirjutas Lenin, „vaid ka otstarbekohasuse vaatepunktist. Prokurör vastutab selle eest, et mitte ühegi kohaliku võimu ükski otsus ei läheks seadusest lahku, ja ainult sellest vaatepunktist on prokurör kohustatud iga mitteseadusliku otsuse peale protesti avaldama, kusjuures prokurör ei ole õigustatud otsuse täitmist seisma panema, vaid on kohustatud ainult abinõusid tarvitusele võtma selleks, et arusaamine seaduslikkusest kujuneks kogu vabariigis absoluutselt ühesuguseks." Nende Lenini sõnadega on purgivalt määratud nõukogude prokuratuuri ülesanne: võidelda igasuguste seaduserikkumistega, ükskõik kelle poolt neid on lastud toimuda ja missuguste motiividega seda seaduserikkumist katsutakski seletada.

Stalin nõustus täielikult kõigi Lenini kaalutlustega, mis selles kirjas olid ette toodud. Nende kaalutlustega nõustus ka ÜKTK istungjärgu enamus ja prokuratuuri seadus võeti istungjärgu poolt 28. mail 1922. a. vastu redaktsioonis, mis Lenini poolt ettetoodud seisukohtadele täielikult vastas.

1922. a. 28. mai Prokuratuuri seaduse järgi seisis prokuratuuri eesotsas vabariigi prokurör, kelle ametikoht oli ühendatud kohtu

---

[11] Praegu on tööliste ja talupoegade inspektsioon kaotatud ja tema asemele loodud Nõukogude Kontrollkomisjon.

rahvakomissari ametikohaga. Ainult temale allusid tema poolt määratavad kubermangu prokurörid, kes teostasid prokuröri funktsioone koha peal nii isiklikult kui ka prokuröriabide kaudu. Osa neist abidest töötas kubermangu keskuses, kuna osa jaotati kreisidesse.

Kohused, mis pandi prokuratuurile 1922. a. 28. mai Prokuratuuri määrustikuga, redutseeriti viiele põhipunktile:

a) järelevalve teostamine kõigi majanduslike asutiste, ühiskondlike ja eraorganisatsioonide ja eraisikute tegevuse seaduslikkuse üle ja protesti avaldamine seadust rikkuvate määruste ja korralduste vastu [12],

b) kriminaaljälitamise algatamine kriminaalseadusi rikkuvate isikute vastu,

c) otsene järelevalve kuriteo asjus uurimisi toimetavate organite tegevuse üle,

d) riigi nimel süüdistuse toetamine kohtus,

e) järelevalve vahi alla võetute kinnipidamise õigsuse üle.

Palju täielikumalt on määratud prokuratuuri funktsioonid „NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduse põhialustes", mis välja anti 1924. a. (LSKK 1924. a., nr. 23, art 203). Peale nende kohuste, mis pandi prokuratuurile 1922. a. 28. mai seadusega, „NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduse põhialused" panid prokuratuuri peale kohtuliku järelevalve kohtu otsuste, lahendite ja määruste üle, otsese järelevalve mitte ainult kuritegude esialgse uurimise toimetamise, vaid ka kurjategija jälitamise teostamise üle, järelevalve kohtuotsuste täitmise ja vahi all hoidmise seaduslikkuse üle, kuna aga 1922. a. 28. mai seadus rääkis ainult prokuratuuri järelevalvest vahi alla võetute kinnipidamise õigsuse üle. Lõppeks pandi „NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduste põhialustega" prokuratuurile ka väga tähtis funktsioon — riigi ja töötajate huvide kaitsmine tsiviilasjus. See prokuratuuri funktsioonide laiendamine oli prokuratuuri autoriteedi ja tähtsuse kasvu tagajärjeks kahe aasta jooksul, mis möödusid 1922. a. 28. mai seaduse väljaandmise ajast.

Kuid nagu 1922. a. 28. mai seadusega, mis oli välja antud ainult VNFSV jaoks, nii ka „NSVL ja liiduvabariikide kohtukor-

[12] See prokuratuuri tegevuse külg sai tegeluses nimetuse „üldine järelevalve", et seda eraldada kohtulikust järelevalvest.

ralduse põhialustega" oli prokuratuur tsentraliseeritud ainult liiduvabariikide ulatuses. Nende vabariikide prokuröre määrati nende kesktäitevkomiteede poolt ja vabariigi prokuröri ametikoha ühendamisel kohtu rahvakomissari ametikohaga kuulusid nad liiduvabariikide valitsuse koosseisu, olid temale aruandekohuslikud ja tema ees vastutavad. Mingisugust üleliidulist prokuratuuriorganit ei loodud.

1923. a., üheaegselt NSVL Ülemkohtu asutamisega, asutati ka prokuratuur NSVL Ülemkohtu juures. Prokurör NSVL Ülemkohtu juures ei olnud terves Liidus kogu prokuratuuri peaks. Tema osa piirdus ainult prokuröri funktsioonide teostamisega NSVL Ülemkohtu juures, liiduvabariikide prokurörid temale ei allunud. Kuid tarvidus prokuratuuri tegevuse juhtimise üleliidulise ühtlustamise järele oli niivõrd suur, et prokuratuuri tegevuse üksikute alade juhtimine hakkas järk-järgult koonduma NSVL Ülemkohtu prokuröri kätte. Üleliidulises ulatuses oli kogu prokuratuuri tegevuse juhtimine tsentraliseeritud. Edasi, ühe NSVL Ülemkohtu prokuröri abi kätte oli koondatud kõikide kohalike prokuratuuriorganite tegevuse juhtimine järelevalves OGPU üle.

20. juunil 1933. a. tehti otsustav samm kogu prokuratuuri tõelise tsentraliseerimise sisseseadmiseks üleliidulises ulatuses. NSV Liidu KTK ja RKN 1933. a. 20. juuni määrusega organiseeriti NSV Liidu Prokuratuur. NSV Liidu Prokuratuurile pandi:

1) järelevalve seaduse õige ja ühesuguse rakendamise üle liiduvabariikide kohtuasutiste poolt õigusega välja nõuda iga asja igas menetluse staadiumis, protesti andmine kohtu otsuste ja määruste peale kõrgemalseisvaile kohtuinstantsidele, samuti õigus nende otsuste ja määruste peatamiseks,

2) kriminaaljälitamise algatamine ja süüdistuse toetamine kõigis kohtuastmeis NSVL territooriumil,

3) valve OGPU, miilitsa, kriminaaltagaotsimise- ja parandustööasutiste tegevuse seaduslikkuse ja õigsuse üle,

4) liiduvabariikide prokuratuuride tegevuse üldine juhtimine.

See seadus ei viinud veel lõpuni prokuratuuri tsentralisatsiooni üleliidulises ulatuses. Liidu prokurörile pandi ainult liiduvabariikide prokuratuuride tegevuse üldine juhtimine, nende tegevuse operatiivset juhtimist aga teostati endiselt liiduvabariikide

valitsuste poolt. See lõi liiduvabariikide prokuröride suhtes sama kaksikalluvuse, mille lubamatusest kirjutas Lenin oma kirjas 20. maist 1922. a.

Eriti teravalt ilmnes see kahene olukord VNFSV-s. Kui teistes liiduvabariikides nende riikide prokurörid olid üheaegselt ka kohtu rahvakomissarideks ja seega oma tegevuses iseseisvad, siis VNFSV-s alates 1928. a. lahutati vabariigi prokuröri ja kohtu rahvakomissari ametid ja vabariigi prokurör tehti kohtu rahvakomissari asetäitjaks. See viis vabariigi prokuröri sõltuvusse ühelt poolt NSVL prokurörist ja teiselt poolt VNFSV kohtu rahvakomissarist. Seal aga, kus vabariigi prokuröri ja kohtu rahvakomissari ametid ühendati ühe isiku kätte (Ukraina NSV, Valge-Vene NSV, Taga-Kaukaasia vabariigid), tõi see ühendamine kaasa kohtu sõltuvuse tekkimise prokuratuurist, sest et nende vabariikide prokurörid teostasid kohtu rahvakomissarina kohtute suhtes kogu kohtuliku halduse funktsioone. Ainult Kesk-Aasia vabariikides ei täitnud vabariikide prokurörid ei kohtu rahvakomissari ega tema asetäitja kohuseid.

Kuid praktikas sai NSVL Prokuratuur otsekohe tema moodustamise momendist alates tegelikuks juhtivaks keskuseks kõikide liiduvabariikide prokuratuuridele. NSVL Prokuratuuri määrustikuga 17. detsembrist 1933. a. (LSKK 1934. a., nr. 1, art. 2a) määrati kindlaks, et liiduvabariikide prokurörid määratakse NSVL prokuröri poolt vastava liiduvabariigi kesktäitevkomitee nõusolekul. Sama määrustikuga anti Liidu Prokurörile õigus teostada kohalike prokuratuuriorganite tegevuse juhtimist mitte ainult liiduvabariigi prokuratuuride kaudu, vaid mõnel juhtumil ka otseselt. Selle tagajärjel hakkas juba 1934. a. peale Liidu Prokurör üleliidulises ulatuses kogu prokuratuuri tegelikuks juhiks.

See prokuratuuri tsentralisatsioon viidi lõpule 1936. a. 20. juuli NSVL Kohtu Rahvakomissariaadi organiseerimise seadusega. Selle seadusega olid prokuratuuriorganid eraldatud liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide süsteemist ja allutatud otseselt NSVL Prokurörile.

§ 2. Nõukogude prokuratuur Stalinliku Konstitutsiooni järgi.

Lenini põhimõtte karmist ja järjekindlast prokuratuuri tsentralisatsioonist üleliidulises ulatuses ja prokuratuuriorganite

täielikust sõltumatusest ükskõik missugustest kohalikest võimuorganitest viib läbi ka Stalinlik Konstitutsioon.

Vastavalt Stalinlikule Konstitutsioonile on prokuratuur NSVL-s käesoleval ajal organiseeritud järgmiselt. Kogu prokuratuuri eesotsas seisab NSVL prokurör, kes määratakse NSVL Ülemnõukogu poolt seitsmeks aastaks. See tähtaeg ületab kõik teised ametiisikute volituste tähtajad, mis kindlaks määratud Konstitutsiooniga [13]. NSVL prokuröri volituste nii pikk tähtaeg on seletatav püüdega kindlustada seaduste rakendamisel stabiilsust. Oma ettekandes NSVL Konstitutsiooni eelnõu kohta NSVL VIII Erakorralisel nõukogude kongressil ütles seltsimees Stalin: „Seaduste stabiilsust on meil praegu rohkem tarvis kui kunagi varem." Seaduste stabiilsus tähendab mitte ainult stabiilsust nende väljaandmises, vaid ka nende rakendamises. See tähendab, et on tarvis mitte ainult koostada seadust niiviisi, et selles ei oleks tarvidust otsekohe peale tema väljaandmist teha igasuguseid parandusi ja täiendusi, vaid ka rakendada seda seadust alati ühes ja samas mõttes. Niivõrd, kui NSVL Prokurörile on Stalinliku Põhiseaduse paragraaf 113-ga pandud kõrgema järelevalve teostamine seaduste täitmise üle kõigi rahvakomissariaatide ja nende alla kuuluvate asutiste, kõigi ametiisikute ja NSVL kodanike poolt, sedavõrd kindlustab NSVL Prokuröri volituste kestev tähtaeg stabiilsust seaduste rakendamisel. Liiduvabariigi prokurörid määratakse NSVL prokuröri poolt viieks aastaks (Konstitutsiooni § 115). NSVL 1933. a. 17. detsembri Prokuratuuri määrustikus sisalduv klausel NSVL prokuröri kohusest kokkukõlastada liiduvabariikide prokuröride nimetamist nende vabariikide kesktäitevkomiteedega on käesoleval ajal kõrvaldatud. Mingisugust kokkukõlastamist liiduvabariikide valitsustega liiduvabariikide prokuröride nimetamisel ei toimetata ja liiduvabariikide prokuratuurid ei ole mingisuguses sõltuvuses nende vabariikide valitsustest. Vastavalt sellele püstitavad liiduvabariikide Konstitutsioonid (Vene NFSV Konstitutsiooni § 117, Ukraina NSV Konstitutsiooni § 112, Valge-Vene NSV Konstitutsiooni § 89, Azerbaidžani NSV Konstitutsiooni § 120, Gruusia NSV Konstitutsiooni § 127, Armeenia NSV Konstitutsiooni § 89, Turkmeeni NSV Kons-

[13] Konstitutsiooni järgi valitakse kohtunikud 5 aastaks, rahvakohtunikud aga 3 aastaks, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude saadikud 4 aastaks, kohalike nõukogude saadikud 2 aastaks.

titutsiooni § 91, Uzbeki NSV Konstitutsiooni § 112, Tadžiki NSV Konstitutsiooni § 98, Kazahhi NSV Konstitutsiooni § 92, Kirgiisi NSV Konstitutsiooni § 85) (Eesti NSV Konstitutsiooni § 86. — Toimetaja) reegli, et kõrgemat järelevalvet seaduste täitmise üle nende vabariikide territooriumil teostatakse NSVL prokuröri poolt nii otseselt kui ka nende vabariikide prokuröride kaudu.

Seega on Stalinliku Konstitutsiooni järgi liiduvabariikide prokurörid mitte nende vabariikide valitsuste organiteks, nagu see oli varem, vaid NSVL Prokuratuuri organid.

Kraide ja oblastite prokurörid kui ka autonoomsete oblastite prokurörid nimetatakse NSVL prokuröri poolt viieks aastaks (NSVL Konstitutsiooni § 115).

Ringkonna-, rajooni- ja linnaprokurörid nimetatakse liiduvabariikide prokuröride poolt ja kinnitatakse NSVL prokuröri poolt samuti viieks aastaks (NSVL Konstitutsiooni § 116).

Kohalike prokuratuuritöötajate nimetamise viieaastane tähtaeg taotleb sama eesmärki — kindlustada seaduse kohaldamise stabiilsust —, millest on räägitud ülalpool.

Konstitutsiooniga kindla tähtaja määramine ei tähenda prokuröri vallandamatust enne selle tähtaja möödumist. Prokuröri, kes halvasti täidab oma kohuseid, rikub seadust, ei pea aktiivset võitlust kuritegude vastu, võib iga silmapilk NSVL prokuröri käskkirjaga oma ametikohalt tagandada. Samuti ei kõrvalda mainitud viieaastane tähtaeg võimalust prokuratuuritöötajatel enne selle tähtaja lõppu teenistusalal edasi jõuda kõrgematele kohtadele.

Peale kirjeldatud territoriaalse prokuratuuri süsteemi tegutsevad NSVL-s eri prokuratuurid: sõjaväe prokuratuur, raudteetranspordi prokuratuur ja veetranspordi prokuratuur. Sõjaväe prokuratuuri eesotsas on sõjaväe peaprokurör, kes on samal ajal NSVL prokuröri vanemaks abiks ja otseselt temale allutatud. Sõjaväe prokuratuuri kohapealseteks organiteks on sõjaväe prokurörid, kes asuvad sõjaväeringkondade (sõjarinnete, üksikute armeede, merelaevastiku) ja korpuste juures. Sõjaväe prokuratuur tegutseb käesoleval ajal sõjaväe tribunaali ja sõjaväe prokuratuuri määruste alusel, mis on kinnitatud NSVL KTK poolt 20. augustil 1926. a. (LSKK 1926. a., nr. 57, art. 413), muudatusega 26. oktoobrist 1929. a. (LSKK 1929. a., nr. 70, art. 655). Sõjaväe prokuratuur

teostab kõiki prokuratuuri funktsioone Punaarmee ja Sõjalaevastiku suhtes.

Võitluse suurendamiseks kuritegevuse vastu raudteetranspordil asutati NSVL KTK ja RKN 1930. a. 27. novembri määrusega (LSKK 1930. a., nr. 57, art. 601) eri raudteetranspordi prokuratuur. Esialgselt kuulusid selle prokuratuuri organid territoriaalse prokuratuuri koosseisu, kuid NSVL KTK ja RKN 1933. a. 27. augusti määrusega (LSKK 1933. a., nr. 55, art. 324) eraldati raudteetranspordi prokuratuur eri süsteemi, mis on allutatud otseselt NSVL prokurörile. Raudteetranspordi prokuratuuri eesotsas seisab transpordi peaprokurör, kes samal ajal on ka NSVL prokuröri vanemaks abiks. Kõigil raudteeliinidel on organiseeritud eri transpordi prokuratuurid, kelle eesotsas on tee prokurör, kes on allutatud otseselt transpordi peaprokurörile.

Samadel alustel tegutseb ka veetranspordi prokuratuur, mis organiseeriti NSVL KTK ja RKN 1934. a. 7. juuni määrusega (LSKK nr. 33, art. 251).

Prokuröride juures tegutsevad nende abid, kelle vahel jagatakse töö vastava prokuröri poolt. Iga üksik prokurör on õigustatud täitma prokuratuuri iga funktsiooni isiklikult või selle täitmist ülesandeks tegema ühele oma abidest. Samuti on iga kõrgemalseisev prokurör õigustatud ühelt poolt enese peale võtma iga temale allutatud prokuröri iga funktsiooni ja teiselt poolt temale edasi volitama oma funktsioonide täitmist, kuivõrd seadus otseselt teisiti ei määra. Seega näiteks võib NSVL prokurör ühes või teises asjas enese peale võtta iga krai ja koguni rajooni prokuröri otsese funktsiooni täitmise. Krai prokurör on õigustatud rajooni prokurörile volitama krai prokuratuuri üksikute funktsioonide täitmist, näiteks esinemist ühes või teises asjas kraikohtus. Selles võimaluses asendada ühte prokuröri teisega väljendub prokuratuuri ühtsuse põhimõte, mille mõjul kogu prokuratuuri vaadeldakse kui ühtsat organit ja iga üksik prokurör on ainult selle organi esindaja.

NSVL Konstitutsiooni § 117, järjekindlalt läbi viies Lenini põhimõtet prokuratuuri sõltumatusest, määrab kindlaks, et „prokuratuuriorganid teostavad oma funktsioone sõltumata ükskõik missugusest kohalikust organist, alludes ainult NSVL prokurörile". See Konstitutsiooni § 117 kategooriline formuleering kõrvaldab selles küsimuses igasuguse selgusetuse ja kindlustab prokuratuuri-

organitele võimaluse võidelda sotsialistliku seaduslikkuse kõrvalekaldumatu täitmise eest, „vaatamata ükskõik missugustele kohalikele erinevustele ja hoolimata ükskõik missugustest kohalikest mõjudest“ (Lenin).

Erinevalt kohtust on prokuratuur ehitatud valju ainujuhtimise põhimõttel. Kohtus kehtib kollegiaalsuse põhimõte, mistõttu kõik otsused, mis võivad mõju omada ühe või teise kohtuasja kohta, võetakse vastu kollegiaalselt. Ainult korraldava iseloomuga toiminguid (näit. korrapidamine kohtuistungi saalis) võib teha kohtu eesistuja ainuisikuliselt. Prokuratuuriorganites tehakse kõik otsused alati vastava prokuröri poolt üksinda. Igasugused nõupidamised, mis võivad aset leida prokuratuuris, kutsutakse kokku ainult läbiarutamiseks, mitte aga ühe või teise küsimuse otsustamiseks. Mingisugust hääletamist neil nõupidamistel ei toimu ja küsimus lahendatakse vastava prokuröri ainuisikulise korraldusega. See vali ainujuhtimise põhimõte, mis järeldub prokuratuuri kui valjult tsentraliseeritud aparaadi olemusest enesest, ei tähenda veel sugugi prokuratuuri tegelaste ilmetumist ja enesekriitika kõrvaldamist prokuratuuri-aparaadist. Iga prokurör, kes loeb oma otseselt ülemuselt saadud korralduse seadusvastaseks või ebaõigeks, mitte ainult võib, vaid on ka kohustatud sellest teatama kõrgemalseisvale prokurörile, kaasa arvatud NSVL prokurör. NSVL Prokuratuuri praktikas oli terve rida juhtumeid, kus rajooni prokuröride seesuguste signaalide järgi parandati vigu, mis olid tehtud krai, oblasti ja koguni üksikute vabariikide prokuröride poolt.

NSVL Prokuratuuri ülesanded on väga laialdased. Tema põhikohus seisneb selles, et valvata nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumatu täitmise järele ja pidada otsustavat võitlust kõigi seaduserikkumise juhtumite vastu, ükskõik kelle poolt see rikkumine on ette võetud. Selle vastutava riikliku ülesande täitmine väljendub mitmesugusel viisil, kõige enam aga niinimetatud prokuratuuri üldises järelevalves. See üldine järelevalve seisneb prokuratuuriorganite süstemaatilises tutvumises kõigi rahvakomissariaatide ja nendele allutatud asutiste käskkirjade ja instruktsioonidega ning nende käskkirjade ja instruktsioonide kontrollis seadusele vastavuse seisukohast. Erilist tähtsust sel alal evib prokuratuuri järelevalve kohalike nõukogude poolt väljaantavate sundmääruste seaduslikkuse üle, kuivõrd neis määrustes on ette nähtud halduskaris-

tused trahvide näol nende rikkumiste eest. Väga tõsist tähtsust evib prokuratuuri tutvumine kõigi määrustega, mis puutuvad kolhooside ellu ja tegevusse (rajooni täitevkomiteede ja teiste kohalike nõukogude määrused kolhooside ehitusküsimustes, maa organite korraldused, kolhooside juhatuse ja üldkoosoleku otsused). Kontrollides neid määrusi ja korraldusi, jälgib prokuratuur nende vastavust Stalinlikule põllumajandusliku artelli põhikirjale ja on kohustatud otsustavat võitlust pidama kõigi kolhoosi ja kolhoosnikute õiguste rikkumise vastu: kolhoosnikute seadusvastase kolhoosidest väljaheitmise, kolhoosi vara seadusvastase kasutamise, maa seadusvastase kolhoosnikelt äravõtmise jne. vastu.

Kodanlikus juriidilises kirjanduses suure koha võtnud vaidlus selle üle, kas prokuratuur peab oma tegevuses juhinduma seaduslikkuse põhimõttest (*Legalitätsprinzip*) või otstarbekohasuse põhimõttest (*Opportunitätsprinzip*), ei kerki esile nõukogude õigusteaduses. Meie tingimustes ei ole vastuolu seaduslikkuse ja otstarbekohasuse mõiste vahel. Nende mõistete vastastikku asetamise katseid tehti kahjurite poolt, kes tungisid nõukogude õiguse alal tegutsejate ridadesse. Otstarbekohasus sotsialistliku ühiskonna tingimustes seisnebki seaduse õiges rakendamises.

„Revolutsiooniline otstarbekohasus revolutsioonilise seaduslikkuse teostamise alal," — kirjutab A. J. Võšinski, „ei ole midagi muud kui nõukogude seaduste rakendamine vastavalt nende revolutsioonilisele eesmärgile, s. o. nendele eesmärkidele, mis seisavad igal antud ajaloolisel silmapilgul proletaarse revolutsiooni ees. Need proletaarse revolutsiooni eesmärgid määravadki revolutsioonilise seaduslikkuse sisu ja suuna ning tema piirid [14]." Tegelikkuses peitub niinimetatud seaduse nõuete otstarbekohasuse kaalutlustega vastastamise taga harilikult kitsaste võimkondade või kohalike huvide vastastamine üldriiklike huvidega.

Peale prokuratuuri süstemaatilise valve teostamise kohalike võimuorganite korralduste ja määruste seaduslikkuse kohta, mis toimub prokuratuuri enese algatusel, evivad hiigelsuurt tähtsust prokuratuuri ülesannete täitmisel sel alal kodanike kaebused ja avaldused, märkmed, mis avaldatakse perioodilistes trükitoodetes, ja rabselkor'ide (küla-korrespondentide) kirjad.

---

[14] V õ š i n s k i, Kohtukorraldus, 1936. a., lk. 43.

Nõukogude prokuratuuril lasub hool kaitsta nõukogude kodanike õigusi, mis on tagatud NSVL Konstitutsiooniga, liidu- ja autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega ja kogu nõukogude seadusandlusega. Iga kodanik, kelle õigusi on kellegi poolt rikutud, võib pöörduda kaebusega prokuratuuri poole. Prokurör on kohustatud kaebust hoolikalt kontrollima ja tema põhjendatuse korral tarvitusele võtma abinõusid seaduse rikkumise kõrvaldamiseks ja kaebaja õiguste kaitseks. Kui suurt tähtsust evib prokuratuuri töö see külg, seda võib otsustada selle järgi, et 1937. a. jooksul on prokuratuuriorganitele sisse tulnud 3723 tuhat niisugust kaebust.

Meil viib sotsialistliku riigi kodanike ühiskondliku teadvuslikkuse kasv selleni, et kodanikud teatavad mitte ainult niisugustest seaduserikkumistest, millest nad isiklikult huvitatud on, vaid ka niisugustest, mis neid isiklikult ei puuduta, kuid mille kõrvaldamist nad loevad oma kodanikukohuseks. Aktiivne võitlus nõukogude igasuguste seaduste rikkumise vastu on üks sotsialistliku õigusteadvuse kõvendamise avaldusi. 1937. a. jooksul uuriti prokuratuuriorganite poolt 233 tuhat ajalehemärget ja küla-korrespondentide kirja, millest igaüks paljastas mingisuguse konkreetse fakti sotsialistliku seaduslikkuse rikkumisest.

Tehes kindlaks ühel eespoolmainitud viisil ühe või teise seaduserikkumise, võtab prokuratuur tarvitusele abinõud selle kõrvaldamiseks. Kõigepealt ta avaldab seadusvastase määruse või korralduse vastu vastava võimuorgani ees protesti. Prokuratuur võib oma protestiga pöörduda sama organi poole, kelle poolt protesteeritav määrus või korraldus välja anti, samuti ka kõrgemalasuva organi poole, kellest oleneb selle määruse või protesti äramuutmine. Kui see organ prokuröri protesti tagasi lükkab, on viimane õigustatud seda protesti üle kandma alluvuse korras järgmisele võimuorganile jne., senikaua, kui küsimus seadusele vastavalt lahendatakse.

Kui seaduse rikkumine kannab kuriteo iseloomu, ei piirdu prokuratuur protesti avaldamisega, vaid võtab süüdlased kriminaalvastutusele. Siin läheneme tegevuse teisele küljele, mis omab suurt tähtsust — prokuratuuri osavõtule õigusemõistmise teostamisest. Prokuratuuri osa selles valdkonnas on erinev, sõltudes sellest, kas on jutt kriminaal- või tsiviilasjast, samuti ka sellest, missuguses staadiumis väljendub prokuratuuri osavõtt.

Kriminaalprotsessis kannab prokuratuur kuritegude eeluurimise staadiumis täit vastutust kriminaalasjade uurimise eest. Ta võib kriminaalasja uurida iseseisvalt temale alluva uurimisaparaadi kaudu. Kui uurimine toimub teiste organite poolt (Riikliku julgeoleku valitsus Siseasjade RK juures, miilits, kriminaal-tagaotsimine, mitmesugused eri inspektsioonid), teostab prokuratuur otsest järelevalvet selle uurimise teostamise üle. Selles protsessi staadiumis ei ole prokuratuur süüdistavaks organiks, vaid ta on kohustatud valvama selle üle, et asi igakülgselt läbi uuritaks, et kontrollitaks kõik kaebealust süüdistavad ja teda vabandavad asjaolud ja et karmilt kinni peetaks õigustest, mis kaebealusele seadusega antud. Eriti on prokuratuur kohustatud teostama karmi järelevalvet eeluurimisi toimetavate organite poolt ettevõetavate vahistamiste seaduslikkuse ja põhjendatuse üle. Vastavalt NSVL Konstitutsiooni § 127 ei või ükski võimuorgan (välja arvatud kohus) ette võtta ühegi Nõukogude kodaniku vangistamist ilma prokuröri esialgse sanktsioonita.

Prokuratuur hindab eeluurimise resultaate. Kui ta tuleb otsusele süüdistuse tõendamatuses, lõpetab ta asja ära. Kui ta aga jõuab otsusele, et süüdistus on tõendatud, annab ta asja kohtusse ja ainult sellest silmapilgust peale asetub ta süüdistava poole olukorda, jätkates siiski ka siin seaduse täpse täitmise järelevalve teostamist.

Seepärast on prokuratuuri osa kriminaalprotsessi teises staadiumis — kohtuliku asjaarutamise staadiumis — kahesugune: ühelt poolt esineb prokurör kohtus süüdistajana, esitab kohtule eeluurimisel kogutud tõendid süüaluse süüdivuse kohta, põhjendab süüdistust oma süüdistuskõnes, süüdistab kohtu ees kurjategijaid. Teostades neid süüdistavaid funktsioone, kasutab prokurör teiselt poolt kohtus poole õigusi, mis on võrdsed kaitsega. Mingisuguseid iseseisvaid otsuseid, mis võiksid nii või teisiti mõjuda asja lõpptulemusele, ei või prokurör selles protsessi staadiumis ette võtta. Niisugused otsused tehakse ainult kohtu poolt. Prokuröri osa piirdub sellega, et ta süüdistava võimu nimel esitab kohtule nõudmise ühe või teise otsuse vastuvõtmises ja põhjendab oma nõudmisi vastavate väidetega. Kas nende väidetega nõustuda või mitte, see on kohtu asi.

Kuid esinedes kohtus süüdistajana, ei lakka prokurör olemast organi esindaja, kelle peaülesandeks on valvata sotsialistliku sea-

duslikkuse valju täitmise üle. Seepärast ei ole prokurör mitte ainult õigustatud ise rikkuma kohtus süüaluse õigusi, vaid kohustatud valvama selle üle, et neid õigusi ei rikutaks ei kohtu poolt ega ka kellegi poolt, ükskõik kes ta ka oleks. Samal ajal on prokurör kohustatud valvama kohtuotsuste seaduslikkuse ja õigsuse üle. Iga ebaseadusliku ja ebaõige kohtuotsuse vastu peab prokurör andma protesti, mitte ainult neil juhtumeil, kui kohtuotsuse ebaõigsus seisneb süüdlase õigeksmõistmises või süüdimõistetule liiga pehme karistuse määramises, vaid ka neil juhtumeil, kui prokuröri arvates on kohtu poolt süütu süüdi mõistetud või liiga karm karistus määratud. Erandina süüdistamise põhimõttele ükskõik mis hinna eest, millest juhindub enamik kodanlike riikide prokuröre, püsib nõukogude prokurör süüdistusel ainult niivõrd, kuivõrd ta on veendunud süüaluse süüdivuses. Kui prokurör kohtuliku juurdluse tagajärjel jõuab järeldusele, et esitatud süüdistus ei leidnud kinnitamist, on ta kohustatud süüdistusest loobuma.

Seadus ei anna monopoli nõukogude prokuratuurile kriminaalasjade algatamiseks. Nende asjade algatamise õigus on jäetud peale prokuratuuriorganite ka kohtule ja uurimisorganitele. Kuid nende poolt algatatud asjade juurdlemise kohta teostab prokuratuur otsest järelevalvet samadel alustel nagu neil juhtumeil, kui asjad on algatatud prokuratuuri enese initsiatiivil. Süüdistuse toetamise õigus kohtus on nõukogude seadusandlusega võimaldatud eraisikuile ainult erasüüdistuse asjus [15]. Kõigis ülejäänud asjus evib süüdistuse toetamise õigust ainult prokuratuur. Kuid see reegel ei ole sugugi samaväärne prokuratuuri süüdistamise sellise monopoliga, millise püstitas näiteks Prantsuse seadusandlus. Prokuratuuri süüdistavat tegevust kohtus täiendatakse ühiskonna laia osavõtuga nende funktsioonide täitmisest. Nõukogude prokuratuur tõmbab laialt juurde paremaid aktiviste esinemiseks kohtus ühiskondlike süüdistajatena. Esinedes prokuratuuri orderiga ja alludes tema juhenditele süüdistuste ülesseadmise suhtes kohtus, kujutavad ühiskondlikud süüdistajad enestest ühte näidet töötavate otsesest osavõtust riigivalitsemisest.

NSVL Ülemnõukogu poolt teisel istungjärgul vastuvõetud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus jätab NSVL prokurörile ja liiduvabariikide prokuröri-

[15] Solvamine, laim, löömine, kerged kehavigastused.

dele õiguse mingisuguse tähtajaga piiramata aja jooksul kohtuliku järelevalve korras iga ebaõige kohtuotsuse peale protesti avaldada. Kuni selle seaduse väljaandmiseni kuulus niisugune õigus kõigile krai, oblastite ja koguni rajooni prokuröridele. See viis korduvate protestiavaldusteni kohtuotsuste peale ja kaostas nende kohtuotsuste tarvilikku püsivust. Uus Kohtukorralduse seadus koondab mainitud õigused ainult NSVL prokuröri ja liiduvabariikide prokuröride kätte, muudab protesti esitamise kohtuotsuste vastu kohtuliku järelevalve korras erandkorraks. See suurendab märksa prokuratuuriorganite vastutavust kohtuliku tegevuse eest ja nõuab neilt jooksvas kohtutöös nende otsese kaastöö suurendamist.

Prokuratuuril lasub ka järelevalve kohtuotsuste täitmise kohta. See järelevalve ei seisne mitte ainult selles, et prokurör peab kindlaks tegema kohtuotsuse täitmise fakti, selles, et kohtuotsusega määratud trahv on sisse nõutud, selles, et isik, kes on mõistetud vabaduse kaotamisele, on paigutatud kinnihoiukohta jne., vaid prokurör on kohustatud valvama selle järele, kuidas toimub kohtuotsuse täitmise protsess ise. Prokuratuuri kohuseks on ka järelevalve selle üle, et vanglates peetaks kinni ainult neid isikuid, kelle kinnihoidmiseks on seaduslikud alused. Leides ühes või teises kinnihoiukohas mingisuguse isiku, keda kinni peetakse ilma niisuguse aluseta, on prokurör kohustatud teda otsekohe vabastama. Prokuratuur on kohustatud ka selle järele valvama, et vahialuste kinnihoidmine kinnihoiukohtades ja seal kindlaksmääratud režiim vastaksid seaduse nõuetele, et ei lubataks ebaseaduslike distsiplinaarkaristuste rakendamist ja et täidetaks tarvilikke tervishoiureegleid jne. Nende kohuste teostamiseks peavad prokurörid süstemaatiliselt külastama kinnihoiukohti, vahialustelt kaebusi vastu võtma ja need kaebused läbi uurima. Suurtes kinnihoiukohtades Siseasjade Rahvakomissariaadi parandustöölaagrites on erilised laagrite prokurörid, kelle kohuseks on nende funktsioonide teostamine.

Väga suurt tähtsust omab prokuratuuri tegevus tema osavõtus tsiviilprotsessist.

Nagu ülalpool mainitud, piirdub kodanlikes riikides prokuratuuri osavõtt tsiviilprotsessist ainuüksi asjadega, mis riivavad riigi fiskaalseid huve. NSVL-s on prokurör kohustatud aktiivselt osa võtma tsiviilasjade arutamisest kohtus mitte ainult selleks, et kindlustada riigi huvide silmaspidamist, vaid ka selleks, et kaitsta üksi-

kute kodanike huve. Seadus annab prokurörile õiguse alata hagi esitamise teel iga tsiviilasja. Kohus ei ole õigustatud kontrollima motiivide põhjendatust, mis ajendasid prokuröri esitama niisugust hagi. Ta on kohustatud selle hagi sisuliselt läbi vaatama.

Prokurör, kes on esitanud tsiviilhagi, omandab sellega asjas kõik poole õigused: õiguse ette tuua tõendeid oma hagi tõendamiseks, õiguse asjaajamisest kohtuistungeil osa võtta, õiguse tema hagi asjas tehtud määruse ja otsuse peale protesti avaldada. Seda oma õigust peab prokurör kasutama iga kord, kui ta sel viisil võib kaitsta riigi huve või jalule seada kodaniku rikutud õigusi. Nii näiteks võib prokurör sel viisil sisse nõuda raiskaja käest tema poolt raisatud riigi ja ühiskonna väärtused, kui selle eest ei hoolitsenud otseselt kannatanud organisatsioon. Prokurör võib niisuguse hagiga jalule seada ühe või teise kodaniku rikutud elamuõigused: välja tõsta isiku, kes ebaseaduslikult haaras võõra elamispinna, ja tagasi anda põhivaldajale, kohustada majavalitsust sõlmima lepingut elamispinna võimaluse saamiseks, kui selle lepingu sõlmimisest keelduti ilma seaduslike alusteta jne. Samal viisil võib prokurör kaitsta ema ja lapse õigusi nende õiguste ebaseadusliku rikkumise, näiteks alimentide mittemaksmise, vanema õiguste kuritarvituse jne. korral. Samal viisil teostab prokuratuur võitlust kodanike tööõiguste täitmise eest, näiteks võib hagiga nõuda ebaõigelt vallandatud isikute tööle tagasi paigutamist. Ühe sõnaga, iga kord, kui kodanike rikutud õigused kuuluvad jaluleseadmisele kohtuprotsessi kaudu ja kui prokuröri arvates kannatanu ise ei ole võimeline nende õiguste jaluleseadmist saavutama, on prokurör kohustatud kasutama oma tsiviilhagi esitamise õigust.

Prokurör võib mitte ainult uuesti algatada iga tsiviilasja, vaid tal on samuti õigus astuda igasse asja, mis on algatatud mõne eraisiku või asutise poolt, taotelles selles asjas õiget kohtuotsust.

Prokurör võib tsiviilprotsessist osa võtta ka teises osas: seadus annab kohtule õiguse nõuda prokuröri osavõttu igast tsiviilasjast, mis on kohtu käes lahendamisel. Sel juhtumil võtab prokurör protsessist osa mitte enam poolena, vaid organina, kes annab asjas seadusel põhineva arvamuse, täiesti sõltumatult selle poole taotlustest, kelle hagiga asi on algatatud.

NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtu-

korralduse seadus võimaldab NSVL prokurörile ja liiduvabariikide prokuröridele samuti kui kriminaalprotsessiski õiguse avaldada tsiviilasjas protesti iga kohtuotsuse peale, mida nad loevad ebaseaduslikuks. Kohtuotsuste püsivus tsiviilasjus, milledel põhinevad NSVL kodanike õigused, evib niisama suurt tähtsust kui kohtuotsuste püsivus kriminaalasjus, mispärast ka sel alusel seesugust kohtuotsuste peale protesti esitamise korda rakendatakse ainult erandjuhtumeil.

Nõukogude prokuratuur erineb põhimõtteliselt kõigist ekspluataatorlike maade prokuratuuridest.

Nagu ülalpool mainitud, luuakse prokuratuur antagonistliku klassi-ühiskonna tingimustes siis, kui huvide vahel, mida kaitseb riigi keskvõim, ja huvide vahel, mis peegelduvad neis organeis, mille järgi prokuratuur on kohustatud valvama, on mingisugune vastuolu. Neil juhtumeil loob riigi keskvõim täielikult temast sõltuva prokuratuuri kui organi, mis on arvestatud selleks, et läbi viia riigi keskvõimu mõju kohtadel. Nii oli absolutismi tingimustes, kui kuninglik keskvõim ei usaldanud kohalikke feodaale ja lõi prokuratuuri laialdaste järelevalve-funktsioonidega kohalike võimuorganite tegevuse üle. Nii oli ka kapitalistliku ühiskonna tingimustes, kui suurkodanlus, kes hoidis enese käes riigivõimu keskaparaati, küllalt ei usaldanud „sõltumatut kohut", eriti vandemeeste kohut, mis komplekteeriti enamikus väikekodanluse keskelt. Neis tingimustes loodi prokuratuur kui kohtulik organ, mis oli kutsutud olema kohtus valitsuse mõju läbiviijaks.

Kõigis kodanlikes maades on prokuratuur alati valitsuse organiks, täidesaatva võimu organiks. Prokuratuuri eesotsas seisab selle valitsuse liige — kohtuminister või nii või teisiti teda asendav isik (näiteks *general-attorney* Ühendriikides). Ekspluataatorliku ühiskonna tingimustes kaitseb prokuratuur, ükskõik kuidas ta on organiseeritud, igal pool ja alati ekspluataatorite huve ekspluateeritavate ees.

Sotsialistliku ühiskonna tingimustes ei ole vastuolu huvide vahel, mida kaitsevad riigi keskvõim ja kohalikud võimuorganid. Nii need kui ka teised valitakse samadel alustel rahva poolt, tegutsevad Üleliidulise kommunistliku partei ainujuhtimisel ning kaitsevad samal määral Nõukogude Liidu tööliste, talupoegade, töötava intelligentsi ja kõigi töötajate huve. Seepärast ei ole NSVL-s neid

motiive, mis ajendasid ekspluataatorlike maade valitsusi organiseerima prokuratuuri, kuid selle eest omab sotsialistliku ühiskonna tingimustes täielikku jõudu see nõue, mis kapitalistlike maade tingimustes teenib ainult kodanliku prokuratuuri tõelise olemuse varjamist — karmi seaduslikkuse nõue.

Kodanlikud valitsused, kaitstes rahva tähtsuseta vähemiku huve hiigelsuure enamiku huvide vastu, on tihti sunnitud välja andma niisuguseid seadusi, mida nad vabatahtlikult välja ei annaks. Revolutsioonilise proletariaadi surve all tuleb kodanlusel minna järeleandmistele. Sel puhul kirjutas Lenin: „Tegelikult töötab kodanlus kõikides maades mööda pääsmatult välja kaks valitsemissüsteemi, kaks meetodit võitluseks oma huvide eest ja oma ülevõimu kaitseks, kusjuures need kaks meetodit kord asendavad teineteist, kord põimuvad mitmesugustes ühendites. See on esiteks vägivallameetod, töölisklassi liikumisele igasugustest järeleandmistest keeldumise meetod, kõikide vanade ja iganenud asutiste toetamise meetod, reformide leppimatu eitamise meetod... Teine meetod on „liberalismi" meetod, sammude meetod poliitiliste õiguste arenemise, reformide, järeleandmiste poole jne. [16]"

Niisuguste järeleandmiste hulka kuulub näiteks peaaegu kogu niinimetatud vabriku-seadusandlus. Samasuguste revolutsioonilise liikumisega väljakistud järeleandmiste näiteks Venemaal võib olla tuntud 17. oktoobri 1905. a. manifest ja tema poolt kuulutatud „vabadused".

Andes välja niisuguseid seadusi, ei eelda kodanlus sugugi nende seaduste kõrvalekaldumatu täitmise tagamist. Vastupidi, mida vähem neid täidetakse, seda parem.

Säärast olukorda ei või kunagi olla sotsialistliku riigi tingimustes. Esinedes tõsiste rahva huvide väljendajatena, ei või NSVL ja liiduvabariikide seadusandlikud organid mingisugustel tingimustel olla sunnitud välja andma mingisuguseid seadusi nii-öelda vastu tahtmist. Kui NSVL Ülemnõukogu ja liiduvabariikide Ülemnõukogud teatavaid seadusi välja annavad, ei toimu see mitte demagoogiliste eesmärkidega, mitte selleks, et kedagi eksiteele viia, vaid selleks, et neid seadusi täidetaks. Seepärast omandab NSVL-s tõeline seaduslikkuse probleem, kõikide ja üksikute nõukogude sea-

[16] Lenin, Teosed, XV k., lk. 7.

duste karmi ja kõrvalekaldumatu täitmise nõudmine erandlikult suure tähtsuse. Sellega on ka seletatav nõukogude prokuratuuri kui organi loomine, kes eriti on kutsutud järele valvama seaduste valju täitmise üle. Seepärast moodustataksegi nõukogude prokuratuur teisiti kui kapitalistlike riikide prokuratuur ja ta teostab oma ülesandeid teiste meetoditega. NSVL prokuratuur ei ole täitva võimu organ, nagu see on kapitalistlikes riikides. Olles kutsutud järele valvama rahvakomissariaatide ja neile allutatud organite tegevuse seaduslikkuse üle, ei kuulu NSVL prokuratuur valitsuse koosseisu. Nõukogude prokuratuuri eesotsas ei ole valitsuse liige, nagu kodanlikes maades, vaid Liidu prokurör, kes ei kuulu Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu, vaid määratakse otseselt kõrgema võimuorgani — NSVL Ülemnõukogu poolt ja allub ainult temale ning vastutab ainult tema ees.

Kui kapitalistlike riikide tingimustes prokuratuuri peaülesanne — kindlustada otsustavat võitlust kogu kodanluse klassivaenlaste vastu — sunnib teda koondama oma tegevust peaaegu eranditult kriminaalprotsessi alal, siis NSVL-s toimub väga suur osa prokuröri tööst väljaspool kohut ja väljendub riigivõimu organite tegevuse seaduslikkuse järelevalves.

Kodanlike riikide seadusandlus ei sea peaaegu kunagi oma prokuratuuri ülesandeks kodanike õiguste kaitset. Kuigi seda tehakse sel või teisel määral paberil, siis sel ülesandel ei ole kunagi tõsist tähtsust kodanliku prokuratuuri praktikas. See olukord lähtub kodanliku demokraatia kui rikaste demokraatia olemusest. Kapitalist oskab alati ise, ilma prokuratuuri abita, kaitsta oma õigusi, kuid kaitsta vaeseid, ekspluateeritavaid töölisi ja talupoegi, — see ei kuulu üldse kodanliku riigi ülesandesse üldiselt ega eriti kodanliku prokuratuuri ülesandesse. Sellega, muide on seletatav asjaolu, et kodanlik prokuratuur peaaegu üldse ei võta osa tsiviilprotsessist, ja kuigi ta osa võtab, siis ainult asjus, mis riivavad riigi fiskaalseid huve.

Sotsialistliku ühiskonna tingimustes määratakse kodanike õigused seadusega kõigile ja igaühele. Nagu ütles seltsimees Stalin oma ettekandes NSVL nõukogude VIII erakorralisel kongressil, on meie Konstitutsiooni iseärasuseks see, et ta ei piirdu ühe või teise õiguse deklareerimisega, vaid viib raskuspunkti nende õiguste tagamisele, võimalusele neid õigusi tõesti teostada.

Nõukogude prokuratuuri ülesanded kodanike õiguste kaitses, mis on üheks niisuguseks tagatiseks, võtavad endi alla ühe esimestest kohtadest nõukogude prokuratuuri üldistes ülesannetes. Hiigelsuur, kodanlikes riikides nägemata, nõukogude prokuratuuri töö hoog kodanike kaebuste alal, nõukogude prokuratuuri laialdane osavõtt tsiviilprotsessist, on nende nõukogude prokuratuuri ülesannete reaalse täitmise näitajaks.

Nõukogude prokuratuur võtab aktiivselt osa kohtu karistava tegevuse teostamisest. Aga kui kapitalismi puhul see tegevus on suunatud ekspluateeritavate masside paremate esindajate vastu, siis sotsialistliku ühiskonna tingimustes tabab kohtu karistav tegevus ainult rahvavaenlasi, diversante ja äraandjaid, salakuulajaid ja reetjaid, samuti kriminaalkurjategijaid, röövleid, mõrtsukaid, vargaid, spekulante jne. Võttes osa kohtu karistava tegevuse teostamisest, kaitseb nõukogude prokuratuur oma tööga ka sellest küljest ausate nõukogude kodanike õigusi ja huve.

Kõiges oma tegevuses tugeneb nõukogude prokuratuur laia massi aktiivsusele. Lenin rõhutas, et edukat võitlust seaduslikkuse eest võib teostada ainult siis, kui „rahvamass ise avitab". Tõelise demokraatia olemus seisneb selles, et massid otseselt osa võtavad riiklike funktsioonide teostamisest, seejuures ka niisuguse tähtsa funktsiooni teostamisest, nagu võitlus seaduslikkuse järelevalve eest. Ülalkirjeldatud prokuratuuri tegevus kodanike kaebuste, perioodiliste trükitoodete märgete ja küla korrespondentide kirjade läbivaatamises kindlustab juba iseenesest nõukogude prokuratuuri katkematut sidet laiade rahvamassidega. Kuid see side ei piirdu sellega. Prokuratuur viib läbi suure masside organiseerimise töö: prokuratuuritegelased esinevad süstemaatiliselt tööliste, kolhoosnikute ja punaarmeelaste koosolekuil ettekannetega nõukogude seadusandlusest ja kodanike õigustest.

On teada, et masside juriidiline teadmatus, oma seaduste ja seadustega kindlustatud õiguste mitteteadmine nende poolt oli kõikidel aegadel üks peatingimustest, mis kindlustas töötavate masside orjastamist ja õigusetust.

Nõukogude õiguse propaganda kõige laiemates töötavate masside hulkades on üks prokuratuuri tähtsamaid ülesandeid. Vaidlused niisuguste ettekannete puhul on prokuratuurile väga hinnatavaks

allikaks, kust ta ammutab teateid faktide kohta, mis nõuavad vahelesegamist.

Niisugused massilised organisatsioonid, nagu kommunistlike noorte ühing, nõukogude sektsioonid jne., abistavad laialt prokuratuuri tema ülesannete teostamisel. Peale selle on olemas massilised organisatsioonid, mis on eriti ette nähtud võitluse pidamiseks nõukogude seaduslikkuse rikkumistega. Niisugusteks organisatsioonideks on prokuratuuri abistamiseks grupid ettevõtteis ja asutistes, kolhooside juhatustes jne. Niisugused prokuratuuri kaastöögrupid signaliseerivad prokuratuuri kõigist faktidest, mis nõuavad tema vahelesegamist, ebaseaduslikest tegudest kellegi poolt, asetleidnud kuritegudest, mis nõuavad juurdlemist, jne.

Prokuratuuri kaastöögruppide liikmed osutavad abi prokuratuuri töös ka igasuguste andmete kogumisega, mis prokuratuuri tegevuses võivad tähtsust omada, kaebuste ja ajalehtede märgete põhjendatuse ja esialgse kontrolli näol jne. Prokuratuuri kaastöögruppide eriti aktiivseist tegelastest ammutatakse kaadrid nõukogude prokuratuuri ridade täiendamiseks. NSVL-s on tavaline nähtus, et seltskondlikult töölt võitluse alal sotsialistliku seaduslikkuse täitmise eest siirduvad üksikud aktivistid alatisele tööle prokurörideena ja nende abidena. See iseloomustab prokuratuuri tihedat seost tööliste ja kolhoosnikute laiade massidega.

XII peatükk.

Uurimisaparaat.

Võistlusprotsessi vormi juures, nagu see oli antiikseil orjapidamise demokraatiail ja varajase feodalismi ajastul, esialgset juurdlemist kui protsessi eristaadiumi ei olnud. Materjalide kogumine kohtu jaoks oli süüdistaja eraasjaks. Riik osutas talle mõnikord seda või teist abi. Nii näiteks andis vabariiklikus Roomas preetor süüdistajale erilise kirjaliku tunnistuse (*lex*) selle kohta, et tema poolt algatatud asi on läbivaatamisele võetud ja et ta on tunnistatud selles asjas süüdistajaks. Niisugune tunnistus andis selle saajale õiguse kaasabiks võimuorganite poolt tema tegevuses tõendite kogumisel (näiteks läbiotsimise tarviduse juhtumil).

Esialgne eeluurimine kui sunduslik protsessi staadium ilmnes sõna täies mõttes ainult absolutismiajastul, protsessi juurdlusvormi võimutsemise ajal. Sel ajastul toimus uurimisfunktsioonide teostamine harilikult kas mõne kohtuniku või haldusorganite esindajate poolt. Nii teostati näiteks Venemaal kuni 1864. a. reformini kriminaalasjade juurdlemist harilikult politsei või kuberneri juures asuvate, erilisi ülesandeid täitvate ametnike poolt.

Alles kodanlik-demokraatlikes riikides ilmusid nn. segaprotsessi sisseseadmisel organid, kes eriti olid seatud teostama kuriteo esialgset juurdlemist. Enamikus kontinentaalse Euroopa kodanlik-demokraatlikes maades ilmnevad niisuguste organitena nn. uurijad-kohtunikud. Esimese kohtuastme liikmete keskelt eraldati kohtuministri korraldusega (mõnes kohas riigipea poolt antud määruse vormis) selleks või teiseks tähtajaks (Prantsusmaal kolmeks aastaks, eelfašistlikul Saksamaal üheks aastaks) kohtunikud, kelle kohuseks oli teostada eeluurimist eriti tähtsate kuritegude asjus.

1864. a. kohtu-ustaavide põhjal moodustati Venemaal kohtu-uurijate eriamet [1], kes ei olnud kohtu liikmeiks, kuid seisid kohtuaparaadi koosseisus ja olid nagu kohtunikudki tagandamatud. Kuid sellinegi formaalne tagandamatus kohtu-uurijate suhtes oli tsaarivalitsusele veel ebasobivam kui kohtunike suhtes. Soovimata avalikult muuta kohtu-uurijate tagandamatuse seadust, eelistas keiserlik valitsus sellest mööda minna: ta lakkas lihtsalt kohtu-uurijaid määramast. Kohtu-uurijate kohuste täitmiseks komandeeriti kohtuministeeriumi ametnikke. Neid ametnikke loeti kohtu-uurija ajutisteks kohustetäitjaiks, kuigi nad jäid sellesse ametisse kümneiks aastaiks. Kuna nad olid „kohtu-uurijate ajutised kohustetäitjad", oli kohtuministeeriumil võimalus neid iga minut ümber asetada.

Kõigi nende uurijate ja uurija-kohtunike kohuseks oli ainult eeluurimise materjalide juriidiline formuleerimine. Faktilist kuritegude uurimist ja kurjategijate jälitamist toimetas igal pool politsei prokuratuuri otsesel juhtimisel.

Vastavalt kodanlik-demokraatlikule juriidilisele teooriale võivad ainult uurija poolt koostatud aktid omada kohtus tõendavat jõudu. Politseilised materjalid, protsessuaalse terminoloogia järgi juurdlusmaterjalid, loeti teoorias ja seadusandluses prokuratuuri jaoks ainult informatsioonimaterjaliks, mis annab aluse kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamisel. Tegelikkuses oli asi siiski teisiti. Politsei juurdlemistegevus omas kuritegude uurimisel alati otsustavat tähtsust. Kohtu-uurija osaks jäi enamikul juhtumeil ainult politsei poolt hangitud andmete juriidiline formuleerimine. See faktiline suhtumus juurdlusorganite ja eeluurimisorganite vahel ei võinud mõju avaldamata jätta ka kodanlikule teooriale. Üks tähtsamaid tsaari-Venemaa protsessualiste, professor Foinitski, defineerib piiri juurdluse ja eeluurimise vahel järgmiselt: „Juurdlusel ei ole tegemist kohtu vormide ja tavanditega, ta ei hinda fakte, ei tee nende kohta mingisuguseid määrusi, ei tee neist otsustavaid järeldusi ja seepärast seda toimetatakse isikute poolt, kes ei kuulu kohtu võimkonda [2]." Selle uurimisaparaadi kahte eri ossa jagamise mõte seisneb kodanliku seadusandluse püüdes varjata politsei osa-

[1] Kohtuurija amet moodustati juba 1860. a., kuid faktiliselt sai see instituut täieliku arenemise alles pärast 1864. a. kohtureformi.

[2] Foinitski, II k., lk. 388.

võttu kohtu karistamistegevusest. Töötavad massid avastavad kõige rutem just politsei kui tema sundimise funktsioone teostama kutsutud riigivõimu organi, klassi-iseloomu. Streikide ja teiste klassikokkupõrgete ajal ilmub lavale kõigepealt politsei, kes laseb käiku muudid ja revolvrid. Just kõige sagedamini toimuvad töölistel löömingud politseiga kõigi nende kokkupõrgete puhul vabrikantidega. Kui sama politsei poolt kogutud materjalid ametlikult satuksid kohtuliku asjaarutamise aluseks, oleks väga raske masside eest varjata kodanliku kohtu kahtlematut sugulust kodanliku politseiga, oleks raske varjata nende organitega kaitstavate huvide ühtsust. Seepärast asetabki kodanlik-demokraatlike maade seadusandlus politsei ja kohtu vahele kohtu-uurija või uurija-kohtuniku kuju, kelle klassipale on massidele palju vähem selge, kui politseiametniku oma.

Kuivõrd vähe tähtsust osutab kodanliku õigusemõistmise praktika uurija-kohtuniku kaudu uurimismaterjalide protsessuaalsele vormimisele, seda võib otsustada selle järgi, et isegi vandekohtule alluvais asjus, millistes kõikide kontinentaalse Euroopa kodanlik-demokraatlike maade seadus nõuab sunduslikku eeluurimise toimetamist, saab kohus väga sageli toime ilma selleta. Kodanliku juristi Zuckeri andmete järgi on kõigis asjus, mida arutati vandekohtus Saksamaal ajavahemikul 1881. kuni 1885. aastani, toimetatud eeluurimist kokku 40% juhtumeist, kuna 1899. a. ainult 27% [3].

Käesoleval ajal hakkab see dekoratsioon üldse kaduma. 1935. a. 28. juuni seaduse põhjal on Saksamaal eeluurimise toimetamine uurija-kohtuniku poolt säilitatud ainult nende juhtumite jaoks, kui prokuratuur leiab niisuguse uurimise toimetamise tarvilikuks. Kõigil ülejäänud juhtumeil on kaebealuse kohtu alla andmise ja asja kohtuliku arutamise aluseks otseselt politseilise juurdluse materjalid.

Isegi liberaalkodanlikud juristid on sunnitud õigeks võtma, et uurija-kohtunikud ei osutu tegelikkuses sugugi nendeks erapooletuiks kohtumõistmise teenreiks, kelledena neid katsub paista lasta kodanlik teooria. „Tegelikkus näitas," kirjutas prantsuse jurist Garreau, „et magistraadid-uurijad, varustatud seaduse poolt kahe teatud määral vasturääkiva osaga, ühelt poolt juurdlemise agendid,

[3] Mõnede reformide puhul eeluurimise kohta kaasaegses kriminaalprotsessis, 1902. a.

teiselt poolt vahekohtunikud süüdistaja ja süüaluse vahel, sattusid mõnesugustele raskustele selle rahuliku erapooletuse säilitamisel, mis oleks vastuvaidlematult soovitav ja mida see süsteem tahtis kindlustada [4]." Hoopis otsustavamalt väljendus sel puhul teine prantsuse autor Levalier: „Louis XIV õigus 1808. aasta koodeksi [5] nime all valitseb veel Prantsusmaad. Ainult mõned sõnad on muutunud: 1670. aasta [6] kriminaal-leitnant on saanud uurija-kohtunikuks. Kuid ta säilitas kõik oma õigused ja teostab neid samades tingimustes kui 1670. aastalgi. See on magistraat, kes ainuisikuliselt kinnistest uste taga kõik tõendid kogub. XVII kuni XIX sajandini ta kaotas teel ainult ühe oma volitustest — ta ei või enam kaebealust piinata. Uurimine ei kesta „kuni verevalamiseni". Välja arvatud see üksikasi, on 1670. a. kriminaal-leitnant ja kaasaegne uurija-kohtunik lihased vennad [7]." Kodanlike riikide tingimustes olid uurija-kohtunikud samasugused sõnakuulelikud valitsuse agendid nagu politseiametnikudki ning vahe juurdlusorganite ja eeluurimise organite vahel jäi püsima ainult paberil.

Teisiti oli ehitatud eeluurimine Inglismaal, kus kuni käesoleva ajani on säilinud võistlusprotsessi tüüp. Teoreetiliselt arvatakse, et iga kodanik, kes algatas kriminaalasjas süüdistuse, on õigustatud koguma süüdistuse tõendeid ja pöörduma kohtu poole palvega temale välja anda erilisi tunnistusi õigusega toimetada niisuguseid tegusid, mis nõuavad sundvahendeid (läbiotsimine, arest jne.). Kogutud materjali esitab süüdistaja rahu- või politseikohtunikule läbivaatamiseks, kes võistlusprotsessi tingimustes kaebealuse ja tema kaitsja juuresolekul selle materjali läbi vaatab ja siis kas lõpetab asja või annab selle kohtu otsustada. Teoreetiliselt arvatakse, et ka politsei tegutseb samadel alustel nagu iga kodanikki. Ometi jäi tegelikkus sellest teoreetilisest seisukohast kaugele. Politsei muutus viimastel aastakümnetel Inglismaal päris ehtsaks eeluurimise organiks. Kuigi kirjalikke protokolle, mida koostatakse politsei poolt kuritegude juurdlemisel, ei võeta inglise protsessis süüdistuse tõenditena, tarvitatakse kohtus siiski laialt juurdlemist

---

[4] Garreau, lk. 10.

[5] Prantsusmaal praegu kehtiv kriminaal-protsessuaal-koodeks.

[6] 1670. a. Louis XIV ajal anti välja seadus, mis osutub klassikaliseks mälestusmärgiks juurdlus- (inkvisitsiooni-) protsessis.

[7] Levalier.

toimetanud politseiagentide ülekuulamist tunnistajatena. Sageli on niisuguse politseiagendi öeldised ainukeseks tõendiks, millel süüdistus põhineb. 1929. a. konstateerib kuninglik komisjon, revideerides politsei tegevust Inglismaal, oma ettekandes otseselt, et reas kuritegudes, mis masside õigusteadvuse seisukohalt ei olegi kuriteod, „jääksid seadused, mis tuvastavad nende tegude kuriteolisust, peaaegu surnud täheks, kui kohtuasju nende kuritegude üle ei otsustataks ainuüksi politseinike öeldiste alusel“ [8].

Omapäraseks keskaja jäänuseks on Inglismaal niinimetatud *coroner*'i amet. See on ametiisik, kes on kohustatud omal algatusel, ootamata süüdistaja kaebust, toimetama juurdlust kõigis surmajuhtumeis, kui surmapõhjus ei ole selge. Neid juurdlusi toimetab *coroner* avalikel istungeil tema enese poolt kutsutud 7—11 vandekohtuniku osavõtul, kes kuulutavad verdikti surmapõhjuse üle. *Coroner*'i vandemeeste verdikt, mis kõlab: „tapmine, toime pandud selle ja selle isiku poolt“, on selle isiku kohtu alla andmise aluseks.

Tsaari-Venemaa uurimisaparaat, mis jäeti Ajutise Valitsuse poolt puutumata, kaotati ühes kogu kodanlik-mõisnikulise kohtuaparaadiga otsekohe pärast Suurt Oktoobrirevolutsiooni Dekreediga kohtust nr. 1. Pärast Oktoobrirevolutsiooni seadis esimeste aastate seadusandlus sisse kollegiaalse eeluurimise süsteemi. Revolutsiooniliste tribunaalide ja rahvakohtute juures moodustati erilised uurimiskomisjonid. Nende komisjonide liikmed toimetasid juurdlemisi, ülekuulamisi, läbiotsimisi, ülevaatusi jne. ning juurdlemise tagajärjed hinnati komisjoni istungil, kes tegi ka otsuseid asjade lõpetamise, kohtu alla andmise, tõkkeabinõu tarvituselevõtmise jne. kohta. See eeluurimise viis ei osutunud siiski elujõuliseks. Kiirus ja operatiivsus, mida nõutakse eeluurimise organilt, ei olnud ühtivad nende organite kollegiaalse struktuuriga. Seepärast kaotati 1919. aastal tribunaalide uurimiskomisjonid ja tribunaalile alluvate asjade eeluurimine usaldati Vetšekale (Ülevenemaaline erakorraline komisjon. — Tõlk. märk.). 1920. a. asutati revolut-

[8] Kuningliku komisjoni ettekanne politseijõududest ja protsessist 1929. a., lk. 77. Tsiteeritud Howard'i järgi, lk. 232. Sama iseärasust Inglismaa politsei protsessuaalolukorras märkis juba Mittermayer XIX saj. keskel — Kriminaalkohtumenetlus Inglismaal, lk. 74.

sioonilise tribunaali juures uurijate-ettekandjate ametikoht. Nende uurijate-ettekandjate kohuseks oli nende asjade läbitöötamine, mis tulid sisse Vetšeka organitelt, nende asjade ettekandmine tribunaali korraldavale koosolekule ja tribunaali ülesandel üksikute uurimistoimingute täitmine.

Uurimiskomisjonid asjus, mis allusid rahvakohtunikule, kaotati Rahvakohtute määrusega 21. oktoobrist 1920. a. Selle Määrusega loodi üheisikulised rahva-uurijate ja eriti tähtsate asjade uurijate ametid. Selle Määruse põhjal valiti rahva-uurijad ja kutsuti nad ära kubermangu täitevkomiteede poolt, kuna tähtsate asjade uurijad määrati kubermangu kohtuosakondade poolt kohtu rahvakomissari kinnitamisel. Selle kõrval jätkasid eeluurimiste organitena tegevust ka Vetšeka ja miilitsa organid.

Pärast 1922. a. kohtureformi organiseeriti uurimisaparaat järgmiselt. Jälitamise ülesanded ja juurdluse teostamine pandi miilitsa ja kriminaal-jälitamise organitele. Tähtsamates asjades seati sisse sunduslik eeluurimise toimetamine. Selleks moodustati kubermangukohtute juures rahva-uurijate ja vanemate uurijate ametikohad. 1922. a. Kohtukorralduse määrusega asetati uurijad kaksikalluvusse. Administratiivselt allusid nad kubermangukohtule. Kohus teostas uurimisaparaadi kaadrite valikut, uurimisjaoskondade revideerimist ja järelevaatust nende üle, andis ringkirju ja instruktsioone uurijate töö kohta, sai neilt aruandeid, haldas uurimisaparaadi finantseerimist jne. Operatiivselt olid uurijad allutatud prokuratuurile. Kubermangukohtutel ei olnud õigust anda uurijatele operatiivseid juhendeid nende juures arutamisel olevais asjus, prokuratuuri juhendid sel alal aga olid neile kohustuslikud.

Peale rahva- ja vanemate uurijate olid ka Kohtu Rahvakomissariaadi ja Ülemkohtu juures tähtsamate asjade uurijad. Niisugune uurijate kaksikalluvus, samuti kui esialgse juurdlemise jaotamine juurdluseks ja eeluurimiseks, ei olnud sotsialistliku riigi tingimustes mingisuguste kaalutlustega õigustatud. Eri kohtu-uurija kui kohtutegelase ametikoha loomine oli kodanlikes riikides, nagu nägime, põhjustatud püüdest anda uurimistegevusele kohtuliku erapooletuse iseloomu, eraldada seda tegevust masside poolt põlatud politsei organitest. Niisuguseid motiive meil ei võinud olla. Uurija kaksikalluvus viis lausa ebanormaalse olukorrani. Uurimistööd juhtis prokuratuur, ainult tema võis ühe või teise uurija tööd hinnata.

Seejuures aga uurijate nimetamine ja vabastamine, ümberpaigutamine teenistusalal ja nende karistamine sõltusid kohtust, kes uurija tööd ei juhtinud ja ühe või teise uurija töö headust teada ei võinud. Sellele meie uurimisaparaadi struktuuri ebanormaalsusele, samuti ka meie eeluurimise ebanormaalsele jaotamisele juurdluseks ja eeluurimiseks, juhtis esmakordselt tähelepanu sms Võšinski oma ettekandes V kohtutegelaste kongressil 1924. a. Ebanormaalne kahesus uurijate seisukorras kõrvaldati 1928. a., kus uurimisaparaat täies ulatuses anti prokuratuuriorganite võimu alla.

NSVL uurimisaparaat on käesoleval ajal üles ehitatud järgmiselt.

Prokuratuuriorganite juures tegutsevad rahva-uurijad rajoonides ja vanemad uurijad linna, krai ja oblasti prokuratuuride juures, samuti ka tähtsamate asjade uurijad liidu- ja autonoomsete vabariikide prokuratuuride ja NSVL Prokuratuuri juures, peale selle on eri prokuratuuridel (sõjaväe prokuratuur, raudtee- ja veetranspordi prokuratuur) omad uurijad. Rahva-uurijad töötavad rajooni prokuröri juhtimisel, kuid uurijate nimetamist ja vallandamist teostatakse krai (oblasti) prokuröride poolt, kel on samuti ka õigus neid distsiplinaarselt karistada. Vanemad uurijad ja tähtsamate asjade uurijad nimetatakse ja vallandatakse nende prokuröride poolt, kelle juures nad asuvad.

Alguses, pärast uurimisaparaadi üleandmist prokuratuuri võimkonna alla, ilmnes real prokuröridel tendents muuta uurijad oma abideks. Uurijatele usaldati töö, millel ei olnud midagi ühist kriminaalasjade uurimisega: prokuratuuri tulevate kaebuste ja ajalehtede märgete kontrollimine, prokuröri poolt järelevalve korras väljanõutud kohtuasjade läbitöötamine, kohtus esinemine jne. See praktika on terve rea NSVL Prokuröri käskkirjadega kategooriliselt keelatud. Uurijad peavad tegutsema ainult nende kompetentsi määratud asjade juurdlemisega. Prokuratuur ei ole õigustatud neile mingisuguseid teisi ülesandeid andma. Uurijate uurimistööde juhtimiseks on loodud prokuratuuri, alates krai, oblasti ja kõrgemate organite juures eri uurimisosakonnad.

Peale prokuratuuri uurijate teostab kriminaalasjade uurimise funktsioone ka rida organeid, mis kuuluvad SARK süsteemi. Siia kuulub kõigepealt Riigi Julgeoleku Valitsus, kes juurdleb riiklike kuritegude asju. Hiilgavad näited NSVL Siseasjade Rahvakomis-

sariaadi Riigi Julgeoleku Valitsuse tööst esitati tervele maailmale viimasel trotskistlik-buhharinlike bandiitide, spioonide, diversantide ja fašistliku salaluure agentide protsessil. Banditismi, röövimiste, tapmiste jne. asjade juurdlemiseks on loodud SARK Miilitsavalitsuse koosseisus eri kriminaal-juurdlusorganid. Sotsialistliku omandi riisumise ja spekulatsiooni asjade juurdlemiseks (kui neid asju ei uurita prokuratuuri uurijate poolt) on loodud sellesama miilitsavalitsuse koosseisus erilised osakonnad võitluseks sotsialistliku omandi riisumise ja spekulatsiooni vastu. Kohalikud miilitsaorganid teostavad ka teiste kriminaalasjade juurdlemist. Eeluurimise protsessuaalse tähtsuse vaatepunktist on uurimine, mida on toimetatud Siseasjade Rahvakomissariaadi süsteemi kuuluvate organite poolt, täiesti samaväärne uurimisega, mida on toimetatud prokuratuuri uurijate poolt. Seadusega kindlaksmääratud kord eeluurimise teostamise kohta ja kaebealuste õiguste protsessuaalsed tagatised on selles protsessi staadiumis samasugused kui neil juhtumeil, kui uurimist toimetatakse prokuratuuri uurijate poolt, samuti ka juhtumeil, kui seda toimetatakse miilitsa või teiste SARK organite poolt. Prokuratuur teostab lähimat järelevalvet uurimiste üle asjus, mida toimetavad SARK organid. Tema operatiivsed juhendid on neile organitele kohuslikud.

Lõppeks, terves reas eri liiki kuuluvais asjus (tervishoiu-, ehitusmääruste rikkumise, kauplemismääruste asjus jne.) toimetatakse uurimist võimkondade eri inspektsiooni poolt (tervishoiu, ehituse, kaubanduse, rahanduse, kalapüügi, metsa, tuletõrje jne. inspektsioon). Asjade uurimisel alluvad need inspektsioonid prokuratuuri juhenditele ja kasutavad piiratud õigusi. Neil ei ole õigust iseseisvalt ette võtta toiminguid, mis nii või teisiti riivavad NSVL kodanike õigusi: toimetada läbiotsimisi, vahistada jne. Sääraste toimingute tarvilikkuse korral nad annavad nende poolt uuritavad asjad vastavale prokurörile.

XIII peatükk.

Advokatuur.

Väga tähtsaks abiorganiks kohtule on advokatuur, kes on kutsutud teostama kohtus süüaluse kaitset, andma kodanikele juriidilist abi ja võtma enese peale poolte esindust tsiviilprotsessis. Võistkondliku protsessi õige organisatsioon ei ole võimalik ilma advokatuurita, sest muidu tekiks ilmne poolte jõudude ebavõrdsus: ühelt poolt vilunud süüdistaja, kel on eri-ettevalmistus, teiselt poolt kaebealune, kes enamail juhtumeil ei ole sugugi tuttav seadusandlusega ega kohtuliku asjaarutamise protsessuaalse korraga.

Stalinliku Konstitutsiooni § 111 kuulutab kaebealusele õiguse kaitsele kohtus. Seega on õigus kaitsele tõstetud NSVL-s konstitutsiooniliseks printsiibiks, mida ei ole mitte üheski kodanlikus maas. Samuti kui teisedki Konstitutsiooniga kaitstud õigused, ei saa NSVL-s ka õigus kaitsele mitte mingisugustel tingimustel olla „alasti õiguseks". Ilma eri organisatsioonita, kes on kutsutud kodanikke abistama nende kaitseõiguse teostamisel, neile juriidilist abi andma ja teostama poolte esindust tsiviilprotsessis, oleks sotsialistliku õigusemõistmise õige teostamine raskendatud. Selleks aparaadiks ongi advokatuur.

§ 1. Ekspluataatorlike riikide advokatuuri ajalugu.

Kodanlikud juristid avaldavad advokatuuri tekkimise küsimuse kohta erakordselt vasturääkivaid vaateid. Fio de la Marche omistab sellele instituudile müstilise päritolu. „Advokaadiamet," kirjutas ta, „ulatub jumaliku sõnani, mis kaitses Issanda ees Aabrahami pigem õnnetut kui süüdlast järelsugu." Kuid ka XVIII sajandi materialistlikult mõtlevad kodanlikud kirjani-

kud kaldusid advokatuuri vaatlema peaaegu kui iidset instituuti. „Selle ameti tekkimine on kaasaegne kogu maailmale," kirjutati prantsuse XVIII sajandi tuntud entsüklopeedias [1].

Neid kodanlike juristide vaateid tuleb seletada sellega, et advokatuur omandas kodanliku ühiskonna tingimustes erakordselt suure tähtsuse. Juriidiline maailmavaade, kirjutas Engels, oli klassikaline kodanluse maailmavaade [2]. Advokaadid olid ühed selle maailmavaate peaväljendajad, kes aitasid kodanlusel ekspluateerimise majanduslikke suhteid viisakasse juriidilisse vormi mässida. Ajaloolise materialismi vaatepunktist nähtuna ei võiks advokatuuri kui kohtu abiorgani tekkimine olla vanem kui kohtu enese tekkimine. Ajaloolised faktid näitavad, et advokatuur hakkas tegelikult arenema palju hiljem, kui ilmusid klassiühiskond ja sellega seoses riik ja kohus. Nii näiteks polnud advokatuuri nähtavasti Vana-Kreekas veel V sajandil e. m. a., s. o. Ateena demokraatia õitsengu ajastul. Selle üle võib otsustada asjaolu järgi, et tol ajal praktiseeriti Ateenas laialt niinimetatud logograafiate koostamist, s. o. juba ette valmiskirjutatud kohtukõnede tekste, mida selle järel pooled isiklikult kohtus ette kandsid. Niisuguste logograafiate koostamisega tegelesid tähtsamad Ateena V ja IV sajandi e. m. a. kõnemehed (Antiphones, Lisios, Isokrates, Demosthenes jt.). Nende logograafide tegevust nimetas üks prantsuse kirjanik (Le Berquier) „tummaks advokatuuriks". On ilmne, et kui nimetatud kõnemehed oleksid võinud isiklikult poolte palvel kohtus esineda, ei oleks neil tarvidust olnud tegelda logograafiate koostamisega.

Esimesed juhtumid kaitse esinemisest Ateena kohtus leidsid aset sugulaste kaitse näol juhul, kui kaebealuse isiklik ilmumine polnud võimalik. Selle viisi üht esimest näidet kujutab Miltiadese protsess tema süüdistuses riigireetmises, mis kuulub V saj. e. m. a. Et Miltiades sõjas saadud raskete haavade tõttu ei saanud isiklikult kohtus esineda, toimetas tema kaitset tema vend Stesagoras. Isikute ring, kel lubati kaitsjatena esineda, piirdus esialgselt lähemate sugulastega, kuna pärastpoole see aeg-ajalt laienes. Kaitsjatena lubati esineda ka lähematel sõpradel. Teiselt poolt kujunes ateena protsessis viisiks praktika, mille kohaselt peale kaebealuse enese kaitsekõne lubati tema kaitseks veel teine kõne (niinimetatud deuteroloogia). Kasutades seda, hakkasid professionaalsed kõnemehed protsessides esinema kaitsjatena, nimetades endid oma kõnedes kaebealuse sõpradeks. Peatingimuseks advokatuuriga tegelemiseks oli Ateenas mitte seaduste tundmine, vaid kõneanne. Juriidiliste teadiste saamiseks kasutasid Vana-Kreeka kohtus esinevad kõnemehed eri liiki inimesi, niinimetatud pragmaatikuid. Cicero väljendub nende pragmaatikute kohta halvakspanevalt, tuues ette, et nad kuulusid alamasse ühiskonnaklassi ja said oma töö eest närust tasu [3]. Peale mainitud isikute liigi olid Kreekas veel niinimetatud parakleedid, kelledes mõned uurijad (näiteks Stojanov) näevad erilist advokatuuri liiki. Tegelikult aga esinesid need

---

[1] Tsit. Stojanovi järgi, lk. 2.

[2] Vt. Marx ja Engels, Teoste kogu, XVI k., lk. 296.

[3] Cicero, Oraatoritest, I, 45.

parakleedid kohtus mitte niivõrd advokaadi kui tunnistajate osas, kes iseloomustasid kaebealust. Niisuguseid „hea kuulsusega" tunnistajaid kaebealuse poolt leiame ka teistel rahvastel [Roomas niinimetatud kiitjad — *laudatores*, Vana-Venes posluhhi (isikud, kes on kuulnud. — Tõlk. märk.) jne.].

Mingisugust advokatuuri organisatsiooni Kreekas ei olnud. Kohtus võis kaitsjana esineda iga kodanik, kes pidas ennast selleks võimeliseks ja kellele kaebealune nõustus enese kaitset usaldama. Esinemised kohtus kaitsjana olid poliitilise karjääri tavaliseks teeks. Peaaegu kõik tähtsamad kaitsjad olid samal ajal ka tähtsamad riigitegelased.

Märksa suurema arenemise osaliseks sai advokatuur Vana-Roomas. Nagu Kreekaski, tekkis ka Roomas kaitse sugulaste kaitsest, kuid see viimane kaitseviis omandas Roomas erilise iseloomu sealse patronaadi-instituudi tõttu. Roomas oli kord, mille järgi plebeid ja teised isikud, kes vajasid kaitset, valisid enesele Rooma patriitside seast kaitsja (niinimetatud patrooni). Isikud, kes astusid niisuguse kaitse alla (niinimetatud kliendid), astusid nagu oma patrooni sugukonda, ühinesid sugukonna kultusega, täitsid oma patrooni suhtes tervet rida kohustusi jne. Patroon omalt poolt oli kohustatud oma klientidele kaitset osutama, muu seas ka kaitset kohtus. Kohtukaitse tekkimist patronaadi-instituudist tõendatakse sellega, et palju sajandeid hiljem, kui vana patronaadi-instituut oli juba unustatud, on püsima jäänud kaitsja nimetamine patrooniks ja kaitsealuse nimetamine kliendiks. Samuti kui Kreekas, ei olnud Roomas kuni keisririigi ajastuni mingisugust vormilist advokatuuri organisatsiooni. Iga Rooma kodanik võis esineda nii kaitsjana kui ka süüdistajana.

Õiguse tähtis arenemine Vana-Roomas lõi erilise õigusetundjate ameti — juriskonsuldid.

Niisugused juriskonsuldid harilikult ise kohtus ei esinenud, vaid andsid juriidilist nõu nende poole pöörduvatele pooltele. Hiljem hakkasid juriskonsultide poole nõu saamiseks pöörduma mitte ainult pooled, vaid ka kohtunikud. Augustus andis juriskonsultide vastustele ametliku tähenduse. Mõnedele kuulsamatele juristidele oli võimaldatud niinimetatud vastamise õigus (*jus respondendi*). Selle põhjal olid vastused, mis anti niisuguste juristide poolt, kohtule kohusliku tähtsusega.

Peale patroonide, kes esinesid kohtus kaitsjatena, ja juriskonsultide, kes selgitasid juriidilisi küsimusi, oli Roomas eriline isikute liik, keda õieti nimetati advokaatideks. Selle nimetuse all mõistéti poolte sugulasi ja sõpru, kes ilmusid ühes nendega kohtusse ja andsid nendele nõu või lihtsalt avaldasid oma viibimisega kohtus nendele oma kaastunnet. Mõnikord evis see väga suurt tähtsust protsessi tulemusele, sest keisririigi esimestel sajanditel polnud haruldased juhtumid, kus niisuguste advokaatidena ilmusid kohtusse keisrid ise. Peale selle olid Roomas niinimetatud *cognitor*'id, kes olid poolte esindajateks tsiviilprotsessis. Need määrati isiku poolt, keda nad pidid vastaspoole juuresolekul eriti pidulike väljendustega tervitama. Asconius klassifitseerib juriidilise elukutse esindajat järgmiselt: „Kes kedagi

kohtus kaitseb, seda nimetatakse patrooniks, kui ta on oraator; advokaadiks, kui ta abistab juriidiliste nõuannetega või avaldab oma juuresviibimisega sõbralikku osavõttu; volinikuks, kui ajab asja, ja *cognitor*'iks, kui võtab enese peale kohalviibija asja ja kaitseb seda nagu oma (asja) [4]."

Vabariigi ajastul jäi Rooma advokatuur edasi täiesti vabaks elukutseks, ilma selle elukutse mingisuguse riikliku organisatsiooni tunnusteta. On teada ainult üks seadus, mis puudutab advokatuuri tegevust, s. o. niinimetatud Cinciuse seadus 204. a. e. m. a. Selle seaduse sisu seisnes selles, et keelati kaitsjatel kohtus esinemiste eest tasu saamine. Kas see keeld oli tingimusteta või tõi Cinciuse seadus ainult kitsendusi advokaatide saadava honorari suhtes, ei ole täpselt teada, kuid faktist, et järgneval ajal seda seadust tuli korduvalt kinnitada, võib teha järelduse, et tegelikkuses honorari saamine Rooma advokaatidel ei lõppenud ka pärast selle seaduse andmist. Nagu Kreekaski, oli ka vabariiklikus Roomas kohtus kaitsjana esinemine poliitilise karjääri tavaliseks teeks.

Keisririigi ajastul sai Rooma advokatuur esmakordselt riikliku organisatsiooni. Advokaadil oli ametlikult lubatud honorari võtta, ja isikute ring, kel oli õigus advokatuuriga tegelda, oli piiratud. Justinianuse seadusandluse järel esineb advokatuur juba kui organisatsioon, mis allub riiklikule järelevalvele ja kontrollile. Sel ajastul kannavad advokaadid seisuse (*ordo*) nimetust, eristatakse määralisi (*statuti*) ja ülemääralisi (*supernumerarii*) advokaate. Advokaatide nimestikku võtmine sõltus provintsi presidendist, s. o. provintsi haldus- ja kohtuvõimu kõrgemast esindajast. Nimestikku kandmiseks nõuti teatud juriidilist ettevalmistust ja erilise elukutse-vande andmist. Iseloomustavaks selles vandes oli punkt selle kohta, et vande andja kohustub protsessis edaspidisest asja kaitsmisest iga silmapilk lahti ütlema, kui ta veendub selle moraalses ebaõigsuses (*causa improba*) või juriidilises põhjendamatuses (*penitus desperata*). Provintsi president oli ka selleks organiks, kelle kätte koondus järelevalve advokaatide tegevuse üle ja distsiplinaarvõim nende kohta.

Advokatuur arenes Roomas väga laialt. Advokaadid kogusid enestele suuri varandusi, mis ulatusid sadade miljonite sestertsideni. Rooma kirjanike teosed kubisevad igasugustest eitavatest arvustustest nende advokaatide tegevuse kohta. Plinius Noorem, Marcialis, Juvenalis, Quintilianus, Marcellianus ja teised autorid iseloomustavad Rooma selle ajastu advokaate kui ostetavaid tegelasi, kes on valmis eneste kätte võtma ükskõik missugust asja. Rooma advokatuur laienes kogu Rooma riigi territooriumil ja oli aluseks keskaegse Prantsuse advokatuuri loomisele.

Peale Gallia vallutamist frankide poolt kirjutas kuningas Chlotar I (590. a. m. a. j.) ette, et kõik roomlaste-vahelised asjad lahendatakse rooma seaduste järgi. Nende seaduste hulgas jäi kehtima ka seadusandlus advokatuuri kohta. Karl Suure kapitulaarides mainitakse advokaate enam kui

---

[4] Cicero Divinatsiooni puhul Verrese protsessis, IV jagu. Tsit. Vaskovski järgi, lk. 48.

üks kord, kusjuures mõnedele nendest volitati ka riigi huvide kaitse kohtus. Peale Karl Suure monarhia lagunemist ja feodaalse killunemise kasvu läks advokatuur langusele. Varajase feodalismi ajastul valitsenud protsessivorm kohtuliku kahevõitluse ja niinimetatud ordaalide näol jättis advokatuuri praktikale vähe ruumi. Neil juhtumeil, kui advokaadid protsessist osa võtsid, piirdus nende osa sellega, et nad, kandes ette oma kliendi nõudmisi, palusid kohut tüli lahendamiseks rakendada kas kohtulikku kahevõitlust või ühte või teist ordaalide vormi. Seejuures pidi advokaat väljendustes õige ettevaatlik olema, et kohus ei tunnistaks, et tema teeb väljakutse kahevõitlusele isiklikult enese poolt. Prantsuse kirjanduses kirjeldatakse juhtumeid, kus mitte küllalt ettevaatlikel advokaatidel tuli enestel usaldaja asemel kahevõitlusse astuda. Selle tagajärjel varajasel keskajal advokatuur sumbus, samuti kui kohtu esindusinstituut üldse. Õigusele esineda kohtus esindajate kaudu vaadati kui erilisele eesõigusele, mis kuulus ainult kuningale ja suurematele feodaalidele. Seda õigust võisid kasutada ka kloostrid.

Advokatuuri kui erilise elukutselise organisatsiooni uuestisünd algab ühel ajal absolutismi arenemisega. „Just aristokraatia valitsemise ja kodanluse valitsemise vahelisel ajastul," kirjutasid Marx ja Engels „Saksa ideoloogias", „kui mõlema klassi huvid omavahel kokku põrkasid, kui Euroopa rahvaste vahel hakkasid kasvama kaubanduslikud suhted ja rahvusvahelised suhted ise hakkasid seepärast võtma kodanlikku iseloomu, hakkas kohtute võim suurenema, kuid k o d a n l u s e valitsemise ajal, kui see laialt arenenud tööjaotus muutub täiesti tarvilikuks, jõuab kohtuvõim oma haripunktini [5]." Advokatuur kasvas ühes kohtutega. Tuntud „Louis Püha Asutistes" 1270. a., mis aluse pani kirjaliku juurdlusprotsessi arenemisele, tuleb keskajal esmakordselt ette rida rooma õigusest ülevõetud seadusandlikke sätteid advokaatide kohta. XIV, XV ja XVI s. loetakse Prantsusmaal üle 50 määruse, mis puudutavad advokatuuri organisatsiooni. Advokatuur tekkis kohtute, parlamentide ja alama astme kohtute juures. Advokaadid pidid andma erilise vande ja nad võeti parlamendi poolt eri nimestikku. Distsiplinaarvõim nende üle kuulus eranditult parlamendile. Advokaatide elukutselises tegevuses hakkab nähtavale tulema järk-järguline eristumine nende advokaatide vahel, kelle tegevus seisnes peamiselt juriidilistes nõuandmistes ja juriidiliste paberite koostamises, ja nende advokaatide vahel, kes spetsialiseerusid esinemisteks kohtus.

Esimese Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajal kaotas Asutav Kogu advokatuuri kui erilise organisatsiooni. 1790. a. 2. septembri seadusega anti kohtus esinemise õigus igale kodanikule, kes sooritas advokatuuris tegelemiseks tarviliku eksami. Advokatuuri kui elukutselise organisatsiooni taastamine teostati Napoleon I poolt. Kohtukorralduse koodeksi eelnõu järgi kavatseti rajada advokatuur kui omavalitsuslik organisatsioon. Selle eelnõu kohta väljendus Napoleon kõige teravamal kombel: „Eelnõu on absurdne," kirjutas ta sel puhul, „ta ei jäta advokaatide vastu mingisugust abinõu; nad on mässajad ja süüdlased kuritegudes ja reetmistes. Senikaua kui mina

[5] M a r x ja E n g e l s, Teoste kogu, IV k., lk. 326.

mõõka kannan, ei kirjuta ma niisugusele eelnõule alla; ma tahan, et igal advokaadil võiks keele ära lõigata, kui ta seda tarvitaks valitsuse vastu[6]." Napoleoni soovil muudeti eelnõu.

Kuigi pärastpoole Napoleoni seadusandluse karmust veidi pehmendati, ei saa ka käesoleval ajal Prantsuse advokatuuri vaadelda kui organisatsiooni, mis kohtust täiesti sõltumatu oleks. Prantsusmaal jagunevad advokaadid kahte liiki: kohtulikeks asjaajajateks (*avoués*) ja advokaatideks (*avocats*). *Avoués* täidavad esindajate kohuseid enamikus tsiviilprotsessides. Nende kohused seisnevad peamiselt protsesside kirjalikus ettevalmistuses ja nende usaldajate ülesandel mitmesuguste protsessuaaltoimingute täitmises, välja arvatud esinemised kohtus, mille jaoks *avoués* peavad kutsuma advokaate. Kuid viimasel ajal on Prantsuse seadusandlus kõrvale kaldunud valjust põhimõtte kinnipidamisest, et *avoués* kohtus ei esineks. Teatud kitsendatud piirides on lubatud neil esineda neis kohtuis, mille juures nad asuvad. *Avoués*'sid vaadeldakse kui kohtuministrile alluvaid isikuid. *Avoués*'deks nimetamine sünnib kohtuministri poolt kohaliku prokuratuuri ettepanekul. Tema teostab ka lähemat järelevalvet nende tegevuse üle, kuigi distsiplinaarvõim *avoués*'de üle kuulub erilisele distsiplinaarnõukogule, mis valitakse iga kohtu *avoués*'de poolt. Kuid distsiplinaarkaristust meeldetuletuse ja lihtsa noomituse näol võib neile määrata väljaspool seda nõukogu otseselt prokuratuuri poolt. Kohtuministril on õigus igaüht *avoués*'dest välja heita.

Teine Prantsuse advokatuuri haru — advokaadid selle sõna kitsamas mõttes — kannab kohtus esinemise kohuseid kriminaal- ja tsiviilprotsessides. Asjaarutamisel kõrgemais kohtuastmeis (apellatsiooni-, kassatsiooni- ja assiiside kohtus) on advokaadi osavõtt kohuslik. Iga apellatsioonikohtu ringkonna advokaadid moodustavad erilise omavalitsusliku korporatsiooni, mille eesotsas on valitud advokatuuri nõukogu. See nõukogu juhatab kogu advokatuuri tegevust ja omab distsiplinaarvõimu advokatuuri üle. Kuid peale nõukogu omavad seda distsiplinaarvõimu ka kohtud. Kindralprokuröril on õigus nõukogu iga otsuse peale apellatsioonikohtus protesti avaldada.

Advokatuuri koosseisu võtmine toimub kahes osas. Kõigepealt peab apellatsioonikohus andma kandidaadile advokaadikutse; selleks, et evida õigust selle kutse saamiseks, on tarvilik kõrgem juriidiline haridus, kolmeaastane praktiline staaž ja „hea kõlblus". Kuid advokaadikutse saamine ei anna veel isikule, kes selle kutse sai, õigust kohtus esineda. Selleks on tal peale selle tarvis astuda mingisugususesse kindlasse advokaatide korporatsiooni. Sisseastumine sõltub antud korporatsiooni nõukogust. Advokaadikutse saamiseks nõutav kolmeaastane staaž tehakse harilikult läbi advokatuuris eneses. Staažil-olijad jagunevad kolonnideks, millede eesotsas on nõukogu liikmed, ja nende juhtimisel õpivad nad süstemaatiliselt advokatuuri tegevust ning võtavad osa kõigist advokaatide konverentsidest.

Inglismaal ilmnesid advokatuuri eod juba Rooma valitsemise ajastul. Juba anglosakside seadustes esineb märkmeid advokaatidest, kuid advoka-

[6] Tsiteeritud Vaskovski järgi, lk. 123.

tuuri kui erilise elukutselise organisatsiooni arenemine algas Inglismaal pärast seda, kui lõppes niinimetatud Westminsteri kohtute moodustamine, s. o. XIII sajandist peale. Edward I seadus määras kindlaks advokatuuri koosseisu Westminsteri kohtute juures 140 inimese peale. Samal ajastul kerkis ka esimene neljast niinimetatud *inn*'ist (advokatuuride kolleegium), mis käesoleva ajani on Inglise advokatuuri organisatsiooni vormiks. Majas, mis kuulus krahv Lincoln'ile, asutati XIII sajandil juriidiline õppeasutis ja pansionaat üliõpilastele. See asutis sai nimeks *Lincolns Inn*. Tema liikmed mitte ainult tegid seal läbi oma juriidilise ettevalmistuse, vaid pärast õppuse lõppu loeti nad ka selle organisatsiooni liikmeiks. Pärastpoole tekkisid veel kolm niisugust *inn*'i (*Grays Inn, The Inner Temple* ja *The Middle Temple*). Kogu ajastu jooksul XIII kuni XVIII sajandini olid need *inn*'id ühelt poolt juriidilisteks õppeasutisteks, teiselt poolt aga advokatuuri organisatsioonilisteks keskusteks. XVIII sajandil läksid need organisatsioonid langusele ja alles XIX sajandi keskel algas Inglise advokatuuri organiseerimine praegusaja alustel.

Nagu Prantsusmaal, nii ka Inglismaal jagunevad advokaadid kohtulikeks asjaajajateks ja advokaatideks. Asjaajajad (*solicitor*'id) ei ole Inglismaal kohtuministeeriumi teenistuses nagu Prantsusmaal, vaid kaubanduslikud tegelased. Inglismaal on *solicitor*'ide firmad, kes tegutsevad samadel alustel kui iga kaubanduslik ettevõte. *Solicitor*'id ühinevad erilisse „juriidilisse seltsi", milledele seadusega on antud ametlik iseloom. See selts korraldab katseid isikutele, kes tahavad saada *solicitor*'ideks. Nende osa kohtus piirdub peaaegu eranditult protsesside kirjaliku ettevalmistamisega ja advokaatide kutsumisega kohtus esinemiseks. Otsest esinemisõigust kohtus võivad *solicitor*'id kasutada ainult alama astme kohtuis. Peale kohtuliku tegevuse tegutsevad *solicitor*'id laialt väljaspool kohut: nad on kapitalistlike ettevõtete ja üksikute isikute (kel on küllalt raha, et tasuda kõrgehinnalisi *solicitor*'i honorare) juriskonsultideks, täidavad oma klientide mitmesuguseid ülesandeid jne.

Inglismaa advokatuuri teise haru moodustavad niinimetatud *barrister*'id, s. o. advokaadid selle sõna otseses mõttes. See Inglise advokatuuri haru omab kapitalistlikul Inglismaal eriti kõrget seltskondlikku seisundit. Et saada nimetatud advokatuuri koosseisu, on tarvilik kõrgem juriidiline haridus, kolmeaastane juriidiline staaž ja maksta sisseastumismaks 1½ tuhande naelsterlingi suuruses. Neil tingimustel võib kandidaadi vastu võtta (võib ka mitte) ühte keskajast seni säilinud *inn*'i, mille järel ta saab kõik advokaadi õigused. Peale 16-aastast praktikat saab *barrister* lordkantsleri ettepanekul õigus-*sergeant*'i nimetuse.

Teine aunimetus, mida kannavad suure staažiga advokaadid, on — kuninga nõunik. Kunagi kujutasid õigus-*sergeant*'id ja kuninga nõunikud enestest advokatuuri kahte erinevat haru, mis erinesid teineteisest rea iseärasustega, kuid praegu on need erinevused peaaegu täielikult kadunud. Õigus-*sergeant*'id ja kuninga nõunikud kujutavad enestest seda kontingenti, kust ammutatakse kaadrid kõrgemate kohtunike ametikohtade täitmiseks.

Inglise advokatuuri kohta on iseloomustav see, et tema liikmed kliendiga mingisugustesse läbirääkimistesse ei astu. *Barrister*'i võib kohtus esinemiseks kutsuda ainult mõni *solicitor*. *Barrister*'id esinevad kohtus nii kaitsjatena kui ka süüdistajatena. Kogu Inglise advokatuuri peaks loetakse *general-attorney*[7], keda selle ameti täitmise ajal loetakse edasikuuluvaks mõnesse advokaatide korporatsiooni ja teoreetiliselt säilitab erapraktika õigused.

Saksamaal arenes advokatuur palju aeglasemalt kui Prantsusmaal. Vabadust armastavad germaanlased ei tahtnud kohaneda selle keerulise ja bürokraatliku kohtupidamise vormiga, mis oli Rooma impeeriumi kohtutes. On teada, et kuulus Arminiuse mäss 9. aastal m. a. j., mis lõppes Rooma sõjavägede, eesotsas asevalitseja Varusega, täieliku lüüasaamisega, oli välja kutsutud muu seas germaanlaste suguharude esindajate süstemaatilisest kohtu alla andmisest. Nagu teatab rooma ajaloolane Flerus, jälitasid germaanlased peale Varuse lüüasaamist suure vihaga rooma advokaate ja kiskusid neil keeled välja sõnadega: „Nüüd, mürkmadu, sa ei hakka enam sisisema[8]."

Senikaua, kui säilisid germaanlaste vana suguharulise korralduse põhijooned, oli ka kohtulikul kaitsel omapärane iseloom. Enne protsessi algust pöördus võistja kohtu poole palvega lubada asja ajada kaitsja abil. Kui kohus seda lubas, nimetas pool kellegi isiku, kes kuulus vastavasse kogukonda, ja palus kohut käskida seda isikut võtta kaitse enese peale. Seega kujutas kohtulik kaitse enesest tol ajal omapärast ühiskondlikku kohustust, mille täitmisest võis keelduda ainult teatavate, enne kindlaksmääratud tingimuste olemasolu korral. Ainult hilisemal keskajal, kui Saksamaal hakkasid juurduma juurdlusprotsessi põhimõtted, sai seal advokatuur enam-vähem vormilise organisatsiooni. Üksikute kohtute juurde hakati määrama niinimetatud üldisi advokaate. Neid määrati kindel arv, nad andsid vande, evisid antud kohtu juures kohtuliku kaitse ainuõigust, kuulusid selle distsiplinaarse järelevalve alla ja said mõnikord ka aastapalka.

Preisi absolutismi esindajad suhtusid advokatuurisse väga ebasõbralikult. On tuntud kuningas Friedrich Wilhelm I (1739. a.) käskkiri, mis ütleb: „Kui mõni advokaat või volinik julgeb tema kõrgusele otseselt soldatite kaudu edasi anda palveid, mis puutuvad protsessidesse või armuandmistesse, siis tema kõrgus käsib niisuguse advokaadi või voliniku ilma igasuguse armuta ja halastuseta võllasse tõmmata ja tema kõrvale üles puua koera[9]."

Preisi absolutismi ja militarismi kõige eredam esindaja kuningas Friedrich II hävitas 1780. a. advokatuuri üldse: „Asjade loomule käib vastu, et pooli oma hagide ja kaebustega ei kuulata üle kohtuniku poolt ja

---

[7] *General-attorney* ametist vt. ülalpool, peatükk prokuratuurist.

[8] Flerus, II rmt., 4 ptk. Tsiteeritud Vaskovski järgi, lk. 229.

[9] Tsiteeritud Vaskovski järgi, lk. 236—237.

et nende nõudmisi peavad väljendama palgatud advokaadid. Viimastele on väga tähtis, et protsessid läheksid keerulisemaks, sest sellest sõltuvad nende teenistused ja kogu varandus. Kui kohtunik saab paberid ainult siis, kui advokaadid oma kirjutustes oma tahtmise järgi fakte moonutasid, tumendasid või puudulikult kirjeldasid, siis on täiesti loomulik, et kohtunik kaotab õige vaatepunkti ja seepärast põhineb mittevastavatel tõenditel ning, olles sunnitud minema valeteed mööda, peab lõppeks sageli tegema vastu oma veendumust ilmselt ebaõiglasi otsuseid [10]." Advokaatide asemele asutati kohtute juures kohtunike-assistentide ametikohad, kellele pandi kaitse teostamine kohtus. Kuid assistentide kohuseks ei olnud niipalju abiandmine nende kaitsealustele kui abiandmine kohtunikele. Olles ise kohtuametnikeks ja püüdes kohtualal karjääri teha, ei olnud rahva seas nende assistentide vastu mingisugust usaldust. 1793. a. asendati kohtunikud-assistendid justiitskomissaridega, kes olid ometi samasuguseks ametnikulis-bürokraatlikuks organisatsiooniks nagu kohtunikud-assistendidki. 1849. a. nimetati justiitskomissarid ümber juriidilisteks volinikeks (*Rechtsanwälte*), jäädes endiselt riigiametnikeks.

Alles pärast impeeriumi 1877. a. kohtukorralduse seaduse andmist anti 1878. a. advokatuuri kohta üleriiklik seadus, mis tõi Saksa advokatuuri organisatsiooni lähemale tüüpilistele kodanlik-demokraatlikele eeskujudele, säilitades siiski terve rea vana preisi korra jäänuseid.

Selle seaduse järgi sõltus vastuvõtt kohaliku kohtu juures asuvasse advokatuuri liiduriigi kohtuministrist, kuid vastuvõtt erilisse advokatuuri organisatsiooni riigikohtu juures riigikantslerist. Seejuures seisneb advokatuuri omavalitsuse osa ainult arvamuste andmises. Advokatuuri pääsemine on vaba isikutele, kes vastavad kohtuniku ametisse astumise tingimustele, s. o. kel on kõrgem juriidiline haridus, kes sooritasid peale kolmeaastast praktikat teiskordse eksami ja kui nende „käitumine oli niisugune, et see ei too enesega kaasa advokatuurist väljaheitmist", kui kandidaat oleks advokaadiks.

Advokaadid registreeritakse teatud kohtuasutise juures, kus nendel on õigus esineda. On lubatud üheaegselt registreeruda mitme kohtuasutise juures. Advokaadid on suures sõltuvuses neist kohtutest, kus nad on registreeritud, ja koguni niivõrd, et nad on kohustatud kohtule teatama igast alatisest elukohast lahkumisest, mis kestab üle ühe nädala. Iga ülemmaakohtu ringkonna advokaadid moodustavad advokaatide koja. See koda valib presiidiumi 9—15 inimesest, kes juhib advokatuuri kutsealalisi asju; distsiplinaarvõimu siiski presiidiumile ei ole antud. Distsiplinaarvõim kuulub erilisele aukohtule, mis koosneb kolmest presiidiumi liikmest presiidiumi esimehe eesistumisel. Aukohtu otsuse peale on võimalik apellatsioonikaebus ülemmaakohtusse. Kassatsiooni järelevalveorganiks advokatuuri distsiplinaarasjus on kõrgem aukohus, mis asub riigikohtu juures ja koosneb kohtu esimehest, kolmest liikmest ja kolmest riigikohtu advokaadist.

---

[10] Tsiteeritud Vaskovski järgi, lk. 241.

Seda seadust ei ole formaalselt kuni käesoleva ajani ära muudetud. Pärast Saksamaa föderatiivse korra ärakaotamist ja kogu Saksa kohtuala haldamise üleandmist riigi kohtuministeeriumile sai kohtuminister täievõimuliseks peremeheks kogu Saksa advokatuuri üle. Viidi läbi karm advokaatide ridade puhastamine advokatuurist kõigi „mitteaarialiku päritoluga" ja natsionaalsotsialismile mittekaasatundvate isikute kõrvaldamisega. Nihutatakse esile mõte, et advokaat ei ole niipalju süüaluse kaitsja kui abiline kohtule. Selle vaate tähenduse üle võib otsustada ideede järgi, mida esitatakse ühes viimases 1936. a. ilmunud töös, mis on pühendatud kaitse küsimusele kriminaalprotsessis [11]. Autor kinnitab otseselt, et protsessis ei saa kohtualust vaadelda kui täieõiguslikku poolt ja võimaldada talle protsessuaalõigusi. Kohtualune peab olema protsessis ainult objektiks, ainult uurimise aineks. Arusaadav, et niisuguse vaate puhul kohtualuse osale protsessis muutub oluliselt ka vaade kaitsja suhtes, mida peeti vankumatuks XIX saj. klassikalises kodanlikus teoorias.

§ 2. Advokatuur tsaari-Venemaal.

Advokatuuri organiseerimine Venemaal kuulub 1864. aastasse. Kuni kohtuseadustike väljaandmiseni ei olnud Venemaal mingisugust vormilist advokatuuri organisatsiooni. Seadus pani prokuröridele ja strjaptšidele kohustuse kaitsta kriminaalprotsessis süüaluse huve. On iseenesestmõistetav, et tegelikkuses ei väljendunud see kaitse mitte milleski. Teiseks kaitse surrogaadiks ennereformiaegses Vene kohtus oli niinimetatud seisuste saadikute instituut. Kriminaalasjade uurimise juurde kutsuti selle seisuse seisusliku organisatsiooni esindaja, kuhu kuulus kaebealune. Formaalselt oli niisugusel saadikul õigus viibida kõigi uurimistoimingute juures ja jälgida uurimise täiuse ja uurija toimingute seaduspärasuse üle, kuid rõhuval enamikul juhtumeil vaatasid isikud, keda niisugusteks saadikuteks valiti, sellele kui raskele kohustusele ja nende osa piirdus ainult sellega, et nad kirjutasid alla valmis dokumentidele, mis koostati ametniku poolt, kes uurimist toimetas. Ainult sel juhtumil, kui kaebealune oli aadlik, võisid aadli saadikud uurimise käigule veel mõnesugust mõju avaldada. Kui aga kaebealune kuulus alamasse seisusse, võrdus seisuslike saadikute tähtsus nulliga.

Tarvidus juriidilise abi järele rahuldati mitmesuguste põrandaaluste tegelaste, enamikus ametist vallandatud ametnike poolt, kelle

[11] Günther Honnel.

osa seisnes peamiselt selles, et osavalt altkäemaksu jagada. Kui keiser Nikolai I-le avaldati mõtet, et Venemaal tarvis luua legaalne advokatuuri-instituut, lükkas ta selle ettepaneku vihaga tagasi, osutades sellele, et Prantsuse revolutsiooni peategelased (Robespierre, Danton jt.) olid advokaadid ja et luua Venemaal advokatuur tähendaks ette valmistada pinda revolutsioonile.

Kohtu ja protsessi ümberkorraldamine Venemaal vastavalt kodanlikule korrale, mis tehti 1864. a. kohtuseadustikega, pidi möödapääsmatult kaasa tooma advokatuuri organiseerimise, ilma milleta võistkondlik protsess ei ole mõeldav. Loodi niinimetatud vannutatud volinike (eesti keeles tarvitatav „vandeadvokaadid". — Tõlk. märk.) organisatsioon, kellele pandi kaitse teostamine kriminaalkohtus, poolte esindus tsiviilprotsessis ja juriidilise abi andmine seda vajavaile isikuile. Advokatuur loodi Venemaal, samuti kui Prantsusmaal, Inglismaal ja teistes kodanlikes riikides, vaba elukutsena. Iga advokaat võttis individuaalselt oma kliente vastu, leppis nendega iseseisvalt kokku tasu kohta teenuste eest ja teostas oma klientide ülesandeid oma äranägemise järgi. Kohtupalati ringkonna advokaadid valisid eneste keskelt vandeadvokaatide nõukogu, mis oli advokatuuri kutseorganiks. Nõukogust sõltus uute isikute vastuvõtt advokatuuri koosseisu, samuti distsiplinaarvõimu teostamine. Kõigi nõukogu määruste peale võisid prokurörid protesti esitada, kuna mõnel juhtumil võisid asjasthuvitatud isikud edasi kaevata kohtupalatile, kes niiviisi oli riiklikuks järelevalveorganiks advokatuuri üle. Advokatuuri ridadesse astumiseks nõuti kõrgemat juriidilist haridust ja viieaastast praktilise töö staaži kohtuorganites. See staaž viidi läbi kas kohtuameti kandidaadina kohtu- ja prokuratuuriorganeis või niinimetatud vandeadvokaatide abidena mõne advokaadi juhtimisel. Advokaadid olid kohustatud kaitset teostama nõukogu või kohtu esimehe ülesandel. Niisugusel viisil loodud advokatuur sai varsti kodanluse ideede läbiviijaks ja põhjustas sageli rahulolematust tsaarivalitsuse ja kõrgema bürokraatia juures, mis oli feodaalse aadli käes. Kümme aastat pärast advokatuuri organiseerimist, 1875. a., anti seadus vandeadvokaatide nõukogu organiseerimise seismapaneku kohta seal, kus neid veel organiseeritud ei olnud. Nõukogude funktsioonid pandi selle seadusega ringkonnakohtute peale. Seda ajutist seadust ei muudetud kuni revolutsioonini ja niimoodi sattus advokatuur täielikku sõltuvusse kohtust. Seadus nägi juba aegsasti ette

opositsiooniliste väljaastumiste võimalust advokaatide poolt. „Kohtualuse kaitsja," öeldi Kriminaalkohtupidamise seaduse § 745, „ei tohi rääkida aineist, mil pole asjaga mingit ühendust, ega lubada enesele üle astuda väärilisest austusest usu, seaduse ja seatud võimude suhtes ega tarvitada väljendeid, mis on solvavad ükskõik kelle isiku suhtes." Vandeadvokatuuri kõrvale loodi 1874. a. seadusega niinimetatud eraadvokaatide instituut. Eraadvokaatidelt ei nõutud juriidilist haridust ja neil ei olnud mingisugust korporatiivset organisatsiooni. Eraadvokaadina praktiseerimise õiguse saamiseks oli tarvis ringkonnakohtu juures eksam sooritada ja saada kohtult eri tunnistus. Erinevalt vandeadvokaatidest võisid eraadvokaadid esineda ainult neis kohtuis, mille juures nad olid registreeritud. Need kohtud teostasid ka järelevalvet nende tegevuse üle.

* *
*

Organiseeritud korporatiivseisse organisatsioonidesse ja tegutsedes vabaelukutselisena, oli kodanlike maade advokatuur tüüpiline kodanlik organisatsioon. Olles asjaajamise suhetes tihedalt seotud kodanlusega, kujutasid advokaadid enesest kodanliku õigusteadvuse väljendajaid ja kodanluse klassihuvide truid kaitsjaid. Samal ajal tõukas advokatuuri kui vabakutseliste olukord kodanlikke advokaate liberaalsete kodanlike ringide laagrisse. Kodanliku parlamentarismi tingimustes mängis advokatuur väga suurt poliitilist osa. Kodanlike parlamentide liikmete hulgas on esimesel kohal advokaadid. Advokatuuri ridadest tuli ka suurem osa parlamendi tegelasi, kes eneste kätte võtsid kohad vastutavates parlamentlikes ministeeriumides, ja seepärast kuulusid kodanliku advokatuuri esindajad enamikus parteidesse, millised kaitsesid parlamentaarse riigi korraldust.

Venemaal kuulus enamik advokaate kadettide parteisse, mispärast advokatuur tihti tsaarivalitsuse vastu opositsiooni asus. Selleks kasutati eriti ka poliitilisi protsesse revolutsionääride üle. Kodanlikku advokaati ja advokaadi osa protsessis iseloomustas Lenin oma kirjas Stasovale ja teistele seltsimeestele, keda Moskva vanglas kinni peeti. Andes neile nõu selle kohta, kuidas kohtus käituda, kirjutas Lenin: „Advokaadi küsimus. Advokaate tarvis kõvasti pihku võtta ja piiramisseisukorda seada, sest need intelligentsed lurjused teevad tihti nurjatusi. Aegsasti neile teatada: kui

sina, koerapoeg, lubad enesele kas või kõige väiksemat ebaviisakust või poliitilist oportunismi (rääkida arenematusest, sotsialismi ebaõigsusest, kaasakiskumisest, vägivalla eitamisest sotsiaaldemokraatide poolt, nende õpetuse ja liikumise rahulikust iseloomust jne. või üldse midagi sellesarnast), siis mina, süüalune, peatan sind siinsamas avalikult, nimetan lurjuseks, teatan, et loobun säärasest kaitsest jne. Ja need ähvardused täide viia. Võtta ainult tarku advokaate, teisi ei ole tarvis. Neile aegsasti teatada: ainult kritiseerida ja „püüda" tunnistajaid ning prokuröri faktide kontrollimise ja süüdistuse ülesehitamise küsimuses, ainult diskrediteerida kohtu šemjakinlikke külgi... Juristid on kõige reaktsioonilisemad inimesed, nagu ütles vist Bebel. Kingsepp, jää oma liistude juurde. Ole ainult jurist, naera välja süüdistuse tunnistajad ja prokurör, kõige rohkem vastanda niisugust kohut vaba maa vandekohtule, kuid ära puuduta süüaluse veendumusi, nende veendumuste ja tegude hinnetest sinu poolt sa ei tohi piuksatadagi. Sest sina, liberaalike, ei mõista neid veendumusi niipaljugi, et isegi neid kiites sa ei oska läbi saada ilma labasusteta. Muidugi, kõike seda võib advokaadile avaldada mitte Sobakevitši moodi, vaid pehmelt, järeleandlikult, painduvalt ja ettevaatlikult. Kuid siiski on parem advokaate karta ja neid mitte uskuda, eriti kui nad ütlevad, et nad on sotsiaaldemokraadid ja kuuluvad parteisse (meie § 1 ... järgi) [12]."

Need Lenini sõnad kasutati kahjurite poolt ära selleks, et tõendada teesi advokatuuri mittetarvilikkusest NSVL-s. Iseloomustuse, mille Lenin selles kirjas kodanliku advokaadi kohta andis, kandsid nad mehaaniliselt üle nõukogude advokatuurile, vaikides sellest, et NSVL-s ei ole advokatuur enam see, et meie advokatuur on saanud üheks meie nõukogude intelligentsi väesalgaks.

Kuid kohaldatuna ka kodanlikule advokatuurile ei ole niisugune Lenini mainitud kirja labane tõlgitsemine õige. Nendest Lenini sõnadest järgneb kaks põhijäreldust: esiteks, et advokaadi osa kohtus evib kahtlemata tähtsust süüdistuse kritiseerimises, tõendite järeleuurimises, üldse kohtuliku juurdluse läbiviimises; teiseks, et tsaari-Venemaa tingimustes oli advokaat rõhuval enamikul juhtu-

[12] Lenin, Teosed, VII k., lk. 60 ja 61.

meil liberaalse kodanluse esindajaks, poliitilisse oportunismi kalduv, mittesuuteline asuma tõelisele revolutsioonilisele vaatepunktile.

Kapitalismi tingimustes määras advokaatidele tasu maksmise iseloom ise nende tegevusele klassi-iseloomu. Saades kapitalistidelt hiigelsuuri honorare, harjusid kodanlikud advokaadid oma peamist tähelepanu koondama asjadele, mis puudutasid neid kapitaliste. Asjad, mille eest ei olnud loota suurt honorari, võisid väljapaistvat advokaati huvitada ainult sel juhtumil, kui need olid niinimetatud kõmurikkad asjad, kui esinemine selles asjas võis osutuda advokaadile reklaamiks ja talle kuulsust tuua. Kodanliku advokatuuri teenuste kasutamine oli töötajaile tavalistes igapäevastes asjades raskendatud. Võimaluse puudusel tasuda kvalifitseeritud advokaadile paljumaksvaid teenuseid, oli tööline või talupoeg sunnitud rahulduma kohtu poolt määratud kaitsjaga, kuid niisugused kaitsed usaldati harilikult mitte advokatuuri tähtedele, vaid ilma praktikata advokaatidele ja kohtuameti kandidaatidele. Niisuguse kaitsja esinemisest, kes vaatas temale pandud ülesandele kui raskele koormale, ei tulnud süüalusel erilist kasu oodata.

Sellest aga ei järgne sugugi, et kodanlikus advokatuuris ei olnud ausaid inimesi, kes oma osale kui ühiskonna teenimisele vaatasid siiralt. Nii näiteks peale 1905. a. revolutsiooni tõstis Venemaal grupp noori advokaate üles tasuta juriidiliste konsultatsioonide organiseerimise küsimuse eesmärgiga anda töötajaile juriidilist abi. Kuid see katse ebaõnnestus. Tsaari kohtuminister Štšeglovitov (kes sai hüüdnimeks Vanka-Kain) keelas kategooriliselt niisuguste konsultatsioonide organiseerimise [13]. Olles kodanlik-demokraatlik instituut, peegeldas kodanlik advokatuur eneses kõiki kodanliku demokraatia väärtusi ja puudusi. Olles kohandatud peamiselt kodanluse teenimiseks, oli kodanlik advokatuur siiski teatud määral korrektiiviks kodanliku protsessi süüdistuse kallakus ja kindlustas inimestele, kes langesid kodanliku kohtu kätte, võimaluse ühel või teisel määral kaitsta endid nende vastu tõstetud süüdistustes. Kuid olles läbi imbunud kodanlikust õigusteadvusest ja tuhandete niitidega suurkapitaliga seotud, ei saadud kodanlikku advokatuuri kui instituuti proletariaadi poolt tervikus ära kasutada kaitse organiseerimiseks nõukogude kohtus.

---

[13] I. B. Hessen, lk. 452.

§ 3. Nõukogude advokatuur.

1917. a. 24. novembri dekreet kohtust nr. 1, mis kaotas kõik kodanlik-mõisnikulise kohtu asutised, kaotas ühes sellega ka advokatuuri. Mingisugust organisatsiooni, mis oleks asendanud kaotatud kodanlikku advokatuuri, see dekreet ei loonud. Õigus esineda kaitsjatena kriminaalprotsessis ja poolte volinikena tsiviilprotsessis oli võimaldatud kõigile kodanikele, kel olid kodanikuõigused. Samasugune mitte millegagi reguleeritud vaba kaitse põhimõte kavatseti läbi viia ka dekreedi kohtust nr. 2 eelnõus, mis välja töötati 1918. a. veebruaris. Kuid Lenin, korrigeerides selle dekreedi eelnõu, muutis eelnõu § 24, milles see põhimõte oli deklareeritud. Selle § asemele formuleeris Lenin selle dekreedi kaks järgmist paragraafi: „Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude (Kohtute) juures asutatakse kolleegium isikutest, kes on pühendunud õiguskaitsele nii ühiskondliku süüdistamise kui ka ühiskondliku kaitse näol.

Neisse kolleegiumidesse astuvad isikud, kes on valitud Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude poolt. Ainult nendel isikutel on õigus kohtus tasu eest esineda [14].“ Lenin rõhutas seega, et kaitse kohtus on tähtis riiklik funktsioon, mille organiseerimise eest peavad hoolitsema riigivõimu organid.

1917. kuni 1922. a. osutas kogu nõukogude seadusandlus kohtukorralduse küsimustes kaitse organiseerimise küsimusele tõsist tähelepanu. Mitte kunagi ja mitte kuskil ei kerkinud küsimus kaitse mittetarvilikkusest nõukogude kohtus. Vastupidi, selle ajastu kogu seadusandlus püüdis leida kaitse organiseerimise õiget vormi. Selle aja jooksul katsetati selle organiseerimise mitut vormi. Dekreet kohtust nr. 2, nagu ülalpool mainitud, lõi kohalike nõukogude juures kolleegiumid õigusekaitsjaist, kes võisid protsessis esineda nii süüdistajaina kui ka kaitsjaina. Niisugune süüdistuse ja kaitse funktsioonide ühendamine ühes organisatsioonis ei osutunud otstarbekohaseks kõigepealt tribunaalse kohtumõistmise suhtes, ja juba 1918. a. 4. mai dekreet eraldas tribunaalides süüdistuse funktsioonid õigusekaitsjate kolleegiumilt süüdistajate erikolleegiumile tribunaalide juures. Õigusekaitsjate kolleegiumid, mis loodi dekreediga kohtust nr. 2, püsisid aga edasi. Kohalikud nõukogud andsid terve rea määrusi nende kolleegiumide organiseerimiseks. Nii-

[14] „XXI Leninski sbornik“, lk. 218.

sugune on näiteks Moskva nõukogude kolleegiumi presiidiumi määrus 3. septembrist 1918. a. „Õigusekaitsjate kolleegiumidest“ [15]. Õigus kolleegiumi koosseisu uusi isikuid vastu võtta, samuti õigus tema liikmete tagasikutsumiseks anti selle määruse kohaselt tööliste saadikute nõukogule. Kolleegiumi tegevuse juhtimine, reeglite ja juhendite väljatöötamine tema tegevuse kohta, taksi väljatöötamine, kaitsjate ja süüdistajate määramine kohtus esinemiseks anti kolleegiumi valitud nõukogu kätte. Klientidelt saadud kaitsjate tasu pidi kolleegiumi kassasse sisse makstama ja hiljem liikmete vahel jaotatama. Samasuguseid määrusi ühe või teise kõrvalekaldumisega anti välja ka teiste kohalike nõukogude poolt. Kuid õigusekaitsjate kolleegiumi organisatsioon ei olnud veel lõpule viidud, kui 1918. a. 30. novembri Seadus rahvakohtust lõi uue advokatuuri organiseerimise vormi. Vastavalt sellele määrusele organiseerusid kreisi ja kubermangu täitevkomiteede juures „kaitsjate, süüdistajate ja tsiviilprotsessis poolte esindajate kolleegiumid“. Nende kolleegiumide liikmed, keda valiti täitevkomiteede poolt, olid ametiisikuteks, said teenistustasu rahvakohtuniku tasu ulatuses ja neil ei olnud õigust mingisuguseks honorari saamiseks klientide käest. Seadusandlus tribunaalide kohta käsitas mainitud kaitsjate, süüdistajate ja poolte esindajate kolleegiume kui niisuguseid organisatsioone, kes olid kohustatud teostama kaitset ka tribunaalides.

Selle seadusega moodustatud palgaline advokatuur ei täitnud temale pandud lootusi, mispärast 1920. a. 21. okt. Seadus rahvakohtu kohta lõi süüdistuse ja kaitse organisatsiooni uue vormi. Süüdistus usaldati eri süüdistajatele, kes asusid kohtuosakondade juures, kohtuliku kaitse funktsioone käsitati kui kohustust kõigile isikuile, kes on võimelised neid funktsioone täitma. Vastavalt 1920. a. 21. oktoobri seadusele ja selle arendamiseks 23. novembril 1920. a. väljaantud eri-instruktsioonile süüdistuse ja kaitse organiseerimisest kohtus pidid rahvakohtunikud, rahvakohtunike nõukogu, ametiühingu ja partei organisatsioonid ja kohtuosakond koostama kodanike nimestiku, kes olid võimelised kohtus kaitsja kohuseid täitma. Kaks korda aastas, 1. jaanuaril ja 1. juulil, pidi neid nimestikke kinnitatama kreisi ja kubermangu täitevkomiteede poolt. Kohtuosakonnad jagasid nimestikku kantud isikud kohtute-

[15] „Izvestija“ TsIK nr. 189, 1918. a.

ja tribunaalide vahel. Tarvidust mööda kutsusid kohtud ja tribunaalid nimestikku kantud isikuid kaitsja kohuste täitmiseks. Ükski nimestikku kantud isikuist ei tohtinud niisugusest kutsest kõrvale hoiduda ja oli kohustatud kaitsja osa täitma, kuid mitte rohkem kui kuue päeva jooksul poolaastas. Kaitsjate puudusel lubas seadus kaitse ülesandeid panna kohtuosakonna konsultantidele. See omapärane kaitse organisatsioon töökohustuse näol end ei õigustanud. Nimestikku kantud isikud püüdsid igasuguste ettekäänetega selle kohustuse täitmisest kõrvale hoiduda, kusjuures neid sageli toetasid nende asutiste ja ettevõtete haldurkond ja ühiskondlikud organisatsioonid, kus nad töötasid. Neil juhtumeil, kui nimestikku kantud isikud kaitsja kohuste täitmisele ilmusid, ei rahuldanud nad kaugeltki selleks tarvilikke nõudmisi. Kaitse kohtus kujutab enesest tegevust, mis nõuab kõrget spetsiaalset kvalifikatsiooni. Mitte tegeldes spetsiaalselt sel alal, ei tulnud enamik neisse nimestikesse kantud isikuist kaitsja kohustega toime, mispärast tavaliseks kaitse viisiks 1920. kuni 1922. a. oli kohtuosakonna konsultantide kutsumine kaitsjateks, s. o. sama palgaline advokatuur, mis oli sisse seatud 1918. a. rahvakohtu seadusega.

1922. a. kohtureform kutsus esile ka nõukogude advokatuuri põhjaliku reformi. IX ÜKTK kolmas istungjärk, kes vastu võttis Määrustiku prokuratuuri kohta, kinnitas 1922. a. mais ka Määrustiku advokatuuri kohta. Selle Määrustiku järgi loodi kubermangukohtute (peale rajoniseerimist ka krai- ja oblastikohtute) juures erilised omavalitsuslikud organisatsioonid — kaitsjate kolleegiumid. Kaitsjate kolleegiumi esimene koosseis komplekteeriti kubermangu täitevkomiteede poolt. Niiviisi loodud kolleegiumid valisid eneste keskelt presiidiumi, kelle ülesandeks oli kolleegiumi kogu tegevuse juhtimine — uute liikmete kolleegiumi koosseisu vastuvõtmine ja distsiplinaarsete funktsioonide teostamine kolleegiumi liikmete suhtes. Kubermangu (hiljem kraide ja oblastite) täitevkomiteele jäeti õigus tagandada uuesti vastuvõetud kolleegiumi liikmeid ja kolleegiumi iga liiget ära kutsuda. Need täitevkomiteede presiidiumid olid ka teiseks astmeks, kes vaatas läbi kaebused kaitsjate kolleegiumi presiidiumi otsuste peale. Nii loodi kaitsjate kolleegiumid esialgselt kui kohtust mittesõltuvad organisatsioonid, kuid alates 1924. a. muudeti see määrustik — õigus muuta kolleegiumi presiidiumi määrusi anti kubermangu- (hiljem

krai- ja oblasti-) kohtutele. 1922. kuni 1930. a. oli nõukogude advokatuuri tegevuse põhivormiks individuaalne praktika, kuid honorari suurus töötajatelt oli kindlaks määratud taksiga. Individuaalse praktika kõrval moodustasid kolleegiumi presiidiumid kohtute juures, samuti ka külakohtades ja ettevõtetes, juriidilised konsultatsioonid, mida teostasid kolleegiumi liikmed ühiskondliku kohustuse korras. Niisuguste konsultatsioonide võrk kasvas aasta-aastalt.

Kahjurid, kes tungisid nõukogude justiitsi ridadesse, valisid üheks oma kahjurliku tegevuse viisiks nõukogude kaitse süsteemi diskrediteerimise. 1927. a. kuni 1932. a. leidis aset terve rida niisuguseid kahjurlikke ülesastumisi. Moonutades Lenini sõnu, kes, nagu nägime, mitte mingisugusel määral ei eitanud kaitse instituudi enese tähtsust ja kes paljastas advokatuuri olemuse kapitalistlikes riikides, kujutasid kahjurid kaitse instituuti ennast kui spetsiifilist kodanlikku instituuti. Kahjurlikes KrPK eelnõudes, mis välja töötati reeturi Krõlenko poolt 1927.—1928. a., oli kaitse osa miinimumini viidud. Kaitse kohtus oli lubatud ainult erijuhtumeil. Prokuröri osavõtt kohtust ilma kaitsja osavõtuta loeti täiesti lubatavaks. Kõige eredamaks kallaletungi vormiks kaitsele oli endise Moskva kubermangukohtu esimehe ja VNFSV KohtuRK kolleegiumi liikme Stelmahhovitši väljaastumine 1929. a. Eriti selle küsimuse puhul organiseeritud dispuudil avaldas Stelmahhovitš mõtet, et nõukogude kohtus ei ole kaitse üldse tarvilik.

Kõik need kallaletungid kaitsele ei olnud mitte midagi muud kui üheks sellise sõjakäigu avalduseks kogu kohtu sotsialistliku demokratismi avaldustele, milline sõjakäik oli ette võetud trotskistlik-buhharinlike iga värvi ja varjundeid kahjurite poolt, kes püüdsid muuta nõukogude kohut lodevaks omavoli organiks ja sellega teda rahva silmis diskrediteerida. Kõik need katsed ei peegeldunud mitte mingil kombel nõukogude seadusandluses, kuid nad tekitasid segadust mõne praktilise töömehe juures ja põhjustasid kaitse alahindamist nende poolt.

„Olukord kaitsega on meil niisugune," ütles sms Võšinski oma ettekandes esimesel üleliidulisel kohtu- ja prokuratuuritegelaste nõupidamisel aprillis 1934. a., „et kaitset meil, õieti öeldes, ainult vaevalt sallitakse, kusjuures katsutakse igapidi demonstreerida oma põlgust kaitse vastu, mõeldes, et nad niisuguse suhtumisega kaitsesse tõendavad oma kõrgemat „revolutsioonilisust". Niisugune

suhtumine kaitsjatesse ja kaitsesse on meie teadvuses sama kapitalismi igandite omapärane ilmnemine, see on kindla ebakultuursuse tagajärg.

Mõned arvavad, et niisuguse suhtumisega kaitsesse nad väljendavad protsessis midagi uut, teevad nõukogude protsessi eriliseks, mis erineb just sellega kodanlikust protsessist.

Tõeliselt aga selles „uudsuses kuuldub vana aeg", sest niisugune suhtumine protsessis kaitsesse iseloomustab mitte proletariaadi kohut, isegi mitte kodanlikku kohut, vaid orjaaegset, enne-reformiaegset kohut [16]." Küsimuse juurde kaitse eriliselt tähtsast osast nõukogude kohtus tuli sms Võšinski korduvalt tagasi terves reas oma esinemistes [17]. Nagu nägime ülalpooltoodud advokatuuri ajaloost kodanlikes maades, olid ilmseteks advokatuuri vaenlasteks politseilise absolutismi kõige eredamad esindajad: Friedrich II Saksamaal, Napoleon I Prantsusmaal, Nikolai I Venemaal. Kallaletungid kaitsele kui erilisele kohtuinstituudile kaasaegsetes tingimustes kujutavad enestest mitte midagi muud kui fašistliku ideoloogia peegeldust.

Teine asi, et esimestel aastatel pärast Oktoobrirevolutsiooni uute nõukogude advokatuuri kaadrite puudus viis selleni, et suur protsent kaitsjate kolleegiumi liikmeid koosnes vanadest advokaatidest. Paljud neist ei saanud sageli endid lahti öelda oma kodanlikust õigusteadvusest ega osanud nõukogude kohtus õiget seisukohta võtta. Sellest järgnes ainult see, et oli tarvis luua uued nõukogude advokaatide kaadrid, mitte aga eitada advokatuuri-instituuti tervikuna.

1930. a. toimus ilma mingisuguse seadusandliku aktita nõukogude advokatuuri oluline organisatsiooniline ümberehitus. Advokaatide individuaalse praktika asemele sai kaitse tegevuse põhivormiks töö niinimetatud kaitsjate kollektiivides. Eksisteerivate kaitsjate kolleegiumide piirides hakkasid advokaadid kolleegiumi presiidiumide juhatusel ühinema kollektiividesse. Nende organisatsioonide iseärasuseks oli see, et klient sõlmis kokkuleppe juriidilise abi saamiseks mitte isiklikult advokaadiga, vaid kollektiiviga. Tasu

---

[16] „Sotsialist. zakonnost", 1934. a., nr. 5, lk. 30.

[17] Kõne kohtutegelaste nõupidamisel Kiievis 1935. a. („Sotsialist. zakonnost", 1935. a., nr. 39, lk. 15—16), kõne Moskva kaitsjate kolleegiumi üldkoosolekul augustis 1936. a. („Sotsialist. zakonnost", 1936. a., lk. 9) jt.

antud abi eest maksti kollektiivi kassasse. Kollektiivi liikmete töö tasuti kollektiivi kassast vastavale kollektiivi liikmele vastavalt tehtud töö hulgale ja omadusele. Tasumise viisid olid mitmesugustes kollektiivides erisugused. Kollektiivi vabatahtliku moodustamise tingimustes kindlustas niisuguse juriidilise abi organiseerimise viis rea paremusi: raskete küsimuste kollektiivse läbiarutamise võimalus, ratsionaalne asjade jaotamine advokaatide vahel vastavalt nende kvalifikatsioonile jne. Kuid praktikas leidsid sel alal aset tunduvad moonutused. Need moonutused väljendusid kaitse sundusliikus „kollektiviseerimises", ebaseaduslikus kollektiivide rahade kasutamises kohtu- ja prokuratuuriorganite tarvidusteks, kollektiivi mitteastunud advokaatide ilmajäämine faktilisest võimalusest kohtus esineda jne. Kõik säärased liialdused mitte ainult ei leidnud tarvilikku vastupanu VNFSV Kohtu Rahvakomissariaadi kahjurliku juhtimise poolt Krõlenko isikus, vaid vastupidi — leidsid tema poolt ergutamist.

NSVL Kohtu Rahvakomissariaadi organiseerimise seadusega 20. juunist 1936. a. on selle rahvakomissariaadi koosseisus loodud kaitse osakond, mis on kutsutud teostama üldist nõukogude advokatuuri tegevuse juhtimist.

Stalinlik Konstitutsioon tõstis õiguse kohtulikule kaitsele konstitutsiooniliseks põhimõtteks. Seda ei ole mitte üheski kodanlikus riigis, kus kaitse kohtus määratakse kindlaks tavalise protsessuaalseadusandlusega. Stalinlik Konstitutsioon tõstab niiviisi sotsialistlikus riigis kaitse osa seninägemata kõrgusele. Käesoleval ajal ei tule enam kellelegi pähe eitada kaitse tarvilikkust nõukogude kohtus. Kuid Stalinliku Konstitutsiooniga väljakutsutud nõukogude kohtukorralduse reform, mis on teostatud NSVL ja liiduvabariikide kohtukorralduse seadusega, peab möödapääsmatult enesega kaasa tooma ka nõukogude advokatuuri reformi sotsialistliku demokratismi põhimõtete järjekindla teostamise alustel.

Nõukogude advokatuuri ülesanded käesoleval ajal sisalduvad järgmises:

a) süüaluste kaitse teostamine kohtus kriminaalasjus;

b) poolte huvide esindamine tsiviilprotsessis;

c) kodanikele juriidilise abi andmine juriidilise nõuande, juriidiliste paberite koostamise jne. näol.

Advokatuuri osa kaitse teostamisel kriminaalprotsessis evib eranditult suurt tähtsust kui tarvilik tingimus Stalinliku Konstitutsiooniga väljakuulutatud kaitse-õiguse reaalseks teostamiseks. Advokaadi osa kriminaalprotsessis on väga omapärane. Teda ei saa viia ei kaebealuse esindaja osasse, kes kõiges on kohustatud järgima tema soove, ei kohtu abilise osasse, kes kaebealusest sugugi ei sõltu ja kes on kohustatud hoolitsema ainult materiaalse tõe kindlakstegemise eest. Nõukogude advokaadi tegevuses kombineeruvad need mõlemad momendid. Kaitsja põhiülesanne on oma kaitsealust kaitsta, seepärast ei ole kaitsja õigustatud mitte mingisugustel tingimustel kohtu abistamise materiaalse tõe kindlakstegemise ettekäände all tegema ükskõik mida oma kaitsealuse huvide kahjuks. Kuid teiselt poolt ei ole kaitsja õigustatud oma kaitsealuse huvides tõde moonutama, tõendeid valesti käsitama ja teadvalt kohut eksiteele viima. Kõik need niinimetatud advokaadi-eetika küsimused ootavad meil veel väljatöötamist, sest kapitalismi tingimustes puudutasid advokaadi-eetika küsimused peamiselt advokaatide omavahelisi suhteid klientide jagamisel.

Advokaat võib ühes või teises asjas süüaluse kaitse enese peale võtta või mitte võtta, kuid kui ta juba kord selle enese peale võttis, on ta kohustatud asja lõpuni viima ja ära kasutama kõik abinõud, mida seadus temale selleks võimaldab. Erinevalt prokurörist, ei ole kaitsjal õigust kaitsmisest kohtus loobuda [18], sest ei ole niisugust protsessi, milles ei oleks absoluutselt mingisugust materjali kaitsmise jaoks. Kaitsja esineb kriminaalprotsessis mitte süüaluse asemel, vaid tema kõrval. Kaitsja õigus taotiste avaldamiseks, osavõtuks kohtu juurdlusest jne. ei sõltu tema kaitsealusest. Advokaat võib kriminaalprotsessis kaitset teostada kokkuleppel kaitsealusega ja kohtu määramisel. Kohus on kohustatud kaitsja määrama, kui süüalune temalt seda palub, samuti ka ilma süüaluse palveta, kui asjast võtab osa süüdistaja, kui süüalune kannatab niisuguste füüsiliste puuduste all (kurt, tumm jne.), mis raskendavad tal võimalust end isiklikult kaitsta, või kui süüalune on alaealine.

Advokaadi seisukord tsiviilprotsessis on teissugune kui kriminaalprotsessis. Siin esineb ta tavaliselt nõudja või kostja esinda-

---

[18] VNFSV KrPK eelnõu 1928. a., koostatud Krõlenko poolt, nägi ette niisuguse õiguse.

jana ja asendab seda poolt, keda ta esindab. Advokaadi kogu tegevus ja avaldused evivad sel juhtumil samasugust juriidilist tähtsust, nagu need oleksid tehtud poole poolt, kelle esindajaks advokaat on. Kogu oma tegevuses esineb nõukogude advokaat võitlejana sotsialistliku seaduslikkuse eest: avitades kodanikku edasikaebamisel tema õiguste rikkumise puhul, kaitstes teda ebaõiglases süüdistuses kriminaalkohtus, toetades tema seaduslikke nõudeid tsiviilprotsessis, aitab nõukogude advokaat Konstitutsiooniga tagatud Nõukogude kodanike õiguste praktilist teostamist. Seda teostades on nõukogude advokatuur üheks sotsialistliku demokraatia elemendiks.

16. augustil 1939. a. kinnitas NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu „NSVL advokatuuri määrustiku". Vastavalt selle määrustiku § 1 moodustatakse elanikele juriidilise abi andmiseks oblastites, kraides ja vabariikides, kus ei ole jaotust oblastitesse, vabariiklikud advokaatide kolleegiumid. Advokaatide kolleegiumide organiseerimist ja nende tegevuse üldjuhtimist teostab NSVL Kohtu RK liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide kaudu ja liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaadi valitsuste kaudu oblastite ja kraide töötava rahva saadikute nõukogude juures. Täielikus kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni § 111 ja Kohtukorralduse seaduse § 8 paneb NSVL advokatuuri määrustik advokaatide kolleegiumile ülesande juriidilise abi andmise alal elanikele järgmiselt: a) juriidilise konsultatsiooni (nõuannete, teatiste ja seletuse andmine jne.) teel; b) kodanike, asutiste, organisatsioonide ja ettevõtete palvel avalduste, kaebuste ja teiste dokumentide koostamise teel; c) advokaatide osavõtu teel kohtuprotsessidest kaebealuste kaitsjatena, kostjate, hagejate ja muude asjasthuvitatud isikute huvide esindajatena (Määr. § 3). Isikutel, kes ei ole advokaatide kolleegiumi liikmed, on advokatuuri alal tegutsemine võimaldatud liiduvabariigi Kohtu Rahvakomissariaadi loaga erilise juhendi alusel.

Vastavalt määrustikule võivad advokaatide kolleegiumi liikmeiks olla järgmised isikud: a) kel on kõrgem juriidiline haridus; b) kes on lõpetanud juriidilise kooli ja kel seejuures on staažiks vähemalt üheaastane praktiline töötamine kohtu-, prokuratuuri- või muudes õigusala-organites kohtunikena, prokuröridena, uurijatena või juriskonsultidena; c) kel ei ole juriidilist haridust, kuid kes on töötanud vähemalt kolm aastat ülaltähendatud ametites (Määr.

§ 6). Isikuid, kel ei ole praktilise töötamise staaži, kuid kes on lõpetanud juriidilise kooli, võidakse advokaatide kolleegiumi vastu võtta staažil-olijaina. Staažil-olijaile määratakse praktiseerimise kord advokaatide kolleegiumis erijuhendiga. Advokaatide kolleegiumidesse ei või vastu võtta isikuid, kes on kaotanud valimisõigused, on kohtu poolt karistatud või on uurimise ja kohtu all. Advokaatide kolleegiumi liikmeiks vastuvõttu toimetatakse vastava krai, oblasti või vabariigi advokaatide kolleegiumi presiidiumi poolt. Avalduste läbivaatamiseks on määratud tähtaeg — hiljemalt ühe kuu jooksul arvates nende saabumisest. Advokaatide kolleegiumi koosseisust väljaheitmise aluseks võib olla: a) kohtuotsusega kindlakstehtud kuriteo toimepanek; b) nõukogude advokaadi kutset häbistavate üleastumiste toimepanek; c) advokaatide kolleegiumi sisekorra eeskirjade rikkumine. Advokaatide kolleegiumist väljaheitmist toimetab vastava kolleegiumi presiidium. Advokaatide kolleegiumi presiidiumi otsuse peale advokaatide kolleegiumi liikmeks vastuvõtust keeldumise või advokaatide kolleegiumist väljaheitmise asjas võib kaevata vastava liidu- või autonoomse vabariigi kohtu rahvakomissarile; tema otsuste peale aga NSVL kohtu rahvakomissarile, kelle otsus on lõplik. NSVL kohtu rahvakomissaril ja liiduvabariikide kohtu rahvakomissaridel on õigus kolleegiumi vastuvõetud advokaate tagandada. Advokaatide kolleegiumi liikmed ei või olla samaaegselt riiklike ja ühiskondlike asutiste või ettevõtete teenistuses. Advokaatide kolleegiumi presiidiumi nõusolekul võib üksikuile isikuile lubada samaaegselt töötamist õpetuslikul ja teaduslikul alal või riiklikes või ühiskondlikes asutistes või organisatsioonides valitavail ametikohtadel. Advokaatide kolleegiumid on advokatuuri alal tegutsevate isikute vabatahtlikud koondised. Kõik vastava krai, oblasti või liiduvabariigi advokaatide tegevusega seotud küsimused lahendavad advokaatide kolleegiumi liikmete vastav üldkoosolek ja tema presiidium. Vastavalt Määrustiku § 15 kutsutakse advokaatide kolleegiumi liikmete üldkoosolek kokku vähemalt kaks korda aastas. Advokaatide kolleegiumi üldkoosolek: a) valib advokaatide kolleegiumi presiidiumi ja revisjonikomisjoni; b) kuulab ära presiidiumi ja revisjonikomisjoni tegevusaruanded ja annab neile vastavaid juhatusi; c) kinnitab advokaatide kolleegiumi koosseisud ja eelarved ning sisekorra. Kaitsjate kolleegiumi presiidium ja revisjonikomisjon valitakse salajasel hääletamisel kaheks aastaks.

Advokatuuri alamaks organisatsiooniks on õigusnõuandla (konsultatsioon) — kõikide advokaatide koondis, kes töötavad antud asustatud punktis või rajoonis. Juriidilise nõuandla eesotsas on juhataja, kes määratakse advokaatide kolleegiumi presiidiumi poolt. Õigusnõuandla, milles töötab vähemalt 15 advokaati, juhataja vabastatakse kohtuasjade ajamisest ja temale makstakse advokaatide kolleegiumi presiidiumi poolt tema töö eest tasu.

Advokatuuri määrustik määrab advokaatide distsiplinaarvastutuse oma ülesannete kohusetundetu täitmise eest, taksirikkumiste ja muude üleastumiste eest. Distsiplinaarkaristusteks on: märkused, noomitus, vali noomitus, advokaadi kõrvaldamine tööst kuni kuueks kuuks, advokaatide kolleegiumi koosseisust väljaheitmine. Distsiplinaarkaristuse määramise peale võidakse kaevata liiduvabariigi või autonoomse vabariigi kohtu rahvakomissarile. Advokaatidele tasu maksmise kord määratakse kindlaks NSVL Kohtu Rahvakomissariaadi poolt väljaantava eri-instruktsiooniga [19].

[19] On juba kehtima pandud 2. okt. 1939. a. — Vast. toim. märkus.

Kirjanduse loetelu.

(Tsiteerimisel tarvitatud lühenditega.)

Beccaria = Беккариа, О преступлении и наказании.

Beko = Беко, Организация уголовной юстиции в главнейшие исторические эпохи, 1867.

Blackestone, Kommentaar inglise õiguse kohta = Блэкстон, Комментарий по английскому праву.

„Bolševik" = „Большевик".

Brandon = G. Brandon, Unequal Application of the Law. American Journal of Crim. Law, v. I (1911), nr. 6.

Cunow = Кунов, Марксова теория исторического процесса общества. Госиздат.

Engels, Lisandusi = Энгельс, Приложения к Анти-Дюрингу, Партиздат, М., 1934.

Engels, Perekonna tekkimine = Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства, Партиздат, 1937.

Engels, Vanade germ. ajaloo kohta = Энгельс, К истории древних германцев, Партиздат, 1938.

Fabre = Фабр, Об общественном обвинении у древних народов в Риме и во французском праве, 1875.

Filangieri = Филанджиери, Наука о законодательстве, 1822.

Foinitski = Фойницкий, Курс уголовного судопроизводства, 1902.

Garreau = Гарро, Курс уголовного права, т. III, Париж, 1912.

Gautier = Готье, Н., Отделение судебной власти от административной, Сб. „Судебная реформа", 1915, т. I.

Golovatšev = Головачев, „10 лет реформы" 1872 г., „Гражданское и уголовное право", 1882. № 1 и др.

Gradovski = Градовский, Высшая администрация России XVIII столетия и генерал-прокуроры, 1866 г.

Günther Honnel = Гюнтер Гоннель, Положение защитника в современном уголовном процессе, 1936.

Hélie = Hélie, Faustin, Traité de l'instruction criminelle. Tome I, 1865

Hélie, Kursus = Ф. Эли, Курс уголовного судопройзводства, Париж, 1855.

Hessen, I. V. = Гессен, И. В., „Судебная реформа", СПБ, 1905.

Hessen, V. M. = Гессен, В. М., Исключительное положение, СПБ, 1908.

Hessen, I. B. = Гессен, И. Б. Адвокатура, общество и государство, 1914 г., История русской адвокатуры, т. I.

Howard = П. Хоуард, Уголовная юстиция в Англии, Нью-Йорк, 1931 г.

Ihering = Иеринг, Цель в праве, СПБ, 1881.

„Izvestija" = „Известия"

Jellinek = Еллинек, Общее учение о государстве, СПБ, 1903.

VIII kongress = Восьмой Всероссийский съезд РКП (б). Протоколы заседаний и резолюции. Программа Российской Коммунистической Партии (б).

Kant = Кант, Учение о праве.

Kodanl. maade konst. = Конституции буржуазных стран.

„Kohtureform" = „Судебная реформа", сб. М. 1915.

„Kohtuvõimust" = О судебной власти, Сб. „Судебная реформа", М. 1915.

„Kohus ja politsei“ = Суд и полиция, СПБ, 1867.
„Kohus Prantsusmaal“ = Суд во Франции при старом порядке по наказам третьего сословия Санского бальяжа, Киев, 1914.
Komm. partei manifest = Манифест коммунистической партии. Гос. изд-во полит. книги, 1938.
Korkunov = Н. М. Коркунов, Указ и закон, СПБ, 1894.
Krim. kass. dep. otsused = Реш. Угол.-касс. деп. 1868, 1872.
Laboulaye = Лабулэ, Право, законодательство и администрация, 1869.
Lange = Ланге, Древнее русское уголовное судопроизводство, 1884.
Lavisse-Rambaud = История XIX века, под ред. проф. Лависса и Рамбо, т. I, Соцэкгиз, 1938.
Lenin, Rahvavaenlastest = Ленин, О врагах народа, Соч. XX.
Lenin, Teosed = Ленин, Сочинения.
„Leninski sbornik“ = Ленинский сборник.
Levalier = Левалье, О реформе уголовно-процессуального кодекса, Париж 1886.
Ljublinski = Люблинский, Об усилении роли прокуратуры в буржуазных странах, „Проблемы уголовной политики“, книга 2-я.
Lühikursus = История ВКП(б), Краткий курс, под ред. Комиссии ЦК ВКП(б), ГИПЛ, 1938. (Tsitaadid toodud eestikeelse väljaande paginatsiooni järgi.)
Marx, Kodusõda Prantsusmaal = Маркс, Гражданская война во франции, Избранные произведения, 1938, т. II.
Marx, Valitud teosed = Маркс, Избранные произведения.
Marx ja Engels, Ingl. konstitutsioon = Маркс и Энгельс, Английская конституция, Соч., т. II.
Marx ja Engels, Klassivõitlus Prantsusmaal = Маркс и Энгельс, Классовая борьба во Франции, Соч., т. VIII.
Marx ja Engels, Paljastused = Маркс и Энгельс, Разоблачения о Кельнском процессе коммунистов, Соч., т. VIII.
Marx ja Engels, Saksa ideol. = Маркс и Энгельс, Немецкая идеология, Соч., т. IV.
Marx ja Engels, Saksamaa olukord = Маркс и Энгельс, Положение Германии, Соч., т. V.
Marx ja Engels, Teosed = Маркс и Энгельс, Сочинения.
Marx ja Engels, Töölisklassi olukord Inglismaal = Маркс и Энгельс, Положение рабочего класса в Англии, Соч., т. III.
Marx ja Engels, Uus Preisi konst. = Маркс и Энгельс, Новая Прусская конституция, Соч., т. VII.
„Marx kohtu ees“ = „Карл Маркс перед судом присяжных в Кельне“, М. 1923.
Massabieu, Käsiraamat prokuratuurile = Массабье, Руководство для прокуратуры, 1837.
Mittermayer, Kriminaalkohtu menetlus Inglismaal = Миттермейер, Уголовное судопроизводство в Англии.
Molotov, Artiklid ja kõned = Молотов, Статьи и речи, 1937.
Montesquieu = Монтескье, О духе законов.
Muravjev, = Н. В. Муравьев, Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности, М., 1889.
„Nat. Commission“ = Nat. Commission on Law Enforcement. Report on Lawlessness in the Law Enforcement. „The Unfairness in Prosecution“ by Z. Chafee, H. Polac and S Stern Consultants. W. 1931.
Nat. Commission on the Law Observance = Nat. Commission on the Law Observance. Report on the Lawlessness on the Law Enforcement. Washington, 1939.
Petit Dutaillis = Шарль Пти-Дютайи, Феодальная монархия во Франции и в Англии X—XIII вв., Соцэкгиз, 1938.

„Pravda“ = „Правда“.
Rozin = Розин, Уголовное судопроизводство.
Rousseau — Руссо, Об общественном договоре, перевод Неманова, СПБ, 1907
Rõtškov = Н. Рычков, О проекте Положения о судоустройстве СССР, союзных и автономных республик, Госполитиздат, 1938.
Sergejevitš = В. Сергеевич, Лекции и исследования по древней истории русского права. С.-Петербург, 1900 г.
Slutševski = Случевский, Учебник уголовного процесса, 1896.
Smith-Ehrman = R. Heber Smith and H. Ehrman, The Criminal Courts (Cleveland Crime Survey), 1921.
Sms Stalini kõne = Речь товарища Сталина в Кремлевском дворце на выпуске академиков Красной Армии 4 мая 1935 г. Партиздат, 1935
„Sotsialist. zakonnost“ = „Социалистическая законность“.
„Sovr. Zapiski“ = „Современные записки“, т. XXVII.
Stalin, Aruanne XVIII kongr. = И. Сталин, Отчетный доклад на XVIII съезде ВКП(б) о работе ЦК ВКП(б), 1939.
Stalin, Konst. projektist = И. Сталин, Доклад о проекте Конституции Союза ССР, Партиздат, 1937.
Stalin, Leninismi küsimused = И. Сталин, Вопросы ленинизма, изд. 10.
Stalin, Maj. olukorrast = И. Сталин, О хозяйственном положении Советского Союза, Партиздат, 1937.
Stalin, Moskva linna Stalini valimisringkonna valimiseelsel koosolekul peetud kõne = Сталин, Речь на предвыборном собрании избирателей Сталинского избирательного округа гор. Москвы, Партиздат, 1937.
Stalin, Oktoobrirev. = Сталин, Об Октябрьской Революции, 1932 г.
Stalin, Puudustest = Сталин, О недостатках партийной работы и мерах ликвидации троцкистских и иных двурушников, Партиздат, 1937.
Stalini õpetus = Сталинское учение о социалистическом государстве, „Правда“ от 7 апреля, 1939 г.
Stojanov = Стоянов, История адвокатуры, 1869.
Sutherland = Sutherland, Criminology, 1924.
Sõromjatnikov = Б. И. Сыромятников, Очерк по истории суда в древней и новой России. В сб. „Судебная реформа“, Москва, 1915 г., т. I.
Zucker, Mõnede reformide puhul eeluurimise kohta kaasaegses kriminaalprotsessis, 1902 = Цукер, По поводу некоторых реформ предварительного расследования в современном уголовном процессе, 1902.
„Tsarism võitluses rev.“ = „Царизм в борьбе с революцией 1905 г.“, Соцэкгиз, 1936.
„1884. a. parlamendi aktid“ = „Парламентские акты 1884 года“.
1864. a. kohtuseadustikud = Судебные уставы 1864 года.
Walker = Walker, Public Administration in the United States, N. Y., Farrar and Rinchart, 1937.
Võšinski, Kohtukorraldus = Вышинский, Судоустройство в СССР, 1939.
Võšinski, Kohtukorraldus, 1936. a. v. = Вышинский, Судоустройство в СССР, Огиз, 1936.
Võšinski, Olukorra kohta = Вышинский, К положению на фронте правовой теории, М., 1937.
Võšinski, Teesid = Вышинский, Тезисы доклада „О задачах науки социалистического права“.
ÜK(b)P XIV kongr. = XIV съезд ВКП(б). Стенографический отчет.

Lühendeid.

ANSV — Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
GPU — Riiklik Poliitiline Valitsus.
KK — Keskkomitee.
KKK — Kesk-kontrollkomisjon.
KKS — Kriminaalkohtupidamise seadustik.
KTK — Kesktäitevkomitee.
LSKK — NSV Liidu Tööliste ja Talupoegade Valitsuse Seaduste ja Korralduste Kogu.
NSV — Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
NSVL — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.
OGPU — Ühendatud Riiklik Poliitiline Valitsus.
RKN — Rahvakomissaride Nõukogu.
SARK — Siseasjade Rahvakomissariaat.
VNFSV — Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik.
VSDTP — Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei.
VSKK — Vene NFSV Tööliste ja Talupoegade Valitsuse Seaduste ja Korralduste Kogu.
VSTK — Vene riigi seaduste täieline kogu.
ÜAÜKN — Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu.
ÜK(b)P — Üleliiduline Kommunistlik (bolševikkude) Partei.
ÜK(b)P KK — Üleliidulise Kommunistliku (bolševikkude) Partei Keskkomitee.
ÜKTK — Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee.

Õiendusi.

Lk.	Trükitud:	Peab olema:
28 jooneal. m. 48	I. V. Hesseni	V. M. Hesseni
40 „ „ 73.	Lisand 384	kustutada.
88 12. rida ül. ja jooneal. m. 2	Kunov	Cunow
176 jooneal. m. 12	„Nat. Commission“	Nat. Commission on the Law Observance
177 „ „ 13	Helie	Hélie, Kursus
210 „ „ 12	„Leninski sbornik“	XXI „Leninski sbornik“

Sisukord.

Lk.

I peatükk. **Kohtukorralduse mõiste ja marksistlik-leninliku õpetuse põhiprintsiibid kohtu ning revolutsioonilise sotsialistliku seaduslikkuse kohta** 3
§ 1. Õigusemõistmine tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis 3
§ 2. Kohtukorralduse-teaduse objekt 9
§ 3. Marksistlik-leninliku õpetuse põhiküsimused riigist kui klassivalitsuse vahendist 12
§ 4. Kohtu kodanlikud teooriad ja nende kriitika 15
§ 5. Kohtu ülesanded ja organisatsioonilised printsiibid sotsialistlikus riigis 43
§ 6. Lenini ja Stalini õpetus revolutsioonilisest sotsialistlikust seaduslikkusest 68
§ 7. Kontrrevolutsioonilised moonutamised kohtuõiguseteaduses ja võitlus nendega 84
II peatükk. **Antiikse ühiskonna kohtu ajalugu** 88
§ 1. Kohtu tekkimine 88
§ 2. Vana-Ateena kohus 90
§ 3. Kohus Vana-Roomas 95
III peatükk. **Kohtu ajalugu Lääne-Euroopas** 100
§ 1. Kohus feodalismi varasemal perioodil 100
§ 2. Kohus keskaegsel Inglismaal 108
§ 3. Kohus absolutismi perioodil 113
§ 4. Kohus Prantsuse kodanliku revolutsiooni perioodil 118
IV peatükk. **Kohtu ajalugu Venemaal** 126
§ 1. Kohus Kiievi ja Novgorodi IX—XIV sajandi riikides ... 126
§ 2. Kohus XIII—XV sajandi Suzdali-Vladimiri Venes 130
§ 3. Kohus XVI—XVII sajandi Moskva riigis 132
§ 4. Kohus Venemaal XVIII—XIX sajandil kuni 1864. a. kohtureformini 136
§ 5. 1864. a. kohtureform 145
V peatükk. **Tähtsamate kodanlike riikide kohtusüsteemid** 156
§ 1. Inglismaa kohtusüsteem 157
§ 2. Ameerika Ühendriikide kohtusüsteem 168
§ 3. Prantsusmaa kohtusüsteem 177
§ 4. Saksamaa kohtusüsteem 186
§ 5. Fašistliku Itaalia kohtusüsteem 194
VI peatükk. **Nõukogude kohtusüsteemi ajalugu** 200
§ 1. Kohus Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise ajastul 200
§ 2. Kohus kodusõja ja välismaise sõjalise interventsiooni ajastul 209
§ 3. Kohus ülemineku ajastul rahulikule tööle rahvamajanduse taasehitamises 221

§ 4. Kohus riigi sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse ajastul ... 226
§ 5. Kohus põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse ajastul ... 230
§ 6. Kohus sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise ja uue Stalinliku Konstitutsiooni eest võitluse ajastul ... 235
VII peatükk. **Kehtiv nõukogude kohtusüsteem** ... 237
§ 1. NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtusüsteemid ... 237
§ 2. Rahvakohus ... 238
§ 3. Krai-, oblasti-, ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus ... 244
§ 4. Autonoomse vabariigi Ülemkohus ... 248
§ 5. Liiduvabariigi Ülemkohus ... 250
§ 6. NSV Liidu erikohtud ... 253
§ 7. NSV Liidu Ülemkohus ... 257
§ 8. Kohtutäiturid ... 260
VIII peatükk. **Kohtuvalitsemise organid** ... 262
IX peatükk. **Seltsimehelikud kohtud** ... 274
X peatükk. **Prokuratuur** ... 280
§ 1. Üldmõisted ... 280
§ 2. Prokuröri funktsioonid antiikseis riikides ja varasel keskajal ... 283
§ 3. Prantsuse prokuratuuri ajalugu ... 284
§ 4. Kaasaegne Prantsuse prokuratuur ... 288
§ 5. Saksamaa prokuratuuri ajalugu ... 294
§ 6. Prokuratuur Inglismaal ... 297
Lk.
§ 7. Prokuratuur Ameerika Ühendriikides ... 305
§ 8. Prokuratuur Venemaal ... 308
§ 9. Prokuratuur Saksamaal ja Itaalias ... 323
XI peatükk. **Nõukogude prokuratuur** ... 332
§ 1. Nõukogude prokuratuuri tekkimine ja arenemine ... 332
§ 2. Nõukogude prokuratuur Stalinliku Konstitutsiooni järgi 341
XII peatükk. **Uurimisaparaat** ... 357
XIII peatükk. **Advokatuur** ... 365
§ 1. Ekspluataatorlike riikide advokatuuri ajalugu ... 365
§ 2. Advokatuur tsaari-Venemaal ... 374
§ 3. Nõukogude advokatuur ... 379
Kirjanduse loetelu ... 389
Lühendeid ... 392
Õiendusi ... 392

[redacted] Vastutav toimetaja T. Grünthal. Tehniline toimetaja J. Ots. Korrektor M. Kindlam. Ladumisele antud 13. XII 1940. MB 1343. Trükkimisele antud 22. III 1941. Laotihedus trpg. 39660. Trükipoognaid 24 5/8. Autoripoognaid 21,3. Paberi formaat 67 × 95. 1/16. Trükiarv 2500. Trükitud nats. K. Mattieseni trükikojas 1941, Tartu, Vallikraavi 4. Tellim. nr. 409. Hind 14 rbl.

На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература", Тарту.